

Redogörelse

1984/85: 1

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse

Redaktör: Birgitta Hallström

Omslag: Kerstin Anckers

Översättning till engelska av Summary in English: John Hogg

ISSN 0282-0560

Norstedts Tryckeri

Stockholm 1984

Innehåll

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse

Skrivelse till riksdagen	9
--------------------------------	---

I ALLMÄNNA DOMSTOLAR m. m.

Domstolsväsendet m. m.

Åtal mot lagman för myndighetsmissbruk och vårdslös myndighetsutövning i samband med handläggning av dispositivt tvistemål. Därjämte allvarlig kritik mot handläggningen i ytterligare avseenden	21
Åtal för vårdslös myndighetsutövning mot åklagare, som åtalat en person för brott mot sekretessbestämmelser ehuru den åtalade gärningen inte var straffbar, samt mot domare, som fällt den tilltalade till ansvar	69

Åklagar- och polisväsendena

Åtal mot polisman för myndighetsmissbruk (beslag av filmrulle) .	93
Vissa händelser 1983 inom Kalix polisdistrikt	98
Jäv för polisman vid handläggning av ärende om vårdslöshet i trafik	116
Handläggning av ett ärende om avvisning; fråga om tillämpning av den s. k. första asyllandsprincipen	122
Fråga om tillstånd för PLO-ledaren Yassir Arafat m. fl. att bära vapen vid besök i Sverige	128
Vissa övriga ärenden	131

Kriminalvård

Brevgranskning på allmänt häkte	137
Placering av personer med narkotikaproblem för vård i enskilt hem	139
Vissa övriga ärenden	145

II FÖRSVARET m. m.

Kritik mot rikspolisstyrelsen och överbefälhavaren för handläggningen av ett ärende om personalkontroll	150
Värnpliktigas rätt att hålla sammankomst på förbandet. Dagbefäls åtgärder mot vissa skrifter	156
I samband med spaningar efter främmande undervattensverksamhet i Törefjärden i juli 1983 omhändertog en officer en civilperson på grund av misstanke om brott. Fråga om åtgärden hade stöd i författning	161

III VÅRDOMRÅDET

Socialtjänst

Åtal mot föreståndare vid servicehus för mutbrott	172
Tvångsomhändertagande av barn och ungdom – en undersökning	178
Fråga om socialnämnd som ersättning för samhällsvårdskostnad ägt tillgodogöra sig barnpension från försäkringen för allmän tilläggspension (ATP)	183
Fråga om uttagande av straffavgift inom barnomsorgen	192
Bristfällig handläggning av ett ärende vid socialnämnd angående yttrande till domstol i en vårdnadsfråga	198
En svensk man och hans polska hustru, som båda är bosatta här i landet, har adopterat ett barn i Polen. Adoptionen har godkänts här. Sedan barnavårdsutredning har inletts har adoptivföräldrarna återfört barnet till Polen. Fråga om socialnämndens fortsatta ansvar för barnet	204
Fråga om delgivning av beslut i biståndsärende som går sökanden emot	207
Handläggning av ärende om bistånd; fråga bl. a. om vistelsebegreppet	211
Handläggning av ärende rörande tillstånd till anordnande av automatspel	212
Vissa övriga ärenden	215

Hälso- och sjukvård m. m.

Påföljdssystemet för personlighetsstörda lagöverträdare	218
Dokumentation av beslut och ansvar för beslut enligt lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV)	222
Bevakning av tid för försöksutskrivning	223
Delegation av överläkares beslutanderätt enligt 20 § lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV)	224
Skyldighet för läkare att i journal anteckna omständigheter som ligger till grund för ett hämtningsbeslut	226
Kroppsbesiktning av patienter vid narkomanvårdsenheter och av intagna vid frivårdens behandlingscentral	227
Fråga om hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd är bunden av den materiella grund som socialstyrelsen har åberopat i anmälan angående återkallelse av läkarlegitimation	233
Fråga om omsorgsstyrelse ägt uppbära pension för en i omsorgsverksamheten förtecknad men inom sjukvården omhändertagen patient	237
Har fråga om disciplinpåföljd för en skötare vid ett vårdhem för utvecklingsstörda bort handläggas i arbetsrättslig eller offentlig-	

rättslig ordning? Vidare fråga om beslut om disciplinpåföljd är en nullitet på grund av brist i delegationshänseende	239
Om beslut av en förtroendenämnd	243

Socialförsäkring

Fråga om förtroendeläkare hos allmän försäkringskassa bör kontakta intygsskrivande eller behandlande läkare, innan han yttrar sig i försäkringsärendet. Även fråga om utlämnande av förtroendeläkarens namn	245
Dröjsmål med omprövning i samband med besvär över försäkringskassas beslut	247
Bristfälliga kommuniseringsrutiner i vissa sjukpenningärenden ..	249
Underlåten kommunikering. Bl. a. fråga om försäkringskassas kommuniseringsskyldighet vid omprövning enligt 20 kap. 11 § lagen om allmän försäkring i dess lydelse före den 1 april 1982	250
Beslutsmotivering i arbetsskadeärende, dels i det ursprungliga beslutet, dels i beslut efter omprövning	253
Fråga om inhibition av försäkringskassas beslut vid kassans omprövning av beslutet och kassans åtgärder med anledning av besvär över beslutet efter omprövning	254
En allmän försäkringskassa har avvisat besvär såsom för sent anförda utan att utreda när den försäkrade fått del av det överklagade beslutet	258

IV FÖRVALTNINGEN I ÖVRIGT

JO:s tillsynskompetens m. m.	259
-----------------------------------	-----

Offentlighet och sekretess m. m.

Generellt överlämnande av uppgifter om enskilds hälsotillstånd och personliga förhållanden från sjukvårdsinrättning till primärvårdschef har ej ansetts förenligt med sekretesslagens bestämmelser	263
Läkare får i princip ej kräva att patienten skall läsa sin sjukjournal i läkarens närvaro	264
Utlämnande av bl. a. sjukhusjournaler från försäkringskassa till företagshälsovården	265
Om avidentifiering i syfte att möjliggöra utlämnande av eljest sekretesskyddade uppgifter	269
Fråga om utlämnande av namn på en tjänsteman, som gjort en anmälan till socialförvaltningen	272
Dröjsmål med att lämna ut kopia av allmän handling	273
Uppställande av förbehåll vid utlämnande av handlingar	274
Sekretess och parts rätt till insyn i sitt ärende	275.

Innehållet i personregister hos socialnämnd	276
Uttalande i massmedierna av kulturrådets ordförande	278
Fråga om sekretess för en förteckning som använts som beslutsunderlag vid prövning av frågan om återbetalningsskyldighet enligt lagen (1956: 2) om socialhjälp	280
Sekretess för spärrad adressuppgift m. m.	282
Socialekretess och uppgiftslämnande till taxeringsmyndighet ..	284

Taxering, uppbörd och exekution

1. Taxering och uppbörd	
Taxeringsnämnderna	285
Taxeringsrevision	299
Taxeringsprocess	309
Uppbörd	321
2. Exekution	
Kronofogdemyndigheterna och konkurstillsynen	325
Annonsering i pressen om näringsförbud	327
Kronofogdemyndighet har på förfrågan av kommun yttrat sig om ett bolag i ett upphandlingsärende på ett sätt, som påstås ha skadat bolaget	329
S. k. surrogatdelgivning med ett aktiebolag i ett konkursmål. Fråga om bolaget haft skäligt rådrom för att infinna sig vid förhandling i målet	333

Utbildning

Kritik mot en rektor inom det allmänna skolväsendet i en kommun för hans agerande mot i kommunen anställda lärare med egna barn i en alternativ skolform	336
Kritik mot kommunala organ i Marks kommun för det att en urinprovstagning på skolelever i syfte att klar lägga förekomsten av cannabismissbruk genomförts utan att eleverna upplysts om förutsättningarna för undersökningen	343
Anteckning av skiljaktig mening i protokoll hos högskolestyrelse	346
Fråga om jäv för ledamot i skolstyrelse som deltagit i handläggningen när styrelsen yttrat sig till kammarrätten i kommunalbesvärsmål, vari ledamoten förde talan	348

Byggnads- och planväsendet

Fråga om byggnadsnämnd haft rätt att bevilja byggnadslov trots att erforderligt tillstånd till företaget enligt miljöskyddslagen inte förelåg när byggnadslovet beviljades. Dessutom fråga om byggnadsnämnds befogenhet att delegera sin beslutanderätt	351
Vissa frågor om villkor för byggnadslov	355
Frågor om tillämpning av lagen (1976: 666) om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m.	358

Arbetsmarknaden

Uttalande angående otydlighet i en författning, instruktionen för arbetsmarknadsverket m. m.	365
Uttalanden angående handläggningen inom arbetsmarknadsverket av ett ärende som rör upphörande av anställning som beredskapsarbetare hos verket	367
Kritik mot arbetsmarknadsverket för att utbetalningar av statsbidrag till beredskapsarbete inte handlagts på ett från förvaltningsrättslig synpunkt godtagbart sätt m. m.	372
Kritik mot en länsarbetsnämnd för underlåtenhet att tillämpa upphandlingsförfordningens (1973:600) bestämmelser vid köp av utbildning i visst fall	378

Övrigt

Åtal mot gatuchefen i en kommun för brott mot vattenlagen	385
Kritik mot en befattningshavare inom postverket för avfattningen av en skrivelse till en av verkets kunder som tidigare framfört klagomål till JO mot postverket för det sätt på vilket verket tillämpat poststadgan i visst fall	396
Handläggningen av ansökningar om körkortstillstånd som inkommer före utgången av löpande spärrtid och innan de enligt vissa bestämmelser tidigast får prövas	400
Frågor om förutsättningarna för att en myndighet ska få föra ett personregister som inte kräver tillstånd enligt datalagen samt för att sekretess skall gälla för ett sådant register	402
Skyldigheten att ompröva beslut om återbetalningsskyldighet i fråga om bostadsbidrag	407
Olämpligt skrivsätt i en dom av en länsrätt	410
Fråga om förbud mot filmupptagning vid ett offentligt sammanträde i ett ärende enligt miljöskyddslagen	413

BILAGOR

1. Personalorganisationen	419
2. Förteckning över de ärenden, som varit anhängiga hos regeringen under tiden den 1 juli 1983–30 juni 1984 genom skrivelser från justitieombudsmännen före den 1 juli 1983	420
3. Sakregister	421
4. Summary in English	467

Till RIKSDAGEN

Detta är riksdagens ombudsmäns berättelse för verksamhetsåret den 1 juli 1983—den 30 juni 1984.

Under verksamhetsåret 1981/82 inleddes en försöksverksamhet beträffande sättet och tidpunkten för publiceringen av JO-beslut. En översiktlig redogörelse för den verksamheten lämnades i 82/83 års ämbetsberättelse (s. 9). Det har ansetts lämpligt att göra den förutsatta utvärderingen av verksamheten i anslutning till behandlingen av de förslag som 1983 års JO-utredning väntas lägga fram under första halvåret 1985. Årets berättelse uppvisar följaktligen samma blandning av bok- och offsettryck liksom av presentationstekniken som de senaste årens.

1 Organisation

En redogörelse för personalorganisationen finns i *bilaga 1* till denna ämbetsberättelse.

Några ändringar i arbetsordningen för riksdagens ombudsmannaexpedition har inte gjorts under verksamhetsåret. Arbetsordningen finns intagen i berättelsen 1981/82 s. 401 ff.

2 Verksamheten

2.1 Totalstatistiken

Balansläget

Ingående balans		1 120
Nya ärenden		
Remisser och andra skrivelser från myndigheter	30	
Klagomål och andra framställningar från enskilda	3 397	
Initiativärenden med anledning av inspektioner	40	
Initiativärenden på grund av tidningsartiklar etc.	61	3 528
Summa balanserade och nya ärenden		4 648
Avgjorda ärenden 1.7.1983—30.6.1984		3 343
Utgående balans		1 305

Månadsöversikt över ärendena

Månad	Nya	Avgjorda	Balans
Juli	245	168	1 197
Augusti	214	153	1 258
September	308	319	1 247
Oktober	322	306	1 263
November	348	359	1 252
December	360	316	1 296
Januari	273	267	1 302
Februari	335	387	1 250
Mars	302	322	1 230
April	328	246	1 312
Maj	260	294	1 278
Juni	233	206	1 305
	3 528	3 343	

Antalet nya ärenden under perioden var 3 528 eller 318 färre än under närmast föregående verksamhetsår. 101 av de nya ärendena var initiativärenden och 30 var remisser från departement och myndigheter. Antalet klagörenden var 3 397, dvs. 291 färre än under föregående verksamhetsår; i procent är minskningen 7,8. Detta betyder att den trend som kännetecknat de senaste åren har brutits. Det är svårt att med någongrad av säkerhet säga varför så har skett. Nedgången kan till en viss del förklaras av ändrade registreringsrutiner. Det finns emellertid alla skäl att närmare undersöka vad nedgången kan bero på, i varje fall om denna fortsätter. Innan så har skett kommer förklaringarna inte att höja sig över gissningarnas nivå. Vi avstår följaktligen från att här och nu spekulera om anledningen.

Klago- och initiativärenden 1.7.1976–30.6.1984

År	Klago- ärenden	Initiativ- ärenden
1976/77 1.7–30.6	2 933	204
1977/78 1.7–30.6	2 993	163
1978/79 1.7–30.6	3 023	165
1979/80 1.7–30.6	3 211	140
1980/81 1.7–30.6	3 464	87
1981/82 1.7–30.6	3 399	95
1982/83 1.7–30.6	3 688	133
1983/84 1.7–30.6	3 397	101

Som har framhållits i tidigare ämbetsberättelser söker vi undvika remisser på grund av iakttagelser under inspektioner. Vi strävar i stället efter att genom samtal med berörda tjänstemän bidra till att förbättra myndighetens handläggning av ärenden.

Under perioden avgjordes 3 343 ärenden. Av dessa var 3 207 klagörenden och 108 inspektions- och andra initiativärenden. Balansen (=antalet oavgjorda ärenden vid verksamhetsårets utgång) har alltså ökat något. Ökningen ligger dock helt inom de "felmarginaler" som man i sådana här sammanhang måste räkna med.

I detta sammanhang skall omtalas att Statskonsult Administrationsutveckling AB under våren 1984 gjort en studie av ämbetets administrativa avdelning och deras rutiner. Studien, som omfattar 120 timmar och som genomförts efter samråd med 1983 års JO-utredning, kommer att presenteras på sensommaren 1984.

Tablå över utgången i de under den 1 juli 1983—den 30 juni 1984 hos riksdagens ombudsmän avgjorda inspektions- och övriga initiativärendena

Sakområde	Avjorda utan slutlig anledning till kritik	Erinran el. annan kritik	Åtal eller disciplinär bestraffning	Framställn. till riksdagen eller regeringen	Summa ärenden
Domstolsväsendet		2			2
Åklagarväsendet	1				1
Polisväsendet	1	1			2
Försvarsväsendet		5	1		6
Kriminalvård					
Socialtjänst	8	14			22
Sjukvård	7	18			25
Exekutionsväsendet	1	2			3
Taxerings- och uppbörds- väsendet	2	5		1	8
Övriga förvaltningsärenden	8	31			39
Summa ärenden	28	78	1	1	108

Tablå över utgången i de under perioden den 1 juli 1983—den 30 juni 1984 hos riksdagens ombudsmän avgjorda klagörendena

Sakområde	Avvisn. eller avgörande utan särskild utredning	Överlämnande enl. 18 § instr.	Avgjorda efter utredn. utan kritik	Erinran eller annan kritik	Åtal eller disciplinär bestraffning	Framställning till riksdagen eller regeringen	Summa ärenden
Domstolsväsendet	111	2	127	19			259
Åklagarväsendet	30	3	97	4			134
Polisväsendet	101	3	156	43	2	1	306
Försvärsväsendet	14		20	10			44
Kriminalvård	27	3	129	13			172
Socialtjänst	90		228	52			370
Sjukvård	98	6	116	19			239
Allmän försäkring	79		76	16			171
Arbetsmarknaden m. m.	26		12	7			45
Byggnads- och vägärenden	32		41	8			81
Exekutionsväsendet	29		61	11			101
Kommunal självstyrelse	84	2	30	15			131
Övriga länsstyrelse- och kommunikationsärenden	64	2	45	10			121
Taxerings- och uppbörds- väsendet	125	37	142	70			374
Utbildnings-, kultur-, kyrko- frågor m. m.	67		29	14			110
Jordbruksärenden, miljövård, hälsovård m. m.	37	1	54	24			116
Tjänstemannaärenden	63		37	19			119
Offentlighetsärenden	23	1	48	14			86
Övriga förvaltningsärenden	64		58	19			141
Frågor utanför kompetens- området och oklara yrkan- den	87						87
Summa ärenden	1 251	60	1 506	387	2	1	3 207

Det kan här upplysas om att JO Sverne i ett flertal ärenden på det sociala området har redovisat vad myndigheterna har gjort sedan de fått del av JO:s beslut med synpunkter på deras verksamhet. Ärenden, som alltså visar vilka effekter JO:s beslut har haft, finns på s. 183, 192, 198, 211, 222, 239 (jfr 237).

2.2 Besvarandet av remisser

Vi har besvarat 27 remisser från riksdag och departement.

JO Nilsson har yttrat sig till

1) riksdagens arbetsgrupp för översyn av besvärstidgan för riksdagens och dess verk i fråga rörande besvärshandling och förfarandet enligt besvärstidgan

2) justitiedepartementet över en av en arbetsgrupp i regeringskansliet upprättad promemoria (Ds Ju 1982: 14) Färre besvärärenden hos regeringen

3) justitiedepartementet – i samråd med övriga justitieombudsmän – över tjänsteansvarskommitténs slutbetänkande (Ds Ju 1983: 7) Tjänsteansvar i offentlig verksamhet

4) civildepartementet över en av en arbetsgrupp upprättad promemoria (Ds C 1984: 4) Klargöranden och kompletteringar av kyrkomötesreformen

JO Wigelius har yttrat sig till

1) justitiedepartementet över polisberedningens betänkande (SOU 1982: 63) Polislag och LTD/LOB-utredningens betänkande (SOU 1982: 64) Frihetsberövande vid bråk och berusning

2) arbetsmarknadsdepartementet över invandrapolitiska kommitténs betänkande (SOU 1983: 29) Invandrapolitiken – förslag

3) justitiedepartementet – i samråd med JO Sigvard Holstad – över promemorian (Ds Ju 1983: 8) De offentliga organens verksamhet vid krig eller krigsfara, 2. Domstolar

4) justitiedepartementet över narkotikakommissionens promemoria (nr 4) Åtgärder mot narkotika i fängelserna

5) justitiedepartementet över en inom departementet upprättad promemoria, Utbytestjänstgöring för notarier m. m.

6) justitiedepartementet över statens invandrarverks förslag om ändring av 7 kap. 14 § andra stycket sekretesslagen

7) justitiedepartementet över betänkandet (Ds Ju 1983: 19) Riksåklagaren och hans kansli

8) finansdepartementet över narkotikakommissionens promemoria (nr 9) Tullens insatser mot narkotika

9) justitiedepartementet över narkotikakommissionens betänkande (nr 11) Insatser inom kriminalvården m. m.

10) justitiedepartementet över yttrandefrihetsutredningens betänkande (SOU 1983: 70) Värna yttrandefriheten

JO Holstad har yttrat sig till

1) justitiedepartementet över militäransvarskommitténs betänkande (SOU 1983: 2) Nytt militärt ansvarssystem

2) arbetsmarknadsdepartementet över diskrimineringsutredningens betänkande (SOU 1983: 18) Lag mot etnisk diskriminering i arbetslivet

3) civildepartementet över socialutredningens betänkande (Ds C 1983: 16) Meritvärderingen vid statliga tjänstetillsättningar m. m.

4) civildepartementet över en framställning från Svenska kommunalarbetsareföbundet m. fl. om ändring i 3 kap. 2 § lagen (1976: 600) om offentlig anställning

5) utbildningsdepartementet över en promemoria angående högskoleforskarens rätt att ha bisysslor m. m.

6) justitiedepartementet över kommunalföretagskommitténs slutbetänkande (SOU 1983: 61) Handlingsoffentlighet utanför myndighetsområdet

7) justitiedepartementet – i samråd med övriga justitieombudsmän – över förvaltningsrättsutredningens betänkande (SOU 1983: 73) Ny förvaltningslag

8) civildepartementet över en inom departementets rättssekretariat utarbetad promemoria (1984-05-17) om det offentliga arbetsgivaransvaret i vissa rättstvister.

JO Sverne har yttrat sig till

1) socialdepartementet över 1981 års behörigkommittés betänkande (SOU 1983: 33) Kompetens inom hälso- och sjukvården

2) socialdepartementet över socialstyrelsens skrivelse (1983-10-10) om jäv i vissa fall för ledamot i utskrivningsnämnd

3) socialdepartementet över en inom departementet upprättad promemoria (1983-07-29) angående beslag och förverkande av alkohol m. m. på socialtjänstens institutioner

4) socialdepartementet över socialberedningens delbetänkande (Ds S 1983: 16) Erfarenheter av LVM och vissa andra socialtjänstfrågor

5) justitiedepartementet över promemorian Offentlighetens begrepp – TF, ADB och allmänna handlingar.

2.3 Framställningar och överlämnande av beslut till riksdag/regering m. m.

Två framställningar till regeringen om författningsändringar har gjorts under verksamhetsåret.

JO Nilsson har gjort en framställning till finansdepartementet med begäran om ändringar i uppbördslagen med anledning av ett beslut i sex ärenden om jämkning eller om förtida återbetalning av preliminär skatt m. m.

JO Wigelius har gjort en framställning ang. komplettering av vapenlagen i fråga angående utländska säkerhetsvakters införande av vapen till Sverige i samband med statsbesök m. m.

JO Nilsson har under verksamhetsåret bl. a. gjort en analys av kronofogdemyndigheterna och konkurstillsynen. Resultatet av den analysen har presenterats i ett särskilt beslut (1983-12-30). Beslutet innehåller olika förslag i syfte att göra tillsynen effektivare. Bl. a. föreslås en komplettering av 51 a § konkurslagen. Beslutet har överlämnats – förutom till berörda departement – till ett stort antal andra myndigheter (se vidare s. 325).

JO Holstad har i ett beslut som överlämnats till bostadsdepartementet ifrågasatt ändring i en bestämmelse som f. n. finns intagen i 8 § lagen (1976: 666) om påföljder och ingripande vid olovligt byggande m. m.

JO Holstad har vidare till arbetsmarknadsdepartementet överlämnat ett beslut där han påvisat behov av en ändring i förordningen (1965: 667) med instruktion för arbetsmarknadsverket (se s. 365).

JO Sverne har i beslut som överlämnats till social- och justitiedepartementen ifrågasatt ändringar *dels* i brottsbalken rörande påföljdssystemet

för personlighetsstörda lagöverträdare, *dels* i lagen (1980: 621) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

2.4 Åtal, anmälningar för vidtagande av disciplinär åtgärd och överlämnande av klagomål till annan myndighet

Under verksamhetsåret har två åtal anställt. De har riktats mot

- 1) en polisinspektör för vårdslös myndighetsutövning
- 2) en major för tjänstefel.

Anmälan för vidtagande av disciplinär åtgärd har gjorts mot två polisassistenter.

I 60 fall har klagomål lämnats över till annan myndighet för prövning och avgörande (se 18 § instruktionen för justitieombudsmännen). 37 ärenden med klagomål mot taxeringsnämnder har under året lämnats över till skattecheferna i respektive län. Den överlämnandemöjligheten öppnades när skattecheferna genom 1979 års taxeringsreform fick uppgiften att öva tillsyn över taxeringsarbetet i sina resp. län. JO har sedan 1981 (= klagomål över 1980 års taxering) årligen lämnat över ca 35 ärenden till skattecheferna för utredning och prövning. Som jämförelse kan nämnas att antalet klagomål mot taxeringsnämnder brukar vara ungefär 100 per år.

När skattechefen har avgjort ärendet skall enligt JO:s överlämnandebeslut en kopia av beslutet skickas till JO som då gör en egen bedömning av skattechefens utredning och slutsats. I flertalet fall accepterar JO vad skattechefen har gjort och sagt. Ibland återkommer klaganden och begär en ny utredning eller önskar att få också JO:s syn på klagomålen. En förnyad granskning av JO har i några enstaka fall (1 fall år 1980 och 2 fall år 1982) lett till en annan bedömning än den skattechefen kommit fram till.

I april 1984 bad JO Nilsson att skattecheferna skulle tala om vad de tyckte om denna metod. Några principiella invändningar mot metoden som sådan innehåller svaren inte. Många skattechefer tycker att den bör kunna användas flitigare än hittills. Från några mindre länsstyrelser sade man att handläggningen av denna typ av ärenden visserligen krävde förhållandevis stora resurser, men dock inte mer än om JO i stället hade valt att själv hålla i utredningen men låtit remissen gå via skattechefen. Nästan alla ansåg att metoden hade fördelar. Bl. a. nämndes att klagomålen oftast blev prövade snabbare. Många ansåg att klagomålen upplevdes som mindre dramatiska när de handlades på "lokalt" plan. Ofta har skattechefen tagit klagomålen till utgångspunkt för extra utbildningsinsatser både för de berörda tjänstemännen och för övriga taxeringsfunktionärer inom länet. Vid uppenbara felaktigheter har i vissa fall skattechefen sett till att besvärärenden har behandlats med förtur inom länsstyrelsen. – Åtskilliga skattechefer vill att JO alltid skall låta sina egna utredningar gå via skattechefen, och nästan alla har velat få del av alla JO:s beslut som berör taxeringsfunktionärer inom länet och inte som f. n. bara sådana beslut där skattechefen har yttrat

sig eller när skattechefen av någon särskild anledning bör underrättas om ärendet.

I detta sammanhang kan det vara på sin plats att något beskriva behandlingen av vissa typer av klagomål på taxeringsområdet. Varje år får JO Nilsson ett antal klagomål mot taxeringsnämnder för att de gett de skattskyldiga alltför korta svarsfrister, motiverat sina beslut ofullständigt, använt ett obegripligt språk etc., allt praktiska frågor med räckvidd till snart sagt alla nämnder och funktionärer och vilka följaktligen har behandlats utförligt i de samlingsbeslut om taxeringsarbetet som JO Nilsson vid två tillfällen (1981 och 1982) har gett ut. Att få taxeringsnämnder att iaktta förvaltningslag och god serviceanda kräver effektivare och mer långsiktigt upplagt pedagogiskt arbete (genom utgivande av handböcker av typ samlingsbesluten och medverkan i olika utbildningsinsatser) snarare än genom relativt resurskrävande insatser eller ingripanden mot enstaka nämnder eller enskilda funktionärer. I det fall där ett klagomål varit av detta, icke principiella slag, har JO Nilsson valt att inte göra en utredning av omständigheterna i just det fallet; i stället har klaganden fått ett "standardsvar" där JO redogör för JO:s uppgifter och befogenheter, vad som tidigare har uttalats i den fråga som klaganden vill ha prövad, hur JO menar att tillgängliga resurser bör användas samt beskedet att vad klaganden sagt kan komma att användas i nästa handbok på taxeringsområdet eller på annat sätt i utbildningen av taxeringsfunktionärer men att klagomålet inte föranleder en särskild undersökning. Tillsammans med detta brev har klaganden då också fått ett exemplar av det samlingsbeslut där hans eller hennes fråga behandlas. Det bör tilläggas att de klaganden som "drabbats" av dessa "standardsvar" har – i de fall de hört av sig – nära nog undantagslöst varit positiva till detta sätt att handlägga deras klagomål.

2.5 Inspektionsverksamheten

JO Nilsson har under verksamhetsåret inspekterat skatteavdelningen hos länsstyrelsen i Uppsala län, lokala skattemyndigheten i Uppsala fögderi, kronofogdemyndigheterna i Lindesbergs, Ängelholms och Halmstads kronofogdedistrikt och domkapitlet i Stockholms stift. Den sistnämnda inspektionen var avsedd som en kontroll av det inom domkapitlet pågående "restaureringsarbetet" (jfr 1983/84 års ämbetsberättelse s. 15). Inspektionerna har omfattat 15 dagar. En redogörelse för inriktningen av inspektionsverksamheten inom JO Nilssons tillsynsområde har lämnats i 1983/84 års ämbetsberättelse (s. 15). Det skall tilläggas att tre projekt befann sig i slutskedet när verksamhetsåret slutade, nämligen

- Videokamera och trafikkontroll – är sådana efterforskningsmetoder i skatte- och kronofogdemyndigheternas arbete lagliga och lämpliga?
- Existensminimum i skatte- och exekutiva sammanhang.
- Kronofogdemyndigheterna och den exekutiva fastighetsförsäljningen. Ytterligare projekt förbereds f. n.

JO Wigelius har under verksamhetsåret inspekterat polismyndigheten i Umeå polisdistrikt, länspolischefen i Västerbottens län, åklagarmyndigheten i Umeå åklagardistrikt, länsåklagarmyndigheten i Västerbottens län, åklagarmyndigheten i Lycksele åklagardistrikt, polismyndigheterna i Storumans, Vilhelmina och Lycksele polisdistrikt, kriminalvårdsanstalten Huddinge, Huddinge tingsrätt, polismyndigheten i Kalix polisdistrikt, Halmstads tingsrätt, överförmyndaren i Halmstads kommun, skyddskon-sulenten i Halmstad, länsåklagarmyndigheten i Hallands län, åklagarmyndigheten i Halmstads åklagardistrikt, länspolischefen i Hallands län och polismyndigheten i Halmstads polisdistrikt.

Inspektionerna, som har varit inriktade på rättssäkerhetsfrågor och be-drivits på sedvanligt sätt med granskning av diarium och akter, har omfattat 26 dagar.

JO Holstad har inspekterat länsbostadsnämnden i Malmöhus län, bo-stadsbyrån i Malmö kommun, yrkesinspektionen i Malmö distrikt, länssty-velsen i Blekinge län, länsarbetsnämnden i Östergötlands län, arbetsför-medlingens distriktkontor i Linköping, miljö- och hälsoskyddsnämnden i Linköping, Upplands regemente (S I/Fo 47 och 48) och Arméns stabs- och sambandsskola (Stab SbS), Livgrenadjärregementet (I 4), Svea artillerire-gemente (A I) och Bråvalla flygflottilj (F 13).

Inspektionerna, som har omfattat 18 dagar, har som regel varit av rutinkaraktär och merparten av iakttagelserna har kunnat klaras av på platsen utan efterföljande remissförfarande.

JO Svernes inspektioner fördelar sig på följande sätt.

Socialtjänsten: socialförvaltningarna i Kristinehamn, Karlstad, Nynäs-hamn, Gotland, Habo, Jönköping, Sandviken, Gävle, Göteborg, Malmö, Landskrona, Helsingborg, Stockholm (socialdistrikt 2, 5, 11, 12 och 16), Växjö och Alvesta.

Hälso- och sjukvården: psykiatriska klinikerna vid sjukhuset i Kristine-hamn (Mariebergsklinikerna), psykiatriska kliniken och barn- och ung-dompsykiatriska kliniken vid centralsjukhuset i Karlstad, utskrivnings-nämnden för Värmlands län, Långbro sjukhus, S:t Sigfrids sjukhus (speci-alkliniken) samt statens rättspsykiatriska kliniker i Lund, Stockholm och Göteborg.

Omsorgen om psykiskt utvecklingsstörda: omsorgsverksamheten i Värmlands och Kronobergs läns landsting och beslutsnämnderna för Värmlands och Kronobergs län.

Socialförsäkringsområdet: Värmlands läns allmänna försäkringskassa, centralkontoret i Karlstad och lokalkontoret i Björneborg samt Krono-bergs läns allmänna försäkringskassa, centralkontoret i Växjö och lokal-kontoret i Alvesta.

Inspektionerna har omfattat 31 dagar.

Inspektionerna har till en del varit rutinmässiga. Därvid har bl. a. på grund av kritiken i massmedierna uppmärksamhet ägnats åt frågan om

sådana beslut av JO som har principiell räckvidd följs av myndigheterna. Det har kunnat konstateras, att besluten har en stor genomslagskraft.

En annan del av inspektionerna har varit specialinriktad. En särskild undersökning har sålunda gjorts om hur lagen (1980: 621) med särskilda bestämmelser om vård av unga tillämpas av socialnämnderna. Resultatet redovisas i sammanfattning på s. 178.

2.6 Samråd med riksdagens konstitutionsutskott och JO-delegation

Ombudsmännen lämnade den 11 oktober 1983 information till konstitutionsutskottet om 1983-84 års ämbetsberättelse. Samma dag ägde också samråd rum med JO-delegationen om JO:s anslagsframställning. JO Nilsson informerade den 31 januari 1984 JO-delegationen om programmet för och det fortgående förberedelsearbetet inför den 3:e internationella JO-konferensen i Stockholm den 25-28 juni 1984 (se nedan under 3. Internationellt samarbete). JO Nilsson informerade även JO-delegationen om den studie av JO-ämbetets administrativa funktioner, vilken planeras genomförd under våren 1984. Information lämnades även om JO:s projektverksamhet inom skatte-, uppbornds- och exekutionsområdena.

2.7 Journalistseminarium

JO-ämbetet anordnade i likhet med de tre föregående verksamhetsåren i mars 1984 en journalistdag, till vilken via Svenska Journalistförbundet inbjöds aktiva journalister från massmedierna. Syftet var detsamma nu som tidigare: att sprida kunskap om JO-institutionen och ge en inblick i JO:s sätt att arbeta och de förutsättningar som gäller för detta arbete.

Sammanlagt har 49 journalister deltagit i dessa dagar. I en enkät har de fått tillfälle att komma med synpunkter på dessa "seminarier". Av den framgår det att de genomgående anser sig ha haft stor nytta av denna kontakt med myndigheten och handläggare, att de lärt sig mer om JO:s verksamhet och nu känner sig säkrare i sin hantering av JO-material och att de efter seminariet oftare skrivit om JO-ärenden.

Svenska Journalistförbundet har för övrigt föreslagit att JO-ämbetet skall dubblera seminariet, eftersom efterfrågan bland journalisterna är så stor.

Resultatet av enkäten kommer att presenteras för riksdagens JO-delegation när den har bearbetats ytterligare. Den slutsatsen kan utan vidare dras att journalistdagarna fyller ett uttalat behov.

3 Internationellt samarbete

Den tredje internationella JO-konferensen med det svenska JO-ämbetet som värd ägde, som tidigare har nämnts, rum i Stockholm den 25–28 juni 1984. Konferensen, som var den första som avhölls i riksdagens plenisal, har kunnat komma till stånd genom att medel välvilligt anslagits av riksdagen. – I konferensen deltog 70 delegater och 71 observatörer från 35 länder; till kategorin "delegater" räknas de som anses som ombudsmän enligt den definition som antagits av den ombudsmannakommitté som utgör en underavdelning till International Bar Association. Efter konferensen hölls ett seminarium i Helsingfors den 29 juni–den 1 juli 1984 med det finska JO-ämbetet som värd. Seminariet, som huvudsakligen behandlade praktiska aspekter kring ombudsmännens arbete, vände sig främst till dem som har hand om JO-kansliernas administrativa funktioner. I seminariet deltog 91 personer, varav 32 ombudsmän. Det innebär ingen överdrift att konstatera att både konferensen och seminariet blev i alla avseenden stora framgångar till glädje inte minst för våra resp. länder och huvudstäder. Det är oss angeläget att i detta sammanhang tacka alla dem – våra egna medarbetare och anställda inom riksdagen – som verksamt bidrog till det lyckade resultatet. Utan deras uppoffrande arbete hade konferensen inte blivit vad den nu blev: en succés!

Justitieombudsmännen Nilsson, Holstad och Sverne besökte den 12 oktober 1983 den portugisiska ombudsmannen ("Provedor de Justiça") Eudoro Pamplona Côrte Real i Lissabon och deltog därefter i en av Europarådet i Funchal, Madeira, anordnad konferens om mänskliga rättigheter. Konferensen var en fortsättning på den konferens, som i oktober 1982 ägde rum i Siena, Italien. JO Nilsson var närvarande vid firandet den 21 oktober 1983 i Paris av den franska JO-institutionens 10-årsjubileum. JO Nilsson var den 7–11 november 1983 den brasilianska kongressens gäst och deltog bl. a. i en till 25 städer TV-sänd paneldiskussion kring frågor om olika modeller för parlamentarisk kontroll av den exekutiva makten. JO Nilsson gav även universitetsföreläsningar i Recife och Rio de Janeiro om JO-funktionen. Justitieombudsmännen Nilsson och Sverne deltog den 23–25 november i en konferens i Wien med temat "JO i Europa". JO Nilsson föreläste på konferensen om de skandinaviska ombudsmännens arbetssätt.

JO Nilsson deltog den 3 februari 1984 på inbjudan av Ditchley Foundation, Oxford, i ett internationellt seminarium om grundläggande fri- och rättigheter.

Ämbetet har besökts av bl. a. ministern John Boland, Ministry of Public Service, Irland, den holländske ombudsmannen ("de nationale ombudsman") dr. Jacob F. Rang, the Chief Commissioner for Public Complaints Commission i Nigeria H. O. Mohammed, Federal Secretary Masud Zaman, Pakistan, en delegation från the Administrative Superior Authority of

Egypt, Kairo, två företrädare för General Attorney's Office, Botswana, samt ledamöter från lantdagen Rheinland-Westfalens petitionsutskott och från lantdagen Bayerns petitions- och socialutskott.

Stockholm i riksdagens ombudsmannaexpedition i oktober 1984

PER-ERIK NILSSON

ANDERS WIGELIUS

SIGVARD HOLSTAD

TOR SVERNE

Ulf Hagström

I. Allmänna domstolar m. m.

Domstolsväsendet m. m.

Åtal mot lagman för myndighetsmissbruk och vårdslös myndighetsutövning i samband med handläggning av dispositivt tvistemål. Därjämte allvarlig kritik mot handläggningen i ytterligare avseenden.

(Dnr 3371-1981)

Med anledning av vissa iakttagelser vid inspektion av Södra Roslags tingsrätt den 9–16 november 1981 upptog JO Wigelius ärende angående lagmannen Michael von Kochs handläggning av ett dispositivt tvistemål och misstänkt brott i myndighetsutövning därvid. Ärendet avgjordes genom beslut den 11 april 1982, vari JO bl. a. beslöt väcka åtal mot von Koch för myndighetsmissbruk och vårdslös myndighetsutövning. Svea hovrätt biföll i dom den 30 juni 1983 endast delvis åtalet och dömde von Koch för vårdslös myndighetsutövning i två hänseenden. Domen överklagades å omse sidor. Högsta domstolen ogillade i dom den 16 februari 1984, DB 4, åtalet i ytterligare ett hänseende och dömde von Koch för vårdslös myndighetsutövning till tjugofem dagsböter å 80 kr. Av utrymmeskäl kan JO:s beslut och domarna icke återges oavkortat. I det följande lämnas därför en mera översiktlig redogörelse, omfattande de iakttagelser som föranlett utredningen, en kort sammanfattning av utredningen hos JO samt JO:s och hovrättens bedömningar. Därefter återges högsta domstolens dom oavkortad.

I. INSPEKTIONSIAKTTAGELSER

Inskrivningsmyndigheten vid S. Roslags domsaga meddelade den 4.2.1981 lagfart på fastigheten Stenkryparen 4 i Täby för fastighetsakt tiebolaget Centac. Till grund för beslutet låg ett den 14.7.1980 daterat, bevittnat köpebrev, varigenom tidigare ägaren William Bergman överlät fastigheten för en överenskommen köpeskilling om 400 000 kr., som kvitterades. Köpebrevet, som var avfattat på standardformulär, innehöll sålunda ej något villkor, varav förvärvets fullbordande eller bestånd var beroende, eller eljest någon sådan bestämmelse som anges i 4 kap. 3 § jordabalken.

Sedan den 9.4.1981 två pantbrev uttagits fanns i fastigheten tolv penninginteckningar, dels nr 1–6 å tillhoppa 80 000 kr., beviljade före överlåtelser, dels nr 7–10 å tillhoppa 220 000 kr., beviljade den 9 juli 1980, dels också nr 11–12, beviljade den 9 april 1981, å 20 000 kr. respektive 100 000 kr. Vid bl. a. inteckningarna 7–11 fanns innehavsanteckningar för en bank.

Då inteckningarna 11–12 meddelades förelåg tvist om köpets återgång.

I en den 6.3.1981 till S. Roslags tingsrätt inkommen ansökan hade Bergman genom advokaten Vivika Adlers begärt stämning å bolaget och – såsom ansökningen torde få förstås – yrkat att köpet måtte hävas jämlikt 4 kap. 26 § jordabalken, att bolaget måtte åläggas att till Bergman återlämna pantbrev som bolaget disponerat över samt att bolaget måtte förpliktas utge skadestånd till Bergman dels med 25 000 kr. och dels med belopp motsvarande beloppet av pantbrev som det kunde visa sig att bolaget ej förmådde överlämna. De med yrkandena avsedda inteckningarna synes ha varit dels vissa som beviljats före köpet, dels de som tillkommit den 9 juli 1980, ehuru beloppet slog fel på 20 000 kr.

Målet lottades på von Kochs rotel. Enligt dagboksbladet översändes kopia av stämningsansökan till inskrivningsmyndigheten den 28.4.1981.

Till stämningsansökningen fanns bl.a. fogade kopior av köpebrevet samt av ett köpekontrakt och ett skuldebrev. Köpebrevet var en obeitnad kopia av det på grund varav lagfarten beviljats. Dateringen var ofullständig och löd: "Stockholm den 198007". Genom skuldebrevet förpliktade sig bolaget att till Bergman eller order senast "den 10 jan. 1980" betala 325 000 kr., varjämte till säkerhet för skulden pantförskrevs pantbrev i fastigheten å 325 000 kr. "med inomläge 625 000 kr". Dateringarna vid dessa förskrivningar var ofullständiga på samma sätt som på köpebrevskopian. Köpekontraktet var daterat endast med året 1980. I kontraktet fanns föreskrift att köpebrev skulle utfärdas sedan köpeskillingen kontraktenslignat erlagts. På ett ställe stod att av köpeskillingen ett belopp av 75 000 kr. skulle erläggas såsom handpenning och resterande 325 000 kr. senast den 10.1.1981. Det fanns dock även en klausul om att omkring 50 000 kr. skulle betalas redan under den kommande hösten då Bergman skulle få kostnader för ett hus under uppförande. Hur i fastigheten intecknad gäld – synbarligen högst 80 000 kr. – skulle regleras hade ej särskilt avtalats. Något skuldebrev omnämndes inte. Fastigheten skulle av köparen tillträdas den 1.7.1980 men Bergman medgavs rätt att t. v. hyresfritt kvarbo på fastigheten.

I stämningsansökningen upptogs i huvudsak följande grunder. Försäljningen hade skett den 1.7.1980. Bergman var oerfaren i fastighetsaffärer och hade vid försäljningen saknat ombud. Samtliga köpehandlingar hade utskrivits av köparen genom bolagets verkställande direktör och firmatecknare Lars Helenefors. Vid försäljningen hade Bergman haft två lån om tillhoppa 42 250 kr. mot säkerhet av inteckningarna 1–6. Bolaget hade i handpenning betalat 55 000 kr. och dessutom löst det ena lånet med 17 863 kr. inklusive ränta. Bolagets revers hade trots påminnelser och löften om avbetalningar inte blivit löst. De pantbrev som skulle utgöra säkerhet för reversen hade ej överlämnats. Annan betryggande säkerhet hade heller ej ställts. Köparen kunde därför antagas inte kunna fullgöra sina förpliktelser enligt kontraktet.

Efter stämning, utfärdad den 11.3 och delgiven bolaget den 29.4.1981 ägde muntlig förberedelse rum i målet den 9.6.1981. Tillstådes var Bergman själv jämte Vivika Adlers samt på svarandesidan Lars Helenefors såsom ställföreträdare för bolaget. Ordförande var von Koch och protokollförare tingsnotarien Björn Liljeros.

Enligt protokollet från förhandlingen framställde först Vivika Adlers käromålet i enlighet med stämmingsansökan. Helenefors bestred käromålet och talan utvecklades å ömse sidor. Protokollet innehöll vidare följande.

Med hänsyn till att parterna inte kan tillfredsställande redogöra för fastighetens inteckningsförhållanden redovisas dessa genom en av tingsrätten framtagna utskrift från det ADB-baserade inteckningsregistret, *aktbil. 12*. Inteckningsförhållandena genomgås. I anslutning härtil anger Helenefors hur inteckningsförhållandena f. n. gestaltar sig, såvitt han kan erinra sig.

Till belysning av vilken skada som den uteblivna betalningen åsamkat Bergman genom att han inte kunnat fullgöra sina ekonomiska åtaganden åberopar Vivika Adlers *aktbil. 14-17*. Vivika Adlers tillägger att Källbergs Byggservice, som uppför Bergmans nya hus i Knutby, riskerar att komma på obestånd genom att Bergman inte kan fullgöra sina åtaganden.

Med anledning av att köpebrevet (*aktbil. 4*) endast är daterat "1980 07" åtar sig tingsrätten, med parternas medgivande, att från inskrivningsmyndighetens arkiv framskaffa den fångeshandling, på grund av vilken Centac erhållit lagfart.

Efter fortsatt utveckling av parternas talan och redogörelse av Helenefors för Centacs möjligheter att fullgöra sina förpliktelser preciserar Vivika Adlers Bergmans talan på det sätt som framgår av domen i målet. Vivika Adlers uttalar vidare att saken måste anses uppenbar och hemställer att tingsrätten ville övergå till huvudförhandling i omedelbart samband med förberedelsen samt avgöra målet i det skick det nu föreligger.

Helenefors framställer ingen erinran häremot.

Tingsrätten beslutar att – med den reservationen att närmare överväganden kan komma att leda till den uppfattningen att saken icke är uppenbar – företa målet till huvudförhandling. Därvid åberopar parterna vad de tidigare anført.

Vivika Adlers inger kostnadsräkning, *aktbil. 18*. Helenefors uppger att Centac ej yrkar ersättning för sina kostnader.

Förhandlingen, som pågick kl. 15–16.30, förklaras avslutad med följande

BESLUT

1. Tingsrätten kommer att onsdagen den 10 juni kl. 13 meddela huruvida, efter fortsatt övervägande, saken kan anses uppenbar och meddela dom eller, om av arbetstekniska skäl dom måste meddelas senare å dag, tillkännage dagen för domen.
2. Om saken ej finns uppenbar, kommer tingsrätten att förordna om målets fortsatta handläggning.

Den 10 juni 1981

Tingsrätten meddelar följande

BESLUT

Då saken är uppenbar, kommer tingsrätten att meddela dom å dag, som med hänsyn till svårigheten att medhinna utskrift bestämmes till onsdagen den 17 juni 1981, då domen hålles tillgänglig å rättens kansli kl. 14.

Protokollet syntes vara uppvisat för von Koch den 15 samma månad.

Tingsrättens dom inleddes med en redogörelse för bakgrunden till tvisten, vari återgavs innehållet i de åberopade handlingarna m. m. Redogörelsen innehöll vidare bl. a. följande. Det hade "framkommit som sannolikt" att "fastigheten graverande lån skulle övertagas med i vart fall högst" 80 000 kr. Skuldebrevet hade "sannolikt" utställts den 1.7.1980. Meningen hade ostridigt varit att det skulle infrias den 10.1.1981 eller tidigare. Bergman hade uppgivit att vid det tillfälle då köpekontrakt skrivits och skuldebrevet överlämnats, ytterligare en handling undertecknats. Om detta var riktigt, anförde tingsrätten, syntes den tredje handlingen ha varit köpebrevet. Bergman hade sagt sig inte kunna erinra sig om någon bevittning skett i samband med att köpebrevet underskrevs. Han hade uppgivit att han inte hade fått annat exemplar än det obevittnade och ofullständigt daterade som han ingivit. Bolaget hade löst lånet å 17 450 kr., till säkerhet för vilket pantsatts inteckningar å 40 000 kr. Övriga i fastigheten vid köpet fastställda inteckningar å sammanlagt 40 000 kr. hade "utan att föreskrift därom intagits i köpekontraktet överlämnats till Centac".

Efter redogörelse för de inteckningar och innehavsanteckningar som fanns vid tiden för domen återgav tingsrätten vidare uppgifter av Helenefors, enligt vilka inteckningarna 1-4 var belånade, inteckningen 5 ej hade kunnat anträffas, men möjligen hade utgjort säkerhet för det lösta lånet, inteckningen 6 var belånad i bank, inteckningarna 7-11 likaledes var belånade samt inteckningen 12 var obelånad.

Som ostridigt antecknades slutligen att parterna med Vivika Adlers medverkan den 20.2.1981 träffat uppgörelse om sex amorteringar om sammanlagt 325 000 kr. under tiden 23.2-30.6.1981 samt att intet av beloppen erlagts.

Domen innehöll under yrkanden, domskäl och - utom så vitt angår rättshjälpsfrågor - domslut följande.

YRKANDEN

Under påstående att betalning av 325 000 kr. vore ett köpevillkor, som icke till någon del fullgjorts ens efter den amorteringsplan som överenskomms den 20 februari 1981, och att det, med hänsyn härtill och till att Centac efter överlåtelsen belastat fastigheten med skuld till betydande belopp, kunde antagas att betalning ej heller komme att fullgöras senast den 30 juni 1981, har Bergman såsom han slutligen bestämt sin talan yrkat

1. att köpet skall förklaras återgå,
2. att alla inteckningar med vilka fastigheten var belastad före köpet skall överlämnas till Bergman,

3. att Bergman skall tillerkännas skadestånd med 25 000 kr. samt
4. att alla inteckningar som Centac uttagit efter det bolaget erhöll lagfart skall jämlikt 6 kap. 8 § 2 st. jordabalken förklaras vara utan verkan.

För den händelse Centac inte skulle kunna uppfylla kravet enligt 2. har Bergman yrkat att i stället förklaras berättigad till skadestånd motsvarande den erlagda handpenningen, dvs. med 55 000 kr. samt rätt att tillgodonjuta den av Centac gjorda återbetalningen av lånet å 17450 kr.

Centac har bestritt käromålet. Som grund för sitt bestridande har bolaget anfört dels att köpevillkoret om betalning av 325 000 kr. fullgjorts genom överlämnande av skuldebrevet å samma belopp, dels att avtalsparterna kommit överens om att Centac skulle erhålla anstånd med betalningen i avvaktan på styckning av fastigheten och försäljning av delar av densamma.

DOMSKÄL

Köpekontraktet ålägger Centac att senast den 10 januari 1981 kontant erlagga 325 000 kr. Visserligen har Bergman erhållit ett skuldebrev å samma belopp och Bergman har utfärdat köpebrev, men sammanhanget mellan köpekontraktet och skuldebrevet – som också förföll till betalning senast den 10 januari 1981 – visar att betalningen är ett köpevillkor och att skuldebrevet var säkerhet för att 325 000 kr. skulle betalas kontant senast å angiven dag. Centacs påstående att köpevillkoret uppfyllts genom överlämnande av skuldebrevet är alltså obefogat. Visserligen har Bergman i köpebrevet kvitterat hela köpeskillingen, men omständigheterna kring köpebrevets utfärdande, datering och bevittning samt lagfarten är sådana, att det kan antagas, att Bergman blivit överrumplad och inte förstått vad han gav sig in på.

Vad i övrigt förekommit i målet ger klart vid handen att Centac är oförmöget att betala återstoden av köpeskillingen under den medgivna betalningstiden.

Bergman är därför berättigad till återgång av köpet och återfående av de inteckningar som belastade fastigheten vid överlåtelsen, nämligen de här ovan uppräknade med 1)–6).

Bergman har, utan erinran från Helenefors' sida, påvisat att Centacs betalningsoförmåga vållat honom avsevärd skada i form av svårigheter att fullfölja sitt husbygge vilket, såsom nämnts tidigare, skulle ske med medel som inflöt genom försäljningen av Stenkryparen 4, ävensom stora besvär och olägenheter i övrigt. Det är därför enligt tingsrättens mening skäligt att Bergman erhåller det fordrade skadeståndet å 25 000 kr.

Enligt 6 kap. 8 § 2 st. jordabalken skall inteckningarna här ovan under 6)–12) förklaras vara utan verkan, sedan köpet återgått.

Vad beträffar Bergmans alternativa yrkande att erhålla ett större skadestånd om inteckningarna enligt 1)–6) inte överlämnas så kan detta yrkande, med hänsyn till att det f. n. inte kan bedömas i vad mån Bergman i så fall lider skada, i detta mål prövas endast i så måtto att Bergman skall berättigas att under den angivna förutsättningen väcka ny talan om det ytterligare skadestånd, vartill han i så fall må vara berättigad.

DOMSLUT

1. Tingsrätten förklarar att det mellan Bergman och Centac avtalade köpet av fastigheten Stenkryparen 4 i Täby skall återgå

2. Centac åläggs att till Bergman överlämna följande i fastigheten Stenkryparen 4 i Täby fastställda inteckningar, nämligen den 4 augusti 1937, nr 3442, den 16 maj 1945, nr 2708, den 6 maj 1953, nr 3095, samt den 27 juli 1966, nr 5546–5548

3. Centac förpliktas att till Bergman utge skadestånd med 25 000 kr

4. Tingsrätten förklarar att följande i fastigheten Stenkryparen 4 i Täby fastställda inteckningar är utan verkan, nämligen den 9 juli 1980, nr 9924–9927, och den 9 april 1981, nr 5952 och 5954

5. Därast Centac icke förmår fullgöra vad som enligt 2. här ovan ålagts bolaget, berättigas Bergman att föra talan om det ytterligare skadestånd, vartill han i så fall må vara berättigad.

Centac skulle till Bergman utge ersättning för dennes rättshjälpskostnader med 5950 kr.

I händelse av överklagande skulle vad mot domen anmälas senast den 24 juni och fullföljas senast den 8 juli 1981 samt besvär anföras senast den 1 juli 1981. Enligt dagboksbladet expedierades domen till inskrivningsmyndigheten och parterna den 22 juni 1981 samt med lagakraftbevis till kändombudet den 22 september 1981.

Enligt anteckning på dagboksbladet anmälde Helenefors vad den 30 juni 1981. Genom beslut, meddelat samma dag, avvisade tingsrätten (von Koch) bolagets "vadetalan". Enligt beslutet hade Helenefors i samband med vadeanmälan uppgivit att han inte haft reda på att domen skulle meddelas den 17 juni och att han på grund av bortovaro erhållit utskrift av densamma först efter utgången av tiden för vadeanmälan. Tingsrätten återgav i beslutet vad som enligt protokollet från förhandlingen meddelats parterna angående dom i målet och fann Helenefors "underlåtenhet att inte iakttaga tiden för vadeanmälan" vara "ej ursäktlig". Fullföljdshänvisning – innebärande att besvärslaga skulle inges inom två veckor från erhållen del av beslutet – lämnades.

Den 29.6.1981 inkom till inskrivningsmyndigheten en begäran från Vivika Adlers att lagfarten å fastigheten måtte på grund av domen återgå till Bergman. Så skedde även. Vid punkterna 2 och 4 i domslutet på det till inskrivningsmyndigheten översända domsexemplaret antecknades vid ett senare tillfälle att dessa punkter ej föranledde någon åtgärd av inskrivningsmyndigheten.

I en skrivelse den 7.7.1981 till Vivika Adlers och bolaget förklarade von Koch att det förelupit några misstag i tingsrättens dom och anförde följande.

Enligt p. 4 i yrkandena (domen s. 5) yrkade Bergman att alla inteckningar som Centac uttagit efter det bolaget erhöll lagfart skulle jämlikt 6 kap. 8 § 2 st. jordabalken förklaras vara utan verkan.

Lagfart erhöles den 4 februari 1981. Yrkandet omfattade därför att in-teckningarna av 11)–12), vilka uttagits efter lagfarten, skulle förklarås vara utan verkan, varemot in-teckningar som uttagits efter köpet men före lagfarten ej omfattades av yrkandet (jämför avfattningen av det åberopade lagrummet). Domskålen sid. 7 tredje stycket har sålunda blivit missvisande, och i domslutet p. 4 har av misstag angivits att även in-teckningarna den 9 juli 1980, nr 9924–9927 – vilka uttagits före lagfarten – skall vara utan verkan.

På grund av det anförda uppkommer fråga om rättelse av dom enligt 17 kap. 15 § rättegångsbalken på så sätt, att domslutet p. 4 bör ha lydelsen: "Tingsrätten förklarar att de i fastigheten Stenkryparen 4 i Täby fastställda in-teckningarna den 9 april 1981, nr 5952 och 5954, är utan verkan."

Tingsrätten bereder parterna tillfälle att yttra sig innan beslut om rättelse fattas. Yttrandet bör vara tingsrätten till handa senast den 24 juli 1981. Därefter kommer tingsrätten att fatta beslut i frågan.

Helenefors fick senast den 17.7.1981 del av skriften, men yttrade sig inte. Vivika Adlers bestred rättelse och hävdade att domskål och domslut riktigt återspeglade hennes förstahandsyrkanden vid rättegångstillfället. För den händelse tingsrätten skulle finna att pantbrev som uttagits efter köpet men före lagfarten inte kunde förklarås vara utan verkan hade hon "givetvis" alternativt yrkat enligt stämningansökningen beträffande dessa. Att hon endast skulle ha yrkat återställande av bottenin-teckningarna 1–6 men ej av in-teckningarna 7–10 var fullkomligt orimligt. Detta skulle bli följderna av den föreslagna ändringen.

Den 22.9.1981 bestämde von Koch att ej rätta domen. Beslutet, som tecknades på Vivika Adlers skrift, var ej försett med fullföljdshänvisning och meddelades inte parterna såvitt framgick av akten.

2. UTREDNINGEN HOS JO

I en inom ombudsmannaexpeditionen upprättad promemoria redovisades iakttagelserna ovan. Enligt promemorian kunde handläggningen av målet ifrågasättas i åtskilliga närmare angivna hänseenden och brott i myndighetsutövning misstänkas.

JO beslöt den 11 december 1981 att inleda förundersökning och infor-dra skriftligt yttrande från von Koch över det som upptagits i promemorian. De frågor som togs upp återges här i kort sammanfattning. Inom parentes anges lagrum m. m., vartill hänvisning gavs i promemorian.

1. Försummelsen att genast underrätta inskrivningsmyndigheten om den i målet väckta talan. Konsekvenserna därav (19 kap. 20 § och 22 kap. 4 § 1 st. 2 p. jordabalken).

2. Protokollets bristande redovisning av bl. a. yrkanden i målet. Frågan huruvida tekniken med hänvisningar i protokollet till en ännu icke avfattad dom kunde anses stå i överensstämmelse med rättegångsbalkens föreskrifter (6 kap. 4 §, 5 § och 8 § rättegångsbalken). Notarien Liljeros borde i

denna del höras och uttömmande uppgifter lämnas om vad som yrkats, även i andra hand.

3. Frågan om innebörden av termen "återgång" i domen (Westerlind; Jordabalken 1–5 kap. s. 297 ff). Frågan om förutsättningarna för säljarens hävningsrätt på grund av bristande betalning vid fastighetsköp (4 kap. 3 § och 6 § jordabalken, Westerlind vid dessa lagrum samt vid 4 kap. 5 § och 25 § 2 st. – s. 303 f. respektive s. 419). Frågan om de faktiska omsändigheterna vid köpet blivit utredda. Skälet till att svarandens invändning om att anstånd beviljats med betalning i avvaktan på fastighetens styckning ej prövats av tingsrätten.

4. Frågan om hur rätten med tillämpning av 6 kap. 8 § jordabalken, som avser panträttsupplåtelse, kunnat förklara inteckningarna ogiltiga och hur rätten – särskilt i betraktande av innehavsanteckningarna och svarandens uppgifter om pantsättningar – kunnat förbise att saken berörde intressen som inte var företrädda i målet. Enligt promemorian kunde inteckning aldrig förklaras ogiltig på sätt här skett. (6 kap. 1 §, 2 § och 8 § jordabalken, Olivecrona; Inteckning och pant, samme författare; Inteckningsrätten i jordabalken, avsnittet rörande inteckningsbeslutets juridiska betydelse, Westerlind; Jordabalken 6 kap. s. 326 ff).

Vidare frågan om vilka överväganden som legat bakom beslutet att inte rätta domen. Hade von Koch när han övervägde rättelsefrågan – exempelvis med vetskap om att inskrivningsmyndigheten lämnat förordnandet under p. 4 i domslutet utan åtgärd – kommit att i något hänseende betvivla domens rättsenlighet? Hade von Koch övervägt någon annan åtgärd än rättelse för att åstadkomma att domen ändrades eller undanröjdes?

Slutligen frågorna om anledningen till dröjsmålet med att fatta beslut i rättelsefrågan och till att beslutet inte meddelats parterna och inte försetts med fullföljdshänvisning.

5. Under hänvisning till 3. och 4. ovan frågorna om målet blivit tillräckligt förberett för huvudförhandling och huruvida rättens processledning varit tillfredsställande (42 kap. 6 § 2 st. och 8 § 2 st. rättegångsbalken). Frågan huruvida det funnits förutsättningar för att företa målet till huvudförhandling såsom uppenbart (42 kap. 20 § 2 st. rättegångsbalken). Visade inte protokollet att huvudförhandling hållits trots att rätten ej funnit saken uppenbar?

6. Frågan huruvida korrekt underrättelse lämnats parterna om tid och sätt för domens meddelande (17 kap. 9 § 2 st. rättegångsbalken). Frågan om anledningen till dröjsmålet med domens expediering (17 kap. 9 § 7 st. rättegångsbalken och 1 § 1 st. förordningen 1976:823 om skyldighet för domstol att underrätta part om dom i tvistemål m. m.). Frågan huruvida rätten övervägt om det kunde finnas förutsättningar för återställande av försutten tid för svarandens vadeanmälan och skäl att underrätta om denna möjlighet (58 kap. 11 § rättegångsbalken).

Den brottsmisstanke von Koch delgavs avsåg myndighetsmissbruk eller

vårdslös myndighetsutövning bestående i *dels* underlåtenhet att ge inskrivningsmyndigheten föreskriven underrättelse om den i målet väckta talan, *dels* beslut att företa målet till omedelbar huvudförhandling i förenklad form utan att förutsättningar härför förelegat, *dels ock* beslutande av dom vari inteckningar felaktigt förklarats vara utan verkan.

JO lät underrätta parterna i målet samt antecknade innehavare av pantbrev om den inledda utredningen med framhållande av att vissa rättsmedelsfrister inom kort löpte ut. Samma underrättelse lämnades sökanden i ett lagsökningsmål vari Bergman med stöd av domen den 17 juni 1981 invänt att åberopat pantbrev var ogiltigt. En panträttshavare anförde domvillobesvär. Sedermera undanröjde Svea hovrätt tingsrättens dom såvitt avsåg hela punkt 4 i domslutet och återförvisade målet i denna del till tingsrätten för förnyad handläggning (Svea hovrätt 1982-05-17, 7: SÖ 57, Ö 2922/81).

Beslutet att inleda förundersökning fattades den 11 december 1981. I skrivelse samma dag anmodades von Koch att yttra sig senast den 18 januari 1982. von Koch begärde omgående anstånd till den 1 mars, vilket han också fick. Förundersökningen i övrigt vilade t. v. Den 22 februari begärde von Koch ytterligare anstånd, vars längd inte preciserades. JO beviljade anstånd till den 27 mars och förklarade samtidigt att von Koch inte borde räkna med ytterligare anstånd eftersom redan det beviljade anståndet medförde utredningstekniska olägenheter. I brev den 4 mars insisterade von Koch på ytterligare anstånd till den 30 april. Även detta anstånd medgavs, men det bedömdes inte längre kunna anstå med annan utredning. Under mars hördes därför Vivika Adlers och Liljeros om vad som förekommit vid förhandlingen m. m.

Vid förhören med Vivika Adlers och Liljeros framkom *att* det varit Liljeros som den 28 april 1981 upptäckt att inskrivningsmyndigheten inte fått underrättelse om den väckta talan och att till följd därav inteckningar å 120 000 kr. tillkommit i fastigheten, *att* Liljeros genast underrättat von Koch om detta *samt att* Vivika Adlers det oaktat varit ovetande om förhållandet ännu den 9 juni 1981, då hon själv upptäckt saken under pågående förhandling.

Liljeros uppgav vidare bl. a. *att* han vid förhandlingen för sin del tyckt att yrkandet om ogiltigförklaring av inteckningar var konstigt, *att* han och von Koch efter förhandlingen sett på 6 kap. 8 § och 18 kap. jordabalken och diskuterat om det var möjligt att bifalla yrkandet, *att* von Koch skulle ta reda på hur det förhöll sig därmed, *att* von Koch därefter tagit hand om akten i målet och memorialanteckningarna och själv utformat protokollet, *att* man på inskrivningsavdelningen reagerat mot domen, *att* Liljeros haft flera diskussioner med inskrivningsdomaren, tingsfiskalen Christine Möller, om ogiltigförklaringen och förstått att den inte gick att skriva in, *samt att* först Liljeros och sedan Christine Möller talat med von Koch därom.

von Koch begärde att få del av förhörsutsagorna, vilket han fick. Däref-

ter inkom han med ett omfångsrikt yttrande och med vissa kommentarer till förhören. von Koch intog i huvudsak följande ståndpunkter.

1. von Koch vidgick att till följd av försummelse från hans sida anmälan enligt 19 kap. 20 § jordabalken gjorts först den 28 april 1981 och att denna försummelse haft till följd att de båda inteckningarna den 9 april 1981 kunnat komma till stånd.

2. Om mål avgjordes vid muntlig förberedelse eller vid omedelbar huvudförhandling i förenklad form hade protokollets redovisning av parternas utveckling av sin talan enligt en sedan länge utbildad praxis ofta ersatts med hänvisningar till domen. Förfarandet var praktiskt och starkt arbetsbesparande och gav inte upphov till någon oklarhet eller rättsosäkerhet. När inte domen meddelades åtminstone dagen efter förhandlingen kunde det dock inte anses helt godtagbart. Motsvarande synpunkter kunde anläggas i fråga om ändring och precisering av yrkanden, medgivanden och bestridanden. von Koch ansåg sålunda metoden under vissa förhållanden godtagbar och till och med rekommendabel. Utvecklingen hade lett till att man i åtskilliga hänseenden kommit att avlägsna sig från rättegångsbalkens bokstavslydelse utan att detta medfört olägenheter i fråga om klarhet eller rättssäkerhet. I detta fall hade von Koch haft för avsikt att, om saken befanns uppenbar, meddela dom kl. 13 dagen efter förhandlingen, om det var möjligt. Dom var alltså att vänta. Såvitt ankom på von Koch hade domen också kunnat vara färdig för expediering då, men eftersom tingsrättens skrivorganisation varit ansträngd hade domen uppskjutits en vecka. von Koch ansåg alltså att hans förfarande att använda den ifrågakavande protokollföringstekniken varit försvarligt i detta fall. Regeln att protokoll över förhandling skall erhålla slutlig avfattning innan förhandlingen avslutas var ett typiskt exempel på hur praxis hade avlägsnat sig från rättegångsbalkens ordalydelse. von Koch påtog sig det fulla ansvaret för protokollets innehåll. Vad beträffade yrkandena, så hade de redovisats uttömmande i domen. Några ytterligare andrahandsyrkanden hade inte framställts.

3. von Koch vitsordade i princip att med termen återgång brukade åsyftas fall av ogiltig överlåtelse. Han kom inte ihåg hur termen kommit in i målet, men beklagade den bristande terminologiska exaktheten. Tingsrätten hade hävt köpet på grund av bristande betalning. Förhållandena vid köpet hade klarlagts i målet. Omständigheterna vid köpebrevets tillkomst var sådana att, om yrkande framställts, köpet med stor sannolikhet skulle kunna ha förklarats ogiltigt på någon av ogiltighetsgrunderna i avtalslagen. Bergmans talan hade dock lagts upp på annat sätt. I enlighet därmed hade tingsrätten ansett sig kunna konstatera att köpet var villkorat, att villkoret om kontant betalning ej uppfyllts och att Centacs invändning att betalning fullgjorts genom skuldebrevets överlämnande var obefogad. Det var en intressant men oklar fråga hur långt ordföranden kunde gå i materiell processledning. Om invändningen att det ju i alla fall fanns lagfart på fastigheten hade lagts i Helenefors' mun och Bergmans talan ogillats,

skulle utgången förmodligen av Bergman ha uppfattats som orättfärdig mot bakgrund av Centacs handlande mot honom. Sammanfattningsvis ville von Koch i denna del uttala att inriktningen av parternas talan hade lett till att tingsrätten behandlat köpet som villkorat.

Vid förhandlingen hade man kunnat ganska bestämt dra slutsatsen att Centac fått lagfart på grund av ett exemplar av det köpebrev, av vilket Bergman i målet ingett kopia. Det hade ansetts angeläget att kunna belägga denna uppfattning. Därför hade tingsrätten dagen efter förhandlingen tagit fram fångeshandlingen från inskrivningsmyndigheten. von Koch kunde medge att förfarandet i någon mån stred mot principen att allt processmaterial skulle bringas till parternas kännedom. Tingsrätten hade dock haft parternas samtycke och hade inte dömt på någon grund som inte åberopats.

I domen borde rätteligen ha antecknats att Helenefors även gjort gällande att bolaget erhållit anstånd med betalning i avvaktan på styckning och vidareförsäljning av fastigheten. Detta hade bestritts av Bergman och förtjänade uppenbarligen inte avseende, vilket också hade bort antecknas i domen.

4. Det var riktigt att inteckning inte kunde bli ogiltig i hävnings- eller återgångssituationer. Före jordabalken hade detta dock varit möjligt. Vid förhandlingen hade utretts att de flesta av inteckningarna var belånade. Detta hade föranlett Vivika Adlers att skilja på inteckningarna på så sätt att hon hade yrkat att de inteckningar med vilka fastigheten varit belastad före köpet skulle överlämnas till Bergman och att de inteckningar som Centac uttagit efter köpet skulle förklaras vara utan verkan. Vivika Adlers hade inte gjort den åtskillnad mellan inteckning, pantbrev och panträttsupplåtelse som följde av systemet enligt jordabalken utan varit kvar i äldre lags föreställning. von Koch beklagade att han gjort samma misstag när han i domen bifallit yrkandet. Detta var så mycket mera märkligt som han var tämligen väl insatt i jordabalken och i tidigare mål provat invecklade panträttsförhållanden. Han ville dock inte på något sätt lasta skulden på Vivika Adlers. Vivika Adlers hade i sitt yrkande förbisett godtrosregeln i 6 kap. 8 § 1 st. jämfört med 18 kap. 2 § jordabalken. von Koch hade gjort detsamma och hade inte mycket tillägga. Inte heller här kunde han på något sätt skylla på någon annan. Lyckligtvis, fick man väl säga, hade domen blivit så utformad att den var en nullitet och någon direkt skada hade inte vållats parterna eller panthavarna härigenom.

Det vid förhandlingen framställda yrkandet om ogiltigförklaring av inteckningar hade i enlighet med det tidigare sagda endast avsett inteckningarna 7–12 och i domslutet besvarats som det framställts; dock hade det blivit felaktigt återgivet under yrkanden. Något alternativt yrkande hade inte framställts. Sedan von Koch uppmärksammat att yrkandets formulering icke överensstämde med domskälen och domslutet och att tingsrätten alltså kunde befaras ha dömt över något som inte yrkats, hade von Koch

tillställt parterna skrivelsen den 7 juli 1981 om rättelse. Eftersom det svar, varmed Vivika Adlers inkommit den 16 juli, innefattat en ytterst rimlig ståndpunkt hade von Koch inte företagit rättelsen. Att rätta domskäl och yrkande var av mindre betydelse, till viss del onödigt, och skulle ha fordrat en ny omgång kommunikation med parterna. Inskrivningsmyndighetens inställning till ogiltighetsförklaringen hade inte inverkat på rättelsefrågan. När vadetalan avvisats den 30 juni hade von Koch ännu ej erfärit att domslutets punkt 4 diskuterats, och eftersom domen inte vunnit laga kraft hade det dröjt innan det blev aktuellt att verkställa anteckning. von Koch hade inte övervägt annan åtgärd än rättelse. Den 7 juli hade varit von Kochs sista arbetsdag före sommarsemestern. Först efter semestern, i slutet av augusti hade von Koch blivit medveten om att det varit felaktigt att ogiltigförklara inteckningarna. Han torde då för första gången ha erfärit att inskrivningsmyndigheten fått bekymmer med domen och att förordnandet inte kunde antecknas. von Koch, som dittills inte tänkt på denna fråga, som var en uppgift för inskrivningsmyndigheten, hade då vid en genomgång med Christine Möller konstaterat att det inte fanns någon regel om inskrivning av ett beslut av denna art. von Koch hade bedömt det lämpligt att avvakta huruvida Centac skulle överklaga avvisningsbeslutet eller om detta, och därtill domen, skulle vinna laga kraft, innan han fattade beslut i rättelsefrågan. Om talan fullföljdes vore ju en rättelse meningslös. Avvisningsbeslutet hade delgetts först den tredje september 1981 och vunnit laga kraft först två veckor senare. Vivika Adlers hade ringt i slutet av juni och början av september för att fråga om avvisningsbeslutet och därmed domen vunnit laga kraft. Då hade det inte förekommit någon diskussion om domens rättsenlighet. Vivika Adlers hade fått underrättelse om beslutet att inte rätta domen i samband med att hon ringt och fått reda på att avvisningsbeslutet vunnit laga kraft. Centac hade inte underrättats.

5. von Koch hade svårt att inse att oklarheten beträffande hävning eller återgång hade med bristande processledning att göra. Processledningen hade varit särskilt påtaglig i sammanhang med frågan om köpet varit villkorat eller ej. De i promemorian upptagna frågorna om tillämpningen av 6 kap. 8 § jordabalken och om tredje mäns intressen därvidlag samt om omfattningen av yrkandena och rättelsefrågan hade, i den mån de kunde föranleda anmärkningar, ingenting att göra med processledningen. von Koch var en förespråkare för aktiv processledning. Han kunde inte inse att det fanns något som inte blivit så klarlagt i utredningshänseende som omständigheterna tillät. Det var inte brister i processledningen som kunde ge anledning till anmärkningar mot handläggningen. Förutsättningarna för att övergå till huvudförhandling hade varit uppfyllda. von Koch hade först gjort tre trevare för att åstadkomma en lösning, vilket dock misslyckats. Käranden hade inte velat gå med på en förlängning av betalningstiden. Svaranden hade inte velat medge återgång. Det tredje försöket, nämligen att undersöka om bägge parter ville begära huvudförhandling i förenklad

form, hade fallit på att svaranden envist hållit fast vid sin ståndpunkt angående styckning och försäljning. Det som förevarit vid förhandlingen hade pekat i den riktningen att saken kunde anses uppenbar. Att von Koch valt att övergå till huvudförhandling med reservationen att närmare överväganden kunde komma att leda till uppfattningen att saken inte kunde anses uppenbar hade att göra med den försiktighet, varmed stadgandet i 42 kap. 20 § andra stycket rättegångsbalken borde tillämpas. Man kunde inte säga att därav framgick att huvudförhandlingen hållits trots att rätten inte funnit saken uppenbar. Det måste finnas rådrum för rätten att bestämma sig i uppenbarhetsfrågan. Tingsrättens tillvägagångssätt var praktiskt och ekonomiskt försvarbart. Det var inte rimligt att tillämpa rättegångsbalkens bokstavslydelse utan hänsyn till praktiska överväganden, såvida förfarandet eljest inte var felaktigt. Yrkandena, svarandens ståndpunkt till dessa, grunderna för parternas talan och frågan om köpeavtalets innebörd hade varit fullt klara. Tydligt var att skäligheten av skadeståndet kunde falla inom uppenbarhetsgränsen. Från den utgångspunkt tingsrätten intagit hade också rättsföljderna varit klara. Tvekan kunde endast förekomma i fråga om kärandens andrahandsyrkande för den händelse inteckningarna 1–6 inte kunde återlämnas, men den frågan hade lösts genom förbehållet under punkt 5 i domslutet, en sak som under förhandlingen diskuterats med kärandeombudet. Att "objektivt" i efterhand bedöma uppenbarhetsfrågan torde vara svårt. von Koch hade haft fog för att anse saken uppenbar.

6. von Koch höll med om att det kunde ifrågasättas huruvida rättegångsbalkens föreskrift angående underrättelse vid huvudförhandlingen om tid och sätt för domens meddelande uppfyllts på ett riktigt sätt. Som förklaring hänvisade han till vad han anfört under 5. von Koch trodde dock inte att Helenefors kunde ha missuppfattat beskedet vid förhandlingen, utan att Helenefors inte brytt sig om att efterforska vad som hänt i målet. Vad angick förseningen med domens expediering så hade von Koch sökt utröna vad orsaken kunde ha varit, men inte lyckats. Ansvaret för förseningen tog han på sig som rotelinnehavare, oavsett de särskilda omständigheterna. Eftersom Helenefors skulle ha fått besked om tiden för domens meddelande ifall han hört av sig till rätten, så var skälen för beslutet att avvisa vadeanmälan riktiga. von Koch hade inte övervägt om det kunde ha funnits förutsättningar för återställande av försutten tid. Han erinrade om rättsfallet NJA 1979: 416.

von Koch förnekade brott och bestred att det fanns tillräcklig anledning att i disciplinär ordning beivra handläggningen av målet. Han anhöll om muntligt förhör.

Den 11 juni 1982 hördes von Koch muntligen av befattningshavare vid ombudsmanexpeditionen under ca två timmar. Förhöret kom främst att avse punkterna 3–4 ovan. von Koch vidhöll vid förhöret genomgående de ståndpunkter han intagit i yttrandet. Vissa frågor, såsom om vilken upp-

fattning han haft om yrkandena med avseende på inteckningarna när han avfattade skrivelsen den 7 juli 1981 i rättelsefrågan och om vad han menat när han i skrivelsen åberopat avfattningen av 6 kap. 8 § jordabalken var von Koch inte beredd att ta ställning till vid förhöret. Tillfrågad om sina överväganden när Liljeros upplyst om tillkomsten av inteckningarna den 9 april 1981 sade von Koch bl. a. att han hade tyckt att det var synnerligen obehagligt men att det nog inte varit mycket att göra åt saken. von Koch hade nog inte funderat på att ta kontakt med parterna med anledning därav. Det var riktigt att Vivika Adlers själv vid förhandlingen den 9 juni 1981 upptäckt vad som hade hänt. von Koch hade inte talat med Christine Möller om domslutets punkt 4 förrän efter semestern och han hade inget minne av att Liljeros dessförinnan fört saken på tal.

Efter förhöret preciserade von Koch skriftligen i vissa hänseenden sina utsagor och ståndpunkter, dock utan att besvara de frågor han lämnat öppna. Han lämnade också kommentarer till fonogramutskriften av förhöret och gjorde vissa rättelser i sitt eget yttrande.

Den 13 juli 1982 hördes assistenten på von Kochs rotel, Agneta Haag, om sin befattning med målet och den 22 juli 1982 upptogs i promemorieform vissa samma dag på tingsrätten inhämtade uppgifter om där anhängiga mål med anknytning till mellanhavandet mellan Bergman och Centac; förutom det återförvisade målet fem tvistemål. I tre av dessa, anhängiggjorda genom lagsökning, hade domen den 17 juni 1981 på olika sätt åberopats invändningsvis. Det fjärde avsåg talan av Bergman mot staten om ersättning enligt 18 kap. 4 § jordabalken och det femte, som sedermera avskrevs, avsåg en reservationsvis förd skadeståndstalan mot Centac, dåmera i konkurs.

Den 30 juli och den 3 augusti 1982 inhämtades vissa uppgifter vid telefonsamtal med befattningshavare vid tingsrätten. Liksom varit fallet beträffande förhöret med Agneta Haag var syftet med samtalen att vinna utredning om anledningen till att tingsrättens dom inte expedierats i tid.

Som von Koch vid förhöret den 11 juni vidgått att han efter vunen insikt om att pantbrevet den 9 april uttagits underlåtit att upplysa kändanden därom, företogs viss ytterligare utredning i syfte att klarlägga tidpunkterna för pantsättningen av respektive pantbrev. Främst av denna anledning ägde den 1 september 1982 ett ytterligare förhör rum med Helenefors.

Såsom offentlig försvarare för von Koch förordnade Svea hovrätt den 16 september 1982 advokaten Carl Erik Lindahl.

Den 24 november 1982 hördes Liljeros på nytt. Förhöret avsåg väsentligen samma förhållanden som Liljeros tidigare hörts om.

Den 25 november ägde ytterligare förhör rum med von Koch. Förhöret pågick en dag. Det hade varit avsett att äga rum i augusti men uppskjutits, först på begäran av von Koch och sedan med anledning av att Lindahl haft förhinder. I samband med kallelsen till förhöret tillställdes von Koch och hans försvarare en utvidgad och preciserad beskrivning av brottsmisstan-

karna. Här upptogs nu som en särskild punkt jämväl misstanke mot von Koch om myndighetsmissbruk, bestående däri att han för parterna förtigt felet med underlåtenheten att underrätta inskrivningsmyndigheten om den i målet väckta talan och det genom felet möjliggjorda uttagandet av ytterligare pantbrev i fastigheten.

Under förhöret den 25 november medgav von Koch att han kort efter domens meddelande och innan han den 7 juli 1981 avlätit skriften om rättelse av domen haft ett samtal med Christine Möller rörande punkten 4 i domslutet. Med anledning härav delgavs von Koch under förhöret jämväl misstanke om myndighetsmissbruk alternativt vårdslös myndighetsutövning bestående i att han med vetskap om att domen blivit behäftad med svårt fel, som berörde ej endast parterna i målet utan även tredje part, underlåtit att vidta de åtgärder som varit påkallade, såsom att underrätta de därav berörda om felet. Senare tillfogades att det bakom det försök till rättelse som igångsattes genom skriften den 7 juli 1981 kunde misstänkas ligga en avsikt från von Kochs sida att vilseleda parterna i fråga om felet i domen.

Efter förhöret den 25 november, vilket varit avsett att utgöra slutförhör med von Koch, beslöt JO om ytterligare utredning. Denna syftade främst till att klarlägga förloppet från det tingsrättens dom meddelats och till dess den 22 september 1981 frågan om rättelse slutligen avgjorts och lagakraftbevis expedierats till käranden.

Den 29 november 1982 hördes Christine Möller, främst rörande de kontakter hon under sin tjänstgöring vid inskrivningsmyndigheten haft med von Koch med anledning av domen den 17 juni 1981.

Den 30 november 1982 hördes på nytt Vivika Adlers, som bl. a. uppgav att hon redan den 26 juni 1981 skrivit till rätten och begärt lagakraftbevis å domen den 17 juni men ej erhållit sådant bevis förrän hon den 22 september 1981 ringt till von Koch därom. Utredningen tillfördes kopia av lagakraftbeviset, vilket var utfärdat av tingsnotarien Inger Eidås och daterat den 17 september, samt av skrivelsen till rätten den 26 juni.

Till komplettering av de uppgifter Christine Möller lämnat inhämtades den 3 december 1982 telefonledes upplysningar från rådmannen Sven Sigander, ordinarie inskrivningsdomare vid tingsrätten.

Uppgifter rörande framförallt expedieringen av lagakraftbeviset och omständigheterna vid dess tillkomst inhämtades vid förhör med Agneta Haag den 7 december och med Inger Eidås den 13 december 1982. Ytterligare uppgifter inhämtades den 14–16 december 1982 telefonledes från vissa befattningshavare vid tingsrätten samt från Liljeros.

Härefter ägde den 16 december 1982 med början kl. 13.00 slutförhör rum med von Koch. Sedan han delgivits utredningen enligt 23 kap. 18 § rättegångsbalken lämnade von Koch vissa ytterligare upplysningar om sina tjänstgöringsförhållanden sommaren 1981 och yttrade sig genom sin försvarare över den företagna utredningen. Någon ytterligare utredning påkallades ej.

3. JO:s BESLUT

JO:s beslut den 11 april 1983 innehöll till en början en redogörelse för ärendets handläggning, för granskningspromemorians innehåll och för vad som dittills förekommit i de ytterligare rättegångar som hade anknytning till det av von Koch handlagda målet. Härefter framlades avsnittsvis, huvudsakligen i tidsföljd såsom händelserna inträffat, vad som framkommit under förhören med von Koch och under den övriga utredningen. Under rubriken "JO:s bedömning" behandlades uppkommande frågor i samma ordning. Där brottsmisstanke delgetts von Koch angavs detta och redovisades kortfattat von Kochs inställning enligt det slutliga yttrandet.

Beslutet innehöll i övrigt följande.

Med avseende på von Kochs inställning i åtalsfrågan kan här inledningsvis sägas det, att von Koch med varierande motiveringar på varje punkt bestritt brott. Därutöver har han hänvisat till sin långa och framgångsrika domargärning, till sin arbetsbörda och till att utredningen av detta ärende inneburit en påfrestning för honom. Från min sida kan detta endast föranleda den kommentaren, att om utredningen blivit utdragen och för von Koch prövande, så har detta i mycket stor utsträckning berott på hans eget förhållningssätt. I den mån jag bedömer von Kochs handlande utgöra brott, kan jag med hänsyn till hans inställning och övriga omständigheter icke finna att det ges stöd för att underlåta åtal. En annan sak är i vad mån de av von Koch åberopade omständigheterna må kunna beaktas av domstol.

1. Försummad underrättelse enligt 19 kap. 20 § jordabalken

I denna del har von Koch delgetts misstanke om vårdslös myndighetsutövning bestående i underlåtenhet under tiden 6 mars–28 april 1981 att lämna inskrivningsmyndigheten underrättelse om den i målet väckta talan. von Koch har vidgått försummelsen och medgett att ej ringa förfång uppkommit för käranden. Han har emellertid under hänvisning till rutiner-na på roteln och till sin arbetsbörda bestritt att hans vårdslöshet varit grov.

Enligt 19 kap. 20 § jordabalken skall, när talan väckes om hävning eller återgång av förvärv av fast egendom, rätten genast göra anmälan till inskrivningsmyndigheten. Syftet med bestämmelsen är att förhindra att någon efter rättegångens början gör ett godtrosoförvärv från fastighetens innehavare, t. ex. genom att ta emot ett pantbrev från honom som säkerhet eller genom att köpa fastigheten av honom. Sedan anmälan enligt 19 kap. 20 § jordabalken gjorts, kan ansökning om in-teckning i egendomen endast förklaras vilande (22 kap. 4 § 1 st. 2 p. jordabalken).

Underrättelsen skulle ha lämnats genast, sedan stämning-ansökningen inkommit i målet den 6 mars 1981. Den har ombesörjts den 28 april 1981 av Liljeros, sedan denne upptäckt försummelsen. Dröjningsmålet har uppgått till mera än sju veckor, under vilken tid ytterligare två in-teckningar beviljats

till ett sammanlagt belopp av 120 000 kr. Redan härigenom har för kändanden uppstått ett allvarligt förfång.

Att underrättelsen uteblivit låter sig inte hänföras enbart till att rutiner brutit. von Koch, som den 11 mars 1981 utfärdat stämning, har personligen burit ansvaret för att underrättelsen lämnades och det har ålegat honom att förvissa sig om att så skedde. Framförallt arten av den ifrågavarande föreskriften medför att kravet på uppmärksamhet och omsorg hos den ansvarige domaren måste ställas mycket högt. Likväl kan understundom omständigheterna vid det särskilda tillfället vara sådana att ett enstaka fel av förevarande slag kan inträffa mera av våda. Hur det i detta fall gått till kan man inte veta. Jag anser mig ej med tillräcklig säkerhet kunna bedöma graden av den oaktsamhet som ligger von Koch till last och beslutar därför att åtal inte skall väckas i denna del.

2. Underlåtenheten att vidta åtgärder med anledning av det under punkt 1 angivna felet

I denna del har von Koch delgetts misstanke om myndighetsmissbruk, bestående i förtigande av dröjsmålet med underrättelsen till inskrivningsmyndigheten och konsekvenserna därav. Han har bestritt ansvar på den grund att han icke brutit mot någon regel och även på den grund att något konkret förfång ej uppstått för någon. I allt fall har han bestritt brottsligt uppsåt.

von Koch har vidgått att Liljeros den 28 april 1981 gjort honom uppmärksam på dröjsmålet med underrättelsen till inskrivningsmyndigheten och konsekvenserna därav. Utredningen bestyrker detta och ger enligt min mening vid handen att von Koch samtalat med Liljeros om felets eventuella ekonomiska konsekvenser för kändanden, varvid dennes möjligheter att få skadestånd av staten varit på tal. Utredningen visar även att von Koch vid detta tillfälle tagit del av ett gravationsbevis, varav framgick att innehavsanteckning gjorts beträffande det ena av pantbrevet den 9 april, det på 20 000 kr. Att von Koch sett innehavsanteckningen måste hållas för visst. Det måste genast ha stått klart för honom att det materiella underlaget för processen rubbats på grund av det fel han gjort sig skyldig till. Om Bergman var berättigad att återfå fastigheten, skulle ekonomisk skada föreligga.

Den som lider skada genom försummelse vid myndighetsutövning i verksamhet för vars fullgörande staten svarar har enligt skadeståndslagen rätt till ersättning av staten. Den som vållat skadan är själv ersättningsskyldig endast under snävt begränsade förutsättningar. Situationen torde likväl ofta vara sådan att den skadevällande måste anses skyldig att avhålla sig från den vidare befattning med saken som kan ifrågakomma. I all synnerhet gäller detta för sådana grannliga och maktpåliggande åtgärder som ankommer på domare. I detta fall skulle det begångna felet komma att sakna ekonomisk betydelse för den händelse käromålet ogillades. Jag är

föga benägen att tro annat än att också von Koch, även om han förnekat detta, gjort denna nära till hands liggande reflektion. I en sådan situation finns risk att man låter sig influeras av ovidkommande hänsyn. Sådana hänsyn behöver visst icke vara inriktade på den egna fördelen eller ens vara medvetna. För att en domare skall vara jävig är det tillräckligt att särskild omständighet föreligger som är ägnad att rubba tilltron till hans opartiskhet. Min mening är att von Koch var jävig på denna grund. Enligt 4 kap. 14 § 1 st. rättegångsbalken skall domare självmant ge det tillkänna när han vet omständighet föreligga som kan antagas utgöra jäv mot honom. Jag anser alltså att von Koch redan av nu berörda skäl var skyldig att upplysa om handläggningsfelet och frånträda vidare befattning med målet.

Möjligen kan det finnas utrymme för annan bedömning av jävsfrågan än min. I alla händelser vill jag inte med bestämdhet påstå att von Koch uppmärksammat att här förelåg en jävsfråga. Oavsett hur därmed må förhålla sig skulle det ha visat på gott omdöme hos honom om han hade avhänt sig ansvaret för den fortsatta handläggningen av målet. En domare som begått ett mera allvarligt handläggningsfel gör enligt min mening alltid klokt i att överväga sin vidare befattning med målet, även om formligt jäv inte kan påstås. Domaren bör själv vara uppmärksam på risken att han mister den distans till parterna och tvisten som behövs för en korrekt och objektiv handläggning. Jag skulle vilja förmoda att detta är ett naturligt förhållningssätt för flertalet domare.

Vad som förekommit i detta mål synes mig väl åskådliggöra den risk jag nyss talat om. Den ursprungliga, till sina konsekvenser allvarliga men begripliga försummelsen har kommit att bli inledningen till en märklig serie av fel och missgrepp.

Vad som först inträffade var att von Koch ådagalade fullständig passivitet efter att ha fått kännedom om felet. Han lämnade ej Liljeros några direktiv och han tog inte själv någon kontakt med parterna. von Koch lät tiden gå från den 28 april till den 9 juni, då förhandlingen ägde rum, och upplyste inte ens vid förhandlingen självmant om de båda nytillkomna inteckningarna och om orsaken till att de kommit till stånd.

von Koch har påstått att han inte gjort några särskilda överväganden med anledning av felet och hävdar att inga särskilda åtgärder från hans sida varit påkallade. von Kochs attityd under utredningen har här, liksom beträffande väsentliga delar av det följande händelseförloppet varit sådan, att man får intrycket att von Koch inte velat gå närmare in på vad som förekommit och berätta hur han resonerat.

von Koch är en erfaren domare och annat kan ej antagas än att han gjort de reflektioner som ter sig naturliga. Det enda riktiga hade givetvis varit att genast upplysa käranden om att rätten gjort fel och lämna besked om möjligheterna att rikta skadeståndstalan mot staten. Även svaranden hade bort få reda på det begångna felet. Som situationen var måste varje dröjsmål ha framstått som förenat med allvarliga risker. Det förelåg nämligen

ovisshet om hur långt följderna av felet hunnit sträcka sig. Man kunde visserligen på goda grunder räkna med att pantbrevet på 20 000 kr. redan var belånat. Beträffande den större in-teckningen på 100 000 kr. fanns emellertid den 28 april ingen innehavsanteckning. Att pantbrevet, såsom utredningen här synes visa, i själva verket utgjort säkerhet för lån redan från sin tillkomst, kunde von Koch inte veta. Någon innehavsanteckning gjordes inte förrän den 19 maj – således vid en tid då von Koch vetat om in-teckningen i tre veckor. Tydligt kände von Koch inte till denna inne-havsanteckning ännu vid förhandlingen och domstillfället.

Den bestämmelse i 19 kap. 20 § jordabalken som hade åsidosatts är en föreskrift av grundläggande betydelse för parternas inbördes ställning i tvister av förevarande slag. Man skall äga förlita sig på att den i vederbörlig ordning iakttagas av domstolen. Att, såsom von Koch gjort, i det längsta undanhålla den av felet drabbade parten kännedom om att regeln åsido-satts med svåra verkningar till följd utgör ett stort avsteg från vad som måste anses följa av domartjänstens beskaffenhet.

Uttryckliga regler om hur en domare skall handla när han försummat sina skyldigheter så att det normala regelsystemet satts ur spel finns av naturliga skäl inte. Det måste emellertid anses förutsatt av lagstiftaren såsom en självklarhet att en domare som gjort sig skyldig till sådant allvarligt fel underrättar den berörde om felet och i övrigt vidtar de åtgärder till förebyggande av rättsförluster som situationen påkallar. Endast på det sättet kan domaren ju i en av lagstiftaren icke förutsedd situation lojalt främja de syften som uppstår lagstiftningen.

Det förhållandet att en uttrycklig regel ej kan åberopas till stöd för den här hävdade skyldigheten att vara verksam medför ej att underlåtenheten skall gå fri från straffpåföljd. Enligt det kommittéförslag som har legat till grund för straffbestämmelsen i 20 kap. 1 § brottsbalken skulle i lagtexten med lag eller annan författning jämsställas vad som eljest gäller för myndighetsutövningen. Som motivering härför anfördes att författningar måste kompletteras med andra rättskällor, såsom uttalanden i förarbeten till lagstiftning och prejudikat. Detta syntes emellertid departementschefen så uppenbart att någon särskild bestämmelse därom ej behövdes. Det av kommittén föreslagna tillägget upptogs därför ej i lagtexten. Någon saklig ändring i förhållande till förslaget avsågs enligt departementschefen därmed inte. Enligt min mening måste anses att von Koch på sätt som avses i 20 kap. 1 § brottsbalken i förevarande avseende åsidosatt vad som till följd av lag gällt för hans myndighetsutövning.

Om de båda pantbreven den 9 april 1981 utgjort säkerhet för fordran redan från tillkomsten, kan det naturligtvis sägas vara ovisst om det med framgång hade kunnat vidtas någon åtgärd i syfte att begränsa felets ekonomiska verkningar. Det kan å andra sidan inte med bestämdhet sägas att varje åtgärd i sådant syfte skulle ha varit gagnlös. För ansvarsfrågan är det dock inte avgörande hur därmed förhåller sig. Med rekvisitet förfång

vid brottet myndighetsmissbruk avses nämligen ej endast ekonomisk skada utan även annan olägenhet. Genom att förtiga det inträffade har von Koch undandragit Bergman och hans ombud möjligheten att själva överväga vilka handlingsmöjligheter som kunde finnas. För min del anser jag att redan detta utgjort ett icke ringa förfång. Även om von Koch för egen del skulle ha bedömt det som uteslutet att genom någon särskild åtgärd förebygga vidare skada för Bergman, så kunde ju denne och Vivika Adlers tänkas bedöma saken annorlunda. Bergman kunde exempelvis vilja ta kontakt med Centac eller med någon kreditgivare.

Det var också angeläget att käranden fick tillfälle att överväga situationen från rent processuella synpunkter. Denne hade ju yrkanden om återfående av sådana pantbrev och inteckningshandlingar som han visste att bolaget disponerat över och i andra hand skadestånd. Han kunde tänkas vilja överväga någon handräckningsåtgärd eller framföra synpunkter på målets fortsatta handläggning. Detta måste von Koch ha förstått och det har inte varit hans sak att bedöma vilka åtgärder som kunde ligga i kärandens intresse. Ett ej ringa förfång har också legat däri att käranden och hans ombud vid den överraskande upptäckten av vad som förekommit försatts i ett brydsamt och svåröverblickbart läge, vilket med all säkerhet varit en bidragande orsak till att förhandlingen den 9 juni fick ett olyckligt förlopp och till att Bergmans talan i fråga om inteckningarna utformades mindre väl.

Den fullständiga passivitet von Koch visade efter det felet uppdragats tarvar enligt min mening en särskild förklaring. Än underligare var von Kochs handlingssätt vid förberedelsen den 9 juni 1981. Inte heller då upplyste han självmant om vad som förekommit. Upptäckten av de nya inteckningarna fick Vivika Adlers själv göra och det i ett relativt framskridet stadium av förhandlingen. von Koch har alltså utan att säga något hört Vivika Adlers framställa Bergmans yrkanden enligt stämningansökningen, vilka han väl visste var ofullständiga efter vad som förevarit. Jag nöjer mig med konstaterandet att den för von Koch förmånligare tolkningen av hans beteende vid förhandlingen är den "psykologiska" förklaring han långt om länge kunnat lämna; att han känt sådan olust inför det begångna felet att han inte kommit sig för att självmant upplysa om detta. Orsaken till hans tidigare passivitet får då antagas ha varit av liknande art.

I enlighet med det anförda finner jag att åtal bör väckas i förevarande del.

3. Förhandlingen den 9 juni 1981. Domens innehåll

I denna del har von Koch delgetts misstanke om *dels* myndighetsmissbruk alternativt vårdslös myndighetsutövning genom att med åsidosättande av 42 kap. 20 § rättegångsbalken företaga målet till omedelbar huvudförhandling i förenklad form utan att förutsättningar för huvudförhandling förelegat, *dels* vårdslös myndighetsutövning bestående i att han med-

delat dom, vari inteckningar förklarats vara utan verkan. von Koch har i bägge dessa delar vidgått att han av oaktsamhet handlagt målet felaktigt och att härav uppkommit ej ringa förfång för enskild. Han har emellertid bestritt ansvar på den grund att hans oaktsamhet ej varit grov.

Syftet med förberedelsen i tvistemål är att skapa förutsättningar för en koncentrerad huvudförhandling. Detta innebär dels att klarhet skall sökas rörande parternas ståndpunkter i fråga om yrkanden, invändningar och åberopade fakta, dels att bevisupptagningen skall så förberedas att all bevisning om möjligt skall kunna förebringas vid huvudförhandlingen. Förberedelsen bör, såsom framhållits i motiven till rättegångsbalken, strängt begränsas till klarläggandet av parternas ståndpunkter samt deras "angrepps- och försvarsmedel". Ändamålet är inte att vad som förekommer skall läggas till grund för målets avgörande.

Det är domarens uppgift att genom en lämpligt avpassad processledning verka för att förberedelsens syfte uppnås. Enligt 42 kap. 8 § 2 st. rättegångsbalken åligger det rätten att verka för att parterna vid förberedelsen anger allt vad de vill åberopa i målet samt att genom frågor och erinringar söka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i deras framställningar. Här för fordras givetvis i första hand att ordföranden äger eller med ledning av stämningsansökningen och andra i målet ingivna handlingar skaffar sig erforderliga insikter i den rättsliga materia som aktualiseras i målet.

Hävningsfrågan

I denna del vill jag inledningsvis beröra ett förhållande. Det saknas inte i yttrandet och förhørsutsagan den 11 juni 1982 antydningar i den riktningen att de materiella frågor som varit aktuella i målet skulle vara helt undandragna JO:s bedömande. Detta är i så fall en felsyn. Det är sant att JO endast om det påkallas av alldeles speciella skäl uttalar sig om domstolarnas bedömningar i domar och andra avgöranden. Rättegångsfel och sådana uppenbara felbedömningar som fått avgörande betydelse för målets utgång måste dock självfallet kunna vara föremål för JO:s granskning utan att detta får ses som ett intrång i domstolarnas självständiga handhavande av rättskipningen. Jag finner det i detta mål därför ofrånkomligt att gå in på de materiella frågorna men vill understryka att jag inte därmed tar ställning till hur prövningen av tvisten skulle ha utfallit vid en korrekt handläggning.

Det är helt klarlagt, att kärandens huvudyrkande gått ut på att det ifrågavarande fastighetsköpet skulle hävas och att köpet ej påståtts vara ogiltigt. Någon ogiltighetsgrund har ej åberopats. Säljarens hävningsrätt på grund av bristande betalning vid fastighetsköp är på sätt angetts i granskningspromemorian avhängig av att hävningsförbehåll intagits i köpehandlingen. Om ett köp gjorts beroende av sådant villkor i köpekontrakt och jämväl köpebrev utfärdas, är köpet ej längre svävande med mindre förbehållet intages också i köpebrevet. I konsekvens härmed kan såsom skett i

detta fall lagfart beviljas på det ovillkorade köpebrevet. von Koch har under utredningen förklarat sig införstådd med att detta är innebörden av gällande rätt.

Enligt min mening har redan stämningsansökningen i detta mål kännetecknats av otydlighet i fråga om grunden för käromålet. Förbryllande ter sig redan det förhållandet, att käromålet varit uppbyggt kring 4 kap. 26 § jordabalken, vari behandlas fall av s. k. anteciperat dröjsmål med köpeskillingsens erläggande, fastän ansökningen i övrigt innehöll påståenden om sedan länge inträtt dröjsmål med hela den resterande köpeskillingen. På sådant fall synes 4 kap. 25 § jordabalken tillämplig. Varken av stämningsansökningen eller domen kan man enligt min mening bilda sig någon riktigt klar föreställning om grunden för hävningsyrkandet. I stämningsansökningen antydes ej på annat sätt än genom hänvisningen till lagrummet den omständighet som var av grundläggande betydelse för bifall till käromålet, nämligen hävningsförbehållet. De till ansökningen fogade handlingarna utgjordes bl. a. av kopior av köpekontrakt, köpebrev och köpeskillingsrevers. Köpekontraktet innehöll visserligen föreskrift om att köpebrev skulle utfärdas sedan köpeskillingen kontraktens enligt erlagts, vilket till följd av regeln i 4 kap. 5 § jordabalken är liktydigt med hävningsförbehåll. Det — vederbörligen undertecknade — köpebrevet var emellertid ovillkorat. Att köpebrev saknar bevitning är, såsom von Koch själv synes ha påpekat under förhandlingens lopp, icke av betydelse för dess giltighet, utan blott för möjligheten att utan omgång erhålla lagfart med stöd därav. Att lagfart var beviljad upplystes för övrigt redan i stämningsansökningen. Såväl köpebrevet som köpekontraktet var ofullständigt daterade, men ej heller detta förhållande kan gärna ha haft någon inverkan på handlingarnas giltighet i och för sig. Ofullständigheten i dateringen i förening med det förhållandet att det förelåg en i köpekontraktet icke omnämnd köpeskillingsrevers, för vilken pantsäkerhet utfäst, lämnade utrymme för möjligheten att köpebrevet tillkommit vid en senare tidpunkt än köpekontraktet och att alltså dess utfärdande föregåtts av någon ytterligare uppgörelse mellan kontrahenterna. En nära till hands liggande förklaring till de ingivna handlingarnas ofullständighet är att de endast utgjort genomslagskopior som ej försetts med samma kompletterande påskrifter som originalet eller originalen.

De allvarliga bristerna i stämningsansökningen kan sammanfattningsvis anges sålunda, att det inte påstods att det skulle föreligga ett giltigt hävningsförbehåll, trots att ett sådant skulle ha varit av grundläggande betydelse för kärandens talan, medan det däremot påstods att köparen för framtiden kunde antagas ej kunna fullgöra sina förpliktelser enligt kontraktet, vilket syntes överflödigt. Därjämte förekom i stämningsansökningen vissa uppgifter om säljarens oerfarenhet m. m., vilka möjligen kunde ses som en antydning om att någon i avtalslagens tredje kapitel behandlad ogiltighetsgrund menades vara för handen.

Vid ett första påseende var käromålet av sådan beskaffenhet att talan kunde komma att ogillas på den grund att något giltigt hävningsförbehåll inte ens påståtts. I betraktande av denna brist kunde enligt min mening ej med fog ställas mer än mycket små krav på svaromålet. På första stadiet av processen kunde knappast fordras mera än ett besked huruvida svaranden medgav eller bestred hävningsyrkandet. Så snart det framgick att käromålet bestreds, hade det ålegat von Koch att genom frågor och erinringar söka skapa klarhet rörande kärandens ståndpunkt, framförallt i fråga om hävningsförbehållet. I det sammanhanget hade det varit fullt legitimt, för att icke säga starkt påkallat, att med parterna genomgå tillämpliga lagrum i jordabalken, närmast då 4 kap. 3, 6, 25 och 26 §§. Ett sådant förfarings sätt hade som jag ser det endast motsvarat normala krav på processledningen.

Sedan grunden för käromålet blivit på ena eller andra sättet preciserad, hade von Koch kunnat taga ställning till vilka närmare besked som behövde avfordras svaranden om dennes inställning. Förberedelsen hade därefter bort fortsätta efter samma linjer tills parternas ståndpunkter slutligen blivit fastlagda. Förhandlingen kunde på detta sätt ha lett till att käranden åberopat någon klart angiven grund till stöd för ett påstående att utfärdandet av köpebrevet skulle vara utan verkan. Detta har ju tydligen varit tvistens kärna.¹ Sedan hävningsfrågan sålunda avhandlats hade man kunnat övergå till att behandla övriga yrkanden och slutligen uppkommande bevisfrågor.

Såvitt jag har kunnat finna har nu i detta mål kärandens ståndpunkt till frågan om förekomsten och betydelsen av ett giltigt hävningsförbehåll aldrig preciserats på sådant sätt att det funnits förutsättningar för ett meningsfullt bemötande från svarandens sida. Det verkar som om alla insatt köpebrevets betydelse, men som om diskussionen på ett osystematiskt sätt kretsat kring dess tillkomst, datering och bevittning samt möjligen även ingivande för lagfart utan att syftet därmed varit klart.

Det finns ingen anledning att betvivla att Helenefors, visserligen ej juridiskt bildad men erfaren på det fastighetsrättsliga området, haft en i grunden alldeles riktig uppfattning om rättsläget. Han har emellertid ej kunnat veta vad han i rättegången skulle svara på.

När von Koch i domen fränkämt köpebrevet betydelse och bifallit käromålet har han i själva verket dömt köpet ogiltigt på en grund som inte varit åberopad. Detta har han också vidgått. von Koch har alltså brutit mot regeln i 17 kap. 3 § rättegångsbalken, vari stadgas att domen i ett dispositivt mål inte får grundas på en omständighet som inte parten åberopat till grund för sin talan. I domen har såväl under yrkanden som i slutet begagnats termen återgång, vilken ju i förevarande sammanhang brukar åsyfta

¹ Anm. När hon senare hördes som vittne i anledning av åtalet mot von Koch uppgav Vivika Adlers dock att hon visserligen övervägt att yrka återgång av köpet på grund av svek men funnit denna väg alltför svårframkomlig med tanke på bevisfrågorna.

fall av ogiltigt köp. I betraktande av det anförda är tydligt att den terminologiska glidningen inte varit någon tillfällighet.

För att på angivet sätt komma fram till ett bifall till käromålet har von Koch nödgats lägga det som blivit sagt vid resonemangen om köpet till grund för något slags bevisbedömning. Det har emellertid inte förts någon bevisning. Parternas utvecklande av sin talan under förberedelsen utgör ju icke bevisning. I själva verket har inte funnits förutsättningar för att ens ange bevisning.

I domen uttalas att "omständigheterna kring köpebrevets utfärdande, datering och bevitning samt lagfarten är sådana, att det kan antagas, att Bergman blivit överrumplad och inte förstått vad han gav sig in på". Lika litet som jag förstår hur von Koch kunnat ge sig in på denna bedömning förstår jag på vilket faktiskt underlag han företagit denna. Utredningen, ej minst uttalanden av von Koch själv, visar att Helenefors knappast sagt något om hur det tillgång vid köpeförhandlingarna och köpslutet och alla är ense om att Bergmans uppgifter varit mycket osäkra. von Koch har vetat varken när revers eller köpebrev utfärdades och inte heller hur och när köpebrevet daterats och bevitnats. Det framgår tydligt av domen att von Koch endast kunnat göra antaganden om vad som förekommit i samband med köpehandlingarnas upprättande. Dessa slutsatser har baserats på osäkra och delvis felaktiga premisser. Vissa uttalanden av von Koch tyder på att han dessutom utgått från en förment kännedom om svarandens affärsmetoder, vilken uppenbarligen inte utgjort processmaterial.

Behandlingen av frågan om återlämnande av pantbrev och in-teckningshandlingar samt ogiltigförklaring m. m.

Ett av Bergmans ursprungliga följdyrkanden var att de in-teckningar som svaranden disponerat över skulle överlämnas till honom. Såvitt av stäm-ningsansökningen kan utläsas avsågs med yrkandet samtliga då uttagna pantbrev och in-teckningshandlingar med undantag av de två som utfärdats den 27.7.1966 under nr 5547-48 (5-6), vilka uttryckligen angavs utgöra säkerhet för ett Bergmans lån i SE-banken. Beloppet av de in-teckningar som meddelats den 9.7.1980 angavs i stäm-ningsansökningen felaktigt till 200 000 kr. i stället för 220 000 kr. Detta synes vara förklaringen till att yrkandet om återlämnande angavs motsvara ett sammanlagt in-tecknings-belopp av endast 240 000 kr. von Koch har vid förhören sagt sig inte ha lagt märke härtill under sina förberedelser för förhandlingen.

Försåvitt återlämnande av de olika pantbreven och in-teckningshandling-arna inte kunde ske, yrkades i stäm-ningsansökningen i andra hand skade-stånd med 265 000 (=240 000 + 25 000) kr. Enligt domen yrkades i stället att samtliga in-teckningar med vilka fastigheten var belastad före köpet skulle överlämnas till Bergman. För den händelse Centac inte skulle kunna uppfylla detta krav yrkades att Bergman i stället skulle förklaras berättigad till skadestånd motsvarande den erlagda handpenningen, dvs. med 55 000

kr., samt rätt att tillgodonjuta den av Centac gjorda återbetalningen av lånet å 17 450 kr. I fråga om vad som yrkats beträffande övriga "inteckningar" är domen oklar och jag återkommer därtill. Beloppet av det skadestånd som enligt stämningsansökningen yrkades i andra hand synes ha varit något godtyckligt, men yrkandet blir direkt egendomligt i den form det fått i tingsrättens dom. Såsom det där framträder ger det intrycket att Bergman, försåvitt han ej återfick fastigheten fri från bottengravationerna till ett sammanlagt belopp av 80 000 kr. med möjligen tillkommande ränta, skulle ha nöjt sig med en gottgörelse om 72 450 kr., vilket ju förefaller märkligt. Av Vivika Adlers skrivelse till rätten med anledning av den ifrågasatta rättelsen framgår ej heller annat än att hon själv menade sig ha i denna del krävt ersättning motsvarande fulla inteckningsbeloppet. Att frågan om handpenningen inte upptagits på annatsätt än nu sagts hör till de dunkla punkterna i handläggningen av detta mål.

I tingsrättens handlingar står egentligen inte att finna någon förklaring till att Centac genom domen skulle förpliktas återställa inteckningshandlingarna den 27.7.1966, nr 5547-48 (5-6). Ingenting visar att vid förhandlingen någon ytterligare utredning framkommit angående Bergmans lån i SE-banken. Däremot syns tydligt i domen att inte Helenefors visste var inteckningshandlingen nr 5547 (5) fanns. Under utredningen av detta ärende har upplysts att en inteckningshandling hela tiden funnits i Bergmans egen besittning. I detta hänseende blev domen sålunda felaktig på det sättet att bolaget ålades att till Bergman utge i vart fall en inteckningshandling som denne redan hade och möjligen en som låg som säkerhet för hans eget lån.

Välbetänkt hade utan tvivel varit om man sett till att man vid förhandlingen förfogat över aktuella uppgifter i inskrivningshänseende. Ett färskt gravationsbevis skulle ha utvisat att beträffande inteckningen den 9 april 1981, nr 5954, å 100 000 kr. (12) tillkommit en innehavsanteckning för Uplandsbanken. Härom visste nu von Koch ej något – och tydligen heller inte kärandesidan. På grund härav kom i domen att inflyta uppgiften att detta pantbrev var obelånat.

Vad ovan berörts tyder på att det vid förhandlingens avslutande rätt oklarhet om yrkandena med avseende på inteckningarna 1-6. Det visar att någon betryggande utredning om vem som innehaft olika pantbrev och inteckningshandlingar inte kommit till stånd. Att von Koch inte kunnat vara omedveten härom framgår av formuleringar i protokollet och domen.

Vad beträffar inteckningen 7 och följande inteckningar har under förhandlingen det ursprungliga yrkandet om återlämnande av pantbreven 7-10 och i andra hand skadestånd motsvarande inteckningsbeloppen helt eller delvis ersatts av något annat yrkande. Protokollet ger här som eljest inte någon upplysning om vad som yrkats, men yrkandet har i domen angetts gå ut på att "alla inteckningar som Centac uttagit efter det bolaget erhöll lagfart skall jämlikt 6 kap. 8 § 2 st. jordabalken förklaras vara utan

verkan". Enligt denna formulering skulle yrkandet således endast ha avsett inteckningarna 11–12. I domskälen står sedan: "Enligt 6 kap. 8 § 2 st. jordabalken skall inteckningarna härovan under 6–12 förklaras vara utan verkan, sedan köpet återgått". I domslutet under p. 4 förklaras så inteckningarna 7–12 vara utan verkan.

Beträffande yrkandet i denna del uppkommer således till en början frågan om vad det egentligen omfattat.

Såvitt utredningen visar har initiativet till det nya yrkandet kommit från Vivika Adlers själv. Av hennes uppgifter framgår att hon kort före förhandlingen kommit att lägga märke till bestämmelsen i 6 kap. 8 § jordabalken och aktualiserat denna, sedan det vid genomgången av gravationsbeviset framgått att inteckningssäkerheten till övervägande del var utnyttjad och att bolaget därför inte kunde återställa pantbrev till Bergman. Vivika Adlers har själv uppgivit att hon med yrkandet åsyftat samtliga "efter köpet" tillkomna inteckningar, dvs. nr 7–12. von Koch har under utredningen med mycket stor bestämdhet hävdats att han också uppfattat yrkandet så. Övervägande skäl talar dock enligt min mening för att det här gått hastigt till och att yrkandet kanske aldrig givits någon mera precis form. Liljeros har tydligen inte kunnat följa med i detta skede och Helenefors har tyckt att han haft svårt att komma till tals. I samma riktning pekar det som senare förekom i rättelsefrågan. von Kochs skrivelse den 7 juli 1981 inleds med en hänvisning till att yrkandet enligt domen endast avsett de båda efter lagfarten uttagna inteckningarna, men den har i övrigt en förklarande ton med sin hänvisning till avfattningen av det åberopade lagrummet. Vivika Adlers svar, med dess hänvisning till ett andrahandsyrkande, som hon vid utredningen förklarat sig ej ha framställt – "yrkade jag givetvis" – har liknande prägel. Vivika Adlers har dessutom vid båda förhören i ärendet berättat att hon framfört sitt yrkande om ogiltigförklaring på ett trevande sätt och att von Koch bekräftat hennes uppfattning om att det fanns en sådan regel som hon hänfört sig till. Liljeros har vid första förhöret sagt sig ha fått intrycket att Vivika Adlers på något sätt överlåtit på rätten att bedöma om det gick att göra som hon yrkat och vid andra förhöret att yrkandet framställdes på ett "svävande" sätt.

Att von Koch under förhandlingen uttryckligen skulle ha bekräftat Vivika Adlers tanke om rättsläget kan inte anses framgå av utredningen. Vivika Adlers har dock tydligen haft ett starkt intryck av att han anslöt sig. Härför har hon också haft gott fog. Enligt egen utsago har nämligen von Koch genast slagit upp och tagit del av ifrågavarande lagrum och strax därefter aktivt verkat för att målet skulle avgöras i befintligt skick. Detta synes mig med all önskvärd tydlighet visa att von Koch här fastnat för tanken att han skulle kunna förklara inteckningarna ogiltiga.

6 kap. 1–2 §§ jordabalken innehåller följande definitioner. Inteckning är en inskrivningsåtgärd. Inskrivningsmyndighetens bevis att inskrivning av visst penningbelopp skett i fastighet kallas pantbrev. Panträtt upplåtes

genom att fastighetens ägare överlämnar pantbrev som pant för fordran. I nära anslutning till dessa definitioner — i 1981 års lagedition på samma trycksida — återfinns stadgandet i 8 §, som frånsett sista punkten om återgång av gåva har följande lydelse.

Frångår fastighet innehavaren efter klander, är upplåtelse av panträtt som skett efter det att fastigheten kom ur rätte ägarens hand utan verkan, om annat ej följer av 18 kap. eller av annan bestämmelse.

Första stycket äger motsvarande tillämpning när förvärv av fastighet återgår som ogiltigt eller avtal om sådant förvärv häves av överlåtare.

Hur detta stadgande ens vid en hastig läsning kunnat av en erfaren domare som von Koch, med insikter på det fastighetsrättsliga området, tolkas såsom avseende ogiltigförklaring av inteckningar — eller pantbrev — är svårt att förstå. Det är överhuvudtaget inte möjligt att förklara inteckning ogiltig i mål om hävning eller återgång av fastighetsköp. Minsta eftertanke för till reflektionen att sådan ogiltigförklaring skulle ha ingripande konsekvenser för innehavare av panträtt i fastigheten. Vid förhandlingen hade i detta fall nyss konstaterats att inteckningssäkerheten var väl utnyttjad.

Ingen, vare sig han läser stadgandet med kännedom om vad orden betyder eller ej, kan undgå att uppfatta att man för att kunna tillämpa regeln måste tillgodogöra sig i första hand bestämmelserna i 18 kapitlet. Följer man hänvisningen dit, bör redan kapitelrubriken leda tanken i rätt riktning. von Koch har enligt egen utsago inte slagit upp 18 kapitlet förrän efter förhandlingen.

Man måste ofrånkomligen fråga sig vad som gjort att von Koch inte genast avfärdat tanken på att med stöd av det åberopade stadgandet ogiltigförklara inteckningarna. I detta sammanhang får dessutom beaktas att Helenefors påstått att han reagerat mot yrkandet och vid förhandlingen framställt invändningar mot detta. Det finns enligt min mening all anledning tro att Helenefors tämligen omgående förstått vilka konsekvenserna skulle bli om yrkandet bifölls och i vart fall för sig själv ifrågasatt om något sådant kunde vara möjligt. Det förefaller heller inte sannolikt att Helenefors, som von Koch uppgivit, nu skulle alldeles ha givit upp saken och av sådan anledning inte framställt några invändningar. Vad Helenefors kan ha yttrat får jag emellertid lämna öppet. Varken Liljeros eller Vivika Adlers synes ha uppfattat några invändningar från Helenefors och det kan därför inte påstås att von Koch gjort det.

Jag kan tänka mig att von Kochs omdömde svek honom vid det tillfället då yrkandet om ogiltigförklaring framställdes, nämligen på grund av det som förevarit med den underlåtna underrättelsen till inskrivningsmyndigheten och konsekvenserna därav samt uppdagandet av felet en kort stund tidigare. Det är främst med hänsyn härtill jag stannar vid bedömningen att von Koch inte då varit fullt medveten om det orimliga i tanken att med stöd

av 6 kap. 8 § jordabalken ogiltigförklara inteckningarna. Att han inte på rationella grunder kan ha uppfattat stadgandet på det sätt som senare kommit att återspeglas i domen är uppenbart, och jag anser det kunna hållas för visst att von Koch åtminstone hyst visst tvivel beträffande lagrummets innebörd. Att så varit fallet bestyrks av Liljeros uppgifter om vad som förekommit vid deras samtal efter förhandlingens avslutande.

Förutom i de fall som avses i 42 kap. 18 § rättegångsbalken skall ordinära tvistemål avdömas efter huvudförhandling. Huvudförhandling kan med stöd av 42 kap. 20 § 2 st rättegångsbalken, om hinder ej möter enligt 43 kapitlet 2 § och tillika parterna samtycker därtill, hållas i förenklad form. Innebörden av hänvisningen till 43 kap. 2 § kan sägas vara att nöjaktig utredning skall finnas att tillgå. Oavsett om parterna samtycker får huvudförhandling i förenklad form hållas i omedelbart samband med förberedelsen, om saken finnes uppenbar.

När i lagen såsom förutsättning för omedelbar huvudförhandling i förenklad form utan bägge parter samtycke uppställs det kravet att saken finnes uppenbar, torde därmed vara avsedd en begränsning till i huvudsak sådana fall där ett rent rättsligt bedömande ger vid handen antingen att de av kändan anförda omständigheterna uppenbarligen ej är tillräckliga för bifall till käromålet eller att svarandens bestridande på motsvarande sätt är uppenbart ogrundat. Det räcker givetvis inte med att ordföranden för egen del anser att målet bör avgöras på visst sätt. Finns utrymme för tvekan är kravet ej uppfyllt. Skall bevisning prövas torde detta nästan undantagslöst utgöra hinder för att finna saken uppenbar. Över huvud taget framstår det som tydligt att lagrummet måste tolkas med beaktande av konsekvenserna för rättens sammansättning. Den domare som handlagt förberedelsen och har att fatta beslutet måste sålunda vara helt övertygad om att saken skulle komma att bedömas på samma sätt av andra domare än han själv.

Av det jag förut anfört framgår att förevarande mål inte på långa vägar förts fram ens till det stadium där förberedelsen kunde anses avslutad. Varken yrkandena eller parternas ståndpunkter i övrigt har varit klarlagda och det har följaktligen inte funnits förutsättningar att ta ställning till behovet av bevisning. Utredningen visar klart att von Koch inte behärskat den rättsliga materien. De faktiska förhållandena har varit otillräckligt klarlagda.

När tvisten mellan Bergman och Centac företogs till huvudförhandling, var saken sålunda inte uppenbar och von Koch har inte kunnat tro att så var fallet. Det framgår också otvetydigt av protokollet att huvudförhandlingen hållits trots att von Koch ej kunnat ta ställning till om saken var uppenbar.

Att von Koch vid ett mera moget övervägande på kvällen efter förhandlingen eller följande dag skulle ha kommit fram till att målet varit uppenbart i lagens mening är ett orimligt antagande.

von Kochs överväganden har tydligen framförallt gällt hävningsfrågan. I denna del har von Koch efter förhandlingen med processmaterialet införlivat den från inskrivningsmyndigheten anskaffade kopian av köpebrevet. Åtgärden i sig är diskutabel; rättens avgörande skall grundas på vad som förekommit vid förhandlingen (17 kap. 2 § 1 st. rättegångsbalken). Nu har ju emellertid von Koch fått i sin hand ett formellt alldeles oklanderligt köpebrev, som varit daterat den 14 juli 1980 och alltså utgjort en bekräftelse på den uppgift om fångesdatum som fanns i det redan vid förhandlingen tillgängliga gravationsbeviset. Vad som sålunda förekommit kan endast ha gjort premisserna för domen än mera osäkra.

Vad beträffar frågan om ogiltigförklaring av inteckningarna inskränker sig von Kochs uppgifter till ett ganska vagt påstående om att han under sina överväganden i uppenbarhetsfrågan på nytt slagit upp 6 kap. 8 § och även 18 kap. jordabalken. Det kan betvivlas att von Koch verkligen gjort detta. I vart fall är det tydligt att han inte reflekterat ytterligare över bestämmelsernas innebörd. Minsta ansats att undersöka rättsläget hade genast givit vid handen att det inte gick att förklara inteckningarna ogiltiga.

Jag menar således att von Koch aldrig i någon verklig mening kan ha funnit detta mål vara uppenbart. Domen vittnar snarast om svårigheterna att komma fram till ett bifall till käromålet. von Koch måste medvetet ha satt sig över bestämmelserna i 42 kap. 20 § rättegångsbalken.

Det sätt varpå von Koch med åsidosättande av för rättegångsförfarandet väsentliga principer handlagt saken har inneburit ett ej ringa förfång för bägge parter. De har icke kommit i åtnjutande av en fullgod rättegång och den meddelade domen är som en konsekvens härav behäftad med åtskilliga brister. En särställning intar här förklaringen att inteckningarna skulle vara utan verkan. Hur än tvisten i övrigt bedömdes var sådan förklaring omöjlig att göra. Domen kunde här, oavsett om den vann laga kraft, aldrig innefatta en slutlig reglering av tvisten. Handläggningen i denna del har i stället lett till osäkerhet om vad som rättsligt sett gällde och vållat ej ringa förfång även för panträttshavarna, som ej varit parter i målet.

Jag finner på grund av det anförda att åtal bör väckas i förevarande del.

4. Protokollföringen

I tingsrättens protokoll har kärandens först framställda yrkanden återgivits genom hänvisning till stämningsansökningen. De ändringar käranden sedan gjort i sina yrkanden framgår inte av protokollet, liksom ej heller svarandens inställning till de nya yrkandena. Protokollet hänvisar blott till domen.

Såsom i granskningspromemorian anförts skall enligt 6 kap. 4 § och 5 § rättegångsbalken protokoll såväl vid muntlig förberedelse som vid huvudförhandling innehålla bl. a. parternas yrkanden och invändningar, ändringar däri samt medgivanden av motpartens yrkanden. Protokoll över förhandling skall enligt 6 kap. 8 § rättegångsbalken erhålla slutlig avfattning

innan förhandlingen avslutas. Har de uppgifter som enligt det sagda skall ingå i protokoll upptagits i inlägga eller annan handling eller förut upptecknats i protokoll i målet, skall de upptagas genom hänvisning till sådan handling. Hänvisning kan emellertid inte ske till en handling, exempelvis en dom, som vid protokolleringen ännu inte är avfattad. Detta synsätt, som jag tidigare givit uttryck för bl. a. i inspektionssammanhang, finner jag inte anledning frångå, minst av allt för sådana fall som detta, där det ju vid förhandlingens avslutande varit ovisst huruvida den dom till vilken hänvisades överhuvudtaget var att vänta. Vad som framkommit i detta ärende befäster mig i stället i övertygelsen om värdet av ett från domen fristående dokument, vari redovisas behövliga uppgifter om vad som förekommit vid en förhandling.

Den kritik som innefattas i det sagda träffar i viss mån även Liljeros, som rätteligen ej borde ha påtagit sig det formella ansvaret för protokollet. Med hänsyn till omständigheterna är dock Liljeros' fel ursäktligt och han har också under utredningen förklarat sig införstådd med de synpunkter som här anlagts. von Koch har för sin del så småningom förklarat sig inse de olägenheter bristerna i protokollet medfört i detta fall.

5. Dröjsmålet med domens expediering samt frågan om avvisandet av vadeanmälan

Förhandlingen den 9 juni 1981 avslutades enligt protokollet med beskedet att tingsrätten påföljande dag skulle meddela huruvida saken kunde anses uppenbar. Om så befanns vara fallet skulle antingen domen meddelas genast eller besked lämnas om någon annan tid för domens meddelande. För det fall saken ej var uppenbar skulle förordnas om målets vidare handläggning.

17 kap. 9 § 2 st rättegångsbalken innehåller föreskrift om att vid huvudförhandlingen underrättelse skall ges om tiden och sättet för domens meddelande. Sådan underrättelse har här ej kunnat lämnas på grund av den av lagstiftaren icke förutsedda omständigheten att det var ovisst huruvida förutsättningar för huvudförhandling förelegat och om någon dom kunde förväntas. Det kan uppenbarligen inte ha varit meningen att parterna skall åläggas att själva i efterhand hos rätten inhämta besked i sådana hänseenden som dessa. Den mest lämpliga ordningen för de mera speciella situationer, där det vid huvudförhandlingens avslutande råder ovisshet om tiden för domens meddelande, synes mig vara att domstolen i god tid tillställer parterna underrättelse om tidpunkten så att de kan tillvarata sin rätt. Ett sådant besked som von Koch lämnat i detta mål inbjuder till missförstånd.

Såsom i promemorian angivits skall parterna snarast erhålla skriftlig underrättelse om utgången i målet. Underrättelsen skall ske genom att avskrift av domen skickas till parterna. I detta mål borde domen, om den förelegat färdig på utsatt tid, ha kunnat expedieras onsdagen den 17 juni

1981 på eftermiddagen. Expedieringen har emellertid inte skett förrän måndagen den 22 juni. Domen kunde följaktligen inte vara parterna tillhanda förrän tidigast den 23 juni. Sista dag för vadeanmälan var den 24 juni.

Snabb expediering av domar och andra handlingar är givetvis alltid angelägen. I tvistemål förhåller det sig ej sällan så, att enskilda parter försitter sina möjligheter att fullfölja talan därför att de naturligt nog räknar med att erhålla domen i så god tid att de skall hinna vidtaga erforderliga åtgärder. Att en kanslidom ej expedieras förrän mot slutet av tiden för vadeanmälan torde dessbättre höra till ovanligheterna. Att så skett i detta fall är mycket otillfredsställande.

Vid remissen har fråga ställts om anledningen till dröjsmålet med domens expediering. Enligt von Kochs yttrande har anledningen ej kunnat utrönas. Det är emellertid tydligt att han nedlagt ringa möda på att utreda saken innan han avlät yttrandet. Jag finner detta anmärkningsvärt. Den utredning som senare företagits pekar på att dröjsmålet kunnat stå i samband med ledigheter under veckan före midsommarhelgen – lördagen den 20 juni var midsommardag – men orsaken kan inte sägas vara klarlagd.

Helenefors har anmält vad per telefon den 30 juni 1981. Vadetalan har avvisats av von Koch genom ett skriftligt beslut samma dag. Av beslutet framgår bl. a. att von Koch har ingått på en bedömning av underlåtenheten att i rätt tid anmäla vad mot bakgrund av vad som förekommit vid förhandlingens avslutande och att han funnit underlåtenheten vara "ej ursäktlig". Den vid remissen ställda frågan huruvida han övervägt om det kunde finnas förutsättningar för återställande av försutten tid och skäl att anvisa Helenefors detta rättsmedel har von Koch besvarat nekande, varvid han hänvisat till ett prejudikat.

Vid bedömandet av om en part, som varit kallad till huvudförhandling men ej inställt sig, haft laga förfall för underlåtenhet att i rätt tid anmäla vad, har parten ej ansetts kunna förlita sig på att han skulle nås av den skriftliga underrättelsen om utgången av målet i sådan tid att han därefter skulle hinna anmäla vad. Jag är för min del inte alls övertygad om att Helenefors' underlåtenhet inte under förhandenvarande omständigheter skulle kunnat bedömas som ursäktlig och en ansökan om försutten tid vinna bifall. Det hade varit mycket naturligt att lämna besked om möjligheten att anlita detta rättsmedel. Därigenom skulle Helenefors ha blivit anvisad ett sätt att få frågan om han haft giltig ursäkt för underlåtenheten behörigen prövad.

När Helenefors ringde och ville anmäla vad togs samtalet emot av Agneta Haag, som berättat att hon gått in till von Koch och underrättat denne om samtalet medan Helenefors ännu väntade i telefon. von Koch säger sig ej veta om han själv talat med Helenefors. I alla händelser förutsätter jag att Helenefors fick besked om att vadeanmälan avvisades. Enligt 50 kap. 1 § rättegångsbalken skall rätten genast pröva om vadeanmälan rätteligen gjorts och parten måste naturligtvis utan omgång få besked om hur prövningen utfallit.

Att tiden för fullföljd mot ett beslut att avvisa vadeanmälan börjar löpa genast säger sig nästan självt. Beslut att avvisa vadeanmälan är slutligt beslut (17 kap. 1 § rättegångsbalken). Talan mot beslut av detta slag skall föras inom två veckor från den dag då beslutet meddelas (52 kap. 1 § rättegångsbalken) och inte, såsom i detta fall föreskrivits, från den dag då beslutet delges parten. Jag finner det märkligt att behöva påpeka detta.

6. Underlåtenheten att upplysa om felet i domen; rättelsefrågan

I denna del har von Koch delgetts misstanke om i första hand myndighetsmissbruk bestående i att han underlåtit att underrätta därav berörda om felet i domslutets punkt 4 och i stället den 7 juli 1981 avlåtit en skrivelse till parterna med ett i fråga om felet vilseledande innehåll. von Koch har ej vidgått vare sig uppsåt eller oaktsamhet och har härjämte bestritt ansvar på den grund att han ej brutit mot någon regel som ålagt honom att vara verksam för att upplysa om felet. Han har dessutom förnekat att han den 7 juli 1981 haft insikt om att domen varit materiellt felaktig.

Mellan den 23 juni och den 7 juli 1981, sannolikt före månadsskiftet, har von Koch först genom Liljeros och sedan genom Christine Möller fått veta att inskrivningsmyndigheten inte ansåg sig kunna verkställa anteckning om förordnandet i domen att in-teckningarna skulle vara utan verkan. Vad von Koch anfört av innebörd att han skulle ha uppfattat detta som ett enbart inskrivningstekniskt problem kan inte förtjäna avseende. Som jag tidigare anfört måste von Koch alltsedan yrkandet framställts ha känt tvivel om möjligheten att med stöd av 6 kap. 8 § jordabalken förklara in-teckningarna vara utan verkan. Enligt min mening ligger det närmast till hands att antaga att von Koch i samma ögonblick som han genom Liljeros fått kännedom om inskrivningsmyndighetens bedömning insett att domen i förevarande del innefattade en alldeles oriktig lagtillämpning. Under alla förhållanden har von Koch vid sitt samtal med Christine Möller fått full insikt om felet. Detta har han också fått vidgå under förhören, ehuru han sedan återtagit medgivandet. Det var just för att klargöra felets beskaffenhet som Christine Möller påkallade detta samtal, och hennes redogörelse för samtalet medger ingen annan möjlighet. Det är uppenbart att von Koch under utredningen lämnat oriktiga uppgifter om tidpunkten för samtalet. Han kan inte ha varit omedveten om att detta ägt rum innan han skrev till parterna i rättelsefrågan. Vid förhören har von Koch vid upprepade tillfällen uppgivit att det var han själv som upptäckte diskrepansen mellan det i domen redovisade yrkandet och domslutet. Det synes emellertid ha varit Christine Möller som fäst hans uppmärksamhet härpå.

Christine Möllers första reflektion vid läsningen av domen har gällt panträttshavarnas ställning. När von Koch blivit på det klara med den felaktiga lagtillämpningen måste även han ha förstått att felet kunde angå andra än parterna. Att han insett att domen inte innefattade en ordentlig reglering av parternas mellanhavanden säger sig självt. von Koch måste

även ha kommit att tänka på hur han i målet hade tillämpat 42 kap. 20 § rättegångsbalken. Han måste ha insett att domen var av sådan beskaffenhet att den helt eller delvis borde undanröjas.

I enlighet med vad jag anfört ovan under 2 åligger det domare som gjort sig skyldig till allvarigare fel att underrätta den berörde om felet och i övrigt vidtaga de åtgärder till förebyggande av rättsförluster som situationen påkallar. von Koch hade därför bort underrätta såväl parterna som de antecknade innehavarna av ifrågavarande pantbrev om det med avseende på inteckningarna begångna felet och möjligheterna att få detta tillrättat. Detta har von Koch inte gjort. I stället har han genom en på flera sätt märklig skrivelse till parterna aktualiserat en alldeles meningslös rättelse av domen.

Skrivelsen i rättelsefrågan utgår från att yrkandet om ogiltigförklaring är riktigt återgivet i domen medan domskäl och domslut blivit felaktiga. På grund härav föreslår von Koch att domslutet skall ändras så att förklaringen i punkt 4 endast skall avse de båda genom hans egen försumlighet möjliggjorda inteckningarna den 9 april 1981. Någon ändring på annan punkt i domslutet eller av domskälen föreslås ej.

Det torde till en början utan vidare kunna slås fast att det är otillåtet att med stöd av 17 kap. 15 § rättegångsbalken ändra slutet i en dom, lagakraftvunnen eller ej, i så väsentliga hänseenden som von Kochs förslag innebar. Denna uppfattning hävdar numera även von Koch. Enligt mitt förmenande borde han rimligen redan när han avfattade skrivelsen till parterna ha förstått att förfarandet inte var tillämpligt.

Påfallande är att om domen ändrades på det sätt von Koch föreslog, skulle de fyra inteckningarna den 9 juli 1980 om tillhoppa 220 000 kr. (7-10) ej komma att omfattas av något förordnande i domslutet. Detta var också innebörden av Vivika Adlers svar. Denna konsekvens av den föreslagna ändringen var så uppenbar att annat icke kan antagas än att von Koch hela tiden varit medveten om den. Ändringsförslaget innebar vidare att domskälen skulle komma att rimma mindre väl med yrkanden och domslut. Rättelsen skulle på intet sätt ha inneburit någon förbättring av domen och detta måste von Koch också ha förstått.

I yttrandet till JO och under förhören har von Koch hävdat att Bergmans yrkanden riktigt återspeglats i domslutet och att detta varit hans bestämda övertygelse innan rättelsefrågan blev aktuell. Varför han då ej utformat förslaget till rättelse i enlighet med denna uppfattning har han inte kunnat förklara. Det råder ej tvekan om att en korrigerig av yrkandet skulle ha varit en långt mindre ingripande åtgärd än den föreslagna ändringen av domslutet. von Koch kunde tänkas ha blivit tveksam om vad som yrkats med avseende på inteckningarna, men skrivelsen visar inte på någon sådan tveksamhet. Den ger intryck av att vara avfattad för att övertygga om att rättelsen borde genomföras. Sålunda har von Koch gjort en uttrycklig hänvisning till "avfattningen av det åberopade lagrummet" som är direkt

viseledande i betraktande av att von Koch nu vetat att detta överhuvudtaget inte avser ogiltigförklaring av inteckningar. Skrivelsen var ägnad att hos Vivika Adlers befästa en oriktig uppfattning om lagrummets innebörd. Det måste von Koch också ha insett. Åtgärden har han vidtagit i en situation då Vivika Adlers i stället var i behov av vägledning. Den oriktiga uppfattning hon hade om lagrummets innebörd hade von Koch själv bidragit till. Jag finner allt detta utomordentligt allvarligt.

Enligt von Kochs skrivelse borde parternas svar i rättelsefrågan vara rätten tillhanda senast den 24 juli 1981. Vivika Adlers motsatte sig rättelsen i en skrift som inkom till rätten den 16 juli. von Koch har enligt uppgift varit i tjänst den 20 juli. Med viss ändring av tidigare lämnade uppgifter har von Koch emellertid efter utredningens avslutande uppgett att han inte varit i verksamhet på tingsrätten förrän under senare delen av augusti månad. Då, om icke förr, har han tagit del av Vivika Adlers' svar. Den 27 augusti har han talat med henne i telefon en längre stund om rättelsefrågan och även om domens lagakraftvinnande. Detta oaktat har avgörandet av rättelsefrågan dragit ut på tiden till den 22 september. De förklaringar von Koch lämnat härtill – bl. a. från början innefattande påstående att domen ej skulle ha vunnit laga kraft förrän den 17 september – anser jag kunna lämnas utan avseende. von Koch har uppenbarligen åter skjutit detta mål ifrån sig och nu lämnat parterna i ovisshet om domslutets innehåll i en meddelad och lagakraftvunnen dom.

Till det förfång som von Kochs handläggning i denna del medfört för parterna och tredje män hör på sätt anges i följande avsnitt att käranden inte på begäran erhållit lagakraftbevis.

Jag finner att åtal skall väckas också i förevarande del.

7. Dröjsmål med expediering av lagakraftbevis

Mot tingsrättens dom skulle vad ha anmälts senast den 24 juni 1981, men så skedde ej. Domen vann därigenom laga kraft. Kort härefter och ungefär samtidigt som inskrivningsmyndigheten återförde lagfarten till Bergman har till tingsrätten inkommit Bergmans exemplar av domen jämte en skriftlig begäran från Vivika Adlers om lagakraftbevis. Inte förrän den 22 september, nära tre månader senare, effektuerades denna beställning. von Koch har vid förhören uppgett sig helt sakna kännedom om att Vivika Adlers begärt lagakraftbevis och om handläggningen av denna begäran.

Mest sannolikt är att Vivika Adlers' begäran inkommit till rätten redan innan Helenefors anmälde vad. Vid normal postgång bör den ha anlänt med posten måndagen den 29 juni eller senast tisdagen den 30 juni. På rotelkansliet har Agneta Haag varit ansvarig för expedieringen av lagakraftbeviset. Av hennes uppgifter framgår att lagakraftbevis normalt expedieras mer eller mindre omgående. Redan det förhållandet att det i detta fall inträffade ett dröjsmål som sträckte sig längre än en eller annan dag tyder på att von Koch lämnat Agneta Haag direktiv om hur hon skulle

förfara. Agneta Haag har också sagt att hon måste ha inhämtat sådana direktiv från von Koch.

Den 27 augusti 1981 har von Koch talat i telefon med Vivika Adlers. von Koch har gjort gällande att Vivika Adlers vid deras samtal enbart intresserat sig för huruvida beslutet att avvisa vadeanmälan skulle komma att stå fast. Hon däremot har förklarat att hon varit starkt angelägen om att få lagakraftbevis och säkert även sagt detta. Enligt henne hade von Koch vid samtalet förklarat att lagakraftbevis inte kunde utfärdas emedan tiden för besvär över avvisningsbeslutet inte börjat löpa. Det är en egenartad tanke att en dom ej skulle anses lagakraftvunnen på grund av att det åtskilliga dagar för sent gjorts en vadeanmälan, som avvisats. Icke desto mindre har den kommit till uttryck i von Kochs yttrande hit och det finns ingen anledning betvivla att von Koch sagt något liknande till Vivika Adlers. Vid samtalet bör rimligen på ett eller annat sätt ha framgått att Vivika Adlers väntade på begärt lagakraftbevis.

Inger Eidås har berättat att hon mer än en gång hänvänt sig till von Koch i frågan om utfärdande av lagakraftbevis. Av hennes liksom av Liljeros' uppgifter framgår att det varit den icke avgjorda frågan om rättelse av domen som uppfattats som den främsta komplikationen. Inger Eidås' uppgift att hon upprepade gånger hänvänt sig till von Koch för att få besked om domens lagakraftvinnande är trovärdig. Det är överhuvudtaget mycket osannolikt att någon tjänsteman i underordnad ställning, domsagobitråde eller tingsnotarie, själv skulle ha tagit på sig ansvaret för att innehålla lagakraftbevis då sådant beställts.

Den 17 september 1981 utgick tiden för besvär mot avvisningsbeslutet. Lagakraftbevis expedierades den 22 september. Utredningen ger vid handen att Vivika Adlers den dagen ringt von Koch och krävt ett besked om läget i målet. Samma dag har von Koch beslutat att ej rätta domen. Det får hållas för visst att avgörandet av rättelsefrågan kommit till stånd på grund av samtalet.

Jag anser sålunda att utredningen ger vid handen att von Koch känt till att Vivika Adlers begärt lagakraftbevis och att han burit ansvaret för att ett sådant ej expedierades. Att anledningen till dröjsmålet skulle ha varit att von Koch eller någon annan ansett att avvisningsbeslutet utgjorde hinder för utfärdande av lagakraftbevis kan knappast hållas för troligt. I stället måste antagas att det som legat i vägen för utfärdandet av lagakraftbevis varit de förhållandena att von Koch vetat att domen var felaktig och att det efter rättelseinitiativet rått ovisshet om domslutets innehåll.

Att Vivika Adlers under lång tid fått vänta på lagakraftbevis är anmärkningsvärt och utgör i och för sig förfång, som ej är ringa. Det bör dock framhållas att lagakraftbeviset ej utgjort någon förutsättning för att inleda verkställighetsåtgärder på grund av domen.

von Koch har ej delgetts särskild brottsmisstanke i denna del. Vad som här förekommit får enligt min mening närmast ses som en ytterligare

konsekvens av von Kochs tidigare handläggning. Sådant som läget var kring månadskiftet juni/juli kunde det te sig ganska naturligt att ge besked om att lagakraftbevis t.v. ej skulle expedieras. Ett sådant besked hade knappast kunnat klandras om von Koch genast tagit kontakt med de berörda och upplyst om felet i domen.

ÅTALSBESLUT

I enlighet med det anförda finner jag att åtal skall väckas mot von Koch enligt följande.

Gärningsbeskrivning

von Koch har då han i sin tjänst såsom lagman i Södra Roslags tingsrätt handlagt målet T 269/81 mellan William Bergman, kärke, och Fastighetsaktiebolaget Centac, svarande, angående hävning av köp av fast egendom m. m. i nedan angivna hänseenden åsidosatt vad som till följd av lag gällt för hans myndighetsutövning.

1. Myndighetsmissbruk alternativt vårdslös myndighetsutövning

I målet inkom stämmingsansökning den 6 mars 1981. Eftersom von Koch underlät att genast därefter lämna inskrivningsmyndigheten sådan under rättelse om den väckta talan som föreskrivs i 19 kap. 20 § jordabalken, kunde svaranden den 9 april 1981 i egendomen uttaga två pantbrev på tillhoppa 120 000 kr. Genom von Kochs försummelse hade sålunda det materiella underlaget för processen kommit att rubbas till nackdel för käreanden. Den 28 april 1981 lämnades underrättelsen till inskrivningsmyndigheten. I samband därmed fick von Koch insikt om det begångna felet och om att pantbreven uttagits. Det hade ålegat honom att skyndsamt underrätta käreanden om vad som förekommit. Av olust inför felet höll emellertid von Koch tyst om detta. Först under pågående muntlig förberedelse den 9 juni 1981 uppmärksammade käreanden genom sitt ombud vad som hade hänt.

Det lägges i denna del von Koch till last att han förtigit det inträffade. Att käreanden ej fått vetskap därom har varit denne till ej ringa förfång genom att han ej blivit i tillfälle att överväga och vidta de åtgärder utanför målet som kunde vara påkallade och ej heller fått tillräckligt rådrum att i målet inrätta sig efter vad som förevarit. Gärningen har begåtts uppsåtligen. I andra hand påstås att gärningen begåtts av grov oaktsamhet.

2. Myndighetsmissbruk alternativt vårdslös myndighetsutövning samt vårdslös myndighetsutövning

Vid förberedelsen den 9 juni 1981 uppnåddes ej erforderlig klarhet om parternas ståndpunkter och om de faktiska och rättsliga förhållandena i övrigt. Behovet av bevisning kunde ej bedömas. Målet var alltså ej så utrett att det fanns förutsättningar för huvudförhandling. Detta oaktat företog von Koch – utan samtycke av svaranden – målet till omedelbar huvudförhandling i förenklad form. Efter ytterligare övervägande förklarade von Koch den 10 juni saken vara uppenbar och meddelade den 17 juni dom (DT 501), vari han på visst sätt biföll käreandens talan. Bristerna i det processuella underlaget återspeglades tydligt i domen. Denna var dessutom felaktig bl. a. på det sättet, att den innehöll förklaring att sex inteck-

ningar i den omtvistade egendomen, däribland de två som faststälts den 9 april 1981, skulle vara utan verkan. Sådan förklaring kunde ej lagligen meddelas.

Det lägges i denna del von Koch till last *dels* att han med uppsåtligt åsidosättande av vad som stadgas i 42 kap. 20 § rättegångsbalken företagit målet till huvudförhandling och därefter avgjort det, *dels* att han av grov oaktsamhet i domen har förklarat inteckningarna vara utan verkan. Det har varit till ej ringa förfång för bägge parter att saken lagstridigt och med åsidosättande av för rättegångsförfarandet väsentliga principer företagits till slutlig handläggning. Förklaringen angående inteckningarna har varit till ej ringa förfång såväl för parterna som för de panthavare på vilkas rätt domen inkräktat.

Vad angår målets företagande till slutlig handläggning påstås i andra hand att gärningen begåtts av grov oaktsamhet.

3. Myndighetsmissbruk alternativt vårdslös myndighetsutövning

Sannolikt före början av juli månad 1981 och i vart fall senast den 7 juli 1981 hade von Koch insikt om att förordnandet i domen angående inteckningarna stred mot lag och att domen kunde av såväl parter som tredje män angripas med extraordinärt rättsmedel. Det hade ålegat von Koch att utan dröjsmål underrätta parterna och antecknade innehavare av pantbrev om felet i domen. Detta underlät emellertid von Koch. I stället tog han genom en i fråga om felet vilseledande skrivelse till parterna upp fråga om sådan rättelse av domen att förklaringen i domslutet skulle komma att avse endast de båda inteckningarna den 9 april 1981. Inte förrän den 22 september 1981 beslöt von Koch att ej genomföra rättelsen.

Det lägges i denna del von Koch till last att han underlåtit att upplysa om felet i domen och att han avlåtit skrivelsen den 7 juli 1981. Underlåtenheten att upplysa om felet har varit parter och panthavare till ej ringa förfång genom att de inte blivit i tillfälle att överväga och vidta de åtgärder som för deras del kunde vara påkallade. Skrivelsen den 7 juli 1981 har varit parterna till ej ringa förfång genom den oklarhet och tidsutdräkt den medfört. Gärningen har begåtts uppsåtligen. I andra hand påstås att gärningen begåtts av grov oaktsamhet.

Jag uppdrar åt chefsåklagaren Hans Lindberg, Stockholms åklagardistrikt, att vid Svea hovrätt väcka och utföra åtalet.

Vid sidan av åtalet bör disciplinärt förfarande icke komma i fråga. Med detta är därför ärendet slutbehandlat så vitt gäller annat än åtalet.

4. HOVRÄTTENS DOM

Svea hovrätt handlade målet vid huvudförhandling den 6–7 juni 1983. Dom meddelades den 30 juni, 6 DB 122.

I domen lämnade hovrätten först under rubriken bakgrund en kortfattad redogörelse för fastighetsköpet och tingsrättens handläggning av tvistemålet m. m. I övrigt innehöll domen följande.

Yrkanden i hovrätten m. m.¹

Åklagaren har – med förmålan att von Koch handlagt målet mellan Bergman och Centac – yrkat ansvar på von Koch i följande hänseenden.

1. von Koch, som den 28 april 1981 fått insikt om att vederbörlig underrättelse till inskrivningsmyndigheten ej skett och om att 1981 års inteckningar tagits ut, har underlåtit att underrätta Bergman om det inträffade, vilket medfört ej ringa förfång för denne.

2. von Koch har företagit målet till huvudförhandling i omedelbart samband med förberedelsen den 9 juni 1981, oaktat saken ej var uppenbar, och i domen den 17 juni 1981 under punkt 4 i domslutet lagstridigt meddelat förklaring att 1980 och 1981 års inteckningar var utan verkan. Detta har medfört ej ringa förfång såväl för parterna som vad gäller inteckningsförklaringen för de panthavare på vilkas rätt domen inkräktat.

3. von Koch, som senast den 7 juli 1981 fått insikt om felet i domslutet, har underlåtit att underrätta parterna och panthavarna. Han har i stället i skrivelsen den 7 juli 1981 tagit upp fråga om rättelse av domslutet. Detta har medfört ej ringa förfång för parterna och, beträffande den försummade underrättelsen, panthavarna.

Åklagaren har gjort gällande att gärningarna under åtalspunkt 1, åtalspunkt 2 såvitt avser felet i handläggningen och åtalspunkt 3 är att bedöma som myndighetsmissbruk alternativt vårdslös myndighetsutövning samt att gärningen under åtalspunkt 2 rörande felet i domen är att bedöma som vårdslös myndighetsutövning.

von Koch – som vitsordat att han handlagt målet mellan Bergman och Centac och är ansvarig för alla åtgärder som vidtagits i målet – har bestritt åklagarens talan.

Hovrätten har hållit huvudförhandling i målet varvid von Koch hörts och vittnesförhör ägt rum med Helenefors, Vivika Adlers, länsrättsfiskalen Björn Liljeros och hovrättsfiskalen Christine Möller.

Hovrättens domskäl

Ansvarsdelen

Åtalspunkt 1

Åklagaren har anfört: Genom att von Koch försummat att genast underrätta inskrivningsmyndigheten om Bergmans talan har 1981 års inteckningar kunnat tas ut. Härigenom hade det materiella underlaget för processen rubbats till nackdel för Bergman. Det hade ålegat von Koch att skyndsamt efter det att han fått insikt om det begångna felet underrätta Bergman om vad som förevarit. Av olust inför felet höll emellertid von Koch tyst om

¹ anm. JO:s ansvarspåståenden har inte i något hänseende ändrats under handläggningen i domstolarna. Se särskilt åtalspunkt 2.

detta. Vivika Adlers uppmärksammade först under förberedelsen den 9 juni 1981 att 1981 års inteckningar tagits ut. Genom att Bergman ej fått vetskap om dessa inteckningar blev han ej i tillfälle att överväga och vidta de åtgärder utanför målet som kunnat vara påkallade och han fick ej heller tillräckligt rådrum att i målet inrätta sig efter vad som förevarit.

von Koch har genmält: Han ifrågasätter om han varit skyldig att underrätta Bergman om det begångna felet. En sådan underrättelse hade inneburit ett utomprocessuellt handlande som kunnat sätta hans objektivitet i tvivelsmål. Det är en lämplighetsfråga hur han skulle ha handlat. Under alla förhållanden kan passivitet från hans sida ej bedömas som uppsåtligt handlande. von Koch bestrider bestämt att han "av olust inför felet" höll tyst om detta. Han tänkte överhuvudtaget inte på att underrätta Bergman. Den oaktsamhet som han må ha gjort sig skyldig till kan ej bedömas som grov. von Koch bestrider att förfång har uppkommit för Bergman utöver det förfång som uppstått på grund av den inte åtalade underlåtenheten att underrätta inskrivningsmyndigheten om Bergmans talan.

— — —

Det har enligt 19 kap. 20 § 1 st. jordabalken ålegat von Koch att omedelbart efter det att Bergmans talan mot Centac hade väckts göra anmälan härom till inskrivningsmyndigheten. von Koch har försummat denna underrättelseskyldighet och till följd härav har Centac kunnat ta ut 1981 års inteckningar. von Koch har medgivit att han varken i anslutning till att han fick kännedom om att underrättelsen försumrats och att inteckningarna hade tagits ut eller därefter har underrättat Bergman om vad som förevarit. Detta finner hovrätten vara anmärkningsvärt särskilt som det framgår av utredningen att von Koch med Liljeros diskuterat Bergmans möjligheter att av staten erhålla ersättning för eventuell skada. Det finns visserligen inte några uttryckliga regler om hur en domare skall förfara när genom försummelse från hans sida det normala regelsystemet satts ur spel. Är försummelsen av allvarligt slag måste det emellertid ligga i sakens natur att domaren till undvikande av rättsförlust skall underrätta den som drabbats av felet. I nu förevarande fall har den försummade underrättelsen till inskrivningsmyndigheten fått till följd att ytterligare inteckningar tagits ut, något som von Koch också kände till. Det har enligt hovrättens mening ålegat von Koch att underrätta Bergman om försummelsen och dess konsekvenser. Genom sin underlåtenhet härutinnan har von Koch åsidosatt vad som till följd av tjänstens beskaffenhet ålegat honom. För att ansvar skall kunna drabba von Koch fordras emellertid att åsidosättandet medfört ej ringa förfång. Mot bakgrund av den utredning som förebragts i målet bedömer hovrätten att det förfång som uppkommit för Bergman — utöver det förfång som uppstått på grund av den ej åtalade försummelsen — är att anse som ringa.

Åtalet under denna åtalspunkt skall således ogillas.

Åtalspunkt 2

Åklagaren har anfört: Vid förberedelsen den 9 juni 1981 uppnåddes ej erforderlig klarhet om parternas ståndpunkter och om de faktiska och rättsliga förhållandena i övrigt. Behovet av bevisning kunde ej bedömas. Målet var alltså ej så utrett att det fanns förutsättningar för huvudförhandling. Bristerna i det processuella underlaget återspeglas tydligt i domen. Förklaringen under punkt 4 i domslutet att 1980 och 1981 års inteckningar var utan verkan stod i strid med bestämmelserna i 6 kap. 8 §, jämförda med 18 kap. jordabalken.

von Koch har medgivit att det var fel att hålla huvudförhandling i omedelbart samband med förberedelsen. Han har också vitsordat att in-teckningsförklaringen stred mot lag. Han har bestritt att han uppsåtligen gjort fel men har medgivit att han handlat oaktsamt. Han har emellertid gjort gällande att den oaktsamhet som han gjort sig skyldig till ej kan bedömas som grov. von Koch har vitsordat att oaktsamheten medfört ej ringa förfång för Bergman och Centac och i fråga om in-teckningsförklaringen även för panthavarna.

Närmare hörd har von Koch anfört: Anledningen till att målet kom att "gå snett" var att han under handläggningen inte insåg den betydelse det hade för Bergmans hävningsyrkande att köpebrevet inte innehöll något förbehåll om hävning och att grund för yrkandet därför saknades. Givetvis hade han bort upptäcka bristen men på grund av en pressande arbetsbörda hade han inte före förberedelsen haft tid att penetrera målet så som bort ske. Även om han skulle ha upptäckt bristen hade det dock varit svårt att avhjälpa den; det är alltid en känslig sak att i ett dispositivt tvistemål korrigera en parts talan, i synnerhet om motparten, som i det aktuella fallet, inte har ombud. Sedan Vivika Adlers under förberedelsen framställt yrkande om att 1980 och 1981 års in-teckningar skulle förklaras ogiltiga och till stöd för yrkandet åberopat 6 kap. 8 § jordabalken slog han upp det lagrummet. Han kom dock inte till insikt om att detsamma inte kunde grunda rätt att meddela sådan förklaring i fråga om in-teckningarna som sedan gavs under punkt 4 i domslutet. Inte heller kom han att tänka på panthavarnas situation för den händelse yrkandet skulle bifallas. Mot slutet av förberedelsen förklarade Vivika Adlers att hon ansåg saken uppenbar. Det var sent på dagen och von Koch hade ytterligare ett mål att handlägga. Han fattade då beslutet att företa målet till huvudförhandling med den reservation som ovan återgivits. Han hade inte någon gång tidigare uppskjutit sitt ställningstagande i motsvarande fråga. Han tillstår att bedömningen av käromålet blev alltför grund och han kom inte loss från den felaktiga uppfattningen han fastnat i. Utifrån den fann han saken uppenbar och han var alltså i tron att han handlade riktigt, när han beslöt att avgöra målet.

— — —

Beträffande först von Kochs handläggning av målet får enligt 42 kap. 20 § 2 st. rättegångsbalken huvudförhandling i förenklad form hållas i omedelbart samband med förberedelsen – förutom då parterna samtycker därtill varom nu ej är fråga – om saken finnes uppenbar. I målet mellan Bergman och Centac har saken varit allt annat än uppenbar. Genom att von Koch det oaktat företagit målet till slutlig handläggning har han åsidosatt vad som ålegat honom i hans myndighetsutövning. Som von Koch vidgått har genom hans förfarande icke ringa förfång uppstått för parterna.

Vad i målet förekommit ger inte anledning till slutsatsen att von Koch medvetet brutit mot nyssnämnda bestämmelse. Såsom von Koch vidgått har han förfarit oaktsamt. Vid prövningen av om oaktsamheten är att bedöma som grov beaktar hovrätten följande.

I den proposition (1975: 78) som föregick den s. k. ämbetsansvarsreformen, varvid 20 kap. 1 § brottsbalken erhöll sin nuvarande lydelse, uttalade departementschefen (s. 147) bl. a.: "Visserligen måste man i sådana fall, där det står klart att myndighetsutövning får avsevärda konsekvenser för de berörda, kräva särskild noggrannhet från den utövandes sida. Det innebär emellertid bara att man får ha en annan utgångspunkt än i fråga om myndighetsutövning i allmänhet när man bedömer om oaktsamheten är grov. Sker myndighetsutövningen t. ex. under tidspress och avser den komplicerade rättsfrågor bör oaktsamheten å andra sidan bedömas mildare."

Som av utredningen framgår har flera frågor återstått att behandla och söka vinna klarhet i innan målet mellan Bergman och Centac kunde anses slutförberett. I grundläggande hänseenden har förutsättningarna att företa målet till slutlig handläggning brutit. Med hänsyn till nu anförda omständigheter och med beaktande av den erfarenhet som von Koch på grund av sin långvariga domartjänstgöring besitter finner hovrätten, även med utgångspunkt från det betraktelsesätt som departementschefen anlagt, att von Koch genom att företa målet till huvudförhandling och avgöra det samma förfarit grovt oaktsamt.

Vad härefter angår inteckningsförklaringen har, såsom von Koch vitsordat, sådan förklaring inte lagligen kunnat meddelas. Även genom sin nu angivna åtgärd har von Koch åsidosatt vad som ålegat honom i hans myndighetsutövning. Såsom von Koch medgivit har hans förfarande varit till ej ringa förfång för såväl parterna som de panthavare på vilkas rätt domen inkräktat. Av utredningen – särskilt de uppgifter som lämnats av von Koch och av Liljeros, vilken som notarie var närvarande vid förhandlingen – framgår att von Koch efter förhandlingens slut läste de aktuella lagrummen och därvid kom till slutsatsen att det var tveksamt om det var lagligen möjligt att ogiltigförklara inteckningarna. Han hade vidare förklarat att han avsåg att studera saken närmare under kvällen. En med någorlunda noggrannhet företagen genomläsning av lagrummen borde ha gett von Koch anledning till sådan eftertanke att han vidare bort undersöka

saken. Att en sådan undersökning inte skett är uppenbart. Härjämte har von Koch, vilket hovrätten anser särskilt anmärkningsvärt, förbisett att bifall till yrkandet skulle komma att inverka på panthavarnas rätt vilka inte varit parter i målet. På grund av det anförda finner hovrätten att von Koch jämväl genom att meddela den förklaring som intagits under punkt 4 i domslutet handlat grovt oaktsamt.

Med hänsyn till det anförda skall von Koch fällas till ansvar för vårdslös myndighetsutövning såvitt avser de två fall som avses i denna åtalspunkt.

Åtalspunkt 3

Åklagaren har anfört: Eftersom förklaringen i domslutet angående in-teckningarna stred mot lag, kunde domen angripas med extraordinära rättsmedel av såväl parter som tredje män. Det hade ålegat von Koch, som senast den 7 juli 1981 fått vetskap om felet i domslutet, att utan dröjsmål underrätta parterna och antecknade innehavare av pantbrev om detta. Skrivelsen den 7 juli 1981 om rättelse av domen var vilseledande i fråga om felet. Genom att parter och panthavare inte fått vetskap om felet har de inte blivit i tillfälle att överväga och vidta de åtgärder som för deras del kunnat vara påkallade. Skrivelsen har varit parterna till förfång genom den oklarhet och tidsutdräkt den medfört.

von Koch har genmält: Han bestrider att han när han avlät skrivelsen den 7 juli 1981 hade insikt om att förordnandet i domen angående in-teckningarna stred mot lag. Han förnekar också att han avsett att vilseleda parterna genom skrivelsen. Motivet för skrivelsen var att underrätta parterna om att domen fått en felaktig utformning i processuellt avseende såtillvida att det förelåg en bristande överensstämmelse mellan yrkande och domslut i fråga om ogiltigförklaringen av in-teckningarna. När von Koch avlät skrivelsen var han således av den uppfattningen att en rättelse kunde bli erforderlig. Den oaktsamhet som han må ha gjort sig skyldig till kan ej bedömas som grov. von Koch vitsordar att det varit till icke ringa förfång för parterna och panthavarna att de inte fått upplysning om att domen var felaktig. Han bestrider att skrivelsen om rättelse av domen medfört förfång för parterna.

Närmare hörd har von Koch anfört: I slutet av juni 1981 ägde ett samtal rum mellan honom och Christine Möller, vilken då tjänstgjorde som in-skrivningsdomare. Därvid gjorde hon honom uppmärksam på den bris-tande överensstämmelsen mellan yrkande och domslut i fråga om ogiltig-förklaringen av in-teckningarna. Diskrepansen bestod i att under rubriken "YRKANDEN" i domen antecknats att "alla in-teckningar som Centac uttagit efter det bolaget erhöll lagfart" skulle jämlikt 6 kap. 8 § 2 st. jordabalken förklaras vara utan verkan, medan i domslutet sådan förkla-ring meddelats inte bara i fråga om nyssnämnda in-teckningar, dvs. 1981 års in-teckningar, utan även i fråga om 1980 års in-teckningar. Han minns inte

att det under samtalet var diskussion om något annat fel i domen. Under inga förhållanden uppfattade han samtalet så att Christine Möller skulle ha påstått att domen var materiellt felaktig. Vad som enligt hans uppfattning föranlett samtalet var att Christine Möller var tveksam vad gällde frågan huruvida anteckning om ogiltigförklaringen av inteckningarna skulle kunna göras i inskrivningsregistret. Detta var emellertid en sak som han överlät till henne att avgöra. Förmodligen var kommunikationen mellan dem bristfällig; han tror att de tänkte på olika saker. Han minns inte att Liljeros, som tjänstgjorde som notarie hos honom, vid något samtal dem emellan skulle ha sagt att det inte gick att ogiltigförklara inteckningarna. Hade han förstått att domen var felaktig i fråga om ogiltigförklaringen av inteckningarna skulle han självfallet inte ha avlåtit skrivelsen av den 7 juli 1981.

— — —

I målet får anses klarlagt att Liljeros och Christine Möller var för sig före den 7 juli 1981 talat om för von Koch att förklaringen under punkt 4 i domslutet var felaktig. von Kochs uppgift att han inte förstått innebörden av vad de försökt säga till honom framstår som anmärkningsvärd. Liljeros samtal med von Koch synes emellertid inte ha varit ingående och mera ha skett i syfte att förvarna von Koch om att det uppstått problem genom att man på inskrivningsmyndigheten tvekade att göra anteckning om domen. Liljeros har uppgivit att han talade "diplomatiskt" och "i kringelkrokar". Av vad Christine Möller uppgivit framgår att hennes samtal med von Koch framför allt kommit att röra sig om den bristande överensstämmelsen mellan yrkande och domslut i fråga om ogiltigförklaring av inteckningarna. Hon tror sig visserligen också ha gjort klart för von Koch att enligt hennes mening domen var felaktig även i det avseendet att det överhuvudtaget inte var möjligt att ogiltigförklara några inteckningar. von Kochs av henne omvittnade uttalande att han kunde ha förbisett att bestämmelserna på denna punkt skilde sig från dem som gällde enligt den gamla jordabalken kan tala för att von Koch förstått att det var fel att ogiltigförklara inteckningarna. Samtalet har emellertid varit kortvarigt och ägt rum vid en tidpunkt då von Koch varit starkt pressad av andra arbetsuppgifter. Det förefaller inte otroligt att det för både Liljeros och Christine Möller framstått som så pinsamt att behöva påpeka för lagmannen att denne gjort ett väsentligt fel att de underlåtit att uttala sig med erforderlig klarhet. Det är därför möjligt att von Koch missförstått innebörden av vad Liljeros och Christine Möller försökt säga honom. På grund av det anförda kan inte anses visat att von Koch, innan han avlät skrivelsen den 7 juli 1981, insåg att domen var felaktig i annat hänseende än i fråga om diskrepansen mellan yrkande och domslut.

Åtalet under denna åtalspunkt skall således ogillas.

Påföljdsdelen

Av vad som upptagits framgår att von Kochs handläggning av målet mellan Bergman och Centac lett till att von Koch skall fällas till ansvar för vårdslös myndighetsutövning i två hänseenden. Trots den ingående utredning som förebragts och de långa förhör som har hållits med von Koch både under förundersökningen och vid huvudförhandlingen har någon klarhet inte vunnits om anledningen till att en så erfaren domare som von Koch kommit att begå de fel som förevarit i målet. Det framstår inte som meningsfullt att göra antaganden om olika tänkbara förklaringar härtill.

Det är givetvis allvarligt när en domare gör sig skyldig till vårdslös myndighetsutövning. Samtidigt skall beaktas att felaktigheterna begåtts mot slutet av en lång och oförvitlig ämbetsmannagärning. Hovrätten fäster också avseende vid att utredningen har bedrivits med en intensitet som inte står i rimlig proportion till de fel som varit aktuella och att den därför varit onödigt pressande för von Koch. Påföljden bör med hänsyn till det anförda bestämmas till ett måttligt bötesstraff.

Med den prövning som hovrätten företagit i fråga om de olika åtalpunkterna bör von Koch förpliktas att till statsverket återbetala endast en del av kostnaderna för hans försvar.

HOVRÄTTENS DOMSLUT

Hovrätten lämnar åtalet avseende gärningarna under åtalpunkterna 1 och 3 utan bifall.

Hovrätten dömer von Koch, såvitt avser gärningarna under åtalpunkt 2, enligt 20 kap. 1 § 2 st. brottsbalken för vårdslös myndighetsutövning till dagsböter trettio (30) å åttio (80) kr.

Hovrätten förpliktar von Koch att av ersättning som Lindahl tillerkänts för försvaret av von Koch, 35000 kr, till statsverket återbetala tiotusen (10000) kr. Återstoden av försvararkostnaden skall stanna på statsverket.

5. HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

Talan mot hovrättens dom fullföljdes å ömse sidor. Ett flertal skrifter växlades, varvid avhandlades ej endast hovrättens bevisvärdering och domskäl i övrigt, utan också vissa processuella frågor, bl. a. frågor om formerna för handläggningen i högsta domstolen och om bevisningen där. Den 24–25 januari 1984 ägde huvudförhandling rum i högsta domstolen med den tilltalade personligen närvarande. Bevisningen framlades ur handlingarna. HD:s dom meddelades den 16 februari 1984, DB 4. Domen innehöll följande.

Yrkanden i högsta domstolen

Justitieombudsmannen har yrkat bifall till åtalet i dess helhet och i allt fall straffskärpning.

von Koch har bestritt ändringsyrkandena och å sin sida yrkat att åtalet i dess helhet ogillas.

von Koch har vidare – även för det fall att hovrättens dom fastställs – yrkat att han befrias från återbetalningsskyldigheten gentemot statsverket för försvararkostnader i hovrätten eller att denna jämkas ytterligare.

Justitieombudsmannen har bestritt von Kochs ändringsyrkanden.

Domskäl

En grundläggande förutsättning för straffbarhet enligt 20 kap. 1 § brottsbalken är att det är fråga om myndighetsutövning. Enligt lagrummets förarbeten (prop. 1975:78 s. 141 ff) har detta begrepp här i huvudsak samma innebörd som i skadeståndslagen och i förvaltningslagen. Sammanfattningsvis avses med myndighetsutövning i detta sammanhang endast sådana beslut och faktiska åtgärder som ytterst är ett uttryck för samhällets maktbefogenheter och som i kraft av offentligrättsliga regler får rättsverkningar för eller emot den enskilde. Dit hör däremot, såsom ämbetsansvarskommittén utvecklat från samma utgångspunkter, i princip inte förberedande åtgärder som syftar till beslut av detta slag, utom när åtgärderna självständigt uppfyller angivna kriterier på myndighetsutövning – t. ex. åtskilliga beslut under rättegång rörande målets handläggning (se SOU 1972: 1 s. 130).

Straffbarhet enligt 20 kap. 1 § brottsbalken förutsätter vidare att gärningen skett "i" myndighetsutövning. Detta innebär att ansvaret begränsas till beslut och åtgärder som utgör myndighetsutövning jämte vissa fall då någon underlåtit sådana beslut eller åtgärder (jfr prop. 1975:78 s. 180 f). Genom denna begränsning får straffbestämmelsen mindre räckvidd än regeln i 3 kap. 2 § skadeståndslagen, som föreskriver skadeståndsskyldighet för det allmänna när skada vållas genom fel eller försummelse "vid" myndighetsutövning.

Under *åtalspunkt 1* har von Koch lagts till last att han försummat att underrätta Bergman om att vederbörlig uppgift inte lämnats till inskrivningsmyndigheten och om att 1981 års inteckningar tagits ut i den omtvistade fastigheten. En underrättelse av detta slag skulle ha varit en naturlig åtgärd i anslutning till tingsrättens handläggning av tvistemålet men innebär inte en sådan utövning av offentliga maktbefogenheter som enligt det nyss sagda är utmärkande för myndighetsutövning. På grund härav kan inte underlåtenheten att vidta åtgärden i fråga anses falla inom området för 20 kap. 1 § brottsbalken. Åtalet under denna punkt skall därför ogillas.

Vad gäller gärningarna under *åtalspunkt 2* behandlar Högsta domstolen

först frågan om ansvar för att målet företagits till huvudförhandling i omedelbart samband med förberedelsen.

Det kan till en början fastslås att saken, objektivt sett, inte var uppenbar och att således förutsättning för omedelbar huvudförhandling i förenklad form utan parternas samtycke inte förelåg enligt 42 kap. 20 § andra stycket rättegångsbalken. von Kochs åtgärd att företa målet till omedelbar huvudförhandling innefattade alltså ett handläggningsfel. Detta skedde otvivelaktigt i myndighetsutövning.

von Koch utgick uppenbarligen från att det var möjligt att på sätt som skett villkora beslutet om omedelbar huvudförhandling. Det finns inte heller i övrigt grund för antagande att von Koch var på sådant sätt medveten om att han handlagt målet felaktigt, att han härvidlag kan fällas till ansvar för myndighetsmissbruk.

Frågan huruvida det begångna handläggningsfelet skall medföra ansvar för vårdslös myndighetsutövning enligt justitieombudsmannens andrahandspåstående är beroende av om felet kan hänföras till grov oaktsamhet och om felet kan anses ha medfört förfång som ej är ringa.

Genom felet i handläggningen har Helenefors förhindrats att närmare överväga Bergmans yrkanden, vilka ändrats vid den muntliga förberedelsen, samt att vid huvudförhandling i målet förebringa bevisning och eventuellt anlita juridiskt biträde. De processuella nackdelar detta inneburit måste anses som ett inte ringa förfång för Centac.

En allmän utgångspunkt vid bedömningen av frågor om ansvar för fel i myndighetsutövning är att gällande rätt på det s. k. ämbetsansvarets område innehåller två sanktionsformer, nämligen disciplinansvar, varom regler finns i lagen (1976: 600) om offentlig anställning, när det gäller statstjänstemän och likställda, och straffansvar enligt 20 kap. brottsbalken. Som systemet är uppbyggt utgör disciplinansvaret den dominerande sanktionsformen. Av förarbetena framgår att avsikten varit att kriminaliseringen skall omfatta endast vissa grövre former av tjänstefel och att straffrättsliga sanktioner skall tillgripas endast vid allvarliga angrepp på de enskilda medborgarnas rättsläge (SOU 1972: 1 s. 128 f och 135 f samt prop. 1975: 78 s. 141 och 147). Vad nu sagts innebär att det i fall av oriktig myndighetsutövning, som befinner klandervärd, i regel inte blir fråga om att ta ställning till om den försumlige skall frikännas eller straffas, utan om försummelsen är så allvarlig att disciplinåtgärder inte är tillräckliga och straffansvar enligt brottsbalken därför bör utkrävas.

Vid bedömningen av om grov oaktsamhet föreligger skall samtliga omständigheter beaktas. Hovrätten har i sin dom återgivit ett uttalande i propositionen (1975: 78 s. 147; jfr också NJA 1983 s. 644) som är av särskilt intresse för tolkningen av oaktsamhetsrekvisitet. Uttalandet innebär att kravet på noggrannhet varierar med hänsyn till arten och omfattningen av de konsekvenser som myndighetsutövningen kan väntas medföra. Och vidare är det tänkt att en sådan omständighet som att myndighetsutövning-

en sker under tidspress skall kunna leda till en mildare bedömning än eljest av oaktsamheten.

Vilket förfång en oriktig myndighetsutövning medför är alltså inte bara av betydelse som självständigt brottsrekvisit utan påverkar också bedömningen av oaktsamheten. De omedelbara negativa följderna av ett handläggningsfel får, generellt sett, anses mindre allvarliga än de följder som ett lagstridigt avgörande i sak medför. I förevarande fall är vidare att märka att, såsom framgår av en i förberedelseprotokollet av den 9 juni 1981 gjord anteckning, vilken i varje fall inte vederläggs av vad Helenefors yttrat i sin vittnesutsaga i hovrätten, Helenefors inte framställde någon invändning mot att målet företogs till omedelbar huvudförhandling. Situationen var alltså nära den som avses enligt det andra i 42 kap. 20 § andra stycket rättegångsbalken angivna alternativet, nämligen att parterna samtycker till huvudförhandling i förenklad form. Helenefors uppträdde visserligen ensam för Centac men det finns ingenting i hans vittnesutsaga eller i materialet i övrigt som ger anledning tro att han inte förstod innebörden av den vid förberedelsen uppkomna frågan om handläggningsformerna; av vittnesutsagan framgår att han hade erfarenhet av rättegångar.

von Koch har om sin arbetsbörda vid tingsrätten lämnat utförliga uppgifter som ger vid handen att hans arbetssituation under hela våren och sommaren 1981 var osedvanligt ansträngd. Uppenbarligen har von Kochs handläggning av målet skett under stark tidspress.

Som förklaring till beslutet att företa målet till omedelbar huvudförhandling har von Koch uppgivit, att målet redan från början "kommit snett" genom att han, i överensstämmelse med uppläggnings- och stämningssökningen, uppfattade målet såsom gällande hävning på grund av bristande uppfyllelse av köpevillkoren; han förbisåg alltså att det förelåg ett köpebrev som innebar att köpet fullbordats. Denna felbedömning kom enligt honom att påverka hela den fortsatta handläggningen av målet. Vad von Koch sålunda anfört framstår inte som osannolikt och får därför godtas. von Kochs bedömning att saken var uppenbar bottnade alltså, i varje fall vad gällde huvudfrågan om hävning, i hans – i och för sig felaktiga – utgångspunkt rörande tvistens innebörd.

Vid en samlad bedömning av omständigheterna finner Högsta domstolen att den oaktsamhet som von Koch gjort sig skyldig till genom att i strid med 42 kap. 20 § andra stycket rättegångsbalken företa målet till omedelbar huvudförhandling, ehuru allvarlig, inte är att bedöma som grov i den mening som enligt det tidigare anförda avses i 20 kap. 1 § andra stycket brottsbalken. Även justitieombudsmannens andrahandspåstående skall därför ogillas.

Vad härefter gäller ogiltigförklaringen av inteckningarna kan von Koch på av hovrätten anförda skäl inte undgå ansvar för vårdslös myndighetsutövning.

Vad angår *åtalspunkt 3* har justitieombudsmannen i Högsta domstolen –

till förtydligande av det alternativa yrkandet om ansvar för vårdslös myndighetsutövning – anfört att von Koch i vart fall efter samtalet med Christine Möller om den meddelade domen haft anledning att ifrågasätta domens materiella innehåll men av grov oaktsamhet underlåtit detta.

Åtalet i denna del avser i första hand von Kochs underlåtenhet att underrätta parterna och panthavarna om det fel i domslutet som ogiltigförklaringen av inteckningarna innebär. En underrättelse, som enbart går ut på att påpeka ett fel i ett avgörande, framstår emellertid inte som något uttryck för statlig maktutövning och utgör därför inte myndighetsutövning i straffrättslig mening. Oavsett vad von Koch insett eller bort inse vid den aktuella tiden kan därför hans åtalade underlåtenhet – på motsvarande sätt som anförts beträffande åtalspunkt 1 – inte anses straffbar enligt det åberopade lagrummet.

Åtalet under punkt 3 omfattar också avsändandet av skrivelsen den 7 juli 1981. I skrivelsen upptogs frågan om rättelse av domen enligt 17 kap. 15 § rättegångsbalken, och den har på detta sätt haft samband med tingsrättens dömande verksamhet. Åtgärden har emellertid varit av förberedande natur och inte medfört några omedelbara rättsverkningar för parterna. Enligt vad som förut utvecklats kan därför inte heller denna åtgärd anses utgöra myndighetsutövning.

Åtalet under åtalspunkt 3 skall därför i sin helhet ogillas.

Vid denna utgång finner Högsta domstolen att von Koch bör ådömas ett något lägre bötesstraff än det av hovrätten bestämda och att von Kochs skyldighet att ersätta försvararkostnad i hovrätten bör ytterligare begränsas.

Domslut

Högsta domstolen ändrar på det sätt hovrättens domslut i ansvarsfrågan att Högsta domstolen dels lämnar åtalet under åtalspunkt 2 utan bifall såvitt avser felet i handläggningen dels bestämmer antalet dagsböter till tjugofem (25).

Med ändring även av hovrättens beslut om återbetalning av försvararkostnad bestämmer Högsta domstolen det belopp som von Koch har att återbetala till statsverket till femtusen (5000) kr.

För försvaret av von Koch i Högsta domstolen tillerkänns Lindahl ersättning av allmänna medel med femtontusen (15000) kr., avseende arbete. Denna kostnad skall stanna på statsverket.

Två ledamöter var skiljaktiga såvitt avsåg åtalet under punkt 2 för att målet företagits till huvudförhandling i omedelbart samband med förberedelsen och fann att von Koch inte kunde undgå ansvar för vårdslös myndighetsutövning i denna del.

Åtal för vårdslös myndighetsutövning mot åklagare, som åtalat en person för brott mot sekretessbestämmelser ehuru den åtalade gärningen inte var straffbar, samt mot domare, som fällt den tilltalade till ansvar

(Dnr 2199-1981)

I mål vid länsrätten i Malmöhus län mellan Dick N. och Francesca B. angående verkställighet jämlikt 21 kap. föräldrabalken av beslut rörande rätt till umgänge med barn meddelade länsrätten den 24 april 1979 beslut i huvudsaken och förordnade med stöd av 36 § lagen (1937:249) om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar bl. a. att handlingarna i målet inte utan länsrättens tillstånd fick utlämnas till envar förrän tjugo år förflutit från beslutets dag.

Chefsåklagaren Arne Sjöberg i Lunds åklagardistrikt ansökte den 26 augusti 1980 vid Lunds tingsrätt om stämning å Francesca B. med yrkande om ansvar för brott mot 36 och 41 §§ då gällande sekretesslag (1937:249). I gärningsbeskrivningen anförde han bl. a. följande: "Oaktat länsrättens tillstånd icke inhämtats sände i mitten av augusti 1979 Francesca B. fotokopior av handlingar i målet, upptagna under nr: 9, 12, 13 och 15a i länsrättens dagboksblad, till Dick N:s släktingar jämte ett förklarande brev. Släktingarna i fråga var en syster och två mostrar till Dick N."

I dom den 6 november 1980, DB 673, fann tingsrätten (hovrättsassessorn Margareta Linde-Malmberg jämte nämnd) åtalet styrkt och dömde Francesca B. enligt de av åklagaren åberopade lagrummen för brott mot sekretesslagen (1937:249). Tingsrätten fann uppenbart att påföljd för brottet ej var erforderlig och förordnade enligt 33 kap. 4 § 3 st brottsbalken att påföljd skulle efterges. Francesca B. ålades att till statsverket återbetala 670 kr. av vad som utgått av allmänna medel för hennes försvar. Domen vann laga kraft.

Den 24 augusti 1981 inkom till JO ett brev från Francesca B., vari hon bl. a. ifrågasatte om tingsrättens dom var riktig. Med anledning härav infordrades tingsrättens och länsrättens akter hit för granskning. Här efter översändes tingsrättens dom jämte vissa andra handlingar till riksåklagaren för den åtgärd domen kunde föranleda. Riksåklagaren hemställde hos Högsta domstolen jämlikt 58 kap. 2 § 4 rättegångsbalken om resning till förmån för Francesca B. och om undanröjande av domen.

I beslut den 16 mars 1982, SÖ 570, anförde Högsta domstolen bl. a. följande.

Åtalet avser att Francesca B. sänt fotokopior av närmare angivna handlingar i det av länsrätten avgjorda målet till vissa personer. Detta förfarande kan ha varit straffbart endast under förutsättning att fråga varit om fotokopior av handlingar som utlämnats till Francesca B. med förbehåll enligt 39 § i 1937 års sekretesslag. Länsrätten har emellertid ej uppställt

något sådant förbehåll i fråga om de handlingar som utlämnats till Francesca B. Hon skulle alltså inte ha dömts för brott enligt de av tingsrätten angivna lagrummen.

På grund av det anförda beviljar Högsta domstolen enligt 58 kap. 2 § 4 rättegångsbalken resning samt prövar lagligt att, med upphävande av tingsrättens dom utom såvitt avser ersättning till Francesca B:s försvarare, ogilla åtalet och befria Francesca B. från henne ålagd återbetalningsskyldighet mot statsverket.

Sedan Sjöberg och Margareta Linde-Malmberg inkommit med yttranden, anförde JO Wigelius i beslut den 3 augusti 1982 bl. a. följande.

Jag beslutar att åtal skall väckas mot Sjöberg och Margareta Linde-Malmberg för vårdslös myndighetsutövning enligt 20 kap. 1 § 2 st brottsbalken samt uppdrar åt chefen för länsåklagarmyndigheten i Malmöhus län att föranstalta om att åtal väcks och utförs vid hovrätten över Skåne och Blekinge mot Sjöberg och Margareta Linde-Malmberg enligt följande gärningsbeskrivningar.

Sjöberg har i sin tjänst som chefsåklagare i Lunds åklagardistrikt den 26 augusti 1980 väckt och den 23 oktober 1980 utfört åtal vid Lunds tingsrätt mot Francesca B. för brott mot sekretesslagen (1937: 249), trots att laga grund för åtal inte förelegat. Sjöberg har förfarit grovt oaktsamt i det att han inte har satt sig in i de i målet aktuella bestämmelserna. För Francesca B. har det inträffade medfört förfång som ej är ringa.

Margareta Linde-Malmberg har i tjänsten, som ordförande i tingsrätten vid huvudförhandling den 23 oktober 1980, i dom den 6 november 1980, DB 673, fällt Francesca B. till ansvar för brott mot sekretesslagen (1937: 249), trots att laga grund härför inte förelegat. Margareta Linde-Malmberg har förfarit grovt oaktsamt i det att hon inte har satt sig in i de i målet aktuella bestämmelserna. För Francesca B. har det inträffade medfört förfång som ej är ringa.

RÄTTEGÅNGEN I HOVRÄTTEN

Länsåklagaren Ola Nilsson väckte genom stämningsansökan åtal mot Sjöberg och Margareta Linde-Malmberg vid hovrätten över Skåne och Blekinge i enlighet med JO:s åtalsinstruktion.

Hovrätten meddelade dom i målet den 6 december 1982, varvid åtalen ogillades.

I domen angavs under rubriken YRKANDEN M. M. att Sjöberg och Margareta Linde-Malmberg hade vidgått att laga grund för åtal och fällande dom saknats, att de hade medgivit att de förfarit oaktsamt men bestritt att oaktsamheten var att bedöma som grov samt att de vidare hade bestritt ansvar på den grunden att det förfång Francesca B. lidit var att anse som ringa.

Det angavs vidare att det i målet var upplyst att förlikning hade träffats i

fråga om skadeståndstalan, som Francesca B. väckt mot Sjöberg och Margareta Linde-Malmberg, samt att de båda sistnämnda hade erlagt den överenskomna summan till Francesca B.

I *domskälen* anförde hovrätten följande.

Francesca B. har i hovrätten berättat: Det inträffade har under lång tid medfört mycket obehag och vållat henne stor oro. Först kallades hon vid två tillfällen till polisförhör. Under något av dessa fick hon veta att det brott hon påstods ha begått kunde medföra böter på 2 000 kr eller fängelse. Samtidigt upplystes hon emellertid om att fängelse troligen inte skulle komma i fråga. Redan polisförhören och nämnda upplysningar påverkade henne psykiskt. Den därpå följande rättegången var hennes första kontakt med domstolar överhuvudtaget och även den blev en påfrestande upplevelse för henne. Huvudförhandlingen tog säkert en timme. Det var obehagligt att bli fälld och klassificeras som brottsling. Mot bakgrund av att polisen talat om böter eller fängelse som tänkbar påföljd fann hon dock påföljdseftergiften som en tillfredsställande utgång. Det blev därför aldrig aktuellt med ett överklagande. Vid ett senare tillfälle förde hon saken på tal med en god vän, som är jurist. Denne fann domen märklig och fick henne att göra en anmälan till justitieombudsmannen, som sedan hjälpte henne. Genom att kronofogden fick en kopia på denna anmälan avvaktade han med att hos Francesca B. göra utmätning för den del av försvarskostnaden som hon skulle betala tillbaka till statsverket. Även kronofogdens hot om utmätning kändes psykiskt betungande. Det inträffade påverkade för övrigt hela hennes sätt att vara, vilket i sin tur kom att påverka hennes barn.

Sjöberg har uppgivit: Det var på hösten 1979 som han genom ett telefonsamtal från chefen på den rotel, som handlägger bötesmålen, första gången hörde talas om ärendet. Den 10 december 1979 kom handlingarna till åklagarmyndigheten. Sjöberg tog då kontakt med utredningsmannen och bad denne kontrollera om de personer, till vilka Francesca B. skickat fotokopiorna, verkligen fått dessa. Sjöberg hade aldrig tidigare haft något liknande ärende. Hans utredning före åtalsbeslutet bestod i att han studerade dels lagtexten i 1937 års sekretesslag dels häftet Offentlighetsprincipen och myndigheterna. Han rådgjorde inte med någon kollega före åtalsbeslutet. Han bedömde emellertid Francesca B:s handlingssätt som ganska fult och var helt övertygad om att han gjorde rätt när han bestämde sig för att åtala henne. Tanke på annan påföljd än böter hade han däremot inte. Sjöberg hade under våren 1980 ovanligt stor arbetsbörda. Mycket berodde detta på att han ett antal veckor var upptagen med olika kurser. När han sedan återkom till arbetet, hade ärendena hopat sig. Han handlade därför under stor tidspress.

Margareta Linde-Malmberg har uppgivit: Hon hade aldrig haft något liknande mål tidigare och hade överhuvudtaget obetydlig erfarenhet av den då gällande sekretesslagen. Förutom studium av lagtexten gick hon igenom förarbetena i Nytt Juridiskt Arkiv avd. II. Hon såg även i kommentaren till grundlagarna och i motiven till den nya sekretesslagen. Vidare tittade även hon i häftet Offentlighetsprincipen och myndigheterna samt diskuterade målet med äldre kollegor vid tingsrätterna i Lund och Eslöv. Vid huvudförhandlingen i tingsrätten fick hon den uppfattningen att försvararen i och för sig delade den bedömning Sjöberg gjort. Försvararen bestred visserligen åtalet men motiverade detta endast med att det inte kunde vara tal om utlämnande till "envar", eftersom fotokopiorna översänts till bara tre

personer. Vid tiden för målets avgörande ombesörjde Margareta Linde-Malmberg handläggningen av mål från två rotlar och hade därför ovanligt mycket att göra.

— — —
Som högsta domstolen funnit har Francesca B:s förfarande med att översända de ifrågavarande fotokopiorna inte varit straffbart. Sjöberg och Margareta Linde-Malmberg har således i myndighetsutövning åsidosatt vad som till följd av lag gällt för myndighetsutövningen.

Vad härefter angår frågan om gärningen medfört ej ringa förfång för Francesca B. konstaterar hovrätten till en början att förfång kan bestå såväl i ekonomisk skada som i annan olägenhet. Det är uppenbart att Francesca B. förlorat arbetsinkomst i samband med åtalet och rättegången. Hon har dessutom under relativt lång tid orsakats besvär genom att hon varit tvungen vända sig till olika myndigheter för att komma till sin rätt. Då härtill kommer att Francesca B. med all säkerhet upplevt det inträffade som psykiskt betungande, finner hovrätten att Francesca B. lidit förfång som ej kan bedömas som ringa. Å andra sidan anser hovrätten — med hänsyn främst till att Francesca B. erhöll påföljdseftergift — att förfånget dock ej kan bedömas vara av alltför allvarlig beskaffenhet.

I målet har gjorts gällande att gärningarna begåtts av grov oaktsamhet. Oaktsamhetsrekvisitet skall ses mot bakgrunden av den reform som 1975 genomfördes beträffande ämbetsbrotten. Reformen innebär att vissa gärningar, som förtur var straffbelagda som tjänstefel, i fortsättningen endast skall kunna föranleda en utomstraffrättslig sanktion i form av disciplinpåföljd enligt lagen om offentlig anställning. Detta innebär alltså en viss avkriminalisering. Straffrättsligt ansvar skall emellertid alljämt följa om gärningen begåtts av grov oaktsamhet. Detta innebär enligt departementschefens uttalande i prop. 1975: 78 (s. 147) att kriminaliseringen av vårdslös myndighetsutövning inskränkts till grova fall och att straffrättsliga sanktioner behållits endast för allvarliga angrepp på de enskilda medborgarnas rättsläge.

Enligt hovrättens mening är det självklart att stora anspråk ställs på kvaliteten beträffande åklagares och domares arbete. Sakligt riktiga avgöranden är av fundamental betydelse i en rättsstat. Oaktat det sålunda måste eftersträvas en mycket stor säkerhet i fråga om de rättsliga funktionärernas avgöranden, måste man — i denna som i all annan mänsklig verksamhet — realistiskt räkna med att fel kan begås. Enligt hovrättens erfarenhet är fel på grund av oaktsamhet inte ovanliga i dag. Felens beskaffenhet och betydelse varierar starkt, liksom också graden av den oaktsamhet som kan ligga bakom misstagen. Flertalet fel är att betrakta som ringa och skall med hänsyn härtill inte föranleda någon påföljd för tjänstemannen. Vid gränsdragningen mellan fall av oriktig myndighetsutövning, som sker av grov oaktsamhet och som skall föranleda straffpåföljd, och den mellangrupp, som karaktäriseras av att oaktsamheten inte är grov och som därför skall leda endast till disciplinär sanktion, måste samtliga omständigheter beaktas. Man måste bl. a. göra en avvägning mellan kravet på ett väl fungerande rättsväsende och de resurser som statsmakterna ställer till förfogande för att förverkliga detta krav. Det är ett väl känt förhållande att effektivitetssträvanden och kostnadsbesparingar inom rättsväsendet under senare år på ett påtagligt sätt försvårat arbetsituationen för tjänstemännen och ökat riskerna för fel. Detta förhållande kan visserligen inte generellt förskjuta gränsen för det straffbara området men måste påverka bedömningen i ett ökande antal fall.

Sjöberg och Margareta Linde-Malmberg har – såsom de själva vidgått – visat oaktsamhet genom att inte arbeta sig fram till en riktig tolkning av sekretesslagen. Sålunda hade de redan vid en genomläsning av 41 §, där det bl. a. talas om att någon bryter mot förbehåll som gjorts vid handlings utlämnande, bort fråga sig vilket förbehåll som åsyftades och sedan studerat frågan närmare. Det må emellertid framhållas att 1937 års sekretesslag allmänt anses vara en mycket komplicerad och svårtillgänglig lagstiftning. För att nå fram till ett klart uttalande om innebörden av 39 § i nämnda lag krävs god tid och tillgång till förarbetena.

Vad beträffar arbetssituationen för Margareta Linde-Malmberg är upplýst att hon vid tillfället hade ansvaret för två rotlar vid tingsrätten. Målan- talet var vid Lunds tingsrätt under stark utveckling, vilket gjorde situa- tionen för den dömande personalen mycket påfrestande. Margareta Linde- Malmbergs uppgift om att hon arbetade under stark tidspress skall därför beaktas. Vad gäller Sjöberg finns det ingen anledning anta annat än att även han arbetat under pressande förhållanden.

Vid en samlad bedömning av vad sålunda upptagits och med beaktande av att konsekvenserna för Francesca B. inte varit alltför allvarliga finner hovrätten att den oaktsamhet, som Sjöberg och Margareta Linde-Malm- berg gjort sig skyldiga till, inte är att bedöma som grov. Åtalen skall därför ogillas.

RÄTTEGÅNGEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

JO Wigelius sökte revision och yrkade bifall till åtalen. Han anförde följande.

Hovrätten finner visserligen att Francesca B. har lidit förfång, som ej kan bedömas ringa, men anser att förfånget inte varit av alltför allvarlig beskaffenhet. Det främsta skälet härtill anges vara att Francesca B. erhållit påföljdseftergift. Jag kan inte ansluta mig till hovrättens betraktelsesätt. Att åtalas och fällas till ansvar för en gärning som inte utgör brott innebär i sig ett förfång av allvarlig art. Det förfång Francesca B. lidit har framförallt bestått just däri. Övriga konsekvenser, vid vilka hovrätten synbarligen fäster större avseende, är av mera underordnad betydelse.

Till bedömningen av förfånget hänför sig hovrätten sedan, när den finner de tilltalades oaktsamhet ej vara grov. Enligt min mening är det tvivelaktigt redan om följderna skall tillmätas sådan avgörande betydelse vid bedö- mandet av oaktsamheten som hovrätten anser. Sådant bör snarare få inverka vid straffmätningen. Jag anser dock att det förhållandet att tings- rätten dömt till påföljdseftergift alls icke talar för en mildare bedömning av de tilltalades oaktsamhet. Snarare bör detta, åtminstone för Margareta Linde-Malmbergs vidkommande, tala i motsatt riktning. I själva verket har hon ju hesiterat inför att bestraffa gärningen. Vad beträffar Sjöbergs oaktsamhet saknar det rimligen all betydelse hur tingsrätten bedömt påföljden.

Det är tydligt att de studier av rättskällor som Margareta Linde-Malm- berg och Sjöberg redogjort för i hovrätten inte varit särskilt inträngande. Enligt min mening ligger emellertid deras oaktsamhet inte så mycket häri. Den består framförallt i att de ej genomgått den ifrågavarande lagmaterian med tillräcklig noggrannhet. Oaktsamheten är just därför så mycket allvar- ligare. Om de tilltalade med eftertanke läst den lagtext åtalet aktualiserade

skulle det ha stått klart för dem att Francesca B:s handlande inte kunde innefatta brott. Några studier därutöver hade inte behövts.

Utöver det nys anförda vill jag framhålla att vissa omständigheter har varit särskilt ägnade att fästa de tilltalades uppmärksamhet på lagtextens rätta innebörd. En sådan omständighet är att Francesca B. förklarat sig inte ha känt till länsrättens förordnande. En annan är att ett par av de handlingar hon dömts för att ha utsänt till Dick N:s släktingar uppenbarligen härrört från henne själv. De exemplar av dessa handlingar Francesca B. förfogat över synes hon överhuvudtaget ej ha erhållit från länsrätten.

Jag finner det svårt att godta det av hovrätten förda resonemang som synes innebära att en åklagare och en domare straffritt kan på grund av tidsbrist försumma att sätta sig in i aktuella rättsfrågor och låta detta inverka så, att någon fälles till ansvar för en gärning som inte är straffbar. De av hovrätten i denna del framförda tankegångarna inger betänkligheter. Hovrätten beaktar enligt min mening inte tillräckligt vikten av att förtroendet för de rättsvårdande myndigheterna upprätthålls.

Margareta Linde-Malmberg och Sjöberg bestred ändring. De gjorde gällande att det förfång Francesca B. lidit borde bedömas som ringa och att följderna av en oaktsamhet måste tillmätas stor betydelse vid bedömningen av oaktsamhetens gravhet.

Högsta domstolen meddelade dom i målet den 13 oktober 1983 och fastställde hovrättens domslut.

I *domskälen* anfördes följande.

Reglerna i 20 kap. brottsbalken fick i huvudsak sin nuvarande utformning genom den omfattande reform av det s. k. ämbetsansvaret som genomfördes den 1 januari 1976. Ett par av reformens syften var att åstadkomma ett närmande mellan den offentliga och den privata arbetsmarknadens sanktionssystem samt att avsevärt inskränka det straffbara området. Bl. a. bortföll det tidigare straffansvaret för tjänstefel. De gärningar som omfattades av straffbestämmelsen rörande tjänstefel kan nu i betydande utsträckning föranleda disciplinära åtgärder och är endast i begränsad mån kriminaliserade genom stadgandet i 20 kap. 1 § andra stycket brottsbalken om straff för vårdslös myndighetsutövning. Av förarbetena till reformen framgår att avsikten varit att kriminalisera endast vissa grövre former av tjänstefel och alltså behålla straffrättsliga sanktioner endast för allvarliga angrepp på de enskilda medborgarnas rättsläge (SOU 1972: 1 s. 128 f och 135 f samt prop. 1975: 78 s. 141 och 147). Det har i förarbetena också uttalats att man genom att begränsa kriminaliseringen till grova fall får en klarare gräns mellan områdena för straffrättsliga och disciplinära sanktioner (a prop. s. 147).

Tillämpningen av straffbestämmelsen i 20 kap. 1 § andra stycket brottsbalken skall ske mot bakgrunden av det nuvarande systemets uppbyggnad med disciplinärt förfarande som huvudregel och straffansvar endast för vissa fall samt vad ovan anförts om ämbetsansvarsreformens syften och innebörd. Bestämmelsen omfattar i och för sig alla former av offentlig verksamhet som utgör myndighetsutövning. Men så mångfacetterad som denna verksamhet är går det inte att avgränsa det straffbara området genom någon allmängiltig norm. Kraven på omsorg och aktsamhet i myndighetsutövningen måste variera med hänsyn till många olika faktorer,

såsom verksamhetens art, tjänstemannens mer eller mindre självständiga och ansvarsfulla ställning samt tjänsteåtgärdernas mer eller mindre ingripande betydelse och konsekvenser för parter och andra. Sistnämnda omständighet är relevant inte minst på rättskipningens område, där beslut och åtgärder kan få konsekvenser för berörda parter av de mest skilda slag. Särskilt stora krav på noggrannhet och omsorg måste ställas när avgörandet får mycket ingripande och vittgående följder såsom kännbara frihetsberövanden eller betungande ekonomiska förpliktelser.

Vid bedömandet av det föreliggande fallet är först att konstatera, att Margareta Linde-Malmberg och Sjöberg i myndighetsutövning åsidosatt vad som gäller för myndighetsutövningen, Sjöberg genom att åtala Francesca B. för gärning som inte var straffbar och Margareta Linde-Malmberg såsom ordförande i tingsrätten genom att fälla Francesca B. till ansvar för gärningen. Högsta domstolen ansluter sig till hovrättens mening att det förfång som härigenom åsamkades Francesca B. inte var ringa men å andra sidan inte kan bedömas ha varit alltför allvarligt.

Vad sedan gäller frågan huruvida Margareta Linde-Malmberg och Sjöberg förfarit grovt oaktsamt är följande att beakta. Av vad de uppgivit i målet framgår, att båda saknade erfarenhet av den då gällande sekretesslagen men att de sökte sätta sig in i ämnet genom att studera lagtexten och en av justitiedepartementet utgiven broschyr med redogörelse för de grundläggande principerna på detta rättsområde, Margareta Linde-Malmberg dessutom genom att gå till förarbeten och en grundlagskommentar samt diskutera målet med äldre kolleger. Vad sålunda förekommit ger grund för antagande att det inte var fråga om nonchalans eller eljest medveten oaktsamhet från deras sida. Vad som kan läggas dem till last är att de gjort en rättslig felbedömning; själva har de uppenbarligen utgått från att de handlat rätt. Felbedömningen är inte ursäktlig men kan i någon mån förklaras av att då gällande sekretesslag var tämligen svårtillgänglig både som helhet och i fråga om enskilda bestämmelser. Det förtjänar nämnas att också Francesca B:s offentlige försvarare tydligen utgick från att den mot henne åberopade straffbestämmelsen i och för sig var tillämplig i målet.

Av betydelse för bedömningen är vidare att såväl Sjöberg vid behandlingen av åtalsfrågan som Margareta Linde-Malmberg vid handläggningen och avgörandet av målet synbarligen hade den inställningen att det brott som Francesca B. enligt deras förmenande hade begått inte kunde leda till någon mera kännbar påföljd. Detta framgår av att tingsrätten eftergav påföljd och att Sjöberg nöjde sig med detta avgörande; Sjöberg har för övrigt uppgivit att han, när han bestämde sig för åtalet, inte hade tanke på annan påföljd än böter. Även i ett sådant fall krävs givetvis noggrannhet och omsorg i tjänsteutövningen men frågan huruvida visad oaktsamhet är grov kan då inte bedömas från så höga krav som när det gäller beslut eller åtgärder som kan få avsevärda konsekvenser för den som berörs (jfr prop. 1975:78 s. 147).

Med hänsyn till det anförda kan den felbedömning som Margareta Linde-Malmberg och Sjöberg gjort sig skyldiga till inte anses så allvarlig att den är att betrakta som grov oaktsamhet. Såsom hovrätten funnit skall därför åtalen ogillas.

Vissa övriga ärenden

Fråga om domstols skyldighet att underrätta part om dom i tvistemål (Dnr 1148-1983)

I ett brev till JO anförde P. klagomål mot en tingsrätt över handläggningen av ett tvistemål. P. uppgav bl. a. att tingsrätten hade meddelat tredskodom mot honom och att det därefter tagit en hel månad innan han underrättats om domen.

Från tingsrättens kansli inhämtades följande upplysningar. Tredskodomen mot P. meddelades den 10 januari 1983. Domen skickades den 12 januari för delgivning med P. genom särskild postdelgivning. Delgivningsförsändelsen kom i retur den 17 januari. Då beslöt man att anlita stämningsman och delgivning skedde den 10 februari. Domen expedierades inte till P. i vanligt brev.

Härefter remitterades ärendet till lagmannen vid tingsrätten för yttrande över frågan varför tredskodomen inte hade expedierats till P. enligt 1 § första stycket förordningen (1976: 823) om skyldighet för domstol att underrätta part om dom i tvistemål m. m.

I avgivet yttrande förklarade lagmannen att felet berott på förbiseende vid expedieringen och att det för berörd kanslipersonal hade framhållits vikten av att expedieringsbestämmelserna rätt iakttogs.

I beslut den 11 november 1983 anförde JO *Wigelius* bl. a. följande.

I 17 kap. 9 § sjunde stycket rättegångsbalken stadgas att, när mål avgjorts, skriftlig underrättelse om utgången i målet snarast skall givas parterna. Av 1 § första stycket förordningen om skyldighet för domstol att underrätta part om dom i tvistemål m. m. framgår att underrättelsen skall ske genom att domen sänds till parterna i vanligt brev. I ett fall som detta – då domen har avkunnats vid en förhandling – skall enligt 17 § expeditionskungörelsen (1964: 618) domen tillhandahållas inom en vecka från den dag då domen meddelades.

Något undantag från underrättelseskyldigheten enligt den nämnda förordningen har inte stadgats för det fall att en tredskodom skall delges genom rättens försorg. Det var således fel av tingsrätten att inte skicka domen till P. i vanligt lösbrev inom en vecka från domens dag. Sedan tingsrätten nu har uppmärksammats på saken, finner jag inte skäl till någon ytterligare åtgärd.

Dröjsmål med utfärdande av lagakraftbevis (Dnr 3132-1982)

I ett brottmål vid en tingsrätt yrkades ansvar på T. för bl. a. misshandel av G. I målet begärde G. skadestånd och i domen, som meddelades den 20

oktober 1981, ålades T. att utge visst belopp till G. T. anförde vad mot domen och yrkade bl. a. att åtalet för misshandel av G. skulle ogillas. Något yrkande om befrielse från skadeståndsskyldigheten framställdes inte. Genom dom den 10 juni 1982 fastställde hovrätten tingsrättens dom såvitt talan däremot förts.

I ett brev till JO klagade G. över att han trots begäran hos tingsrätten inte fått bevis om att domen vunnit laga kraft förrän 11 månader efter det att domen meddelats.

Efter remiss inkom yttrande från chefsrådmannen P., som var ordförande på den avdelning inom tingsrätten, där målet handlagts. Efter att ha redogjort för upplysningar som lämnats av föreståndaren för avdelningens kansli anförde P. för egen del följande.

Det torde vara mycket sällan förekommande att den som för vadetalan med yrkande om befrielsefrån ansvar för misshandel icke också i samband därmed yrkar befrielse från den skadeståndsskyldighet som ålagts honom på grund av brottet. Att G. därför, då han vid sina telefonsamtal ej angett att han önskade allenast bevis att domen vunnit laga kraft i skadeståndsdelen, fått besked att han hade att avvakta hovrättens dom synes vara naturligt. En undersökning, huruvida tingsrättens dom måhända i någon del vunnit laga kraft genom framtågande av den vid tingsrätten förvarade kopia av vadeinlagan och genomläsning av denna, skulle vara såväl tidsödande som betungande och i de flesta fall ej leda till annat resultat än ett konstaterande att domen ej i någon del vunnit laga kraft. Sådan undersökning kan rimligen ej företagas då någon per telefon utan närmare precisering av sina önskemål säger sig vilja ha besked om domen vunnit laga kraft. Situationen blir givetvis en helt annan om till tingsrätten inges utskrift av dom med begäran om lagakraftbevis på denna.

I beslut den 8 november 1983 anförde JO *Wigelius* följande.

Den som hos en tingsrätt rent allmänt begär besked om en dom vunnit laga kraft har rätt att förvänta sig att det svar som han erhåller är uttömmande och att således beskedet i ett mål av nu aktuellt slag omfattar såväl ansvarsdelen som skadeståndsdelen. Det kan då inte göra någon skillnad om denna begäran framförs och besvaras muntligen eller skriftligen i form av ett lagakraftbevis. Har domen överklagats måste tingsrätten ofta – för att kunna lämna ett korrekt besked – ta del av vadeinlagan.

Som framgår av tingsrättens yttrande till JO verkar det som om rätten vid telefonsamtalen med G. inte uppfattade annat än att han önskade ett lagakraftbevis beträffande hela målet och inte endast skadeståndsdelen. Det är under dessa förhållanden knappast möjligt att kritisera domstolen för att lagakraftbeviset i detta fall dröjde.

Fråga om inhibition av slutbevis sedan dom meddelats efter sökt återvinning

Vid JO Wigelius inspektion av en tingsrätt uppmärksammades handläggningen av fyra tvistemål om mindre värde. I målen, som anhängiggjorts genom ansökan om betalningsföreläggande hade tingsrätten, sedan slutbevis meddelats, efter ansökan om återvinning upptagit tvisten till ny handläggning och i samband därmed förordnat att vidare verkställighet av slutbevisen inte fick äga rum. Tre av målen hade därefter avgjorts genom tredskodom till borgenärens förmån. I domsluten hade tingsrätten undanröjt slutbevisen och ålagt gäldenären betalningsskyldighet motsvarande de belopp för vilka utmätning fått ske enligt bevisen. Frågan huruvida inhibitionsbesluten skulle äga bestånd efter domen hade av tingsrätten besvarats på olika sätt. I ett av målen föreskrevs om upphävande av beslutet därom. I ett annat förordnade tingsrätten att beslutet skulle bestå. I ett tredje fall gjordes inte något uttalande i inhibitionsfrågan. Det fjärde målet utmynnade i en förlikning mellan parterna. Tingsrätten, som stadfäste denna, förklarade att inhibitionsbeslutet skulle bestå.

JO Wigelius uttalade följande i inspektionsprotokollet.

Enligt 3 kap. 11 § utsökningsbalken skall bevis i mål om betalningsföreläggande att utmätning får äga rum (slutbevis) verkställas såsom lagakraftägande dom, om ej gäldenären sökt återvinning. Har återvinning sökts gäller i fråga om verkställigheten samma regler som i 3 kap. 6 § samma balk föreskrivits beträffande icke lagakraftvunna betalningsdomar. Detta innebär att rätten till verkställighet såtillvida är inskränkt att utmätt egendom inte får säljas utan gäldenärens samtycke. En ytterligare inskränkning kan ernås genom att domstolen förordnar att vidare verkställighet av slutbeviset ej får äga rum. Sådana förordnanden – inhibitionsbeslut – har som framgått meddelats i de fall för vilka redogörelse lämnats ovan. Fråga inställer sig om – sedan tingsrätten undanröjt slutbevisen och låtit betalningsdom träda i deras ställe – något uttalande erfordras angående rätten till verkställighet av den undanröjda exekutionstiteln. Härvidlag skall inledningsvis noteras att, som tidigare framhållits, den icke lagakraftvunna betalningsdomen kan befordras till verkställighet i samma mån som ett slutbevis efter det att återvinning sökts. Av 3 kap. 22 § utsökningsbalken följer att, sedan exekutionstitel upphävts, sökt verkställighet omedelbart skall inställas. Lagrådet anmärkte under förarbetena till utsökningsbalken (prop. 1980/81: 8 s. 1086 f) att lydelsen av stadgandet inte tar hänsyn till att en överinstans, när den omprövar ett mål i sak, alltid ersätter underrättens dom med en ny dom. I ett sådant fall borde enligt lagrådets mening underrättens dom anses upphävd även om den fastställs. Lagrådet föreslog därför att stadgandet skulle inledas på följande sätt: "Upphävs exekutionstitel och ersätts den av ny exekutionstitel, som ålägger samma förpliktelse eller föreskriver samma säkerhetsåtgärd, får sökt verkställighet fortsätta

på grund av den nya exekutionstiteln. Upphävs exekutionstitel i annat fall, skall verkställigheten omedelbart inställas." Departementschefen var emellertid av annan uppfattning. Att en exekutionstitel upphävs innebar enligt honom (a. prop. s. 1203) att den ändras till sitt innehåll. Detta knöt an till de uttryckssätt som faktiskt används av överinstanserna när de prövar en exekutionstitel. Det torde också stämma mindre med allmänt språkbruk att under uttrycket "upphäva" inbegripa den situationen att den högre instansen fastställer underrättens dom. Givetvis skulle, när exekutionstiteln fastställs, verkställigheten i fortsättningen äga rum på grund av den nya exekutionstiteln. Någon uttrycklig föreskrift därom ansåg departementschefen dock inte behövlig. I de nu aktuella fallen har en förklaring att utmätning får äga rum beträffande visst belopp ersatts av en förpliktelse att betala samma belopp. Det ligger väl närmast till hands såväl med hänsyn till ordvalet "undanröjande" som till domslutets sakliga innebörd att anse slutbeviset vara upphävt i utsökningsbalkens mening. Oavsett hur därmed må förhålla sig synes det stå klart att fortsatt verkställighet skall grundas på domen. Någon vidare verkställighet av slutbeviset skulle alltså inte kunna komma i fråga. Denna bedömning överensstämmer med vad som i rättsfallet SvJT 1973 ref. s. 33 ansetts vara utsökningslagens ståndpunkt, såvitt gäller lagsökningsutslag sedan dom i återvinningsmålet meddelats. Om det ligger till så som jag antagit torde det inte fylla någon funktion att i domen göra uttalanden i fråga om inhibitionsbeslutets fortbestånd. Sådana uttalanden kan tvärtom uppväcka felaktiga föreställningar, antingen – vid förordnande att inhibitionsbeslutet skall bestå – så, att verkställighetsförbudet avser den meddelade domen eller – vid hävande av beslutet – så, att verkställigheten av slutbeviset kan fortgå.

Domstols behandling av inlaga som var avfattad med blindskrift (punktskrift)

(Dnr 3667-1982)

I ett mål om handräckning vid en tingsrätt ingav svaranden M. en inlaga som var avfattad med punktskrift. Vid inlagan var fogad en s.k. blindskriftsnyckel. Tingsrätten förelade M. att inom viss tid inkomma med inlaga i klartext vid påföljd att den först insända inlagan eljest skulle lämnas utan beaktande.

En person skrev till JO och vände sig mot att tingsrätten inte godtagit punktskriftsinlagan och gjorde gällande att M. därigenom utsatts för diskriminerande behandling.

Yttrande inhämtades från tingsrätten. Det upplystes bl. a. att översättning av inlagan dåmera hade ombesörjts inom tingsrätten med hjälp av blindskriftsnyckeln och att vad M. andragit i sin inlaga således skulle komma att beaktas vid målets avgörande.

I beslut den 16 april 1984 uttalade JO *Wigelius* följande.

Några bestämmelser som reglerar frågan i vad mån svenska myndigheter är skyldiga att mottaga och beakta inlagor som är avfattade med punktskrift har inte meddelats. Spörsmålet aktualiserades under förarbetena till förvaltningslagen genom att en remissinstans ifrågasatte om inte en synskadad borde ha rätt att inge en på sådant sätt avfattad handling och myndigheten äga anlita tolk för att tyda den. Departementschefen, vars ståndpunkt blev bestämmande för lagens utformning i detta hänseende, ansåg emellertid att någon särskild föreskrift därom inte borde intagas i förvaltningslagen. Rättegångsbalken, som i den mån särskilda bestämmelser inte meddelats i handräckningslagen styr förfarandet i mål av det slag, vari M. var part, innehåller i 33 kap. 9 § I st det stadgande som tingsrätten redovisat i sitt yttrande. Stadgandet är enligt sin ordalydelse inte tillämpligt på M:s rättegångsinlaga, som ju är avfattad på svenska, låt vara att den klätts i en sådan skriftlig form att den kunnat förstås endast av den besitter särskilda färdigheter eller har tillgång till hjälpmedel av det slag M. bifogat sin inlaga. Med hänsyn till behovet av att överföra budskapet till klartext ligger det naturligtvis å andra sidan nära till hands att, såsom tingsrätten gjort, analogivis tillämpa ett lagrum som rör översättning från ett språk till ett annat. En sådan tillämpning är såtillvida förmånlig för den synskadade att handlingen inte kan omedelbart avvisas enbart av det skälet att den är avfattad med punktskrift, och om handlingen blir översatt skall den anses inkommen redan när punktskriftsversionen kom domstolen tillhanda. Analogin är emellertid förbunden även med nackdelar; dels kan den synskadade, som framgått ovan, föreläggas att själv ombesörja "översättningen", dels löper han under vissa omständigheter risk att, som följer av andra stycket av det ifrågavarande lagrummet, vid rättegångskostnadsfördelningen bli ålagd ekonomiskt ansvar för ersättning som av allmänna medel utgått för översättningen.

Betydande insatser har gjorts på olika områden i syfte att underlätta för de handikappade att delta i samhällsgemenskapen. Åtskilliga tekniska hjälpmedel har utvecklats. Ett viktigt sådant är skrivmaskinen för punktskrift, som används bl. a. inom undervisningen för synskadade. I ett med anledning av det internationella handikappåret 1981 utarbetat betänkande (SOU 1982: 46) har som övergripande mål för handikappolitiken angivits att miljön och verksamheten i samhället utformas på ett sådant sätt att de blir i ökad mån tillgängliga för handikappade. Det synes stå i mindre god överensstämmelse med den målsättning som kommit till uttryck i betänkandet och som i övrigt präglat samhällets inställning i handikappfrågor att utan direkt stöd i lag behandla punktskriftsinlagor enligt de i flera hänseenden restriktiva bestämmelser som gäller för handlingar avfattade på främmande språk. Lämpligare vore enligt min mening att den synskadade i detta avseende tillförsäkrades samma behandling såvitt avser den skriftliga handläggningen som den som för närvarande enligt 5 kap. 6 § och 8 §

rättegångsbalken och 4 § förordningen (1977: 175) om tolk för hörsel- och talskadade kommer sistnämnda kategori till del när förfarandet är muntligt. En sådan ordning, som för övrigt överensstämmer med det förslag som på förvaltningsrättens område framlagts i betänkandet Ny förvaltningslag (SOU 1983: 73), skulle innebära dels att den synskadade får i princip ovillkorlig rätt att vid behov skriftväxla med domstolarna i punktskrift, dels att i sammanhanget uppkomna kostnader betraktas som hänförliga till själva förfarandet och följaktligen inte kommer att belasta den synskadade eller hans motpart som rättegångskostnad.

Med hänsyn till det oklara rättsläget kan det inte komma i fråga att kritisera tingsrätten för att den tillämpat 33 kap. 9 § rättegångsbalken på M:s inlägga. Jag vill dock i anledning av remissvaret framhålla att de åberopade sparsamhetsskalen knappast har den tyngden att de bör föranleda en mindre generös behandling av den som är synskadad.

Härmed är ärendet avslutat. Den däri behandlade frågan synes böra övervägas i samband med pågående översyn av rättegångsbalken. Jag överlämnar därför ett exemplar av detta beslut till justitiedepartementet.

Kontroll i samband med bandinspelning av förhör vid domstol
(Dnr 2688-1983)

I flera ärenden har uppmärksammats att bandinspelningar av förhör vid domstol misslyckats. I ett ärende skrev en person, L., och hemställde att JO skulle utreda hur det kunde komma sig att en tingsrätt misslyckats med att ta upp samtliga sju förhör på band vid huvudförhandlingen i ett mål.

I anledning av L:s klagomål inhämtades yttrande från lagmannen vid tingsrätten. I yttrandet upplystes att bandspelaren före varje huvudförhandling kontrollerades av tingsrättens expeditionsförman men att det trots detta vid något tillfälle förekommit att ett tekniskt fel uppstått vid inspelning av ett förhör. Enligt lagmannen syntes det dock inte föreligga någon anledning att se över gällande föreskrifter.

I beslut den 23 mars 1984 anförde JO *Wigelius* följande.

Utsaga av part, målsägande, vittne eller sakkunnig som upptagits på fonetisk väg, skall återges i vanlig skrift när rätten finner att det behövs eller part eller annan begär utskrift av utsagan (10 § protokollkungörelsen för de allmänna domstolarna). Fonogram bevaras till dess två månader förflutit från det rätten avgjort målet eller ärendet. Fullföljes talan, bevaras dock fonogrammet till dess målet eller ärendet avgjorts genom dom eller beslut som vunnit laga kraft. Fonogram som återgivits i vanlig skrift får förstöras (12 §).

En tillämpning av nämnda bestämmelser fordrar en noggrann och fortlöppande kontroll av att det som sägs inför rätten verkligen kommer med vid bandupptagningen. I förevarande fall har det uppenbarligen brustit i denna

kontroll, vilket medfört att inte något av de förhör som upptagits i målet kunnat skrivas ut. Detta är givetvis högst beklagligt. Jag finner det dock inte möjligt att så här långt i efterhand finna orsaken till att bandinspelningarna misslyckades.

Med anledning av vad som nämnts om tingsrättens rutiner på området och mot bakgrund av föreliggande ärende vill jag anföra följande. Det direkta ansvaret för att en bandupptagning sker på rätt sätt ligger i regel på protokollföraren. Jag vill därför förorda att denne inför en förhandling själv kontrollerar att bandinspelningen fungerar. Samtidigt som den tekniska utrustningen kontrolleras får då protokollföraren för egen del en bekräftelse på att han sköter utrustningen på rätt sätt.

Bisyssla för domare

(Dnr 1347-1983)

I ett brev till JO berättade O. att hon var delägare i ett dödsbo efter en släkting och att rådmannen A. efter hänvisning från en begravningsbyrå hade fått i uppdrag att förrätta bouppteckning i dödsboet. O. önskade att JO skulle utreda om det kunde anses lämpligt att domare på detta sätt gick allmänheten till handa med bouppteckningar som sedan lämnades in till den tingsrätt där domaren tjänstgör.

Efter remiss inkom lagmannen vid tingsrätten med yttrande, vartill hade fogats ett yttrande av A.

A. upp gav bl. a. att han aldrig hade tjänstgjort vid tingsrättens bouppteckningsavdelning och inte kände personalen där närmare. Enligt hans arbetsanteckningar hade ingen som helst kontakt med bouppteckningsenheten förekommit i ärendet.

Lagmannen anförde för egen del följande.

Enligt tjänsteförslagsnämndens information om bisysslor (DVFS 1983 B 43) bör domare i princip avhålla sig från att åta sig uppdrag som bl. a. bouppteckningsförrättare, om uppdraget kan bli föremål för bedömning av den egna domstolen. Har uppdraget anknytning till en annan domstol än den egna anses det däremot i allmänhet inte ha förtroendeskadlig karaktär.

Redan för ett par år sedan fick jag upplysning om att A. samarbetade med en begravningsbyrå och efter förmedling av denna åtog sig uppdrag som bouppteckningsförrättare. Jag har emellertid haft uppfattningen att han numera inte längre sysslar med bouppteckningar som skall registreras vid tingsrätten.

Det är säkerligen riktigt som A. säger att han knappast känner personalen vid tingsrättens bouppteckningsenhet. A. tjänstgör sedan några år på avd. 2 medan bouppteckningsenheten hör till avd. 3. Tingsrättens storlek gör att de olika avdelningarna inte har mycket kontakt med varandra. Detta torde dock ha mindre betydelse i förhållande till allmänheten, som inte känner tingsrättens organisation, och därför kan missförstå situationen. Mot den bakgrunden bör enligt min mening även domare i de

största tingsrätterna följa principen att avhålla sig från uppdrag som kan bli föremål för bedömning vid den egna domstolen. A. har vid telefonsamtal med mig idag förklarat att han delar min uppfattning.

I beslut den 24 november 1983 förklarade JO *Wigelius* att han helt instämde i lagmannens bedömning. Eftersom även A. numera syntes dela denna uppfattning ansåg sig *Wigelius* inte behöva vidta någon ytterligare åtgärd.

Fråga om utredning i ärende angående förordnande av god man enligt 18 kap. 3 § föräldrabelen

Vid inspektion av förmyndarskapsavdelningen vid en tingsrätt gjordes följande iakttagelser rörande ärenden vari förordnats god man enligt 18 kap. 3 § FB utan huvudmannens hörande.

I ett flertal fall hade till grund för godmansförordnandet legat läkarintyg å stencilerade formulär, så utformade att genom kryss i ruta markerats att hinder förelåg mot inhämtande av samtycke. Om hindrets art framgick däremot intet uttryckligt. Sådana intyg av varierande utformning var i bruk vid flera sjukinrättningar inom domsagan.

I ett ärende fanns ett kompletterande läkarintyg av innehåll att vederbörande patient till följd av sjukdom ej kunde teckna sitt namn. Huruvida patienten möjligen var i stånd att ange sin inställning muntligen kunde med hänsyn till det kompletterande intyget te sig osäkert.

I ett annat av ärendena fanns förutom läkarintyget, med dess uppgift att hinder förelåg mot inhämtande av samtycke till godmansförordnandet, också en skrivelse från en sjukhuskurator till överförmyndarnämnden med vissa uppgifter om patientens förhållanden. Av skrivelsen framgick att vederbörande var född 1950 och led av en ej närmare angiven psykisk sjukdom av kronisk art, för vilken han vid flera tillfällen, senast i mars 1983, vårdats på sjukhus och som mellan vårdtiderna föranlett poliklinisk kontakt. Patienten hade egen bostad och bil. På grund av sjukdom hade han fått allt svårare att sköta sin ekonomi. Han hade också svårt att helt själv klara sin dagliga livsföring. Skrivelsen innehöll vidare bl. a. följande.

Pat. är införstådd med att ansökan om god man göres och han är positiv till att så sker. Anhöriga som är mycket bekymrade för patienten önskar att god man förordnas så snart som möjligt. Ingen anhörig är villig att åta sig uppdraget då det visat sig att patienten spec. när det gäller ekonomiska spörsmål blir irriterad av anhörigas råd och ingripande.

Ärendena hade handlagts av tingsnotarier med förordnanden enligt 19 § 4 p. tingsrättsinstruktionen. Vissa upplysningar inhämtades från den notarie som handlagt det sist redovisade ärendet ovan och från rotelinnehavaren.

JO Wigelius lät till protokollet anteckna följande.

Enligt 18 kap. 3 § andra punkten FB får godmansförordnande av förevarande slag inte ges utan samtycke från den för vilken god man skall utses, med mindre hans tillstånd medför hinder mot inhämtande av samtycke eller eljest särskilda skäl föreligger. Av förarbetena (prop. 1974: 142, s. 115 ff, särskilt s. 121 f och s. 179) framgår att lagstiftaren fäst stor vikt vid samtycket. När det i lagrummet talas om att huvudmannens tillstånd medför hinder mot inhämtande av samtycke torde därmed åsyftas sådana fall där vederbörande ej har förmågan att uttrycka en egen vilja i saken. I andra fall torde utrymmet för att förordna god man utan samtycke vara tämligen begränsat. Det är rätten som skall avgöra om godmansförordnande kan ges utan att samtycke föreligger. Iakttagelser som jag gjort i andra fall visar att det emellanåt bakom en läkares uttalande att det på grund av "sjukdomens art" förelegat hinder mot inhämtande av samtycke kunnat ligga bedömningar som det bort ankomma på rätten att göra. Hänvisningen till "sjukdomens art" har tidigare varit bruklig i förevarande slags läkarintyg. Med sådana intyg som de nu förevarande, vari helt saknas motivering för läkares bedömning, har rätten inte något underlag för prövningen huruvida samtycke behövs. Detta är enligt min mening otillfredsställande med hänsyn till de betydelsefulla verkningarna av ett godmansförordnande och vikten av att en god man har sin huvudmans förtroende. Ett intyg av detta slag bör inte utan vidare läggas till grund för rättens avgörande. Detta gäller särskilt när det i ärendet föreligger omständigheter som pekar i annan riktning än intyget. I den mån kompletterande utredning införskaffas skall denna självfallet dokumenteras i akten.

Rätten för anhörig att ta del av hos överförmyndaren förvarade handlingar rörande förmynderskap eller godmanskap är inte begränsad i något särskilt avseende

(Dnr 1910-1982)

I ett brev till JO riktade W. klagomål mot en överförmyndare och anförde i huvudsak följande. Hösten 1982 hade god man förordnats för hans svägerska O. Gode mannen hade tagit hand om allt i O:s bankfack och bl. a. ordnat med försäljning av hennes lösöre. O. tyckte att hon inte fick veta någonting om sin ekonomi. Hon hade därför bätt W. och hans hustru – syster till O. – att ta kontakt med överförmyndaren. Vid ett besök hos överförmyndaren våren 1983 hade makarna W. bätt att få kopia av gode mannens förteckning över de tillgångar han förvaltade för O. men denna begäran hade avvisats helt.

Efter remiss avgav överförmyndaren yttrande och bekräftade att besöket ägt rum. Han uppgav vidare bl. a. att makarna W. erhållit muntlig uppgift om "årsredovisningens totalsumma" men att han i övrigt ansett sig

icke ha anledning utlämna detaljuppgifter. Han hade vid samtalets slut haft uppfattningen att makarna fått ställda frågor tillfredsställande belysta.

I beslut den 17 januari 1984 anförde JO *Wigelius* bl. a. följande.

Av 17 kap. 6 § föräldrabalken framgår att en omyndigs make och närmaste fränder har rätt att ta del av de räkningar och andra handlingar rörande förmynderskapet som förvaras hos överförmyndaren. Enligt 18 kap. 8 § föräldrabalken gäller motsvarande regel i fråga om godmanskap.

Den rätt som en anhörig sålunda har att ta del av handlingar hos överförmyndaren är inte begränsad i något särskilt avseende. Det tillkommer inte överförmyndaren att pröva om handlingarna lämpligen bör lämnas ut. I den mån han har undanhållit makarna W. handlingar i akten beträffande O. har han därför förfarit felaktigt. Jag utgår från att i denna del någon åtgärd från min sida inte erfordras utöver detta påpekande.

Fråga huruvida godmansförordnande enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken inverkar på huvudmannens rättsliga handlingsförmåga. Tillika fråga om jäv för god man
(Dnr 798-1983)

I ett brev till JO klagade Göran N. i skilda hänseenden på en överförmyndare för dennes handläggning av ett ärende angående god man enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken för Göran N:s mor, Gertrud N. Av handlingarna framgick bl. a. följande.

Göran N. begärde i brev till överförmyndaren den 17 november 1982 bl. a. att i och med årets utgång få del av "en bokföring med debet och kredit beträffande min mors förvaltade pengar". Den 10 februari 1983 påminde han överförmyndaren i ett nytt brev om sin begäran. Samtidigt upplyste han om att han av sin mor hade fått en fullmakt att företräda henne i allt. I brevet den 17 november uppgav Göran N. att den gode mannen till sin son hade sålt ett piano som stod i moderns bostad men som Göran N. gjorde gällande äganderätt till. Köpeskillingen hade först fördelats med hälften på Göran N. och hälften på modern. Efter påpekande från Göran N. syntes hela beloppet ha tillställts honom.

Överförmyndaren svarade Göran N. i brev den 7 mars 1983. Han anförde bl. a. följande.

Enligt lag har Ni såsom närmaste anhörig till Gertrud N. rätt att taga del av de årsräkningar och andra handlingar, som förvaras hos överförmyndaren. Däremot har Ni ingen rätt att lämna gode mannen föreskrifter, hur han skall sköta sitt uppdrag. Gode mannen står under överförmyndarens tillsyn. En annan sak är om gode mannen gör vissa överenskommelser med anhörig i diverse spörsmål. Gode mannen skall stå på sin huvudmans sida och bevaka huvudmannens intressen, så långt möjligt. Detta gäller även gentemot huvudmannens arvingar, vilket kan förklara historien med pianot.

Beträffande den av Eder omnämnda fullmakten, får jag anföra att den måste enligt min mening vara att anse som en nullitet. När tingsrätten tillsatt en god man för Eder mor, kan hon inte utfärda någon allomfattande fullmakt för någon annan. Skulle å andra sidan fullmakten vara utfärdad före godmansförordnandet, måste den anses ha upphört att vara giltig, då hennes tillstånd blivit sådant, att god man behövt förordnats.

En inom ombudsmannaexpeditionen upprättad promemoria, som remiterades till överförmyndaren för yttrande, innehöll bl. a. följande.

När domstol förordnar god man enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken, torde det inte innebära att huvudmannens rättsliga handlingsförmåga upphör eller begränsas. Trots godmansförordnandet torde Gertrud N. således – om inte annat följer av lagen (1924: 323) om verkan av avtal som slutits under inflytande av rubbad själsverksamhet – ha behörighet att företa alla rättshandlingar som är tillåtna för en myndig person. Det förefaller därför tivelaktigt om den av henne utfärdade fullmakten verkligen är en nullitet. Tillfogas kan att Gertrud N. erhöll god man på egen begäran.

Den gode mannen torde inte ha rätt att vägra att till Gertrud N. lämna ut henne tillhörig egendom, om hon påfordrar det. Möjligen kan hävdas att som en följd härav gode mannen också är skyldig att på hennes begäran redovisa för sin förvaltning. Det kan då även ifrågasättas om inte också Göran N. med stöd av fullmakten från Gertrud N. äger kräva sådan redovisning.

Uppgifter i handlingarna tyder på att överförmyndaren tog viss befattning med pianoaffären. Om så var fallet, synes önskvärt att överförmyndaren redovisar vilka överväganden han därvid gjorde och då även anger hur han bedömt det förhållandet att den gode mannen för huvudmannens räkning träffade avtal med sin egen son.

Från överförmyndaren bör inhämtas yttrande över vad som har tagits upp i denna promemoria.

Överförmyndaren yttrade bl. a. följande.

I avsaknad av närmare direktiv har det ansetts naturligt att en god man arbetar som en förmyndare (jfr 18 kap. 8 § och 14 § FB).

När jag i mitt brev 1983-03-07 till Göran N. anförde som min mening, att berörda fullmakt skulle vara att anse som en nullitet, har jag

dels menat att lagen 1924: 323 om avtal, som slutits under inflytande av rubbad själsverksamhet möjligen kunde vara tillämplig.

dels också menat att utfärdandet av fullmakt i berörda fall (som är långt ifrån någon praxis) är en omöjlighet, när god man är förordnad. Om vid förordnande av en god man, nämligen, det är eller blir känt för denne, att någon innehar en fullmakt, utfärdad av huvudmannen, måste gode mannen det är den allmänna uppfattningen, snarast infordra fullmakten.

Om fullmaktsinnehavaren inte hör sammar anmodan, anses överförmyndaren böra taga under övervägande att få godmansförordnandet upphävt. Det har ansetts omöjligt att sköta ett godmansuppdrag parallellt med att en fullmaktsinnehavare finns, i varje fall om denne använder fullmakten. I detta avseende får jag anses tala å Överförmyndarföreningens vägnar.

Det måste anses önskvärt att JO i detta hänseende infordrar yttrande av Föreningen Sveriges Överförmyndare.

Från överförmyndarhåll har hittills gjorts gällande, att någon i lag föreskriven skyldighet inte föreligger, som skulle ålägga förmyndaren eller gode mannen att lämna redovisning till huvudmannen eller någon anhörig, medan däremot, som jag också framhållit i mitt omnämnda brev, "närmaste fränder" har rätt taga del av hos överförmyndaren förvarade handlingar.

Överförmyndaren gav en redogörelse för vad som förekommit i pianoaffären och lämnade bl. a. följande uppgifter. En musikhandlare, som tidigare sett på pianot, hade bjudit 3 500 kr. för detta. Gode mannen hade rådgjort med överförmyndaren om budet. Med sin kännedom om musikhandlaren hade överförmyndaren trots att budet var fullt acceptabelt men föreslagit att den gode mannen skulle försöka kontrollera budet. Den gode mannen hade föreslagit att hans son, som var sakkunnig, skulle få göra en bedömning av pianot och budet. Så hade skett och vid telefonkontakt mellan gode mannen och Göran N. hade man kommit överens om ett pris av 3 600. Då musikhandlaren hade vägrat att gå högre än till 3 500 kr. hade överförmyndaren givit gode mannen rådet att sälja pianot för 3 600 kr.

Föreningen Sveriges Överförmyndare bereddes tillfälle att inkomma med yttrande över de frågor som aktualiserades genom vad som anfördes i promemorian och i överförmyndarens yttrande angående fullmakten. Med anledning därav anförde föreningen följande.

Den för vilken godmanskap anordnas enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken torde inte bliva berövad rättslig handlingsförmåga. Enär huvudmannen således är bibehållen vid sin rätt, bör han också kunna utfärda fullmakt för annan att företaga olika rättshandlingar. Förhållandet att någon använder sig av fullmakt, trots att godmanskap finnes anordnat, vållar problem för gode mannen och kan utgöra skäl för begäran om entledigande.

Det är ingen ovanlig företeelse att huvudmannen i samband med eller efter intagning på vårdinrättning utfärdar fullmakt för annan person. En sådan fullmakt kan enbart avse rätt att hämta ut pension, men den kan också medge fullmäktigen rätt att disponera över huvudmannens samtliga tillgångar. I många fall visar det sig så småningom att fullmäktigen på grund av fullmaktens begränsning ej kan tillvarata huvudmannens intressen i sin helhet eller att fullmäktigen missköter sitt uppdrag. Anledning anses då föreligga att göra anmälan om behov av godmanskap.

När gode mannen får kännedom om att annan person innehar fullmakt, synes det angeläget för gode mannen att kunna agera självständigt utan inblandning av den befullmäktigade. Många överförmyndare torde då vid förfrågan från gode mannen rekommendera denne att å huvudmannens vägnar återkalla fullmakten. Osäkerhet råder dock om huruvida detta är möjligt. Såvida inte enbart rättens beslut om anordnande av godmanskap skall anses medföra att fullmakten betraktas som kraftlös, borde emellertid gode mannen äga rätten att i huvudmannens intresse utnyttja de möjligheter som finnes i 2 kap. 13–17 §§ lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område att förhindra att den som

innehar fullmakt förpliktar huvudmannen i förhållande till tredje man. Om inte gode mannen skulle anses kunna återkalla fullmakten, torde möjlighet saknas att skilja fullmäktigen från uppdraget när huvudmannen ej längre är kapabel att uttrycka en egen vilja. Eftersom de flesta godmanskap anordnas utan att huvudmannens samtycke har kunnat inhämtas, skulle detta också få till följd att godmansinstitutet ej längre skulle anses vara möjligt att utnyttja när det gäller att tillvarata en persons intressen.

Eftersom existerande fullmakt innebär en risk för kolliderande rättshandling mellan gode mannen och fullmäktigen blir överförmyndaren ofta anmodad att lämna anvisning om lämpligt förfaringsätt. Den osäkerhet som råder i fråga om vad som kan anses vara ett riktigt hanterande, och det önskvärda i att överförmyndarna lämnar likartade besked, talar för att det vore värdefullt med ett uttalande från JO i denna fråga.

Göran N. yttrade sig över remissvaret från överförmyndaren och gav in kopior av vissa brev som han utväxlat med denne angående åtgärder av den gode mannen.

I beslut den 20 mars 1984 anförde JO *Wigelius* följande.

Såsom sägs i promemorian och i föreningens yttrande inverkar inte ett godmanförordnande på huvudmannens rättsliga handlingsförmåga. God man kan förordnas enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken både i fall då huvudmannen har rättshandlingsförmåga och i fall då han faktiskt saknar sådan helt eller delvis. Verkningarna av avtal som huvudmannen ingår får vid behov bedömas enligt lagen (1924:323) om verkan av avtal som slutits under inflytande av rubbad själsverksamhet.

Den omständigheten att god man hade förordnats för Gertrud N. hindrade således inte att hon med rättslig verkan kunde utfärda en fullmakt för sin son. I ärendet har ingenting framkommit som tyder på att fullmakten inte skulle ha tillkommit i behörig ordning. Man torde därför ha att utgå från att den är giltig och ger Göran N. behörighet att företräda sin mor.

Av 18 kap. 8 § föräldrabalken jämförd med 13 kap. 1 § samma balk kan utläsas att en god man är behörig att företräda huvudmannen i dennes ekonomiska angelägenheter. Både huvudmannen och gode mannen är således behöriga att företa rättshandlingar för huvudmannens räkning. Föräldrabalkens regler hindrar inte att huvudmannen vidtar åtgärder som står i strid med eller upphäver gode mannens dispositioner. Lagen torde inte heller hindra att gode mannen på motsvarande sätt företar rättshandlingar som strider mot åtgärder av huvudmannen. I lagen har inte reglerats hur man skall förfara vid sådana kolliderande rättshandlingar. Frågan har inte heller behandlats närmare i lagens förarbeten. Där sägs dock (prop. 1974:142, s. 122) att, om allvarliga brister skulle uppstå i samarbetet mellan huvudmannen och gode mannen, en omyndigförklaring kan bli aktuell.

Jag förstår att det kan vara nödvändigt att gode mannen ingriper och på huvudmannens vägnar återkallar en fullmakt i vissa fall då huvudmannen inte längre är i sådant tillstånd att han kan uttrycka en egen vilja. Sådana fall torde i allmänhet inte behöva medföra några problem.

Svårigheter kan däremot uppstå om huvudmannen har sina sinnesförmögenheter i behåll och motsätter sig att fullmakten återkallas. Det kan då knappast anses lämpligt eller tillrådligt att gode mannen utnyttjar sin formella behörighet till att företa rättshandlingar i direkt strid med huvudmannens uttalade vilja. Väl i linje med gode mannens uppgifter ligger att försöka förmå sin huvudman att inte begagna sig av sin rättsliga handlingsförmåga till skada för sig själv. För gode mannen – och för överförmyndaren – kan det vara svårt att bedöma hur långt det är lämpligt att gå i strävan att bromsa huvudmannens förehavanden med hänsyn till att han är myndig. Kan huvudmannen inte avhållas från skadliga dispositioner med mindre han direkt förvägras råddigheten över sin egendom, står dock endast omyndigförklaring till buds. Det är då överförmyndarens skyldighet att ansöka därom, såvitt han bedömer övriga förutsättningar vara för handen.

Om problemet med kolliderande rättshandlingar inte kan lösas efter dessa linjer, torde man nödgas konstatera att godmanskapet inte kan fungera och att rättsordningen inte erbjuder någon annan möjlighet än att huvudmannen får ombesörja sina angelägenheter själv.

I föräldrabalken föreskrivs att god man på visst sätt skall redovisa för sitt uppdrag till överförmyndaren och efter avslutat uppdrag även till huvudmannen. Av 17 kap. 6 § föräldrabalken framgår att huvudmannen och dennes anhöriga har viss rätt att ta del av de handlingar rörande godmanskapet som förvaras hos överförmyndaren.

Det måste antas att huvudmannen härutöver har viss rätt att fortlöpande kräva redovisning av gode mannen för dennes åtgärder med huvudmannens egendom. Huvudmannen har ju i allmänhet oinskränkt rätt att själv råda över denna. Såsom sägs i promemorian har gode mannen i princip inte rätt att vägra att lämna ut huvudmannens egendom, om denne påfordrar det. För att huvudmannen skall kunna utöva sin rätt att förfoga över sin egendom torde det vara ofrånkomligt att gode mannen i mån av behov håller huvudmannen underrättad om sina dispositioner beträffande egendomen. Ingenting torde hindra att huvudmannen befullmäktigar ett ombud att ta emot denna redovisning.

Jag delar således inte den uppfattning i denna fråga som överförmyndaren ger uttryck för i sitt yttrande. Betydelsen av redovisningsskyldigheten bör dock inte överdrivas. I de fall där den aktualiseras – nämligen då huvudmannen själv tar del i förvaltningen av sin ekonomi – måste huvudmannen och gode mannen under alla förhållanden samarbeta med varandra.

I 18 kap. 2 § föräldrabalken stadgas att god man skall förordnas för en omyndig i vissa fall då förmyndaren på grund av jäv inte kan företräda den omyndige. Motsvarande princip torde gälla om en god man är jävig i förhållande till sin huvudman. Gode mannen måste allmänt sett vara försiktig med att företräda huvudmannen i angelägenheter där han kan ha ett intresse som strider mot huvudmannens. Så kan situationen uppfattas vid

ett avtal med en anhörig till gode mannen. Överförmyndaren har inte berört denna fråga i sin redogörelse för pianoaffären. Jag finner det förvånande att han inte tycks ha insett problemet. Ingenting tyder dock på att någon skada har skett. Jag nöjer mig därför med att framhålla vikten av att överförmyndaren uppmärksammar jävsfrågor vid tillsynen över godmanskap.

Gode mannen står inte under JO:s tillsyn. Jag är därför förhindrad att uttala mig om hans handlande. Utöver vad jag har anfört tidigare finner jag inte anledning att ifrågasätta överförmyndarens åtgärder vid tillsynen över godmanskapet för Gertrud N.

Kritik mot överförmyndarnämnd för meddelade anstånd med avgivande av sluträkning avseende förmyndarskap, för försummelse i samband med granskning av årsräkningar och sluträkning samt underlåtenhet att på föreskrivet sätt förmedla slutredovisning till myndigbliven person (Dnr 2397-1982)

I ett brev till JO riktade L. och hans juridiska ombud klagomål mot en överförmyndarnämnd och anförde bl. a. följande. L. hade som underårig haft särskilt förordnad förmyndare, T. Denne var också förmyndare för L:s underåriga syster och god man för L:s fader. L. hade blivit myndig den 26 juli 1979. Först den 11 augusti 1982, efter särskild skriftlig begäran från L., hade överförmyndarnämnden till honom överlämnat sluträkning, egendomsförteckning och årsräkningar avseende T:s förvaltning. Årsräkningen för 1977 hade visat sig sakna bevis om verkställd granskning och sluträkningen hade ej innehållit någon redovisning för vissa inkomster från en L. tillhörig fastighet.

Efter remiss anförde överförmyndarnämnden bl. a. följande:

1. Överförmyndarnämndens ordf. beklagar sitt förbiseende – misstag – att ej inom föreskriven tid ha tillställt L. de handlingar, som berört honom, sedan han uppnått myndig ålder. Ordf. har i skrivelse 82-08-10 bett om ursäkt härför, i samband med, att handlingarna översänts till honom.

2. Årsräkning för 1977 är av överförmyndarnämnden granskad och godkänd vid sammanträde 1978-06-21. Bifogar i bestyrkt fotostatkopia bevis härom. Därför gjordes ingen anteckning om beslutet på årsräkningen.

3. Överförmyndarnämnden har i vissa ärenden med omfattande förvaltning, såsom i detta fall, där förvaltningen gäller en större jordbruksfastighet, beviljat vederbörande förmyndare eller god man anstånd med avgivande av årsräkning intill dess bokslut och deklaration för redovisningsåret upprättats. (Tiden för avgivande av deklaration är i detta fall 31 mars, om ej särskilt anstånd begärts.)

Överförmyndarnämnden har därvid erhållit årsräkning och kopia samtidigt. Härigenom har nämnden fått en fullständig inblick i förmyndarens förvaltning, vilket vi anser vara riktigt. Därjämte har förmyndaren/gode

mannens arbete med avgivande av årsräkning underlättats och dubbelarbete kunnat undvikas.

4. Att i sluträkningen ej fanns uppgift om inkomsten från fastigheten, har ej lett till förfång för klaganden. Resultatet av fastigheten har vid årets slut redovisats, och fördelats mellan delägarna.

I beslut den 14 oktober 1983 anförde JO *Wigelius* efter en redogörelse för ett flertal tillämpliga lagrum i 16 och 17 kap. föräldrabalken bl. a. följande.

Av handlingarna i ärendet framgår att L. blev myndig den 26 juli 1979, att sluträkningen, som är daterad den 13 september 1979, kom in till överförmyndarnämnden den 3 mars 1980 och efter granskning godkändes den 17 april 1980 samt att årsräkningarna och sluträkningen skickades till L. den 10 augusti 1982.

Till en början kan ifrågasättas om förmyndarens dröjsmål med att ge in sluträkningen till överförmyndarnämnden är förenligt med lagens föreskrift att detta skall ske "ofördröjligen". För den som skulle ta över förvaltningen hade det naturligtvis avgörande betydelse att han snarast fick besked om den ekonomiska ställningen. Att sluträkningen kom in till överförmyndarnämnden först mer än sju månader efter det att förmyndarens befattning hade upphört innebär att förmyndaren erhållit ett utomordentligt anstånd med att fullgöra sin skyldighet. Anstånd kan visserligen meddelas, men endast om det möter direkt hinder mot att iakttaga huvudregeln. Det kan under inga förhållanden godtas att överförmyndaren, såsom här synes skett, tillåter förmyndaren att av bekvämlighetsskäl dröja med sluträkningen. Särskilt i ett fall som det förevarande, då förmyndaren lång tid i förväg vet om när hans uppdrag skall upphöra, måste det kunna krävas av honom att han är beredd att avge sluträkningen i omedelbar anslutning till att han skall frånträda förvaltningen.

Som jag har anfört tidigare skall överförmyndaren, när sluträkningen blivit granskad, överlämna bl. a. årsräkningarna och sluträkningen till den som äger ta emot redovisning för förmyndarens förvaltning. Det är angeläget att överförmyndaren verkställer detta så snart som möjligt. Enligt 13 kap. 10 § föräldrabalken gäller nämligen att talan om skadestånd mot förmyndaren i vissa fall skall väckas inom ett år efter det att de nu ifrågavarande handlingarna har överlämnats. Det ankommer alltså på överförmyndaren att se till att tidsfristen börjar löpa.

I det aktuella fallet dröjde det mer än två år efter granskningen innan nämnden skickade handlingarna till L. och då skedde det först efter påstötning från dennes ombud. Uppenbarligen kan ett sådant dröjsmål inte godtas. Nämnden synes också vara införstådd härmed och dess ordförande har bett om ursäkt för sitt misstag. Jag finner i denna del inte anledning till någon åtgärd utöver den kritik som ligger i det jag nu har anfört.

Av utdrag ur ett sammanträdesprotokoll daterat den 21 juni 1978 framgår att överförmyndarnämnden granskat och godkänt "årsredogörelse" för 1977 avseende förmynderskapet för L. Bevis härom har emellertid inte

tecknats på den av förmyndaren ingivna årsräkningen. Enligt en uttrycklig regel i 17 kap. 4 § föräldrabalken skall så ske. Bl. a. för att inte ovisshet skall råda om att granskning har verkställts och om vad den avsett, är det betydelsefullt att föreskriften vinner efterrättelse, oavsett i vilken ordning granskningen har företagits. Med detta påpekande lämnar jag frågan.

Överförmyndarnämnden har uppgivit att man i vissa ärenden, där det är fråga om vidlyftig förvaltning, har beviljat anstånd med avgivande av årsräkning i avsikt att förmyndarens arbete härmed skall kunna samordnas med arbetet med att upprätta årsredovisning och deklaration. Det kan säkerligen många gånger vara klokt att förfara på detta sätt. Jag betvivlar inte att så har varit fallet när det gällt förmynderskapet för L. I sammanhanget vill jag dock fästa uppmärksamheten på 16 kap. 9 § föräldrabalken, som föreskriver hur frågan om anstånd skall handläggas. Förmyndaren skall, inom den tid som är föreskriven för att avlämna redovisningen, anmäla till överförmyndaren att hinder härför föreligger. Överförmyndaren har då att sätta ut en ny tid inom vilken handlingen skall ges in.

I 16 kap. 5 § andra stycket föräldrabalken föreskrivs bl. a. att sluträkning skall innehålla en sammanställning av inkomster och utgifter under den tid räkningen avser. Såsom L. har påpekat saknas i sluträkningen uppgift om viss inkomst. Det är ägnat att förvåna att överförmyndarnämnden trots denna brist ansett sig kunna godkänna räkningen. Dock synes redovisning i denna del ha lämnats på annat sätt. Någon åtgärd från min sida kan inte anses påkallad så här lång tid efteråt.

Åklagar- och polisväsendena

Åtal mot polisman för myndighetsmissbruk (beslag av filmrulle)

(Dnr 1184-1982 m. fl.)

I klagomål till JO gjordes gällande att en pressfotograf den 18 april 1982 i samband med fotograferingsuppdrag vid en storbrand i Solna av en polisman hade fråntagits en exponerad filmrulle. Efter utredning beslutade justitieombudsmannen Anders Wigelius den 21 februari 1983 att väcka åtal vid Solna tingsrätt mot polisassistenten Per-Erik Tallryd för myndighetsmissbruk. Tingsrätten ogillade åtalet i dom den 25 maj 1983. Sedan JO Wigelius överklagat, dömde Svea hovrätt den 30 november 1983 Tallryd för myndighetsmissbruk till femton dagsböter. Ärendet refereras här genom återgivande av vad domstolarna anfört i ansvarsfrågan.

Tingsrättens dom

YRKANDEN

Åklagaren har yrkat ansvar på Tallryd enligt 20 kap. 1 § brottsbalken för myndighetsmissbruk med följande gärningsbeskrivning: Tallryd har den 18 april 1982 vid en brandplats på Johan Enbergs väg i Solna förmått pressfotografen Peter Berggren att till honom överlämna en exponerad filmrulle, vilken Tallryd därefter medfört till polisstationen i Solna, oaktat laglig grund för omhändertagandet av filmrullen saknades. Åtgärden har för enskild medfört förfång som ej varit ringa.

Tallryd har förnekat myndighetsmissbruk.

DOMSKÄL

Tallryd har berättat: Han och kriminalinspektören Martin Stolt hade ifrågavarande dag jourtjänstgöring och kallades till tjänst med anledning av en mycket omfattande brand i det s. k. "bananhuset" vid Johan Enbergs väg. När de civilklädda med bil infann sig på brandplatsen, rådde där en "väldig röra". Brandkår och polis från stora delar av länet befann sig på platsen liksom journalister och ett stort antal andra personer. Tallryds och Stolts uppgift var att blanda sig bland åskådarna och se om där fanns någon som kunde misstänkas. De anträffade en man men släppte honom efter kontroll. Tallryd fick därefter anrop att kontakta ledningsbussen och begav sig till denna. Han fick där reda på att en man uppträtt egendomligt och därför hade omhändertagits. Mannen fördes över till den av Tallryd och

Stolt omhänderhavda bilen, där de samtalade med honom. Mannen gjorde gällande att det "inte var han den här gången", och vid "slagning" befanns att mannen tidigare var dömd för mordbrand. De beslöt därför att medta honom till polisstationen för förhör. Mannen var mycket upprörd och rädd. Tallryd sökte få kontakt med den som först omhändertagit mannen och uppehöll sig vid bilen i väntan på besked härom. Även Stolt hade stigit ur, medan den omhändertagne satt kvar i bilens baksäte. Mannen började skrika att han var oskyldig och att man skulle sluta att fotografera. På Tallryds fråga uppgav då Stolt att en fotograf varit framme och tagit en serie bilder av den omhändertagne medan denne satt i bilen. Tallryd blev mycket upprörd häröver och frågade vem som tagit bilderna. Stolt pekade på Berggren, som stod ett stycke därifrån. Tallryd gick då fram till Berggren och frågade om det verkligen var han som tagit bilderna. Berggren svarade ja. Tallryd påpekade det olämpliga i att fotografera mannen, då denne ejens var misstänkt än, och frågade Berggren om denne inte själv tyckte att han burit sig klumpigt åt. Berggren svarade: "Jo, det kan jag gott hålla med om". Tallryd fortsatte med att fråga: "Är du då villig att ge mig filmrullen?" Utan att säga ett ord tog Berggren snabbt ut filmrullen ur kameran och överlämnade den till Tallryd. Han minns inte om han tog rullen i handen eller om Berggren stoppade den i hans bröstficka. Han blev "paff" över att Berggren inte sade något. Han visste att han inte kunde ta filmrullen av fotografen. Han sade åt Berggren att denne kunde hämta filmrullen på polisstationen. Han och Stolt begav sig därpå iväg till polisstationen med den omhändertagne mannen. Tallryd medförde därvid filmrullen, som sedan förvarades på ett tjänsterum tills den avhämtades av Berggren. – Anledningen till Tallryds förfarande med filmrullen var att han ville skydda den omhändertagne mannen.

På frågor har Tallryd vidare uppgivit: Det stod två uniformerade polismän bakom Berggren när han samtalade med denne. – Han räknade inte med att Berggren skulle lämna filmrullen ifrån sig. Rullen var ointressant för honom. Det var en sorts bestraffning att Berggren skulle bli av med filmrullen temporärt. Han ansåg inte att han handlade fel. Det var inte fråga om något beslag; han visste mycket väl att det inte fanns någon rätt att beslagta filmrullen. Han underrättade ingen överordnad om åtgärden att omhänderta filmrullen. Om ingen hade kommit och hämtat den hade den fått ligga kvar. Han visste inte om det fanns andra bilder i rullen än bilder på den omhändertagne, och han tillfrågade aldrig Berggren om den saken. Han var upprörd över att Berggren hade fotograferat en oskyldig människa men hans handlande var helt övervägt. Hans syfte var inte att förhindra publicering av bilderna.

På ytterligare frågor från försvararens sida har Tallryd uppgivit att han inte minns vad han tänkte samt att han handlade spontant som människa och polis utan närmare överväganden.

Berggren har hörd i anledning av åtalet uppgivit följande. Han har

arbetat som pressfotograf i omkring 10 år och innehade vid aktuell tid ett längre vikariat som sådan vid tidningen Expressen. Han infann sig på katastrofplatsen för att ta reda på vad som hände och ta bilder för tidningens räkning. En upphetsad stämning rådde på platsen. När han hållit på ca en timme och tagit flera rullar med bilder fick han höra att polisen omhändertagit en person. Han gick fram till den bil i vilken personen satt och tog några foton av mannen ifråga, varefter han vände sig bort från bilen. Några uniformerade ordningspolismän frågade vad han höll på med. När han försökte gå från platsen, tillsade de honom att det var bäst att stanna. Polismännen for ut i tillmälen och kraftuttryck mot honom. Han upplevde situationen som smått hotfull. Två civilklädda polismän, vilka enligt vad han förstod hade andra än ordningsupprätthållande uppgifter, kom fram till honom. Den ene – troligen identisk med Tallryd – sade något av innebörd att han skulle lämna ifrån sig filmrullen. Berggren minns inte ordalagen men det var en direkt uppmaning. Det är möjligt att Tallryd yttrade: "Vill du lämna mig filmen" eller något liknande. Tallryd var irriterad men uppträdde till skillnad från de uniformerade polismännen inte hotfullt. Berggren tyckte att det var fel att han skulle lämna ifrån sig filmrullen men protesterade inte utan tog ut filmrullen ur kameran och överlämnade den till Tallryd. Han visste att han skulle få tillbaka filmrullen. Anledningen till att han lämnade ifrån sig den var den hotfulla stämningen och Tallryds tillsägelse. Han hade aldrig tidigare upplevt att polismän använde sådana ord och uppträdde så pass hotfullt som de uniformerade polismännen gjorde. Han tänkte att de eventuellt skulle bruka någon form av våld eller ta honom från platsen. Han bedömde det därför vara bäst att lämna rullen. Han satte därefter in en ny filmrulle i kameran och fortfor i omkring två timmars tid med att ta bilder på platsen. Sedan begav han sig till tidningens lokaler och lämnade sina rullar. Omkring fyra timmar senare på kvällen hämtade han den av Tallryd omhändertagna filmrullen på polisstationen i Solna. På rullen fanns möjligen även andra bilder än fotona av den omhändertagne mannen.

Utredning har vidare förebragts genom vittnesförhör med Stolt. Denne har i sin utsaga ifråga om händelseförloppet lämnat i allt väsentligt samma uppgifter som Tallryd. Stolt har dock uppgivit att Berggren enligt vad han såg stoppade filmrullen i Tallryds bröstficka.

Tingsrättens bedömning

Av utredningen framgår att oreda och en uppskärard stämning rådde på platsen med anledning av den katastrofartade branden. Vidare har framgått att Tallryd – i likhet med de övriga poliserna på platsen – blev upprörd över att Berggren tagit fotografier av den i polisbilen sittande omhändertagne mannen, vilken synes ha blivit ytterst illa berörd av fotoograferingen.

Av Tallryds uppgifter framgår vidare att han gått fram till Berggren för att tillrättavisa denne. Beträffande det fortsatta händelseförloppet finns ingen anledning att anta annat än att Tallryds egna uppgifter är i allt väsentligt riktiga. Tingsrätten utgår därför ifrån att Tallryd, sedan Berggren medgivit att han handlat olämpligt, frågade denne om han var villig att ge Tallryd filmrullen, varpå Berggren utan vidare överlämnade den.

Syftet med Tallryds fråga kan inte ha varit annat än att förmå Berggren att överlämna rullen. Det rörde sig alltså om en i frågeform ställd uppmaning. Som sådan uppfattades den av Berggren, och uppmaningen fick också avsedd effekt. Även om Tallryd blev överraskad över att Berggren utan vidare efterkom uppmaningen, måste han rimligen ha räknat med en sådan följd; det kan inte antas att han annars hade framställt frågan. Den omständigheten att Tallryd behöll och tog med sig filmrullen ger ytterligare stöd åt slutsatsen att Tallryd, såsom åklagaren gjort gällande, uppsåtligen förmått Berggren att överlämna den till honom.

Berggren har uppgivit att han handlade under intryck av att några polismän – inte Tallryd – uppträdde hotfullt mot honom. Det är oklart i vad mån Tallryd observerade dessa polismäns uppträdande. Tingsrätten antar därför att Tallryd inte var medveten om att Berggren kände sig hotad.

Emellertid står klart att Tallryd inte handlade som privatperson utan som polisman i tjänsteutövning. Även om Berggren själv ansåg sig ha handlat olämpligt genom att ta bilderna hade han nämligen ingen anledning att av den orsaken lämna ifrån sig filmrullen till en annan. Tallryd måste ha förstått att Berggren inte hade efterkommit uppmaningen att lämna ifrån sig rullen annat än under det tryck, som en uppmaning från en tjänstgörande polisman allmänt sett innebär. Åtgärden att under dessa omständigheter omhänderta rullen innefattade sålunda en medveten myndighetsutövning. Åtgärden är närmast att se som ett beslag. Laga grund för åtgärden saknades. Den har därför inneburit ett åsidosättande av vad som till följd av lag gällde för Tallryds myndighetsutövning. Anledning saknas att betvivla Tallryds förklaring därom att han var medveten om att rätt till beslag av filmrullen inte förelåg. Den omständigheten att Tallryd själv inte ansåg sig företa ett beslag hindrar ej slutsatsen att han uppsåtligen åsidosatt vad som författningsenligt gällde för myndighetsutövningen. Om åtgärden inte uppfattas som en säkerhetsåtgärd utan – i enlighet med vad Tallryd själv uppgivit – var avsedd som en form av bestraffning, kan än mindre antas att Tallryd trots sig ha rätt att vidta åtgärden.

För att åtgärden skall kunna medföra ansvar för myndighetsmissbruk fordras emellertid vidare att handlandet medfört mer än ringa förlång för enskild.

I denna fråga anmärkes: Tallryd underrättade vid omhändertagandet av filmrullen Berggren om att denne kunde återfå filmrullen på polisstationen. Där avhämtades den också redan samma dag. Berggren hade – den om-

händertagna filmrullen förutan – ett rikt bildmaterial från brandplatsen. Enligt vad som upplysts i målet kunde en bild från den omhändertagna rullen publiceras i Expressen påföljande dag.

Vid nu angivna förhållanden får det förfång som uppstått för Berggren och tidningen anses ringa. Åtalet skall på denna grund ogillas.

Ordföranden i tingsrätten, lagmannen Sten Osten-Sacken, var skiljaktig och anförde:

”Jag delar majoritetens mening sådan den antecknats i domskälen t. o. m. det stycke som börjar med ”För att åtgärden skall kunna medföra ansvar för myndighetsmissbruk”.

Beträffande frågan huruvida ej ringa förfång för enskild uppstått bör enligt min mening beaktas att Berggren, vilken vid tillfället enligt vad Tallryd kände till var i yrkesutövning som pressfotograf, för att återfå filmrullen måste göra sig omakhet att senare på kvällen bege sig till polisstationen något som därtill var ägnat att medföra resekostnader. Det förfång som sålunda uppstått kan inte bedömas som ringa.

Jag finner alltså att Tallryd gjort sig skyldig till myndighetsmissbruk.

Vid straffmätningen måste särskilt beaktas motivet för Tallryds handlande – indignation över att den omhändertagne mannen blivit fotograferad – och att gärningen när allt kommer omkring inte medfört olägenheter av någon större betydelse.

Jag dömer Tallryd att för myndighetsmissbruk böta femton dagsböter å fyrtiofem kronor. Överröstad därutinnan är jag i övrigt ense med flertalet.”

En nämndeman var skiljaktig beträffande motiveringen för den frikännande domen.

Hovrättens dom

YRKANDEN I HOVRÄTTEN

Justitieombudsmannen har yrkat att åtalet mot Tallryd skall bifallas.

Tallryd har bestritt ändring.

HOVRÄTTENS DOMSKÄL

Hovrätten har avgjort målet utan huvudförhandling.

I likhet med tingsrätten finner hovrätten att Tallryd har saknat laga grund för att ta hand om filmrullen och att omhändertagandet, som har varit medvetet, är att betrakta som en form av myndighetsutövning. Tallryd har således åsidosatt vad som har ålegat honom vid myndighetsutövning i tjänsten.

Vid bedömningen av om åtgärden har inneburit ett mer än ringa förfång för målsäganden Berggren beaktar hovrätten inte bara att tvångsmedel har använts mot Berggren utan laga grund utan även att omhändertagandet har haft ett censurliknande syfte och drabbat Berggren i hans yrkesutövning samt att det har varit förenat med ett visst obehag för Berggren att tvingas bege sig till polisstationen för att återfå filmrullen. Ett sådant förfång kan enligt hovrättens mening inte anses som ringa. Åtalet skall därför bifallas.

Med hänsyn till det av Tallryd uppgivna motivet för sitt handlande bör påföljden bestämmas till ett förhållandevis ringa bötesstraff.

Hovrättens dom vann laga kraft.

Vissa händelser 1983 inom Kalix polisdistrikt

(Dnr 1914–1983 m. fl.)

1 Inledning

Under natten till den 2 mars 1983 begicks en rävstöld i en farm i Kalix-Nyborg. Stölden polisanmäldes och kriminalinspektören Håkan Wallin blev handläggare av ärendet. Efter några dagars utredningsarbete erkände en man vid namn Leif Hagalid att han var skyldig till brottet. Under förhören med Hagalid kom denne att för Wallin berätta om bl. a. olika personers olaga vapeninnehav och jakt på räv med snöskoter som hjälpmedel. Hagalids uppgifter ledde till en större utredning om olaga vapeninnehav och olaga jakt. Denna utredning leddes av distriktsåklagaren i Haparanda Hans Isaksson med Wallin som handläggare vid polismyndigheten i Kalix. Utredningen delades upp i två avsnitt. Vapenfrågorna utreddes i huvudsak mellan den 10 och 17 mars medan jaktutredningen företogs den 21–25 mars 1983. Under utredningen anhölls 14 personer, varav två häktades av Haparanda tingsrätt. Sammanlagt 26 personer delgavs misstanke om brott. Förundersökningsprotokollet redovisades den 8 juni 1983, varefter Isaksson den 28 oktober 1983 väckte åtal mot 13 personer för olika brott. Haparanda tingsrätt dömde den 15 februari och 7 mars 1984 fyra personer till villkorlig dom och övriga nio till dagsböter.

Den 20 april 1983 berättade Hagalid för Wallin att han hade blivit utsatt för hotelser i syfte att få honom att ta tillbaka sina uppgifter om olaga jakt. Hagalid nämnde dock inte vem eller vilka som hade hotat honom. Efter vissa samtal med Hagalid, vari deltog Isaksson, Wallin, t. f. polismästaren Margareta Linderoth och ytterligare två polismän, uppgav Hagalid den 23 april 1983 att hotet hade utförts av kriminalassistenten Stig Söderholm i närvaro av två av de misstänkta i jaktutredningen. Detta föranledde Isaksson att besluta om anhållande av dessa tre personer i deras frånvaro. Beslutet kom aldrig att verkställas bl. a. därför att Söderholm hade givits

alibi för den aktuella tidpunkten. I stället beslutade Isaksson att anhålla Hagalid som misstänkt för falsk tillvitelse. Sedan denne gripits, men innan han hade blivit underkastad något egentligt förhör, rymde han från arrestavdelningen i polishuset i Kalix. Därefter hävde Isaksson anhållningsbeslutet. Ärendet avskrevs sedermera.

Vid två särskilda tillfällen, i slutet av april och i början av september 1983, kom Wallins psykiska hälsa att ifrågasättas av polisledningen och av kolleger. Detta ledde båda gångerna till att polismästaren beslutade att Wallin inte skulle ha tillgång till tjänstevapen.

I en skrivelse till JO hemställde Svenska polisförbundet att JO skulle utreda huruvida handläggningen av ärendena angående övergrepp i rätts-sak och falsk tillvitelse hade stått i överensstämmelse med gällande bestämmelser. Förbundets hemställan angavs även avse andra förhållanden som haft betydelse för dessa ärendens handläggning.

Senare inkom till riksåklagaren (RÅ) två skrivelser från Wallin, vari han anmälde ett stort antal förhållanden som han bedömde utgöra brottsligt handlande av, i de flesta fall, polismän. Efter samråd mellan JO och RÅ beslutades att utredning med anledning av Wallins anmälningar skulle verkställas inom åklagarväsendet och att JO:s utredning angående frågor som kunde kvarstå skulle företas därefter. RÅ förordnade länsåklagaren Lars G. Andersson, Umeå, att utreda de förhållanden som Wallin tagit upp i sina anmälningar. Andersson genomförde under huvudsakligen september och oktober 1983 en omfattande utredning med bl. a. förhör med ett stort antal personer. Beslut i ärendet fattades av Andersson den 24 november 1983. Beslutet omfattade 28 punkter. På de allra flesta av dem fann Andersson att brott eller misstanke därom inte förelåg. I ett fåtal fall var avskrivningsgrunden att brott inte kunde styrkas. Vidare kan anmärkas att Andersson sedermera väckte åtal mot Hagalid vid Haparanda tingsrätt för falsk tillvitelse i fråga om anmälan mot Söderholm. Hagalid väckte i sin tur enskilt åtal mot Söderholm vid samma tingsrätt för övergrepp i rätts-sak. Huvudförhandling är avsedd att äga rum under hösten 1984.

Wallin inkom i oktober 1983 till JO med en skrivelse, vari han gjorde gällande bl. a. att han under våren märkte att de som berörts av anmälan till RÅ avsett att "stampa ut mig ur kåren". Vidare hade den personalkonsulent som tjänstgjorde på länspolischefens expedition sammanträffat med en polisman som hade varit Wallin behjälplig i vapen- och jaktutredningen. Konsulenten hade enligt polismannen sagt att "Håkan skall slaktas". Wallin hemställde om utredning i detta och andra avseenden. Han kom också in med ytterligare skrivelser och kassetband med anknytning till ärendet.

JO:s utredning, som företogs i december 1983 och januari 1984, innefattade förhör med ett stort antal tjänstemän inom åklagar- och polisväsendena i Norrbottens län. Vidare företog JO Wigelius inspektion av polismyndigheten i Kalix i februari 1984.

I JO Wigelius' beslut den 7 maj 1984 gjordes en bedömning av huvudsakligen frågorna om dels bedrivandet av förundersökningen i vapen- och jaktärendet, dels handläggningen av utredningarna om ifrågasatt övergrepp i rätts sak från Söderholms m. fl. sida, dels övriga punkter i Wallins anmälan till RÅ och dels behandlingen av Wallin från bl. a. polisledningens sida. JO Wigelius fann under utredningen inte anledning anta att någon tjänsteman, som stod under JO:s tillsyn, gjort sig skyldig till brott som kunde bli föremål för allmänt åtal eller skäl att aktualisera disciplinärt ansvar för någon tjänsteman. Inte heller fann JO anledning till erinran mot länsåklagaren Anderssons utredning eller mot dennes och riksåklagarens beslut i saken. Däremot fanns det anledning att på olika punkter ifrågasätta riktigheten och/eller lämpligheten av olika åtgärder som vidtagits under förloppet av den s. k. Kalix-härvan.

Av de frågor som behandlades i JO:s beslut redovisas här bedömningarna av handläggningen av förundersökningarna rörande vapen- och jaktbrotten, övergrepp i rätts sak och falsk tillvitelse samt omhändertagandet av Wallins tjänstevapen. I dessa avseenden anförde JO Wigelius följande.

2 Förundersökningen angående vapen- och jaktbrott

Vapen- och jaktutredningen kom att bli omfattande och krävande främst beroende på antalet brott och misstänkta. De olaga vapeninnehav som uppdagades ställde vart och ett för sig inte några större krav på utredningsinsatser. De misstänkta erkände i allmänhet genast vad som lades dem till last. De ifrågasatta jaktbrotten var däremot besvärligare att hantera, eftersom de låg förhållandevis långt tillbaka i tiden och avsåg detaljer i större händelseförlopp med många personer inblandade. Ett avgörande skäl till att utredningen kom att ställa stora krav på de ansvariga handläggarna var dock enligt min mening det stora antal frihetsberövanden och tvångsåtgärder i övrigt som vidtogs med de särskilt korta tidsfrister för utredningsåtgärder och de skyndsamhetskrav i övrigt som därmed förelåg. Vid min genomgång av förundersökningsprotokollet har jag ställt mig frågan om det verkligen varit av behovet påkallat att besluta om anhållanden och husrannsakingar m. m. i den omfattning som skett. Min granskning har dock inte lett till att jag i något enskilt fall har kunnat ifrågasätta riktigheten av någon åtgärd i detta hänseende. Jag har därför inte funnit tillräcklig anledning att i detta sammanhang gå in närmare på dessa frågor, som är av den arten att de lämnar utrymme för olika bedömningar. Jag nöjer mig här med ett allmänt påpekande att tvångsmedel bör användas endast i sådana fall, där de är oundgängligen nödvändiga eller, vilket inte varit fallet här, obligatoriska. Detta har självfallet främst sin grund i hänsynen till den personliga integriteten. Det kan dock inte bortses ifrån att en begränsning också kan behöva göras av resursskäl, särskilt inom mindre polisdistrikt där större utredningar medför förhållandevis allvarliga påfrestningar på personalen.

I övrigt finner jag inte skäl att ifrågasätta de åtgärder som vidtagits under förundersökningen. Denna synes ha letts av Isaksson på ett effektivt sätt och varit väl sammanhållen.

Av förundersökningsprotokollet framgår att anmälningarna om brott mot vapenlagstiftningen upprättats i samband med tvångsåtgärder mot de misstänkta. De flesta anmälningarna hade blivit diarieförda vid polismyndigheten i Kalix den 22 mars 1983, trots att vapenutredningen huvudsakligen pågick under första hälften av mars månad. Anmälningarna i jaktutredningen är också upprättade och registrerade efter det mest intensiva skedet, då bl. a. personella tvångsmedel tillgripits mot flera misstänkta. Personblad har dessutom oftast upprättats relativt lång tid efter det att delgivning av misstanke och frihetsberövande skett. — Vid förhör uppgav Wallin att han inte närmare kunde redogöra för de enskilda fallen. Han brukade dock skriva anmälan för hand. Därefter skrevs anmälan ut på skrivcentralen och lämnades direkt till registret för diarieföring. Sannolikt hade han i samband med vapenutredningen gjort en uppsamling efter den delen, troligen i veckan innan jaktutredningen påbörjades. I fråga om anmälningarna om olaga jakt hade det sannolikt förhållit sig på liknande sätt, att han hade upprättat och låtit diarieföra dessa efter den arbetsmaste perioden den 21–24 mars. Wallin medgav att det hade varit riktigast med en diarieföring vid den tidpunkt då konkreta misstankar om brott framkommit.

Frågan om registreringen av brottsanmälningar inrymmer huvudsakligen två aspekter. Den första och viktigaste har samband med den grundlagsfästa offentlighetsprincipen. Denna innebär bl. a. att var och en skall ha rätt att ta del av allmänna handlingar och därmed en möjlighet att få insyn i myndigheternas verksamhet. Principen ligger till grund för bl. a. bestämmelserna i sekretesslagen om registrering av allmänna handlingar. Det kan mot bakgrund av nämnda reglering inte godtas att en omfattande förundersökning, där frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder vidtas i stor utsträckning, bedrivs utan att ärendet över huvud taget finns registrerat inom polismyndigheten. Det måste alltid finnas möjlighet att ur diarierna få fram vilka ärenden som handläggs hos myndigheterna. Wallins underlåtenhet stod i strid med gällande regler och med grunderna för offentlighetsprincipen. Också från arbetslednings- och kontrollsynpunkt är det av vikt att anmälningar om brott så snart som möjligt blir diarieförda. I det här fallet har chefen för kriminalavdelningen uppgivit att han haft svårt att bedöma Wallins arbetsbörda, eftersom denne inte var villig att i tillräcklig grad lämna uppgifter om utredningsläget. Genom att Wallin dröjde med registreringen av anmälningarna var det inte möjligt för polisledningen att ens via diarierna skaffa sig en uppfattning om arbetssituationen. Också för handläggaren själv är det av vikt att mot diarierna kunna göra en avstämning så att inte något av vikt blir bortglömt under utredningen. — Wallin kan inte undgå allvarlig kritik för angivna brister. Jag förutsätter att han nu

har klart för sig vikten av att registrering av anmälningar sker utan dröjsmål och vidtar inte någon ytterligare åtgärd i denna sak. — Beträffande det sena upprättandet av personblad finner jag inte skäl till annat än ett påpekande att sådant enligt rikspolisstyrelsens anvisningar som regel skall upprättas så snart någon skäligen misstänks för brott.

Wallin tog i förundersökningsprotokollet in en av honom upprättad, ganska ingående sammanfattning av vapen- och jaktutredningen. Däri redovisade han på flera punkter sin bedömning av bevisfrågan genom att ange att brott var styrkt m. m. Wallin medgav vid förhör att det från olika utgångspunkter kunde anses vara felaktigt och olämpligt att handläggaren/förhørsledaren redovisade sin uppfattning om saken i förundersökningsprotokollet. Anledningen till att han hade gjort det här hade varit att han ansett utredningen vara så omfattande att åklagaren behövt hjälp med en sammanfattning. — Föreskrifter om innehåll i och avfattning av förundersökningsprotokoll finns i 23 kap. 21 § rättegångsbalken (RB) och 20–23 §§ förundersökningskungörelsen (FuK). Dessa ger inte något utrymme för en redovisning av handläggares subjektiva synpunkter på vad som framkommit under utredningen, utan protokollet skall endast ge "en trogen bild av vad som förekommit vid förundersökningen av betydelse för målet" (22 § 1 st FuK). Det måste av flera skäl anses vara oriktigt och olämpligt med en sådan redovisning. Jag finner emellertid inte anledning att här utveckla något resonemang därom utan stannar vid det gjorda påpekanet. Att handläggaren som stöd för åklagaren gör en sammanfattning av åtgärderna under förundersökningen kan emellertid i och för sig inte föranleda någon anmärkning. Jag vill dock något ifrågasätta värdet av den sammanfattning som Wallin gjort av vapen- och jaktutredningen med bl. a. sammandrag av flera förhørsutsagor. Sådana torde inte vara till någon hjälp för åklagaren, eftersom denne inte kan förlita sig på sammandraget utan måste utgå från vad som redovisats i förhørsprotokollen. Det föreligger också en risk för diskrepanser mellan sammandraget och den protokollerade utsagan, vilket kan leda till tvekan om vad som egentligen har sagts under förhören. Det arbete som Wallin måste ha lagt ned på sammanställningen kan således inte anses ha stått i rimlig proportion till värdet för åklagaren av denna. Det hade varit tillräckligt och, med hänsyn till att förundersökningsprotokollet var tämligen rörigt, kanske nödvändigt med en utförlig innehållsförteckning som vägledning till protokollet.

Det har uppmärksamrats att protokoll över bl. a. förhör enligt 24 kap. 8 § RB med personer som anhållits i flera fall inte finns redovisade i förundersökningsprotokollet. Wallin uppgav som förklaring därtill främst att hans arbetsbörda gjort att han inte kunnat hålla någon ordentlig reda på anteckningarna från dessa förhör. — Det saknas skäl till antagande att man i något fall underlåtit att hålla s. k. anhållningsförhör. Jag vill dock framhålla att de uppgifter som en misstänkt lämnar vid det första polisförhöret sällan är utan betydelse för utredningen. Protokoll över vad som förekom-

mit vid sådana förhör bör därför enligt min mening regelmässigt tas in i förundersökningsprotokollet.

3 Förundersökningen angående övergrepp i rättssak

Av länsåklagaren Anderssons beslut den 24 november 1983 i rubricerade ärende framgår bl. a. följande. Den 20 april 1983 hade Leif Hagalid anmält till Wallin, att han dagen innan under knivhot hade uppmanats taga tillbaka sina uppgifter i ett jaktmål. I den utredning som då verkställdes uppgav Hagalid att det var tre män, N., H. och kriminalassistenten i Kalix polisdistrikt Stig Söderholm, som hade hotat honom. Med anledning av dessa uppgifter anhöll distriktsåklagaren Hans Isaksson de tre namngivna personerna i deras frånavaro som skäligen misstänkta för övergrepp i rättssak. Anhållningsbesluten verkställdes emellertid inte enär det framkom uppgifter om att Söderholm hade vistats i Boden den 19 april 1983. Dagen efter det att Isaksson hade fattat anhållningsbesluten, dvs. den 24 april, övertog länsåklagaren Ove Backlund ärendet. Backlund beslutade därvid att verkställigheten av de nämnda besluten skulle anstå. Senare samma dag hördes en polisman Jan Nilzon som därvid gav Söderholm alibi för den 19 april. Backlund hävde då anhållningsbesluten och senare eller den 25 maj 1983 nedlade han förundersökningen "enär brott ej synes kunna styrkas". Efter Wallins anmälan till riksåklagaren togs ärendet upp på nytt. Det gjordes därvid en fullständig utredning, varefter förundersökningen nedlades på i beslutet närmare angivna skäl.

I såväl Svenska polisförbundets som Wallins skrivelser hit har hemställts att JO skall utreda handläggningen av ärendet. Med anledning därav har utredning verkställts i saken. Av denna, som omfattar förhör med länsåklagaren Ove Backlund, polismästarna Torbjörn Liljebo och Margareta Linderoth, distriktsåklagaren Hans Isaksson, kriminalinspektören Håkan Wallin, kriminalassistenten Rolf Sundström och polisassistenten Thore Jönsson, framgår bl. a. följande.

Vid något tillfälle under eftermiddagen den 20 april 1983 blev Wallin uppringd av Leif Hagalid, som berättade att han hade varit utsatt för ett hot. Med anledning av den uppgiften beslutade Wallin att han och Jönsson följande morgon skulle besöka Hagalid för att efterhöra vad som inträffat. Vid det besöket, som alltså var den 21 april, tillfrågades Hagalid närmare om hotet. Resultatet av förhöret finns redovisat i ett av Wallin upprättat protokoll. Av intresse i detta sammanhang är då att Hagalid enligt protokollet hade uppgivit att han under tisdagskvällen (tydligen avses därmed tisdagen den 19 april 1983, JO:s anm.) hade varit ute och cyklat för att rasta sin hund. Han hade därvid prejats av en bil. Tre män, varav en med kniv i ena handen, hade därefter kommit fram till honom. Den knivförsedda mannen hade hotat att märka Hagalid om det var så att Hagalid vittnade. Vidare uppgav Hagalid att en av gärningsmännen var polisman. Utan att

något namn nämndes men med ledning av vissa yttranden som fälldes drog Wallin och Jönsson den slutsatsen att den åsyftade polismannen kunde vara Söderholm. I och med att en polisman kunde misstänkas i sammanhanget ansåg Wallin och Jönsson att de inte skulle fortsätta utredningen utan istället informera polismästaren om vad som framkommit. De åkte därför till polisstationen, där de sammanträffade med Margareta Linderoth, som vikarierade som polismästare i Kalix under tiden den 18–22 april 1983.

Margareta Linderoth har därom uppgivit att Wallin och Jönsson såg mycket allvarligt på Hagalids uppgifter. Wallin nämnde för övrigt att Hagalid kanske var en något udda person men att han hade lämnat sanningenliga uppgifter i den då aktuella vapenutredningen, varför det inte fanns anledning att misstro honom i detta fall. Med anledning av att det skulle ha varit en polisman inblandad önskade Wallin och Jönsson att Margareta Linderoth skulle stanna i Kalix i väntan på att Isaksson skulle komma dit. Utöver uppgifterna om hotet omtalade Wallin – enligt Margareta Linderoth – att det fanns vissa läckor inom polisen i Kalix och bl. a. nämnde han en fru N. Vidare nämndes det att man inte helt litade på chefen för kriminalavdelningen, kriminalinspektören Evert Tegelid. Den uppfattningen delades enligt vad som berättades för Margareta Linderoth även av Isaksson. Detta fick hon också bekräftat då Isaksson, som per telefon hade kallats till polisstationen, anlände dit. Isaksson å sin sida har emellertid tillbakavisat uppgiften ifråga. I och med att Isaksson hade kommit diskuterade han, Margareta Linderoth, Wallin, Sundström och Jönsson vad Hagalid hade uppgivit om hotet mot honom. Resultatet av den diskussionen blev att de fem gemensamt åkte hem till Hagalid. Det var då inte tal om vem som var undersökningsledare. Enligt vad Margareta Linderoth uppgivit var hon av den uppfattningen att det var Isaksson som höll i hela saken och då även det aktuella hotet. Isaksson har däremot uppgivit att han åkte med som observatör och inte som undersökningsledare och enligt hans bedömning var det polismästaren som var ansvarig för ärendets handläggning. Efter ankomsten till Hagalids bostad, som troligen skedde omkring kl. 18.00, diskuterades uppgifterna om hotet med honom. I det resonemanget deltog tidvis även Hagalids sambo Siv Thyni. Enligt vad deltagarna uppgivit hölls det inte något förhör i egentlig mening utan det hela var mera ett samtal i vilket alla deltog. Samtalet kom i stort att kretsa kring frågan om vilka personer som hade utfört eller deltagit i hotet. Det ställdes emellertid även en del frågor om tiden och platsen för brottet. Beträffande tiden för brottet uppgav Hagalid att det skulle ha inträffat på tisdagskvällen, dvs. den 19 april, och någon annan kväll än den diskuterades inte. Wallin förde vissa anteckningar över vad som framkom men det gavs inte några direktiv om hur ärendet skulle läggas upp eller vem som skulle handlägga det. I och med att det inte fanns någon organisation utformade det hela sig, enligt Wallin, till ett mer eller mindre oorganiserat

resonemang. Det framkom inte heller några nya uppgifter och enligt Isakssons uppfattning var för övrigt uppgifterna tämligen osäkra eller diffusa. Läget var således i stort oförändrat då besökarna lämnade Hagalid vid 23.00-tiden. Det bestämdes därför att de skulle återvända hem till honom följande dags förmiddag. Den 22 april återupptogs också diskussionen eller samtalet med Hagalid. Inte heller det besöket gav dock något egentligt resultat och något förhör hölls inte. Efter besöket förklarade Isaksson att han inte tänkte offra mera tid på fallet och Margareta Linderoth ansåg att det hela verkade vara strunt, dvs. hon trodde inte på Hagalids uppgifter. Vid återkomsten till polisstationen blev hon tillfrågad av Tegelid och en kvinnlig representant för det lokala facket om någon tjänsteman på polisstationen var inblandad i någonting och om det gällde fru N. Margareta Linderoth svarade att det inte gällde fru N. och att det inte var hennes utan åklagarens sak om det förhöll sig så att han önskade fru N. hörd i något sammanhang. Efter besöket på polisstationen återvände Margareta Linderoth och Isaksson till Haparanda.

Lördagen den 23 april någon gång på eftermiddagen mottog Wallins 12-årige son ett telefonsamtal från en person som enligt hans uppfattning var Hagalid. Den uppringande, som föreföll orolig, önskade få kontakt med Wallin. Enligt Wallins bedömning var det i den situationen troligen bäst om han kunde få en personlig kontakt med Hagalid. Han ringde därför upp Jönsson och bad denne att följa med till Hagalid. De två fick därefter kontakt med Hagalid hemma hos dennes far. Hagalid stod då och talade i telefon med Isaksson, vilket samtal därvid övertogs av Wallin. Enligt Wallin berättade Isaksson att Hagalid inte hade nämnt namnen på de tre gärningsmännen, men med ledning av vad som yttrats hade han kommit fram till vilka dessa var. Isaksson har i den delen uppgivit att Hagalid hade nämnt någonting om att "ni har varit duktiga". Vidare har Isaksson uppgivit att Wallin vid tillfället ifråga hade berättat att Hagalid hade förklarat sig villig att tala om hur det förhöll sig med hotet. Telefonsamtalet avslutades med att Wallin lovade återkomma till Isaksson så snart detaljerna blev kända. Wallin, Jönsson och Hagalid slog sig därefter ned i köket, där Hagalid uppmanades att omtala namnen på de tre gärningsmännen. Enligt Jönsson nämnde Hagalid därvid namnen Söderholm, N. och H. Wallin för sin del uppfattade namnen N. och H. samt ett namn som kunde vara Söderholm. Med anledning av den osäkerheten fick han genom fråga till Jönsson förvissa sig om det verkligen var Söderholm som Hagalid hade sagt. Omedelbart efter det att Hagalid hade lämnat nämnda namnuppgifter rusade han upp och ut till sin bil som stod parkerad utanför fastigheten. Polismännen följde därvid efter för att försöka övertala honom att återvända så att ett förhör kunde genomföras. Hagalid förklarade emellertid att han skulle åka hem och gömma sin dotter och därefter gjorde han en rivstart och försvann. Wallin tog då telefonkontakt med Isaksson och informerade om vad Hagalid hade sagt. Därvid överenskoms det att Isaks-

son skulle taga kontakt med Backlund. Det visade sig dock att Backlund inte var anträffbar vid tillfället ifråga och det bestämdes då att Isaksson skulle komma till polisstationen i Kalix. Efter ankomsten dit sammanträdde han med Wallin och Jönsson. Vid ett förnyat försök fick han telefonkontakt med länsåklagaren, som efter att ha informerats i saken förklarade att Isaksson skulle hålla i ärendet men återkomma till Backlund under söndagen. I och med det beskedet gick Isaksson in som förundersökningsledare och han beslutade då att anhålla de tre namngivna personerna i sin frånvaro. Han hade dessförinnan inte begärt eller fått några råd eller upplysningar av Backlund. Beträffande anhållningsbesluten förhöll det sig enligt Isaksson på det sättet att såväl Wallin som Jönsson tryckte på för att få tvångsåtgärder till stånd och det är möjligt att det förhållandet i någon mån kom att påverka hans ställningstagande. Utöver samtalet till Backlund ringde han till Margareta Linderoth och bad henne att komma till Kalix. Isaksson och Jönsson åkte därefter hem till Hagalid och talade med honom. Samtalet ifråga dokumenterades inte. Då Margareta Linderoth sedermera kom till polisstationen informerades hon om vad som hade framkommit. Hon ringde därefter till biträdande länspolischefen Anders Blomquist, som efter erhållen information lovade att följande dag skicka fyra polismän till Kalix för att biträda med utredningen. I nära anslutning till det telefonsamtalet kom polismästaren Torbjörn Liljebo till polisstationen och därmed blev Margareta Linderoth befriad från sin befattning med ärendet. Liljebo har i saken uppgivit att han efter erhållen information föreslog att cheferna för kriminal- och ordningsavdelningarna, dvs. Tegelid och Ohlsson, skulle kallas till polisstationen. Isaksson, Wallin och Jönsson var emellertid av annan uppfattning. De ansåg nämligen att de två avdelningschefernas objektivitet kunde ifrågasättas i den föreliggande situationen. Polismästarens uppgifter i den delen har tillbakavisats av Isaksson och Jönsson medan Wallin uppgivit att han redan vid ett tidigare tillfälle hade frågat om Tegelid skulle avstängas. Nästa steg från Liljebos sida var att han bad att få tala med en i taget i enrum. Hans intryck av de samtal som därefter följde var att samtliga snarast möjligt önskade verkställa anhållningsbesluten. I anslutning till dessa samtal kallades Sundström till polisstationen. Denne omtalade då att Söderholm hade varit på kurs i Boden vid något tillfälle under den vecka då hotet mot Hagalid skulle ha ägt rum. Uppgiften om kursen i Boden hade Sundström för övrigt nämnt redan på kvällen den 21 april, dvs. under besöket hos Hagalid. Margareta Linderoth och Wallin hade hört yttrandet medan Isaksson uppgivit att han inte hade fått någon sådan upplysning förrän på kvällen den 23 april. Sundströms uppgift medförde att Isaksson bestämde att verkställigheten av anhållningsbesluten skulle anstå och att man skulle träffas nästa morgon på polisstationen.

Söndagen den 24 april på morgonen åkte Isaksson och ett par polismän hem till polisman Jan Nilzon för att höra honom om Söderholms vistelse i

Boden. De fick emellertid inte tag i Nilzon, varför de återvände till polisstationen, där Isaksson ringde till Backlund. Enligt Isaksson överenskomms det därvid att de fyra polismän som då var på väg från Luleå till Kalix skulle ta kontakt med Backlund för närmare ställningstagande i ärendet. I enlighet med den överenskommelsen togs det också en sådan kontakt och Isaksson talade då ånyo med Backlund, som förklarade att han tog över ledningen av undersökningen och han övertog även anhållningsbesluten. Senare samma dag ringde Wallin och meddelade att Nilzon hade hörts och därvid givit Söderholm alibi. Isaksson tog då omgående ännu en telefonkontakt med Backlund och informerade denne om vad som framkommit. Efter den informationen sade Backlund att Isaksson måste ta i med hårdhandskarna mot Hagalid. Isaksson frågade inte vad Backlund egentligen avsåg med det yttrandet. Hans egen uppfattning var dock att Hagalid kunde misstänkas för falsk tillvitelse i och med att Söderholm hade fått alibi.

Backlund har i saken uppgivit att det redan på lördagskvällen den 23 april var hans avsikt att övertaga ledningen på söndagen. Troligen sade han dock inte någonting direkt om den saken vid samtalet med Isaksson. Såvitt Backlund kunnat erinra sig var hans bedömning den att det inte var behövt att han gick in som förundersökningsledare redan på lördagskvällen utan att det kunde anstå till söndagen. Han kunde inte minnas att han på lördagskvällen skulle ha blivit underrättad om anhållningsbesluten. Då Backlund övertog ärendet förutsatte han att allt som hade förekommit i det var dokumenterat och därför gjorde han inte någon särskild kontroll av just den saken. Enligt hans minnesbild förelåg det inte några tveksamheter om var och när det anmälda brottet skulle ha ägt rum och han ansåg att de föreliggande målsägandeuppgifterna om själva händelseförloppet var tillräckliga. Frågan om någon form av besiktning eller rekonstruktion på brottsplatsen blev aldrig aktuell i och med att det under söndagen blev klarlagt att Söderholm hade alibi för aktuell tidpunkt. Det förhöll sig nämligen så att Wallin under söndagseftermiddagen fick kontakt med Nilzon, som då kunde berätta att Söderholm inte hade haft möjlighet att vara i Kalix under kvällen den 19 april. Anhållningsbesluten, som hade vilat i avvaktan på resultatet av förhöret med Nilzon, hävdades då av Backlund. Hävandet av anhållningsbesluten innebar dock inte att han därmed tog ställning i frågan om nedläggning av förundersökningen. Beslut att lägga ned förundersökningen fattade han först den 25 maj 1983, efter det att han hade fått in samtliga handlingar i ärendet. Han grundade därvid sitt beslut på handlingarna och vad som hade framkommit vid föredragningarna. Det hade dock inte hållits något förhör med någon av de tre namngivna personerna. Anledningen härtill var att Backlund ansåg att hela saken hade brutit i och med att Hagalids uppgifter beträffande Söderholm inte höll. Backlund menade helt enkelt att det påstådda brottet aldrig hade hänt. Beträffande Isakssons uppgifter om hårdhandskar mot Hagalid uppgav

Backlund att han inte kom ihåg själva telefonsamtalet med distriktsåklagaren men att det bör ha ägt rum. Backlund kan då möjligen ha sagt någonting om att man måste gå hårdare fram mot Hagalid eller något liknande.

Vad först gäller den i april 1983 verkställda utredningen av Hagalids anmälan om övergrepp i rättssak kan konstateras att den är minst sagt knapphändig. Protokollet över det första förhöret i ärendet som hölls med Hagalid på förmiddagen den 21 april innehåller endast följande beskrivning av själva händelsen.

Vad det gäller hotet mot honom på tisdagkvällen 20–21 så var han ute på Nyborgsvägen och cyklade och hade sin hund med sig och då prejade en bil honom, snett framför honom. Tre män steg ut ur bilarna dörrarna slogs upp och dom kommer fram till Hagalid. En av männen hade en kniv i handen, en av männen hade en militärmössa på sig. Mannen med kniven i handen ställde sig framför Hagalid mycket nära honom och andra bakom Hagalid. Mannen hade en morakniv i handen och han sade "vittnar du kommer vi att märka dig". Mannen såg konstig ut. "Stiger du upp på pallen (vittnespallen) skall du få se." Hagalid uppger att han kände igen vilka männen var och kände igen bilen.

Utöver den beskrivningen innehåller protokollet uppgifter om att en av gärningsmännen var en polisman. I anslutning till den uppgiften finns det då följdfrågor om vem polismannen ifråga var. Redovisningen av besöket hos Hagalid på kvällen den 21 april finns intagen i en av Wallin upprättad promemoria daterad 83-04-21–22. Promemorian, som väl närmast är att betrakta som en sammanfattning av vad Hagalid uppgav vid besöket, innehåller inte några uppgifter om hur själva händelsen hade tillgått eller exakt tid och plats för den. Förhöret den 23 april finns redovisat i ett protokoll. Inte heller detta protokoll innehåller något om hur hotet skulle ha genomförts utan i stort upptar det endast namnen på de tre misstänkta. Utöver nämnd redovisning finns det ytterligare en av Wallin upprättad promemoria daterad 83-04-23. Den promemorian är någon form av sammanfattning av det som polisen företagit i ärendet rörande övergrepp i rättssak. Vidare kan tilläggas att vissa uppgifter i saken finns intagna i den utredning där Hagalid hördes som misstänkt för falsk tillvitelse. Det gäller ett förhör med honom och ett med Siv Thyni, vilka hölls den 25 april.

Det dokumenterade utredningsmaterialet från april 1983 är, som tidigare nämnts, tunt. I ett fall som det föreliggande är det givetvis av största vikt att det redan i inledningsskedet anställs ingående förhör med målsägaren och eventuella vittnen. Så har emellertid inte skett utan vid de förhör eller samtal som hållits i saken förefaller det som om frågorna till övervägande delen hade kretsat kring vilka personer det var som hade hotat Hagalid. Det synes helt enkelt som om man på något sätt hade blivit fixerad vid just den frågeställningen och därför mer eller mindre glömt bort att säkra

övriga detaljer. Frågor om tiden och platsen för och tillvägagångssättet vid hotet blev därför inte närmare utredda. Det finns alltså all anledning att se kritiskt på det sätt varpå utredningen sköttes. Margareta Linderoth torde vara den som i första hand får anses ansvarig för planläggningen den 21 och 22 april. Enligt min mening borde hon omgående, efter det att hon hade mottagit den första informationen om Hagalids uppgifter om hotet, ha underrättat länspolischefen i saken. Uppgifterna var nämligen av den arten att det bör ha framstått som tämligen klart att det inte var lämpligt att ärendet handlades av kriminalpolispersonal från Kalix polisdistrikt. Även om jag har förståelse för att hon själv önskade bilda sig en uppfattning om vad som påstods ha utspelats måste jag ifrågasätta hennes dröjsmål med att anmäla ärendet för länspolischefen.

När det gäller hennes och övriga tjänstemäns besök hemma hos Hagalid dels på kvällen den 21 april och dels på förmiddagen den 22 april framstår det som märkligt att dessa besök synes ha genomförts utan någon egentlig planläggning. Inte ens frågan om vem som var förundersökningsledare hade klarats ut. För egen del anser jag att det var polismästaren som var undersökningsledare, eftersom Isaksson tydligen inte hade sagt att han hade övertagit ansvaret för ärendet. Det förhållandet att Isaksson var undersökningsledare i den s. k. vapen- och jaktutredningen innebar nämligen inte utan vidare att han därmed var undersökningsledare även i ärendet rörande det anmälda övergreppet i rättssak. Om det möjligen förhöll sig så att Margareta Linderoth var tveksam på den punkten borde hon givetvis ha diskuterat saken med Isaksson. Oavsett hur Margareta Linderoth och Isaksson såg på frågan om förundersökningsledarskapet kan väl knappast någon av dem ha undgått att lägga märke till att besöket hos Hagalid den 21 april mer eller mindre urartade till ett tämligen meningslöst pratande. Mot den bakgrunden framstår det som ofattbart att inte någon av dem inskred och tillsåg att det istället för pratandet anställdes ordentliga förhör och att övriga för ärendets vidare handläggning viktiga detaljer säkrades eller klarlades. Inaktiviteten i detta fall är betänkelig. Det kan givetvis också tyckas märkligt att inte Wallin, som själv anser sig vara en rutinerad utredningsman, gjorde något för att få en vettig handläggning till stånd. Även besöket den 22 april förefaller ha följt samma mönster som det den 21 april.

Resultatet av handläggningen den 21 och 22 april blev tydligen att varken Margareta Linderoth eller Isaksson hade för avsikt att vidtaga någon ytterligare åtgärd om inte Hagalid kom med några nya uppgifter, dvs. om han inte avslöjade namnen på de personer som skulle ha hotat honom. Även om Margareta Linderoth efter besöket den 22 april inte trodde på Hagalids uppgifter torde det ha varit vanskligt att direkt avfärda dem. Jag finner dock inte anledning att ytterligare uppehålla mig vid handläggningen dessa dagar utan stannar vid den kritik som ligger i det ovan anförda.

Beträffande den följande handläggningen finns det även där anledning

att se kritiskt på vissa delar. I och med att Hagalid, om än under något säregna former, namngav de tre personerna, stod man med tre misstänkta medan man i övrigt inte hade särskilt mycket uppgifter om själva brottet. Det om något borde ha manat till snabba insatser för att snarast få ett så fylligt material som möjligt till stånd. Utan en sådan plattform torde det nämligen vara svårt att driva en förundersökning. Isaksson, som var väl insatt i förhållandena, borde ha tänkt på detta då han gick in som förundersökningsledare. Jag vill dock inte direkt klandra honom eftersom hans ledning av förundersökningen kom att bli mycket kortvarig. Däremot vill jag något uppehålla mig vid länsåklagarens handläggning. Som framgått av utredningen informerades han i saken redan på lördagskvällen den 23 april. Med tanke på att den information som då lämnades innehöll uppgifter om att en polisman var utpekad som misstänkt för övergrepp i rättsak är det förvånansvärt att Backlund, även om han inte omgående övertog ärendet, inte lämnade Isaksson råd om hur undersökningen skulle skötas fram till söndagen, då förnyad kontakt skulle tagas. Jag vill erinra om att Backlund, enligt egen uppgift, redan på lördagskvällen hade för avsikt att övertaga ärendet följande dag. Isaksson hade nu att ensam bedöma situationen och han beslutade därvid att anhålla de tre namngivna personerna i deras frånvaro. Dessa anhållningsbeslut, som då inte verkställdes, övertogs av Backlund då han på söndagen den 24 april gick in som förundersökningsledare. Om man då ser på hur läget var vid den tidpunkten kan konstateras att det inte hade hänt något nytt i utredningen fränsett att man förgäves hade sökt Nilzon rörande Söderholms vistelse i Boden. Den bilden ändrades inte heller då Backlund övertog ärendet. Backlund lät alltså utredningen ligga nere i avvaktan på vad Nilzon hade att säga. Såvitt jag kunnat finna förhöll sig länsåklagaren väl passiv i den situation som då rådde och man får närmast ett intryck av att han visade ett relativt svalt intresse för fallet. I och med att han senare under söndagen underrättades om att Nilzon hade givit Söderholm alibi för tisdagskvällen den 19 april hävde han anhållningsbesluten mot de tre misstänkta. Utan att han vid det tillfället tog ställning till hur han fortsättningsvis skulle driva eller bedöma utredningen gav han, åtminstone enligt vad Isaksson uppgivit, denne rådet att ingripa mot Hagalid. Backlunds agerande i den delen är svårförståeligt. Vad Backlund skulle ha gjort var givetvis att se till att Hagalids anmälan hade blivit ordentligt utredd. Först därefter hade man bort taga ställning till om några andra åtgärder var påkallade. Det kom dock inte att bli någon ytterligare utredning om man bortser från förhören med Hagalid och Siv Thyni den 25 april, då saken kom att beröras. Backlund beslutade istället senare eller den 25 maj 1983 att nedlägga förundersökningen. Han hade då inte företagit någon ytterligare utredningsåtgärd. Enligt min mening är det märkligt hur han med en så bristfällig utredning som grund kunde fatta ett nedläggningsbeslut, där han angav att brott ej syntes kunna styrkas. Lokutionen är märkligt eftersom Backlund inte hade vidtagit någon egentlig

åtgärd för att verkligen försöka få klarlagt hur det förhöll sig med Hagalids uppgifter. Hans underlåtenhet i det fallet är anmärkningsvärd. Den bristfälliga utredningen kom också så småningom att utgöra en grogrund för spekulationer och ryktesspridning som fick helt orimliga proportioner. Möjligen hade detta kunnat förhindras om man från första början hade kopplat bort polisen i Kalix från utredningen och låtit personal från annat polisdistrikt sköta den. När polismän från Luleå polisdistrikt söndagen den 24 april ställdes till länsåklagarens förfogande utnyttjades de dock inte för de utredningsåtgärder som, trots Nilzons uppgifter, får anses ha varit påkallade, utan Backlund lät sig tydligen nöja med de uppgifter som företrädesvis Wallin hade redovisat.

Sammanfattningsvis kan fastslås att ärendet sköts på ett mycket valhänt sätt och att detta i stor utsträckning senare kom att bidra till de ur flera synpunkter otrevliga konsekvenserna. Det finns alltså all anledning att vara kritisk i detta fall. Den kritiken riktas då i första hand mot Backlund och Margareta Linderöth och i någon mån mot Isaksson. Jag finner dock inte anledning till någon åtgärd eller något uttalande utöver det anförda.

4 Förundersökningen angående falsk tillvitelse

Den 25 april 1983 kl. 08.00 beslutade distriktsåklagaren Isaksson att anhålla Leif Hagalid i sin frånvaro som misstänkt för falsk tillvitelse. Samma dag kl. 08.25 greps Hagalid, varefter han infördes på polisstationen kl. 08.45. Enligt anteckningar i upprättat personblad hölls förhör med honom jämlikt RB 24: 8 kl. 09.00.

Något protokoll över det förhöret har dock inte kunnat anträffas. Där- emot finns det ett protokoll över ett förhör som började kl. 11.00. Förhørsledare vid det tillfället var Wallin. Av förhørsprotokollet, som är mycket kort, framgår bl. a. att Hagalid uppgav att han inte medvetet hade sanningslöst tillvitit någon person brottslig gärning. Han uppgav också att han kände till vilka gärningsmännen var men att han inte vågade stå för det. Något förhör utöver det här nämnda kom inte att hållas med Hagalid. Han rymde nämligen samma dag, dvs. den 25 april, kl. 15.45 från arrestavdelningen. Den 26 april kl. 09.00 hävde Isaksson anhållningsbeslutet och den 3 oktober 1983 nedlade han förundersökningen. Länsåklagaren Andersson har sedermera efter överprövning väckt åtal mot Hagalid vid Haparanda tingsrätt för falsk tillvitelse. Målet är ännu inte prövat av domstolen.

Isaksson har vid förhör den 17 januari 1984 uppgivit att bakgrunden till anhållandet var att Hagalid vid förhör den 23 april 1983 hade påstått att Söderholm och två andra namngivna personer hade gjort sig skyldiga till övergrepp i rättsak. Det hade dock visat sig att Söderholm hade alibi för den tid då övergreppet skulle ha skett och Isakssons uppfattning var då att Hagalid hade lämnat oriktiga uppgifter och att han därför kunde misstänkas för falsk tillvitelse. Länsåklagaren Backlund, som var undersöknings-

ledare i ärendet rörande övergrepp i rättssak, sade också till Isaksson vid ett telefonsamtal på kvällen den 24 april att ta i med hårdhandskarna mot Hagalid. Isaksson bad därvid inte om några råd eller upplysningar och han fick inte heller några sådana. Morgonen efter det samtalet, dvs. den 25 april, beslutade Isaksson anhålla Hagalid i dennes frånvaro som misstänkt för falsk tillvitelse. Enligt Isakssons bedömning förelåg det nämligen risk för att Hagalid hade lämnat uppgifter om det anmälda övergreppet i rätts-sak till några personer som han hade varit i kontakt med och att han skulle kunna påverka dessa om han fick vara på fri fot. Hagalid greps kort efter det att anhållningsbeslutet hade fattats och han fördes då till polisstationen, där han underkastades ett förhör jämlikt 24:8 RB. Under det förhöret, som var mycket kort, var Isaksson närvarande. Hagalid bestred därvid att han skulle ha gjort sig skyldig till brott. Han insattes därefter i arrest och det var då avsikten att det första förhöret skulle följas av ytterligare förhör. Senare samma dag och innan något nytt förhör hade påbörjats rymde emellertid Hagalid från arrestavdelningen. Då de inledningsvis företagna spaningarna efter Hagalid inte gav något resultat, återvände Isaksson till Haparanda. Följande dag blev han uppringd av Hagalids ombud, advokaten Essegård, som omtalade att Hagalid uppehöll sig på okänd plats och att det kunde bli svårt att hitta honom. Essegård undrade därför om det inte kunde vara lämpligt att Isaksson hävde anhållningsbeslutet. Isaksson lovade tänka över situationen och återkomma i saken till Essegård. Efter att ha övervägt det hela ringde han upp advokaten och förklarade att anhållningsbeslutet var hävt. I och med att Hagalid inte hade anträffats ansåg Isaksson nämligen att det var bättre att häva anhållningsbeslutet och att utredningen därmed fick anstå tills vidare. Han hade fått viss kritik från kollegers sida för sin handläggning av saken. Ärendet utvecklade sig därhän att han kände ett motstånd ifrån såväl kolleger som polismän i Kalix och i den situationen fann han det föga meningsfullt att driva ärendet längre. Han avstod därför att anställa några nya förhör med Hagalid och avskrev istället ärendet. Isaksson var då informerad om att länsåklagaren Backlund hade lagt ner utredningen om övergrepp i rättssak.

Backlund har vid förhör den 30 januari 1984 uppgivit att det är möjligt att han vid någon kontakt med Isaksson hade sagt att man måste gå hårdare fram mot Hagalid eller något liknande. Han hade dock inte något minne av att han i förväg skulle ha informerats om Isakssons ingripande mot Hagalid. Enligt hans uppfattning var det dock inte olämpligt att Isaksson var undersökningsledare i nämnt ärende.

Redan inledningsvis vill jag klart deklarerat att jag ur flera synpunkter ställer mig frågande till lämpligheten av att Isaksson i den rådande situationen beslutade inleda en förundersökning mot Leif Hagalid rörande misstanke om falsk tillvitelse. Jag vill nämligen erinra om att Hagalid vid tidpunkten ifråga var målsägare i den då ännu inte avslutade förundersök-

ningen om övergrepp i rättssak. Visserligen var det i och för sig riktigt att hans uppgifter om Söderholms medverkan i det anmälda övergreppet kunde ifrågasättas. Faktum var dock att den polisman som hade givit Söderholm alibi hade lämnat sina uppgifter vid ett kortare telefonsamtal på eftermiddagen eller kvällen den 24 april och att dessa uppgifter inte på något sätt hade dokumenterats. Förhör med polismannen ifråga hölls först den 26 april, dvs. dagen efter ingripandet mot Hagalid. Med tanke på den utomordentligt stora betydelse som polismannens uppgifter om Söderholms förehavanden kunde få för förundersökningen var det givetvis av allra största vikt att det först anställdes ingående förhör med honom och att eventuella kontroller genomfördes innan ställning togs i frågan om hur man fortsättningsvis skulle agera. Enligt min mening kan det därför diskuteras huruvida de uppgifter som förelåg i ärendet på morgonen den 25 april verkligen var sådana att de utan vidare kunde läggas till grund för ett ingripande mot Hagalid. Även om jag för egen del ställer mig tveksam till underlaget anser jag mig inte kunna påstå att Isaksson skulle ha gjort sig skyldig till ett direkt fel i sammanhanget. En märklig omständighet i sammanhanget är att han ingrep mot Hagalid under Backlunds pågående förundersökning. Enligt min uppfattning borde ett eventuellt ingripande mot Hagalid i första hand ha varit en sak som länsåklagaren hade att ta ställning till och då först efter det att förundersökningen rörande övergrepp i rättssak hade redovisats. Backlund synes dock inte dela den uppfattningen utan har vid förhör förklarat att han inte har funnit något märkligt i Isakssons agerande. Det rörde sig dock här om två med varandra intimt förknippade ärenden, där det varken från rationell eller taktisk synpunkt kan ha varit särskilt lämpligt att handla på sätt som här skedde. Därtill kom att ärendet var av den arten att det måste betecknas som direkt olämpligt att polismän från Kalix polisdistrikt skulle utreda det. Det förhållandet synes inte ha beaktats av undersökningsledaren och inte heller av polismästaren.

Vad beträffar själva handläggningen av ärendet förefaller det som om Isaksson inte riktigt hade orkat med att fullfölja saken. Hans från början stora ambition övergick nämligen ganska snart i någon form av resignation. En starkt bidragande orsak till den omsvängningen var tydligen den kritik som han enligt egen uppgift utsattes för från åklagarhåll. Det hela resulterade i att han efter Hagalids rymning inte gjorde någonting för att försöka fullfölja utredningen. Man får istället ett intryck av att han i ren uppgivenhet skrev av ärendet för att på så sätt komma ifrån det. Det förhållandet att Hagalid rymde från arrestavdelningen borde givetvis inte ha fått medföra att man därmed avstod från att höra honom då han åter blev tillgänglig. Isakssons nedläggningsbeslut är därför betänkligt eftersom han inte på det sätt som hade ålegat honom hade försökt att nå ett resultat.

5 Omhändertagandet av Wallins tjänstevapen

Wallin har ansett att Liljebo gjort sig skyldig till myndighetsmissbruk genom att dels den 29 april 1983 besluta taga ut slagstiftet ur Wallins tjänstevapen och dels den 30 augusti 1983 besluta omhändertaga hans tjänstevapen.

Av länsåklagaren Anderssons utredning i saken, vilken ledde fram till uppfattningen att brott inte förelåg, framgår bl. a. följande. Den 28 april på kvällen blev Liljebo uppringd av chefen för kriminalavdelningen som berättade att Wallin tidigare samma kväll hade uppträtt på ett sådant sätt att man på polisstationen hade blivit orolig för honom. Vid en följande telefonkontakt med det vakthavande befälet fick Liljebo uppgifterna verifierade. Utöver iakttagelserna på kvällen den 28 april hade det i tiden före märkts ett förändrat beteende från Wallins sida. Allt detta gjorde att flera polismän ifrågasatte om Wallin var lämplig att inneha tjänstevapen. Med anledning därav beslutade Liljebo att vapnet skulle plockas ut från Wallins vapenskåp. Följande morgon diskuterade Liljebo beslutet med avdelningscheferna och företrädare för den lokala fackföreningen. Därvid framkom det att Wallin hade arbetat mycket övertid och att han föreföll slutkörd. Man ansåg därför att han, i enlighet med tidigare planering, borde taga ut semester under den följande veckan. Wallin informerades därefter om polisledningens syn på hans arbetssituation och att ledningen var av den uppfattningen att han var i behov av vila. Det träffades också en överenskommelse om att han skulle taga ledigt under den följande veckan. Under den diskussion som föregick överenskommelsen var Wallin tidvis synnerligen uppbragt och det blev då inte av att tala om hans tjänstevapen. Det bedömdes sedan som mindre lämpligt att direkt efter överenskommelsen delge honom beslutet om vapnet. Efter samråd beslutades det istället att slagstiftet skulle tagas bort ur vapnet. Vakthavande befäl underrättades i anslutning därtill om att Wallin inte skulle vara i tjänst under helgen och den följande veckan. Beslutet om vapnet skulle då delges Wallin snarast möjligt efter det att läget hade blivit lugnare. Liljebo informerade ganska omgående personalkonsulten eller Wallins läkare om beslutet. Wallin fick därefter genom läkare vetskap om den åtgärd som hade vidtagits med hans tjänstevapen. Slagstiftet återlämnades efter omkring 14 dagar.

Liljebo lämnade följande kommentarer beträffande beslutet om borttagande av slagstiftet och varför inte Wallin omgående delgavs det beslutet.

Hade jag delgivit honom det direkt är jag rädd för att reaktionen hade blivit sådan att jag omedelbart hade varit tvungen försätta honom ur tjänst. Fråga hade då uppstått om vilka konsekvenser det hade fått för utredningen, publicering m. m. med anledning av Wallins förtäckta hot. Det kan synas svagt att tänka i dessa banor, men jag ville "rädda" utredningen och behålla våra interna problem inom huset. Utredningen var ju i princip färdig.

Vidare skulle Wallin inte vara i tjänst, det var chefen för ordningsavdelningen, chefen för kriminalavdelningen, facket och vakthavande befäl informerade om. Att Wallin skulle ha blivit utkallad i tjänst var icke över huvud taget påkallat eller tänkt och skulle ej heller ha inträffat. Samtliga var informerade.

Wallin blev sålunda informerad om beslutet "bakvägen" via sin läkare. Det är i sig olyckligt och det har Wallin och hans läkare reagerat över. Läkaren har sagt att förhållandet kan ha stärkt Wallins paranoidea tankar om han nu haft sådana.

Vid det rådande tillfället/situationen bedömde jag beslutet som det då just lämpligaste.

Det följande omhändertagandet av Wallins tjänstevapen, varom beslut fattades den 1 september 1983, finns skriftligen redovisat i en handling daterad den 2 september. Omständigheterna på vilket beslutet grundades är klart angivna i den handlingen.

I rikspolisstyrelsens föreskrifter FAP 936-1, punkten 7.1, anges att polisman efter polischefs bestämmande skall tilldelas pistol som lån. Där emot finns det inte några föreskrifter om återtagande av tjänstevapen. I fall där det kan finnas anledning att ifrågasätta lämpligheten av att en polisman innehar ett tjänstevapen torde det dock exklusivt tillkomma polischef att bedöma och besluta i saken. Vad då rör beslutet att borttaga slagstiftet i stället för att omhändertaga vapnet kan säkerligen lämpligheten av ett sådant tillvägagångssätt diskuteras. Liljebos handlande synes dock ha skett med utgångspunkt från att åtgärden skulle vara så skonsam som möjligt. Hans strävan var följaktligen att söka undvika att Wallin skulle oroas. I och med att avdelningscheferna hade underrättats om åtgärden och med beaktande av att Wallin inte skulle vara i tjänst under den följande veckan kan det knappast göras gällande att ingripandet innebar någon risk ur arbetarskyddssynpunkt. Som tidigare nämnts kan det självfallet diskuteras hur en känslig fråga skall kunna lösas på det för den utsatte bästa tänkbara sättet. Säkerligen finns det i sådana fall många gånger utrymme för olika meningar. Även om Liljebos åtgärd att låta taga bort slagstiftet framstår som något ovanlig anser jag inte att det kan göras gällande att den skulle ha varit felaktig. Jag finner inte heller anledning att rikta någon kritik mot Liljebos senare beslut att omhändertaga Wallins tjänstevapen.

6 Avslutande synpunkter

JO Wigelius anförde i sitt beslut avslutningsvis följande angående förhållandena inom Kalix polisdistrikt.

Den s. k. Kalix-härvan har väckt mycket stor uppmärksamhet i massmedierna, varvid bl. a. många polismäns och andra personers allmänna hederlighet kommit att ifrågasättas. Det har inom rättsväsendet lagts ner mycket stora resurser på att utreda och pröva alla de påståenden om brottslig

verksamhet som framställts. Av länsåklagaren Anderssons beslut och av vad jag ovan har anfört torde framgå att betydande överdrifter har förekommit i skildringar av förhållandena inom Kalix polisdistrikt. Företeelser som angivits utgöra brott har i många fall, även om det till fullo kunnat bevisas att de inträffat, inte varit sådana att de enligt gällande rätt kunnat medföra straffansvar. I andra fall har det funnits naturliga förklaringar till vad som efter mer eller mindre fantasifulla slutsatser ifrågasatts vara brottslig verksamhet. Över huvud taget har enligt min mening det inträffade i de flesta fall givits alldeles för stora proportioner. Vad som i ett vidare perspektiv framför allt får anses vara allvarligt är påståendena om att en polisman genom knivhot skulle försökt förmå ett vittne att ta tillbaka sina uppgifter. Sakfrågan är nu föremål för prövning i domstol. Vad som har förevarit visar emellertid alldeles klart hur viktigt det är att ärenden av denna natur blir ordentligt utredda. Bortsett från det intresse som målsäganden eller den utpekade gärningsmannen i alla sådana fall kan ha av att utredningen bedrivs noggrant och seriöst, är det också, när en polisman är inblandad, från samhällets synpunkt av yttersta vikt att allt görs för att få fram vad som verkligen inträffat. Av vad jag tidigare anfört framgår att detta fall lämnat en del övrigt att önska i det avseendet.

Wallin har uppgivit att han varit motarbetad under vapen- och jaktutredningen och att motståndet och kritiken mot honom har fått än större proportioner efter händelserna i slutet av april 1983. Jag kan inte underlåta att redovisa mitt intryck att denna Wallins uppfattning bidragit till att han reagerat med påståenden om olika felaktigheter från kollegers sida. Jag finner därför skäl att här påpeka att jag inte är behörig att utreda eller pröva vad kolleger till Wallin utom tjänsten eller fackföreningen kan ha vidtagit för åtgärder i sammanhanget. Jag vill också, på grund av vad Wallin har anfört, framhålla att jag inte har haft skäl att ta ställning till Wallins uppgifter om att han inte ensam har ansvaret för anmälan till RÅ. Jag har nämligen inte funnit skäl att ifrågasätta några åtgärder mot Wallin för att anmälan gjorts eller för innehållet i den.

Avslutningsvis är det angeläget för mig att redovisa att jag vid min inspektion av polismyndigheten i Kalix inte funnit något som tyder på att denna skulle vara misskött eller att den i något avseende skulle i negativ mening skilja sig från andra polismyndigheter av motsvarande storlek.

Jäv för polisman vid handläggning av ärende om vårdslöshet i trafik (Dnr 315-1982)

I en klagoskrift till JO omtalade Gunnar Bäckström att han den 30 september 1981 varit vittne till en sammanstötning mellan två bilar förda av taxichauffören N. och värnpliktige H. Kort efter sammanstötningen

hade polisinspektören Lars-Göran Östman kommit till platsen. Denne hade strax låtit N. avlägsna sig och sedan förklarat att H. gjort sig skyldig till vårdslöshet i trafik. Bäckström hade fått intrycket att Östman per telefon uppmanat H. att inställa sig på polisstationen i Vårgårda för fortsatt utredning. Bäckström hade sedermera fått veta att Östman var svärson till N.

Klagomålen remitterades till polisstyrelsen i Alingsås polisdistrikt för utredning och yttrande.

Utredningen bekräftade att Östman, som var chef för polisdistriktets arbetsgrupp i Vårgårda, var gift med en dotter till N.

Östmans uppgifter gav bl. a. följande vid handen. Östman hade på olycksplatsen själv gjort vissa anteckningar och stegat upp en del avstånd. Östman hade inte upplyst om sin släktskap med N. och inte ansett det erforderligt att underrätta någon överordnad eller söka i sitt ställe till olycksplatsen tillkalla annan polispersonal från Alingsås eller Vårgårda. Eftersom N. varit på väg att utföra skolskjutsning hade Östman efter en kort stund medgivit denne att avlägsna sig med sitt fordon. Därefter hade Östman delgivit H. misstanke om vårdslöshet i trafik. Östman hade kallat N., H. och Bäckström till förhör, vilka han avsett att själv hålla. Sedan de båda sistnämnda uteblivit hade Östman vid ett tillfälle samma dag 30 september 1981 och en gång troligen redan påföljande dag telefonledes åter tagit kontakt med Bäckström och sökt Holmberg i syfte att erhålla ytterligare uppgifter för utredningen. Vid båda telefonsamtalen hade Bäckström ifrågasatt Östmans objektivitet. Östman hade fortfarande inte upplyst om sin släktskap med N. Senare hade Östman färdigställt sina anteckningar. Han hade kommit överens med chefen för allmänna utredningsroteln att ärendet skulle slutföras av polispersonal från Alingsås. Östman hade med hänsyn till det som förekommit inte ansett att annan personal i Vårgårda borde slutföra ärendet.

Polisstyrelsen anförde i sitt yttrande bl. a. att ärendet den 30 september 1981 diarieförts i B-diariet på centralorten i Alingsås och "strax efteråt" övertagits av kriminalpolismän vid rotel 2 "på grund av uppkommen jävssituation". Vidare anförde polisstyrelsen bl. a. följande.

Polisinspektör Östman har av speciella skäl – på väg till annat tjänsteuppdrag – inte kunnat fullfölja trafikärendet på anvisat sätt och därmed ej avslutat detta på trafikolycksplatsen. Enligt Östmans bedömning hade han genom upptagande av vissa primäruppgifter till trafikmålsanteckningar fått en sådan bild av det inträffade att dessa kunde ligga till grund för en rättvis och objektiv förundersökning i ärendet rörande vårdslöshet i trafik. Då trafikolyckan dessutom ej heller var av allvarligare slag med personskador som följd eller medfört betydande egendomsskada kunde enligt Östmans mening ärendet slutföras senare under dagen.

I princip bör handläggning av ifrågavarande ärendeslag följa anvisade rutiner. Östman borde därvid antingen själv försökt avsluta ärendet på platsen eller påkallat förstärkning från centralorten i Alingsås. Avsteg från

anvisningarna bör emellertid kunna göras i de fall de lokala förhållandena så påkallar. Omständigheter som att Östman ej hade tillgång till tjänstebil med kommunikationsradio och övrig utrustning och var dessutom tidspressad i annat uppdrag synes böra tillmätas avgörande betydelse beträffande bedömningen av ärendets utveckling och handläggning. Med hänsyn till händelsens art synes ej heller rimligt att hålla kvar parterna och vittne på platsen under så lång tidsperiod en eventuell begäran om förstärkning från centralorten kunde förväntas medföra. Oaktat N. var svärfader till Östman måste denne ges möjlighet att fullfölja sina köruppdrag utan alltför stor tidsutdräkt.

Huruvida Östmans förberedande anteckningar i trafikmålet varit tillfyllest för att senare kunna ge en fullständig bild av händelseförloppet i den inledda förundersökningen kan ej besvaras alldenstund ordningspolispersonal anlände efteråt till platsen och tog upp kompletterande uppgifter på klagandens begäran.

Som framgått av utredningen har ärendet redan på ett mycket tidigt stadium överlämnats till rotel 2 i Alingsås på grund av uppkommen jävssituation. Härvid har polisstyrelsen beaktat reglerna rörande rättssäkerhet och objektivitet under handläggningen som finns stadgade i RF 1:9.

Polisstyrelsen hemställde att JO måtte låta bero med vad som förekommit i saken.

Sedan ytterligare uppgifter inhämtats beslutade JO Wigelius att förundersökning skulle inledas och Östman skulle delges misstanke om myndighetsmissbruk genom de åtgärder han oaktat föreliggande jäv företagit på olycksplatsen samt genom att trots tillsägelser av kriminalinspektören Per-Olof Rosenberg ha hållit förhör med N. och därefter ha sökt vidtaga ytterligare utredningsåtgärder. Offentlig försvarare förordnades för Östman, varefter denne hördes ytterligare av befattningshavare vid ombudsmannaexpeditionen.

JO Wigelius anförde följande i sitt beslut i ärendet den 20 januari 1984.

Enligt 7 kap. 9 § rättegångsbalken (RB) skall beträffande polisman som har att vidtaga åtgärd eller meddela beslut enligt balken vad som i 6 § samma kapitel är stadgat om allmän åklagare äga motsvarande tillämpning, varvid dock fråga om jäv prövas av polismyndigheten. I 6 § 1 st föreskrivs bl. a. att åklagare ej må taga befattning med förundersökning beträffande visst brott, när beträffande detta föreligger omständighet, som skulle utgöra jäv mot domare. Enligt 2 st får dock åklagare vidta åtgärd som ej utan fara kan uppskjutas, fastän han är jävig. Enligt 3 st skall fråga om jäv mot åklagare, utom såvitt avser riksåklagaren, prövas av åklagarens närmaste förman.

Förundersökning skall inledas när det finns anledning anta att ett brott som hör under allmänt åtal förövats (23 kap. 1 § 1 st RB). Förundersökning behövs inte, om det ändå finns tillräckliga skäl till åtal, beträffande brott för vilket inte är stadgat strängare påföljd än böter. För trafikovarsamhet

som ej är grov stadgas visserligen blott böter. Förundersökning torde dock regelmässigt erfordras vid misstanke om sådant brott (jfr prop. 1969:114 sid. 34). Förundersökning inleds av polismyndighet eller åklagare. Enligt 4 § förordningen (1975:986) om handläggning av vissa polischefsuppgifter, den s. k. delegationsförordningen, med anslutande föreskrifter av rikspolisstyrelsen, får bl. a. polis- eller kriminalinspektör åläggas att i polischefs ställe – med vissa undantag, varom ej här är fråga – leda förundersökning i brottmål om saken är av enklare beskaffenhet. I detta fall har i samband med ärendets registrering i Alingsås den 30 september 1981 tjänstgörande kriminalkommissarie inträtt som undersökningsledare.

Innan förundersökning hunnit inledas må polisman hålla förhör och vidta annan åtgärd i syfte att utreda brottet, om åtgärden inte kan uppskjutas utan olägenhet. Detta framgår av 23 kap. 3 § 4 st RB. Stycket har tillagts genom lagstiftning 1969 (prop. 1969:114) med anledning av vissa förslag av trafikmålskommittén. Typfallet när bestämmelsen är tillämplig är just vid trafikolycksfall. Den förutsätter naturligtvis att polismannen bedömer situationen vara sådan att förundersökning kan inledas.

När polisman vidtar utredningsåtgärder enligt 23 kap. 3 § 4 st är jävsregeln i 7 kap. 6 § 1 st jämfört med 9 § tillämplig. Regeln gäller enligt ordalydelsen i 9 § alltid när polisman ombesörjer handläggning enligt rättegångsbalken. I samband med införandet av 4 st i 23 kap. 3 § RB underströk också departementschefen (prop. 1969:114 sid. 34) att den misstänkte självfallet inte vid polismannens utredning skulle ha sämre ställning än vid förundersökning. De allmänna bestämmelserna om förundersökning borde beträffande polismands utredningsåtgärder iaktas i tillämpliga delar. Uttrycklig föreskrift därom fann departementschefen inte behövlig.

I förhållande till sin svärfader har Östman varit jävig (4 kap. 13 § 2 p RB). Han har sålunda inte ägt vidtaga annan åtgärd på trafikolycksplatsen än sådan som ej utan fara kunde uppskjutas. Därefter har han inte ägt befatta sig med ärendet.

Såvitt utredningen visar har Östman av en tillfällighet passerat olycksplatsen vid Tånga Hed. Som situationen var är det naturligt att Östman, även om han tydligen omgående varit på det klara med att den ene inblandade trafikanten var N., stannat och tagit reda på vad som inträffat. Det kunde ju finnas behov av omedelbara åtgärder på platsen.

Det är möjligt att situationen kunnat bedömas så, att det icke varit utan fara att uppskjuta trafikmålsutredningen på platsen. Man kan i vart fall ej bortse från möjligheten att det kunde vara förenat med vissa risker att någon längre stund uppehålla N., som utförde skolskjuts. I ärendet är upplyst att det denna morgon inte funnits annan polispersonal i tjänst i Vårgårda. Att tillkalla polis från centralorten Alingsås kunde medföra betydande tidsutdräkt. Det är därför inte uteslutet att Östman hade rätt att vidta de åtgärder på olycksplatsen som erfordrades för att N. skulle kunna ge sig av därifrån.

Det är visserligen i allmänhet så, att utredning av trafikmål om möjligt bör göras klar på platsen för händelsen. I rikspolisstyrelsens anvisningar för trafikmålsutredningar föreskrivs sålunda att polismannen när han lämnar platsen helst bör vara klar med samtliga förhör och ha gjort alla anteckningar och skisser som behövs. Det kan dock naturligtvis inte gälla ett fall som detta. Östman har icke ägt vidtaga någon åtgärd utöver de oundgängligen erforderliga, nämligen de som behövdes för att de objektivt konstaterbara förhållanden som var av betydelse för ärendets vidare handläggning skulle finnas dokumenterade. Något förhör eller något ståndpunktstagande i vållandefrågan hade Östman inte bort ge sig in på och han hade till det yttersta bort vinnlägga sig om öppenhet och objektivitet vid de åtgärder han måste vidtaga. Givetvis hade Östman bort för de närvarande klargöra i vilket förhållande han stod till N. och öppet redovisa hur han bedömde läget. Om Östman förfarit på detta sätt vill jag hålla för troligt att det hade funnits förutsättningar för att hos samtliga närvarande skapa förståelse för situationen och förtroende för Östmans åtgärder.

Det är utomordentligt anmärkningsvärt att Östman underlät att upplysa om sitt skyldskapsförhållande till N. Han synes dessutom ha uppträtt så, att han givit H. och Bäckström ett intryck av partiskhet. Detta intryck kan beklagligtvis inte anses helt ogrundat. Östman har ju bildat sig en förhastad och som det visat sig oriktig uppfattning i vållandefrågan och utifrån denna delgett endast H. misstanke om vårdslöshet i trafik. Det måste också ha tett sig besynnerligt att Östman inte alls intresserat sig för eventuella tekniska brister hos det av N. förda fordonet men tydligen undersökt H:s bil.

I ärendet är vidare utrett att Östman inlåtit sig på att senare under dagen hålla förhör med N., varvid han upprättat en skiss med N:s version av olyckshändelsen samt att Östman – därtill med viss enträgenhet – verkat för att själv få till stånd liknande förhör med H. och Bäckström.

Genom att hålla förhöret med N. och kalla H. och Bäckström till sig för förhör har Östman handlat helt i strid med jävsreglerna. Hans åtgärder är så mycket mera anmärkningsvärda som han uppenbarligen vid det laget av Rosenberg gjorts uppmärksam på att det förelegat en jävsfråga. Det kan ifrågasättas om inte Rosenbergs yttranden i denna fråga varit av sådan art att de närmast haft karaktär av direktiv till Östman att inte hålla något förhör med N. Det är dock något dunkelt hur det förhåller sig därmed. Det vill ju också förefalla som om inte heller Rosenbergs uppfattning om rättsläget varit alldeles klar. Jag har inte funnit tillräcklig anledning att fördjupa mig däri. Jävsfrågan hade överhuvudtaget inte bort prövas i den ordning det här skett. Av den redogörelse jag ovan lämnat för innehållet i 7 kap. 9§ rättegångsbalken framgår att beträffande polisman föreskrivs en annan ordning för prövning av jävsfrågor än den som gäller för åklagare. I fråga om åklagare i allmänhet görs prövningen av hans närmaste förman. Beträffande polisman ankommer prövningen alltid på polismyndigheten. Det är sålunda en polischefsuppgift att pröva jävsfrågor och det torde ej

f. n. finnas något utrymme för att delegera uppgiften till lägre befattningshavare. Vad som rätteligen ålegat Östman i den uppkomna situationen har varit att till polischefen eller närmaste förman anmäla jävsfrågan och sedan avvakta polismyndighetens beslut.

Även om Östman möjligen trott att det var hans sak att ta ställning i jävsfrågan, så är hans handlande märkligt. I ett tidigare avgjort ärende som har vissa beröringspunkter med det förevarande (jfr JO:s ämbetsberättelse 1980/81 sid. 118) har jag understrukit vikten, med hänsyn till jävsreglernas syfte och allmänhetens förtroende för rättsvårdande myndigheter, av att jävssituationer inte tillåts utveckla sig. Det naturliga och riktiga förhållningssättet är att man söker i möjlig mån undvika befattning med ärenden där någon med fog kan misstänka att man brister i opartiskhet. Hos Östman har insikten därom vaknat på ett alltför sent stadium. Tyvärr har han även då handlat oöverlagt och omdömeslöst genom att kasta bort de skisser och anteckningar han gjort på trafikolycksplatsen. Detta material har Östman givetvis inte ägt förfoga över på sådant sätt.

Såsom av det föregående framgått anser jag inte uteslutet att Östman oaktat jävet ägt vidta vissa åtgärder på trafikolycksplatsen. Vad gäller hans åtgärder i övrigt har Östman åsidosatt vad som författningsenligt gällt för hans verksamhet. Det är visserligen svårt att fatta hur en polisman i Östmans ställning kunnat så vantolka jävsreglerna som här skett. De är till sitt syfte och innehåll enkla och naturliga. Jag anser mig dock vid en samlad bedömning av vad som förekommit i ärendet böra godta Östmans påstående att han bildat sig föreställningen att förhållandet mellan honom och Norrsjö inte hindrade honom från att vidta de åtgärder han hade i tankarna. Jag vill alltså inte påstå att Östman uppsåtligen brutit mot jävsreglerna. Att han handlat grovt oaktsamt menar jag dock stå klart. I den del där det sålunda skulle kunna bli fråga om ansvar för vårdslös myndighetsutövning är dock av utredningen att döma det förfång gärningen medfört tämligen begränsat. På grund härav nedlägger jag förundersökningen mot Östman. Åtal skall således icke väckas mot denne. Jag beslutar vidare att också i övrigt stanna vid den synnerligen allvarliga kritik som innefattas i det föregående.

Innan jag avslutar ärendet vill jag med några ord beröra polisstyrelsens yttrande till JO. Enligt yttrandet skulle trafikmålsutredningen redan på ett mycket tidigt stadium ha överlämnats till rotel 2 i Alingsås på grund av "uppkommen jävssituation". I den till grund för yttrandet liggande promemorian uppges att handläggningen efter ärendets upptagande i bötesdiariet helt skötts av personal från kriminalavdelningen i Alingsås. Dessa uppgifter måste i betraktande av vad utredningen givit vid handen anses missvisande. Jag finner därför anledning att erinra polisstyrelsen om vikten av att fullständiga och korrekta uppgifter lämnas som svar på JO:s begäran om utredning. Jag vill också säga att jag finner det anmärkningsvärt att polisstyrelsen kunnat så fullständigt som skett felbedöma jävsfrågan, oaktat dess uppmärksamhet vid begäran om yttrandet särskilt riktats därpå.

Handläggning av ett ärende om avvisning; fråga om tillämpning av den s. k. första asylsprincipen

(Dnr 1806-1983)

Iranska medborgaren Z. och hennes fyra barn ankom den 5 juni 1983 med flyg till Arlanda från Istanbul. Vid polisförhör uppgav hon bl. a. att hennes make var kurd och hade varit aktiv för kurdernas sak i Iran men suttit fängslad när Z. gick över gränsen till Turkiet tre månader tidigare. Hon hade blivit sjuk i Istanbul och genomgått en operation. Barnen hade då bott hos vänner. För att kunna lämna Turkiet hade Z. varit tvungen att köpa ett falskt pass som hon dock lämnat till en okänd iranier på flygplanet. Z. företedde vid ankomsten till Arlanda ett pass som hon uppgav vara hennes originalpass, vari dock hennes barn hade förts in på ett felaktigt sätt och en falsk inresestämpel i Turkiet hade anbringats.

Polismyndigheten i Stockholms polisdistrikt beslöt samma dag med stöd av 50 § första stycket utlänningslagen (UtlL) att Z. och barnen skulle tas i förvar. Polismyndigheten beslöt den 6 juni 1983 om avvisning av dem eftersom Z. saknade för inresa erforderlig visering och erforderligt arbets- och uppehållstillstånd. Vidare anförde polismyndigheten att det med stöd av vad som framkommit under utredningen ansågs vara uppenbart att Z. i Turkiet, dit verkställighet skulle ske, inte löpte risk att sändas vidare till hemlandet. Beslutet anmäldes till statens invandrarverk (SIV) som dock inte övertog ärendet under förutsättning att verkställighet skedde till Turkiet.

Jur. kand. Kurt E. Olofsson, som sedermera förordnades som offentligt biträde åt Z., anförde hos SIV besvär över avvisningsbeslutet och begärde inhibition av detta på humanitära grunder. SIV beslöt den 8 juni 1983 att inte ställa in verkställigheten och att Z. och hennes barn skulle hållas i förvar tills vidare, dock längst till den 13 juni, eftersom undanhållande skäligen kunde befaras. Olofsson begärde på nytt inhibition, denna gång på medicinska grunder. Begäran avslogs också denna gång sedan läkare undersökt Z. Verkställighet skedde den 9 juni 1983 kl. 8.40.

I en skrivelse, som kom in till JO den 20 juni 1983, hemställde Olofsson att JO måtte vidta erforderlig utredning av invandrarverkets handläggning av ifrågavarande avvisningsärende samt dess överensstämmande med svenska regeringens politik vis à vis Turkiet. Som grund härför anförde Olofsson följande.

Avvisningsbeslutet i detta fall är uppenbart oriktigt och fattat på en felaktig uppfattning av iranska flyktingars förhållanden i Turkiet.

Statens Invandrarverk har i detta avvisningsärende åsidosatt alla humanitära skäl som åberopats, trots att det är välkänt att iranska flyktingar med kurdiskt ursprung eller anknytning, som misstänks för "terrorism" eller "politisk aktivitet" löper risk att återsändas till Iran eller att i vart fall utsättas för förföljelse i Turkiet.

Vidare torde familjens möjligheter att klara sin försörjning i Turkiet vara starkt begränsade, vilket med hänsyn till familjens sammansättning med fyra små barn väcker stora farhågor för deras framtida säkerhet.

Mot bakgrund av att Sverige tillsammans med Danmark, Norge, Frankrike och Belgien för ca ett år sedan gjort anmälan mot Turkiet inför Europarådets kommission för de mänskliga rättigheterna för förmenta brott mot de mänskliga rättigheterna efter militärregimens maktövertagande, ter sig invandrarverkets handläggning av detta ärende mycket märklig.

Med anmälan till Europarådet avser staterna som gjort sak emot Turkiet att uppnå ett generellt fördömande av Turkiets politik att bryta mot de mänskliga rättigheterna, trots att landet förbundit sig att följa Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna. I materialet som ligger till grund för anmälan finns konkreta fall där regimen förbrutit sig emot konventionen om de mänskliga rättigheterna.

Denna diskrepans mellan Sveriges ambitiösa utrikespolitiska strävanden och vårt faktiska handlande i flyktigärenden synes ägnat att på ett allvarligt sätt äventyra vår trovärdighet på det internationella planet i dessa frågor av humanitär karaktär.

— — —

Det synes anmärkningsvärt att Turkiet, trots dess förmenta brott mot de mänskliga rättigheterna, ändock av invandrarverket anses acceptabelt som asylland med hänvisning till att landet undertecknat Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna.

Olofssons skrivelse remitterades den 1 juli 1983 dels till SIV för upplysningar och yttrande och dels till polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt för yttrande över frågan hur polisstyrelsen vid avvisningsbeslutet kommit fram till bedömningen att "det är uppenbart att (Z.) i Turkiet, dit verkstälighet skall ske, inte löper risk att sändas vidare till hemlandet".

SIV beslöt den 14 juli 1983 att lämna Z:s ansökan om uppehålls- och arbetstillstånd utan bifall och att avslå hennes besvär, eftersom några skäl att ändra polismyndighetens beslut inte hade kommit fram. Olofsson överklagade SIV:s beslut hos regeringen.

I yttrande, som kom in till JO den 27 juli 1983, anförde SIV inledningsvis följande.

Det ankommer i första hand på polismyndighet att besluta om avvisning. Åberopar sökanden politiska skäl är huvudregeln att ärendet skall överlämnas till statens invandrarverk (SIV) för handläggning. Bedömer polismyndigheten att de åberopade skälen är uppenbart oriktiga eller — såvitt avser skäl enligt 6 § utlänningslagen — att de kan lämnas utan avseende, äger polismyndigheten dock besluta om avvisning. Beslutet skall i sådana fall anmälas till SIV jämlikt 37 § utlänningslagen och beslutet får verkställas först om SIV beslutar att inte överta handläggningen av ärendet — dvs. om SIV delar polisens bedömning att de åberopade skälen är uppenbart oriktiga respektive kan lämnas utan avseende.

Beslut om avvisning skall enligt 81 § utlänningslagen i första hand verkställas till det land från vilket utlänningen kommit till Sverige. Detta gäller även när utlänningen åberopar politiska skäl. De politiska skälen prövas då inte i förhållande till hemlandet utan i förhållande till det land dit verkstäl-

lighet av avvisningsbeslutet skall ske. Om utlänningen i detta land kan bedömas åtnjuta skydd mot att sändas till hemlandet – eller till land där han riskerar förföljelse kommer verkställighet normalt att ske till detta tredje land. Det är vad som brukar kallas första asylsökningsprincipen, dvs. att asyl skall sökas i det första land en asylsökande kommer till under förutsättning att det är fråga om ett land där han kan tänkas komma att få asyl. Principen om "första asylsökningsland" tillämpas av de flesta länder.

Efter en redogörelse för vad som förekommit i saken yttrade SIV vidare.

Kring årsskiftet 1982–83 började tillströmningen av iranier från Turkiet, vilka åberopade politiska skäl gentemot hemlandet och/eller risk att inkallas till krigstjänstgöring, att öka i antal. Detta ledde till att SIV tillskrev svenska ambassaden i Ankara för att bl. a. få information om risken för iranska flyktingar i Turkiet att återsändas till Iran.

Den information som härvid erhöles från ambassaden, samt från svenska generalkonsulatet i Istanbul, gav besked om att iranska flyktingar i Turkiet ej riskerade återsändande till hemlandet. Dessa uppgifter har även konfirmerats vid upprepade kontakter med representanter för UNHCR (FN:s flyktingkommisariat) samt vid ett besök i Turkiet som avdelningschefen hos SIV, Björn Weibo, gjorde i mars 1983.

Mot bakgrund av vad som sålunda framkommit – att iranska flyktingar rent faktisk har en fristad i Turkiet – anser SIV att principen om första asylsökningsland kan och bör tillämpas gentemot Turkiet. Avvisningsbeslut beträffande iranska flyktingar kan således verkställas till Turkiet, trots att Turkiet begränsat sin anslutning till Genèvekonventionen till att avse medborgare i europeiska länder. Vägledande för verkets ställningstagande är om ett land erbjuder faktisk fristad eller ej.

I sammanhanget kan noteras att invandrapolitiska kommittén (IPOK) i sitt delbetänkande (SOU 1983:29 s. 126) framför att direktavvisning (jfr 83 § utlänningslagen) av den som åberopar politiska skäl bör kunna ske till sådant tredje land som tillämpar 1951 års Genèvekonvention eller där det är välkänt att den kategori det gäller eljest har skydd.

Avvisnings- och anmälningsärendet rörande Z. och hennes barn har således handlagts i enlighet med den praxis som utvecklats i ärenden av förevarande slag och som IPOK även för framtiden förordar.

Vid polisstyrelsens yttrande fanns fogat ett yttrande från polisintendenten Sven Smedjegården, som hade fattat beslutet om avvisning av Z. Däri anförde han: "Som beslutsfattare i utlänningsärenden på Arlanda försöker jag hålla mig à jour med den politiska utvecklingen främst i de länder från vilka flyktingströmmen är störst och dit avvisning vanligen sker. Bl. a. har jag fortlöpande kontakt med invandrarverket för att få aktuell information. Dessa underhandskontakter gav vid handen att iranska medborgare i Turkiet inte löper risk att återsändas till hemlandet, varför jag beslöt avvisa (Z.) till Turkiet. Ärendet anmäldes till invandrarverket jämlikt 37 § utlänningslagen, varvid verket meddelade att man ej övertog ärendet, varför avvisningen verkställdes." – Polisstyrelsen (t.f. polismästaren Sune Sandström) fann, mot bakgrund av vad Smedjegården uppgivit, att någon kritik inte kunde riktas mot hans beslut att verkställa avvisningen.

Den 12 augusti 1983 kl. 14.25 återvände Z. och hennes barn till Sverige (Arlanda) med flyg från Istanbul. Polismyndigheten beslöt på nytt att Z. och hennes barn skulle tas i förvar. Liksom vid det tidigare tillfället ansåg polismyndigheten att det var uppenbart att Z. i Turkiet inte löpte risk att sändas till hemlandet. Avvisningsbeslutet anmäldes till SIV som den 12 augusti kl. 19.05 meddelade att verket ej övertog ärendet under förutsättning att verkställighet skedde till Turkiet. Resan företogs den 16 augusti 1983.

I ett beslut den 18 augusti 1983 anförde regeringen följande med anledning av Z:s besvär över SIV:s beslut den 14 juli 1983: "(Z.) får anses ha anfört sådana omständigheter av humanitär art att sådana skäl av synnerlig vikt som avses i 33 § första stycket 4 utlänningsförordningen (1980: 377; omtryckt 1982: 1112) har förelegat i avvisningsärendet. Hon och hennes barn borde därför inte ha avvisats. Regeringen upphäver avvisningsbeslutet." I ett beslut samma dag beslöt regeringen att inte ta upp till prövning av Olofsson anförda besvär över SIV:s beslut den 15 augusti 1983. Som skäl härför anfördes att enligt 68 § UtIL klagan ej fick föras över SIV:s beslut i anståndsfrågan. SIV beviljade den 22 augusti 1983 Z. och hennes barn inresevisering samt uppehålls- och arbetstillstånd till den 21 augusti 1984. Verket beslöt också den 17 september 1983 att "med hänsyn till omständigheterna" bifalla besvären över avvisningsbeslutet den 15 augusti 1983. I det senare beslutet antecknades att grund hade förelegat att avvisa Z. jämte barnen med stöd av 28 § 1. och 29 § första stycket 1. utlänningslagen.

Sedan ytterligare skriftväxling förekommit i klagörendet, anförde JO Wigelius i huvudsak följande i ett beslut den 20 mars 1984.

Utlänningslagens regler är utformade så att polismyndigheten på den ort dit en utlännings ankommer har att ta ställning till om han har rätt att komma in i landet. I vissa särskilda fall, t. ex. när utlännings inte har pass, visum eller uppehållstillstånd eller saknar tillräckliga medel för sitt uppehälle, kan polisen fatta beslut om avvisning. Om utlännings ansöker om politisk asyl eller anför politiska skäl i övrigt för att få stanna här finns det dock en särreglering. Enligt 33 § UtIL skall således polisen överlämna ärendet till SIV om det föreligger skäl till avvisning men utlännings påstår att han i det land, som han skulle komma att sändas till, löper risk att bli utsatt för politisk förföljelse. Detsamma gäller om utlännings påstår att han i det landet inte är skyddad mot att sändas till ett land, där han löper denna risk. Ärendet skall dock inte överlämnas till SIV, om utlännings påstående är uppenbart oriktigt. Vad som sägs i 33 § om överlämnande gäller även, när utlännings påstår att han inte vill återvända till hemlandet på grund av de politiska förhållandena där. Något överlämnande behöver dock inte ske om de skäl som utlännings åberopat för att inte vilja återvända till hemlandet kan lämnas utan avseende eller, när utlännings

skall sändas till ett annat land, om det är uppenbart att han inte löper risk att sändas vidare till hemlandet. Av rättssäkerhetsskäl infördes i 1980 års utlänningslag en skyldighet för polisen att till SIV anmäla beslut om avvisning av utlänningar i fall som här avses (37 § UtL). SIV skall då genast besluta om verket skall överta ärendet eller inte. Verket skall endast pröva om polismyndighetens bedömning är riktig. Om man kommer till annan slutsats beträffande uppenbarhetskriteriet än polisen skall SIV överta ärendet och polisens avvisningsbeslut förfaller. I annat fall kan beslutet verkställas.

Den särskilda regleringen har självfallet sin grund i humanitära överväganden. Sverige är anslutet till 1951 års FN-konvention angående flyktingars rättsliga ställning (Genèvekonventionen) och till 1967 års s. k. New York-protokoll i samma ämne. Därigenom har Sverige förpliktat sig bl. a. att inte avvisa eller utvisa flykting till ett land, där han riskerar förföljelse. Här kan också nämnas att Europarådet 1981 utfärdade en för medlemsstaterna icke bindande rekommendation att beslut i första instans skall fattas av en central myndighet med möjlighet för utlännen att överklaga. Svårigheten vid utformningen av de nationella reglerna, inte bara för Sveriges del, ligger i att från den centrala myndighetens prövning sortera bort de fall där utlännen inte har några egentliga skäl för en asylansökan eller hans påståenden om politisk förföljelse inte kan tas på allvar. Denna avvägning har för Sveriges del resulterat i de regler som jag redogjort för ovan. I samband med införandet av dessa anförde departementschefen (prop. 1979/80:96 s. 51) att polisen kunde underlåta att överlämna ett ärende till SIV bara när, i det enskilda fallet, varje risk för förföljelse framstod som utesluten i hemlandet eller, om avvisning övervägdes till tredje land, varje risk för vidareändning till hemlandet framstod som utesluten i det landet.

Beträffande Z. tycks det inte ha ifrågasatts att hon skulle betraktas som annat än politisk flykting i förhållande till sitt hemland. Emellertid hade hon uppehållit sig i Turkiet en tid innan hon därifrån reste till Sverige. Frågan har således varit om hon i enlighet med den av Sverige ganska strängt tillämpade första asyllands-principen borde ha sökt asyl i Turkiet. Ett led i den bedömningen är om flyktingar från Iran åtnjuter tillräckligt skydd i Turkiet. Vad polisen vid Arlanda hade att ta ställning till var således om Z:s påstående att hon i Turkiet inte åtnjöt skydd mot ett återsändande till Iran var uppenbart oriktigt. Jag kan för min del inte finna att så skulle ha varit fallet. Även om polismyndigheten genom underrättelser från invandrarverket eller på annat sätt kände till att iranska flyktingar inte brukade sändas tillbaka från Turkiet, kan det knappast ha förelegat sådana omständigheter att varje risk för ett återsändande kunde bedömas vara utesluten, särskilt med beaktande av att Turkiet inte genom anslutning till konvention är förpliktigt att ta emot flyktingar från Iran. Jag vill dock tillägga att jag har viss förståelse för att myndigheterna kan ha ett

praktiskt intresse av att de ärenden, där första asyllands-principen kan tillämpas, blir snabbt avgjorda. Det är nämligen oftast en förutsättning för att den asylsökande skall tas emot i det land, där han enligt rådande svensk uppfattning borde ha sökt en fristad, att han återsänds dit inom kort efter ankomsten till Sverige. Ett överlämnande till SIV medför således i många fall att principen inte kan tillämpas. Detta kan dock enligt min mening inte utgöra ett tillräckligt skäl för att tänja ut lagregler som införts till skydd för den enskilde; regler som i detta fall är nytillkomna och som lagstiftaren har infört under hänsynstagande till första asyllands-principen.

Olofsson har beträffande SIV:s handläggning av avvsningsärendet hävdad att beslutet är oriktigt och fattat på grund av en felaktig uppfattning om iranska flyktingars förhållanden i Turkiet. Han har därvid bl. a. hänvisat till Sveriges agerande mot Turkiet i Europarådet med anledning av uppgivna kränkningar av de mänskliga rättigheterna. SIV å sin sida har på anförda skäl hävdad att iranska flyktingar har en s. k. faktisk fristad i Turkiet, dvs. att de i praktiken inte sänds hem trots att Turkiet begränsat sin anslutning till Genève-konventionen till att avse medborgare i europeiska länder. Enligt min mening kan man inte helt sammanföra frågorna om ett lands eventuella brott mot konventionen angående de mänskliga rättigheterna och om flyktingars ställning i det landet. Även om konventionsbrott har inträffat i ett land är det ju därmed inte utsagt att flyktingar från ett annat land skulle behandlas på ett sådant sätt att det skulle vara uteslutet att Sverige återsänder dem dit enligt första asyllands-principen. Däremot är självfallet sådana förhållanden som Olofsson pekat på av den arten att polismyndigheten inte bör lämna utlänningens påstående utan avseende.

I ärendet har inte framkommit några uppgifter som i och för sig ger mig anledning att ifrågasätta SIV:s påstående om Turkiet som en faktisk fristad för flyktingar från Iran. Jag har emellertid i ett tidigare ärende här (dnr 2308-1981) uttalat bl. a. följande angående en etiopier som i enlighet med första asyllands-principen återsändes till Italien, där han ansetts ha en faktisk fristad: "Invandrarverket använder begreppet 'faktisk fristad' om det skydd som etiopiska flyktingar enligt praxis erhåller i Italien utan att erhålla flyktingstatus. Ett sådant skydd som faktisk fristad kan ge kan dock knappast anses jämförbart med det skydd som ett erkänt flyktingskap ger. Jag är därför tveksam till en praxis som innebär att en flykting vägras asyl och återsänds till ett genomreseland där han inte åtnjuter full flyktingstatus, även om man kan räkna med att han får ett visst faktiskt skydd." Jag finner inte anledning att nu inta någon annan ståndpunkt. Sveriges bundenhet av konventionerna på området anser jag bör innebära en förpliktelse för landet att inte sända en person som i förhållande till hemlandet är att anse som konventionsflykting till ett annat land där han inte är formellt skyddad. I vart fall finner jag frågan vara av den digniteten att den inte bör lösas på sätt som skett genom utveckling av en myndighetspraxis utan direkt stöd i lagstiftningen.

- - -

Det pågår f. n. förberedelser för ändringar i vissa delar av utlänningslagstiftningen, bl. a. angående en begränsning av polisens befogenheter att meddela avvisningsbeslut. Med hänsyn härtill och till att detta beslut innehåller bedömningar av vissa viktiga principfrågor finner jag skäl att överlämna exemplar av beslutet till arbetsmarknadsdepartementet och till riksdagens arbetsmarknadsutskott.

Fråga om tillstånd för PLO-ledaren Yassir Arafat m. fl. att bära vapen vid besök i Sverige

(Dnr 1226-1983)

I en skrivelse, som kom till JO den 15 april 1983, ifrågasattes om det varit riktigt att bevilja tillstånd för PLO-ledaren Yassir Arafat och hans säkerhetsvakter att införa vapen till Sverige i samband med Arafats besök här den 12 och 13 april 1983.

Efter remiss inkom polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt (t. f. polismästaren Hans Wranghult) med yttrande. Efter att ha konstaterat att Arafat inte hade meddelats vapentillstånd och, såvitt det var bekant, inte burit något vapen under besöket, anförde Wranghult följande. Under planeringen av bevakningen vid besöket framkom att Arafat för sitt personliga skydd under resa till och från Sverige åtföljdes av beväpnade vakter. Dessa informerades omedelbart efter ankomsten om att skyddet av Arafat under vistelsen i Sverige var en fråga uteslutande för den svenska polisen. – Polisstyrelsen beviljade införsel- och utförseltillstånd beträffande livvakternas vapen och ammunition såsom framgår av remisshandlingarna. Därvid tillämpades vad som är gängse praxis i liknande situationer.

Ärendet remitterades därefter till rikspolisstyrelsen med begäran om yttrande såvitt avsåg de rättsliga grunderna för meddelande av tillstånd för utländska säkerhetsvakter o. dyl. att införa vapen här i riket, särskilt med avseende på kraven på ansökan, utredning och kvalificerat behov. I yttrandet anförde rikspolisstyrelsen följande.

Frågan om beväpnade livvakter skall tillåtas komma in i ett land vid statsbesök eller därmed jämförliga händelser är ett internationellt polisiärt problem. Vissa länder, t. ex. Storbritannien och Canada, vägrar tillträde för beväpnade livvakter. Flertalet länder, däribland Sverige, tillåter däremot att medföljande livvakter får ha viss beväpning. Denna ståndpunkt kan vara motiverad av olika skäl. Man anser sig själv behöva använda beväpnade livvakter vid statsbesök eller jämförliga resor utomlands. Det kan vara svårt att förutse konsekvenserna av att vägra beväpnade livvakter inresa. En möjlighet är att vapen i sådant fall förs in dolt. Förhållandena vid ett statsbesök medger knappast att någon effektiv kontroll ge-

nomförs. Man kan vidare inte bortse från tänkbara utrikespolitiska implikationer av en vägran.

När fråga uppkommer om att medge licens för beväpnade livvakter, blir införselbestämmelserna i vapenlagen (1973: 1176) (VL) och i vapenkungörelsen (1974: 123) (VK) tillämpliga. I det följande utreds dels vilka formalia som brukar iaktas i nu aktuella ärenden, dels vilken materiell prövning som ärendena underkastas.

Formalia

Enligt 22 § jämförd med 8 § VK skall ansökan om tillstånd att införa vapen göras skriftligen. Erhålls information i samband med statsbesök eller därmed jämförliga händelser att beväpnad eskort medföljer en gäst, som anländer till riket via Stockholms polisdistrikt, kopplas bevakningssektionen inom polisbyrå I vid rikspolisstyrelsen in på ärendet. Kan gästen inte förmås att komma med obeväpnad eskort, görs i normalfallen ansökan/ansökningar av kontaktmannen på bevakningssektionen per telex till Arlanda vaktdistrikt i Stockholms polisdistrikt. Eftersom tidsnöd regelmässigt föreligger, synes ansökningsförfarandet genom ombud och per telex vara ett såväl lagligt som lämpligt tillvägagångssätt.

Materiell prövning

Rikspolisstyrelsen har inte i föreskrifter eller allmänna råd berört den speciella situation då införsel/utförsel av skyddsvapen begärs i samband med statsbesök eller därmed jämförliga händelser. Styrelsen har däremot vid sammanträde med bl. a. företrädare för Stockholms och Göteborgs polisdistrikt diskuterat hithörande frågor. Härvid har enighet förelegat om uppfattningen att önskemål om skyddsvapen från utländska statschefes eskorter i sig innebär att "synnerliga skäl" för bifall enligt 9 § andra stycket VL föreligger. Någon behovsprövning härutöver görs därför inte. Detta synsätt svarar mot vad som är internationell kutym.

Underhandlingarna i dessa införsel-/utförselärenden sköts av kontaktmannen, som således i realiteten bereder ärendena. Någon registerslagning brukar inte göras på den person/de personer som skall bära vapen, när sådan kontroll framstår som meningslös. Valet av vapen prövas däremot. Det tillåts exempelvis inte att automatvapen eller gevär införs som skyddsvapen. I huvudsak framstår således polismyndighetens hantering av dessa införsel-/utförselärenden som registreringsåtgärder.

I det aktuella ärendet har handläggningen följt de intentioner varom överenskommelse träffats med polisdistriktet. Anledning att klandra några enskilda befattningshavare för deras medverkan till att införsel-/utförsel-tillstånd för skyddsvapen beviljats de med klagomålet avsedda personerna finns enligt styrelsens mening inte.

JO Wigelius anförde följande i ett beslut den 28 november 1983.

Frågan om tillstånd för utländska livvakter att vid statsbesök eller därmed jämförliga händelser införa vapen här i riket är inte närmare reglerad. De nuvarande bestämmelserna i vapenlagen och vapenkungörelsen passar helt enkelt inte in på tillståndsfrågor av det slaget. De noggranna prövning-

ar som regelmässigt skall ske vid behandlingen av ansökningar om vapentillstånd kan nämligen inte genomföras när det gäller utländska livvakters beväpning i samband med statsbesök och dylikt här i landet. Det som nu sker i prövningsväg i sådana sammanhang synes vara ytterst summariskt och således utan egentligt värde. Enligt rikspolisstyrelsens yttrande har man till och med gått så långt att en prövning i fall som det föreliggande inte skulle vara behövlig utan att önskemål om skyddsvapen från utländska statschefseskorter i sig innebär att "synnerliga skäl" för bifall enligt 9 § andra stycket vapenlagen föreligger. Någon behovsprövning därutöver görs därför inte.

När det gäller Arafats livvakter medgavs de att till Sverige införa vapen och till vapnen hörande ammunition jämlikt 2 § vapenkungörelsen. I de handlingar som tillställts JO i det ärendet finns det inte någon som helst dokumentation som visar att någon form av prövning skulle ha skett. Situationen torde för övrigt ha varit sådan att en prövning i egentlig mening hade varit omöjlig att genomföra.

Under hänvisning till det anförda kan konstateras att tillståndsgivningen i fall av här påtalat slag sker enligt vedertagen praxis och enligt det synsätt som svarar mot vad som är internationell kutym; alltså inte enligt vapenlagens och vapenkungörelsens strikta bestämmelser. Med hänsyn till omständigheterna finns det emellertid inte någon anledning att rikta kritik mot polismyndigheten för dess handläggning av ärendet.

Med tanke på vapenlagstiftningens mycket stränga krav är det system som nu tillämpas i påtalade sammanhang inte helt tillfredsställande. Det kan därför ifrågasättas om det inte borde ske någon form av komplettering av den nuvarande vapenlagen för att få en lösning av frågan till stånd. Med tanke på att det vid behandlingen av dessa tillståndsfrågor tydligen måste tagas vissa politiska hänsyn kan det samtidigt råda tvekan om huruvida avgörandet då skall ligga hos de enskilda polismyndigheterna. Enligt min mening är problematiken av den arten att flera skäl talar för att ifrågavarande ärenden skall avgöras av regeringen. Under alla omständigheter bör enligt min mening saken bli föremål för närmare övervägande och jag beslutar därför med stöd av 4 § lagen med instruktion för justitieombudsmännen att till regeringen göra framställning om komplettering av vapenlagen med syftet att befria polismyndigheterna från tillståndsprövningen i här avsedda fall eller att, i var, fall, förse dem med erforderligt författningsstöd för denna prövning.

Vissa övriga ärenden

Utländsk polisman deltagande i polisutredning här i landet
(Dnr 759-1982)

I ett klagörende framkom, såvitt här är i fråga, i huvudsak följande. I mars 1982 hade två finska polismän kommit till Västerås för att höra en där bosatt finländare om en försvunnen motorseglare. En kriminalinspektör i Västerås fick i uppdrag att hjälpa de finska polismännen. Därefter hade två förhör genomförts, ett i Västerås och ett i Borlänge, utan att någon svensk polisman varit närvarande.

Sedan yttranden avgivits av polisstyrelserna i Västerås och Borlänge anförde JO *Wigelius* följande i ett beslut den 2 november 1983.

I ett tidigare här avgjort ärende (JO 1974:93 ff) uttalade jag bl. a. följande.

Att en utländsk polisman tillåtes att efter ett avslutat förhör, hållet av svensk polisman, få ställa några kompletterande frågor kan det måhända finnas anledning att acceptera. Däremot anser jag för egen del att det i princip inte bör vara tillåtet för en utländsk polisman att själv hålla förhör även om en svensk polisman är närvarande. Jag är dock medveten om att det vid en reglering av de här aktuella frågorna kan visa sig nödvändigt att i någon mån mjuka upp principen, närmast i fråga om polis från annat nordiskt land.

Uttryckliga regler på området saknas emellertid, vilket också polisstyrelsen i Borlänge påpekat. Viss ledning kan dock erhållas i av rikspolisstyrelsen meddelade föreskrifter och anvisningar rörande samarbete mellan de nordiska polismyndigheterna, där följande är av intresse i detta fall. I FAP 061-1, punkt 3 föreskrivs, när det gäller polisens möjligheter att få närvara vid eller biträda vid förhör i annat nordiskt land, att framställning härom skall göras i god tid och sändas enligt en viss angiven ordning. Vidare anges det i anvisningarna (FAP 061-2, punkt 4.1.3) att det vid komplicerade eller omfattande utredningar bör övervägas huruvida inte förhørsbegäran bör ersättas med framställning om att svensk utredningsman får biträda i vederbörande nordiskt land. Mer detaljerade än så är dock inte föreskrifterna och anvisningarna på den punkten.

För egen del är jag väl införstådd med att den tilltagande internationella brottsligheten kräver ett ökat polisiärt samarbete över gränserna och att det därför är angeläget att man i största möjliga utsträckning söker underlätta och effektivisera detta samarbete. Det får dock inte gå så långt att en utländsk polisman tillåts att på egen hand bedriva polisverksamhet här i riket. I de fall där en polismyndighet i annat land begär att få närvara vid eller biträda vid förhör här i landet måste det därför vara ett oeftervärligt krav att förhöret leds av en svensk polisman som då också bär ansvaret för

att det följer de regler som föreskrivs i svensk lag. Ett tillvägagångssätt som det som tillämpades i det föreliggande fallet kan alltså inte godtagas. Till en viss del torde det inträffade kunna förklaras med att det saknas klara regler på området. Oaktat detta finns det anledning att se kritiskt på det sätt varpå ärendet handlades. Det förefaller nämligen som om de polismän som blev inkopplade på ärendet inte hade gjort några egentliga ansträngningar för att få klarlagt hur det skulle förfaras då utländsk polisman önskade delta i polisutredning här i landet. Självfallet borde den polisman i Västerås som mottog framställan från polisen i Finland därvid omgående ha underrättat polisledningen. Hade så skett är det troligt att man hade kunnat undvika de felaktigheter som nu uppstod.

Handläggning hos polisen av ärende rörande försvunnen person
(Dnr 1453-1983)

En klagande uppgav att hans far, J., hade försvunnit i april 1979 men att polisens spaningsrotel inte hade tagit försvinnandet på allvar. Detta hade medfört att ärendet blivit misskött.

Sedan upplysningar och yttrande inhämtats från vederbörande polisstyrelse, anförde JO *Wigelius* följande i ett beslut den 16 januari 1984.

Frågan om åtgärder i samband med att någon person anmälts försvunnen har ganska ingående behandlats i av rikspolisstyrelsen utgivna läroböcker (se Allmän Polislära, Introduktion, s. 61 ff och Allmän Polislära, Kriminalpolistjänst, Utredning – Spaning 3, s. 349 ff). Av vad där anföras kan bl. a. nämnas att det vid handläggningen av sådana ärenden är viktigt att i ett så tidigt skede som möjligt söka utröna om brott eller olycka föreligger. Även om försvinnanden sällan har sin orsak i brottslig handling, kan i många fall inte brott uteslutas. I sådana situationer är det nödvändigt att arbeta efter brottsteorin tills visshet nås att brott inte föreligger eller – om misstanken om brott förstärkts – överlämna ärendet till brottsutredande rotel.

I det föreliggande fallet synes försvinnandet ha varit helt oförklarligt och följaktligen kunde brott inte uteslutas. Situationen var alltså sådan att man borde ha arbetat efter brottsteorin, dvs. tillsett att det snarast hade anställts ingående förhör med aktuella personer och att det i övrigt hade vidtagits de åtgärder som saken krävde. Tänkbara informationskällor skulle därför snarast möjligt ha utnyttjats. Vidare skulle de uppgifter som inhämtades ha dokumenterats i föreskriven ordning. Det sätt varpå utredningen om försvinnandet nu kom att drivas synes inte ha varit särskilt effektivt eller rationellt. Enligt remissvaret hade inte ens allt utredningsarbete i ärendet dokumenterats. Det förhållandet inger allvarliga betänkligheter och tyder på att arbetet under ganska lång tid sköttes på ett högst otillfredsställande sätt. Att försöka driva en utredning eller undersökning

utan att därvid redovisa alla viktiga detaljer torde vanligtvis inte kunna ske med någon större framgång. Det förhållandet bör vara väl känt för varje rutinerad polisman. Den bristfälliga handläggningen – summarisk eller helt utebliven dokumentation av vidtagna utredningsåtgärder i förening med att många angelägna förhör inte kom till stånd förrän hösten 1980 – innebär att materialet under en ganska lång tid var mer eller mindre intetsägande. Det utförda utredningsarbetet var helt enkelt så bristfälligt att det senare fick göras om. Allt detta förorsakade såväl merarbete som fördröjning med alla de nackdelar som det innebär.

Sammanfattningsvis kan konstateras att handläggningen av ärendet rörande J:s försvinnande varit behäftad med allvarliga brister. Vanligen tar inte JO upp förhållanden som ligger mer än två år tillbaka i tiden till utredning om det inte är från allmän synpunkt väsentligt att saken utreds. I detta fall liksom i ett nyligen här avgjort ärende (dnr 1364–1983), som också gällde ett försvinnande år 1979 men i ett annat polisdistrikt, har dock förhållandena framstått som så anmärkningsvärda att jag funnit anledning att få dem närmare utredda. Det är nämligen angeläget att arbetsuppgifter av här påtalat slag inte får en styvmoderlig behandling i initialskedet. Detaljerna under de inledningsvis utförda spaningarna får helt enkelt inte slarvas över, eftersom de i ett senare skede kan få en avgörande betydelse för ärendets vidare bedömning och handläggning.

Ansvaret för bristerna i handläggningen får i första hand anses åvila vederbörande rotelchef och givetvis den eller de polismän som underlåtit att i vederbörlig ordning dokumentera vidtagna utredningsåtgärder. Ytterst faller det dock tillbaka på polisledningen som tydligen inte tillräckligt noggrant följt upp saken. Jag förutsätter dock att de åtgärder som nu vidtagits från ledningens sida skall medföra att brister av här uppmärksammat slag inte vidare skall förekomma.

Inläsning av charterresenärer på flygplats på grund av övertidsblockad inom polisen

(Dnr 894-1983)

I en skrivelse som inkom till JO den 15 mars 1983 gjordes gällande i huvudsak följande. Den 13 mars 1983 kl. 04.10 hade ett 70-tal svenska charterresenärer kommit till Sturups flygplats från Tunisien. På Sturup hade resenärerna visats in i utrikeshallen, varefter dörren bakom dem hade låsts. Passpolisen hade dessförinnan på grund av övertidsblockad lämnat flygplatsen utan att först låsa upp utgångsdörren från hallen. Charterresenärerna hade därför fått sitta inlåsta fram till kl. 07.00 utan att de kunnat göra något åt sin situation.

Efter remisser kom polisstyrelsen i Malmö polisdistrikt och luftfartsverket in med upplysningar och yttranden.

JO *Wigelius* anförde följande i ett beslut den 14 oktober 1983.

Enligt för Malmö polisdistrikt gällande tjänsteföreskrifter skall passkontrollanterna företaga passkontroll beträffande resenärer som kommer till Sturups flygplats från ett utomnordiskt land. För att kunna verkställa sådan kontroll krävs då helt naturligt att den reguljära passkontrollens personal är tillgänglig. I det föreliggande fallet fanns det emellertid inte någon eller några passkontrollanter i tjänst på Sturup under natten till den 13 mars, dvs. från kl. 23.00 till kl. 07.00 på grund av en då pågående övertidsblockad. Flygplatsledningen på Sturup hade i god tid informerats om blockaden som sådan och då också vidarebefordrat den informationen till de bolag vars flygningar kunde bli berörda av konflikten. Även om man från luftfartsverkets sida således hade vidtagit åtgärder för att om möjligt undvika störningar var det självfallet inte någon garanti för att inte något flygplan skulle komma att landa på Sturup under tid då passkontroll inte kunde utföras. Det förhållandet bör polisledningen redan från början ha haft klart för sig och det är därför förvånande att man tydligen inte hade någon form av beredskap för att kunna lösa en sådan situation.

Om man då ser på hur läget var inför natten till den 13 mars 1983 kan följande konstateras. Flygturen från Tunisien med ankomst till Sturup kl. 04.10 fanns upptagen på flygplatsledningens vecko- och dygnsturlistor samt angiven på TV-monitorerna inom flygplatsbyggnaden. Passkontrollpersonalen hade fått del av den informationen och ägde således vetskap om att flygresenärer skulle komma till Sturup under natten till den 13 mars. Såvitt framgår av polisstyrelsens remissvar föranledde emellertid inte det förhållandet någon åtgärd. Anledningen härtill torde ha varit att det inte fanns några utfärdade direktiv om hur det skulle förfaras i sådana sammanhang. Det förhållandet gav till resultat att charterresenärerna kom att få sitta inlåsta i utrikeshallen i närmare tre timmar i väntan på passkontroll. De hindrades alltså att under den tiden resa in i riket. Den omständigheten att polismyndigheten enligt bestämmelsen i 2 kap. 17 § regeringsformen var förhindrad att i detta fall beordra personal som omfattades av den av Svenska Polisförbundet beslutade övertidsblockaden att ersätta passkontrollanterna innebar dock inte någon rätt att låsa in resenärerna i flera timmar i avvaktan på att passkontrollen skulle öppnas. Skyldigheten enligt pass- och utlänningslagstiftningen att verkställa passkontroll skall givetvis fullgöras under normala förhållanden, dvs. då det finns personal tillgänglig för sådan tjänstgöring. Under extraordinära förhållanden kan dock inte alltid kravet på passkontroll vidmakthållas. I en situation som den föreliggande får därför nämnd skyldighet vika för regeringsformens bestämmelser om de grundläggande fri- och rättigheterna. Det finns nämligen inte någon laglig rätt att låsa in resenärer på sätt som här skedde. Under olyckliga omständigheter kunde för övrigt det på Sturup tillämpade systemet ha medfört att personer hade fått sitta inlåsta i närmare åtta timmar. Det inträffade är helt oacceptabelt. Ansvar för vad som här förevarit får

anses åvila polisledningen i Malmö polisdistrikt. I och med att övertidsblockaden trädde i kraft borde polisledningen närmare ha övervägt vilka konsekvenser den kunde tänkas medföra om en situation som den påtalade uppstod och hur man då skulle förfara från polisens sida. Någon penetrering av problemet synes dock inte ha skett utan polismyndigheten ansåg sig tydligen ha fullgjort vad situationen krävde genom att underrätta flygplatsledningen om läget och därigenom ge flygföretagen möjlighet att omdirigera sin verksamhet. Underrättelsen var i och för sig välbetänkt men den uteslöt självfallet inte möjligheten av att resenärer ändå kunde tänkas anlända till Sturup under tid då passkontrollen var obemannad. I remissvaret har polisstyrelsen framhållit att det på anförda skäl inte var möjligt att på platsen ingripa för att förhindra eller lindra effekten av övertidsblockaden. Jag kan dock inte dela den uppfattningen, eftersom det i den uppkomna situationen faktiskt fanns den möjligheten att helt avstå från att genomföra en passkontroll, om det var så att någon annan lösning inte stod till buds. Det sätt varpå saken här handlades inger betänkligheter och det finns därför anledning att se allvarligt på det inträffade. Jag anser mig dock kunna stanna vid den kritik som ligger i det anförda.

Förvaring i arrest av misstänkt som hämtats till förhör
(Dnr 3501-1982)

I ett klagobesvär framkom att en man som hämtats till förhör och underrättats om misstanke för häleri på grund av brist på bevakningspersonal hade förvarats i polisarrest under nästan en timme. Arrestdörren hade inte varit låst utan endast tillskjuten. I remissyttrande uppgavs att polisstyrelsen var medveten om att insättande av en person som hämtats till förhör skall ske med stor restriktivitet. Brist på lämpliga utrymmen och brist på personal kunde dock, enligt polisstyrelsen, medföra svårigheter att förvara den hämtade på annan plats än i arrest vid matrast eller under den tid kontrollerande förhör pågår.

JO *Wigelius* anförde i beslut den 11 november 1983 följande.

Enligt 23 kap. 7 § andra stycket rättegångsbalken må den som uppehåller sig inom en väglängd av femtio kilometer från den plats där förhör skall hållas, utan föregående kallelse hämtas till förhöret, om undersökningen avser brott, varå fängelse kan följa, och det skäligen kan befaras, att han ej skulle hörsamma kallelse eller i anledning av kallelse skulle genom undanröjande av bevis eller på annat sätt försvåra utredningen.

Ett beslut om hämtning till förhör innebär således inte något annat än att den som berörs av beslutet skall föras till en förhörslokal för att där underkastas förhör. I och med att personen ifråga kommit till förhörslokalen är hämtningsbeslutet verkställt och någon frihetsinskränkning med stöd av denna bestämmelse kan ej vidtagas. Skulle förhöret av någon

anledning inte kunna påbörjas omgående skall vederbörande anvisas att uppehålla sig i ett väntrum, förhörssrum eller annat lämpligt rum, som inte får låsas (jfr rikspolisstyrelsens författningssamling RPS FS 1983:6, FAP 102-1, sid. 2). Detsamma gäller om avbrott i förhöret måste göras. Finns det anledning att befara att den som skall höras avviker eller risk finns att han genom undanröjande av bevis eller på annat sätt skulle försvåra utredningen kan det vara nödvändigt att ordna med någon form av övervakning. Detta skall dock fortfarande ske i öppen lokal. Med hänsyn till vad hämtningsbeslutet således innebär får en person inte enbart på den grund att han hämtats till förhör placeras i en arrest vare sig denna är öppen eller låst. Han bör överhuvudtaget inte föras till en arrestavdelning.

Kriminalvård

Brevgranskning på allmänt häkte

(Dnr 560-1983)

I ett brev till JO klagade M., som var intagen i allmänna häktet i Stockholm, över att han inte hade tillåtits att skicka ett brev i slutet kuvert till tidningen Aftonbladet. Vidare uppgav han att han hade fått ett brev från Svea hovrätt, vilket var öppnat när det lämnades till honom. I ett nytt brev anmälde M. slutligen att han hade blivit utsatt för misshandel av vårdare i häktet.

Från häktet inhämtades upplysningen att M. hade anmält misshandeln även till styresmannen, som hade överlämnat ärendet till juridiska avdelningen vid polismyndigheten i Stockholms polisdistrikt.

Härefter remitterades klagomålen avseende behandlingen av brevet från Svea hovrätt till styresmannen för häktet. Denne inkom med följande yttrande.

Med anledning av M:s klagomål får jag anföra följande:

Den aktuella försändelsen innehöll enl. brevboken kallelse för inställelse som vittne vid huvudförhandling i Svea Hovrätt den 21 febr.

Domstolarna använder olika tillvägagångssätt vid utsändandet av kallelser. Alltför ofta lägger man inuti slutet kuvert – utom den/de handlingar de intagna skall ha – även det delgivningsbevis, som måste återställas till rätten med den intagnes underskrift samt svarskuvert. Då och då underrättas endast den intagne om förhandling eller om förordnande av försvarare m. m. (Häktet erhåller alltså icke någon underrättelse.) Vissa domstolar skickar delgivningsförsändelserna i öppet kuvert för att underlätta vår handläggning. Ibland är försändelsen (fönsterkuvert) adresserad till myndigheten och innehåller även den intagnes handlingar, delgivningsbevis och returkuvert för detta.

För ett par veckor sedan ankom i tjänsteförsändelse (fönsterkuvert) från Svea Hovrätt ett brev, adresserat till en intagen. Avsändaren på häktet Hall hade tydligen fått en delgivningsförsändelse el. annat meddelande från domstolen i oförseglat kuvert. Detta hade använts för brevet till kamraten här i hopp att undvika granskning. Även tidigare har sådant försök gjorts. För att undvika återanvändning av tjänstekuvert brukar vi här på lämpligt sätt stryka över myndighetens namn och "tjänste"-trycket på kuverten.

För fullständighetens skull bör anmärkas, att delgivningsman utifrån ibland gör delgivning här, varvid häktet ej får någon underrättelse, förrän den intagne själv säger till. Det sker då och då först på förhandlingsdagen.

Häktet i Göteborg tillämnar enl. anstaltsdirektören Rolf Ström samma förfarande som här med i stort sett samma motivering. Där hade man häromåret fått en falsk kallelse till inställelse vid domstol. Som resultat härav hade en intagen överförs från Österåker till häktet i Göteborg. Vad

som hade avsetts med kallelsen blev aldrig klarlagt, eftersom förfarandet hade uppdagats.

Försändelserna öppnas alltså av rent praktiska skäl, för att kallelser och försvarsförordnanden utan omgång skall kunna föras in i brevboken resp. komma till centralvaktens kännedom för försvararens inpassering, delgivningsbevisens återsändande kontrolleras och inställelserna planeras in hos transportbefälet.

Enl. lagen om behandling av häktade och anhållna, 7 §, skall brev m. m. gå utan granskning *från* de häktade. Något hinder för kontroll i motsatta riktningen torde alltså ej föreligga. Jag hoppas i det föregående ha lämnat en tillräcklig motivering för det tillämpade systemet.

Chefsåklagaren Lars Ringberg, Stockholms åklagardistrikt, beslöt att förundersökning angående den påstådda misshandeln ej skulle inledas, enär anledning ej förelåg till antagande att brottslig gärning begåtts.

JO Wigelius uttalade följande i beslut den 31 oktober 1983.

I 9 § lagen (1976: 371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. stadgas bl. a. följande. Brev från häktad till svensk myndighet eller hans offentlige försvarare skall vidarebefordras utan föregående granskning. Härutöver får häktad avsända eller motta brev, om det kan ske utan fara från säkerhetssynpunkt och, i fråga om den som är häktad p. g. a. misstanke om brott, utan fara för att bevis undanröjs eller utredning om brott eljest försvåras. Vägras häktad avsända eller motta brev utan föregående granskning av dess innehåll, skall brevet kvarhållas men får ej öppnas utan den häktades medgivande.

Jag finner inte anledning att ifrågasätta behandlingen av brevet till Aftonbladet. När det gäller brevet från Svea hovrätt ställer sig saken dock annorlunda och jag skall fortsättningsvis uppehålla mig härvid.

Inskränkningarna i häktades rätt att avsända och motta brev har införts till skydd för brottsutredningar och för säkerheten i anstalterna. Några andra hänsyn bör inte komma i beaktande vid bedömningen av dessa frågor. Kriminalvårdsstyrelsen har utarbetat ett särskilt formulär för postgranskningsmedgivande avsett att användas i häktena. De medgivanden till brevgranskning som häktade lämnar på detta formulär syftar till att underlätta tillämpningen av reglerna i häkteslagen. Sådana medgivanden kan inte utnyttjas för brevgranskning i vidare mån än lagen föreskriver.

Av styresmannens yttrande framgår att man vid allmänna häktet i Stockholm har som praxis att öppna brev till intagna från domstolar. Detta synes ske av rent praktiska skäl – häktets personal måste vara underrättad om kallelser till förhandlingar m. m. för att kunna vidta erforderliga åtgärder. Jag förstår att problem kan uppstå om det brister i kommunikationerna mellan domstolar och häkten. Intresset av att undvika sådana svårigheter kan dock inte åberopas till stöd för att man begränsar häktades rätt till skydd för brevhemligheten. Det måste ankomma på vederbörande domstol att lämna erforderliga upplysningar direkt till häktet och själva ta konse-

kvenserna av eventuella brister i informationen. Om det beslutats att en intagen genom häktets försorg skall inställas vid en förhandling, skall domstolen självfallet lämna häktet särskild underrättelse härom. Vad gäller delgivning med den som är intagen i häkte, är det domstolen som har att avgöra vilken delgivningsform som skall användas i det enskilda fallet. För den händelse domstolen väljer stämningssmannadelgivning finns regler bl. a. i 8 § delgivningsförordningen (1979: 101) om hur man bör gå till väga.

Jag menar således att det är fel att regelmässigt granska brev som anges komma till de häktade från domstolar. Givetvis skall dock häktesledningen ingripa om det i ett enskilt fall finns anledning misstänka någonting otillbörligt, t. ex. av sådant slag som styresmannen nämner i sitt yttrande. Med dessa uttalanden lämnar jag frågan.

M:s anmälan om misshandel har prövats av allmän åklagare. Någon åtgärd därutöver från min sida synes inte påkallad.

I ärendet har aktualiserats frågor som kan vara av intresse för domstolarna. Jag översänder därför en kopia av beslutet till domstolsverket.

Placering av personer med narkotikaproblem för vård i enskilt hem (Dnr 3024-1982)

I tidningen Expressen fanns den 27 oktober 1982 en artikel med rubriken "Vårdhem var knarkcentral". Enligt artikeln skulle ett 25-tal ungdomar med narkotikaproblem ha skickats för vård till en lantgård i Mellansverige. Kvinnan som bodde på gården och skulle ansvara för vården var emellertid tidigare dömd för grova narkotikabrott och hade nu åter avslöjats som en av huvudpersonerna i en stor knarkliga i samhället.

En person skrev till JO och hemställde om en granskning i anledning av uppgifterna i artikeln.

Utredning verkställdes. Bl. a. inhämtades yttrande från kriminalvårdsstyrelsen. Till yttrandet var fogat ett beslut av länsstyrelsen i Gävleborgs län i tillsynsärende rörande vård i familjehem och en skrivelse från kriminalvårdsdirektören Anders Hedin i Gävle.

Av utredningen framgick i huvudsak följande.

Den aktuella kvinnan, A., hade tidigare haft narkotikaproblem. Hon dömdes 1975 för bl. a. grovt narkotikabrott och 1976 för bl. a. stöld. Som familjevårdsplacerad kom hon till en jordbrukarfamilj i Hälsingland och gifte sig sedermera med sonen i familjen. Makarna flyttade därefter till en egen gård. De har två barn födda 1977 och 1979. A. upphörde helt med sitt missbruk under den tid hon var familjevårdsplacerad och anpassade sig väl. Makarna hade ambitionen att hjälpa andra missbrukare på samma sätt som A. blivit hjälpt. Eftersom A:s situation ansågs stabil hänvisade Frivårdens behandlingscentral i Stockholm klienter till henne med början våren

1980. Fram till sommaren 1982 tog makarna emot 13 aktuella eller före detta kriminalvårdsklienter och dessutom tre minderåriga, varav två var regelrätt placerade genom kommuner. Under våren 1982 blev olika myndigheter tveksamma till verksamheten. På sommaren avvecklades de då kända kriminalvårdsplaceringarna. A. dömdes i december 1982 för narkotikabrott, medhjälp till grovt narkotikabrott, snatteri, försök till grov stöld, stöld, försök till stöld och häleri till fängelse ett år och fyra månader. Brotten var begångna under tiden juli–september 1982 med undantag för narkotikabrotten som begicks under tiden våren 1982–oktober samma år. A. hade dels innehaft narkotika av olika slag och överlåtut en viss mängd härav. Vidare hade hon främjat annan persons försäljning av narkotika.

Hedin anförde bl. a. följande.

Frivården i Gävle fick kontakt med hemmet våren 1980, då det blev känt att familjen hade placeringar genom dåvarande placeringsenheten på behandlingscentralen i Stockholm. Kvinnan har haft egna övervakningsuppdrag.

Skyddskonsulenterna i Gävle har därefter vid flera tillfällen besökt hemmet. I april 1980, juli 1981, april 1982 samt två gånger i juli 1982.

Undertecknad besökte hemmet i april 1982 tillsammans med skyddskonsulenterna i Gävle, efter det att polisen i Sandviken tagit kontakt och begärt upplysningar om hemmet. Fram till sommaren 1982 bedömde skyddskonsulenterna i Gävle och jag själv hemmet som lämpligt för familjevårdsplaceringar. Kvinnan bedömdes då också som lämplig för egna övervakningsuppdrag.

Vid mitt och frivårdens olika besök i hemmet har vi kunnat konstatera en viss oordning. Det har varit mycket folk hemma och man kan förmoda att det rått nära och många kontakter mellan den aktuella familjen och grannfamiljerna, vilka även tar emot problemmänniskor i familjevård. Familjen tog också emot hundar för djurens vänner och flera stora hundar vistades på gården. Trots den allmänna rörigheten gav hemmet ej något dåligt intryck. Kvinnan upplevdes som redig och visade insikt i de problem som kan uppstå vid placeringar. Bland annat ansåg hon sig ej kunna klara alkoholmissbrukare på grund av närheten till ölförsäljning i ortens affär. Hon kunde bättre hjälpa narkotikamissbrukare med hänsyn till hennes egen erfarenhet som missbrukare. De egna barnen verkade lugna, harmoniska och välskötta. Sommaren 1982 nåddes skyddskonsulenterna av rykten att kvinnan fått ett återfall i narkotikamissbruk. Efter besöket i juli, där representanter för placeringsprojektet deltog i ett, beslöt att inga flera placeringar skulle göras i hemmet tills vidare. Kvinnans övervakningsuppdrag avvecklades i och med att hon greps av polisen i början av oktober i år.

Man kan spekulera i vad som gjort att kvinnan återföll i missbruk. Det är troligt att hon utnyttjades för hårt av placerande myndigheter. Det ligger så mycket pengar i denna verksamhet att det för det enskilda familjevårdshemmet är svårt att se realistiskt på hur många placeringar man klarar av. Kvinnans egna uppgifter säger att hon "knäckts" av de tunga missbrukarna från kriminalvårdens rixanstalter. Vid mitt eget besök i hemmet träffade vi två § 34-placerade klienter som just kommit från kriminalvårdsanstalten Österåker. Frivården i Gävle hade ingen kännedom om dessa

placeringar. I hemmet vistades då också en patient från Ulleråkers sjukhus med metadonförskrivning. Dessutom uppgav kvinnan att hon ständigt hade förfrågningar från socialvården i storstadsområdena om nya placeringar.

Jag tror att den enda vägen att klara liknande problem är att skyddskonsulenterna på placeringsorten får ett helt annat ansvar för utplacerade klienter än nu är fallet. Varje placering borde föregås av en tillstyrkan från skyddskonsulenterna på placeringsorten. Det borde också vara skyddskonsulentens ansvar att bedöma hur många klienter en familj kan få ta emot. Ett liknande ansvar borde ligga på socialvården i placeringskommunen. Socialvården och frivården borde samarbeta runt familjevårdshemmen, så att oönskade placeringar ej kan ske.

Skyddskonsulenterna i Gävle har den erfarenheten att man informeras vid placeringar som initieras av placeringsenheterna i Stockholm. Man rådgör dock ej med skyddskonsulenterna om lämpligheten av en placering. § 34-placeringar får man överhuvudtaget ingen information om.

Kriminalvårdsstyrelsen yttrade bl. a. följande.

Skyddskonsulenterna i Gävle har haft kontakt med A. sedan våren 1980, då de fick kännedom om att hon tog emot placeringar. Vid vissa placeringar har skyddskonsulenterna informerats men en del har skett utan kontakt med frivården. Detta har gällt de minderåriga samt § 34-placerade från riksanstalt, bl. a. en som vistats i hemmet sommaren—hösten 1982. Att det på detta sätt var flera placerade i hemmet på en gång utan att frivården blivit inkopplad, var mindre tillfredsställande, men för övrigt kunde inga anmärkningar riktas mot hemmet eller A. förrän våren 1982. Inte heller genom frivårdens kontakter med socialförvaltningen i Hofors kommun framkom något anmärkningsvärt tidigare. På våren 1982 blev emellertid både de kommunala myndigheterna och polisen mer tveksamma till hemmets verksamhet och sommaren 1982 avvecklades de då kända kriminalvårdsplaceringarna i samband med att skyddskonsulenterna besökte hemmet. A. kunde dock inte entledigas från sitt uppdrag som övervakare förrän polisens spaning givit resultat och hon öppet delgivits misstanke om brott. Hon har sedermera dömts för stölder och narkotikabrott.

Kriminalvårdsstyrelsen vill för sin del anföra:

Placering i familjevård har under det senaste årtiondet kommit att användas allt mer som behandlingsåtgärd även av kriminalvårdens myndigheter. Direkt ansvar för placeringsbeslutet och kostnader föreligger för dessa myndigheter vid vistelse utom anstalt enligt § 34 Lagen om kriminalvård i anstalt (KvaL) då vederbörande övervakningsnämnd eller Kriminalvårdsnämnden fattar erforderliga beslut och den placerande anstalten betalar vårdkostnaden. I fråga om frivårdsklienter sker placeringen i samråd mellan frivård och kommunal socialvård och kostnadsansvaret åvilar kommunen. Även beträffande § 34-placerade bör emellertid den kommunala huvudmannen vara inkopplad från början av planeringen för gemensam målsättning och kontinuitet i behandlingsarbetet. I allmänhet är klientens hemortskommun på detta sätt kriminalvårdens samarbetspartner. Anvisningar om sådant samarbete har kriminalvårdsstyrelsen lämnat i FAK 1980: 28, avsnitt Kostnadsansvar.

För att möjliggöra tillfredsställande insyn och kontroll beträffande placeringarnas kvalitet har kriminalvårdsstyrelsen även lämnat anvisningar om

kommunikation inför en klients placering i enskilt hem. I FAK 1980:28 avsnitt Arbetsrutiner föreskrivs att kontakt skall ske *före* placeringen mellan den myndighet som placerar klienten och det frivårdsdistrikt inom vilket familjevårdshemmet är beläget. Denna kontakt skall inte enbart användas för att kontrollera hemmets lämplighet utan även för att avtala om ansvaret för övervakningen. Bestämmelser av likartad innebörd finns i KVVFS 1980: I beträffande intagna som medgetts vistelse utanför anstalt enligt 11 och 34 § KvaL. I sistnämnda föreskrifter (25 §) sägs vidare att underrättelse om placeringen i vissa fall skall lämnas också till polismyndigheten.

I det hem remissen avser har enligt vad utredningen utvisar flera klienter placerats utan att gällande anvisningar följts. Därvid har familjen tidvis tagit emot mer än en placerad samtidigt och varit utsatt för ständig press från klienter och myndigheter att ta emot fler. Vid den omarbetning av styrelsens anvisningar för vård i enskilt hem som pågår, kommer samordningsansvaret för skyddskonsulenten i "placeringsdistriktet" att framhållas ytterligare. Vidare kommer särskild uppmärksamhet att ägnas kontakterna med placeringskommuner med utgångspunkt från socialtjänstlagen och socialstyrelsens allmänna råd. Handläggare på anstalter och frivårdsdistrikt samt personal vid de familjevårdsteam som kriminalvårdsstyrelsen är huvudman för, kallas regelbundet till seminarier kring "34 §-frågor", där metodiken i samband med familjevårdsplaceringar penetreras ytterligare, inte minst med hänsyn till kvalitetsaspekten. Ett sådant seminarium äger rum i april 1983. — Styrelsen är angelägen att familjevårdsverksamheten som är ett konstruktivt behandlingsalternativ till traditionell kriminalvård, utvecklas under betryggande former.

Länsstyrelsens beslut hade följande lydelse.

I februari 1982 inkom skrivelse från socialförvaltningen i Hofors till sociala funktionen varav framgick att det kommit till socialnämndens kännedom att vuxna alkohol- och narkotikamissbrukare placerats i några familjehem i kommunen. Något samråd med socialnämnden i Hofors hade inte skett från de placerande kommunerna/myndigheterna.

Eftersom en rad omständigheter framkommit som tydde på att verksamheten i vissa fall kunde ifrågasättas, vände man sig till länsstyrelsen för samråd beträffande tillsynen.

För att få ett bättre underlag för bedömning av förhållandena hemställde länsstyrelsen om kompletterande uppgifter från socialnämnden angående namn och ålder på de familjehemsplacerade samt vilka kommuner som svarat för placeringarna. Socialförvaltningen upprättade därefter några enkla blanketter och tillställde de aktuella hemmen dessa för att få svar på frågorna. Det visade sig emellertid vara mycket svårt att få fram uppgifterna och först efter påstötningar inkom *ett* svar. Tjänstemän från socialförvaltningen nödgades därför åka runt till hemmen för att erhålla erforderliga uppgifter.

I september 1982 inkom till länsstyrelsen uppgifter om de personer som vistades eller som vistats hos berörda familjer. Besök har därefter skett i november månad av länsstyrelsen tillsammans med en 1:e socialsekreterare från socialnämnden i Hofors.

Under hösten 1982 har en av de kvinnor, som tagit emot vuxna missbrukare för familjevård, häktats och sedermera dömts till frihetsstraff för bl. a.

narkotikabrott och medhjälp till grovt narkotikabrott. Av domstolsförhandlingarna framgick att hon vid tre tillfällen under 1970-talet dömts till skyddstillsyn för stölder och narkotikabrott. Hon har vid tingsrätten framhållit att det blev för mycket med alla familjevårdsplaceringar hon fick ta emot, och att hon själv till slut inte orkat stå emot utan återföll i narkotikamissbruk efter att ha varit fri från narkotika i ett flertal år.

Med hänsyn till vad som framkommit vid placeringarna i de här aktuella hemmen vill länsstyrelsen anlägga vissa synpunkter på familjehemsvården.

I förarbetena till socialtjänstlagen betecknas vård i familjehem som en viktig resurs inom socialtjänsten. En förutsättning för att familjehemmet skall utgöra ett gott alternativ för både vuxna och barn är att det ges erforderligt stöd åt hemmet och dem som placerats där, liksom i förekommande fall vårdnadshavaren. Utöver de allmänna principer som bör gälla vid placering i familjehem har socialstyrelsen i sina allmänna råd om familjehem bl. a. framhållit, att man bör undvika att använda familjehemmet för långvariga och kortvariga placeringar samtidigt och endast i undantagsfall placera barn och vuxna i samma hem.

Övervägande antalet vuxna personer med missbruksproblem som vistades i familjehemmen i Hofors hade placerats på initiativ av frivården. I ett av familjehemmen där en vuxen missbrukare tillfälligt placerats fanns redan tidigare ett par flickor födda 1972 och 1974. När det gäller kriminalvårdens klienter framhåller föredragande statsrådet i prop. 1979/80: 1 bl. a. att villkor för placering i behandlingshem för narkotikamissbrukare eller i enskilt hem är att planeringen av vistelsen alltid sker i samråd med den sociala myndigheten och att kommunen godkänner placeringen.

Av bestämmelserna i 22 och 24 §§ SoL följer bl. a. att socialnämnden skall svara för att den som genom nämndens försorg tagits emot i ett annat hem än det egna får god vård samt att vård i familjehem skall bedömas utifrån en utredning enligt 50 § SoL. Utredningen omfattar dels vårdbehovet och dels det blivande familjehemmet. Ett beslut om placering betyder således att nämnden funnit hemmet väl lämpat att ta emot ett visst angivet barn eller en vuxen. Socialstyrelsen har i sina allmänna råd 1982:2 om familjehem framhållit att begreppet god vård måste relateras dels till barnets/den vuxnes särskilda behov och dels till det blivande familjehemmets förutsättningar att tillgodose dessa behov. Det är också angeläget att skälen till att man valt familjehemsvård motiveras och att målet med familjehemsplaceringen definieras.

Av 30 § SoL framgår bl. a. att "om nämndens prövning gäller ett hem i en annan kommun skall nämnden rådgöra med socialnämnden i den kommunen, innan den fattar beslut". I socialstyrelsens allmänna råd anges att formerna för sådant samråd kan variera. I särskilt komplicerade fall förefaller det lämpligt med ett skriftligt samråd. I enklare ärenden bör det emellertid kunna räcka med ett muntligt samråd. Om den nämnd som yttrat sig anser att ett hem inte är lämpligt för ett visst angivet barn, bör den placerande nämnden givetvis fästa stor vikt vid denna bedömning. *Det samråd som föreskrivs i 30 § SoL gäller vid placering av barn, men socialstyrelsen anser, att motsvarande samråd bör äga rum när vuxna placeras i familjehem.*

Eftersom Er kommun/myndighet varit en av de placerande, vill länsstyrelsen i egenskap av tillsynsmyndighet enligt 68 § SoL med denna skrivelse erinra om de riktlinjer ifråga om utredning, samråd m. m., som bör gälla

vid bedömning av och placering i familjehem. De skriverier och diskussioner som förekommit i lokalpressen med hänsyn till den olyckliga utveckling som skedde i ett av de aktuella familjehemmen kan medföra att denna typ av vårdinsatser kommer i vanrykte. För att familjehemmen skall bli den viktiga resurs inom socialtjänsten som förutsatts, är det således angeläget att en så seriös bedömning som möjligt sker i varje enskilt placeringsärende, innefattande erforderligt samråd med socialtjänsten i den kommun där hemmet är beläget.

JO Wigelius uttalade följande i beslut den 21 maj 1984.

Av kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter (KVVFS 1980: 1) om ändring i kriminalvårdsstyrelsens cirkulär nr 2/1974 (anvisningscirkuläret) såvitt avser underrättelse från kriminalvårdsanstalt till lokal polismyndighet om permission i vissa fall m. m. framgår bl. a. följande.

Beträffande intagen som medgetts vistelse utanför anstalt enligt 11 eller 34 § lagen om kriminalvård i anstalt (KvaL) skall styresmannen ombesörja att övervakare och skyddskonsulenten i hemdistriktet och i det distrikt där den intagne skall vistas erhåller underrättelse om vistelsen.

Kriminalvårdsstyrelsens anvisningar (FAK 1980: 28) för vård i enskilt hem innehåller huvudsakligen bestämmelser om kostnadsansvar och ersättningsnormer. Under rubriken Arbetsrutiner anförs dock följande: "Kontakt mellan den myndighet som placerar klienten och det frivårdsdistrikt inom vilket familjevårdshemmet är beläget skall ske *före* placeringen. Detta är obligatoriskt när det gäller icke kontrakterade familjevårdshem. Beträffande kontrakterade familjevårdshem gäller alternativt att kontakt kan ske i samband med klientens placering, eftersom familjevårdshemmet är känt sedan tidigare. Då placerande myndighet tar kontakt med det frivårdsdistrikt där familjevårdshemmet är beläget angående en förestående placering, bör i varje särskilt fall överenskommas om under placeringen frivården i vistensedistriktet skall såsom biträdesansvarig handlägga ärendet eller om ansvaret skall åvila ordinarie frivårdsdistrikt."

Jag gör följande bedömning.

Av utredningen framgår att olika myndigheter inom kriminalvården och socialtjänsten placerat personer med missbruksproblem i A:s hem utan erforderliga kontakter sinsemellan. I vissa fall har det varit fråga om direkta avsteg från gällande bestämmelser, bl. a. har intagna i rixanstalt placerats i hemmet enligt 34 § KvaL utan att skyddskonsulenten i det distriktet underrättats därom. Kontrollen tycks ha varit bristfällig – hemmet var godkänt av en myndighet och sedan verkar placeringarna ha fortsatt utan något egentligt ställningstagande från övriga placerande myndigheter i fråga om hemmets lämplighet. Den dåliga kontakten mellan myndigheterna har lett till att man inte har kunnat pröva sådana grundläggande frågor som hur många placeringar som borde ske i hemmet och vilken sammansättning av klienter som var lämplig. Nu blev det så att det i hemmet placerades både minderåriga och vuxna och det rörde sig om både

långvariga och kortvariga placeringar. I den mån som myndigheterna sedan utövat någon tillsyn över verksamheten har de uppenbarligen mest intresserat sig för personer tillhörande det egna vårdområdet. Någon grundligare bedömning av det lämpliga i att för vårduppgifter av förevarande slag anlita en kvinna som själv till för några år sedan haft svåra egna missbruksproblem tycks inte ha gjorts, i vart fall inte hos de lokala och regionala kriminalvårdsmyndigheterna. Dessa har visserligen i någon mån ställts inför fullbordat faktum såvitt gäller vissa kriminalvårdsplaceringar. De har dock inte tagit några särskilda initiativ förrän polisen slagit larm och till och med då har de förhållit sig alltför passiva.

Man kan förvåna sig över att samhällets vårdmyndigheter inte visar större intresse för vilken vård man förmedlar till dem som omhändertagits tvångsvis på grund av kriminalitet eller eget missbruk. Det kan också anses märkligt att dessa myndigheter till synes utan större eftertanke och framför allt utan att ge nämnvärt bistånd överlämnar till en enskild person att rehabilitera missbrukare, något som myndigheterna själva har svårt att klara av. Särskilt anmärkningsvärt är det när personen i fråga själv för inte länge sedan haft missbruksproblem.

Om man nu anser det lämpligt att anlita en tidigare missbrukare i vården av personer med missbruksproblem måste man så långt det är möjligt förvissa sig om att denne verkligen lämnat missbruket bakom sig och har en fast grund i tillvaron. Detta torde dock inte vara tillräckligt, utan den tidigare missbrukaren måste få råd och annat stöd i sitt vårdarbete genom täta kontakter med den ansvariga myndigheten som skall utöva aktiv tillsyn.

Det är svårt att lägga skulden för det olyckliga som hänt på någon särskild myndighet eller tjänsteman. Reglerna på området får i vissa delar sägas otydliga och otillräckliga och ansvarsfördelningen är oklar. Det som inträffat visar hur viktigt det är att berörda myndigheter åstadkommer erforderlig samordning och kontroll vid placeringar i enskilt hem. Som framgår av kriminalvårdsstyrelsens yttrande pågår omarbetning av styrelsens anvisningar för vård i enskilt hem. Jag finner därför inte påkallat att för egen del företa något ytterligare utan avslutar ärendet med gjorda uttalanden.

Vissa övriga ärenden

Motivering av beslut

(Dnr 210-1982)

B., som var intagen på en kriminalvårdsanstalt, skrev till JO och klagade bl. a. över att den intagne i vissa permissionsärenden, där kriminalvårdsstyrelsen meddelat avslagsbeslut, inte fått del av de fullständiga skälen för beslutet.

Yttrande inhämtades från bl. a. kriminalvårdsstyrelsen.

I beslut den 30 september 1983 anförde *JO Wigelius* bl. a. följande.

Enligt 17 § förvaltningslagen (1971: 290) skall beslut, varigenom myndighet avgör ärende, innehålla de skäl som bestämt utgången. Från denna huvudregel görs i paragrafen vissa undantag. Bl. a. föreskrivs att skälen får utelämnas helt eller delvis, om ärendet är så brådskande att det ej finns tid att utforma skälen. Slutligen sägs att, om skälen har utelämnats, myndigheten på begäran av part om möjligt bör upplysa honom om dem i efterhand.

Av flera orsaker är det väsentligt att skälen för ett beslut klagörs för en enskild part. Han får då möjlighet att bättre förstå beslutet och ett onödigt överklagande kan undvikas. Om part vill överklaga beslutet, får han genom motiveringen besked om hur han bör lägga upp sin talan i besvärsmålet.

Det kan naturligtvis diskuteras hur utförlig en beslutsmotivering behöver vara. Såsom kriminalvårdsstyrelsen har anført är det förenat med särskilda svårigheter att ge en upplysande motivering i de fall då beslutet grundar sig på en sammanfattande bedömning av ett flertal olika omständigheter. Det bör dock i allmänhet vara fullt möjligt att åtminstone i stort ange vilka dessa omständigheter är i de fall då detta inte framgår ändå.

Intagens rätt att få del av analysresultat vid urinprovskontroll
(Dnr 1706-1983)

T. som var intagen i en kriminalvårdsanstalt, skrev till *JO* och klagade bl. a. över att han inte fått del av analysresultaten av två urinprov som han lämnat under maj månad 1983.

Yttrande inhämtades från styresmannen vid anstalten. Vidare granskades kopior av daganteckningar i T:s behandlingsjournal.

I beslut den 31 oktober 1983 anförde *JO Wigelius* bl. a. följande.

Av bestämmelserna i 14 och 15 §§ förvaltningslagen vilka är tillämpliga i ärenden angående urinprovskontroll vid kriminalvårdsanstalt, följer att part i princip alltid har rätt att få del av den utredning som tillförts ett ärende innan detta avgöres. Någon särskild form för denna kommunikation är inte föreskriven i förvaltningslagen. När det gäller skriftligt utredningsmaterial torde som regel vara lämpligast att parten får del av de handlingar det gäller. Även muntlig kommunikation kan dock godtagas. Av kopior av T:s behandlingsjournal framgår också att han muntligen underrättats om de positiva resultaten av de urinprov han lämnat i samband med att förhör hölls med honom den 11 maj och den 1 juni 1983. Han har vidare därefter skriftligen fått del av ifrågavarande analysresultat. Någon grund för mig att rikta kritik mot anstalten på denna punkt föreligger således ej.

Bevakning vid besök hos intagen i häkte
(Dnr 1869-1983)

H. skrev till JO och uppgav sammanfattningsvis följande. Han var häktad och förvarades på häktesavdelningen vid kriminalvårdsanstalten Malmö. Enligt ett beslut av åklagare skulle H. få ta emot besök av sin fästmo under förutsättning att besöket var bevakat. Bevakningen skulle ombesörjas av en viss utredningsman hos polisen. Denne hade emellertid inte tillfälle att ställa upp och besöket av fästmon kom därför inte till stånd. H. hade tidigare varit intagen i ett annat häkte och där sköttes bevakningen av häktets egen personal. Detta gick tydligen inte för sig i Malmö och H. ställde sig undrande till de skilda rutinerna.

Sedan upplysningar inhämtats från åklagaren i målet, inforrades yttranden från styresmannen vid anstalten och kriminalvårdsstyrelsen.

Styresmannen uppgav i sitt yttrande bl. a. följande. Då bevakning vid besök hos häktad krävdes av skäl som sammanhänge med rättsproceduren brukade man på Malmöanstalten alltid begära att sådan bevakning utfördes av en utredningsman från polisen, som kände till målet i alla dess detaljer. Det var svårt för att inte säga omöjligt för häktets personal att kunna kontrollera att den häktade och hans besökare inte utbytte sådan information att hela utredningen saboterades. Polis och åklagare brukade ha förståelse för detta och brukade i eget intresse gärna hjälpa till.

Kriminalvårdsstyrelsen anförde i sitt yttrande följande.

Kriminalvårdsstyrelsen anser att huvudregeln bör vara att bevakningen vid besök i häkte ombesörjs av häktets egen personal. Om åklagaren har synpunkter på formerna för bevakningen, bör dessa givetvis beaktas av styresmannen, exempelvis på så sätt att polispersonal tillåts att ombesörja bevakningen (se prop. 1975/76:90 s. 66). Såvitt framgår av handlingarna i ärendet har åklagaren inte ställt några särskilda krav på formerna för bevakningen av besöken hos H.

Anser styresmannen för sin del att det av någon anledning är olämpligt att häktespersonalen ombesörjer bevakningen, bör han underrätta åklagaren härom och låta denne ta ställning till hur bevakningen skall utföras. Styresmannen bör emellertid inte – på grunder som åklagaren har att bedöma – själv besluta att inte ställa häktespersonal till förfogande för bevakning.

JO Wigelius uttalade följande beslut den 23 mars 1984.

I 11 § lagen om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. stadgas bl. a. att häktad får mottaga besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. Han får ej mottaga besök som kan medföra fara från säkerhetssynpunkt. Ej heller får den som är häktad på grund av misstanke om brott mottaga besök som kan medföra fara för att bevis undanröjes eller utredning om brott eljest försvåras (s. k. kollusionsfara). Om det är påkallat av säkerhetsskäl eller för att undvika att bevis undanröjes eller utredning om

brott eljest försvåras skall, enligt andra stycket samma paragraf, en eller flera personer vara närvarande vid besök.

I 16 § samma lag stadgas vidare att det är undersökningsledaren eller åklagaren som har att avgöra i vad mån hinder för medgivande enligt bl. a. 11 § möter på den grund att åtgärden kan medföra fara för att bevis undanröjes eller utredning om brott eljest försvåras. Det ankommer således ej på styresmannen för häktet att göra bedömningar och fatta beslut i hithörande frågor.

I H:s fall har såvitt framgår av utredningen åklagaren inte ställt upp några särskilda krav på att fästmöns besök hos H. skulle vara bevakat av viss person med särskilda insikter i brottsutredningen. Från anstaltens sida borde man därför ha ställt sin egen personal till förfogande för bevakningen. De överväganden som kriminalvårdsstyrelsen redovisat i sitt remissyttrande bör vara vägledande då liknande frågor aktualiseras i framtiden. Jag utgår från att så blir fallet även vid Malmöanstalten.

Transport för inställelse vid domstol av intagen som kallats till förhandling i dispositivt tvistemål

(Dnr 727-1983)

S., som var intagen i kriminalvårdsanstalt, uppgav i klagomål till JO bl. a. följande. Han fick från Uppsala tingsrätt en kallelse till ett sammanträde i ett förenklat tvistemål angående skadestånd. Han skulle i egenskap av svarande i målet inställa sig personligen eller genom ombud vid äventyr att tredskodom annars kunde komma att meddelas. S. fick först kort tid före rättegången reda på att han genom anstaltens försorg skulle transporteras till tingsrätten. För personalen vid anstalten visade han då upp ett brev från sin advokat. Enligt brevet hade advokaten underrättat tingsrätten om att S. inte avsåg att inställa sig till sammanträdet och att S. accepterade att tredskodom skulle komma att meddelas. Personalen tog dock inte någon notis om brevet från advokaten utan upplyste S. om att han enligt de order som utgått skulle transporteras till tingsrätten. S. bad då att få tala med sin assistent om saken men vägrades detta. Transportbilen kördes sedan fram och S. fördes mot sin vilja i väg från anstalten. Först sedan S. via ett häkte anlant till Uppsala fick han genom kontakt med skyddskonsulenten där hjälp med att klara upp situationen. Han kördes därefter tillbaka till anstalten utan att ha bevistat rättegången.

Utredningen verkställdes. Bl. a. inhämtades yttrande från anstalten.

En tillsynsman vid anstalten uppgav bl. a. följande. Transporten av S. utfördes rutinmässigt som alla andra transporter till rättegång. S. var ovillig att åka men inblandad personal fick aldrig någon uppfattning om varför han inte ville åka. Därför ställdes han inför valet att antingen följa

med frivilligt eller bli hämtad av polisen. S. följde med frivilligt och personalen använde inte något våld.

I yttrande avgivet av t. f. anstaltsdirektören N. anfördes bl. a. följande. Transport av S. till rättegången utfördes med tingsrättens kallelse som grund. Av för N. okänd anledning var det ingen som uppmärksammade att det rörde sig om en alternativ kallelse (personligen eller genom ombud). Att sedan S. in i det sista inte uppmärksammat någon om att han haft kontakt med advokaten förenklade inte saken. Det var dock klart att man kunde ägnat större uppmärksamhet åt vad S. sade, men å andra sidan var det inte lätt att handla rationellt med tanke på en väntande transportbil.

I beslut den 24 november 1983 anförde *JO Wigelius* följande.

Enligt 43 § lagen om kriminalvård i anstalt (KvaL) skall intagen inställas vid domstol om domstolen begär det. I anslutning till sådan inställelse får intagen tillfälligt placeras i allmänt häkte, om det behövs av säkerhetsskäl. Av utredningen i detta ärende framgår emellertid att tingsrätten inte gjort någon framställning om att S. skulle inställas vid domstolen. En sådan begäran torde för övrigt endast lagligen kunna göras i ett brottmål eller i ett indispositivt tvistemål på grund av rättegångsbalkens regler om hämtning och påföljd för utevaro. I detta fall var det emellertid fråga om ett förenklat tvistemål och S. hade förelagts att inställa sig personligen eller genom ombud vid äventyr av tredsdom. Det innebar att S. själv kunde bestämma om han önskade utebli från förhandlingen.

Anstalten kom som det nu blev att med tingsrättens kallelse som enda grund föranstalta om transport av S. till Uppsala. Jag har svårt att förstå hur detta kunnat inträffa och utredningen har heller inte skapat full klarhet härutinnan. Uppenbart är emellertid att frågan om S:s inställelse inte handlagts med tillbörlig noggrannhet. S. själv synes först på ett sent stadium och endast kort tid innan transporten skulle avgå ha protesterat mot denna och visat upp brevet från advokaten. Detta kan naturligtvis ha berott på att S. inte själv haft klart för sig att en transport skulle komma till stånd. Det synes här ha brustit i kommunikationen mellan S. och anstaltens personal på ett betänkligt sätt. Enligt min mening hade det i den uppkomna situationen varit både välbetänt och önskvärt om man från anstaltens sida tagit kontakt med tingsrätten per telefon för att kontrollera hur det förhöll sig med S:s inställelse till den aktuella förhandlingen. Anstaltens remissvar ger också vid handen att man numera insett detta. Jag hyser således förståelse för att S. blev upprörd över hur saken hanterades och finner hans klagomål i denna del befogade.

II. Försvaret m. m.

Kritik mot rikspolisstyrelsen och överbefälhavaren för handläggningen av ett ärende om personalkontroll

(Dnr 684-1983)

JO Holstad meddelade den 20 februari 1984 följande beslut.

ANMÄLAN m. m.

Svenska Industritjänstemannaförbundets anmälan gäller en medlem av förbundet, civilingenjören E. Denne är anställd hos en privat arbetsgivare, Telefonaktiebolaget LM Ericsson, som tillverkar produkter åt försvarsmakten. Mellan bolaget och försvarets materielverk har träffats en överenskommelse om säkerhetsskydd. I enlighet med denna har viss personalkontroll utförts beträffande E. Industritjänstemannaförbundet ifrågasätter bl. a. om inte berörda myndigheter i det sammanhanget har åsidosatt vissa föreskrifter i personalkontrollkungörelsen (1969:446). Detta gäller 12 § (om överläggning i vissa fall med företrädare för arbetsmarknadens organisationer i samband med behandling av fråga om utlämnande av uppgift från polisregistret vid säkerhetsavdelningen inom rikspolisstyrelsen), 13 § (om kommunikation i vissa fall med den anställde innan uppgift lämnas ut) samt 19 § (om skyldighet i vissa fall för personalkontrollerande myndighet att underrätta den anställde om begärd kontroll). Anmälningsskriftens fullständiga innehåll framgår av bilaga till detta beslut. (Bilagan har utelämnats här.)

Efter remiss har yttranden avgetts av rikspolisstyrelsen och överbefälhavaren.

Rikspolisstyrelsen har i sitt yttrande anfört följande.

Uppgifter ur polisregister, som utlämnas vid personalkontroll, är sekretessbelagda och kan inte utan vidare återopas vid t. ex. förhandlingar med fackliga företrädare i samband med anställningsfrågor och liknande. För att möjliggöra viss facklig insyn i denna typ av ärenden tillkom 12 § i personalkontrollkungörelsen, enligt vilken paragraf överläggningar skall äga rum mellan rikspolisstyrelsen och särskilt utsedda fackliga företrädare när det kan antas att utlämnade uppgifter kan medföra att någon skiljs från sin tjänst eller att annan ingripande åtgärd vidtas.

Tillämpningen av 12 § är besvärlig på grund av svårigheten för rikspolisstyrelsen att med registeruppgifterna som enda beslutsunderlag bedöma hur ärendet fortsättningsvis kan komma att handläggas. Detta har i praktiken inneburit en ytterst restriktiv tillämpning. I förslag till ändringar i personalkontrollkungörelsen, som f. n. är föremål för behandling i justitie-

departementet, har styrelsen för övrigt föreslagit att överläggningar jämlikt 12 § i stället skall initieras av anställande myndighet sedan denna fått del av registeruppgifterna.

I SUA-sammanhang (upphandling eller arbete för statens behov som med hänsyn till rikets säkerhet bör hemlighållas) anses endast i undantagsfall 12 § vara tillämplig av följande skäl.

En person anställs normalt i ett företag på sedvanliga anställningsvillkor. Om företaget därefter blir aktuellt för SUA-arbete, överförs personal till detta projekt allteftersom de blivit godkända jämlikt punkt 6 SUA, vari ingår personalkontroll i skyddsklass 2. Därest någon inte erhåller godkännande för att delta i projektet är vederbörande ändå fortfarande anställd i företaget och någon sådan ingripande åtgärd, som omnämns i kungörelsen, har inte vidtagits, eftersom det i anställningsavtalet knappast torde ha ingått någon klausul som garanterat deltagande i denna typ av projekt.

I föreliggande fall var det vid personalkontrolltillfället i april 1980 inte känt för styrelsen att E redan arbetade med hemliga försvarsprojekt. Ej heller hade styrelsen anledning anta att utlämnade uppgifter skulle medföra ingripande åtgärder i hans anställningsförhållanden. Av dessa skäl aktualiserades inte 12 § vid tillfället.

Tillfälle för den personalkontrollerade att få yttra sig jämlikt 13 § personalkontrollkungörelsen gäller i skyddsklass 2 endast i de fall då särskilda omständigheter ger anledning härtill. Några sådana omständigheter har inte förelegat i detta fall.

Överbefälhavaren har i sitt yttrande anfört följande.

Enligt 3 § personalkontrollkungörelsen får överbefälhavaren företaga personalkontroll. Därutöver har regeringen med skrivelser 1971-03-26 dnr 968/70, H 65/70 (delvis) och H 12/71 (delvis) reglerat skyddsklassindelning enligt personalkontrollkungörelsen m. m. I skrivelsen med dnr 968/70 framgår av sista stycket: "Härigenom upphävs Kungl Maj:ts beslut enligt skrivelse den 30 juni 1961 till överbefälhavaren rörande personalkontroll inom försvaret, dock inte såvitt avser 9 § i bestämmelserna". Denna 9 § i skrivelsen 1961-06-30 reglerar personalkontroll *beträffande personer ej tillhörande försvaret*. Grundat bl. a. på dessa bestämmelser har rikspolisstyrelsen och överbefälhavaren utfärdat föreskrifter och anvisningar beträffande säkerhetsskydd kring upphandling eller arbete för statens behov, som med hänsyn till rikets säkerhet bör hemlighållas (SUA 1970). Av SUA p. 6 framgår: "Innan sekretesskyddad information lämnas person, som är anställd hos eller anlitas av leverantör, skall i den utsträckning så är möjligt referenser införskaffas. Yttrande beträffande personen skall dessutom alltid inhämtas från ÖB. — Föreskrifterna i föregående stycke skall gälla även beträffande annan person hos leverantören, om myndighet funnit det omöjligt att genom sektionering eller andra åtgärder skapa förutsättningar för att denne inte får del av sekretesskyddad information. — Ansökan om yttrande skall för kontinuerligt anställd förnyas senast vart femte år så länge leverantören anlitas av myndigheten för SUA-arbete. Jfr p. 12b."

I 12b regleras vilka blanketter som skall utnyttjas och hur de skall insändas.

Förslag till ny SUA har överlämnats till regeringen. Därav framgår bestämmelser för personalkontroll tydligare än idag. Överbefälhavaren har utfärdat bestämmelser för personalkontroll — Best PK (1974-10-11 Fst/Säk

9013-1 TKG 740265 med ändringar och tillägg 1979-01-09 Fst/Säk 9013-1 TFG 790001) som utgör tillämpningsbestämmelser till personalkontrollkungörelsen, regeringens meddelande beslut och rikspolisstyrelsens jämlikt 24 § personalkontrollkungörelsen meddelande föreskrifter om förfarandet vid inhämtande av uppgifter.

Personalkontrollkungörelsen 19 § motsvaras i Best PK av mom. 36 med följande lydelse: "Chef (myndighet), som enligt dessa bestämmelser har att begära personalkontroll, skall underrätta den som framställningen avser om att kontroll begärts, dock att sådan underrättelse icke behöver lämnas i ärende som gäller uttagning av personal för tjänstgöring under beredskap och krig".

På blankett som används vid personalkontroll i SUA-sammanhang finns särskilt utrymme för att markera att underrättelse enligt 19 § i personalkontrollkungörelsen lämnats den enskilde.

Enligt överbefälhavarens uppfattning måste det åligga den myndighet inom försvarsmakten, som lämnar underlag för överbefälhavarens begäran om personalkontroll, att också underrätta den enskilde om att personalkontroll kommer att begäras. Det är myndigheten som har att vidtaga övriga åtgärder t. ex. vid anställning eller vid utnyttjande av ett företag för hemligt arbete för försvarets räkning. För att i SUA-sammanhang säkerställa att personalkontrollkungörelsen 19 § (och Best PK mom. 36) följs skall således bestämmelser för personalkontroll liksom övriga säkerhetskyddsåtgärder framgå av avtal (motsv) mellan vederbörande militär myndighet och företag.

Som framgår av SUA p. 6 (ovan) liksom bestämmelser för personkontroll inom försvarsmakten förekommer förnyad kontroll (omkontroll) dels efter viss tid dels inför förändrad tjänstgöring, viss vidareutbildning, tillträde till vissa anläggningar m. m. Dessa omkontroller görs enligt särskilda rutiner och är av stor omfattning. Det är överbefälhavarens uppfattning att den som en gång anställts i en skyddsklassad befattning eller t. ex. inom en industri kontinuerligt arbetar med sekretessbelagda uppgifter har fullt klart för sig att han/hon blivit personalkontrollerad innan anställning respektive arbete påbörjats. Mot bakgrund av de bestämmelser som utfärdats och den säkerhetsupplysning som skall delges personal som handhar sekretessbelagda uppgifter torde den enskilde också vara väl medveten om att förnyad personalkontroll kan komma att företas. Dessa förhållanden, samt att det skulle innebära ett avsevärt merarbete att införa rutiner för att säkerställa att den enskilde underrättas just när omkontrollen sker, medför att det är överbefälhavarens uppfattning att 19 § personalkontrollkungörelsen skall tillämpas så att den enskilde skall underrättas första gången personalkontroll begärs men att detta inte är nödvändigt vid omkontroller.

I det aktuella fallet har E. varit föremål för personalkontroll vid tre tillfällen. 1974 och 1975 inför anställningar vid L M Ericsson och 1980 omkontroll. Av skrivelse från försvarets materielverk (FMV) (1980-03-27 BJ A 850:3/80 bilaga 4 sid. 14 p. 7) till bl. a. L M Eriksson angående datarutin för personalkontroll (DPK) framgår: "Rutan för delgivning enligt personalkontrollkungörelsen § 19 fylls i med kryss (x), då vederbörande person har delgetts att personalkontroll har begärts. Företag är skyldigt att delge att personalkontroll har skett." 1980 underrättades E. enligt egen uppgift ej om förnyad personalkontroll. Enligt överbefälhavarens uppfattning var detta ej nödvändigt då det rörde sig om omkontroll. Hur E. underrättats 1974 och 1975 går ej att klarlägga då, enligt gällande gallningsbestämmelser för personalkontrollhandlingar (KrA dnr 231-1972-S 46 TKG 720068 I §), blanketterna (personaldata) för dessa år är utgallrade.

Industritjänstemannaförbundet har kommenterat dessa yttranden. Förbundet har också begärt att utredningen skall utvidgas till att omfatta den handläggning som förekommit inom försvarets materielverk.

Därefter har rikspolisstyrelsen lämnat in en skrift med ytterligare synpunkter.

Jag har också under hand inhämtat muntliga upplysningar från rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning och försvarets materielverk.

BEDÖMNING

Klagomålen rör tillämpningen av 12, 13 och 19 §§ personkontrollkungörelsen (1969:446). Kungörelsen har sedan utredningen av detta ärende inletts ändrats genom en förordning (1983:764), som trädde i kraft den 1 oktober 1983. Av de bestämmelser som gällde före ändringen avsåg de i 12 och 13 §§ förfarandet hos rikspolisstyrelsen under det att 19 § riktade sig mot den kontrollerande myndigheten, dvs. i detta fall överbefälhavaren.

De företagna ändringarna av personkontrollkungörelsen innebär bl. a. att 12 § upphävts samt att 13 och 19 §§ fått en ändrad lydelse. I 12 § föreskrevs att rikspolischefen eller chefen för säkerhetsavdelningen i vissa fall skulle ta upp överläggningar med arbetsmarknadens organisationer. När det stadgandet upphävdes infördes en liknande överläggningsskyldighet genom en ny 21 a §. Stadgandet skiljer sig från det tidigare genom att det är den kontrollerande myndigheten som skall ta upp överläggningar och genom att överläggningarna skall tas upp i ett senare skede.

Jag vill här först behandla klagomålet såvitt gäller den handläggning som förekommit inom försvarets materielverk. Därefter går jag in på tillämpningen av 12, 13 och 19 §§ var för sig. Till sist framför jag några avslutande synpunkter.

Jag har under utredningen underrättat justitieombudsmannen Anders Wigelius, som är den av ombudsmännen som har tillsynen över polisväsendet, om mina utredningsåtgärder i de delar som rör rikspolisstyrelsen.

Försvarets materielverks handläggning

Jag har i huvudsak begränsat granskningen av verkets handläggning av E:s ärende till frågan om det var fel av verket att vidta någon åtgärd med anledning av de uppgifter man fick genom personkontrollen. Beträffande granskningens resultat vill jag här endast nämna att jag inte funnit anledning till kritik mot verket på den berörda punkten.

12 §

Paragrafen hade före den 1 oktober 1983 följande lydelse.

Kan utlämnande av uppgift som avses i 8 eller 9 § antagas medföra att den som kontrollen avser skiljes från tjänst eller att annan ingripande åtgärd vidtages beträffande hans anställningsförhållande, skall

rikspolischefen eller chefen för säkerhetsavdelningen överlägga i frågan med av Kungl. Maj:t förordnade företrädare för arbetsmarknadens organisationer. Till sådan överläggning skall kallas företrädare för den eller de organisationer som är direkt berörda av frågan.

Klagomålen avser det förhållandet att 12 § inte skulle ha tillämpats i E:s fall. Klaganden har emellertid också ifrågasatt tillämpningen i allmänhet av paragrafen.

Rikspolisstyrelsen har uppgett bl. a. att syftet med 12 § varit oklart och att man haft svårigheter med tillämpningen av stadgandet samt att dessa förhållanden lett till en ytterst restriktiv tillämpning. Överläggningar har sällunda hållits bara en gång. Svårigheterna skulle ha bestått i att man inte alltid av framställningen om kontroll kunnat sluta sig till om den kontrollerade hade en anställning som kunde komma att beröras. Och bortsett därifrån har det enligt rikspolisstyrelsen inte varit möjligt att mot bakgrund av den begränsade information man haft förutse om några sådana åtgärder som avses i 12 § kunde bli aktuella mot den kontrollerade. Inhämtnade av kompletterande upplysningar skulle också lätt kunna ha uppfattats som att rikspolisstyrelsen hade en uppfattning om vad som borde ske med den kontrollerade. Och rikspolisstyrelsen har varit och är på grund av ett särskilt stadgande, 14 §, förhindrad att yttra sig om bl. a. detta.

Företrädarna för arbetsmarknadens organisationer skulle också ha ställt sig frågande till vilken uppgift de skulle kunna fullgöra i sammanhanget.

För egen del vill jag inte bestrida att bestämmelsen i 12 § i dess tidigare lydelse kan ha varit ägnad att vålla vissa problem i tillämpningen. Efter en framställning från rikspolisstyrelsen i april 1981 är den ju numera också ändrad så att styrelsen inte längre har att hålla överläggningar av det berörda slaget. Men jag anser inte att de omständigheter styrelsen pekat på motiverat en restriktiv tillämpning. Beträffande syftet med bestämmelsen nöjer jag mig med att konstatera att detta inte nödvändigtvis varit att arbetsmarknadens organisationer skall kunna påverka det enskilda personalkontrollärendet. Det är fullt tänkbart att man endast avsett att tillskapa en ordning för insyn på ett område som i hög grad omgärdas av sekretess. Oklarheter beträffande eventuella andra syften med bestämmelsen har därför inte utgjort något godtagbart skäl för en restriktiv tillämpning. Det nyss angivna syftet talar i stället för en generös tillämpning av stadgandet. De brister som kan ha förelegat beträffande rikspolisstyrelsens underlag för bedömningen utgör inte heller något sådant skäl. Styrelsen kunde ju ha sett till att man genomgående fått ett bättre bedömningsunderlag. Det kan tilläggas att det enligt bestämmelsen inte krävdes att rikspolisstyrelsen på ett mer definitivt sätt tog ställning till vad som kunde komma att ske med den kontrollerade. Det förutsattes endast att uppgifterna kunde antas få vissa angivna konsekvenser. Beträffande de resonemang som rikspolisstyrelsen i sitt yttrande hit fört angående upphandlingsfallen vill jag bara peka på att de inte har bärkraft när det gäller omkontroll.

När det gäller E:s fall har det framkommit att han till följd av att vissa uppgifter lämnades ut kopplades bort från arbetsuppgifter som rörde hemliga projekt. Även om hans anställningsvillkor i övrigt därefter inte skulle ha undergått någon genomgripande förändring måste enligt min mening de vidtagna åtgärderna anses ingripande. Och enligt min uppfattning hade man inom rikspolisstyrelsen – om man informerat sig bättre om hans förhållanden – haft anledning att anta att en sådan åtgärd skulle vidtas till följd av utlämnandet. Mot denna bakgrund menar jag att man bort kalla till överläggningar enligt 12 §.

Mot bakgrund av mina här redovisade bedömningar har jag informerat mig närmare om tillämpningen i praktiken av bestämmelsen. På grund av vad jag därigenom och i övrigt fått veta har jag emellertid kommit fram till att förutsättningarna saknas för vidare åtgärder från min sida mot de ansvariga inom rikspolisstyrelsen.

13 §

I 13 § fanns och finns regler om kommunikation med den kontrollerade innan uppgifter lämnas ut. För personal med tjänst i skyddsklass 2, som det var fråga om i detta fall, gällde före ändringen av stadgandet som huvudregel att kommunikation inte behövde ske. Endast om särskilda omständigheter gav anledning till det skulle ordningen med kommunikation tillämpas. Utredningen ger inte vid handen att det skulle ha varit fel att i E:s fall tillämpa huvudregeln. Jag har alltså på denna punkt inget underlag för att rikta någon kritik mot rikspolisstyrelsen.

19 §

I 19 § föreskrevs före den senaste ändringen följande. Har myndighet begärt uppgifter hos rikspolisstyrelsen för personalkontroll, skall myndigheten underrätta den som framställningen avser om att kontroll begärts, såvida inte regeringen medgivit undantag.

Jag har inhämtat att regeringen inte gjort något undantag från tillämpningen av 19 § som är av betydelse för bedömningen av detta fall. Stadgandet var alltså tillämpligt.

Utredningen visar att det inte lämnats någon underrättelse till E. i samband med det kontrolltillfälle som avses med klagomålen. Enligt överbefälhavaren var det inte nödvändigt att lämna någon underrättelse, eftersom det var fråga om en omkontroll, dvs. en förnyad kontroll av en redan en eller flera gånger kontrollerad person. Överbefälhavarens inställning grundas på att sådana personer skulle vara väl medvetna om att förnyad kontroll kan komma att göras och att det skulle innebära ett avsevärt merarbete att lämna underrättelse även vid omkontroll.

Jag delar inte överbefälhavarens uppfattning i denna fråga. Det beror främst på att stadgandets ordalydelse enligt min mening inte ger något utrymme för en sådan tolkning som överbefälhavaren vill ge det. Min uppfattning är alltså att det var fel att inte underrätta E. om att kontroll begärts.

Överbefälhavaren framhåller också att det måste åligga den myndighet inom försvarsmakten som lämnar underlag för överbefälhavarens begäran om kontroll att underrätta den enskilde. Jag har i och för sig ingen invändning mot detta men jag vill tillägga att överbefälhavaren ändå måste betraktas som kontrollerande myndighet i personalkontrollkungörelsens mening. Det yttersta ansvaret för att skyldigheterna fullgörs måste därför ligga på honom.

Jag har inte funnit tillräcklig anledning att nu närmare utreda ansvaret för den oriktiga tillämpningen av 19 § i E:s fall. Detta skall ses mot bakgrund av att personalkontrollen i det fallet företogs redan år 1980.

Avslutningsvis vill jag i denna del bara tillägga att jag förutsätter att berörda myndigheter vid tillämpningen av 19 § i dess nya lydelse lämnar underrättelse i samtliga fall av personalkontroll utom de som uttryckligen undantas i paragrafen.

Avslutande synpunkter

Det ligger i sakens natur att en sådan verksamhet som personalkontroll måste omges med sekretess i stor utsträckning. Möjligheterna till insyn i och kontroll av myndigheternas förehavanden på detta område är också enligt personalkontrollkungörelsen starkt begränsade. Det finns, om man bortser från förtroendemannainslaget i rikspolisstyrelsen, endast två möjligheter till insyn, nämligen genom överläggningar med företrädare för arbetsmarknadens organisationer och genom underrättelser till de kontrollerade. Det är därför mycket viktigt att berörda myndigheter noggrant iakttar kungörelsens föreskrifter. I den mån tvivelsmål uppkommer vid tolkningen bör den för den enskildes rättsäkerhet gynnsammaste lösningen väljas. Som förfarandet är uppbyggt är det endast genom att underrättelse- och överläggningsskyldigheten iakttas som berörda arbetstagare och deras organisationer kan förväntas få tilltro till förfarandet.

Med dessa uttalanden avslutas ärendet.

Värnpliktigas rätt att hålla sammankomst på förbandet. Dagbefäls åtgärder mot vissa skrifter

(Dnr 2898-1981)

ANMÄLAN M. M.

I en skrivelse till JO anförde Jon Frisk följande. Måndagen den 26 oktober 1981 upplöste regementsdagbefälet på I 19 i Boden, enligt uppgift på regementschefens order, ett "soldatfackligt" möte. Detta möte hölls i 12:e kompaniets dagrum efter tjänstetidens slut kl. 18. Befälet försökte beordra de värnpliktiga att gå ifrån dagrummet men erkände snart att de hade rätt att vara där. Då använde befälet i stället argumentet att man hade förbjudna papper framme. De förbjudna papperen var medlemskort till

värnpliktsförbundet. En värnpliktig hotades med att han skulle "åka dit ordentligt" om dessa papper kom dit igen.

Efter remiss avgav chefen för I 19, överste Jan Wickbom, yttrande i ärendet. Vid yttrandet var fogad bl. a. en redogörelse av det vid tillfället tjänstgörande dagbefälet, kapten Göran Ahlman.

Wickbom hänvisade i sitt yttrande inledningsvis till förordningen om fortsatta försök med mötesverksamhet m. m. vid militära förband (FFS 1978:51) punkterna B–E, till regementsinstruktionen för I 19/P 5 mom. 7.2.12–14 och till instruktion för soldater vid I 19/P 5 1981–82 mom. 2.11.

Förordningen har i berörda delar följande lydelse.

A. Mötesverksamhet för ungdomsorganisationer

— — —

B. Andra möten

Värnpliktiga får efter tillstånd av förbandschefen disponera lokal för att anordna sammankomst för personal som är verksam inom förbandet. Framställning om sådant tillstånd, med uppgift om syfte, tid, plats och beräknat antal deltagare, skall göras i god tid och senast dagen före sammankomsten. Tillstånd förenas med de villkor och föreskrifter som behövs av hänsyn till ordning och säkerhet.

C. Affischering

Inom varje förband skall på lämplig plats finnas anslagstavla till de värnpliktigas föfogande. Förbandschef meddelar erforderliga ordningsföreskrifter rörande affischering.

D. Skrifter

Inom kasernområde får tidningar, flygblad, stenciler och andra skrifter som inte gäller tjänsten läggas ut endast på särskilda platser. Sådana platser anvisas av förbandschef.

För att annan än tryckt skrift skall få läggas ut skall tydligt framgå vilken person inom förbandet som ger ut eller på annat sätt svarar för skriften.

E. Samråd

Beslut av förbandschef enligt ovanstående bestämmelser fattas efter samråd i förbandsnämnd.

F. Övrigt

— — —

I de åberopade avsnitten av regements- och soldatinstruktionerna finns bestämmelser om bl. a. mötesverksamhet, affischering och om utläggning och försäljning av tidningar och tidskrifter.

Wickbom anförde vidare.

Regch syn på FFS avsnitt B och Regl mom. 7.2.12

Avsnittet reglerar hur vpl skall förfara då de vill "anordna sammankomst". Detta begrepp är svårdefinierbart. Tre soldater som i matsalen

kommer överens om att de vid viss tid på kvällen skall träffas på marketenteriet för att gemensamt planlägga någon verksamhet nästkommande lördag-söndag anordnar egentligen en "sammankomst" på marketenteriet.

Regch principiella inställning är att sådana och liknande "sammankomster" skall få planläggas och genomföras utan att i FFS avsnitt B och E givna bestämmelser alltid skall behöva tillämpas.

Så har också skett ända sedan FFS fastställdes. Regch har genom regdagbefälet endast rutinmässigt kontrollerat att verksamheten på kompanier och i fritidslokaler förflutit säkerhetsmässigt riktigt (inga utomstående) och lugnt (ej störande).

4. "Möten" under GU 8/182

Någon gång i höstas, samt den 12/10, 26/10 och 3/11 (sammanlagt fyra gånger) har hållits "möten" av samma art, vilka C I 19/P 5 känt till. Såväl "någon gång i höstas", den 12/10 som 3/11 har regch personligen instruerat regdagbefälet om:

- a) att lära upp "mötes"-deltagarna vad gäller affischeringsbestämmelserna, som de ej tillämpat,
- b) att kontrollera säkerheten (inga obehöriga med) och
- c) att kontrollera ordningen.

Dagbefälet har haft klara order att icke förstora upp "mötet" till någonting märkvärdigt, som skulle krävt åtgärder enligt FFS mom. B. (Regelmässigt har högst 20 vpl., alla från I 19/P 5 varit närvarande). Det har aldrig varit tal om att sammankomsten skulle avbrytas, om allt gick rätt till enligt b) och c) ovan.

5. "Möter" 26/10

Den 26/10 anmälde kn Ahlman, regdagbefäl, till C I 19/P 5 att affischering (utlägg av skrifter) återigen ägt rum på sätt som ej följer i FFS avsnitt C och D angivna bestämmelser. Meddelandena gällde ett möte på 12. komp. 26/10 på kvällen.

Kn Ahlman anmälde samtidigt att han avsåg kontrollera "mötet". Regch beordrade honom att återigen påpeka för de församlade vilka bestämmelser, som finns rörande affischering och skrifter samt att kontrollera att inga obehöriga fanns på sammankomsten.

Regch bedömde att kn Ahlman var så rutinerad att någon instruktion för hur han skulle kontrollera ordningen i övrigt ej erfordrades.

Ahlman anförde i sin redovisning för de åtgärder som han vidtagit bl. a. följande.

1981-10-25 kl. 18.00 kontaktade C Livbat, övlt Gustavsson, undertecknad med anledning av en affischering angående ett vplmöte som skulle äga rum 10-26 i dagrummet på 12. komp. Eftersom det på affischen icke förekom uppgift om arrangör etc. och tillstånd icke utfärdats av Batch eller kompch (tillstånd om lokal) till mötet, föreslog C Livbat att Regementsdagbef borde kontrollera mötet. 10-26 kontaktade jag Regch. och meddelade att ett vplmöte skulle äga rum på kvällen. Jag påtalade även att affischering skett på kompanier och i matsalen, samt att affischerna saknade arrangör och underskrift och var *icke* uppsatta på därför avsedda anslagstavlor (hänv. Regl 7.2.13.).

Jag anmälde att jag tillsammans med bitr regdagbef fk Eidsäter och två soldater ur kasernvakten vpl. S samt O avsåg besöka mötet. Regch beordrade mig då att klara ut affischeringsbestämmelserna med de vpl samt att kontrollera att inga utomstående deltog.

Kl. 1805 gick vi in i dagrummet där ca 15 soldater satt församlade. Jag gick fram till bordet längst fram och frågade den soldat som satt där om det var han som var ordförande och ansvarig för mötet. Svaret blev ja. Jag frågade vidare om han hade tillstånd av kompch (hänv. Regl 7.2.12) att hålla mötet i dagrummet. Soldaten svarade att något särskilt tillstånd för detta hade han inte.

På mina frågor om affiseringen och affischens utformning (saknade arrangör) svarade soldaten att han var medveten om att de satt på ej tillåtna ställen t. ex. i matsalen på utgångsdörren, samt att han även kände till att affischer om möten etc. skall ha underskrift av ansvarig. (Regch har tidigare haft utb. i detta). Med anledning av detta samt att soldaten icke för detta möte sökt tillstånd av Regch eller Batch (hänv. 7.2.12) beordrade jag honom att lägga ner de handlingar m.m. som fanns på bordet i den persedelpåse han hade med sig. Soldaten ifrågasatte då min befogenhet att göra detta och krävde ett motiv till åtgärden. Jag påtalade på nytt de ovan nämnda bestämmelser i Regl och Soldatinstruktionen vid I 19/P 5 och att papperen medförde att mötet fick en officiell karaktär, men soldaten ville trots detta diskutera min åtgärd. Eftersom soldaten ifråga saknade namnbricka frågade jag efter hans namn, men det ville han inte uppge. Jag påtalade för honom att om han inte uppgav sitt namn och kompanitillhörighet måste jag vidtaga andra åtgärder.

Soldaten uppgav sig då som vpl R tillhörande 12. komp. I 19/P 5.

Med anledning av att mötet hölls i ett dagrum upplöste jag *icke* de församlade, utan påtalade på nytt eftersom frågan uppstod om de var tvungen att lämna dagrummet att så *icke* var fallet.

Vpl R lovade att icke plocka fram de handlingar han nyligen stoppat ner i persedelpåsen. Vpl R och jag kom även överens, innan jag lämnade dagrummet, om att vi tillsammans om han så önskade skulle besöka Reg/Batch dagen därpå och begära tillstånd för nytt möte tisd. 10-27, ons. 10-28 eller torsd. 10-29. Vpl. R var enligt min uppfattning helt nöjd med denna uppgörelse.

Omedelbart därefter lämnade jag, bitr regdagbef och vpl S och vpl O dagrummet. Jag beordrade dock vpl S och O att kvarstanna i korridoren som poster för att kontrollera att inga utomstående (ej tillhörande regimentet) skulle besöka dagrummet. Om så var fallet fick de order att snarast kontakta mig.

I ett beslut den 21 oktober 1983 anförde JO Holstad följande.

BEDÖMNING

Klagomålen avser för det första att regementsdagbefälet, kapten Göran Ahlman, på order av regementschefen skulle ha upplöst ett soldatfackligt möte, som hölls i ett dagrum.

Jag vill med anledning härav inledningsvis allmänt beröra de möjligheter som finns att ingripa mot sammankomster bland krigsmän.

Enligt regeringsformen 2 kap. 1 § 3 är varje medborgare gentemot det allmänna tillförsäkrad mötesfrihet, dvs. frihet att anordna och bevista sammankomst för bl. a. upplysning, meningsyttring eller annat liknande syfte. Mötesfriheten får enligt regeringsformen 2 kap. 12 och 14 §§ i princip begränsas endast genom lag. Begränsning får göras endast av hänsyn till rikets säkerhet, till ordning och säkerhet vid sammankomsten eller till trafiken eller för att motverka farsot.

För medborgare i allmänhet är mötesfriheten närmare reglerad i lagen (1956:618) om allmänna sammankomster. Enligt denna lag får allmän sammankomst inte hållas på allmän plats utan tillstånd av polismyndighet. Tillstånd får vägras endast om det är nödvändigt med hänsyn till trafik eller allmän ordning. Polismyndighet får inställa eller upplösa allmän sammankomst, om beslut meddelats att sammankomsten inte får hållas eller om sammankomsten föranleder svårare oordning eller avsevärd fara för de närvarande. I krig och under andra utomordentliga förhållanden kan mötesfriheten inskränkas ytterligare.

Lagen om allmänna sammankomster kan bli tillämplig också inom försvarsmakten. Enskilda möten och sammankomster har dock lämnats utanför denna lagstiftning. Inom militära anläggningar torde emellertid militära förmän ha rätt att närvara vid sammankomst av krigsmän och kunna ingripa mot sammankomsten, om det förekommer något som strider mot lag eller stör allmän ordning eller ordningen inom försvarsmakten. Med hänsyn till faran för försvarsmaktens effektivitet har särskilda begränsningar i mötesfriheten ansetts nödvändiga under beredskapstillstånd och i krigstid. Dessa begränsningar har kommit till uttryck genom bestämmelsen i 22 kap. 7 § brottsbalken om olovlig sammankomst.

I förordningen om fortsatta försök med mötesverksamhet m. m. vid militära förband (FFS 1978:51) ges regler om förfarandet när bl. a. värnpliktiga vill samlas till möte inom sitt förband och för detta ändamål önskar bli anvisade en lokal. Några begränsningar i fråga om vad som får avhandlas vid sådana möten har inte angivits. Å andra sidan sägs i bestämmelserna att tillstånd till sådant möte får förenas med villkor som behövs av hänsyn till ordning och säkerhet. Ingenting torde emellertid hindra att de värnpliktiga utan att iaktta dessa regler samlas till möte i någon lokal som de ändå får använda. Någon möjlighet att i sådana fall upplösa en sammankomst med hänvisning enbart till att berörda bestämmelser inte iakttagits föreligger inte.

Utredningen ger inte belägg för att regementschefen skulle ha gett order om att den ifrågavarande sammankomsten skulle upplösas. I den delen har jag alltså inte funnit fog för klagomålen.

Vad beträffar Ahlmans uppträdande vid tillfället menar klaganden, att Ahlman försökte upplösa mötet. Ahlman bestrider detta. I denna del ger utredningen enligt min mening inte något säkert besked om vad som verkligen förevarit. Jag har inte funnit tillräcklig anledning att driva utredningen vidare angående den frågan.

Vidare avser klagomålen att Ahlman vid tillfället förbjöd att vissa papper var framme vid sammankomsten. Även i denna del finner jag anledning att i korthet redovisa gällande bestämmelser.

I tryckfrihetsförordningen 10 kap. 11 och 12 §§ ges regler om tagande i förvar av tryckt skrift som anträffas vid avdelning av försvarsmakten och som uppenbart innefattar straffbar uppvigling av krigsman. Motsvarande bestämmelser om skrifter på vilka tryckfrihetsförordningen inte är tillämplig finns i lagen (1949: 165) angående beslag å vissa skrifter. Dessa föreskrifter gäller endast när riket är i krig eller krigsfara. I FFS 1978: 51 finns bestämmelser av ordningskaraktär för utläggning av skrifter.

Ahlman har medgivit, att han beordrade en värnpliktig att lägga ned vissa handlingar, som fanns på bordet, i en persedelpåse som denne hade med sig. Skälet till ordern var enligt yttrandet hit, att affiseringen om mötet inte skett på föreskrivet sätt och att tillstånd till mötet inte hade sökts. Här är det tydligt att Ahlman handlade fel. Uppenbarligen var det angivna skälet inte hållbart. Någon annan godtagbar grund för ordern har inte heller framkommit. Ahlman kan givetvis inte undgå kritik för sin åtgärd. Jag har emellertid inte funnit tillräckliga skäl att gå vidare i saken.

I samband med spaningar efter främmande undervattensverksamhet i Törefjärden i juli 1983 omhändertog en officer en civilperson på grund av misstanke om brott. Fråga om åtgärden hade stöd i författning.

(Dnr 2314-1983)

BAKGRUND

I artiklar i *Expressen* och *Norrländska Socialdemokraten* den 1 augusti 1983 uppgavs i huvudsak följande. I samband med spaningar efter främmande undervattensverksamhet i Törefjärden den 31 juli blev en civilperson, fabriksarbetaren Stefan Brännmark, som tillsammans med sin sjuåriga son befann sig som åskådare i närheten av Sörens hamn, gripen för spioneri av en officer. Brännmark uppgav för tidningarna att officeren hade hejdat hans bil, tagit bilnycklarna och beordrat honom och sonen att flytta över till en militär bil. Därefter hade han under vapenhot tvingat Brännmark att köra bilen till ett avspärrat område vid Sörens hamn. Där hade Brännmark och sonen under bevakning av militär personal fått vänta i nära en timme innan de hämtats av polis och förts till Kalix. Sonen hade körts hem, medan Brännmark efter ytterligare någon timmes väntan på polisstationen förhörts av personal från säkerhetspolisen i Luleå. Endast några minuter senare hade Brännmark frigivits, sedan det klarlagts att det hela var ett misstag.

UTREDNING

JO beslöt att infordra upplysningar och yttrande från överbefälhavaren med anledning av uppgifterna i tidningsartiklarna.

Sedan överbefälhavarens remissvar kommit in till ombudsmannaexpeditionen, begärde JO att länsåklagaren i Norrbottens län skulle verkställa förundersökning beträffande misstanke om tjänstefel enligt 21 kap. 18 § brottsbalken mot den berörde officeren, löjtnant Leo Sörensen vid Lapplands jägarregemente (I 22/fo 66). Sedan förundersökning utförts ingavs förundersökningsprotokollet till ombudsmannaexpeditionen. Vid det förhör, som hållits med Sörensen, hade denne bestritt ansvar för tjänstefel och uppgivit i huvudsak följande.

Han är sedan år 1977 anställd vid Lapplands Jägarregemente och tjänstgör som plutonchef vid regementets beredskapskompani. Denna beredskapsstyrka är specialutbildad, för att kunna sättas in vid incidenter av olika slag. Sörensen har själv utbildat den beredskapsstyrka, som varit i tjänst under år 1983 och är följaktligen själv väl insatt i de bestämmelser som gäller för tjänsten.

Några dagar efter ubåtsincidenten i Törefjärden, fick Sörensen order om att tillsammans med en halv pluton ur beredskapsstyrkan, inställa sig vid bevakningsstyrkan i Törefors för att tjänstgöra där. — — —

Sörensens pluton fick som uppgift att svara för ett antal posteringar, bland annat på Hästholmen.

Allmänt gällde, att ledningen för bevakningsstyrkan vid Törefjärden såg ytterst allvarligt på vad som förekommit och tjänstgöringen inriktades på incidentberedskap. All personal var utrustad med skarp ammunition och ledningen för bevakningsstyrkan räknade med möjligheten av, att en landsättning från den i Törefjärden instängda ubåten kunde bli aktuell. Högsta beredskap var därför anbefalld.

Vid en information för befälet meddelade spaningsledningen, att man räknade med att besättningen i ubåten nu kunde tänkas lämna ubåten, sedan det visat sig vara omöjligt att forcera avspärningen i Törefjärden. Man inskräppte vikten av att uppmärksamheten hos personalen om möjligt skärptes ytterligare, att plutoncheferna kontrollerade att vaktposternas vapen var laddade och säkrade samt att vaktpersonalen var helt på det klara med hur man skulle agera om någonting hände. Posterna skulle med andra ord agera i enlighet med anvisningarna i militära instruktionen "Vakt B". Sörensen verkställde också den anbefallda kontrollen.

Natten mot söndagen den 31 juli, då Sörensen varit ute på Hästholmen i ett ärende och återkom till Törefors, fick han av en vaktpost rapport om, att en okänd man sökt kontakt med vaktposten och till denne ställt vissa frågor rörande vapenutrustning, varifrån bevakningsstyrkan fick mat, om vapnen voro laddade med mera. Sörensen hade ett minne av, att vaktposten också nämnde att mannen haft ett barn med sig och att han färdats i en personbil av märket Saab. Däremot fick Sörensen icke något signalement på mannen vid detta tillfälle. Vaktposten hade besvarat mannens frågor och Sörensen framhöll det olämpliga i detta.

— — — Något senare sammanträffade Sörensen med krinsp. Ove Höglund från säkerhetspolisen och informerade denne om vad som förevarit. En värnpliktig, som också blivit utfrågad av den okände mannen, var

också med vid sammankomsten. Det framstod klart för Sörensen, att det var samma person vid båda tillfällena och att mannen vid båda kontakterna varit ute efter samma typ av information.

Höglund förhörde de båda vaktposterna och det signalement på den aktuella mannen som därvid utkristalliserades, spreds genom Sörensens försorg till övrig vaktpersonal.

Vid samtalet med krinsp. Ove Höglund var det icke tal om hur man skulle agera om mannen "dök upp igen" och Höglund framförde inga krav på, att mannen skulle identifieras. Han framhöll vikten av att bevakningen skärptes och att det var angeläget att få rätt på vem mannen var. Hur en eventuell identifiering närmare skulle tillgå, lämnade han icke några råd eller direktiv om och Sörensen frågade icke heller om detta. Han hade sedan icke någon ytterligare kontakt med Ove Höglund.

Troligen under förmiddagen samma dag fick Sörensen rapport från personalen på Hästholmen om, att en man vars utseende stämde överens med signalementet på den man som kontaktat Sörensens vaktposter, under morgontimmarna samma dag varit ute på Hästholmen och på samma sätt ställt frågor till vaktposter. Mannen hade nu färdats i en personbil av märket Volvo 145, vit till färgen. Sörensen sökte först få kontakt med krinsp. Ove Höglund, men då detta icke lyckades åkte han till Sörens båthamn för att hämta en löjtnant Ling.

Då Sörensen närmade sig Sörens båthamn, såg han en vit Volvo 145 som kördes in på en grusväg som slutade vid båthamnen. Sörensen reagerade inte omedelbart, men kom strax därefter att tänka på att den misstänkta mannen färdats just i en vit Volvo 145. Han körde därför efter bilen i fråga. Då han kom fram till den parkeringsplats som fanns vid vägens slut och där avspärrningen för civil trafik började, var föraren av Volvo-bilen i färd med att fickparkera. Då föraren öppnade sidorutan för att kunna se bakåt, fick Sörensen tillfälle att se mannens ansikte. Han konstaterade därvid, att mannens utseende helt stämde överens med den eftersökta mannens signalement, det signalement Sörensen fått klart för sig. Sörensen blev med andra ord helt övertygad om, att det var den eftersökta mannen han hade framför sig.

Sedan mannen parkerat sin bil, körde Sörensen fram och stannade sin bil på sådant sätt, att mannen, Brännmark, icke skulle kunna köra från platsen. Sörensen steg sedan ur sin bil, tog med sig sitt AK 4-gevär, som var laddat med skarp ammunition och säkrat, gick fram till Brännmark som satt kvar i sin bil och yttrade någonting i stil med: "Vi vill ställa några frågor till Dig, får jag bilnycklarna". Sörensen ville minnas, att han då bar sitt gevär i högra handen och riktade vapnet snett mot marken. Han vidtog icke någon annan åtgärd med vapnet. Brännmark, som hade ett barn med sig i bilen, efterkom icke genast uppmaningen utan frågade i stället "vad det var frågan om".

Sörensen fann icke anledning diskutera med Brännmark i detta läge, utan slog flata handen mot Brännmarks bil och upprepade med bestämd röst sin begäran om att få Brännmarks bilnycklar. Sörensen ville minnas, att han ordagrant yttrade: "Nu gör Du som jag säger". Brännmark tog då nyckeln från tändningslåset och överlämnade den till Sörensen. Denne beordrade sedan Brännmark att stiga ur bilen och sätta sig på förarplatsen i Sörensens bil, vilket Brännmark också gjorde. Barnet i Brännmarks bil tog också plats i Sörensens bil, på baksätet. Sörensen gick sedan runt bilen och satte sig på högra framsätet. Sitt gevär placerade han stående mellan

sina knän med kolven mot bilgolvet. Han beordrade sedan Brännmark att köra ned till Sörens båthamn.

— — — Vid framkomsten till Sörens båthamn, tog Sörensen hand om bilens startnyckel, tillsade Brännmark att sitta kvar i bilen och beordrade löjtnant Ling, som uppehöll sig på platsen, att bevaka Brännmark. — — — En värnpliktig beordrades hämta Brännmarks bil och köra fram denna till "stabshuset" och en annan värnpliktig beordrades meddela polisen i Kalix, att Brännmark kunde avhämtas och föras till Kalix polisstation. — — — Då Brännmarks bil körts fram, beordrade Sörensen Brännmark att flytta över till denna bil, för att där invänta polispatrullens ankomst. En soldat beordrades bevaka Brännmark. Sörensen lämnade sedan platsen och hade icke någon ytterligare kontakt med ärendet.

Sörensen önskade framhålla, att händelserna i Töreområdet av honom själv och till alla delar även av ledningen för bevakningsstyrkan, uppfattades som synnerligen allvarliga och att hans eget agerande i ärendet styrdes av detta förhållande. Han var då han företog ingripandet, helt övertygad om att den man han omhändertog kunde misstänkas för olovlig underrättelseverksamhet eller försök därtill. Händelserna utspelades dessutom inom skydds- respektive kontrollområde.

På grundval av två inom ombudsmannaexpeditionen upprättade promemorior inforrades kompletterande utredning från överbefälhavaren.

Den kompletterande utredning som kom in utgjordes av bl. a. ett yttrande av militärbefälhavaren i övre Norrland. Yttrandet hade i huvudsak följande lydelse.

Svar på av JO ställda frågor

I ÖB:s senaste yttrande uppges, att det vid en genomgång med plutonchefer angivits att VaktB skulle tillämpas

1) När hölls denna genomgång?

Genomgången hölls 1983-07-24

2) Vem gav denna order?

Ordern gavs av MB ÖN. Den framfördes muntligt av vid tillfället tjänstgörande tjänsteförrättande MB, översten l. gr Kesselmark direkt till tjänsteförrättande bef. Fo 67, övlt Svensson, som i sin tur gav order till berörda plutonchefer.

MB ÖN kommentar: MB ÖN anger i tidigare yttrande att ... "det har härvid angivits att VaktB skulle tillämpas". Begreppet "order" används således ej. Såvitt i efterhand kunnat utrönas var bakgrunden att MB kunde konstatera vissa brister i bevakningstjänsten och att det därför fanns anledning att understryka vikten av en strikt tillämpning av VaktB.

Däremot synes det icke ha varit avsikten att anbefalla tillämpning av VaktB för andra fall än som regleras i VaktB kap. Grunder 1 §.

3) Vilka överväganden gjordes innan ordern gavs?

Ubåtsjaktoperationen mot ubåt som förmodades operera i Töreviken genomfördes inom Kalix skyddsområde.

I ett närbeläget campingläger — dock utanför skyddsområdet — uppehöll sig ett relativt stort antal utlänningar.

Operationen väckte tidigt ett stort intresse från allmänhet och från in- och utländska massmedier.

Risk för sabotage och underrättelseverksamhet mot förband och utrustning kunde inte uteslutas. Ingripande mot ev. landstigande ubåtsmän måste säkerställas.

Till förfogande för genomförande av operationen ställde MB ÖN inledningsvis en, 07–24 ytterligare en beredskapspluton till bef. Fo 67 förfogande.

Plutonerna var utrustade med en omfattande utrustning med ammunition, spräng- och tändmedel samt minor, tillsammans 12 ton upplastade på fordon, utgörande viktiga skyddsobjekt.

För skydd av förbanden och deras utrustning mot sabotage som skulle framkallat fara för såväl förbanden själva som för allmänheten måste entydiga regler för bevakningstjänsten tillämpas.

Därför bedömdes det nödvändigt med en strikt tillämpning av VaktB under operationen.

MB ÖN principiella och sammanfattande uppfattning

När ubåtsjaktoperationen inleddes bedömde MB att vapeninsatser i Töreviden kunde bli aktuella. I samråd med länsstyrelsen förbereddes därför avspärning av viken med kringliggande strandområden enligt lagen 1940: 358 med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m. Bef. Fo 67 ålades att vara beredd genomföra avspärning.

Förberedelserna innefattade bl. a. tillverkning av skyltar, utformning av kungörelse samt upprättande av bevakning runt området.

Med tanke på de olägenheter som kunde uppstå för närboende och för näringsidkare, som skulle beröras av avspärningen, avsågs beslut om avspärning fattas först då vapeninsats kunde bedömas som omedelbart förestående. En sådan situation inträffade inte under incidentens förlopp.

Något allmänt tillträdesförbud med stöd av skyddslagen utfärdades således ej.

De beredskapsplutoner, som deltog i bevakningen i samråd med TÖRE-incidenten var utbildade mot bakgrund av händelserna i Hårstjärden 1982 och Holmöarna vid midsommartid 1982. Plutonerna hade klart för sig att det i Töre kunde vara fråga om agerande av personal ur främmande försvarsmakt och att denna personal i så fall sannolikt var hårdför, möjligen svensktalande och utrustad i "svenska" kläder m. m. (jfr ÖB säkerhetsorientering 1/81, vars innebörd i stort var känd av beredskapsplutonernas befäl och manskap).

Den bevakningsuppgift som således har åvilat beredskapsplutonerna har – förutom beredskap att ingripa jml IKFN – bestått dels i att skydda försvarsmaktens egendom (fordon, sprängmedel m. m.) mot skadegörelse, dels i att medverka vid tillsynen av att utlänning icke uppehöll sig i skyddsområdet (Förordningen om skyddsområden och kontrollområden).

MB ÖN vill i detta sammanhang anföra, att det är svårt att tillämpa nuvarande lagstiftning ifråga om tillträdesförbud vid ubåtsoperationer. Som exempel på svårighet kan anföras innebörden i bevakningskungörelsens (1940: 383) första paragraf och dess koppling till skyddslagen 11 § och vad dessförinnan stadgas i skyddslagen 7 § andra stycket. Det är dock MB ÖN uppfattning att mot bakgrund av de beslut som fattades under Töre-incidenten har tillämpning av VaktB varit aktuell endast vid det direkta skyddet av medförda militära skyddsföremål.

Nu genomförd utredning ger vid handen, att tillämpning av VaktB anbefalls i alltför generella termer och att bevakningspersonalen härigenom kan ha uppfattat detta så att en vidare tillämpning avsågs. Ansvaret för ev. oklarheter i detta avseende faller på MB ÖN.

— — —
 MB ÖN anser sammanfattningsvis följande.

För de olika förbudsåtgärder, som måste vidtas vid en ubåtsoperation i skärgård, är den nuvarande lagstiftningen svårbemästrad. De lagbestämmelser som nu gäller kan dock, med en inte alltför restriktiv tolkning, tillämpas.

Med de former, som ingripandet mot Brännmark fick, anser MB ÖN att ingripandet var felaktigt. Ansvaret härför bör dock icke till någon del läggas på löjtnant Sörensen. På grundval av de vittnesuppgifter som är tillgängliga för MB ÖN, anser MB att Sörensen under rådande omständigheter handlat lämpligt. Ansvaret för det felaktiga ingripandet vilar på ledningen för operationen — ytterst på MB ÖN.

I sitt yttrande över utredningen framhöll överbefälhavaren följande.

Med anledning av uppgifter i pressen infortrade JO 1983-08-26 upplysningar och yttrande angående uppgifterna om ett ingripande av en officer mot en civilperson vid namn Brännmark. ÖB angav i sitt yttrande 1983-10-14 att militärbefälhavaren i övre Norrland beordrats att utreda händelsen. Denna utredning bifogades ÖB yttrande. Av utredningsmaterialet kunde ÖB konstatera att anmälan till Fobef och MB skett, att någon skriftlig rapport över händelsen inte fanns samt att MB ÖN 1983-08-05 beordrat en utredning av händelsen men att denna inte redovisats. Varken C I 22/Fo 66 eller bef Fo 67 hade prövat om den aktuella officeren, lt Sörensen, gjort sig skyldig till brottsligt förfarandet. ÖB ansåg vidare att det funnits skäl för lt Sörensen, med hänsyn till den rådande situationen, att som chef för beredskapsplutonen med meddelat signalement, gällande order och RPS Säk/sektion rapport fatta misstankar mot Brännmark. ÖB betonade att ett ingripande av krigsmän mot civilpersoner utanför militärt område inte kan godtas utan särskilt lagstöd samt att utredningen av MB ÖN inte visade att något sådant stöd hade åberopats.

JO infortrade 1984-02-22 ett kompletterande yttrande, vilket föranledde ÖB att av MB ÖN beordra en komplettering av den tidigare utförda utredningen. Denna utredning låg till grund för ÖB yttrande 1984-03-27 och i vilket ÖB särskilt påpekade att platsen där ingripandet skedde är att anse som militärt känslig även under normala förhållanden och att detta är anledningen till att området innefattas i Kalix skyddsområde.

Riksdagens ombudsmän har nu 1984-04-12 av överbefälhavaren infortrat yttrande över ett antal specificerade frågor i en inom ombudsmannaexpeditionen upprättad PM. Med anledning av detta får överbefälhavaren anföra följande.

I JO:s senaste begäran om yttrande begärs ett fullständigt utredning vad gäller den i föregående yttrande nämnda genomgången med plutonchefer vid vilken det angivits att VaktB skulle tillämpas. — — —

Av Bestämmelser för vaktpersonal vid försvarsmakten (VaktB) som ÖB fastställt i en FFS 1982:23 finns i 1 § i kapitlet Grunder angivet när bestämmelserna skall tillämpas. Så är fallet vid bevakning av anläggning, inrättning, fartyg, luftfartyg eller område som skyddas enligt lagen 1940:358 med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m.

Såsom framgår av MB ÖN skrivelse hade något allmänt tillträdesförbud med stöd av skyddslagen inte utfärdats. Vidare hade tillämpningen av VaktB anbefallts i mer generella ordalag vilket kunnat ge den deltagande militära personalen uppfattningen att det förelåg en vidare tillämpning än vad som var fallet. MB ÖN anser i sin skrivelse att den nuvarande lagstiftningen när det gäller tillträdesförbud vid ubåtsoperationer är svår att tillämpa.

Uppfattningen att nuvarande lagstiftning inte är helt avpassad för ubåtsoperationer i fred delas av ÖB. Det måste dock framhållas i detta sammanhang att ubåtsoperationer förekommit i andra delar av landet, innan den nu aktuella händelsen, utan att detta lett till så svåra problem att gällande lagstiftning inte har använts.

Både i samband med händelserna i Hårsfjärden 1982 och utanför Sundsvall i maj 1983 har den s. k. skyddslagen använts. ÖB vill emellertid i detta sammanhang peka på det utredningsarbete som pågår i utredningen (FÖ 1982:03) om tillträdesskydd, när det gäller att se över och modernisera skyddslagen.

Beträffande ingripandet mot Brännmark anser MB ÖN att ingripandet var felaktigt, men att ansvaret icke till någon del bör läggas på lt Sörensen. Tvärtom vilar ansvaret för det felaktiga ingripandet på ledningen för operationen och ytterst på MB ÖN.

ÖB anser sig inte, på grundval av genomförda utredningar, ha anledning att hävda någon annan uppfattning i ansvarsfrågan än den som MB ÖN gett uttryck för.

I beslut den 26 juni 1984 anförde JO Holstad följande.

BEDÖMNING

Av utredningen framgår i huvudsak följande.

I slutet av juli 1983 uppkom misstankar om att främmande ubåtar uppehöll sig i Törefjärden. Militärbefälhavaren för Övre Norrlands militärområde förstärkte med anledning härav bevakningen inom Töreområdet med bl. a. en beredskapspluton ur I 22/fo 66. Sörensen var chef för denna pluton. Högsta beredskap var anbefalld inom bevakningsstyrkan och all personal var utrustad med skarp ammunition. Spaningsledningen höll den 24 juli en befälsgenomgång. Vid genomgången angavs att den av överbefälhavaren år 1982 fastställda instruktionen Bestämmelser för vaktpersonal vid försvarsmakten (VaktB) skulle tillämpas. Instruktionen delades ut till plutoncheferna för genomgång med truppen. Den 30 juli rapporterade ett par vaktposter, att en okänd civilklädd man hade ställt frågor till dem rörande militära förhållanden, bl. a. gruppering och utrustning. Posterna förhördes samma dag av en representant för säkerhetspolisen, kriminalinspektören Ove Höglund. Ett signalement lämnades på mannen, som hade uppgivit sig vara kapten vid militärområdesstaben. Mannen hade färdats i en Saab tillsammans med en flicka i tioårsåldern. Höglund instruerade posterna att, för den händelse mannen visade sig på nytt, notera registreringsnumret på den bil mannen använde sig av, tidpunkt för kontakten och mannens signalement.

I utredningen finns en uppgift om att säkerhetspolisen meddelat chefen för en andra beredskapspluton som satts in i området, majoren Stedenfelt, att mannen – om han påträffades – skulle kvarhållas tills polis anlände. Stedenfelt skulle ha underrättat bl. a. Sörensen om detta. Såväl Höglund som andra befattningshavare vid rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning i Luleå har förnekat att de framställt en sådan begäran till militären. En polisman skall emellertid ha uppgivit, att Höglund hos militärledningen begärt att den okände mannens identitet skulle fastställas om han "dök upp" igen. Sörensen har inte uppfattat något krav från polisens sida att mannen skulle identifieras.

På morgonen den 31 juli kontaktades några vaktposter vid Hästholmen av en man, som ställde "konstiga frågor". Mannens signalement överensstämde med det som lämnats på den person som rapporterats föregående dag. Han färdades i en vit Volvo 145. Kort efter det att Sörensen fått rapport om detta, fick han under färd i området syn på en sådan bil på en parkeringsplats ca 400 meter från Sörens hamn. Sörensen tyckte att förarens utseende stämde överens med den eftersökte mannens signalement. Han omhändertog därför föraren och förde honom och barnet till hamnen. Där ställde han dem under bevakning. Han tillkallade också polis. Ingridet ägde rum inom Kalix skyddsområde.

Beträffande omständigheterna vid gripandet har den omhändertagne föraren, som heter Brännmark, och Sörensen lämnat delvis oförenliga uppgifter. Bl. a. har Brännmark gjort gällande att Sörensen vid tillfället riktade ett osäkrat handeldvapen mot honom. På den punkten har Sörensen bestämt bestritt Brännmarks uppgifter. Här kan konstateras att utredningen inte tyder på att Sörensens uppgifter skulle vara felaktiga.

Vid polisförhör, som hölls med Brännmark samma dag, hördes han som misstänkt för föregivande av allmän ställning. Förhørsledaren kunde konstatera, att Brännmarks utseende inte helt stämde överens med signalementet på den eftersökte mannen. Brännmark släpptes efter förhöret.

Det inträffade aktualiserar frågan vilken rätt militär personal har att ingripa mot civilpersoner som misstänks för brott. Följande bestämmelser är av omedelbart intresse i detta sammanhang.

Enligt 24 kap. 7 § andra stycket rättegångsbalken får envar – alltså även militär personal – gripa en person, som anträffas på bar gärning eller på flyende fot och som begått brott på vilket fängelse kan följa. Envar får också gripa den som är efterlyst för brott. Den gripne skall skyndsamt överlämnas till närmaste polisman.

I 11 § lagen (1940: 358) med vissa bestämmelser till skydd för försvaret (skyddslagen) ges föreskrifter angående bl. a. befogenheter för krigsmän med vissa bevakningsuppgifter att vidta olika åtgärder mot enskilda personer. Bevakningen skall avse vad som i lagen betecknas som skyddsföremål. Därmed förstås anläggning, inrättning, fartyg, luftfartyg eller vissa

områden som tillhör försvarsväsendet. Enligt paragrafens första stycke är det tillåtet bl. a. att, i den utsträckning som krävs för att bevakningsuppgiften skall kunna fullgöras, begära att var och en som uppehåller sig vid skyddsföremålet lämnar uppgift om namn, födelsetid m. m. och vidare utföra kroppsvisitation. I samma stycke ges också befogenheter att avvisa eller avlägsna eller, om en sådan åtgärd inte är tillräcklig, tillfälligt omhänderta vederbörande. Dessa åtgärder får vidtas i vissa angivna situationer, t. ex. om personen i fråga överträder något förbud enligt lagen, vägrar lämna begärda uppgifter om namn m. m. eller vägrar underkasta sig kroppsvisitation. En krigsman som bevakar ett skyddsföremål har dessutom enligt paragrafens andra stycke inom skyddsföremålet eller i dess närhet samma befogenhet som polismän att gripa den som det finns skäl att anhålla för spioneri, sabotage eller förberedelse till sådant brott. Detsamma gäller om den misstänkte är på flykt från skyddsföremålet. Anmälan om omhändertagande eller gripande skall enligt tredje stycket omedelbart göras till en polisman.

Bestämmelser om polisens rätt att gripa en misstänkt brottsling finns i 24 kap. 7 § första stycket rättegångsbalken. Föreskriften där har följande lydelse.

Förekomma mot någon skäl till anhållande men kan beslut därom icke utan fara avvaktas, må polisman även utan sådant beslut gripa honom.

I 5 § samma kapitel anges förutsättningarna för ett anhållande. Paragrafen har följande lydelse.

Förekomma mot någon skäl till häktning får han i avbidan på rättens beslut därom anhållas.

Äro ej fulla skäl till häktning, må den misstänkte dock anhållas, om det finnes vara av synnerlig vikt, att han i avbidan på ytterligare utredning tages i förvar.

Förutsättningarna för häktning framgår av kapitlets 1 och 2 §§. En första förutsättning är att personen är på sannolika skäl misstänkt för brott. Dessutom krävs i allmänhet att fängelse i minst ett år är stadgat för brottet och att det skäligen kan befaras, att den misstänkte avviker eller försvårar sakens utredning eller fortsätter sin brottsliga verksamhet.

I VaktB finns bestämmelser för vaktchefs och övrig vaktpersonals allmänna åligganden, befogenheter och uppträdande vid bevakning av skyddsföremål. I ett särskilt avsnitt om tvångsmedel finns vissa regler som syftar till att bl. a. återge skyddslagens regel om att krigsman som bevakar ett skyddsföremål har samma befogenhet som polismän att gripa den som det finns skäl att anhålla för spioneri, sabotage eller förberedelse till ett sådant brott. Avsnittet inleds med en allmän regel av följande innehåll.

I § För att lösa bevakningsuppgiften har vaktpersonal enligt lag befogenhet att använda vissa tvångsmedel. Dessa skall brukas endast då det är nödvändigt. Om förhållandena gör det möjligt bör du begära

anvisningar från din chef innan tvångsmedel tillgrips men tveka inte att handla självständigt om du anser att läget kräver detta.

Under rubriken Omhändertagande (gripande) finns bl. a. följande regel.

3 § Du skall inom skyddsföremålet eller i dess närhet omhänderta

a) den som du har skäl att misstänka för spioneri eller sabotage eller försök eller förberedelser därtill,

b) för brott enligt a) misstänkt person som flyr från skyddsföremålet.

— — —

I övrigt finns i VaktB inte någon närmare vägledning för tillämpningen av skyddslagens angivna regel.

Det är mot bakgrund av det nu redovisade regelsystemet som Sörensens åtgärder skall bedömas.

I anslutning till den plats där Sörensen gjorde sitt ingripande fanns det inte några anläggningar eller andra objekt som utgjorde skyddsföremål enligt skyddslagen. Inte heller området som sådant utgjorde skydds-föremål. För detta hade krävts ett särskilt beslut. Platsen ligger i och för sig inom ett s. k. skyddsområde. Men detta innebär endast, att det råder vissa begränsningar i utlänningars rätt att uppehålla sig där; detta framgår av förordningen (1976: 935) om skyddsområden och kontrollområden. Vakt-personalen hade därför endast den rätt att använda tvångsmedel mot civilpersoner inom området, som enligt 24 kap. 7 § andra stycket rättegångsbalken tillkommer envar. Det står klart att Sörensen inte kunde åberopa den bestämmelsen vid sitt ingripande mot Brännmark. Utredningen visar att ingripandet mot Brännmark var felaktigt.

Sörensen har till stöd för sitt ingripande åberopat att han vid en genomgång med spaningsledningen fått besked som innebar att VaktB skulle tillämpas. Han har vidare uppgivit att han, när han företog ingripandet, var helt övertygad om att den man han omhändertog kunde misstänkas för olovlig underrättelseverksamhet eller försök därtill. I VaktB har han hänvisat till bestämmelsen under a) i 3 § i avsnittet om tvångsmedel.

Utredningen visar att det vid den aktuella genomgången verkligen angetts att VaktB skulle tillämpas. Avsikten med detta har i militärbefälhavarens yttrande uppetts vara att på förekommen anledning understryka vikten av en strikt tillämpning av instruktionen; däremot inte att anbefalla en vidare tillämpning av instruktionen än vad som framgår av bestämmelserna. Enligt yttrandet skulle emellertid beskeden ha getts i alltför generella termer. Bevakningspersonalen kunde därför ha uppfattat situationen så att en vidare tillämpning avsågs. Ansvaret för det skedda bör enligt militärbefälhavaren därför inte läggas på Sörensen utan på ledningen för operationen, ytterst på militärbefälhavaren själv.

Mot den nu angivna bakgrunden anser jag att man inte kan kritisera Sörensen för att han vid tillfället utgick från att bestämmelserna i VaktB om tvångsmedel – och därmed den aktuella regeln i skyddslagen – var

tillämpliga. Men med den utgångspunkten finns det givetvis anledning att fråga sig om ingripandet verkligen hade varit förenligt med det angivna regelsystemet om det nu hade varit tillämpligt.

För min del menar jag att ingripandet framstår som löst grundat mot bakgrund av regeln i skyddslagen. Brottsmisstanken var svag och antagandet att ett omhändertagande skulle vara nödvändigt dåligt underbyggt. Ingripandet måste emellertid ses mot bakgrund av de speciella omständigheter som rådde vid tillfället. Det finns också skäl att ta hänsyn till den mycket summariska utformningen av reglerna i VaktB på den aktuella punkten. Jag ser därför ingen anledning att gå vidare i saken mot Sörensen.

I militärbefälhavarens yttrande har uttalats att ansvaret för att Sörensen felaktigt trodde att VaktB var tillämplig vilar på operationsledningen och ytterst på militärbefälhavaren. För min del delar jag den uppfattningen. Givetvis är det vid operationer av detta slag mycket viktigt att order och annan information ges på ett sådant sätt att missförstånd inte uppstår. I detta fall har tydligen tillämpningen av VaktB berörts i alltför generella ordalag och erforderlig kontroll av att berörd personal rätt förstått informationen inte gjorts. Att detta är otillfredsställande är uppenbart.

Avslutningsvis vill jag framhålla att det givetvis är angeläget att den information angående gällande regler om krigsmäns rätt att ingripa med tvång mot enskilda som lämnas inom försvarsmakten är korrekt och uttömmande. Som framgår av det föregående har bestämmelsen i skyddslagen om att krigsmän i vissa situationer har samma rätt som polismän att gripa misstänkta personer redovisats i VaktB på ett mycket förenklat sätt. I en del fall kan redovisningen uppenbarligen vålla missförstånd. Det förefaller som om vissa ändringar i regelsystemet som genomfördes år 1980 inte tillräckligt beaktats. Enligt min mening finns det därför skäl att i lämpligt sammanhang se över utformningen av VaktB i den berörda delen.

En särskild utredning arbetar f. n. med att se över bestämmelserna om tillträdesskydd. Jag översänder en kopia av detta beslut till utredningen för kännedom. Med dessa besked är ärendet avslutat.

III. Vårdområdet

Socialtjänst

Åtal mot föreståndare vid servicehus för mutbrott

(Dnr 2476-1982)

BAKGRUND

Anders Gottfrid Andersson avled den 20 januari 1980 vid en ålder av 90 år. Andersson efterlämnade som arvingar sju syskonbarn.

I ett testamente den 14 augusti 1968 förordnade Andersson att hans kvarlåtenskap skulle tillfalla hans grannar, makarna Lennart och Doris Hansson.

I juni 1975 togs Andersson in på det då nyöppnade ålderdomshemmet Bukärrsgården i Kungsbacka kommun. Föreståndare vid hemmet var och är alltjämt Ingrid Wirstedt.

I ett nytt testamente den 9 april 1976 förordnade Andersson, med upphävande av det tidigare testamentet, att hans kvarlåtenskap skulle tillfalla Ingrid Wirstedt. Testamentet bevittnades av bl. a. nuvarande distriktsöverläkaren Bertil Hedelin, Kungsbacka, vilken även tjänstgjorde som Bukärrsgårdens läkare.

Bouppteckningen efter Andersson upptog syskonbarnen såsom arvingar samt Lennart Hansson, Doris Hansson och Ingrid Wirstedt som universella testamentstagare. Enligt bouppteckningen uppgick behållningen i boet till 85 158 kronor. I boet ingick en jordbruksfastighet, taxerad till 66 000 kronor.

KLAGOMÅLEN

I klagomål, som kom in till JO den 22 september 1982, ifrågasatte makarna Hansson om en ålderdomshemsföreståndarinna själv skall få medverka till att ett testamente upprättas till hennes fördel.

I klagomålen anfördes bl. a.

Strax efter Anderssons intagning på ålderdomshemmet ombesörjde Ingrid Wirstedt personligen att Anderssons värdehandlingar överfördes till Bukärrsgården för förvaring. I februari och mars 1976 kontaktade Ingrid Wirstedt kriminalkommissarie Yngve Segerkvist och delgav honom Anderssons önskan att upprätta testamente till hennes förmån. Segerkvist rådde Ingrid Wirstedt att tillse att Andersson genomgick läkarundersökning utvisande att Andersson var testamentshabil. Segerkvists hustru är dagamma åt Ingrid Wirstedts barn.

I mars 1976 tog Ingrid Wirstedt initiativet till att Andersson genomgå läkarundersökning av läkaren Bertil Hedelin på Bukärrsgården.

Den 9 april upprättades i målet aktuellt testamente.

Enligt vad som upplystes av Segerkvist hade tidigare upprättats ett handskrivet testamente som koncept vilket i vederbörlig ordning bevittnats av testamentsvittnena. Segerkvist renskrev sedan testamentet och överlämnade detta till Ingrid Wirstedt, varefter hon tillsåg att testamentet underskrevs och bevittnades.

Genom att vilja testamentera sin kvarlåtenskap till Ingrid Wirstedt såsom föreståndarinna för ålderdomshemmet har Andersson troligen förväntat sig en bättre behandling och personlig omvårdnad från Ingrid Wirsteds sida. Av samma skäl kan han ha haft svårt att senare såväl före som efter testamentets upprättande återta sitt löfte respektive återkalla testamentet. Det skall här särskilt framhållas att Andersson då han enligt Wirstedt förklarade att han ville testamentera sin kvarlåtenskap till henne endast varit intagen på ålderdomshemmet i sex månader och några andra relationer än vad som föranletts av Ingrid Wirsteds tjänst ej fanns mellan Andersson och henne.

UTREDNING

Med anledning av makarna Hanssons klagomål beslöt JO att inhämta utredning och yttrande från socialnämnden i Kungsbacka kommun.

I yttrande den 27 oktober 1982 anförde nämnden bl. a. följande.

Socialnämnden i Kungsbacka fick genom ett rykte kännedom om detta testamente under hösten 1980. Utredning företogs omedelbart och denna visade att pensionären, som vistats på Bukärrsgården sedan juni 1975, i början av 1976 ombett föreståndare Ingrid Wirstedt att hjälpa till för att få ett nytt testamente upprättat och att Ingrid Wirstedt då skulle sättas in som förmånstagare. Orsaken har uppgivits vara att pensionären var missnöjd med makarna Hanssons sätt att sköta hans ekonomi. Det konstaterades att föreståndare Ingrid Wirstedt agerat aktivt för att uppfylla vårdtagarens önskemål och att hon då varit helt medveten om att testamentet skulle göra henne till arvtagare. Hon föranstaltade om läkarundersökning och arrangerade utskrift och bevittning av testamentet.

Vid samtal med Ingrid Wirstedt har socialnämndens ordförande och socialchefen understrukit det olämpliga i att någon av socialförvaltningens anställda medverkat till att vårdtagare testamenterar sin egendom till förmån för den anställde.

När ärendet redovisades i socialnämnden beslutades att avvakta domstolens prövning av det tvistemål i arvsfrågan som då anhängiggjorts vid Varbergs Tingsrätt.

Frågan föranledde dock socialnämnden att 801216 utfärda en rekommendation beträffande gåvor och arv till anställda som ett tillägg till socialstyrelsens råd och anvisningar från juni 1967.

Socialnämnden anser att det är en grundläggande etisk regel för vård av människor

att de som vårdar ej på något sätt kan misstänkas för att påverka den vårdade att lämna gåvor eller skriva testamente med vårdaren som förmanstagare. Ej heller skall det kunna misstänkas att vårdaren i övrigt får ekonomisk vinning.

Socialnämnden anser att föreståndarens aktiva agerande med de praktiska arrangemangen vid upprättandet av testamentet, som hon då visste skulle bli till hennes fördel, ej är förenligt med hennes ställning på Bukärrsgården.

Socialnämnden anser att föreståndare Ingrid Wirstedt ur vårdetisk synpunkt uppträtt olämpligt. Denna händelse har skadat allmänhetens förtroende för äldreomsorgen i Kungsbacka.

I en vid JO-ämbetet den 30 december 1982 upprättad promemoria anfördes härefter följande.

Enligt 20 kap. 2 § brottsbalken kan arbetstagare som mottager, låter åt sig utlova eller begär muta eller annan otillbörlig belöning för sin tjänsteutövning ställas till ansvar för mutbrott.

Straffbestämmelsen har sin grund i att korruption har skadeverkningar och att den därför ansetts böra bekämpas med straffhot. Vad man i första hand har åsyftat är att förmå till ett korrekt och lojalt fullgörande av tjänst eller uppdrag. Straffbudet avser att skydda inte endast huvudmannen utan även tredje man – dvs. allmänheten – mot korruptionens skadeverkningar. Till dessa räknas även förekomsten av misstanke om korruption. Vad bestämmelsen om ansvar för mutbrott avser att skydda kan sägas vara tjänstens eller uppdragets integritet (se kommentar till Brottsbalken II, 4:e uppl., 1978, BrB II, s. 381, 382).

Avgörande för när en belöning skall bedömas som otillbörlig är beroende av sed och allmän uppfattning (BrB II s. 385). Departementschefen uttalade i prop. 1975/76: 176 (s. 36) att vad som är otillbörligt får bestämmas på grundval av en samlad bedömning av alla för det enskilda fallet betydelsefulla omständigheter. Otillbörlig är enligt departementschefen varje transaktion som objektivt sett är ägnad att påverka funktionärens tjänsteutövning. När transaktionen inte har en klar och tydlig inriktning på att åstadkomma en pliktstridig åtgärd blir bedömningen svårare. I regel blir då avgörande om transaktionen allmänt sett är ägnad att påverka tjänsteutövningen. Denna bedömning är enligt departementschefen i sin tur starkt beroende av den ifrågavarande förmånens ekonomiska värde. Förmåner av obetydligt värde innebär föga risk för påverkan och kan därför inte anses otillbörliga. Så snart det inte rör sig om bagateller synes man emellertid vid bedömningen av transaktionens otillbörlighet böra ta hänsyn även till andra faktorer. Bland dessa bör särskilt beaktas beskaffenheten av den tjänst eller det uppdrag som förmånstagaren innehar.

Om förmånerna utgörs av kapitalvaror eller annan dyrbarare egendom bör det för att kravet på tillbörlighet skall anses uppfyllt föreligga ett djupare vänskapsförhållande mellan givare och mottagare som inte enbart grundas på förbindelser i tjänsten. Enligt ämbetsansvarskommittén måste

mottagandet av kontanta pengar i princip anses komprometterande och detsamma måste enligt kommittén anses över huvud om förmåner som innebär en klar och icke alldeles ringa förmögenhetsökning (BrB II s. 386–387).

Vidare har framhållits att en tjänsts beskaffenhet kan vara sådan att tjänsten kräver särskilt integritetsskydd och att detta i hög grad gäller om myndighetsutövning och annan väsentlig offentlig verksamhet (BrB II s. 387). Misstanke att verksamheten på dessa områden icke bedrivs med opartiskhet och saklighet skulle enligt kommittén på ett olyckligt sätt kunna rubba allmänhetens förtroende för offentliga organ. En viss arbetsuppgift kan enligt kommittén också vara av sådan karaktär att dess korrekta fullgörande måste stå utom varje tvivel.

Wirstedt har varit och är föreståndarinna vid det hem där Andersson var intagen. Wirstedt som enligt vad utredningen visar inte tidigare var närmare bekant med Andersson har medverkat aktivt vid tillkomsten av det testamente som Andersson upprättat till hennes förmån. Hon har således föranställt om läkarundersökning av Andersson och hon har arrangerat utskrift och bevitning av testamentet.

Testators vilja synes ha bestämts av att Wirstedt har varit föreståndarinna vid det hem där Andersson vid tiden för testamentets upprättande bereddes och framdeles skulle beredas vård. Wirstedt har enligt allt att döma med insikt om detta medverkat vid testamentets tillkomst.

Omständigheterna är enligt min mening sådana att det finns skäl inleda förundersökning med avseende på frågan om Wirstedt låtit åt sig utlova otillbörlig belöning för sin tjänsteutövning och således gjort sig skyldig till mutbrott.

En särskild fråga blir därvid om preskriptionstid skall anses börja löpa så länge testamentsförordnandet med Wirstedts goda minne har bestått. Vid förundersökningen bör beaktas frågan om Wirstedt vid testators död genom att åberopa sin rätt på grund av testamentet – oavsett att klandertalan inte slutligt prövats – på så sätt skall anses ha mottagit egendomen att under förut angivna förutsättningar ansvar för mutbrott kan följa. Vid en sådan bedömning bortfaller annan grund för ansvar.

Chefen för länsåklagarmyndigheten i Hallands län bör i enlighet härmed ges i uppdrag att verkställa förundersökning rörande de närmare omständigheterna kring testamentet och om Wirstedts förhållande till testator.

JO Tor Sverne uppdrog den 11 januari 1983 åt chefen för länsåklagarmyndigheten i Hallands län att inleda förundersökning i enlighet med promemorian.

BESLUT

Sedan förundersökning ägt rum meddelade JO Sverne beslut i åtalsfrågan den 6 juni 1983.

I beslutet anförde Sverne bl. a. följande.

Många av dem som vistas i kommunens servicehus är i hög ålder. De kan sakna eller ha begränsade kontakter med anhöriga. Ofta är de för sin dagliga livsföring beroende av personalens omsorger.

Den beroendeställning som dessa äldre människor befinner sig i leder ofta fram till en personlig kontakt med den eller dem som vid hemmet svarar för den dagliga omsorgen. För den som saknar nära anhöriga kan därvid ett testamentsförordnande till personalen framstå som ett sätt att tillvinna sig särskild uppmärksamhet. En ensam gammal människa kan lätt ges den uppfattningen att testamentsförordnandet ger trygghet till omsorg och omtanke.

De tjänster som avser omsorgen om de äldre är sett bl. a. mot den bakgrunden från integritetssynpunkt särskilt känsliga. Det får således inte förekomma att den uppfattningen vinner insteg bland de äldre att de genom gåvor eller testamentariska förordnanden kan påverka tjänsteutövningen till sin förmån. Testamentsförordnanden som har sin grund i någons åligganden i tjänsten kan därför inte godtas. I syfte att bevara tjänstens integritet och värna om verksamheten vid servicehusen blir det nödvändigt att från ansvarssynpunkt pröva varje fall som innebär att någon för sin tjänsteutövning mottagit belöning.

Vid den bedömningen måste beaktas att även en belöning som inte syftar till annat än till erkänsla för redan lämnade tjänster kan vara att betrakta som mutbrott i brottsbalkens mening. Avgörande är om belöningen kan anses otillbörlig. Bedömningen härav skall enligt förarbetena bl. a. avse frågan om transaktionen objektivt sett varit ägnad att påverka funktionärens tjänsteutövning. Att funktionären faktiskt påverkats i det enskilda fallet krävs däremot inte. I propositionen nämns vidare förmånens värde som särskilt betydelsefullt. Ju större värde förmånen har ju större är risken för påverkan.

Wirstedt har på grund av testamentet mottagit egendom till betydande värde. Egendomen har utgjort otillbörlig belöning för hennes utövning av tjänsten som föreståndare vid servicehuset. Detta måste Wirstedt ha insett.

Sverne beslöt att åtal skulle väckas mot Wirstedt enligt följande gärningsbeskrivning.

Wirstedt innehar sedan den 15 mars 1975 anställning hos Kungsbacka kommun såsom föreståndare för servicehuset Bukärrsgården.

Anders Gottfrid Andersson, född den 29 augusti 1890, vårdades på Bukärrsgården från någon dag i juni månad 1975 till sin död den 20 januari 1980. Wirstedt var inte sedan tidigare bekant med Andersson och hon hade ej annan kontakt med honom än den som föranleddes av hennes tjänst.

Under år 1976 medverkade Wirstedt vid tillkomsten av ett den 9 april 1976 dagtecknat testamente, enligt vilket Andersson tillerkände Wirstedt all sin kvarlåtenskap. Wirstedt medverkade vid testamentets tillkomst

oaktat hon måste ha insett att förordnandet föranleddes av att hon var föreståndare vid det hem där Andersson bereddes och framdeles skulle beredas vård. Ännu vid tiden för Anderssons död förelåg ingen annan kontakt med Andersson än den som föranleddes av Wirstedts tjänst som föreståndare.

Efter Anderssons frånfälle uppdrog Wirstedt åt Skandinaviska Enskilda Banken att förvalta Anderssons egendom. Den 14 februari 1980 lät hon inge testamentet till Varbergs tingsrätt för bevakning. Enligt bouppteckning uppgick behållningen i boet till 85 158 kronor.

Mot testamentet förd klandertalan har ogillats enligt dom som har vunnit laga kraft. Wirstedt har sålunda mottagit kvarlåtenskapen enligt testamentet.

Det testamentariska förordnandet har utgjort belöning för Wirstedts tjänsteutövning. Belöningen har varit otillbörlig på grund av belöningens betydande värde och på grund av att det inte förelåg annan kontakt mellan Wirstedt och Andersson än den som föranleddes av Wirstedts tjänst.

Sverne uppdrog vidare åt åklagaren att enligt 36 kap. 1 § brottsbalken yrka förverkande av den egendom som åtkommit genom testamentet eller, om den ej fanns i behåll, dess värde.

I enlighet med vad nu anförs ansökte länsåklagaren Brynolf Wendt hos Varbergs tingsrätt om stämning å Wirstedt för mutbrott.

I dom den 27 oktober 1983 ogillade tingsrätten åtalet.

JO Sverne beslöt att domen skulle överklagas.

I dom den 26 april 1984 ändrade hovrätten för Västra Sverige på det sätt tingsrättens dom att hovrätten dömde Wirstedt jämlikt 20 kap. 2 § brottsbalken för mutbrott till sextio dagsböter à tjugo kronor samt förklarade den egendom som Wirstedt erhållit genom testamentet förverkad.

I sina domskäl anförde hovrätten bl. a. följande.

Om Bukärrsgården har följande upplysts: Antalet pensionärer var 24, när Ingrid Wirstedt tillträdde sin föreståndartjänst år 1975. Platsantalet har sedermera stigit till ca 50. Personalen, för vilken Ingrid Wirstedt är chef, utgörs av 35 anställda.

Av utredningen framgår att Ingrid Wirstedt inför testamentets tillkomst den 9 april 1976 varit medveten om att Andersson avsåg att förordna henne till universell testamentstagare samt att hon medverkat till handlingens upprättande genom att ordna så att Hedelin och Segerkvist tillkallades. Det är vidare utrett att Wirstedt, när det efter Anderssons frånfälle i januari 1980 bekräftades att förordnandet ej återkallats och att det därför kunde antas inte vara utan verkan, ej av sagt sig rätten att taga testamente.

Genom vad som förekommit är klarlagt att Ingrid Wirstedt låtit sig utlova den testamentariska förmånen och att hon mottagit densamma. Med hänsyn till vad som framkommit om Ingrid Wirstedts anställning hos kommunen och personliga kontakter med Andersson – vilka inte alls kan anses ha haft sin grund i något privat vänskapsförhållande – måste hennes

handlande till alla delar bedömas ha haft sådant samband med tjänsten som föreståndare på ålderdomshemmet att förmånen är att betrakta som en belöning för hennes tjänsteutövning. Anledning saknas att inte jämställa den testamentariska förmånen med vanlig gåva. Redan vetskapen om förordnandet har varit ägnad att skapa förväntan om dess verkställande. Möjligheten av en återkallelse synes inte ha haft någon avgörande inverkan i detta hänseende. Oavsett att pliktstridigt handlande inte har gjorts gällande, är det givet att redan den närliggande risken härför kunnat skada allmänhetens och de på Bukärrsgården boende pensionärernas förtroende för verksamheten på gården och tilliten till föreståndarnas integritet. Vid sådant förhållande måste belöningen anses ha varit otillbörlig, något som också framhävs genom förmånens stora ekonomiska värde.

På grund av det anförda finner hovrätten att Ingrid Wirstedt ej kan undgå ansvar för mutbrott.

Vid påföljdens bestämmande bör beaktas att Ingrid Wirstedt fått goda vitsord för sin tjänsteutövning. Hennes handlande vid testamentets tillkomst ligger så lång tid tillbaka att påföljd ej kunnat utdömas enbart därför. Hänsyn bör också tas till att varken lagstiftningen eller på förevarande område utfärdade råd och anvisningar, vilka för övrigt inte synes ha översetts med anledning av 1977 års reform av mutansvaret, uttryckligen påtalar risken av att godtaga testamentariska förordnanden som kan innefatta otillbörliga belöningar. Angelägenheten av sådana bestämmelser är påtaglig med tanke på den hänsyn som testators vilja tillmäts när förordnande tillkommit i föreskriven ordning. Med beaktande av anförda omständigheter finner hovrätten det tillfyllest att döma till böter.

Då det inte kan anses uppenbart obilligt, skall enligt 36 kap. 1 § brottsbalken den egendom som Ingrid Wirstedt erhållit genom Anderssons förordnande förklarås förverkad.

Wirstedt har fullföljt talan mot domen.

Tvångsomhändertagande av barn och ungdom — en undersökning rörande tillämpningen av bestämmelserna om omedelbart omhändertagande enligt 6 § lagen (1980: 621) med särskilda bestämmelser om vård av unga
(Dnr 3343-1983)

Anledningen till undersökningen

Redan kort tid efter det att den nya sociallagstiftningen trädde i kraft den 1 januari 1982 väcktes en debatt som gällde socialnämndernas handläggning av ärenden enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Det ifrågasattes från flera håll om grunderna för vård enligt LVU

var tillräckligt entydigt bestämda. Det gjordes bl. a. gällande att lagen tillämpades i en icke avsedd omfattning.

Kritik riktades även mot socialnämndernas tillämpning av bestämmelserna om omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU. Kritiken avsåg bl. a. att omhändertagandena skedde på otillräckliga grunder. Det kunde befaras att beslut om omedelbara omhändertaganden fattades för att underlätta utredningen även i situationer då lagens förutsättningar för sådana beslut inte var uppfyllda.

Vid JO:s besök på socialförvaltningar i landet har frågor rörande tillämpningen av LVU tagits upp. Även i allmänhetens klagomål till JO har tillämpningsfrågor aktualiserats.

Kritiken mot lagstiftningen har speglat en oro för att man vid tillämpningen gått vida längre än vad lagstiftaren förutsatt. Oron har bl. a. gällt om man i varje enskilt fall med den omsorg och noggrannhet som lagen förutsätter har prövat om tillräcklig grund för vård eller omhändertagande förelagat.

Mot bakgrund av de olika synpunkter som förts fram beslöt JO Tor Sverne i oktober 1983 att inleda en undersökning hur lagen tillämpades på olika håll i landet.

Sverne beslöt att som en första etapp i en sådan undersökning granska ärenden om omedelbara omhändertaganden enligt 6 § LVU. Undersökningen skulle omfatta ett representativt urval kommuner i landet och den skulle gälla de beslut om omedelbara omhändertaganden som fattats under första halvåret 1983.

Undersökningens genomförande

Undersökningen har avsett alla ärenden i socialdistrikt nr 2, 5, 11, 12 och 16 i Stockholms kommun; Kristinehamns kommun, Karlstads kommun, Gotlands kommun, Jönköpings kommun, Sandvikens kommun, Gävle kommun, Göteborgs kommun, Malmö kommun, Landskrona kommun, Helsingborgs kommun, Luleå kommun och Sundsvalls kommun där beslut om omedelbart omhändertagande meddelats under första halvåret 1983. I samband med besök på socialförvaltningarna i dessa kommuner har JO i vissa fall även granskat ärenden, vari beslut om omedelbart omhändertagande meddelats under annan tid.

Inalles har JO granskat 171 ärenden vari beslut om omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU meddelats under första halvåret 1983. Antalet granskade ärenden, som avser annan tid, har varit 14. Med ärende avses här antalet barn och ungdomar beträffande vilka beslut om omedelbart omhändertagande meddelats.

Över 50 ärenden har granskats som rört barn i förskoleåldern. dvs. mellan 0-6 år.

Vad gäller det omhändertagna barnets situation vid tiden för nämndens beslut framkom att i nästan hälften av dessa ärenden förekom någon form av missbruk av beroendeframkallande medel hos föräldrarna, antingen av alkohol eller av narkotika.

I ett relativt stort antal ärenden förekom psykisk ohälsa hos någon förälder (6 ärenden avseende tiden 1.1.–30.6.1983 och 2 avseende annan tid).

Det förekom även former av missförhållanden i hemmet, exempelvis vanvård.

I tre fall förelåg misstanke om barnmisshandel.

I några ärenden var situationen den att mannen i familjen misshandlade barnets moder. Modern kände rädsla för att han även skulle misshandla barnet.

I något fall hade vårdnadshavaren avvikit och hade inte hört av sig till den som vid tillfället hade hand om barnet.

I ett ärende förekom misstanke om incest.

I ett fall var motsättningarna mellan föräldrarna i samband med en skilsmässa så stora att det bedömdes som en risk för barnet att vara kvar i hemmet.

Som skäl för omedelbart ingripande åberopades som regel risk för barnets hälsa och utveckling. I något fall hade barnet omhändertagits för att utredningen annars allvarligt kunde försvåras.

När det gäller åldersgruppen 7–12 år har 28 ärenden, 13 pojkar och 15 flickor, granskats.

Även när det gäller denna grupp av barn var skälet till socialnämndernas ingripande i de flesta fall att det förekom någon form av missbruk av beroendeframkallande medel hos vårdnadshavaren.

Barnmisshandel förekom i några fall. I några ärenden led vårdnadshavaren av psykisk sjukdom.

Barnet lämnades i ett fall utan tillsyn; vårdnadshavaren hämtade inte barnet från daghemmet.

Redan i denna grupp av barn förekom det (i fyra fall) att barnet var misstänkt för brott.

Beträffande barn mellan 13–14 år har 22 ärenden från första halvåret 1983 samt 3 avseende annan tid granskats.

I denna grupp av barn framträder i än större utsträckning att barnets eget beteende utgör grunden för socialnämndens ingripande. Det förelåg sålunda i 11 ärenden någon form av missbruk och/eller kriminalitet hos barnet. I några av dessa ärenden förekom även relationsproblem.

Här återfanns också några ärenden, där föräldrarna själva vände sig till socialförvaltningen på grund av att de var oroliga för att deras döttrar vistades i olämpliga miljöer.

I tre ärenden förekom relationsproblem. Det var i samtliga fall fråga om flickor.

Beträffande tre flickor var grunden för ingripandet misstanke om incest. Ett barn hade misshandlats av sin moder.

Ett annat barn, 14 år gammal, övergavs av sin vårdnadshavare, som flyttade till en annan ort.

En mycket stor andel av de omhändertagna var ungdomar mellan 15–17 år (67 av inalles 171). Av 67 ärenden från första halvåret 1983 (samt 6 avseende annan tid) var det nästan dubbelt så många pojkar som flickor.

I 54 ärenden förekom hos den unge någon form av missbruk av beroendeframkallande medel, missbruk och kriminalitet eller enbart kriminalitet. I några av ärendena var även vårdnadshavarens missbruk en bidragande orsak till att det förelåg risk för barnets hälsa och utveckling.

I flera fall var det fråga om ungdomar som vid tiden för det omedelbara omhändertagandet var anhållna som misstänkta för brott.

Det var endast 6 ärenden som rörde ungdomar mellan 18–20 år. Fyra var flickor och två pojkar. Det var i dessa fall fråga om missbruk av beroendeframkallande medel. I ett fall förekom dessutom viss kriminalitet.

Undersökningen har visat att endast i undantagsfall beslut om omedelbart omhändertagande inte fastställs av länsrätt.

Beträffande de omedelbara omhändertaganden som fastställdes av länsrätten var det en stor andel som inte ledde till ansökan om vård enligt LVU. I flertalet ärenden ingavs dock ansökan om vård.

När det gäller omedelbara omhändertaganden som avsåg barn under 15 år var det ca 30% av ärendena som inte ledde till beslut om vård enligt LVU. I flertalet av dessa ärenden lämnades stöd och hjälp enligt socialtjänstlagen (SoL). I några fall förekom att förälder, som inte var vårdnadshavare vid tiden för det omedelbara omhändertagandet, vårdade barnet fram till dess att vårdnaden överflyttades till denna. I några få fall föranledde utredningen i barnvårdsärendet inte några åtgärder.

Vad härefter gäller gruppen ungdomar 15–17 år beslöts om vård enligt LVU i 43 fall från första halvåret 1983 (+ 3 avseende annan tid). Även beträffande denna grupp uppgick således andelen ärenden som inte ledde till beslut och vård till ca 30%.

JO Sverne redovisade resultatet av undersökningen i ett beslut den 14 juni 1984.

I beslutet tar Sverne inledningsvis upp förfaranderegler. Härvid berörs bl. a. grunder för omhändertagande, beslutanderätten, beslutets utformning, frågor om vårdens inledande och besvärshörens omfattning, nämndens ansvar för den omhändertagne och omhändertagandets upphörande.

Avslutningsvis anför JO Sverne under rubriken Sammanfattande synpunkter följande.

Samhället har ett särskilt ansvar för barn och unga. Inom socialtjänsten skall socialnämnden tillsammans med föräldrarna verka för att de unga får trygga uppväxtförhållanden och i övrigt gynnsamma levnadsbetingelser. Socialnämnden skall sörja för att barn och unga, som riskerar att utvecklas ogynnsamt, får det stöd och den hjälp som behövs och, om hänsynen till den unges bästa kräver det, vård och fostran utanför det egna hemmet (12 § SoL).

Det är en självklar utgångspunkt att stöd och hjälp i första hand skall lämnas i samråd med föräldrarna och under deras medverkan. Det är socialnämndens uppgift att i det uppsökande arbetet nå de barn vars utveckling hotas och i ett tidigt skede erbjuda den hjälp som behövs.

Samtidigt står det klart att socialnämnden i vissa fall måste kunna ingripa till barnets skydd även om föräldrarnas medverkan inte kan nås. LVU skall trygga samhällets möjligheter att ge barn och unga den vård som de behöver. LVU kompletterar på så sätt SoL i de situationer när de frivilliga insatser som kan ges med stöd av den lagen är otillräckliga. Det bör betonas att LVU ytterst är en lag till skydd för barnen och de unga.

Enligt LVU ankommer det på länsrätten att efter ansökan från socialnämnden besluta om vård. Ett sådant ansökningsförfarande tar tid. I det dagliga arbetet möter emellertid socialtjänsten barn och unga vars hjälpbehov är akut. För att kunna fullgöra sitt ansvar för barnen och de unga måste socialnämnden i sådana fall kunna besluta omedelbart.

Behovet av bestämmelser som gör det möjligt för nämnden att ingripa omedelbart har inte heller ifrågasatts. Mot bestämmelserna har emellertid invänts att de brister i klarhet och att de därigenom lämnar utrymme för godtycke i tillämpningen.

Bestämmelserna om omedelbara omhändertaganden hade sin motsvarighet i barnavårdslagen. Uppenbarligen skapar ändå införandet av en ny lag svårigheter i ett övergångsskede.

Vid tiden för den av mig genomförda undersökningen har emellertid många av de oklarheter som inledningsvis förelegat undanröjts. Det intryck jag har fått efter att ha granskat ett stort antal av de beslut som fattats under angiven tid är att bestämmelserna fyller en viktig funktion för att de ungas behov av skydd skall kunna tillgodoses. Besluten speglar ofta mycket svåra sociala situationer, där ett omedelbart omhändertagande framstår som uppenbart nödvändigt för att barnet eller den unge skulle kunna få den behövliga vården. Främst när det gäller de små barnen har något alternativ till ett omedelbart omhändertagande regelmässigt inte funnits.

Tillämpningen av bestämmelserna har nu enligt min mening nått en behövlig fasthet. Vid min undersökning har intet framkommit som ger anledning till antagande att nämnderna brister i omsorg och noggrannhet vid handläggningen. Undersökningen ger inte stöd för den uppfattningen

att bestämmelserna tillämpats i en för vid omfattning eller att kraven på rättssäkerhet åsidosatts. Inte heller har undersökningen gett belägg för det stundom framförda påståendet att omedelbara omhändertaganden skulle leda till fortsatta opåkallade eller mindre nödvändiga omhändertaganden.

Jag har vidare vid min granskning av förfarandereglerne funnit att nämnderna regelmässigt iakttar den föreskrivna tiden för underställning av beslut och för ansökan om vård. Vid de samtal som jag har fört med förtroendemän och tjänstemän har inte gjorts gällande att de angivna tidsgränserna skulle vålla svårigheter vid tillämpningen. Det har inte heller framkommit något som tyder på att de uppgifter som enligt LVU har lagts på socialnämnderna bättre skulle kunna fullgöras av annat samhällsorgan.

Beslutet överlämnades till socialdepartementet och till socialberedningen.

Fråga om socialnämnd som ersättning för samhällsvårdskostnad ägt tillgodogöra sig barnpension från försäkringen för allmän tilläggspension (ATP)

(Dnr 2450-1982)

Vid en inspektionsresa som JO Tor Sverne företog under 1982 besökte han bl. a. socialförvaltningen i Kiruna kommun. Vid den därvid företagna granskningen av ärenden uppmärksammades följande.

HANDLÄGGNINGEN AV ÄRENDET VID NÄMNDEN

Bakgrund

Socialnämnden i Kiruna kommun beslöt under åren 1973–1975 med stöd av 25 och 29 §§ barnavårdslagen att för samhällsvård ta om hand barnen M., B. och M.L. Under 1978 avled barnens far. Modern var sedan ensam vårdnadshavare och förmyndare för barnen. I september 1980 avled även modern. Gällivare tingsrätt förordnade genom beslut den 23 januari 1981 att vårdnaden om M. och M.L. skulle utövas av Sture Ekh, som förordnades till förmyndare för barnen, och att vårdnaden om B. skulle utövas av Eivor Jonsson, som förordnades till förmyndare för det barnet.

Nämnden tar om hand barnens pension

Alla tre barnen uppbar fr. o. m. faderns död barnpension från ATP. I en handling som betecknades som fullmakt förklarade barnens mor den 7 juli 1978 följande.

Undertecknad befullmäktigar härmed Kiruna sociala centralnämnd att utbekomma ATP-delen på barnpension till mina barn M., M.L. och B., för vilka jag är förmyndare. Barnen kommer att uppbära barnpension efter fadern, avliden den 7 juni 1978. Barnen är omhändertagna för samhällsvård och placerade i fosterhem.

Nämnden uppbar och tillgodogjorde sig därefter barnens ATP-pension.

Barnens förmyndare begär att pensionen skall utbetalas till barnen

I ett brev, som kom in till socialförvaltningen i Kiruna den 25 mars 1981, begärde Sture Ekh i egenskap av förmyndare för M. och M.L. att socialförvaltningen skyndsamt skulle utreda och återbetala den ATP-pension som kommunen sedan faderns frånfälle tagit om hand. Det borde ankomma på kommunen att betala ut även bankränta för den tid då pengarna inte kunnat bli ränteförande på barnens bankkonton. Enligt Ekhs mening förelåg ingen rätt för kommunen att erhålla ATP-delen som skulle tillfalla barnen. Ekh fogade vid sitt brev en redovisning av de medel som redan tagits om hand av kommunen, tillhoppa 9 302 kr. per barn.

Nämnden vägrar att återbetala pensionen

Med anledning av förmyndarens yrkande begärde nämnden ett yttrande från överförmyndarnämnden i Kiruna, som i sin tur vände sig till stadsombudsmannen. Ombudsmannen förklarade i ett yttrande den 25 juni 1981 att fullmakten från modern uttryckligen avsåg ATP-delen. Förmyndarens uppgift om att denna del inte nämndes i fullmakten var således oriktig. Då någon annan grund för återbetalningsanspråket inte hade angetts fann ombudsmannen inte anledning till återbetalning.

Sociala centralnämnden i Kiruna (numera socialnämnden) beslöt den 15 september 1981 under hänvisning till stadsombudsmannens yttrande att återbetalning av uppbum ATP-pension inte skulle ske.

JO TAR UPP ÄRENDETS HANDLÄGGNING I PROTOKOLL ÖVER INSPEKTIONEN

I ett protokoll över inspektionen redovisas vad som förekommit i ärendet. Där antecknades att socialnämndens bedömning av ärendet föranledde följande frågor.

1 Fullmaktens lydelse

Fullmakten avser rätten att "utbekomma" ATP-delen. Det kan ifrågasättas om fullmakten enligt ordalydelsen ger kommunen rätt att förfoga över medlen till täckande av vårdkostnaderna.

2 Fullmakt avseende ersättning som inte är tillgänglig för lyftning

Om – till följd av omständigheter som inte kommit fram vid ärendets granskning här – fullmakten skall anses omfatta en rätt att förfoga över medlen för samhällsvårdskostnaden, uppkommer fråga om verkan av bestämmelserna i lagen om allmän försäkring (AFL). Av 20 kap. 6 § AFL framgår således att försäkrads rätt till ersättning inte får överlåtas innan ersättningen är tillgänglig för lyftning. En fullmakt avseende rätt att ta i anspråk ännu inte förfallna försäkringsbelopp står i strid med reglerna i AFL.

3 Bestämmelserna i 72 § barnavårdslagen

Om – till följd av omständigheter som inte kommit fram vid ärendets granskning här – fullmakten skall anses omfatta även en rätt att förfoga över medlen för samhällsvårdskostnaden, uppkommer fråga om verkan av bestämmelserna i 72 § barnavårdslagen och den kungörelse som sluter an till den paragrafen. Får kommunen på grund av fullmakt uppbära andra medel än som anges i 72 § eller skall denna paragraf anses uttömmande reglera vilka medel som fick tas i anspråk? Fråga uppkommer vidare om kommunen får överskrida de beloppsgränser som finns angivna i kungörelsen.

4 Verkan av fullmaktsgivarens död

Om – till följd av omständigheter som inte har kommit fram vid ärendets granskning här – fullmakten skall anses omfatta även en rätt att förfoga över medlen för samhällsvårdskostnaden, uppkommer fråga om verkan av fullmaktsgivarens död. Skall fullmakten mot bakgrund av den inställning som den nye förmyndaren har angett anses ha upphört i och med den tidigare förmyndarens död?

JO beslöt att anmoda socialnämnden att verkställa utredning i ärendet och yttra sig över de under 1–4 angivna frågorna och över ärendets handläggning i övrigt.

NÄMNDENS REMISSVAR

Sedan handlingarna i ärendet remitterats till socialnämnden i Kiruna kommun för utredning och yttrande har nämnden anfört följande.

1 Fullmaktens lydelse

Barnpension till barnen beviljades att utgå fr.o.m. juli månad 1978. Framställan därom inlämnades till Försäkringskassan 78-07-03.

Samma dag meddelar Försäkringskassan att barnens moder måste lämna fullmakt att även ATP-delen utbetalas till sociala centralnämnden. För det fall sådan fullmakt inte inkommer utbetalas ATP-delen till modern.

I en i juli 1978 undertecknad fullmakt befullmäktigar barnens moder sociala centralnämnden i Kiruna "att utbekomma ATP-delen på barnpensionen" till de nu aktuella barnen.

Vid tidpunkt då fullmakt lämnades till sociala centralnämnden var barnen berättigade till barnpension efter sin avlidne fader. Försäkringskassan har utifrån av sociala centralnämnden gjord framställan med den därtill bifogade fullmakten funnit sociala centralnämnden berättigad att tillika uppbära ATP-delen. För det fall Försäkringskassan funnit lagliga hinder härför torde ATP-delen icke kunnat utbetalas till sociala centralnämnden.

2 Bestämmelser i 72 § Barnavårdslagen

I den nu angivna paragrafen i dåvarande barnavårdslag anges att kommunen äger för uppkomna samhällsvårdskostnader som ersättning uppbära underhållsbidrag eller annan periodiskt utgående förmån som belöper på vårdtiden.

Sociala centralnämnden har för tiden 1978–mars 1981 för barnen utgett fosterlega enligt följande:

M., 630413:	Arvode	Omk.
1978	15 360:–	13 020:–
1979	17 040:–	14 640:–
1980	18 120:–	16 140:–
1981 t. o. m. mars	<u>5 235:–</u>	<u>4 440:–</u>
	55 755:–	48 240:–

Totalt: **103 995:–**

B., 640808:		
1978	9 480:–	10 620:–
1979	11 820:–	12 660:–
1980	12 540:–	13 950:–
1981 t. o. m. mars	<u>3 630:–</u>	<u>3 825:–</u>
	37 470:–	41 055:–

Totalt: **78 525:–**

M-L., 650925:		
1978	13 020:–	10 020:–
1979	14 450:–	11 340:–
1980	15 300:–	13 230:–
1981 t. o. m. mars	<u>4 440:–</u>	<u>3 825:–</u>
	47 210:–	38 415:–

Totalt: **85 625:–**

Totalt har för barnen under ovan angiven tid utgetts fosterlön med kronor 268 145:–. Den ATP-del som sociala centralnämnden uppburit för barnen utgörs av 9 302:– kronor för respektive barn.

Verkan av fullmaktsgivarens död

Barnens moder har såsom redan angetts lämnat sociala centralnämnden i Kiruna fullmakt att uppbära de till barnen utgående pensionsförmånerna.

Modern avled 80-08-10. De för barnen förordnade förmyndarna har inte lämnat fullmakt till socialnämnden.

I och med fullmaktsgivarens död får anses att fullmakten i den del den berörde ATP-delen, upphört att gälla. Sociala centralnämnden borde därvid ha återkallat fullmakten från Försäkringskassan samt till barnens förmyndare återbetalat ATP-delen fr. o. m. augusti 1980.

Nämnden kommer att i denna del pröva återbetalning av ATP-delen från tidpunkt som ovan angetts.

FÖRSÄKRINGSKASSAN HÖRS MED ANLEDNING AV SOCIALNÄMNDENS UPPGIFTER

Med anledning av vad socialnämnden uppgav i sitt remissyttrande beslöt JO att begära yttrande från Norrbottens läns allmänna försäkringskassa. Försäkringskassan anförde bl. a.

Utöver vad som framgår av remisshandlingarna kan i sak nämnas att barnens mor åtnjöt barnstillägg till sin förtidspension från och med januari 1977 till och med augusti 1980 då hon avled. Barnstillägget utbetalades till Kiruna socialnämnd. Under tiden juni 1977–juni 1978 utbetalades halvt barnstillägg enär fadern också gjort anspråk på sådant tillägg till sin pension. Övrig tid har helt barnstillägg utbetalats. Med hänsyn till att barnpension beviljades från och med juli månad 1978 efter fadern, utbetalades barnstillägget från samma tidpunkt med reducerat belopp.

Försäkringskassan i Norrbottens län har ansvarat för utbetalningen av barnpensionen för M. och M-L. B. har varit mantalsskriven Västerbottens län hela tiden och försäkringskassan där har ansvarat för utbetalning av barnpensionen för honom.

I samband med att Kiruna socialnämnd lämnade in framställning om utbekommande av folkpension i form av barnpension fick kassan även en telefonförfrågan om det var möjligt att hela barnpensionen inklusive ATP-delen kunde utbetalas till socialnämnden. Orsaken till detta önskemål var att man befarade att modern/förmyndaren inte skulle kunna förvalta barnens pengar utan använda dem för eget bruk. Modern hade sedan lång tid tillbaka grava alkoholbesvär, vilket bekräftades av hennes pensionshandlingar. I det läget fann försäkringskassan gott acceptera en fullmakt från förmyndaren/modern att även barnens ATP-pension skulle utbetalas till Kiruna socialnämnd.

Fullmakter av denna typ ser försäkringskassan som en enkel fullmakt där någon vid förfall för pensionär/förmyndare på dennes begäran går in som betalningsmottagare för att tillvarata pensionstagares intressen (6 § kungörelsen 1962: 520 om sättet och tiden för utbetalning av pension enligt lagen om allmän försäkring m. m.). I förevarande fall har beslutet att acceptera fullmakten grundats även på kungörelsens 7 §.

Fullmakter som innebär överlåtelse av löpande pension helt eller delvis accepteras inte av försäkringskassan.

Barnens moder/förmyndaren avled under augusti månad 1980. Fullmak-

ten upphörde därmed att gälla. Utbetalning av pensionen för M. och M-L. spärrades från september 1980 i avvaktan på att ny förmyndare skulle utses. Kopia av tingsrättens beslut att utse Sture Ekh till förmyndare och vårdnadshavare för M. och M-L. inkom den 18 februari 1981. Den 4 mars 1981 inkom framställning om utbekommande av folkpension från Kiruna socialnämnd. Samma dag delgavs förmyndaren socialnämndens framställning.

I brev som inkom den 9 mars 1981 anmälde förmyndaren att M. från mars månad 1981 inte längre kunde anses omhändertagen för samhällsvård. Efter kontakt med Kiruna socialnämnd, som bekräftade Ekhs uppgifter, verkställdes utbetalning av M:s och M-L:s pensioner för tiden september 1980–mars 1981. Kiruna socialnämnd erhöll då folkpensionen för M. till och med februari 1981 och för M-L. till och med mars 1981. Från april 1981 har socialnämnden erhållit folkpensionen för M-L. löpande varje månad och uppbär den fortfarande. ATP-pensionen för båda flickorna har utbetalats till förmyndaren som först erhöll engångsbelopp avseende tiden september 1980–mars 1981 och därefter erhållit den löpande varje månad. Folkpensionen för M. utbetalades till förmyndaren från mars 1981 fram till och med hennes 18-års månad, april 1981.

LÄNSSTYRELSENS YTTRANDE

Med anledning av de uppgifter som nu förelåg i ärendet beslöt JO att inhämta yttrande från länsstyrelsen i Norrbottens län. Länsstyrelsen anförde bl. a.

De bestämmelser om ersättning av enskild som var tillämpliga vid den aktuella tidpunkten fanns i 72 § barnavårdslagen (1960: 97). Det framgick där att kommunen som ersättning för vårdkostnaden för den som var omhändertagen för samhällsvård fick uppbära underhållsbidrag eller annan periodiskt utgående förmån, som tillkom den omhändertagna och belöpte på vårdtiden. Det högsta ersättningsbelopp som fick uttagas angavs i kungörelsen (1973: 764) om högsta ersättningsbelopp enligt 72 § barnavårdslagen som hade följande lydelse.

”Ersättning enligt 72 § barnavårdslagen (1960: 97) får ej tagas ut med högre belopp än 5 000 kronor för år räknat. Från detta belopp skall räknas av allmänt barnbidrag, bidragsförskott, barnpension och barntillägg till pension i den mån förmånen betalas ut till annan än vårdnadshavaren.”

Enligt särskilda föreskrifter i lagen (1964: 143) om bidragsförskott respektive lagen (1962: 381) om allmän försäkring hade barnavårdsnämnd rätt att uppbära bidragsförskott och barnpension och barntillägg inom folkpensionering för barn som nämnden har omhändertagit för samhällsvård. Liknande bestämmelser fanns i lagen (1947: 529) om allmänna barnbidrag. Om dessa sociala förmåner kom att överstiga det högsta ersättningsbelopp som den omhändertagne och hans föräldrar hade att betala enligt 72 § barnavårdslagen jämfört med kungörelse om högsta ersättningsbelopp innebar detta att någon ersättning inte kunde tas ut av den enskilde för vården. Skulle de sociala förmånerna överstiga det högsta ersättningsbeloppet hade barnavårdsnämnden ändå rätt att uppbära förmånerna oavkortade för att täcka uppkomna kostnader för samhällsvården (prop. 1979/80: I sid. 366).

Som exempel på sådan periodiskt utgående förmån som avses i 72 § barnavårdslagen nämns i propositionen livränta eller pension (prop. 1960: 10 sid. 354). Barnpension från ATP har däremot inte ansetts utgöra sådan periodiskt utgående förmån som kommun får uppbära som ersättning för samhällsvårdskostnader (SOU 1977: 40 sid. 268). Socialutskottet har med anledning av propositionen om socialtjänsten angett att vissa skäl talar för att kommunen borde få uppbära ATP för att få täckning för sina vårdkostnader. Utskottet var emellertid inte berett att i detta sammanhang ta ställning för en eventuell ändring rörande barnpension från ATP (SOU 1979/80: 44). Enda möjligheten för kommun att erhålla täckning för sina utlägg för samhällsvårdskostnaden torde ha varit att förmyndaren genom fullmakt medgav att barnpensionen från ATP fick disponeras av kommunen. Stöd för ett sådant förfarande torde ha förelegat i 6 § första stycket kungörelsen (1962: 520) angående sättet och tiden för utbetalning av pension enligt lagen om allmän försäkring, m. m. Sådan fullmakt kunde återkallas med omedelbar verkan. (SfU 1973: 32 sid. 4, jmf även Socialstyrelsens meddelandeblad nr 3/74.)

Av uppgifter som länsstyrelsen inhämtat per telefon från socialnämnden i Kiruna har nämnden för år 1978 uppburit 4 171 kronor per barn i bidragsförskott respektive folkpension, för år 1979 per barn 3 359 kronor i folkpension och för år 1980 per barn 2 472 kronor i folkpension. Det allmänna barnbidraget uppgick under motsvarande tid till 2 220 kr, 2 500 kr respektive 2 850 kr per barn. De sociala förmåner som utgick för barnen översteg således det högsta ersättningsbelopp som kommunen enligt 72 § barnavårdslagen kunde få ta ut av enskild.

Nuvarande bestämmelser om enskilds ersättningsskyldighet för vård i ett annat hem än det egna finns i 34 § socialtjänstlagen (1980: 620). Bestämmelserna innebär i korthet att barnets tillgångar och inkomster inte får användas för att ersätta kommunens kostnader för vården av barnet. Föräldrarna är däremot skyldiga att i skälig utsträckning delta i kommunens kostnader för barnet. Föräldrarnas ersättningsskyldighet regleras närmare i socialtjänstförordningen (1981: 750). Bidragsförskott och barnpension eller barntillägg enligt folkpensioneringen får liksom tidigare uppbäras av kommunen. Allmänt barnbidrag får efter framställning uppbäras av den som fostrar barnet. Barnpension från ATP skall alltid utbetalas till den enskilde, dvs. vårdnadshavaren om inte särskild förmyndare eller god man utsetts.

Mot bakgrund av vad ovan anförts anser länsstyrelsen sammanfattningsvis att socialnämnden i Kiruna inte haft rätt uppbära barnens pension från ATP som ersättning för samhällsvårdskostnaderna. Barnpension från ATP var inte att jämställa med vare sig "annan periodiskt utgående förmån" i 72 § barnavårdslagen eller de sociala förmåner som kommun enligt särskilda föreskrifter i lag hade rätt att uppbära. Även om fullmakten från barnens mor skulle kunna ges innebörden att barnpension från ATP skulle få användas till kommunens kostnader för samhällsvården för barnen, så översteg vad som utgått i sociala förmåner för barnen det högsta belopp som fick uttas enligt 72 § barnavårdslagen jämfört med tillhörande kungörelse. Fullmakten måste anses ha upphört att gälla vid moderns död. Huruvida ersättning utgått till nämnden efter hennes död är emellertid oklart då försäkringskassan i Norrbottens län i sitt yttrande uppger att ersättningen härefter utbetalades till den nye förmyndaren. Länsstyrelsen förutsätter att socialnämnden återbetalar all ersättning som den erhållit i ATP-pension för barnen.

SOCIALNÄMNDEN VIDHÅLLER SIN TIDIGARE REDOVISADE INSTÄLLNING

Sedan socialnämnden beretts tillfälle att yttra sig över vad försäkringskassan och länsstyrelsen uttalat, uppgav nämnden i nytt yttrande följande.

Nämnden har svarat för samtliga kostnader beträffande aktuella barns vård, fostran m. m. Kostnaderna har vida överskridit de intäkter nämnden haft av utgående förmåner för barnen inklusive barnpension från ATP. Den funktion pensionen haft – det vill säga svara för barnens försörjning – har eliminerats genom nämndens kostnadsansvar.

Av vad nämnden kan bedöma saknas i lag eller förordning hinder för nämnden att uppbära barnpension från ATP. Skäl för nämnden att återbetala inlevererad barnpension kan därför inte föreligga.

Om JO trots allt kommer fram till att Socialnämnden ej haft lagmässiga förutsättningar att uppbära barnpension från ATP för ifrågavarande barn hemställes att JO hos berörda myndigheter påtalar förhållandet och verkar för att få till stånd en samordning av barnpensionen från ATP med övriga periodiskt utgående förmåner i syfte att ATP-pensionen jämväl kan uppbäras av Socialnämnd som ersättning för samhällsvårdskostnader.

BEDÖMNING

JO Sverne anförde i beslut den 27 maj 1983 följande.

Den av socialnämnden återopade fullmakten avser rätt för socialnämnden att *utbekomma* barnens ATP-pension. Den innefattar enligt sin ordalydelse ingen överlåtelse av pensionen. Fullmakten har också av försäkringskassan uppfattats som "en enkel fullmakt där någon vid förfall för pensionär/förmyndare på dennes begäran går in som betalningsmottagare för att tillvarata pensionstagarens (i detta fall barnens) intressen". Hade fullmakten inneburit en överlåtelse av löpande pension hade den enligt vad kassan har framhållit i sitt yttrande inte godtagits av försäkringskassan. En fullmakt avseende rätt att ta i anspråk ännu inte förfallna försäkringsbelopp står i strid med bestämmelserna i 20 kap. 6 § lagen om allmän försäkring (AFL).

Såvitt har kommit fram i ärendet har enligt min mening genom fullmakten någon överlåtelse av barnens pension till socialnämnden inte ägt rum. Socialnämnden har således inte på grund av fullmakten ägt förfoga över pensionen.

Oavsett hur det förhåller sig med detta gäller emellertid följande.

De bestämmelser som reglerade enskilds ersättningsskyldighet vid vård utom det egna hemmet fanns vid nu ifrågavarande tid i 72 § barnavårdslagen (BvL). Det framgick där att när någon omhändertagits för samhällsvård fick socialnämnden som ersättning för vårdkostnaden uppbära underhållsbidrag eller annan periodiskt utgående förmån som tillkom barnet och som belöpte på vårdtiden. Nämnden kunde även utfå ersättning av viss egendom som tillhörde barnet. Det förelåg även en rätt till ersättning av barnets föräldrar.

Den sammanlagda ersättning som fick tas ut av barnet och dess föräldrar fick dock inte under några förhållanden överstiga ett visst belopp per år. Enligt kungörelsen (1973:764) om högsta ersättningsbelopp enligt 72 § BvL uppgick det beloppet till 5 000 kronor.

De sociala förmånerna allmänna barnbidrag, bidragsförskott, barnpension och barntillägg enligt folkpensioneringen omfattades inte av bestämmelserna i 72 § BvL. Rätten att ta i anspråk dessa förmåner regleras i särskild ordning. Bestämmelser om detta finns i 4 § lagen om allmänna barnbidrag, 9 § tredje stycket bidragsförskottslagen, 10 kap. 3 § AFL samt 1 och 3 §§ kungörelsen om rätt i vissa fall för kommunen eller annan att uppbära folkpension. Den till 72 § BvL anslutande kungörelsen var inte tillämplig på sådan ersättning.

Vad socialnämnden uppbar enligt nu angivna författningar bestämde emellertid omfattningen av den ersättning som socialnämnden fick ta ut enligt BvL. Enligt kungörelsen skulle således från det högsta ersättningsbelopp som angavs där, 5 000 kronor, avdrag ske med barnbidrag, bidragsförskott, barnpension och barntillägg som uppbars av socialnämnden. Uppgick vad kommunen i sådan särskild ordning erhöll till 5 000 kronor förelåg ingen rätt till ersättning enligt BvL.

Rätten att ta i anspråk barnpension från ATP har inte, i likhet med annan barnpension, reglerats i särskild ordning. Det har inneburit att socialnämnden vad gäller rätten till ersättning har varit bunden av BvL:s regler. Om socialnämnden ansett sig på grundval av fullmakten kunna föfoga över barnens pension har socialnämnden likväl inte kunnat överskrida det högsta ersättningsbelopp som kungörelsen angav. Detta innebär, såvitt nu är i fråga, att något utrymme för att ta i anspråk barnens pension inte har förelegat.

Jag finner därför lika med länsstyrelsen att socialnämnden saknat fog för att till någon del ta i anspråk den barnpension från ATP som har tillfallit barnen. Det åligger därför nämnden att till barnen återbetala vad nämnden oriktigt har uppburit jämte ränta å dessa belopp.

Bestämmelser om ersättning finns numera i 34 § socialtjänstlagen. Första stycket reglerar den underåriges betalningsansvar. Det framgår där att den enskilde skall vara befriad från kostnadsansvar när det gäller stöd- och hjälpinsatser av behandlingskaraktär. I fråga om barnpension från ATP har socialstyrelsen uttalat (Allmänna råd 1981:1 s. 88) att sådan pension alltid skall betalas ut till den enskilde, alltså till den som företräder barnet. Det är vårdnadshavaren, om inte särskild förmyndare eller god man har utsetts, som har att för barnets räkning uppbära och förvalta barnets tilläggs-pension. Kommunen kan inte tillgodogöra sig barnets tilläggs-pension. Socialstyrelsen hänvisar därvid till socialutskottets betänkande SoU 1979/80: 44 s. 87.

Svenska kommunförbundet har, i nära samarbete med socialstyrelsen, utarbetat ett cirkulär 1983-02-24 (1983: 34) där bl. a. frågan om rätten att

förfoga över barnpension från ATP tas upp. I anslutning till socialstyrelsens nyss återgivna uttalanden framhåller förbundet att fullmakt att utbetomma barnets tilläggs pension inte bör förekomma i andra fall än då barnets ekonomiska intressen därigenom bättre kan tillgodoses.

Med anledning av vad socialnämnden har anfört i fråga om en översyn i syfte att samordna barnpension från ATP med övriga utgående förmåner, får jag upplysa om att den frågan har tagits upp i den av riksförsäkringsverket inledda översynen av de regler som gäller beträffande pension och bostadstillägg vid anstaltsvistelse.

Jag vill slutligen uttala att jag emotser uppgifter från socialnämnden vilka åtgärder socialnämnden avser att vidta med anledning av detta beslut. I avbidan på detta besked hålls ärendet här öppet.

Socialnämnden i Kiruna kommun har därefter översänt utdrag ur protokoll, varav framgår att nämnden den 13 september 1983 beslöt att till respektive barn återbetala uppuren barnpension från ATP jämte ränta.

JO Sverne uttalade under hänvisning till detta i beslut den 10 oktober 1983 att vidare åtgärder från JO:s sida inte var påkallade och att ärendet därför avslutades.

Fråga om uttagande av straffavgift inom barnomsorgen

(Dnr 2265-1982)

BAKGRUND

För Lidingö kommun gäller av kommunfullmäktige antagna regler om barnomsorgsavgifter. Avgiften för varje familj räknas ut på grundval av uppgifter som lämnas av föräldrarna. Kontroll sker gentemot anmäld inkomst till försäkringskassan. Avgiften är på så sätt maximerad att den inte överstiger kommunens självkostnad för en plats. Uppgift om aktuella inkomster skall vara kommunen till handa senast den dag barnet börjar förskolan/fritidshemmet. Om uppgift inte kommit in inom en månad efter det att barnomsorgen börjat, debiteras högsta månadsavgift.

Avgiften för barnomsorgen omprövas årligen, varvid alla föräldrar skall lämna nya inkomstuppgifter – oavsett om inkomsterna förändrats eller ej. Om ny inkomstuppgift inte kommit in inom föreskriven tid, debiteras högsta avgift.

Makarna L. underrättades i februari 1981 om att nya inkomstuppgifter skulle lämnas in till kommunen. Av underrättelsen framgick att högsta månadsavgift skulle tas ut om uppgiften inte kommit in till kommunen senast den 20 februari.

Makarna, vars inkomstförhållanden inte ändrats, underlät att lämna inkomstuppgift. I slutet av april 1981 erhö de en räkning från kommunen

för barnomsorgsavgift för mars månad. Avgiften hade därvid höjts från 334 kronor till 1 425 kronor.

Sedan makarna invänt att avgiften var för hög erhöLL de i juni 1981 det beskedet att eftersom inkomstuppgiften uteblivit hade de åsatts högsta barnomsorgsavgift. Kommunen fann inte skäl till ändring av avgiften. Sedan makarna vänt sig till dåvarande sociala centralnämnden i kommunen beslöt nämndens servicedelegation den 25 augusti 1981 att avslå framställan om upphävandet av beslutet om högsta avgift för mars månad 1981.

KLAGOMÅLEN

I klagomålen anför makarna L. att det är en orimlig konsekvens av deras underlåtenhet att i tid lämna inkomstuppgift att deras barnomsorgsavgift skall höjas med nära 1 200 kronor. De framhåller bl. a. att ingen påminnelse lämnats och att någon möjlighet till rättelse inte förelagat. De invänder att det tillämpade förfarandet med straffavgifter drabbar olika. Eftersom barnomsorgsavgiften är inkomstbaserad leder den till den orättvisan att ju lägre inkomsten är desto större blir straffavgiften. De anser att handläggningen inte är förenlig med korrekt myndighetsutövning och de anser sig inte skyldiga att erlägga förhöjd avgift som straffavgift.

UTREDNING

Klagomålen remitterades till socialnämnden i Lidingö kommun.

Nämnden åberopade som eget yttrande en vid socialkontoret upprättad skrivelse. I skrivelsen anfördes bl. a.

Lidingö kommunfullmäktige fastställer bestämmelser om avgifter för kommunens barnomsorg, senast i november 1981. Över detta beslut har inte anförts besvär.

Enligt kommunens regler ska föräldraavgifter årligen omprövas, varvid alla föräldrar ska lämna nya inkomstuppgifter – oavsett om inkomsterna förändrats eller ej. Kommunens avgiftsberäkning utgår från vissa schablonavdrag, vilka, även vid oförändrad inkomst, kan medföra förändring av avgiften.

Blanketter för inkomstuppgifter samt information om senaste svarsdatum och gällande avgiftsregler utsändes normalt kring årsskiftet. Om ny inkomstuppgift inte inkommer inom föreskriven tid debiteras högsta familjeavgift.

Föräldrar med barn i barnomsorg informeras om det redovisade förfarandet vid flera tillfällen. När barnet börjar barnomsorgen får föräldrarna del av kommunens avgiftsinformation. I samband med den årliga inkomstprövningen underrättas föräldrarna om förfarandet dels i avgiftsinformationen dels i särskild missivskrivelse.

När det gäller makarna L. begärde socialkontoret i februari 1981 in nya inkomstuppgifter för fastställande av barnomsorgsavgift för 1981.

Av kontorets missivskrivelse framgick att ny inkomstuppgift ska lämnas även om inkomsten inte förändrats. Av skrivelsen framgick också att högsta avgift debiteras dem som inte lämnar ny inkomstuppgift senast den 20 februari.

Då inkomstuppgift för makarna saknades vid den datakörning som avsåg räkning för mars månad debiterades automatiskt högsta avgift. Räkning för mars månad utsändes i slutet av april.

Den 5 maj inkom ny inkomstuppgift jämte ett meddelande om att paret avsåg begära prövning av den debiterade avgiften.

Den 13 maj inkom skrivelse tillställd sociala centralnämnden, vari paret hemställde dels att beslutet om högsta månadsavgift för mars ska upphävas, dels att bestämmelserna för behandling av i tid ej inkomna inkomstuppgifter ses över.

Som skäl för utebliven inkomstuppgift anfördes att inkomstförhållandena just då var oförändrade jämfört med 1980. Paret lade därför blanketten åt sidan utan att läsa missivskrivelsen. Man avsåg i stället att skicka in ny inkomstuppgift i april månad då inkomstförändringar förväntades.

I parets skrivelse anfördes också vissa principiella synpunkter. Man invände bl. a. emot att "straffavgift" ålägges utan att påminnelse utfärdats och menar att möjligheterna att åstadkomma rättelse därigenom är obefintliga. Man framhöll också att den extra pålagan inte står i rimlig proportion till "brottets art" och att uttagandet av högsta avgift medför att straffet för utebliven inkomstuppgift blir större ju lägre inkomst man har. Man anförde att ett sådant "bestraffningssystem" blir socialt mycket orättvist.

Socialkontoret bedömde ärendet utifrån gällande riktlinjer och fann inte skäl som motiverade en korrigering av avgiften. Paret meddelades detta i skrivelse av den 9 juni.

Den 22 juni hemställde paret i skrivelse att ärendet skulle tas upp för prövning vid sociala centralnämndens sammanträde och att, för den händelse beslutet om högsta månadsavgift kvarstår, de av paret anförda synpunkterna besvaras skriftligen.

Vid sammanträde den 25 augusti 1981 beslutade dåvarande sociala centralnämndens servicedelegation avslå framställan om upphävande av beslutet om högsta avgift avseende mars månad. Paret underrättades skriftligen om beslutet.

Kontoret är för sitt arbete helt beroende av att föräldrar lämnar inkomstuppgifter och utmätandet av "straffavgift" bedömdes – tyvärr – vara det effektivaste sättet att få in uppgifterna.

Kontoret har diskuterat viss förändrad och förenklad handläggning av den årliga inkomstförfrågan. En i samarbete med Kommun-Data påbörjad datarutin har försett i avvaktan på regeringens beslut i frågan.

JO begärde socialstyrelsens yttrande i ärendet. Styrelsen svarade följande.

Makarna L. debiterades för plats inom barnomsorgen en fast månadsavgift om 1425 kronor för mars 1981. Denna avgift utgjorde den högsta månadsavgiften inom kommunen (Lidingö) för plats inom barnomsorgen. Anledningen härtill var att makarna L. underlåtit att senast den 20 februari 1981 inkomma med ny inkomstuppgift.

Enligt 11 § lagen (1976: 381) om barnomsorg fick kommunen inte ta ut avgift för plats i förskola som avsågs i 5 eller 6 § samma lag i den mån

verksamheten ej översteg 15 timmar i veckan eller 525 timmar om året (deltidsförskola). I övrigt fick kommunen ta ut avgift enligt de grunder som kommunen själv beslutat. Avgiften fick dock inte överstiga vad som motsvarade platsens andel i kommunens kostnad för verksamheten.

I detta fall var inte fråga om plats i förskola i sådant fall som avsågs i 5 eller 6 §. Kommunen var då berättigad att ta ut avgift enligt de grunder kommunen själv beslutat om. Ingenting i ärendet tyder heller på att den avgift som makarna L. blivit debiterad för mars 1981 översteg vad som motsvarade platsens andel i kommunens kostnad för verksamheten.

Någon möjlighet att föra förvaltningsbesvär över beslutet förelåg inte enligt lagen (1976:38) om barnomsorg. Däremot torde det ha förelegat möjlighet för makarna L. att föra kommunalbesvär över beslutet att ta ut förhöjd avgift. Även ett beslut att tillämpa en redan fastställd taxa får anses kunna överklagas medelst kommunalbesvär i den mån förvaltningsbesvär är uteslutna (jmf RÅ 80 2: 22). Besvärshandlingen skall i sådant fall inkomma till kammarrätten eller kommunen inom tre veckor från den dag då justering av det över beslutet förda protokollet tillkännagetts på kommunens anslagstavla. Det framgår inte av handlingarna från vilken dag besvärstiden vad gäller det den 25 augusti 1981 fattade beslutet börjat löpa. Makarna L. synes emellertid inte ha underrättats om beslut förrän ungefär en månad efter det att det fattades. Det är inte uteslutet att besvärstiden då redan löpt ut. Detta skulle i så fall vara synnerligen anmärkningsvärt. Även om det inte föreligger någon skyldighet att meddela besvärshänvisning eller underrätta enskild om beslut som enbart kan överklagas med kommunalbesvär borde kommunen just i detta fall i tid ha underrättat makarna om beslutet och möjligheten att anföra kommunalbesvär. Det var ju i högsta grad ett rättssäkerhetsintresse för makarna att inte undandras den möjlighet till rättslig prövning som förelåg i detta fall. De hade dessutom i brevet den 17 juni sagt sig ha för avsikt att driva frågan vidare. Det är också förvånande att stadsjuristen i sitt muntliga besked den 21 oktober inte upplyst makarna om den möjlighet till kommunalbesvär som förelegat och huruvida de då redan försuttit rätten härtill eller inte.

Ett eventuellt kommunalbesvär skulle i första hand ha kunnat grundas på sådana omständigheter som finns angivna i 7 kap. 1 § första stycket 4 eller 5 kommunallagen. Det är inte uteslutet att domstol skulle kunnat anse att den förhöjda taxan vid underlåtenhet att meddela inkomstuppgift kränkt makarna L:s enskilda rätt eller eljest vilat på orättvis grund. Kommunens princip för förhöjning av avgiften innebär nämligen att ju lägre inkomst och därmed lägre taxa en familj har desto större blir den extra avgift som familjen tvingas betala. För att inte strida mot den kommunala likställighetsprincipen borde därför "straffavgiften" ha varit lika för alla i kronor räknat eller möjligen ha utgått i relation till tidigare avgift. Däremot kan, med hänsyn till kommunens intresse av att få in underlag för debitering av barnomsorgsavgift, inga principiella invändningar resas mot att ta ut en viss extra avgift för underlåtenhet att i tid inkomma med uppgift om aktuella inkomstförhållanden. Avgiften bör emellertid i så fall inte sättas så högt att familjer i små ekonomiska omständigheter drabbas av betalnings-svårigheter på grund härav.

Det kan slutligen påpekas att den som numera debiteras avgift för en social tjänst även kan föra förvaltningsbesvär häröver. En framställan om att slippa betala en avgift bör nämligen uppfattas som en begäran om bistånd med stöd av 6 § SoL. I de fall vederbörandes inkomster, sedan

medel för hans försörjning och livsföring i övrigt förbehållits honom, inte räcker för att betala avgiften, får han anses ha rätt att erhålla bistånd enligt 6 § SoL i form av avgiftsnedsättning. Detta gäller även för det fall den enskilde debiterats en förhöjd avgift. Problemet har behandlats av socialstyrelsen i meddelandeblad nr 14/1982.

Sedan socialnämnden fått del av socialstyrelsens yttrande överlämnade nämnden en av stadsjuristen i kommunen upprättad skrivelse vari anfördes bl. a.

I oktober 1981 fick jag i min egenskap av sekreterare i besvärsnämnden besök av mannen L. Han överlämnade en besvärsskrivelse daterad den 20 oktober 1981 och ställd till besvärsnämnden. Sedan jag tagit del av skrivelsen konstaterade jag att besvaren ej skulle handläggas av besvärsnämnden. Jag informerade L. om detta och förklarade för honom att han hade att vända sig till socialkontoret. Med detta besked återtog han sin besvärsskrivelse. Någon ytterligare kontakt med mig har L. ej tagit. Vid L:s besök tog jag en kopia av besvärsskrivelsen för att närmare undersöka ärendet med socialkontoret. Det kunde därvid konstateras att sociala centralnämnden genom sin servicedelegation avslagit makarna L:s begäran genom beslut den 25 augusti 1981, att servicedelegationens protokoll anslagits på kommunens anslagstavla den 2 september 1981, varför besvärstiden löpt ut den 23 september 1981, att besvärshänvisning icke lämnats, att makarna L. underrättats om beslutet genom särskild skrivelse, samt att skrivelsen jämte protokollutdrag sannolikt utskickats före besvärstidens utgång.

Givetvis kan det diskuteras huruvida partsbesked av det slag servicedelegationen lämnat den 25 augusti 1981 bör åtföljas av besvärshänvisning eller icke. Någon skyldighet att lämna sådan hänvisning föreligger emellertid inte.

I sin skrivelse har socialstyrelsen uppgivit att det i högsta grad var ett rättssäkerhetsintresse för makarna L. att de inte undandrogs den möjlighet till rättslig prövning som förelåg i detta fall. Uttalandet ger intryck av att socialstyrelsen anser att frågan huruvida kommunen haft rätt att ta ut högsta månadsavgift ej kunde bli föremål för rättslig prövning, eftersom kommunalbesvär ej anförts mot servicedelegationens beslut den 25 augusti 1981. Enligt min mening kunde makarna L. få partsbeskedets civilrättsliga effekt prövad vid allmän domstol. Huruvida någon kommunal tjänsteman borde ha upplyst makarna L. om detta anser jag vara ytterst tveksamt. I vart fall kan jag inte anse, att kommunens handlande eller brist på handlande i förevarande fall kan anses ha inneburit ett åsidosättande av rättssäkerheten.

BEDÖMNING

JO Sverne anförde i beslut den 12 december 1983 följande.

I ärendet föreligger fråga om kommun får ta ut en förhöjd barnomsorgsavgift i fall av försummelse från nyttjarens sida¹.

¹ Litteratur: Strömberg, H. Om rättsförhållandet mellan offentliga anstalter och deras nyttjare.

Regler om kommunens barnomsorg finns i socialtjänstlagen som trädde i kraft den 1 januari 1982. Bestämmelserna överensstämmer i huvudsak med dem som gällde dessförinnan enligt lagen om barnomsorg.

Enligt 13 § socialtjänstlagen åligger det kommunen att bedriva förskole- och fritidshemsverksamhet för barn som stadigvarande vistas i kommunen. I de följande paragraferna ges ytterligare bestämmelser om verksamheten.

Förskole- och fritidsverksamheten är en obligatorisk uppgift för kommunen. Sådan obligatorisk verksamhet skall bekostas genom skattemedel, om kommunen inte genom särskilt stadgande har getts en rätt att ta ut avgifter av dem som nyttjar verksamheten. För sådan kostnadstäckning genom avgifter gäller vissa allmänna regler. Avgifterna måste gälla likformigt för olika kategorier av nyttjare. Vidare får avgifterna inte användas för andra ändamål än att täcka kostnaderna för verksamhetens bedrivande.

Av 35 § socialtjänstlagen följer att kommunen får ta ut skälig avgift för plats i förskola eller fritidshem enligt grunder som kommunen bestämmer. Den begränsningen gäller att avgifterna inte får överstiga kommunens självkostnader.

Kommunerna tillämpar inom barnomsorgen ett differentierat taxestystem där avgiftsuttaget grundar sig på föräldrarnas inkomster. Ett sådant taxestystem förutsätter att föräldrarna lämnar de uppgifter som behövs för att kommunen skall kunna åsätta rätt avgift enligt taxan.

Underlåter förälder att enligt kommunens anvisningar lämna inkomstuppgift får kommunen med utgångspunkt från vad som redan kan vara känt hos kommunen åsätta skälig avgift. En sådan skälighetsbedömning kan leda till en högre avgift än vad inkomstuppgiften annars föranlett. Kommer uppgiften därefter in och godtas den även för förfluten tid får det dock anses åligga kommunen att justera den åsatta avgiften enligt taxan.

Lagstiftningen lämnar inget utrymme för att generellt åsätta högsta avgift enligt taxan som påföljd för utebliven inkomstuppgift. Barnomsorgsavgifter får inte användas som vite eller straff.

Förorsakar förälderns försumlighet att inge inkomstuppgift i rätt tid kommunen kostnader får dessa anges särskilt. Beloppet kan i händelse av tvist krävas ut på civil väg.

Socialnämnden anför i sitt yttrande att kommunen för sitt arbete är helt beroende av att föräldrarna lämnar inkomstuppgifter i rätt tid. Uttagandet av straffavgifter via barnomsorgen har bedömts vara det effektivaste sättet att få in uppgifter.

Som jag har sagt tidigare strider ett sådant synsätt mot de författningar som reglerar barnomsorgen.

Lidingö kommun har begärt att makarna L. senast den 20 februari 1981 skulle lämna inkomstuppgift för det året. Då uppgift uteblev, åsattes makarna för mars månad högsta barnomsorgsavgift enligt taxan.

Makarna L. lämnade inkomstuppgiften först i maj 1981. De begärde

därefter att beslutet att åsätta dem högsta avgift för mars skulle hävas. Socialnämnden avlog deras begäran.

I enlighet med vad jag har sagt tidigare hade det ålegat kommunen att, då makarna L. ej lämnade inkomstuppgift inom föreskriven tid, bestämma avgiften utifrån en skälighetsbedömning. När uppgiften därefter kom in, hade kommunen bort pröva om den uppgiften kunde godtas även för den förflutna tiden. Avgiften borde därvid ha justerats på sätt jag tidigare angett. Om det varit kommunens uppfattning att makarnas försumlighet förorsakat särskilda kostnader, hade dessa kostnader bort anges särskilt.

Kommunens beslut att under hänvisning till taxereglerna avslå makarnas begäran om ändring av avgiften var enligt min mening felaktigt. Det bör nu ankomma på kommunen att göra den rättelse som mina här gjorda uttalanden kan föranleda.

Lagstiftningen lämnar således inget utrymme för att i barnomsorgsavgiftens form ta ut särskilda straffavgifter. Kritik kan emellertid, som socialstyrelsen har framhållit, riktas mot beslutet även på annan grund. Sålunda torde det tillämpade förfarandet stå i strid med den s. k. likställighetsprincipen.

Jag översänder en kopia av beslutet till länsstyrelsen i Stockholms län i dess egenskap av tillsynsmyndighet och hemställer att i sinom tid få del av nämndens slutliga ståndpunktstagande i detta ärende.

Socialnämnden i Lidingö kommun har därefter vid sammanträde den 7 februari 1984 under paragraf 2.11 beslutat att ej utkräva högsta avgift av makarna L. utan endast en administrativ avgift för de merkostnader som åsamkats kommunen.

Bristfällig handläggning av ett ärende vid socialnämnd angående yttrande till domstol i en vårdnadsfråga

(Dnr 2665 och 2736-1983)

I. N. väckte talan mot Y. vid Ljungby tingsrätt med yrkande att vårdnaden om parternas gemensamma barn skulle flyttas över till honom. Y. bestred yrkandet. Tingsrätten beslöt inhämta utredning och yttrande från socialnämnden i Ljungby kommun.

Vårdnadsutredning utfördes av socialsekreterarna L. och P. Utredningen avslutades i november 1982. Socialnämnden beslöt att återremittera ärendet till socialbyrån för kompletterande utredning.

Ny utredning förelåg den 13 september 1983. Även den utredningen hade utförts av L. och P.

I utredningen förekom under rubriken "Uppgifter inhämtade av utredarna" följande upplysningar.

Till polisen har inkommit uppgifter om att M. och Y. prostituerar sig. Uppgiften grundas bl. a. på ett brev skrivet av M. Brevet är riktat till A. Polisen har hört M. angående detta.

Y. fick del av utredningen den 16 september 1983.

Y:s ombud tillbakavisade de i utredningen förekommande uppgifterna om prostitution. Han framhöll därvid bl. a. att det brev som skulle ha legat till grund för uppgifterna feltolkats.

Brevet, som är skrivet av M. till Y:s syster A. visar att det råder ovänskap mellan flickorna.

Brevet avslutas på följande sätt.

... Men du skall veta att jag är djävligt förbannad på dej nu. Jo, sen var det dom 108:— jag är skyldig dig, dom ger jag Y. för det du slagit sönder och förstört om du har några invändningar får vi väl anmäla skadegörelsen och då blir det nog lite dyrare, men skriv i så fall för prata med dej gör jag inte. Har knappt tid har mycket kunder för tillfället. Kanske vore ett passande yrke för dej som är arbetslös (Man tjänar rätt bra faktiskt).

Av ett av L. och P. gjort tillägg till vårdnadsutredningen framgår vidare att M. och Y. anser att uppgiften om att de har hörts av polisen angående eventuell prostitution är felaktig. Det anförs i tillägget följande: "De har uppfattat ordet 'hörd' som liktydigt med förhörd. För att undvika dylika missförstånd vill vi förklara att ordet 'hörd' för oss närmast har betydelsen *tillfrågad*."

I klagomål till JO anförde Y. och M. bl. a.

När de fick se uppgifterna i utredningen om att det kommit till polisens kännedom att de var prostituerade tog de kontakt med kriminalassistenten Arne Pettersson i Ljungby. Han förklarade att man vid polisen aldrig haft den minsta anledning misstänka dem för prostitution och att ingen av dem varit på förhör angående detta. Han ringde dessutom upp P., förklarade att det förelåg ett missförstånd och fick då besked om att uppgifterna skulle strykas. När M. därefter ringde P. för att få tid för ett samtal med henne och med L. fick hon det beskedet och det inte fanns anledning att diskutera uppgifterna. P. vägrade vid samtalet att ange om något samtal med polisen förekommit. P. förklarade vidare att uppgifterna inte kunde tas bort. Detta framstod som särskilt anmärkningsvärt eftersom de oriktiga uppgifterna förekom i en utredning som skulle ligga till grund för socialnämndens – och tingsrättens – bedömning av Y:s lämplighet som vårdnadshavare för sin dotter.

Klagomålen har remitterats till socialnämnden i Ljungby kommun för utredning och yttrande.

I ett yttrande som är undertecknat av nämndens ordförande Per Andersson och vice ordföranden Bertil Gustafsson anförs följande.

Vårdnadsutredning vid socialbyrån i Ljungby utförs i allmänhet av två

socialsekreterare i samverkan. Så har också skett i detta ärende. Utredningsmaterialet diskuterades fortlöpande med överordnad såsom 1:e socialsekreterare och avdelningschef.

Utredarna har angett att det aktuella ärendet har varit mycket svårarbetat. Uppgiftsflödet har varit omfattande och urvalet har varit besvärligt. En hel del anonyma och spontana upplysningar har inkommit och uppföljning och kontroll har varit betungande. Uppgifter som ej kunnat styrkas eller härledas till känd källa har uteslutits även om de skulle haft betydelse på ett eller annat sätt.

Av anmälan till JO kan dras den slutsatsen att utredningsrapporten utpekar Y. (och hennes väninna M.) som prostituerade. Den uppgiften som finns intagen i rapporten härom ingår i den kompletterande utredningen under avsnittet Uppgifter inhämtade av utredarna.

— — —

Utredarna gjorde den bedömningen att det inte var möjligt att i rapporten utelämna uppgiften om prostitution då den var bekräftad av polisen och ett undanhållande av uppgiften skulle kunna leda till kritik.

I anmälan till JO framhålls att polisen i Ljungby (Arne Pettersson) förklarar att man från polisens sida aldrig haft anledning att misstänka anmälarna för prostitution. Det bör därför påpekas att i vårdnadsutredningen inte heller sägs att anmälarna är prostituerade. I den utredningen finns endast ett referat av en uppgift från polisen. I den bedömning av vårdnadsfrågan, som utredarna gjort, har inte fästs något avseende vid frågan om eventuell prostitution och därav följer att den inte haft någon betydelse för slutsatsen och vem som bör betros med vårdnaden.

Den frågeställning som då blir aktuell är varför uppgiften tagits med i rapporten. Frågan måste ses mot bakgrunden av hela vårdnadsutredningen. Som tidigare nämnts har uppgiftsflödet varit stort och påståenden om motparten har lämnats i stor omfattning. Det blir i ett sådant läge en mycket besvärlig avvägningsfråga vilka uppgifter som tas med i de referat som måste ske. Även sådana uppgifter som vid en slutlig bedömning av ärendet inte kan anses ha någon betydelse för utgången kan därför vara nödvändiga att återge i en utredningsrapport. Det är socialnämndens uppfattning att man efter en genomläsning av hela utredningsrapporten måste komma till den slutsatsen att utredarna strävat efter att ge en så fullständig bild som möjligt av båda parternas förhållanden.

I skrivelsen till JO anges att anmälarna vägrats att få komma upp till socialbyrån och reda upp de påstådda anklagelserna. Beträffande detta kan sägas att socialbyrån tillämpar tidsbeställning, varför det inte alltid finns möjlighet att direkt besöka en bestämd befattningshavare. Båda de socialsekreterare som anges i anmälan var vid det aktuella tillfället upptagna av andra besök. Önskemål om besök vid annan tidpunkt framfördes ej.

Möjligheterna att ändra i en slutlig utredningsrapport är små. En komplicerande faktor är det förhållandet att utredningsrapporten i det här fallet kommunicerats med parterna och deras juridiska ombud. Socialnämnden i Ljungby hade också tagit ställning till ärendet. Y:s juridiska ombud har i ett skriftligt yttrande till socialnämnden, vilket redovisades för socialnämnden innan den tog sin ställning, påpekat att uppgifterna om att Y. och hennes kamrat prostituerat sig lämnats till polisen av A., med förmodat bistånd, och att M. raljerat i brevet till A. och anledningen därtill var den att A. kallat M. och Y. för horor.

Y. har inte själv lämnat någon kommentar om denna fråga i samband

med att hon erhöill utredningen och ej heller vid socialnämndens sammanträde, där hon hade företräde, begärt någon rättelse. Att därför i efterhand gå in och "rätta" i utredningsrapporten torde innebära formella svårigheter. Så går inte att göra enligt socialnämndens mening.

Det bör i detta sammanhang påpekas att offentliggörandet av innehållet i utredningsrapporten har skett på Y:s och M:s initiativ.

Socialchefen har försökt förklara för vederbörande journalist det resonemang som förs ovan angående möjligheterna att i efterhand "rätta" i rapporten. Socialsekreterarna har skrivit sin rapport på grundval av de uppgifter de erhållit under utredningens gång. Frågan om ändring av texten är inte av någon skriftteknisk art. Hade det varit förhållandet är även socialförvaltningen i Ljungby medveten om hur det rent tekniskt kan gå till. Problemet ligger alltså inte där.

Sammanfattningsvis vill socialnämnden i Ljungby framhålla att i en vårdnadsutredning det inte är ovanligt att negativa värderingar och påståenden framförs av de inblandade parterna och deras referenter. Trots en noggrann vägning av erhållna uppgifter är det inte alltid möjligt att avstå från värdeomdömen. I den aktuella vårdnadsutredningen har utredarna i sin bedömning inte avgivit någon egen värdering av den påstådda prostitutionen. Det är socialnämndens uppfattning att det är helt felaktigt att gå in och ändra i en utredningsrapport sedan ärendet är slutbehandlat för socialnämndens del. Rättelse kan dock ske av rena skrivfel eller uppenbara sakfel.

I ärendet föreligger ett yttrande från polisstyrelsen till socialnämnden i Ljungby kommun. I yttrandet uttalar polisstyrelsen att det vid genomgång av ärendet inte har framkommit att till polisen inkommit uppgifter om att M. och Y. prostituerar sig. Inte heller har det framkommit att någon polisman lämnat några muntliga uppgifter om misstanke om prostitution till socialbyrå. Polisstyrelsen konstaterar avslutningsvis att det hos polisstyrelsen inte finns några handlingar som innehåller någon misstanke om prostitution.

Då socialnämnden avgav sitt remissvar till JO hade polisstyrelsens yttrande kommit in till nämnden.

JO Sverne uttalade i beslut den 28 november 1983 följande.

Det åligger socialnämnd att på begäran av domstol utföra utredning i fråga om vårdnad om barn. Utredningen görs av socialförvaltningens tjänstemän.

För en sådan utredning – liksom för alla andra utredningar vid en socialnämnd – gäller att den skall genomföras med omsorg och noggrannhet. Tjänstemännen skall iaktta saklighet och opartiskhet.

Under utredningen får tjänstemännen höra den utredningen rör och de andra som kan lämna upplysningar för ärendets bedömning.

Det som kommer fram under utredningen skall tas till vara på ett betryggande sätt. Uppgifter som är av betydelse för en rättvisande bedömning skall antecknas. Utredaren skall således inte okritiskt redovisa alla de upplysningar som lämnas.

Av utredningen skall framgå vem som har lämnat muntliga uppgifter eller varifrån uppgiften annars inhämtats. Det åligger tjänstemännen att tillse att muntliga uppgifter blir korrekt återgivna. Genom frågor skall tjänstemännen förekomma missförstånd. Sedan uppgifterna tecknats ned bör utredaren bereda uppgiftslämnaren tillfälle att godkänna uppteckningen.

Sedan utredningen har slutförts skall parterna beredas tillfälle att yttra sig över utredningen. De skall för den skull få del av allt som har dokumenterats i ärendet (se betr. vårdnadsutredningar 54 § socialtjänstlagen). En av parten därefter gjord begäran om komplettering bör i förekommande fall bifallas.

Parten skall vidare underrättas om sin rätt att få företrädare inför nämnden (55 § socialtjänstlagen).

Beträffande det föreliggande ärendet får jag anföra följande.

Vad ärendet nu gäller är om det har funnits anledning att under vårdnadsutredningen göra anteckningen om prostitution. Den bedömningen måste ske med utgångspunkt från vad som i övrigt har redovisats under utredningen.

Jag kan därvid till en början konstatera att det har saknats varje grund för att till utredningen föra uppgifter om M. Genom att dokumentera uppgifter som har innefattat allvarliga beskyllningar mot henne har utredarna på ett i hög grad anmärkningsvärt sätt åsidosatt kravet på saktlighet. Åtgärden framstår som än mer allvarlig mot den bakgrunden att den som inte är part saknar rätt att ta del av utredningen och därmed också möjlighet att bemöta de uppgifter som lämnats om honom eller henne.

Det finns anledning till kritik även i annat avseende. Tjänstemännen har under rubriken "Uppgifter inhämtade av utredarna" lämnat olika upplysningar. Såvitt avser den anteckning som det är fråga om nu har utredarna brutit i noggrannhet genom att inte ange från vem uppgiften har inhämtats. Men utredarna har brutit i omsorg och noggrannhet också på annat sätt.

Oaktat det är oklart vem som har föranlett uppgiften om prostitution kvarstår dock att uppgiften – enligt den anteckning som utredarna själva har gjort – grundade sig på ett brev som M. skrivit. Det brevet fanns på socialförvaltningen. Innehållet var känt för vårdnadsutredarna. Den anmaning som gjordes i brevet, som tillkommit i vredesmod, gav uppenbarligen inte tillräcklig grund för antagande om prostitution. Uppgiften borde därför inte ha dokumenterats.

Nämnden synes enligt sitt yttrande till mig mena att uppgiften om prostitution varit befogad med hänsyn till vad som förts fram bl. a. anonymt under utredningens gång men som av olika skäl inte har dokumenterats under utredningen. Nämnden visar en anmärkningsvärd omdömeslöshet om det är nämndens uppfattning att andra uppgifter än de som har redovisats under utredningen skall få läggas till grund för de påståenden

som har förts till utredningen. Det skulle innebära att för parten viktiga rättssäkerhetsgarantier i förfarandet rycks undan. Parten skulle förlora möjligheten och rätten att inför nämndens sammanträde och beslut bemöta vad som anförts om och mot honom.

Socialnämnden bör enligt min mening i stället för att söka ett försvar på sådana grunder pröva om påståendet om prostitution bör kvarstå i utredningen eller om rättelse skall ske. En sådan prövning hade enligt min mening bort leda till en förklaring från nämndens sida att uppgiften om prostitution såsom den dokumenterats under vårdnadsutredningen saknat grund. En sådan förklaring framstår som desto mer angelägen då den nu företagna utredningen visat att ingen vid polisen kunnat bekräfta uppgiften. Jag vill därvid tillägga att jag finner det anmärkningsvärt att socialnämnden i sitt yttrande till mig underlåtit att redovisa vad polisstyrelsen anfört i saken. Nämnden borde ha förstått att den uppgiften var av väsentlig betydelse för bedömningen av ärendet här.

Visserligen saknar socialnämnden möjlighet att till någon del förstöra den skriftliga utredningen, som utgör allmän handling. Det är emellertid nämnden obetaget att besluta om rättelse. En sådan rättelse kan ske genom att de oriktiga uppgifterna stryks över. I marginalen görs därefter en anteckning om att uppgiften varit oriktig och att den därför har utgått. Den som har fått del av vårdnadsutredningen skall underrättas om rättelsen.

Handläggningen av vårdnadsutredningen innefattar som framgår av det anförda flera allvarliga brister. Jag utgår från att socialnämnden mot bakgrund av vad jag har sagt nu tar upp frågan om rättelse till en ny bedömning. I avvaktan på nämndens besked om den fortsatta handläggningen håller jag ärendet öppet här.

Socialnämnden beslöt därefter vid sammanträde den 21 december 1983 om rättelse genom att uppgiften om prostitution skulle strykas över och att anteckning skulle göras i marginalen om att uppgiften utgått när den har varit oriktig. Nämnden beslöt vidare att envar som har fått del av utredningen skulle underrättas om den gjorda rättelsen.

Sedan nämndens beslut överlämnats till JO Sverne förklarade han den 9 januari 1984 att vidare åtgärder från hans sida inte var påkallade.

En svensk man och hans polska hustru, som båda är bosatta här i landet, har adopterat ett barn i Polen. Adoptionen har godkänts här. Sedan barnavårdsutredning har inletts har adoptivföräldrarna återfört barnet till Polen. Fråga om socialnämndens fortsatta ansvar för barnet

(Dnr 238-1983)

Barnet E. är fött den 19 mars 1974. E. adopterades genom beslut av distriktsdomstolen i Stettin, Polen, den 22 september 1981 av svenske medborgaren T.B. och hans hustru, polska medborgaren B.B. Av domstolens beslut framgår att adoptionen medförde alla de konsekvenser, som anges i 121 art. i den polska Familje- och Vårdnadslagen (fullständig adoption). Detta innebär enligt uppgift från Statens nämnd för internationella adoptionsfrågor (NIA) att adoptionen i princip inte kan hävas.

Makarna B. begärde enligt 3 § andra stycket lagen (1971:796) om internationella rättsförhållanden rörande adoption att NIA skulle godkänna adoptionen.

NIA godkände adoptionen den 19 april 1982.

I juli 1982 inleddes vid socialförvaltningen i Malmö kommun en utredning jämlikt 50 § socialtjänstlagen med anledning av misstanke om att fadern förgripit sig mot barnet. Vid socialförvaltningens besök i makarna B:s hem den 9 juli 1982 uppgav emellertid makarna B. att de hade återfört E. till barnhem i Polen. De uppgav vidare att de begärt att adoptionen skulle hävas i Polen.

Av beslut från domstolen i Stettin, avdelning VII för familjemål och mål avseende minderåriga, framgår att domstolen beslutat att tills vidare placera E. på Statens institution för tillfälligt omhändertagna i Stettin fram till dess att målet om hävande av adoptionen avslutas.

Nordöstra sociala distriktsnämnden har under hänvisning till att E. numera vistas i Polen avskrivit ärendet om utredning utan åtgärd.

I en vid JO-ämbetet upprättad promemoria antecknades följande.

Av 3 § lagen om internationella rättsförhållanden rörande adoption framgår att ett beslut om adoption, som har meddelats i främmande stat, gäller här i riket, om adoptionen godkänts här. Sådant godkännande föreligger i detta ärende.

Av 4 § samma lag följer att om adoptionen skall gälla här anses adoptivbarnet som adoptantens barn i äktenskap i fråga om vårdnad, förmynderskap och underhåll.

Av utredningen framgår att i Polen förekommer såväl starka som svaga adoptioner. Adoptionen av E. skall enligt uppgift från NIA ha varit en stark adoption. Det innebär enligt NIA att hinder i princip möter mot adoptionens hävande.

Såväl i fall då hinder mot hävande av adoptionen skall anses föreligga som i övrigt uppkommer fråga om socialnämnden på sätt här har skett ägt avsluta ärendet. Fråga uppkommer således om det inte bör åligga nämnden

att undersöka förutsättningarna för att tillgodose barnets behov av stöd- och hjälpinsatser här i landet och att i förekommande fall medverka till att barnet återförs hit.

JO beslöt att inhämta yttrande från länsstyrelsen i Malmöhus län över distriktsnämndens handläggning av ärendet.

Länsstyrelsen har i sitt remissvar anfört bl. a.

Den svenska adoptionen är giltig och kan inte upphävas. Endast en ny adoption kan ändra detta förhållande. Den polska adoptionen skall enligt uppgift slutgiltigt prövas i juni i år.

E. befinner sig på ett barnhem i Polen och adoptivföräldrarna betalar enligt egen uppgift underhållsbidrag för henne. De uppehåller viss kontakt med E. men ämnar, enligt vad som framgår av sociala distriktsnämndens yttrande, låta flickan stanna kvar i Polen.

Även om adoptionen i och för sig fortfarande är giltig i Sverige måste det för nordöstra sociala distriktsnämnden i Malmö ha varit svårt att handla på annat sätt än som skett, eftersom nämnden fått kännedom om ärendet så sent att flickan redan hunnit återföras till Polen. Med hänsyn till hennes tidigare bakgrund och anknytning till Polen och då adoptivföräldrarna själva numera inte synes vilja ha henne tillbaka till sig finner länsstyrelsen att förutsättningar saknas för nämnden att verka för att flickan återföres.

Socialstyrelsen anförde efter remiss bl. a.

Fråga har uppkommit om nämnden ägt avsluta ärendet på sätt som skett eller om det ålegat nämnden att undersöka förutsättningarna för att tillgodose barnets behov av stöd- och hjälpinsatser här i landet och eventuellt medverka till att barnet återföres hit.

Länsstyrelsen och nordöstra sociala distriktsnämnden anser att nämnden inte har något ansvar för flickan då hon numera vistas i Polen. Utgångspunkten för denna uppfattning synes vara socialtjänstlagen, som i princip endast ålägger socialnämnd ansvar för dem som vistas i kommunen. Socialstyrelsen har en annan uppfattning och menar att det inte kan vara rimligt att ett utländskt barn, som fått ett av svenska myndigheter godkänt adoptivhem, kan skickas hem till sitt forna hemland utan att myndigheterna här reagerar. I och med adoptionen har barnet fått rättslig anknytning till Sverige och i flertalet fall finns inte längre denna anknytning till ursprungslandet. Socialnämndens inflytande i adoptionsammanhang måste – enligt socialstyrelsens mening – konstitueras ett ansvar som inte utan vidare kan frånträdas sedan adoptionen väl kommit till stånd eller genom särskilt beslut blivit giltig här i landet.

Enligt socialstyrelsens uppfattning bör distriktsnämnden avsluta ärendet angående den polska flickan först sedan en slutgiltig lösning för flickan uppnåtts antingen här i landet eller Polen.

Sedan distriktsnämnden beretts tillfälle att yttra sig över socialstyrelsens remissvar anförde nämnden bl. a.

Nämndens möjligheter att under nuvarande förhållanden få någon insyn

i eller påverka E:s situation är små. Därför har utredningen avslutats utan åtgärd. Det är inte meningsfullt och inte inom nämndens kompetens att ytterligare utreda förhållandena för ett polskt barn, bosatt i Polen och där omhändertaget av de polska barnavårdsmyndigheterna.

Enligt nämndens mening är nämnden inte behörig att vidtaga någon åtgärd beträffande ett barn som är föremål för myndighetsingripande i annat land och enligt dess lagstiftning. Detta torde också stå i överensstämmelse med den allmänna rättsgrundsatsen att förvaltningsmyndighets kompetens enbart gäller inom rikets gränser såvida inte vederbörligen ratificerade internationella överenskommelser medger annat.

Även om det således inte finns en pågående utredning kommer nämnden självfallet att omgående aktualisera ärendet om barnet återvänder till Sverige. Detta förefaller emellertid osannolikt eftersom föräldrarna begärt att adoptionen skall hävas.

Enligt uppgifter från NIA är detta inte möjligt eftersom adoptionen var en s. k. stark adoption. Den möjlighet som då återstår är att barnet adopteras på nytt. Nämnden kommer i skrivelse till distriktsdomstolen i Stettin att efterhöra vad som hänt i ärendet.

JO Sverne anförde i beslut den 8 november 1983 följande.

Socialnämnden skall inom socialtjänsten tillsammans med föräldrarna medverka till att barn och unga får trygga uppväxtförhållanden och i övrigt gynnsamma levnadsbetingelser (12 § socialtjänstlagen). Som regel kan socialnämnden i samverkan med föräldrarna ge barnet det stöd och den hjälp som barnet behöver. Kan samförstånd inte nås har socialnämnden i vissa fall möjlighet att gå in vid sidan av föräldrarna eller i deras ställe och med sådana befogenheter att barnets behov av skydd kan tillgodoses. Syftet med lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) är bl. a. att ge nämnden möjlighet att till skydd för barnet besluta i föräldrarnas ställe, när deras medverkan inte kan nås. Nämnden skall enligt den lagen kunna ta över föräldrarnas bestämmanderätt över barnet i den utsträckning som behövs för att barnets behov skall kunna tillgodoses.

Det nu angivna syftet med lagen blir även bestämmande för vilken socialnämnd som skall anses behörig. Nämnden i den kommun där föräldrarna finns måste kunna verkställa utredning och fatta de beslut som barnets situation kräver. Att barnet förts från kommunen och landet kan därvid inte leda till någon begränsning av nämndens kompetens. Socialstyrelsen uttalar att en utredning rörande ett barns skydd inte får läggas ned av den anledningen att barnet flyttar från kommunen (Allmänna Råd 1983: 3). Att detta har varit lagstiftarens mening framgår bl. a. av 30 § socialtjänstlagen. Ett sådant synsätt strider inte mot reglerna om vistelsekommunens ansvar.

En anmälan om adoptivbarnets förhållanden kom in till socialnämnden den 6 juli 1982. Enligt 12 och 50 §§ socialtjänstlagen ålåg det distriktsnämnden att utan dröjsmål inleda utredning rörande adoptivbarnets behov av stöd, hjälp eller annat bistånd från nämndens sida.

Den omständigheten att barnet av adoptivföräldrarna har förts ur landet

har inte inneburit någon begränsning av distriktsnämndens utredningsplikt. Det var således fel av distriktsnämnden att lägga ned utredningen.

Det har enligt min mening i förevarande fall varit nämndens obestridliga plikt att i kontakt med de polska myndigheterna fullfölja utredningen. Nämnden borde ha gjort en bedömning som utgick från den anknytning som adoptivbarnet hade till Sverige och till hennes möjligheter att få en trygg och gynnsam uppväxt här. Nämnden borde ha sökt utreda om barnets förhållanden bäst gynnades av att barnet återfördes hit. Vid en sådan bedömning hade det varit nämndens skyldighet att i samråd med de polska myndigheterna verka för att barnet fick återvända hit.

Om nämnden därvid inte kunnat få adoptivföräldrarnas samtycke till den lösning som bäst gagnade barnet hade det ankommit på nämnden att pröva behovet av någon som i adoptivföräldrarnas ställe förde barnets talan. Redan det förhållandet att adoptivföräldrarna i strid med svensk rättsuppfattning begärt adoptionens hävande i Polen borde ha utgjort tillräcklig anledning för nämnden att pröva barnets behov av att nämnden eller annan förde barnets talan (jfr 42 § socialtjänstförordningen).

Genom den passivitet som nämnden har visat har nämnden på ett anmärkningsvärt sätt åsidosatt sina skyldigheter att söka tillgodose barnets behov av stöd och hjälp.

Det bör nu ankomma på distriktsnämnden att utan vidare dröjsmål i kontakt med de polska myndigheterna fullfölja utredningen och besluta om de åtgärder som till barnets skydd kan och bör vidtas.

Jag översänder en kopia av beslutet till länsstyrelsen i Malmöhus län som i egenskap av tillsynsmyndighet bör följa distriktsnämndens fortsatta handläggning av ärendet.

Fråga om delgivning av beslut i biståndsärende som går sökanden emot

(Dnr 735-1983)

Vid inspektion av socialförvaltningen i Orusts kommun den 23 november 1982 togs frågan upp om rutinerna för expedition av beslut som går den enskilde emot och som kan överklagas genom förvaltningsbesvär. Socialchefen uppgav i fråga om dessa beslut bl. a. följande. Alla beslut i nämnden och utskottet översändes till parten i lösbrev. Något bevis om att parten fått del av beslutet fick socialförvaltningen inte genom detta förfarande.

Sedan socialnämnden inkommit med yttrande till JO upprättades på riksdagens ombudsmannaexpedition en promemoria i vilken det redogjordes för ärendet samt vad som sägs i förvaltningslagens förarbeten i fråga om underrättelsens betydelse för bl. a. beräkning av besvärstiden. Vidare anfördes i promemorian följande.

Enligt 7 § förvaltningsprocesslagen är huvudregeln att besvärerna skall ha kommit in till den domstol som har att pröva besvärerna inom tre veckor från den dag då klaganden fick del av det beslut som överklagas. I 6 § samma lag sägs att mål ej skall upptagas till prövning om ansökan, besvär eller annan åtgärd varigenom mål anhängiggöres, ej skett inom föreskriven tid.

Det torde vara av värde för inspektionsärendets avgörande att få kännedom om vilka erfarenheter länsrätterna har beträffande socialnämndernas underrättelser om innehållet i beslut som går part emot och vilka rutiner länsrätterna har i fråga om tillämpningen av ovannämnda regler i förvaltningsprocesslagen i sådana mål och ärenden. Domstolsverket, som är central förvaltningsmyndighet för de allmänna förvaltningsdomstolarna, bör därför anmodas att inkomma med yttrande i frågan.

Ärendet remitterades därefter till domstolsverket.

I remissvaret anförde domstolsverket (DV) sammanfattningsvis följande.

DV anser att det skulle underlätta länsrättens arbete om socialnämnderna tog bevis om att underrättelse har skett. DV anser att en ändring i socialnämndernas rutiner bör kunna komma till stånd utan författningsändring.

JO Sverne uttalade i beslut den 15 december 1983 bl. a. följande.

I 54 § första stycket socialtjänstlagen (SoL) sägs bl. a. följande.

Om ett ärende hos socialnämnden avser myndighetsutövning mot enskild, skall utan hinder av 2 § 2 förvaltningslagen (1971:290) följande bestämmelser i förvaltningslagen tillämpas

14 § om parts rätt till insyn,

15 § om kommunikation,

16 § om parts rätt att meddela sig muntligen,

17 § om beslutsmotivering,

19 § om rättelse av beslut.

I förarbetena till SoL (prop. 1979/80: 1 Om socialtjänst s. 565 f.) sägs beträffande hänvisningen i 54 § SoL till förvaltningslagens (FL:s) bestämmelser följande.

I den uppräknade lagrummen i FL som görs i bestämmelsens första stycke har 18 § FL utelämnats. Denna bestämmelse har väsentlig betydelse för partens rätt att ta sin rätt till vara. I 18 § FL anges att part skall underrättas om innehållet i beslut varigenom myndighet avgör ärende, om det inte är uppenbart obehövt. Är det uppenbart att beslutet går honom emot, skall han också underrättas om hur han skall göra för att överklaga beslutet och om skiljaktig mening som har antecknats i protokoll eller annan handling. Underrättelsen får ske genom delgivning.

Att 18 § inte har tagits upp bland de bestämmelser som anges i första stycket får inte uppfattas så att den inte är tillämplig i ärende hos socialnämnd. Tvärtom följer redan av FL:s regler att 18 § är tillämplig i ärende hos myndighet, vilket innebär myndighetsutövning, och i vilket beslutet

överklagas genom förvaltningsbesvär. Att 18 § inte anges här beror alltså endast på att regeln om underrättelse om beslut inte bör bli tillämplig också i ärenden som överklagas genom kommunalbesvär. För sådana ärenden gäller kommunallagens regler om tillkännagivande och justering av protokoll.

Bestämmelserna i 18 § FL skall alltså tillämpas inom socialtjänsten i ärenden som kan överklagas genom förvaltningsbesvär.

Som ovan sagts ges i 18 § FL vissa grundläggande bestämmelser om förvaltningsmyndighets skyldighet att underrätta sökande, klagande eller annan part om utgången av ett ärende. Enligt huvudregeln skall sökande, klagande eller annan part underrättas om innehållet i beslut varigenom myndighet avgör ett ärende.

Till denna regel är fogad en bestämmelse om myndighetens skyldighet att lämna besvärshänvisning. Är det uppenbart att beslutet går sökanden, klaganden eller annan part emot skall han även underrättas om vad han har att iakta vid talan mot beslutet.

Däremot anges inte närmare i 18 § FL hur myndighet skall fullgöra den underrättelseplikt som åvilar myndigheten gentemot part. Dock sägs att underrättelse får ske genom delgivning. Underrättelsen har betydelse bl. a. för besvärstidens beräkning. I förarbetena till FL anfördes i denna fråga följande (prop. 1971: 30 s. 417 f.).

I fråga om utgångspunkten för besvärstidens beräkning har i det nu framlagda lagförslaget valts en lösning som något avviker från vad arbetsgruppen föreslagit. Arbetsgruppen har i denna del intagit den ståndpunkten att besvärstiden i princip alltid bör räknas från den dag då klaganden formligen delgavs beslutet genom en expedition med besvärshänvisning (jfr 17 § arbetsgruppens lagförslag). Förslaget har inte vunnit odelat gillande vid remissbehandlingen. Sålunda har bl. a. framhållits att den föreslagna regeln inte täcker det fall att klaganden har fått del av beslutet på annat sätt än genom expedition med besvärshänvisning, såsom kan ske vid muntlig förhandling. Även för egen del finner jag hänsyn till rätts säkerheten inte oundgängligen kräva, att besvärstiden alltid räknas från den dag då klaganden formligen delgavs beslutet. Jag vill i sammanhanget erinra om att begreppet "delgivning" genom delgivningslagens tillkomst är förbehållet sådana fall då delgivning äger rum med tillämpning av reglerna i den lagen (prop. 1970: 13 s. 94). När handling på annat sätt bringas till någons kännedom, föreligger sålunda inte "delgivning" i delgivningslagens mening. Med hänsyn till att denna lag i princip gäller bara när delgivning skall ske i enlighet med föreskrift i lag eller annan författning (jfr även första stycket andra punkten övergångsbestämmelserna till lagen) och regler om delgivning av beslut inte finns beträffande alla typer av avgöranden, anser jag det även av nu berörda skäl vara mindre lämpligt att i förvaltningslagen generellt välja delgivningsdagen till utgångspunkt för beräkning av besvärstiden. Enligt min mening bör man utan egentliga olägenheter kunna

behålla den regel om besvärstidens beräkning som nu finns i besvärstidslagen, nämligen att tiden räknas från den dag då klaganden fick del av beslutet. Bestämmelsen i 12 § andra stycket första punkten har utformats i enlighet härmed.

Beträffande innebörden av den nu föreslagna huvudregeln om besvärstidens beräkning vill jag ytterligare framhålla följande. Regeln utgår från att ett beslut bringas till klagandens kännedom antingen genom delgivning enligt delgivningslagen eller också på annat sätt. I det förra fallet räknas klagotiden givetvis från den dag då delgivningen skedde. Därvidlag kommer i betraktande inte bara den dag då klaganden erhöll en utskrift eller kopia av beslutshandlingen utan också den dag då han t. ex. fått del av beslutet vid förhandling, förhör eller annat sammanträde inför myndigheten (20 § delgivningslagen). När beslutet inte bringas till klagandens kännedom genom delgivning, bör besvärstiden i överensstämmelse med nuvarande praxis i allmänhet räknas från den dag då klaganden skriftligen fick del av beslutet genom myndighetens försorg (jfr 19 § delgivningslagen).

I socialstyrelsens allmänna råd 1981: I Rätten till bistånd – vilka råd enligt förordet tillkommit i nära samarbete med Svenska kommunförbundet – sägs på s. 100 följande.

Den ärendet rör skall alltid underrättas om innehållet i det beslut som socialnämnden fattar. Det kan lämpligen gå till så att sökanden får en kopia av beslutet med posten eller vid personligt besök hos socialnämnden. Om beslutet i något avseende går sökanden emot skall han också ges besvärshänvisning. Beslut med besvärshänvisning bör alltid delges sökanden. Nämnden måste nämligen skaffa sig visshet om från vilken dag besvärstiden börjar löpa.

Även om det sålunda inte finns någon lagstadgad skyldighet för socialnämnden att delge sökande i ett biståndsärende beslut som går honom emot, vill jag dock för min del – med tanke på delgivningens betydelse för beräkning av besvärstiden – förordas att så sker.

Det bör dock i sammanhanget erinras om att delgivning enligt delgivningslagen (1970: 428) inte nödvändigtvis behöver ske genom anlitande av posten eller stämningssman. Delgivning av beslut kan också enligt 20 § delgivningslagen ske genom att beslutet meddelas vid förhandling eller annat sammanträde, där sökanden är närvarande. Beslutande tjänsteman eller myndighet kan alltså, om sökanden är närvarande vid ärendets avgörande, läsa upp beslutet med besvärshänvisning för denne. Om så skett, har beslutet delgivits i laga ordning. Det bör emellertid i sådant fall göras en signerad anteckning i akten om när och hur beslutet delgivits sökanden. Begär sökanden att få en utskrift av beslutet skall det tillhandahållas honom skyndsamt.

Handläggning av ärende om bistånd; fråga bl. a. om vistelsebegreppet

(Dnr 635-1983)

I klagomål till JO den 22 februari 1983 anförde S. bl. a. följande.

Han hade sin bostad och var mantalsskriven i Katrineholms kommun. Han var dömd till fängelse, ett år och sex månader. Detta straff började han avtjäna den 4 november 1982. Han skulle frigges den 1 maj 1983. Under den tid han har vistats på kriminalvårdsanstalten, som ligger inom Gotlands kommun, hade han lyckats skaffa sig en annan bostad i Nyköping. Med anledning härav ansökte han om socialbidrag till flyttkostnaderna hos socialnämnden i Katrineholms kommun. En socialsekreterare där, som tidigare hade gett S. ett muntligt löfte om bidrag till flyttkostnaderna, uppgav då att socialnämnden inte kunde hjälpa honom med dessa kostnader. Anledningen var att S. inte vistades i Katrineholms kommun. Socialsekreteraren hänvisade till 3 § socialtjänstlagen och uppgav att S. fick söka socialbidrag för flyttkostnader hos socialnämnden i Gotlands kommun.

Klagomålen remitterades till socialnämnden i Katrineholms kommun. Nämnden uppgav i sitt yttrande bl. a. följande. Sedan löfte gavs 1979 om flyttkostnader, hade socialtjänstlagen trätt i kraft. Enligt denna lag är det vistelsekommunen som skall ge den enskilde stöd och hjälp. Då S. vid tidpunkten för ansökan om bistånd vistades i Gotlands kommun, hänvisades S. till att ansöka om socialbidrag hos socialnämnden där.

JO Sverne anförde i beslut den 15 november 1983 följande.

S. har ansökt om socialbidrag till flyttkostnader hos socialnämnden i Katrineholms kommun. Av socialnämnden som företrädades av en socialsekreterare erhöll S. endast ett muntligt besked genom vilket han hänvisades att ansöka om socialbidrag i Gotlands kommun.

Med anledning härav vill jag säga följande. Om någon begär hjälp eller stöd för sin försörjning eller livsföring i övrigt – i form av exempelvis hjälp till flyttkostnader – uppkommer ett ärende om bistånd enligt socialtjänstlagen (SoL). Detta gäller även om det står klart att bistånd inte kan utgå enligt 6 § SoL. Så snart ett ärende har uppkommit skall nämnden enligt 50 § SoL inleda den utredning som behövs för att kunna avgöra om den enskilde skall ha rätt till bistånd eller ej. Vad som kommit fram vid utredningen och som har betydelse för ärendets avgörande skall enligt 51 § SoL av nämnden tillvaratas på ett betryggande sätt. Uppgifter som har betydelse i saken skall alltså dokumenteras. Därefter åligger det nämnden att fatta beslut i ärendet.

I detta fall har inte socialnämnden i Katrineholms kommun följt de grundläggande principerna för handläggning av ett biståndsärende.

Vad därefter angår frågan om bedömning av vistelsebegreppet i ärendet anser jag att följande bör beaktas.

Enligt 3 § SoL har kommunen det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver. I prop. 1979/80: I s. 524 f. sägs i anslutning härtill följande.

”Det är den kommun där den enskilde befinner sig när hjälpbehovet inträder, som har ansvaret för att den enskilde får den hjälp han behöver. Detta bör emellertid inte leda till att vistelsekommunen skall vidta alla de åtgärder som kan behövas också när den enskilde är bosatt i annan kommun.”

S. var vid den aktuella tidpunkten för ansökan om socialbidrag intagen på kriminalvårdsanstalt belägen i Gotlands kommun. Han var emellertid mantalsskriven i Katrineholms kommun, där han också hade sin bostad. S. hade under en lång period – innan han började avtjäna sitt straff – haft regelbunden kontakt med tjänstemän vid socialförvaltningen i Katrineholms kommun. Vidare hade S. under flera år försökt att erhålla en ny bostad och redan 1979 hade S. talat med en socialsekreterare vid socialförvaltningen i Katrineholm om eventuellt socialbidrag till flyttkostnader.

Även om S. vid tiden för ansökan om bistånd tillfälligt vistades på Gotland borde enligt min mening under de angivna omständigheterna socialnämnden i Katrineholms kommun ha tagit sitt ansvar och hjälpt S. Frågan om vilken kommun som varit skyldig att svara för bistånd till S. under den tillfälliga vistelsen på Gotland är dock av sådan art att den endast kan slutligt prövas av domstol. Genom att underlåta att meddela beslut i ärendet har socialnämnden i Katrineholms kommun, dit S. först vände sig, utestängt S. från att begära denna prövning. Ärendet står emellertid alltjämt öppet hos nämnden och det ankommer därför på nämnden att snarast fatta ett beslut. Jag hemställer att nämnden så snart detta fattats översänder en kopia av detsamma till mig.

Nämnden har därefter inkommit med en skrivelse, vari sägs att nämnden beviljat S. bistånd till flyttkostnader.

Handläggning av ärende rörande tillstånd till anordnande av automatspel

(Dnr 3622-1982)

En innehavare av en biljardsalong klagade hos JO över hur hans ansökan om tillstånd att ha flipperspel behandlats av socialnämnden i Örebro kommun. Han anförde bl. a. Delgivning hade skett genom uniformerad polis i svartvit bil. Massmedierna hade fått del av ett tjänsteutlåtande i ärendet. Han hade inte fått yttra sig i ärendet. Ansökningen hade avslagits utan angivande av skäl. Han hade heller inte fått skälig tid att avveckla spelen.

Efter att ha hört socialnämnden anförde JO Sverne i beslut den 31 januari 1984 följande.

Lagen (1982: 636) om anordnande av visst automatspel trädde i kraft den 1 juli 1982. Lagen föreskriver att spel som anordnas i förvärvssyfte på sådana mekaniska eller elektroniska spelautomater som inte ger vinst eller endast ger vinst i form av frispel på automaten förutsätter tillstånd av socialnämnd. Sådant tillstånd får förenas med vissa föreskrifter. Enligt övergångsbestämmelserna får den som vid ikraftträdandet anordnar automatspel för vilket tillstånd erfordras enligt lagen och som före utgången av september 1982 har sökt tillstånd fortsätta med verksamheten till dess ansökningen slutligt har prövats. Om socialnämnden inte meddelar tillstånd för fortsatt spelverksamhet, skall nämnden utsätta den tid inom vilken verksamheten skall ha avvecklats. Denna tid skall bestämmas så att skäligt rådrum ges för avvecklingen.

Sakfrågan

Socialnämndens beslut har överprövats av länsstyrelsen och socialstyrelsen. Det ankommer inte på JO att i materiellt hänseende göra en överprövning av myndigheternas beslut. I denna del har jag alltså inte anledning att göra något uttalande.

Dock vill jag, beträffande övergångsbestämmelsen om att skäligt rådrum skall ges, för socialnämnden framhålla att spelanordnarens intresse av att få rimlig tid för avvecklingen bör påverka bedömningen av avvecklingstidens längd. Med hänsyn härtill bör spelanordnaren få komma till tals i frågan. Såvitt framgår av tillgängliga handlingar har något samråd på denna punkt inte förekommit. Något lagligt stöd för att meddela föreskrifter beträffande verksamheten under avvecklingstiden finns inte.

Jag hänvisar i detta sammanhang till föredragande statsrådets uttalande i prop. 1981/82: 203 s. 28–29 och till näringsutskottets betänkande 1981/82: 54 s. 9–10. Utskottet uttalar att det inte är orimligt att avvecklingstiden i enskilda fall bestäms till ett år eller mera.

Sättet för delgivning

I förevarande fall har delgivningen skett genom en företrädare för socialnämnden. Polisens närvaro motiverade nämnden med att innehavaren av biljardsalongen tidigare uttryckt sig aggressivt och hotfullt. Dock hade, såvitt framgår av socialnämndens yttrande, inget tidigare försök gjorts att utan polisbiträde verkställa delgivningen. Ingenting motsäger heller att ett sådant försök kunde ha lyckats. Jag anser därför att socialnämnden borde ha väntat med att anlita polisen tills sedvanlig delgivning prövats.

Handläggningen av ärendet och beslutsmotivering

Av 54 § socialtjänstlagen (SoL) framgår att socialnämnden i ärende som

rör myndighetsutövning mot enskild skall tillämpa 14–17 och 19 §§ förvaltningslagen (FL). Till denna kategori av ärenden hör ärenden rörande tillstånd till anordnande av visst automatspel.

Enligt 55 § SoL skall den som ges tillfälle yttra sig enligt 15 § FL ha rätt att få företrädare inför nämnden om inte särskilda skäl föranleder annat. Om denna rätt skall den berörde underrättas. Såvitt framgår av handlingarna i ärendet har socialnämnden försummat denna underrättelseskyldighet.

Klaganden har också vänt sig mot att socialnämndens avslagsbeslut inte angav skälen för avslaget. I 17 § FL stadgas att beslut, varigenom myndighet avgör ärende, skall innehålla de skäl som bestämt utgången. Socialnämnden var därför skyldig att redovisa skälen till sitt ställningstagande.

Sekretessfrågan

Vad slutligen angår åtgärden att offentliggöra socialförvaltningens tjänsteutlåtande den 18 oktober 1982 konstaterar jag följande.

I 7 kap. 4 § sekretesslagen (1980:100) föreskrivs att sekretess gäller inom socialtjänsten för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Med socialtjänst förstås enligt samma lagrum "... verksamhet enligt lagstiftningen om socialtjänst och den särskilda lagstiftningen om vård av unga och av missbrukare utan samtycke samt verksamhet som i annat fall enligt lag handhas av socialnämnd" (kursiverat här).

Socialnämnds verksamhet enligt lagen om anordnande av visst automatspel omfattas således av nämnda bestämmelse i sekretesslagen.

Tjänsteutlåtandet innehöll uppgifter om klagandens personliga lämplighet och sociala ansvarstagande. Det är uppenbart att spridandet av dessa uppgifter måste anses lända honom till men. Det stod därför i strid mot sekretesslagen att lämna ut tjänsteutlåtandet till massmedierna.

Sammanfattning

Av det ovan sagda framgår att socialnämnden i flera hänseenden begått allvarliga fel. Jag har därför övervägt att gå vidare i saken.

Vid bedömningen av vad som förevarit måste emellertid även beaktas att lagen om anordnande av visst automatspel var helt ny vid ärendets handläggning, att fråga var om handläggning av ärende, som nämnden inte tidigare hade erfarenhet av, samt att bestämmelserna om dessa ärendens handläggning och den enskildes sekretesskydd i dem inte är lättolkade. Jag anser mig därför kunna stanna vid en allvarlig erinran om att ärenden av denna typ inte får handläggas på ett sådant sätt att den enskildes rättssäkerhet åsidosätts.

Vissa övriga ärenden

Handläggning hos socialnämnd av boutredningsärenden (Dnr 2009-1983)

I JO:s ämbetsberättelse 1983/84 s. 181 redovisades två fall angående bristfällig handläggning hos socialnämnd av boutredningsärenden. Där nämndes att JO beslutat ta upp frågan om utformningen av folkbokföringsmyndigheternas formulär för dödsfallsintyg och släktutredning m. m.

JO Nilsson har i ett beslut i den saken, meddelat den 15 maj 1984, uttalat bl. a. detta.

Det här ärendet tog jag upp sedan JO Sverne hade behandlat två ärenden där en socialnämnd hade brustit i sin handläggning av boutredningsärenden. Det föreföll mig lämpligt att ta ett initiativ för att åstadkomma bl. a. en ny utformning med tydligare upplysningar i formuläret för pastorsämbetenas dödsfallsintyg och släktutredning. Särskilt viktigt syntes mig vara att ge information om det förhållandet att kvinnors personakter inte upptar barn födda före 1933 och att faderns personakt endast innehåller uppgifter om barn födda 1968-01-01 och senare. Detta är något som inte är känt för allmänheten. En annan brist i formuläret var att det inte fanns någon uppgift om den församling från vilken den aktuella personen sist flyttat – en uppgift som skulle kunna underlätta fortsatt utredning. – Jag ansåg det vara angeläget att söka medverka till att minska riskerna för bristfällig släktutredning i samband med dödsboutredning. Särskilt tänkte jag på sådana ärenden där socialnämnden har att agera i fråga om dödsboets förvaltning och där brister i utredningen kan leda till direkt stötande konsekvenser.

Jag kan nu med tillfredsställelse konstatera att riksskatteverket (RSV) genomfört betydande förbättringar av formuläret som nu kompletteras med en utförlig upplysningstext. Jag håller med RSV om att det inte bör krävas av pastorsämbeten att de skall göra fullständiga släktutredningar i de här aktuella ärendena. Det får i stället bli socialnämnden som får ta ansvaret för bedömningen av hur pass omfattande utredning som bör ske i varje enskilt fall. RSV:s skrivelse till pastorsämbeten och det nya formuläret bör ge pastorsämbeten en påminnelse om vikten av att iaktta god service när en socialnämnd söker biträde med en släktutredning efter en avliden person.

Intyg i taxeringsärende åt klient (Dnr 2382-1982)

I ett ärende behandlade JO Nilsson de krav som kunde ställas på socialförvaltningen när det gäller att utfärda intyg i taxeringsärende åt en klient. Som en bakgrund lämnas först en redogörelse för bestämmelserna och för omständigheterna i det aktuella fallet.

En skattskyldig har rätt till avdrag för underhåll till inte hemmavarande barn med högst 3000 kr. för varje barn och år. Avdraget medges "för belopp som den skattskyldige enligt vid självdeklarationen fogat intyg eller annat skriftligt bevis under beskattningsåret har betalat för eller tillgodoräknats som underhåll ..." (se 46 § 2 mom. 4 kommunalskattelagen). Bestämmelsen har funnits länge. År 1970 fick intygskravet sin nuvarande utformning. Tidigare gällde att intyget skulle ha utfärdats av barnavårdsnämnd, barnavårdsman eller kommunal förtroendeman.

Det aktuella ärendet gällde en kvinna B. Omständigheterna var dessa.

B. fick sjukbidrag under 1981. I denna ersättning, som på utbetalningstalong från riksförsäkringsverket (RFV) benämndes pension, ingick bl. a. barntillägg med ca 4500 kr. för B:s dotter, L. Barntillägget hade inte utbetalats till B. utan hade av RFV innehållits och överförts till Flens kommun för att täcka kostnader för L:s vård i fosterhem. L. var omhändertagen för samhällsvård.

I sin självdeklaration 1982 redovisade B. som inkomst sjukbidraget i sin helhet – även inräknat barntillägget. Under allmänna avdrag yrkade hon avdrag med 3000 kr. för L. i kolumnen för periodiskt understöd och dylikt. B. upplyste att understödet gått genom Flens kommun.

I anhållan om vissa uppgifter begärde taxeringsnämnden att B. skulle styrka sitt yrkade avdrag med kvitto från Flens kommun.

B. fick ett intyg från socialförvaltningen i Flen. I intyget som visades upp för taxeringsnämnden (TN) stod detta.

Flens socialförvaltning kan ej styrka periodiskt understöd 1981 för dottern L. f. 1973. Däremot inbetalas varje månad barnpension från riksförsäkringsverket.

Taxeringsnämnden vägrade B. avdraget.

B. vände sig till JO. Från socialförvaltningen inhämtades dessa upplysningar.

L. omhändertogs för samhällsvård den 14 februari 1977. I B:s sjukbidrag, som hon haft sedan december 1978 och som prövas om varje år, ingår pensionsdel, pensionstillskott, ATP-del, barntillägg och kommunalt bostadstillägg. Barntillägget går till Flens kommun som ersättning för L:s samhällsvård. Något avtal om underhållsbidrag finns inte.

I sitt beslut i ärendet den 7 februari 1984 uttalade JO Nilsson bl. a. detta.

De skriftliga uppgifter, som B. fick från socialförvaltningen, tyder på att den som skrivit ner uppgifterna inte förstått eller inte satt sig in i att det för bedömningen av avdragsrätten kunde vara av betydelse, att de pengar som kommunen fick genom RFV hade dragits från det sjukbidrag, som hade beviljats för B. TN har därigenom fått missvisande uppgifter och sedan vägrat avdraget utan att dessförinnan ha gjort en så ingående prövning av avdragsfrågan som egentligen var motiverat. — —

Det hör inte till det ovanliga att en socialförvaltning får bistå sina

klienter med att skriva olika slags intyg. För den personal inom socialförvaltningen som har sådana funktioner – att utfärdande av intyg kan anses ingå i arbetsuppgifterna – gäller det att så noga som möjligt sätta sig in i vad som behöver stå i intyget för att detta skall tjäna sitt syfte. Att intyget i detta fall var olyckligt formulerat framgår av vad jag tidigare har sagt. Jag föreslår att man inom socialförvaltningen går igenom de rutiner som kan finnas för denna typ av service åt enskilda.

Socialsekretess och uppgiftslämnande till taxeringsmyndighet
(Dnr 3408-1980)

Frågan om socialförvaltningens rätt att lämna uppgifter om ekonomiskt bistånd till taxeringsmyndighet har behandlats av JO i ett ärende som redovisas under avsnittet Taxering s. 286.

Hälso- och sjukvård m. m.

Påföljdssystemet för personlighetsstörda lagöverträdare

(Dnr 2080-1982 m. fl.)

På eget initiativ och efter klagomål har JO prövat sammanlagt åtta ärenden rörande på psykiatriska kliniker intagna eller tidigare intagna patienter, vilka begått grova brott utanför sjukhuset. Det gällde sammanlagt nio patienter av vilka åtta redan tidigare begått brott, för vilka de av domstol överlämnats för sluten psykiatrisk vård.

Efter utredningen gjorde JO Sverne i beslut den 19 mars 1984 följande principiella uttalande i saken.

Gällande bestämmelser och deras tillämpning

Enligt 1 § LSPV kan person, som lider av psykisk sjukdom eller av annan psykisk abnormitet än psykisk sjukdom eller hämmad förståndsutveckling, under vissa i lagen angivna förutsättningar mot sin vilja beredas sluten psykiatrisk vård. I 33 kap. 2 § brottsbalken stadgas vidare att för brott som begåtts under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur, att den måste anses jämförbar med sinnessjukdom, som regel inte får tillämpas annan påföljd än överlämnande till särskild vård. De fall som för brott överlämnas till sluten psykiatrisk vård på grund av själslig abnormitet som är jämförbar med sinnessjukdom brukar benämnas "jämförbarhetsfall".

När domstol bestämt att någon som begått brott skall överlämnas till sluten psykiatrisk vård, intas han jämlikt 12 § LSPV på sjukhus för vård enligt bestämmelserna i lagen. Domstolen kan i sin dom inte lämna några föreskrifter rörande vårdtid eller vårdens utformning. Domstolen kan heller inte föreskriva att vården skall bedrivas vid exempelvis fast paviljong utan det ankommer på socialstyrelsen att bestämma på vilket sjukhus vården skall inledas.

Den som intagits för vård enligt LSPV skall enligt lagens 16 §, oavsett om intagningen grundats på vårdintyg eller på domstols förordnande, ofördröjligen utskrivs om förutsättningarna för vård enligt LSPV inte längre föreligger. Om särskilda skäl föreligger och det inte medför fara för annans personliga säkerhet eller patientens eget liv, får denne enligt 19 § LSPV utskrivs på försök. Vidare får patient, om det inte medför fara för annans personliga säkerhet eller eget liv, enligt 14 § LSPV beviljas tillstånd att vistas på egen hand utom sjukhusområdet under viss del av dygnet eller tillfälligt under visst antal dygn. Permissioner och försöksutskrivningar kan förenas med villkor av olika slag. Vid försöksutskrivning

kan patienten även ställas under tillsyn av en lämplig person.

Förutsättningen för att kunna bevilja lättnader i vården i form av utskrivning på försök eller permission är alltså att det föreligger särskilda skäl för sådan lättnad i vården och att det kan ske utan fara för annans personliga säkerhet eller eget liv. Förutvarande JO Bertil Wennergren har i sin kommentar till LSPV (1974 s. 118) närmare utvecklat denna fråga på följande sätt.

Enligt 16 § skall en patient ofördröjligen utskrivas, om förutsättningarna enligt 1 § att bereda honom sluten psykiatrisk vård inte längre föreligger. En patient, som intagits på farlighetsindikationen, skall alltså utskrivas så snart vård inte är oundgängligen påkallad enligt en samlad bedömning av sjukdomens art och grad och farligheten. Men enligt 19 § kan han försöksutskrivas, om särskilda skäl föreligger och det inte medför fara för annans personliga säkerhet eller hans eget liv. Han kan enligt 14 § också få permission om det inte medför fara. Man kan undra vilka fall det kan bli fråga om där en person är så sjuk och farlig att vård är oundgängligen påkallad och utskrivning alltså inte kan ske men försöksutskrivning kan äga rum utan att medföra den beramade faran. Utrymmet blir uppenbarligen inte stort. Men man kan tänka sig fall där det genom att försöksutskrivningen förbinds med särskilda föreskrifter, t. ex. om uppehållsort, förbud att besöka viss ort eller viss person m. m. i förening med tillsyn av lämplig person, går att uppfylla lagens krav på frånvaro av fara men där förutsättningar för utskrivning inte föreligger just därför att denna inte kan förenas med föreskrifter som gör att vård inte längre framstår som oundgängligen påkallad. Psykiatriska nämnden har ifrågasatt om inte reservationen att försöksutskrivningen inte får medföra fara skulle kunna slopas. Enligt nämndens uppfattning skulle därigenom inte ske någon märkbar ändring av praxis. Nämnden håller nämligen för sannolikt att utskrivningsnämnderna söker slussa ut även potentiellt farliga patienter till samhället via försöksutskrivningsinstitutet. Med en sådan lagändring skulle däremot enligt nämnden en logisk oklarhet i lagen elimineras.

Enligt socialstyrelsen är det förenat med stora svårigheter att i de konkreta fallen bedöma patientens farlighet och riskerna för annan. Utvecklingen har emellertid, som socialstyrelsen och utskrivningsnämnden för Katrineholms kommun givit uttryck för i sina yttranden hit, gått i en riktning mot ökad användning av friförmåner i rehabiliteringsarbetet med patienten.

Brister i det nuvarande systemet beträffande psykiatrisk vård av personer som begått svåra våldsbrott

Huvudsyftet med sluten psykiatrisk vård måste vara att försöka bota patienten eller i vart fall förbättra hans tillstånd i sådan grad att han kan vårdas i öppnare former. Det är därför naturligt om man inom den psykiatriska vården efter hand som patientens tillstånd förbättras övergår till öppnare former av vård. Man kan följaktligen inte generellt sett rikta

någon kritik mot att man inom denna vård använder sig av permission och försöksutskrivning för att slussa ut patienten i samhället.

Samtidigt måste man emellertid, då det gäller personer, som begått svåra våldsbrott, ordna permissionerna och försöksutskrivningarna på sådant sätt att den permitterade eller försöksutskrivne under vistelsen utanför sjukhuset får den tillsyn och det stöd han behöver. Även om patientens tillstånd förbättras under den tid han vistas på sjukhuset med all den tillsyn han har där, är det ju inte säkert att han klarar vistelsen ute i samhället, framför allt inte om han saknar stöd och hjälp av därtill utsedd person.

Socialstyrelsen har framhållit det bristande samarbetet mellan den psykiatriska sjukvården, kriminalvården och socialtjänsten. Utskrivningsnämnden för Katrineholms kommun har framhållit de bristfälliga resurserna vad gäller möjligheten att sända med personal från sjukhuset, då en patient får permission för att vistas på annan plats. Även enligt min mening föreligger här påtagliga brister.

De lättnader av olika slag som i och för sig är nödvändiga inslag i rehabiliteringsarbetet förutsätter, som tidigare nämnts, att patienterna under permissioner och försöksutskrivningar verkligen får den tillsyn och det stöd som så ofta krävs i dessa fall. Detta är av betydelse för allmänheten, som har ett berättigat intresse av skydd. Det måste emellertid också ligga i patientens eget intresse att under pågående LSPV-vård utanför sjukhuset inte helt plötsligt ställas utan varje form av tillsyn och stöd. Patienten måste ju även för sin egen skull så långt som möjligt hindras från att begå nya brott.

Enligt min mening måste alltså, om rehabiliteringsarbetet skall kunna bedrivas enligt nu gällande principer, *antingen* sjukhusen ges erforderliga resurser för att kunna tillgodose behovet av tillsyn och stöd under permission och försöksutskrivning av LSPV-patienter, som begått brott, *eller också* öppnas möjlighet för sjukhusen att använda sig av de resurser som finns inom andra vårdområden, exempelvis skyddskonsulentorganisationen. En sådan organisation bör dock i sådant fall erhålla särskilda instruktioner om hur tillsynen av denna grupp vårdtagare bör utövas.

Påföljdssystemet för personlighetsstörda lagöverträdare i dess nuvarande form kan ifrågasättas

Det kan emellertid ifrågasättas, om det nuvarande påföljdssystemet för personlighetsstörda lagöverträdare över huvud taget är tillfredsställande.

Som tidigare påpekats är ju det nuvarande systemet med att ta hand om sjuka och därmed jämställda personer, som begått svåra brott, inom den psykiatriska vården behäftat med brister. Härtill kommer, då det gäller de s. k. jämställdhetsfallen, att åsikterna hos rättspsykiatrikerna om tillstånd och behov av slutna psykiatrisk vård i hög grad tycks variera. Det förekommer också att överläkaren på den psykiatriska kliniken har en annan

Åsikt om vårdbehovet än den läkare som verkställt den rättspsykiatriska undersökningen. Anmärkningsvärt är att av de nio här upptagna fallen inte mindre än sju är s. k. jämställdhetsfall.

Frågan om påföljd och behandling av psykiskt avvikande lagöverträdare har tidigare varit föremål för uppmärksamhet. Den 1971 tillsatta utredningen om behandlingen av psykiskt avvikande, den s. k. Bexeliuskommittén, föreslog i sitt 1977 avgivna betänkande Psykiskt störda lagöverträdare (SOU 1977:23) en rad förändringar. Kommittén konstaterade att det förekommit att personlighetsstörda, s. k. jämställdhetsfall, av domstol överlämnats till sluten psykiatrisk vård även i fall då deras tillstånd varit sådant att det inte skulle ha kunnat medföra intagning i administrativ ordning. Kommittén föreslog därför att överlämnande av personlighetsstörda endast skulle komma i fråga i de fall, där personlighetsstöringen var av sådan art och grad att lagöverträdarens omhändertagande inom sjukvården tveklöst framstod som påkallat av medicinska skäl. Enligt kommitténs uppfattning skulle detta innebära att de flesta personlighetsstörda lagöverträdare skulle komma att dömas till påföljd inom kriminalvården. Kommitténs förslag har på denna punkt inte lett till någon författningsändring. Domstolarna har emellertid därefter tillämpat jämställdhetsbegreppet snävare och i ökad omfattning dömt till påföljd inom kriminalvården.

Ett genomförande av kommitténs förslag i större skala skulle, som jag ser det, kräva att kriminalvården tillförs resurser för att möta det psykiatriska vårdbehov som trots allt föreligger. Dätjärnte krävs som tidigare nämnts, att den personal som har hand om frivården får sin uppmärksamhet särskilt riktad på dessa fall.

Emellertid har den 1980 tillsatta socialberedningen (S 1980:7) bl. a. fått till uppgift att se över LSPV i dess helhet. Socialberedningen har under arbetets gång presenterat preliminära förslag till olika lösningar av frågan om påföljden för psykiskt störda lagöverträdare. Enligt dessa förslag skulle en av domstol till särskild vård överlämnad person vårdas enligt en särskild lagstiftning. Vidare skulle domstolen få ett inflytande över vårdtid och behandling. Det skall framhållas att förslagen närmast haft formen av underlag för fortsatta diskussioner på området. Socialberedningen kommer enligt uppgift att lämna ett slutligt förslag under 1984.

De synpunkter på vården av personlighetsstörda lagöverträdare som jag här framfört torde följaktligen kunna beaktas av beredningen. Jag vidtar därför inte någon annan åtgärd i denna fråga än att överlämna kopior av detta beslut för kännedom till justitiedepartementet, socialdepartementet och socialberedningen.

Dokumentation av beslut och ansvar för beslut enligt lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV)

I mars – april 1983 genomförde JO Sverne en inspektion av Långbro sjukhus. Anledningen till inspektionen var att det genom klagomål till JO och vid granskning av journaler på sjukhuset framkommit att sjukhuspersonalen inte följde gällande bestämmelser i LSPV. Bl. a. gällde detta i följande fall.

Av journalerna framgick inte om det fattats formligt beslut om intagning enligt bestämmelserna i 8 § LSPV. Yngre läkare hade – enligt vad de själva uppgivit – inte uppfattat att det varit fråga om att göra en förutsättningslös prövning av vårdintyget och behovet av vård. Att det är fråga om en verklig prövning framgår emellertid direkt av 8, 21 och 34 a § § LSPV med bestämmelser om prövning av intagningen, besvär över intagningsbeslutet och skyldigheten att ange åberopad specialindikation. Terminologin som användes i journalerna visade också på en bristande förtrogenhet med bestämmelserna på området, det talades exempelvis om att ett vårdintyg upphävdes, när vårdbehov inte längre förelåg.

De i journalerna förekommande beslutsblanketterna var i stor utsträckning ofullständigt ifyllda. I 2 § tillämpningskungörelsen till LSPV föreskrivs vilka uppgifter som överläkaren skall tillse att journalen innehåller. Det skall således antecknas dag för beslut enligt 8 § LSPV, vid prövningen tillämpad specialindikation enligt 1 § LSPV, dag för intagning om denna avviker från beslutsdagen och dag för beslut enligt 9 § LSPV med angivande av tillämpad specialindikation.

Det framgick inte av journalerna vem som fattat utskrivningsbesluten. Det är enbart överläkare och biträdande överläkare med egen sjukavdelning som kan fatta sådana beslut. Det måste framgå av journalen vem som fattat beslutet.

I flera fall har från sjukhuset avvikna patienter skrivits ut på försök, trots att JO och socialstyrelsen kritiserat förfarandet.

Inspektionen avslutades med följande uttalande av JO.

Det är från rättssäkerhetssynpunkt av största vikt att bestämmelserna rörande LSPV-patienter tillämpas korrekt. Det är sjukhusledningens sak tillse att läkare och övrig personal får information om gällande lagstiftning. Det ankommer sedan på överläkaren tillse att verksamheten bedrivs korrekt. För att kontrollera att bestämmelserna rörande LSPV-vården fortsättningsvis tillämpas korrekt på Långbro sjukhus, vill jag redan nu förutskicka att jag avser göra en förnyad inspektion av sjukhuset. Brister av den allvarliga art som nu upptäckts kommer i fortsättningen att överlämnas till hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd med yrkande på disciplinär påföljd.

Kanslichefen Ulf Lagerström och bitr. sjukhusdirektören Björn Larsson förklarade sig vid inspektionen dela JO:s bedömning av ansvarsläget och

även åsikten att läkare, som efter information om bestämmelserna i LSPV och dess tillämpningskungörelse, inte tillämpar bestämmelserna korrekt bör anmälas till ansvarsnämnden. Sjukhusledningen skulle redovisa de i det kommande inspektionsprotokollet påtalade bristerna för sjukvårdsstyrelsen i Södra sjukvårdsområdet. Sjukhusledningen skulle vidare genom ny information till klinikcheferna göra klart för dessa att styrelsen och sjukhusledningen försättningsvis skulle ägna saken skärpt uppmärksamhet. Vidare skulle information ges även till övrig personal, bl. a. läkarsekreterarna.

Förnyad inspektion ägde rum i januari–februari 1984. JO Sverne fann därvid att sjukvårdsstyrelsen och sjukhusledningen på ett förtjänstfullt sätt vidtagit olika åtgärder för att åstadkomma en bättring i de hänseenden som tidigare varit bristfälliga. Han kunde också konstatera att dokumentationen av besluten ävensom kunskapen om beslutsansvaret föreföll tillfredsställande.

Bevakning av tid för försöksutskrivning

(Dnr 3723-1982)

I samband med inspektion av en utskrivningsnämnd uppmärksammades ett ärende som hade anhängiggjorts hos nämnden genom en anmälan av vederbörande överläkare angående fortsatt försöksutskrivning av en patient. I nämndens protokoll hade antecknats att tiden för försöksutskrivning gick ut den 30 september 1981 och att framställning om förlängning av tiden kom in till nämnden först den 14 oktober 1981. Nämnden hade därvid förklarat att patienten fick anses vara definitivt utskriven fr.o.m. den 1 oktober 1981.

Utskrivningsnämndens ordförande uppgav att nämnden inte bevakade tiderna för försöksutskrivning, utan förutsatte att detta skedde på vederbörande sjukhus. Enligt ordföranden inträffade det emellertid ibland, särskilt vid ett sjukhus, att denna bevakning försumrades.

JO Sverne uttalade bl. a. följande i sitt beslut den 1 februari 1984.

I 3 § tredje stycket kungörelsen (1966:585) angående tillämpningen av lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV) sägs bl. a. – i den lydelse kungörelsen har från den 1 januari 1983 – att i de fall där det ankommer på utskrivningsnämnden att fatta beslut om försöksutskrivning, skall överläkaren i god tid innan tiden för försöksutskrivning går ut anmäla behovet av ny prövning till utskrivningsnämnden. Även om saken före nyss nämnda tidpunkt inte var direkt reglerad i författning, har det också tidigare ansetts åvila överläkaren att se till att aktuella tidsfrister bevakas (se exempelvis socialstyrelsen redovisar

1977:14 s. 372). Jag vill därför poängtera att det är vederbörande överläkare som har det yttersta ansvaret för att utskrivningsnämnden i god tid innan pågående försöksutskrivning går ut underrättas om behovet av förnyad prövning.

Det nu sagda hindrar inte att det kan finnas anledning att på administrativ väg utfärda anvisningar om hur denna bevakning skall skötas. Det förefaller mig tvärtom lämpligt att så sker.

Delegation av överläkares beslutanderätt enligt 20 § lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV)

(Dnr 690-1983)

Vid inspektion av de psykiatriska klinikerna vid regionsjukhuset i Örebro uppkom frågan om i vilken utsträckning överläkare äger delegera sin rätt att besluta om återintagning av försöksutskrivna patienter enligt bestämmelserna i 20 § LSPV.

JO Sverne beslöt utreda frågan.

Yttrande inhämtades från socialstyrelsen som bl. a. uppgav följande.

Enligt 19 § lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV) får en patient utskrivas på försök. I 20 § anges att den som försöksutskrivits får återintagas på sjukhuset om förhållandena påkallar det. Om återintagning beslutar överläkaren. Vidare anges i 20 § att "om särskilda skäl föreligger, äger han (överläkaren) beträffande viss patient överlåta på annan läkare vid sjukhuset att besluta om återintagning".

Ärendet gäller frågan om delegation av beslut om återintagning. Enligt ett i remissakten ingående ärende som avgjorts av JO framgår att vid ett psykiatriskt sjukhus sköttes jourverksamheten vid sjukhusets psykiatriska akutmottagning av ett stort antal underläkare med korta förordnanden. För prövning av återintagning enligt 20 § LSPV hade delegation regelmässigt lämnats till dessa underläkare i samband med att de började sin tjänstgöring. JO fann att jourtjänstgöring i allmänhet kan bedömas som ett sådant särskilt skäl som skall föreligga vid en delegation. Däremot anges i bestämmelsen att delegation skall avse "viss" patient. Detta innebär att överläkaren i förväg måste ange vilka patienter delegationen avser. De på sjukhuset tillämpade rutinerna står enligt JO:s uppfattning inte i överensstämmelse med lagtextens ordalydelse.

Socialstyrelsen finner liksom JO att jourtjänstgöring i allmänhet kan utgöra ett sådant särskilt skäl som krävs för beslut om delegation. Likaså finner styrelsen att denna delegation skall avse en eller flera särskilt angivna patienter. Detta är en skillnad mot delegationsbestämmelserna beträffande intagning enligt 8 § LSPV. I det fallet får delegationen avse samtliga de fall som blir aktuella för intagning.

Socialstyrelsen finner att några sakliga invändningar inte kan riktas mot att delegationsbestämmelserna i 20 § LSPV bringas i överensstämmelse med motsvarande regler vid intagning enligt 8 §. Inte heller finns några avgörande rättssäkerhetsskäl häremot. De skäl som legat till grund för förslag av denna innebörd vid tidigare översyner av psykiatrilagstiftningen

gäller alltså. Även om LSPV är föremål för särskild översyn är det här fråga om en detaljfråga som bör kunna lösas redan nu. Önskemål om en omgående ändring av intagningsbestämmelserna i LSPV har redan framförts till socialdepartementet i annat sammanhang. Även den nu aktuella bestämmelsen bör kunna överses i det sammanhanget. En kopia av denna skrivelse har därför tillställts socialdepartementet och socialberedningen.

Vid ärendets avgörande den 8 februari 1984 anförde JO Sverne följande.

Utredningen visar att beslut om återintagning enligt 20 § LSPV i vissa fall fattas av läkare efter enbart en generell delegation. Detta förfarande står i direkt strid mot ordalydelsen i bestämmelsen enligt vilken överläkaren får överlåta beslutanderätten endast beträffande viss patient.

Enligt socialstyrelsen utgör förfarandet emellertid inte någon rättssäkerhetsfara för de patienter som återintas efter beslut av annan läkare än överläkare (eller i förekommande fall biträdande överläkare med egen sjukavdelning). Ett upprätthållande av det formella kravet skall däremot enligt socialstyrelsen innebära praktiska svårigheter av varierande omfattning för sjukvården.

Jag kan ansluta mig till socialstyrelsens uppfattning att det inte finns något reellt skäl att uppställa strängare krav för delegation av återintagningsbeslut enligt 20 § LSPV än vid nyintagning enligt 8 § LSPV. Det särskilda kravet på att delegation av prövning enligt 20 § LSPV endast får avse viss patient bör därför kunna utgå.

Förutsättningarna för delegation är emellertid inte bara avhängiga av de arbetsmässiga förhållandena. Det är i hög grad även en fråga om vilka läkare som kan anförtros prövningen av här aktuella intagningsärenden. Jag har tidigare i samband med en inspektion av ett psykiatriskt sjukhus och i två initiativärenden (dnr 2765-1982 och 1555-1983) haft anledning närmare utveckla denna fråga. Det gällde här delegation enligt 8 § LSPV och där varje AT-läkare och övriga underläkare automatiskt erhöll denna befogenhet i samband med att tjänsten tillträdde. Jag uttalade därvid bl. a. följande.

Beslutanderätten enligt LSPV tillkommer, såvitt här är av intresse, överläkaren. Om särskilda skäl föreligger, får denne överlåta beslutanderätten på annan läkare vid sjukhuset. Detta kan komma ifråga vid intagningsprövning enligt 8 § LSPV. Överläkaren kan också överlåta beslutanderätten beträffande återintagning till sjukhuset och i frågor rörande permission (20 och 14 §§ LSPV). I de senare fallen krävs för delegation utöver särskilda skäl att beslutanderätten endast omfattar viss patient.

Även om delegering enligt 8 § LSPV är ett nödvändigt inslag i arbetsrutinerna för jourtjänstgöring m. m., är det inte något självklart att varje läkare som påbörjar en tjänstgöring inom psykiatri automatiskt skall erhålla denna beslutanderätt. Överläkaren måste – något som gäller vid all delegering av arbetsuppgifter inom sjukvården och som socialstyrelsen

redogjort för i sina allmänna råd om delegering av arbetsuppgifter inom psykiatrisk verksamhet (SOSFS 1983:7) – i varje enskilt fall pröva att den läkare som skall mottaga förordnandet har tillräckliga kunskaper. En sådan prövning av delegationsbeslutet är särskilt viktig på detta område, där ett intagningsbeslut får vittgående följder för patienten. Jag vill således understryka överläkarens ansvar för sitt verksamhetsområde.

Jag vill dessutom i sammanhanget tillägga följande. Beslutanderätten i fråga om själva delegationsprövningen tillkommer enbart överläkaren och biträdande överläkare som anförtrotts särskild sjukavdelning. Detta innebär att den ansvarige läkaren inte kan överlåta prövningen till någon annan och att prövningen heller inte kan frånhändas honom genom att förläggas till någon administrativ enhet.

Frågan om ändring av 20 § LSPV kan lämpligen prövas av socialberedningen i dess pågående översyn av lagen. Jag överlämnar därför en kopia av mitt beslut i ärendet till socialdepartementet och socialberedningen.

Skyldighet för läkare att i journal anteckna omständigheter som ligger till grund för ett hämtningsbeslut

(Dnr I342-1983)

I klagomål till JO anförde B. bl. a. att han av polis mot sin vilja förts till en distriktsläkare för undersökning.

Vid utredningen av ärendet framkom bl. a. att distriktsläkaren inte antecknat något om sitt beslut att begära polishandräckning. Socialstyrelsen redogjorde i ett infortrat yttrande bl. a. för gällande bestämmelser rörande journalföringen. Socialstyrelsen anförde vidare följande.

I den aktuella journalen finns ej några av de initiala omständigheterna angivna och ej heller antecknat att polishandräckning begärts. Detta utgör enligt styrelsens uppfattning en klar brist i journalen.

Vid ärendets avgörande den 3 november 1983 anförde JO Sverme bl. a. följande.

Vad gäller journalföringen kan jag ansluta mig till vad socialstyrelsen anfört i saken. Jag vill därutöver peka på följande.

En begäran hos polisen om hämtning enligt 35 § lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall är ett beslut i förvaltningsrättslig mening. Härav följer bl. a. att åtgärden är att hänföra till beslut rörande en sådan frihetsberövande åtgärd som avses med bestämmelserna i 7 kap. 2 § 2 sekretesslagen. Ett sådant beslut omfattas inte av sjukvårdssekretessen utan är enligt nyssnämnda lagrum offentligt. Detta avsteg från

sekretessen inom hälso- och sjukvården har tillkommit för att rätten till insyn beträffande vissa tvångsåtgärder har bedömts vara viktigare än den omhändertagnes sekretesskydd. Även på grund härav anser jag det vara väsentligt att hämningsbeslutet och de omständigheter som lagts till grund för beslutet dokumenteras.

Journalen har således inte förts på ett godtagbart sätt i detta ärende. Då B. inte lidit någon skada därav, låter jag det emellertid bero med detta konstaterande. Jag förutsätter dock att journalerna fortsättningsvis förs med beaktande av mina uttalanden ävensom att B:s journal nu kompletteras i enlighet härmed.

Kroppsbesiktning av patienter vid narkomanvårdsenheter och av intagna vid frivårdens behandlingscentral

(Dnr 2870-1982 och 2946-1982)

ANMÄLAN

I skrivelse hit uppgav Riksförbundet för hjälp åt läkemedelsmissbrukare, Stockholmsavdelningen (RFHL-S) att det förekom kroppsvsitation samt vaginal- och analbesiktning av hjälpsökande som kom till avgiftningsavdelningarna vid Huddinge, Danderyds och Sabbatsbergs sjukhus samt till frivårdens behandlingscentral. RFHL-S hemställde om undersökning.

UTREDNING

T.f. sjukvårdsdirektören Göran Rådö anförde i ärendet bl. a. följande.

I syfte att erhålla en mer allsidig belysning beträffande omständigheterna och problemen i samband med intagningen av narkotikamissbrukare i behov av avgiftning har sjukvårdsförvaltningen tillställt överläkarna för enheterna vissa frågor angående den påstådda kroppsvsiteringen respektive kroppsbesiktningen.

Av svaren framgår att ytlig kroppsvsitering verkställes reguljärt på Sabbatsbergsenheten, endast efter medgivande av patienten på Huddingeenheten och inte alls på Danderyds narkomanvårdsenhet.

Kroppsbesiktning innefattande vaginal- och rektalundersökning förekommer endast undantagsvis. Enheten vid Huddinge sjukhus utför således besiktning i samband med somatisk undersökning och Sabbatsbergsenheten endast när patienten uttalar besvär i underlivet eller mag-tarmkanalen.

På frågan huruvida kroppsbesiktning företas i syfte att förhindra insmuggling på avdelningen av narkotiska preparat uppges att sådan besiktning antingen inte verkställes eller endast då starka misstankar föreligger att patienten kan medföra narkotika. Sådan misstanke riktas då främst mot patienter som tidigare medfört narkotika.

Endast läkare utför sådan undersökning eller besiktning. Vid besiktning

av kvinnlig patient deltar även kvinnlig personal såvida inte patienten uttryckligen önskar att vara ensam med läkaren. Gynekolog anlitas endast när det finns indikation för akut gynekologisk konsultation.

Vid misstanke om narkotikainnehav informeras patienten om att kroppsbesiktning kommer att företas. Vid Sabbatsbergs sjukhus utgör sådan besiktning förutsättning för intagning. Vid de övriga enheterna utföres besiktning men denna utgör då inget villkor för intagning. Endast en gång har patient avstått från vård på grund av besiktningstvång.

De vårdsökandes samtycke inhämtas alltid antingen muntligt eller skriftligt.

Möjligheten att kunna verkställa en kroppsbesiktning då det finns skäligen misstanke att patienten innehar narkotika har bedömts så väsentlig att den anses utgöra förutsättningen för en god vård.

Förekomst av narkotika på en narkomanvårdsenhet torde inte stå i överensstämmelse med de säkerhetskrav som bör ställas på en sådan avdelning. Risken för intoxikering till medvetlöshet är uppenbar. Att så inte får ske torde falla på överläkarens medicinska ansvar.

Den vård som bedrivs på narkomanvårdsavdelningarna är frivillig, vilket innebär att patienten när han så önskar kan lämna densamma. Tyngdpunkten i vårdarbetet är att motivera patienten för fortsatt långsiktig vård på behandlingshem. Detta arbete omöjliggörs om avdelningen inte kan hållas fri från narkotika.

Det förtjänar framhållas att Sabbatsbergsenheten under året mottagit patienter för avgiftning som med stöd av lagen om vård av missbrukare (LVM) skall vårdas på behandlingshem (11 och 18 §). Dessa patienter vilka normalt inte är motiverade för vård har en benägenhet att smugla in såväl narkotika, kanyler etc, som att påverka medpatienter att använda narkotika.

Om kroppsbesiktning i samband med kroppsundersökningen inte utföres försämras möjligheterna till eller omöjliggörs motivationsbehandlingen för de frivilligt intagna.

Vetskapen om att kroppsbesiktning kan genomföras, vilken information är väl spridd bland narkomanerna, verkar avskräckande vad gäller att medföra narkotika.

Avslutningsvis bör framhållas att kroppslig undersökning och när så anses nödvändigt kroppsbesiktning i syfte att utröna huruvida den vårdsökande ämnar medföra narkotika på avdelningen synes verkställas i enlighet med vetenskap och beprövad erfarenhet.

Socialstyrelsen uppger i huvudsak följande.

Vaginal- och rektalbesiktning är att betrakta som ett kroppsligt ingrepp. Skall de ske tvångsvis krävs särskilt stöd i lag härför enligt bestämmelserna i 2 kap. 4 och 12 §§ regeringsformen. Undersökningarna har företagits i samband med vård som meddelats med stöd av den tidigare sjukvårdslagen (1962: 242; SjuL) och den nu gällande hälso- och sjukvårdslagen (1982: 763; HSL). HSL liksom den tidigare SjuL medger inte tvångsvis behandling. Det har i ärendet inte hävdats att undersökningarna skett tvångsvis.

Undersökningar av detta slag som sker tvångsvis brukar kallas kroppsbesiktning. Detta är liksom begreppen kroppsvisitation och yllig kroppsbesiktning särskilda tvångsmedel som är reglerade i olika lagar, t. ex. lagen (1976: 371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. (HL). Då det

här inte är fråga om tvångsvisa undersökningar utan undersökningar som sker i samband med medicinsk vård och behandling bör i detta sammanhang begrepp som kroppsbesiktning m. m. inte användas. I stället får prövas hur undersökningsverksamheten överensstämmer med de bestämmelser som reglerar hälso- och sjukvården.

Enligt 3 § HSL skall sjukvårdshuvudmannen meddela en god sjukvård. I andra och tredje styckena i bestämmelsen uppställs därvid följande krav på hälso- och sjukvården.

En god hälso- och sjukvård skall särskilt

- 1 vara av god kvalitet och tillgodose patientens behov av trygghet i vården och behandlingen,
- 2 vara lätt tillgänglig,
- 3 bygga på respekt för patientens självbestämmande och integritet,
- 4 främja goda kontakter mellan patienten och hälso- och sjukvårdspersonalen.

Vården och behandlingen skall så långt det är möjligt utformas och genomföras i samråd med patienten.

Till detta skall läggas bestämmelsen i 3 § 1) allmänna läkarinstruktionen (1963: 341) om läkarens åliggande att i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet meddela patient de råd och, såvitt möjligt, den behandling, som patientens tillstånd fordrar.

De nu aktuella vårdenheternas uppgifter är att meddela vård för narkotikamissbrukare. En av enheterna ombesörjer också avgiftning av missbrukare som vårdas enligt bestämmelserna i lagen (1981: 1243) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM). Även om LVM-vård får ske tvångsvis medger LVM inte medicinska tvångsåtgärder på sjukhus. Självfallet ställer vård i sistnämnda fall särskilda krav på vårdens organisation och genomförande. Syftet med vården på de nu aktuella enheterna är att rehabilitera och på annat sätt hjälpa människor med ofta svåra missbruksproblem. En förutsättning för att detta skall kunna ske är att det inte finns tillgång till narkotika eller kanyler och injektionssprutor på enheterna. I kravet på att hälso- och sjukvården skall vara av god kvalitet och tillgodose patientens behov av trygghet i vården och behandlingen ligger sålunda att vårdenheten kan hållas fri från narkotika. Hänsyn skall härvid inte tas enbart till patienten själv utan också till hans medpatienter.

Nära samband med kravet på trygghet i vården för den enskilda patienten hör en vård som bygger på respekt för patientens självbestämmande och integritet (prop 1981/82:97 s. 116). Den vårdsökandes rätt till integritet måste alltid beaktas när han vänder sig till ett sjukhus för att få vård. Detta ställer särskilda krav på hur patienten skall bemötas i vårdsituationen. Rätten till självbestämmande är dock inte absolut utan begränsad. Patienten bestämmer inte innehållet och omfattningen av vården. Avgöranden av detta slag när det gäller olika behandlingsåtgärder ankommer i första hand på överläkaren (jfr prop. 1981/82:97 s 117–118).

Sjukvårdshuvudmannen har skyldighet att bereda hälso- och sjukvård åt den som behöver det. Vid vissa enheter kan det vara nödvändigt, för att skydda medpatienterna och i övrigt ge god vård, att var och en som vill bli intagen där underkastar sig vissa kroppsundersökningar. Vill patienten ha vård på den aktuella enheten måste han följa de föreskrifter som finns (se även prop. 1966:53 s. 185). Självklart är att undersökningar av en persons kropp alltid måste ske på ett sådant sätt att personen ifråga inte uppfattar undersökningen som kränkande och att hans integritet inte träds för när.

Det innebär bl. a. att undersökningen skall vara fullt frivillig, att man måste förklara för patienten anledningen till varför undersökningen utförs, att han själv får möjligheter att lämna synpunkter på hur undersökningen bör utföras och att han får tid att överväga om han skall låta underkasta sig undersökningen eller avstå från den sökta vården. Patienter har nämligen inte i och för sig rätt att kräva att få vård på viss enhet. Kan inte vård på den aktuella enheten ges p. g. a. att sådant villkor som nu är aktuellt inte uppfylls, måste emellertid patienten erbjudas erforderlig vård på annat sjukhus eller annan mottagning. Kroppsundersökning som villkor för vård får inte göras generell på alla de typer av enheter där patienter av nu aktuellt slag kan beredas vård.

Mer ingående kroppsliga undersökningar som t. ex. rektal- och vaginalundersökningar måste alltid anses vara en uppgift för läkare. Några generella krav på att undersökningarna skall utföras av gynekolog eller annan läkare med särskild utbildning finns inte. Andra enklare undersökningar som t. ex. att se in i hörselgången, känna efter i patientens mun, kontrollera armhålorna och känna igenom håret kan ofta göras av annan än läkare. De som utför undersökningarna skall då ha fått erforderliga instruktioner för uppgiftens utförande.

Kriminalvårdsstyrelsen inkom med eget yttrande samt med yttrande från byråföreståndaren Sten Sjöborg vid frivårdens behandlingscentral. Sjöborg anförde följande.

Vid Frivårdens behandlingscentral (FBC) finns ett inackorderingshem för Stockholmsregionens frivårdsklienter samt för klienter placerade enligt § 34 Lagen om kriminalvård i anstalt. Boendet är för bägge kategorierna frivilligt.

Före inflyttningen har klienten vid samtal med personal på inackorderingshemmet informerats om gällande regler. Dessa, som bl. a. syftar till en drogfri boendemiljö förutsätter att urinprov på begäran lämnas för kontroll av om narkotikapåverkan föreligger. I förekommande fall tages också prov på utandningsluften för kontroll av om alkoholpåverkan föreligger. I samband med inflyttningen undertecknar slutligen den blivande gästen ett kontrakt innebärande samtycke till boende på hemmet enligt gällande regler.

Urinproverna skall lämnas under uppsikt av någon ur personalen; manlig personal för manliga gäster och kvinnlig för kvinnliga gäster. För att erforderlig kontroll av provtagningsproceduren skall uppnås är klienten naken vid provtagningen.

Kroppsvisitation förekommer icke i samband med urinprovstagningen. Generellt görs inte heller i andra sammanhang sådan visitation. Vid behov kan dock kontroll av kläder, väskor o dyl ske, t. ex. i samband med att gäst återkommer från helgpermission. Likaså kan boenderummen komma att undersökas.

Vid ett tillfälle hävdade en kvinnlig gäst att hon inte kunde lämna urinprov med någon av personalen närvarande. Hon bad istället om att få bli undersökt av FBC:s läkare för att därefter lämna prov i avskildhet. Detta beviljades.

Vid en diskussion i "Måndagsgruppen" – ett samordnings- och informationsorgan för narkomanvårdande enheter i Stockholm – beträffande

rutinerna vid avgiftningsenheten vid Danderyds, Sabbatsbergs och Hudinge sjukhus redogjorde en på FBC anställd tjänsteman för ovan nämnda ärende, vilket att döma av innehållet i anmälan till JO, kan ha missuppfattats av RFHL:s representant.

Kriminalvårdsstyrelsen anförde följande.

I skrivelse till justitieombudsmannen har RFHL:s Stockholmsavdelning hemställt om undersökning med anledning av uppgifter om att kroppsvisitering skulle förekomma av klienterna vid bl. a. frivårdens behandlingscentral.

Byråföreståndaren vid frivårdens behandlingscentral Sten Sjöborg har på anmodan från styrelsen yttrat sig i ärendet. Som framgår av Sjöborgs yttrande förekommer som regel inte inslag av kroppsvisitation vid behandlingscentralen. Än mindre förekommer någon kroppsbesiktning. Gästerna är däremot skyldiga att på anfordran lämna urinprov. De blir före vistelsen informerade bl. a. om att urinprovstagningar förekommer. Denna åtgärd, som införts i samråd med styrelsen, har som syfte att åstadkomma en så drogfri boendemiljö som möjligt. I ett kontrakt försäkrar gästen före inflyttningen att han tagit del av denna och andra regler liksom programmet i övrigt samt att han är villig att följa föreskrifterna.

BEDÖMNING

Vid ärendets avgörande den 9 september 1983 anförde JO Sverne följande.

Enligt bestämmelserna i 2 kap. regeringsformen (RF) är man gentemot det allmänna skyddad mot påtvingat kroppsligt ingrepp (t. ex. kroppsbesiktning) och mot kroppsvisitation, såvida begränsningar i dessa rättigheter ej gjorts i lag eller i annan författning som utfärdats efter bemyndigande i lag enligt vissa i grundlagen angivna förutsättningar.

En sådan begränsning i den enskildes rättigheter, som avses i 2 kap. RF, har för hälso- och sjukvårdens del gjorts i 13 § lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall. Där sägs bl. a. att den som är tvångsintagen på sjukhus med stöd av lagen får underkastas det tvång som är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vården eller för att skydda honom själv eller omgivningen. Någon liknande begränsning har däremot ej gjorts beträffande den frivilliga sjukvården.

Från grundlagsskyddet för den kroppsliga integriteten kan man avstå genom att lämna sitt medgivande till åtgärden. Avståendet måste dock i sådant fall vara frivilligt och ej "påtvingat" genom hot om sanktion. Det kan därför enligt min mening inte vara lagenligt att förmå en enskild människa att gå med på ett kroppsligt ingrepp eller en kroppsvisitation genom att förklara att han eljest inte får komma i åtnjutande av en vård som han är berättigad till.

Jag finner det följaktligen inte godtagbart, att den som är i behov av och söker sjukhusvård för sitt narkotikamissbruk skall behöva gå med på

kroppsbesiktning eller kroppsvisitation för att kunna få behövlig vård, där vården normalt meddelas. Inte heller anser jag det godtagbart att man inom den frivilliga allmänna hälso- och sjukvården inrättar vårdenheter, till vilka man får tillträde endast om man går med på kroppsvisitation eller kroppsbesiktning.

Med anledning av vad socialstyrelsen anfört vill jag vidare framhålla, att jag har svårt att förstå hur en undersökning med rektal- eller vaginalbesiktning skall under de angivna förhållandena kunna genomföras utan att undersökningen uppfattas som kränkande. Jag anser därför undersökningen inte heller förenlig med bestämmelserna i 3 § hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) om att vården skall särskilt bygga på respekt för patientens självbestämmande och integritet.

Denna ståndpunkt innebär inte att jag är främmande för att det medför stora problem, om narkotika införs på de aktuella vårdavdelningarna. Dessa problem måste emellertid i första hand bemästras på annat sätt än genom att "påtvinga" de vårdsökande kroppsbesiktningar och kroppsvisitationer. Skulle detta visa sig inte vara möjligt och kroppsbesiktningar och kroppsvisitationer vara nödvändiga, kan enligt min mening en sådan ordning endast genomföras lagstiftningsvägen på sätt som ovan nämnts.

På kriminalvårdsområdet ges lagstöd för kroppsvisitation och kroppsbesiktning i vissa fall som närmare framgår av 2 – 2 b §§ lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. och 52 a – 52 d §§ lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt. Den senare lagen avser enligt dess 1 § kriminalvård i anstalt efter dom på fängelse.

De som intas på inackorderingshemmet vid frivårdens behandlingscentral är frivårdsklienter, således personer som ådömts skyddstillsyn och personer som villkorligt frigivits från fängelsestraff samt även personer som verkställer fängelsepåföljd men som med stöd av 34 § lagen om kriminalvård i anstalt medgivits vistelse utanför kriminalvårdsanstalt.

Varken lagen om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. eller lagen om kriminalvård i anstalt är tillämplig på inackorderingshemmet.

Det kan följaktligen konstateras att det vid inackorderingshemmet saknas erforderligt lagstöd för att utföra kroppsvisitation och kroppsbesiktning, vartill urinprovstagning och utandningsprov hänförs.

Fråga är då om det förhållandet att gästerna på inackorderingshemmet genom kontrakt samtyckt till boende på hemmet enligt hemmets regler – som bl. a. innehåller bestämmelser om urinprovstagning – kan anses innebära att de gått med på åtgärden. Vid bedömning av denna fråga kan dock knappast bortses från att frivilligheten i dessa fall ofta är illusorisk. Det förekommer t. ex. att den som går in på hemmet inte har något annat val än att teckna kontraktet, om han vill undvika vistelse i kriminalvårdsanstalt. Medgivandet till kroppsvisitationen eller kroppsbesiktningen kan i sådant fall inte betraktas som frivilligt lämnat.

Jag är emellertid medveten om att det behövs kontrollmöjligheter vid

inackorderingshemmet. Om detta behov skall kunna fullt ut tillgodoses genom kroppsvisitation eller kroppsbesiktning krävs dock en lagändring. Det kan i sammanhanget finnas skäl att erinra om bestämmelsen i 17 § lagen (1981:1243) om vård av missbrukare i vissa fall, som är tillämplig även på dem som frivilligt sökt vård (jfr prop. 1981/82:8 s. 94 f.). Om en liknande lagregel skall införas på kriminalvårdens område, ankommer det närmast på kriminalvårdsstyrelsen att ta initiativ därtill.

I frågor som rör frivårdens behandlingscentral har jag samrått med JO Anders Wigelius som svarar för tillsynen över kriminalvården.

Fråga om hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd är bunden av den materiella grund som socialstyrelsen har åberopat i anmälan angående återkallelse av läkarlegitimation
(Dnr 1786-1982)

Vid inspektion av hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd uppkom ovan angivna fråga med utgångspunkt i ett hos nämnden anhängigt ärende. Ansvarsnämnden påtalade därvid följande.

Efter utbrytningen från socialstyrelsen kan inte nämnden ta upp ärenden på eget initiativ. Behörighetsfrågor (t. ex. återkallelse av läkarlegitimation) kan enligt 24 § andra stycket lagen (1980:11) om tillsyn över hälso- och sjukvårdspersonalen m. fl. (TL) endast tas upp på anmälan av socialstyrelsen eller på ansökan av den som saken gäller. Ansvarsnämnden är också bunden av parts yrkande. Detta förhållande har i ett aktuellt läkarärende inneburit att nämnden inte har kunnat pröva frågan om interimistisk återkallelse av läkarens legitimation. Enligt 16 § TL kan så ske om det finns grundad anledning anta att legitimation bör återkallas med anledning av att den legitimerade på grund av sjukdom eller någon liknande omständighet inte kan utöva yrket tillfredsställande och det därvid har förordnats om läkarundersökning av den legitimerade. Socialstyrelsen har emellertid i sin anmälan till ansvarsnämnden i detta ärende endast yrkat återkallelse av legitimationen med stöd av 15 § första stycket 1. TL under påståendet att läkaren visat sig uppenbart olämplig att utöva läkaryrket. Styrelsen har däremot inte åberopat återkallelsegrunden sjukdom enligt 15 § första stycket 2. TL, trots att allmän domstol (Stockholms tingsrätt) förordnat om rättspsykiatrisk undersökning av läkaren i ett hos domstolen anhängigt brottmål.

Efter att ha inhämtat remissyttrande från socialstyrelsen anförde JO Sverne följande i beslut den 5 oktober 1983.

Jag har gått igenom ansvarsnämndens akt i ärendet med beaktande av vad som från nämndens sida påtalats angående socialstyrelsens underlå-

tenhet att i sin anmälan åberopa sjukdom (15 § första stycket 2. TL) som grund för sitt yrkande om återkallelse av läkarens legitimation. Även om jag efter denna genomgång har viss förståelse för ansvarsnämndens synpunkter på socialstyrelsens val av grund för sitt yrkande om deslegitimation, anser jag mig inte ha grund för att rikta någon kritik mot socialstyrelsen i detta hänseende. Det torde kunna diskuteras om det i förevarande fall hade varit mest riktigt att åberopa olämplighet eller sjukdom eller rent av båda dessa grunder.

Frågan är emellertid om ansvarsnämnden över huvud taget är formellt bunden av den materiella grund som socialstyrelsen i sin anmälan åberopar till stöd för yrkande om återkallelse av legitimation eller annan behörighet att utöva yrke inom hälso- och sjukvården eller om begränsning av legitimerad yrkesutövares behörighet.

I 24 § andra stycket TL anges endast att fråga om bl. a. återkallelse av läkarlegitimation tas upp (av ansvarsnämnden) på anmälan av socialstyrelsen. I 26 § TL föreskrivs att är anmälan så ofullständig att den inte kan läggas till grund för prövning i sak, skall ansvarsnämnden förelägga anmälaren att inom viss tid avhjälpa bristen vid påföljd att talan inte tas upp till prövning. Vidare sägs i 27 § första stycket TL att ansvarsnämnden skall se till att ärendena blir tillräckligt utredda. Några ytterligare bestämmelser som är av omedelbart intresse i förevarande sammanhang finns inte, vare sig i TL eller i den hos ansvarsnämnden subsidiärt tillämpliga förvaltningslagen.

Nämnda lagbestämmelser ger inte något direkt svar på hur man skall se på den här aktuella frågan. Såvitt jag har kunnat utröna har den inte heller prövats i regeringsrätten eller i kammarrätten. Det återstår då att söka ledning i lagstiftningens förarbeten, i eventuell doktrin på området samt att göra jämförelser med den ordning som gäller för närliggande rättsområden.

I förarbetena till TL sägs i anslutning till 24 § andra stycket att ansvarsnämnden inte får ta upp fråga om återkallelse av legitimation på eget initiativ. För att så skall kunna ske fordras en anmälan i saken från socialstyrelsen. I utredningsbetänkandet och propositionen sägs uttryckligen att ansvarsnämnden inte får återkalla legitimationen i ett disciplinärende om inte socialstyrelsen anmält denna fråga för övervägande (SOU 1978:26 s. 168, prop. 1978/79:220 s. 60, SoU 1979/80:16 s. 9). Socialutskottet har i förevarande sammanhang också anfört följande (SoU 1979/80:16 s. 10).

Utskottet vill understryka att inte alltför stora krav bör ställas på den enskilde när det gäller utformningen av anmälningens innehåll. Som framhålls i propositionen (s. 60) bör man inte kunna fordra mera i detta hänseende än att anmälan skall vara en utgångspunkt för en utredning av saken från nämndens sida. Detta återspeglas i utformningen av 26 § i lagförslaget. Enligt utskottets mening bör man t. ex. inte kunna kräva att anmälan innehåller ett ansvarsyrkande i snäv juridisk mening. Såsom detta stad-

gande utformats skulle högre krav inte heller kunna ställas på en anmälan från t. ex. socialstyrelsen. Utskottet tar dock för givet att en anmälan från socialstyrelsen alltid kommer att innehålla såväl ett yrkande om t. ex. disciplinpåföljd som en fullständig motivering till stöd för yrkandet.

Vidare framgår det av förarbetena till TL att officialprincipen skall gälla vid ärendenas handläggning i ansvarsnämnden (SOU 1978:26 s. 128, prop. 1978/79: 220 s. 29, SoU 1979/80:16 s. 15). Denna avsikt har i lagen kommit till uttryck genom bestämmelserna i 26 § och 27 § TL.

Av de ovan redovisade bestämmelserna i TL och de i anslutning därtill gjorda motivuttalandena kan enligt min uppfattning inte utläsas mer än att det krävs att socialstyrelsen i sin anmälan har framställt ett uttryckligt yrkande om återkallelse av legitimation för att ansvarsnämnden skall ha rätt att besluta om sådan åtgärd.

Socialstyrelsen har i sitt remissyttrande hit hänvisat till viss skriftväxling som förekommit mellan styrelsen och ansvarsnämnden angående kompetensfördelningen mellan dessa myndigheter i ärenden enligt TL. Av denna skriftväxling framgår att socialstyrelsen anser sig ha närmast rollen av åklagarmyndighet när det gäller anmälningar till ansvarsnämnden. Vad som framförts från ansvarsnämndens sida vid min inspektion, nämligen att nämnden är bunden till den återkallelsegrund som socialstyrelsen har åberopat, synes också kunna härledas från en jämförelse med brottmålsprocessen. I den processen är ju allmän domstol bunden till den gärning som åklagaren har yrkat ansvar för (gärningsbeskrivningen) men inte av yrkande beträffande brottets rättsliga beteckning eller tillämpligt lagrum (30 kap. 3 § rättegångsbalken).

Enligt min mening måste man emellertid i förevarande sammanhang vara försiktig med att dra paralleller med brottmålsprocessen. Varken i TL eller förvaltningslagen finns någon bestämmelse som talar för att ansvarsnämnden skulle vara bunden av anmälares "gärningsbeskrivning". Efter som ansvarsnämnden är en förvaltningsmyndighet och dess beslut dessutom överklagas till förvaltningsdomstol ligger det närmare till hands att i den uppkomna frågan söka ledning i vad som normalt gäller inom förvaltningsrätten och förvaltningsprocessrätten. Det kan då först konstateras att förvaltningslagen – liksom tillsynslagen – saknar bestämmelser om myndighets prövningsram. I förvaltningsprocesslagen finns emellertid ett par bestämmelser som är av intresse i det här sammanhanget, nämligen dels 29 § där det bl. a. sägs att rättens avgörande inte får gå utöver vad som yrkas i målet, dels 30 § där det bl. a. sägs att rättens avgörande av mål skall grundas på vad handlingarna innehåller och vad i övrigt förekommit i målet. Beträffande innebörden av förstnämnda bestämmelse vill jag hänvisa till vad Bertil Wennergren har anfört i sin bok *Förvaltningsprocess*. Efter att som exempel ha tagit ett mål angående tvångsintagning av alkoholmissbrukare enligt tidigare gällande nykterhetsvårdslag uttalar Wennergren bl. a. följande (Wennergren, *Förvaltningsprocess*, andra upplagan s. 216).

Ett mål om tvångsintagning bedöms på grundval av en ingående utredning om alkoholmissbrukarens personliga förhållanden. Vilken av de alternativa indikationerna som nykterhetsnämnden åberopar under hänvisning till utredningsmaterialet spelar ingen roll för prövningen hos länsrätten. Rätten har att självständigt och oberoende av nykterhetsnämndens bedömningar pröva om sådana omständigheter föreligger som enligt lagen får utgöra grund för tvångsintagning alldeles som allmän domstol i brottmål oberoende av åklagarens yrkande beträffande rättslig rubricering eller tillämpligt lagrum bedömer den påtalade gärningen.

— — —

Det förhållandet att lagstiftningen ställer upp bestämda rekvisit, indikationer eller andra bedömningsgrunder medför alltså normalt inte någon klavbindning av vare sig parter eller domstolar. Inom den materiella lagstiftningens ram kan part, så länge därigenom partens talan inte förändrar karaktär, fritt byta grunder (rekvisit, indikationer) vid sin rättsliga argumentation i anledning såväl av att nya omständigheter framkommit rörande saken som av att skäl till annan rättslig värdering finnes föreligga. Ur rättens synvinkel kan sägas att official- och inte förhandlingsprincipen i regel härskar när det gäller de rättsliga klassificeringarna och bedömningarna.

En annan typ av mål/ärende som man kan jämföra med ärenden angående återkallelse av legitimation, är mål rörande återkallelse av körkort. Enligt 36 § körkortsförordningen skall allmänna ombudets ansökan till länsrätten innehålla ett yrkande om att körkortsingripande skall ske. I ansökningen skall anges de omständigheter som åberopas till stöd för yrkandet och det eller de lagrum som är tillämpliga. Anser ombudet att varning är en tillräcklig åtgärd, skall detta upplysningsvis anges i ansökningen.

Utformningen av allmänna ombudets ansökan i körkortsmål är i körkortsförordningen mer strikt reglerad än vad som gäller för socialstyrelsens anmälan enligt TL. Likväl anses inte rätten vara bunden av den materiella grund enligt 16 § körkortslagen som ombudet i sin ansökan har åberopat till stöd för sitt yrkande om körkortsingripande. Har allmänna ombudet i sin ansökan förklarat sig anse att varning skulle vara en tillräcklig körkortsåtgärd, är rätten inte heller bunden härav utan är i princip oförhindrad att besluta om återkallelse av körkortet (RÅ 1982 2:13).

Mot bakgrund av vad som ovan anförts får jag uttala följande beträffande den i ärendet uppkomna frågan.

I ärende angående återkallelse av legitimation eller annan behörighetsfråga inom hälso- och sjukvården är ansvarsnämnden givetvis formellt bunden av innehållet i socialstyrelsens anmälan på så sätt att nämnden inte får besluta om t. ex. återkallelse av legitimation om inte socialstyrelsen har yrkat det. Däremot är enligt min mening nämnden inte bunden av den materiella grund enligt 15 § TL som socialstyrelsen har åberopat till stöd för sitt yrkande.

Min ovan redovisade ståndpunkt förutsätter givetvis att det i det utredningsmaterial som ansvarsnämnden har tillgängligt finns täckning för att tillämpa annan återkallelsegrund än den som socialstyrelsen har åberopat. I detta sammanhang kan det också vara skäl att erinra om att ansvarsnämnden i enlighet med officialprincipen har det yttersta ansvaret för att ärendena blir tillräckligt utredda. Den principen gäller även i de fall där socialstyrelsen är anmälare. Det är dock svårt att generellt ange hur långt ansvarsnämnden skall sträcka sig i detta hänseende. Enligt min mening bör nämnden, om det i de handlingar som socialstyrelsen har gett in till ansvarsnämnden finns faktamaterial som – enligt nämnden – synbarligen pekar på annan återkallelsegrund än den som socialstyrelsen har åberopat, föranstalta om den kompletterande utredning som kan behövas för att nämnden skall kunna träffa ett materiellt riktigt avgörande.

Varken frågan om ansvarsnämndens eventuella bundenhet till åberopad materiell grund eller den nyss berörda frågan om nämndens utredningsansvar kan emellertid anses definitivt löst förrän den prövats av regeringsrätten.

Fråga om omsorgsstyrelse ägt uppbära pension för en i omsorgsverksamheten förtecknad men inom sjukvården omhändertagen patient
(Dnr 2227-1981)

En sjukhuskurator uppgav i klagomål till JO att en omsorgsstyrelse underlåtit att från omsorgsverksamheten skriva ut en på sjukhuset intagen patient S.H.A., vilket inneburit en avsevärd ekonomisk förlust för S.H.A.

Omsorgsstyrelsen uppgav i yttrande till JO sammanfattningsvis följande.

Sammanhängande med mentalsjukvårdsreformen och 1967 års nya omsorgslagstiftning registrerades S.H.A. hos omsorgsstyrelsen såsom inskriven vid ett psykiatriskt sjukhus. Beslutet gällde från och med den 1 juli 1968, dvs från den tidpunkt då omsorgslagstiftningen trädde i kraft. Genom beslutet påtog sig omsorgsstyrelsen ett ekonomiskt ansvar för S.H.A.

S.H.A. betraktades såsom "potentiell omsorgstagare". Det visade sig dock efterhand att S.H.A. på grund av sitt tillstånd mera hörde hemma inom mentalsjukvården än inom omsorgsverksamheten. Efter framställning från honom själv i samband med det ekonomiska förhållandet aktualiserades skrevs han ut från omsorgsverksamheten i december 1980.

De ekonomiska förhållandena har reglerats på samma sätt som gäller omsorgstagare vid vårdinrättning. Omsorgsnämnden har berett S.H.A. kostnadsfri vård och har därvid uppburit pensionen minus garantibeloppet.

Det har nu visat sig att omsorgsnämnden inte haft rätt att uppbära pensionen. Genom förfarandet har S.H.A. kommit i ett sämre ekonomiskt läge jämfört med vad som gällt om han själv fått uppbära pensionen och svara för vårdavgiften.

Förvaltningen kommer att göra en omräkning och rätta till felaktigheten.

I en därefter till JO ingiven skrivelse uppgav förvaltningen, att S.H.A. den 25 oktober 1982 erhållit 43.520 kr utgörande ersättning för åren 1970–1980 jämte ränta.

Vid ärendets avgörande den 28 november 1983 anförde JO Sverne följande.

I 10 kap. 3 § 1 st lagen (1962:381) om allmän försäkring föreskrivs att om pensionsberättigad under hel månad är intagen i annan anstalt än sjukhus, äger den som driver anstalten att i den mån regeringen så förordnar, uppbära så stor del av den pensionsberättigades på månaden belöpande folkpension, som svarar mot kostnaderna för vården eller försörjningen på anstalten. Dock skall den pensionsberättigade äga erhålla visst belopp för sina personliga behov. Detsamma skall gälla om den pensionsberättigade åtnjuter vård eller försörjning mot avgift, som erlägges av kommun eller landstingskommun.

Bestämmelserna är i sak oförändrade sedan lagen trädde i kraft 1963. Regeringen har utfärdat föreskrifter på området i 2 § kungörelsen (1962:393) om rätt i vissa fall för kommun eller annan att uppbära folkpension. Dessa föreskrifter har följande lydelse.

Bor pensionberättigad under hel månad kostnadsfritt i elevhem, vårdhem, specialsjukhus eller inackorderingshem som avses i lagen d. 15 dec. 1967 (nr 940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda eller åtnjuter han omsorger enligt nämnda lag och bor i enskilt hem på bekostnad av landstingskommun eller kommun som ej tillhör landstingskommun eller vårdas han på anstalt för epileptiker utan att vården bekostas av staten, äger den som driver anstalten eller inrättningen eller eljest svarar för kostnaden för vården eller omsorgerna att såsom ersättning för kostnaden uppbära den pensionsberättigades folkpension för månaden.

Bestämmelserna ger däremot – som framgår av dess ordalydelse – ej omsorgsstyrelsen rätt att uppbära pensionen om den pensionsberättigade åtnjuter vård på annat sjukhus än specialsjukhus eller på annan till sjukvården hörande inrättning.

Av utredningen framgår dels att S.H.A. registrerades inom omsorgsverksamheten 1969 och avfördes därifrån 1980, dels att han under hela nämnda tid vårdats inom sjukvården. S.H.A. har således rent faktiskt inte varit föremål för någon vård inom omsorgsverksamheten. Registreringsåtgärden har också som omsorgsstyrelsen framhållit varit fråga om en registrering av S.H.A. som potentiell omsorgstagare. Häremot kan några invändningar inte resas. Däremot borde S.H.A:s pensionsmedel inte ha omhändertagits på sätt som skedde. Förfarandet har medfört att S.H.A. fått betala högre vårdavgifter än som varit fallet, om han själv fått uppbära sin pension. Då S.H.A. numera gottgjorts härför och då den felaktiga handläggningen av ärendet ligger flera år tillbaka i tiden anser jag mig kunna låta saken bero med den rättelse som numera skett.

Har fråga om disciplinpåföljd för en skötare vid ett vårdhem för utvecklingsstörda bort handläggas i arbetsrättslig eller offentligrättslig ordning? Vidare fråga om beslut om disciplinpåföljd är en nullitet på grund av brist i delegationshänseende

(Dnr 119-1983)

E-M. var under bl. a. 1982 anställd som förste skötare vid vårdhemmet Backagården, som är ett vårdhem för psykiskt utvecklingsstörda och har Kristianstads läns landsting (sociala nämnden) som huvudman. Till E-M:s arbetsuppgifter hörde bl. a. att dela medicin till patienterna i enlighet med läkares ordination.

I en skrivelse den 7 juni 1982 till landstingets sociala avdelning uppgav biträdande omsorgsöverläkaren Lars Uggle att det två gånger under våren 1982 hade kommit till hans kännedom att medicin inte hade delats enligt hans ordination beträffande patienter på Backagården. Vid båda tillfällena hade E-M. ansvarat för delningen. Det första misstaget, som rörde en gradvis sänkning av antiepileptika, uppdagades då vederbörande patient visade kraftigt ökad anfallsfrekvens. Den andra händelsen, som också gällde antiepileptika, fick inte några kliniskt påvisbara följder. Misstagen bedömdes av Uggle vara av allvarlig karaktär och hade föranlett en skärpt övervakning av delningsrutinerna.

Sedan E-M. förnekat vad Uggle lagt henne till last och utredningen i ärendet kompletterats med anledning härav, förklarade Uggle i ett yttrande den 7 oktober 1982 att han vidhöll sina tidigare lämnade uppgifter.

Sedan facklig förhandling ägt rum beslutade sociala nämndens presidieberedning (tre ledamöter) den 8 november 1982 att tilldela E-M. skriftlig varning. Vidare uppdrog presidieberedningen åt sociala avdelningen att verkställa beslutet och att anmäla ärendet vid nästkommande sammanträde med sociala nämnden. – Vid det sammanträdet lades ärendet, med godkännande av vidtagna åtgärder, till handlingarna.

Den 9 november 1982 utfärdade sociala avdelningen en skrivelse som var ställd till E-M. och som hade följande lydelse.

Disciplinpåföljd enligt AB 80 § 11 med anledning av fel i tjänsten

Härmed tilldelas Ni skriftlig varning för att Ni vid minst ett tillfälle under våren 1982 inte delat medicin i enlighet med ordination från bitr. omsorgsöverläkaren Lars Uggle.

Arbetsgivaren ser mycket allvarligt på felaktig medicinhantering och Ni ombedes fortsättningsvis mycket noga följa de delningsrutiner som meddelas Er antingen från läkare eller arbetsledningen vid Backagården.

Skrivelsen var undertecknad av socialchefen och kontrasignerad av personalsekreteraren – Beteckningen "AB 80" avser ett mellan landstinget och dess arbetstagare gällande kollektivavtal.

E-M. begärde i sin JO-anmälan en undersökning av hur hennes arbetsgivare hade skött handläggningen av disciplinärendet.

I remiss till sociala nämnden ställdes bl. a. frågan om arbetsgivaren hade övervägt att – med hänsyn till den påstådda förseelsens art – anmäla saken till socialstyrelsen i stället för att handlägga ärendet i arbetsrättslig ordning.

Sociala nämnden svarade att ingen annan åtgärd än den vidtagna, enligt AB 80, hade övervägts, eftersom det relativt tidigt framkom att E-M. önskade assistans av sin fackliga organisation och att åtgärd som kunde resultera i dubbel sanktion inte bedömdes försvarbar. Beslutsmeddelandet angående varningen hade dock sänts till socialstyrelsen för kännedom.

JO Sverne uttalade i denna del av ärendet följande i beslut den 30 mars 1984.

Bakom den nyss återgivna frågeställningen låg tanken om inte frågan om disciplinpåföljd för E-M. hade bort handläggas i offentlighetsrättslig ordning (i stället för arbetsrättslig) enligt bestämmelserna i lagen (1980:11) om tillsyn över hälso- och sjukvårdspersonalen m. fl. (tillsynslagen). Fråga om disciplinansvar enligt denna lag prövas av hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd (19 §) och tas upp på anmälan av bl. a. socialstyrelsen (24 §). Arbetsgivare har däremot inte rätt att göra anmälan direkt till ansvarsnämnden men kan givetvis väcka frågan hos socialstyrelsen, som alltså i sin tur kan göra sådan anmälan om styrelsen anser att det finns fog för det.

Av 12 § tillsynslagen följer att endast den som hör till hälso- och sjukvårdspersonalen – i tillsynslagens mening – kan åläggas disciplinpåföljd i enlighet med den lagens bestämmelser. Av tillsynslagens förarbeten framgår att vård av psykiskt utvecklingsstörda enligt omsorgslagen i och för sig inte är hälso- och sjukvård. Personalen i denna verksamhet omfattas av tillsynslagen endast i de fall den är verksam vid en sjukvårdsinrättning, exempelvis ett specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda, eller under en legitimerad yrkesutövares överinseende utför sådana arbetsuppgifter som är att hänföra till hälso- och sjukvård (prop. 1978/79:220 s. 23 och 39). Med hänsyn till det sist anförda torde E-M. i förevarande sammanhang ha omfattats av tillsynslagens bestämmelser.

Det sagda innebär att det i det här fallet har förelegat konkurrens mellan de arbetsrättsliga och offentlighetsrättsliga sanktionssystemen och det har gällt för arbetsgivaren att välja det mest adekvata alternativet. Denna fråga har berörts i förarbetena till tillsynslagen (SOU 1978:26 s. 119–120 och 172 samt prop. 1978/79:220 s. 23 och 66) och har i lagtexten kommit till uttryck genom bestämmelsen i 38 § första stycket tillsynslagen. Där sägs att disciplinärende beträffande arbetstagare får överlämnas av ansvarsnämnden till arbetsgivaren för den åtgärd som kan ankomma på honom, om det är uppenbart att ärendets behandling i nämnden inte är påkallad från allmän synpunkt eller för att tillvarata patientens rätt. I specialmotiveringen till denna bestämmelse sägs bl. a. följande (prop. 1978/79:220 s. 66).

I den allmänna motiveringen har framhållits att ansvarsnämndens disciplinära befogenheter avser yrkesutövningen utan begränsning och att de omfattar även fel som lämpar sig bättre för prövning av arbetsgivaren än för handläggning i en central ansvarsnämnd. Den nya ansvarsnämnden har därför föreslagits få rätt att överlämna klagomål rörande fel som kan beivras i arbetsrättslig ordning till arbetsgivaren. I denna paragraf anges förutsättningarna för ett sådant överlämnande.

I den allmänna motiveringen har berörts vilka disciplinärenden som kommer i fråga att överlämnas. Det skall gälla fel som uteslutande eller övervägande hänför sig till det interna anställningsförhållandet och inte vården av patienter. Som exempel har angivits för sen ankomst, åsidosättande av tjänsteföreskrifter som t. ex. röningsförbud, olämpligt uppträdande mot arbetskramrater o. dyl. Fall då offentligrättsliga regler för yrkesutövning har åsidosatts torde endast undantagsvis komma i fråga för överlämnande. Den nu åsyftade begränsningen har i lagtexten angetts så att det skall vara uppenbart att ärendets behandling i ansvarsnämnden ej är påkallad från allmän synpunkt. En sådan omständighet som att felet vållat en patient skada eller annan olägenhet av betydelse talar givetvis mot ett överlämnande och av lagtexten framgår att ett sådant fall som regel ej får överlämnas.

I E-M:s fall har arbetsgivaren hävdats att hon gjort sig skyldig till fel i tjänsten genom att hon, vid minst ett tillfälle, inte delat medicin i enlighet med biträdande omsorgsläkarens ordination. Enligt min mening är den påstådda förseelsen av sådan art att det hade varit lämpligare om arbetsgivaren – via socialstyrelsen – i första hand hade försökt få disciplinfrågan prövad enligt tillsynslagen. Frågan om gränsdragningen mellan de arbetsrättsliga och offentligrättsliga sanktionssystemen rymmer emellertid så mycket av svårigheter att jag på den här punkten inte vill rikta någon direkt kritik mot landstingets berörda organ och tjänstemän.

Under JO-utredningen granskades reglementet för landstingskommunens förvaltningsutskott och nämnder samt sociala nämndens delegationsbestämmelser. Iakttagelserna vid denna granskning gav anledning att i remissen bl. a. tillfråga sociala nämnden om vilken punkt i nämndens delegationsbestämmelser som innefattade delegation av beslutanderätten i disciplinärenden till presidieberedningen.

Sociala nämnden svarade följande.

Speciellt angiven delegation avseende handläggning av disciplinärenden enl. AB 80 § 11 har sociala nämnden inte meddelat presidiet.

Landstingets reglemente ger dock nämnden möjlighet härtill – jmf reglementet § 29 punkt 1.

Redogörelse för presidiets åtgärder i det aktuella ärendet lämnades vid nämndens sammanträde, 1982-11-16. Varken då eller senare har någon av ledamöterna haft invändningar emot handläggningen eller de vidtagna åtgärderna.

Ärenden som det aktuella regleras i kollektivavtal (träffat mellan cent-

rala arbetsgivare och arbetstagarparter, av personalnämnden i Kristianstads läns landsting antaget och rekommenderat för tillämpning vid samtliga landstingets förvaltningar).

Tillämpning av avtalet betraktas vanligen som verkställighetsåtgärder och behandlas endast undantagsvis i nämnden. Förvaltningschefens åtgärd att hänskjuta ärendet till presidiet för bedömning torde dock visa att ärendet inte bedömdes som helt rutinartat.

Förvaltningsutskottet, som anmodats yttra sig i denna fråga, förklarade att vad sociala nämnden sålunda yttrat inte gav anledning till någon erinran eller kommentar från förvaltningsutskottets sida.

I denna del av ärendet uttalade JO Sverne följande.

Av bestämmelserna i 1 kap. 2 § och 3 kap. 12–13 §§ kommunallagen följer att delegation inom en landstingskommunal nämnd skall ske i två led. Först skall landstinget ge ett bemyndigande till vederbörande nämnd att den får delegera beslutsfunktionen i vissa grupper av ärenden och därefter skall nämnden begagna sig av bemyndigandet genom att i särskilt beslut överlämna beslutanderätten i därvid angivna ärendegrupper till delegaten.

Utredningen i detta ärende ger vid handen att i varje fall den andra av dessa båda förutsättningar inte förelåg när presidieberedningen beslutade om disciplinpåföljd för E-M. Som sociala nämnden själv har tillstått i sitt andra remissyttrande fanns det nämligen inte någon punkt i nämndens delegationsbestämmelser som innefattade delegation av beslutanderätten i disciplinärenden till presidieberedningen. Det innebär således att presidieberedningen har beslutat att tilldela E-M. disciplinpåföljd, trots att man inte har haft behörighet att fatta ett sådant beslut.

Mot den bakgrunden är det minst sagt märkligt att varken sociala nämnden eller förvaltningsutskottet har haft något att erinra mot handläggningen av disciplinärendet. Enligt min mening är nämligen den nyss påtalade, formella bristen så uppenbar och väsentlig att det kan ifrågasättas om inte presidieberedningens beslut om disciplinpåföljd är en nullitet, dvs. saknar rättslig verkan. Det är emellertid svårt att ur rättskällorna utläsa var gränsen för nullitet går, när det gäller felaktigheter av här aktuellt slag (se t. ex. RÅ 1970 ref. 49 och 1974 ref. 51, JO 1980-81 s. 435 samt SOU 1982:41 s. 85–87). Jag vill därför inte göra något bestämt uttalande på den här punkten men vill ändå säga följande.

I förevarande fall har det inte rört sig om något rutinärende, utan snarare om ett ovanligt ärende, som dessutom kunde få en så allvarlig konsekvens som disciplinpåföljd för den enskilde arbetstagaren. Ett studium av sociala nämndens delegationsbestämmelser ger vid handen att de ärendegrupper som har delegerats till presidieberedningen inte kan sägas vara av så ingripande karaktär som ett disciplinärende. Med hänsyn härtill och då sociala nämnden inte har lämnat någon förklaring till bristen i delegationshänseende, finns det inte skäl att anta att det varit av förbiseende som

sociala nämnden inte meddelat ett formligt beslut att delegera disciplinärenden till presidieberedningen. Mot den bakgrunden är jag närmast böjd att betrakta presidieberedningens beslut om disciplinpåföljd för E-M. som en nullitet.

Vid centrala tvisteförhandlingar mellan landstingsförbundet och svenska kommunalarbetsförbundet, som avslutades den 17 april 1984, konstaterade parterna att beslutet om varning är en nullitet. Vidare enades parterna om att landstingsförbundet skulle rekommendera Kristianstads läns landsting att utge ett visst skadestånd till E-M.

Om beslut av förtroendenämnd

(Dnr 13-1984)

I en anmälan till JO riktades klagomål mot förtroendenämnden i Västmanlands läns landsting bl. a. för att nämnden inte kommunicerat utredningen i ett ärende hos nämnden och ej heller meddelat besvärshänvisning

JO Sverne anförde med anledning av anmälan den 16 februari 1984 följande. Förtroendenämndens verksamhet skall enligt förarbetena till lagen (1980:12) om förtroendenämnder inom hälso- och sjukvården (prop. 1978/79:220) inte främst vara inriktad på frågor om fel eller försummelse har förekommit och vem som är ansvarig för felaktig behandling och dylikt. Nämndens verksamhet skall ha förebyggande karaktär och syfta till att förhållanden som innebär risker av olika slag för felaktig eller otillfredsställande behandling blir uppmärksammade av ansvariga myndigheter och tjänstemän. Nämnden skall således inte ha några disciplinära befogenheter.

Om patienten vill anmäla vederbörande läkare för felaktig behandling bör han därför i stället vända sig till hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd.

Vad sedan gäller frågan om besvärsmätt över förtroendenämndens beslut gäller bestämmelserna i kommunallagen. Där stadgas i 7 kap. 1 § bl. a. följande. Besvärshandling skall ha kommit in till kammarrätten inom tre veckor från den dag då justering av det över beslutet förda protokollet har tillkännagetts på kommunens eller landstingskommunens anslagstavla. Besvären får grundas endast på omständigheter som innebär att beslutet

- 1 ej har tillkommit i laga ordning,
- 2 står i strid mot lag eller annan författning,
- 3 på annat sätt överskrider kommunfullmäktiges eller landstingets befogenhet,
- 4 kränker klagandens enskilda rätt eller
- 5 annars vilar på orättvis grund.

Beträffande slutligen klagomålen mot att utredningen i ärendet hos förtroendenämnden inte kommunicerats med anmälaren gäller följande.

Allmänna bestämmelser om handläggning av ärenden hos förvaltningsmyndighet finns i förvaltningslagen. Där föreskrivs i vissa fall skyldighet att kommunicera utredning med part innan ärendet avgörs. Av 2 § 2. förvaltningslagen framgår emellertid att lagen inte gäller i ärende hos kommunal myndighet om ärendet avgörs genom beslut som överklagas genom kommunalbesvär. Som framgår av vad jag tidigare sagt om besvärreglerna är förvaltningslagen således inte tillämplig i ett ärende av detta slag hos förtroendenämnden. Ej heller i övrigt finns någon författningsbestämmelse som grundar skyldighet för förtroendenämnden att kommunicera utredning med part innan ärendet avgörs.

Socialförsäkring

Fråga om förtroendeläkare hos allmän försäkringskassa bör kontakta intygsskrivande eller behandlande läkare, innan han yttrar sig i försäkringsärendet. Även fråga om utlämnande av förtroendeläkarens namn

(Dnr 806-1983 och 966-1983)

I en tidningsartikel riktades kritik mot Stockholms läns allmänna försäkringskassa bl. a. för att kassan vägrat uppge sin förtroendeläkarens namn. Där riktades även kritik mot förtroendeläkaren för att denne inte kontaktat en intygsskrivande läkare innan han i ett yttrande i det aktuella ärendet gick emot dennes bedömning.

I en anmälan till JO från advokaten Åke Broné i egenskap av juridiskt biträde åt den försäkrade anfördes klagomål mot försäkringskassan av i huvudsak samma innehåll som redovisas i tidningsartikeln.

Efter remiss anförde kassan bl. a. följande.

Kassans syn på samarbetet mellan en förtroendeläkare och en intygsskrivande behandlande läkare kan sammanfattas i följande.

Förtroendeläkaren skall enligt AFL 18 kap. 12 § tillhandagå kassan i frågor som kräver medicinsk sakkunskap och söka främja samarbetet mellan kassan och inom dess område verksamma läkare. Uppgiften medför med nödvändighet en stor mängd bedömningar samt ett relativt fritt och individuellt arbetssätt för varje enskild förtroendeläkare. Det är varken möjligt eller lämpligt att kassan detaljreglerar denna typ av arbete.

Huvudprincipen är att förtroendeläkaren skall ta kontakt med intygsskrivande/behandlande läkare i de fall förtroendeläkaren bedömer det nödvändigt.

Bedömningen av behovet av kontakt med den intygsskrivande/behandlande läkaren måste alltså i ett fall som detta vara förtroendeläkarens sak. Förtroendeläkaren uttalar i det aktuella fallet att en diskussion med den läkare som skrivit intyget förmodligen inte förändrat hans ställningstagande. Eftersom förtroendeläkaren har stor och lång erfarenhet av bedömningar som förtroendeläkare måste hans mening tillmätas stor betydelse. Om kontakten med behandlande läkare kan tillföra bedömningen något nytt skall den tas. I annat fall inte.

I sin anmälan uppger Broné att journalisten Rådström, i samband med besök på kassan, frågat varför H. inte upplysts om förtroendeläkarens namn eller varför dennes yttrande inte kommunicerats med H. Kassans handläggare hade sagt att man generellt inte upplyser om förtroendeläkarens namn.

Den praxis som råder – och har rätt – är att man generellt – vid förfrågan – upplyser om förtroendeläkarens namn. Den handläggare som gjorde yttrandet menar att detta också framgick vid besöket.

JO Sverne anförde i beslut den 16 januari 1984 bl. a. följande.

Kassan framhåller att det måste vara förtroendeläkarens sak att bedöma behovet av kontakt med den intygsskrivande eller behandlande läkaren och att det varken är möjligt eller lämpligt att kassan detaljreglerar den typ av arbete som en förtroendeläkare utför.

Jag vill här nämna att vissa frågor om förtroendeläkarnas medverkan i sjukförsäkringsärenden behandlats av socialförsäkringsutskottet i dess betänkande den 27 oktober 1983 (SfU 1983/84: 1) med anledning av en motion med förslag om att förtroendeläkare skulle medverka mera aktivt i ärendena, bl. a. genom undersökning av patienter i vissa fall. I betänkandet anför utskottet bl. a. följande (s. 4).

Riksförsäkringsverket och Försäkringskassaförbundet har, såsom framgår av den inledningsvis lämnade redogörelsen, avstyrkt bifall till motionen. Båda remissinstanserna har betonat att förtroendeläkarens roll vid handläggningen av ärenden i försäkringskassorna är enbart rådgivande och att någon ändring i detta förhållande inte bör ske. Utskottet ansluter sig till denna uppfattning. Såsom riksförsäkringsverket framhållit är förtroendeläkarens uppgift främst att på grundval av den behandlande läkarens intyg klarlägga och förklara för den handläggande tjänstemannen den försäkrades status och vid behov begära kompletterande uppgifter från den behandlande läkaren. Avsikten med ett system med förtroendeläkare är däremot inte att denne skall överta den behandlande läkarens roll och efter en egen undersökning ge försäkringskassan råd om hur ärendet skall avgöras. Om så skulle ske finns det en påtaglig risk för att såväl förhållandet mellan patienten och hans läkare som samarbetet mellan denna läkare och förtroendeläkaren påverkas negativt. Skiljaktigheten i behandlande läkarens och förtroendeläkarens bedömning av en försäkrads medicinska status och arbetsförmåga kan i många fall hänföras till att det medicinska underlaget som den försäkrade åberopat är ofullständigt. Det är därför utomordentligt viktigt att förtroendeläkaren medverkar till att ett tillräckligt medicinskt underlag för ärendets bedömning införskaffas från den behandlande läkaren eller från annan läkare. I de fall skiljaktigheter mellan försäkringskassan och den försäkrade om rätten till ersättning kvarstår vid ärendets avgörande i kassan har den försäkrade möjlighet att besvära sig över beslutet

Jag delar uppfattningen att förtroendeläkaren i ett enskilt ärende själv bör bedöma i vad mån kontakt med intygsskrivande eller behandlande läkare är erforderlig. I denna bedömning finns ett stort mått av medicinska överväganden. Jag vill därför ansluta mig till socialförsäkringsutskottets bedömning att det är mycket viktigt att förtroendeläkaren medverkar till att det medicinska underlaget i ärendet är tillräckligt. Utredningen i förevarande ärende ger i detta avseende inte tillräcklig anledning att kritisera förtroendeläkaren för att han inte tagit kontakt med den läkare som skrivit intyget, innan han yttrade sig i ärendet.

Påståendena i artikeln och Bronés anmälan att en tjänsteman på kassan skulle ha vägrat att uppe förtroendeläkarens namn tillbakavisas av kas-

san. Kassan uppger att man generellt vid förfrågan upplyser om förtroendeläkarens namn. Huruvida H. faktiskt vägrats uppgift om förtroendeläkarens namn vid sitt besök på kassan kan inte avgöras på grundval av utredningen i ärendet. Jag finner det inte sannolikt att fortsatt utredning skulle bringa större klarhet i frågan. Det bör emellertid framhållas att förtroendeläkarens namn inte kan hemlighållas med stöd av sekretesslagen. Jag vill dessutom tillägga att en delgivning av förtroendeläkarens yttrande enligt min mening även bör innefatta uppgift om vem som avgivit yttrandet. Först därigenom får ju parten möjlighet att ta ställning till om han vill godta dennes sakkunskap eller ej.

Dröjsmål med omprövning i samband med besvär över försäkringskassas beslut

(Dnr 206-1983)

I ett brev som kom in till JO den 18 januari 1983 skrev B. bl. a. att han den 23 september 1981 överklagat Blekinge läns allmänna försäkringskassas beslut i juli 1981 att bevilja bidragsförskott för hans dotter. B. uppgav att han inte fått minsta meddelande eller besked och att kassan legat på ärendet i 16 månader.

Efter remiss anförde kassan bl. a. följande.

Kassan bekräftar de av B. lämnade uppgifterna och konstaterar med beklagande fakta: B:s besvärsskrivelse inkom till kassan 1981-09-24, kassan har inte före JO:s underhandskontakt i anledning av B:s anmälan 1983-01-15 påbörjat yttrande i ärendet till Försäkringsrätten för södra Sverige, ärendet har nu 1983-02-07 med yttrande översänts till försäkringsrätten.

Genom kassans underlåtenhet att översända besvär ärendet till försäkringsrätten skulle B. löpa risken att avgörandet av hans besvär försenas med långt över ett år – utöver den genomsnittliga väntetiden i rätten på närmare två år. Kassan har därför hos försäkringsrätten hemställt om största möjliga förtur i ärendet för att därigenom åtminstone tidsmässigt söka kompensera B. för den fördröjning kassan orsakat. Vid underhandskontakt med försäkringsrätten har upplysts att ärendet kommer att avgöras i den turordning det skulle fått om det inkommit i rätt tid. Fördröjningen hos kassan kommer därför inte att åsamka B. någon förlängd väntetid hos försäkringsrätten.

Besvär i bidragsförskottsärenden handläggs på kassans pensions- och bidragsavdelning (PB-avd.). För bevakning av att besvärsskrivelser, och numera även framställningar av omprövning, handläggs inom den föreskrivna tiden, sex veckor, används fr. o. m. 1983-01-01 ett tvådelat registerkort, som läggs upp när ett sådant ärende inkommer. På kortet noteras då bl. a. när ärendet inkommit. Ena halvan av kortet följer därefter akten, den andra halvan förvaras i bevakningsregister (pärm) hos avdelningschefen. Beredning av omprövnings- och besvär ärenden sker på sektionsnivå. Genom nu beskriven rutin, som också ifrågakommande vikarier för avdelningschefen är informerade om, anser kassan att risk för försening i handläggningen numera förebyggs.

Av yttrandet framgick att åtta besvärärenden kommit in till bidragssektionen under 1981 och att fem sådana ärenden inkommit till och med mars 1982. 1982 hade fem omprövningsärenden inkommit och under 1983 hade tre sådana ärenden inkommit till och med den 23 februari 1983. Kassan uppgav i yttrandet att frånvaron av en formell bevakningsrutin, som skulle ha förhindrat den inträffade förseningen, fick ses mot bakgrund av det ringa antalet ärenden.

Sedan det kommit till JO:s kännedom att ytterligare sex bidragsärenden och tre pensionsärenden, i vilka omprövningen på kassan tagit en avsevärd tid, inkommit till försäkringsrätten för Södra Sverige, remitterades ärendet på nytt till kassan för yttrande.

I sitt nya yttrande redogjorde försäkringskassan för handläggningen av ifrågavarande ärenden. Kassan konstaterade härefter att någon egentlig handläggning inte skett i bidragsärendena förrän i januari 1983. En bidragande orsak till att ärendena blivit liggande så länge var enligt kassan att diarium inte förts så, att besvär- och omprövningsärendenas ålder hos kassan lätt kunnat kontrolleras. Detta hade emellertid numera rättats till. Till yttrandet fogade kassan yttranden av cheferna för pensions- och bidragssektionerna.

JO inhämtade att det bevakningssystem, som nu hade införts på kassans pensions- och bidragsavdelning, hade tillämpats inom de andra avdelningarna på kassan vid den aktuella tiden.

Vid ärendets avgörande den 10 november 1983 uttalade JO Sverne bl. a. följande.

Före den 1 april 1982 skulle enligt föreskrift av riksförsäkringsverket den omprövning som då ankom på en allmän försäkringskassa i samband med besvär över kassans beslut vara slutförd inom sex veckor. Enligt 1 a § riksförsäkringsverkets kungörelse (RFFS 1978:22, omtryckt 1982:4) med bestämmelser om ändring av allmän försäkringskassas och lokal skattemyndighets beslut i vissa fall samt om skyldighet att underrätta riksförsäkringsverkets ombudsenhet om vissa beslut m. m. skall den omprövning som sedan den 1 april 1982 är föreskriven i 20 kap. 10 § lagen (1962:381) om allmän försäkring likaledes vara slutförd inom sex veckor från det att omprövning begärdes, om inte särskilda skäl föranleder annat.

Jag konstaterar att ovan angivna tidsfrist om sex veckor – med undantag för makarna J:s besvär i april 1982 – inte iakttagits i någon av de i detta ärende aktuella omprövningssituationerna. Det har i stället rört sig om handläggningstider på i vissa fall över ett år. Det kan inte godtas att gällande föreskrifter på detta sätt åsidosätts. Det har inte från kassans sida påvisats eller ens gjorts gällande att några sådana särskilda skäl, som kunnat föranleda avsteg från dessa föreskrifter, förelegat. Som kassan säger i sitt yttrande den 24 maj 1983 har någon egentlig handläggning i B:s ärende och de övriga bidragsärendena inte ägt rum förrän i januari 1983.

Den handläggning som då påbörjades synes vara föranledd av att kassan fått kännedom om B:s klagomål hit. Uppenbarligen har frånvaron av formell bevakningsrutin kunnat leda till att ärendena blivit liggande ytterligare lång tid. De förhållanden som rått på pensions- och bidragsavdelningen har tydligen heller inte varit sådana att dessa dröjsmål kunnat förhindras genom ingripanden från avdelningsledningens sida.

Det finns skäl att rikta allvarlig kritik mot kassan för det inträffade. Jag finner det anmärkningsvärt att man från kassaledningens sida inte uppmärksammat att den på kassan i övrigt tillämpade bevakningsrutinen inte iakttagits inom pensions- och bidragsavdelningen.

Sektionscheferna har vidgått att de brustit i vad som åligger dem som sektionschefer. Vad de anfört som förklaring till de uppkomna dröjsmålen kan inte godtagas. Det finns därför anledning att rikta allvarlig kritik även mot dem.

Jag har övervägt att driva ärendet vidare. De enskilda som berörs av saken har emellertid inte lidit någon rättsförlust. Kassan har vidare börjat tillämpa en bevakningsrutin för att förebygga ett upprepanande. Jag utgår också från att berörda tjänstemän drar lärdom av vad som inträffat. Jag har därför beslutat att låta saken bero vid den allvarliga kritik jag uttalat.

Bristfälliga kommuniceringsrutiner i vissa sjukpenningärenden

(Dnr 665-1983)

Vid en inspektion av Kristianstads läns allmänna försäkringskassa företogs stickprovsvis en granskning av ärenden på utredningssektionen vid kassans lokalkontor i Kristianstad. I ett ärende rörande sjukpenning under tid för rehabiliteringsåtgärd iaktogs att ärendet avgjorts utan att ett läkarutlåtande hade kommunicerats med den försäkrade. Vid inspektionen framkom att utredningsavdelningen vid centralkontoret, där ärendet handlagts, tagit en skrivautomat i bruk på sensommaren 1981 och att den malltext, som används för kommuniceringsskrivelser i denna typ av ärenden, inte hade utformats med beaktande av att läkarutlåtanden eventuellt skall sändas med.

Sedan försäkringskassan inkommit med yttrande i saken anförde JO Sverne följande i ett beslut den 3 november 1983.

Införandet av nya rutiner kan naturligtvis föra med sig problem av olika slag. Det är emellertid i högsta grad angeläget att kassan i förväg och även genom uppföljning efter införandet kontrollerar att de nya rutinerna uppfyller de krav som förvaltningslagen ställer. Kassan har i detta fall brustit i detta avseende vid utformningen av malltexten för denna typ av ärenden.

Den vid inspektionen uppmärksammade bristen i kommuniceringsrutinerna har tydligen förelegat i mer än ett års tid. Det är mycket otillfreds-

ställande att bristfälliga rutiner tillämpats under så lång tid. Att så kunnat ske tyder på bristande noggrannhet i fråga om kontrollen av att kommunicering skett i samband med ärendenas avgörande. Det finns därför skäl att rikta kritik mot kassan för detta.

Enligt kassans uppgifter i yttrandet hit rör det sig om förhållandevis få ärenden, och kassan har numera rättat till bristerna. Jag låter därför saken bero vid den kritik jag uttalat.

Underlåten kommunikering. Bl. a. fråga om försäkringskassas kommuniceringsskyldighet vid omprövning enligt 20 kap. 11 § lagen om allmän försäkring i dess lydelse före den 1 april 1982

(Dnr 863-1983)

BAKGRUND

T. anmälde den 23 juni 1980 till Malmöhus allmänna försäkringskassa (lokalkontoret i Helsingborg) att han samma dag var hemma för tillfällig vård av sin son. Den 4 juli 1980 beslutade försäkringskassan att inte betala ut föräldrapenning till T. för den aktuella dagen, då T:s hustru vårdade det sjuka barnet på sjukhus och T. själv varit hemma för tillsyn av ett friskt barn.

Försäkringsrätten för Södra Sverige fann i dom den 17 februari 1983 att utredningen visade att T:s son insjuknade under förmiddagen den 23 juni 1980 och att T. denna dag med anledning därav behövt avstå från förvärvsarbete med minst hälften men inte fullständigt. T. var därför berättigad till halv föräldrapenning för tillfällig vård av barn den 23 juni 1980.

KLAGOMÅLEN

I skrivelser till JO anförde T. i huvudsak följande.

Försäkringskassan hade vid sin handläggning av ärendet rörande föräldrapenning för den 23 juni 1980 åsidosatt sin kommuniceringsskyldighet. Om inte försäkringskassan gjort detta, hade han inte behövt anföra besvär hos försäkringsrätten. Kassan hade också i samband med ett sjukdomsfall den 21 februari 1981 underlåtit att delge honom uppgifter.

UTREDNING

Efter remiss anförde försäkringskassan i huvudsak följande.

Ärende rörande föräldrapenning 1980-06-23

Försäkringskassans beslut den 4 juli 1980 grundar sig på att T. inte behövt avstå från sitt arbete för att vårda sjukt barn.

Vid den kontroll som försäkringskassan vidtog med anledning av T:s besvärsskrivelse konstaterades, att barnet fött 1976 besökt lasarettet den 23 juni 1980. Av kopia på taxikvitton framgår att T. rest från bostaden till lasarettet den 23 juni 1980.

Emellertid har lokalkontoret i Helsingborg vid telefonsamtal med T:s arbetsgivare erhållit upplysning att T. den aktuella dagen var kompensationsledig och således inte behövt avstå från arbete för att vårda barn. Denna uppgift synes inte ha delgivits T.

Den 9 januari 1981 mottog försäkringskassan från Försäkringsrätten för Södra Sverige en kopia av intyg från T:s arbetsgivare, varav framgår att arbetsgivaren återtog sin tidigare lämnade uppgift.

Utbetalning av halv föräldrapenning, 60 kronor, skedde genom s. k. FK-anvisning, som var T. tillhanda den 3 mars 1983.

Sjukperioden 1981-02-18-24

T. sjukanmälde hos försäkringskassan de 18 februari 1981 och uppgav på blanketten "Försäkran för sjukpenning", S 2, att han skulle arbetat den 18, 19, 20, 21, 23 och 24 februari 1981 om han inte hade blivit sjuk.

Med stöd av lämnade uppgifter utbetalades sjukpenning för fem dagar till T. den 16 mars 1981.

Den 11 mars 1981 sände försäkringskassan en frånvarouppgift (MO 35) till T:s arbetsgivare, som i svar till försäkringskassan uppgav att T. skulle haft fridagar den 21 och 22 februari 1981 om han inte blivit sjuk.

T. synes ej ha blivit delgiven de uppgifter som arbetsgivaren lämnat försäkringskassan.

Därefter företagen ytterligare utredning utvisade att T. skulle arbetat den 21 februari 1981 om han inte blivit sjuk, varför försäkringskassan beslutade, med stöd av bestämmelserna i 20 kap 11 § lagen om allmän försäkring i dess lydelse före den 1 april 1982, att T. var berättigad till sjukpenning jämväl för den 21 februari 1981.

BEDÖMNING

JO Sverne anförde i beslut den 22 november 1983 följande.

Beträffande föräldrapenningärendet har försäkringskassan efter det att T. anfört besvär över beslutet den 4 juli 1980 företagit en kompletterande utredning. Kassan har därvid fått T:s uppgifter i besvärslagan att sonen insjuknat under dagen den 23 juni 1980 och besökt akutmottagningen vid två tillfällen bekräftade. Dessa uppgifter talade för att T. skulle ha rätt till föräldrapenning för den aktuella dagen. Emellertid har T:s arbetsgivare vid denna utredning uppgivit att T. inte skulle ha arbetat denna dag, en omständighet som i sin tur utesluter rätt till ifrågavarande förmån. Sistnämnda uppgift har inte kommit T. till del genom kassans försorg.

Enligt den före den 1 april 1982 gällande lydelsen av 20 kap. 11 § lagen om allmän försäkring skulle kassan, när besvär anförts av enskild, ta upp det överklagade beslutet till ny prövning. Ändring fick därvid ske endast i enlighet med klagandens yrkande. Om sådan ändring gjordes, ansågs besvären förfallna. Ändrades inte beslutet skulle kassan översända besvären med eget yttrande till försäkringsrätten.

Dessa bestämmelser innebar således att ett ärende anhängiggjorts hos kassan genom att besvär anförts. Handläggningen skulle ske i enlighet med förvaltningslagens bestämmelser. Om ändring skedde, kunde kommunikering underlåtas med stöd av undantagsbestämmelsen i 15 § första stycket 1 förvaltningslagen. Om kassan fann att ändring helt i enlighet med klagandens yrkande inte kunde ske, måste kassans prövning anses gå klaganden emot. Frågan är då i vad mån kommuniceringsskyldighet åvilat kassan vid denna utgång, som även den innefattar ett ställningstagande, ett beslut, från kassans sida. Den omständigheten att prövningen resulterade i ett yttrande till rätten och inte i något beslut till klaganden gör enligt min mening inte att något av undantagen från kommuniceringsskyldigheten är tillämpligt. Jag finner därför att om något tillförts omprövningsärendet av annan än klaganden själv skulle han ha beretts tillfälle att yttra sig över detta innan kassan yttrade sig till rätten.

T. har i omprövningsärendet inte beretts tillfälle att yttra sig över uppgiften från sin arbetsgivare att T. inte skulle ha arbetat den 23 juni 1980. Kassan har således brutit i sin kommuniceringsskyldighet.

Vid min granskning av kassans handlingar rörande det den 18 februari 1981 anmälda sjukdomsfallet har inte heller jag kunnat finna dokumenterat att arbetsgivarens uppgift att T. skulle ha haft fridag den 21 februari 1981 har delgivits T. innan kassan fattade sitt beslut den 19 mars 1981. Kassan har således brutit i sin kommuniceringsskyldighet även beträffande denna uppgift.

Jag har i detta ärende funnit att kassan i två ärenden inte iakttagit sin kommuniceringsskyldighet. Då uppgifterna varit av avgörande betydelse för ärendenas utgång och dessutom visat sig vara felaktiga, finns det anledning att se allvarligt på detta. Jag anmodar därför kassan att i fortsättningen iaktta kommuniceringsreglerna noggrant. Klagoärendet här belyser kommuniceringsreglernas betydelse för en snabb och säker handläggning. Med hänsyn till utgången i försäkringsrätten i föräldrapenningärendet är det – på grund av det vid den tiden gällande förbudet för kassan att vid omprövning göra annan ändring än den yrkade – visserligen inte sannolikt att T. kunnat komma till sin rätt utan prövning i försäkringsrätten. Det är dock inte uteslutet att handläggningen där kunnat gå snabbare om kommunikering skett. Om kommunikering skett i ärendet angående sjukdomsfallet i februari 1981 hade T. inte behövt besvara sig och någon omprövning i det ärendet hade inte behövt ske.

Beslutsmotivering i arbetsskadeärende, dels i det ursprungliga beslutet, dels i beslut efter omprövning

(Dnr 2351-1983)

I en anmälan till JO gjorde Lasse Månsson gällande att Stockholms läns allmänna försäkringskassas beslut den 7 juni 1982 i ett arbetsskadeärende rörande Ö. var bristfälligt motiverat. Månsson bifogade kopior av handlingar i kassans ärende, bl. a. beslutet den 7 juni 1982 och kassans beslut efter omprövning den 25 april 1983.

Beslutet den 7 juni 1982 innehöll följande.

Till försäkringskassan har anmälts, att Ni genom skadlig inverkan i arbetet ådragit Er inflammation i höger armbåge. Men anledning härav har kassan prövat frågan om Er rätt till ersättning enligt lagen om arbetsskadeförsäkring.

Därvid har kassan, med stöd av inkomna handlingar, funnit att sjukdomen inte kan anses ha orsakats genom sådan skadlig inverkan i arbetet, som avses i 2 kap. 1 § första stycket lagen om arbetsskadeförsäkring. Någon ersättning enligt nämnda lag kan därför inte tillerkännas Er.

Beslutet efter omprövning den 25 april 1983 innehöll en redogörelse för vad som förevarit i Ö:s ärende. Härefter angavs att inga nya omständigheter framkommit, som kunde påverka den tidigare bedömningen och att pensionsdelegationen beslutat vidhålla det tidigare fattade beslutet.

Efter remiss inkom kassan med yttrande.

I beslut som meddelades den 21 maj 1984 anförde JO Sverne följande.

Prövningen i arbetsskadeärenden sker i två steg. I det första steget prövas enligt 2 kap. 1 § lagen om arbetsskadeförsäkring (LAF) om den försäkrade varit utsatt för olycksfall eller annan skadlig inverkan i sitt arbete. Endast om så anses vara fallet prövas enligt den särskilda bevisregeln i 2 kap. 2 § nämnda lag om samband föreligger mellan den försäkrades besvär och olycksfallet eller den skadliga inverkan. Det är viktigt att prövningen i det första steget hålls isär från prövningen i det andra.

Formuleringen "inte kan anses ha orsakats" i kassans beslut den 7 juni 1982 leder närmast tanken till att kassan gjort en sambandsbedömning. Hänvisningen till 2 kap. 1 § LAF tyder dock på att kassan funnit att den försäkrade inte varit utsatt för skadlig inverkan i sitt arbete.

I yttrandet hit uppger försäkringskassan att pensionsdelegationens beslut inneburit att Ö. inte kunde anses ha varit utsatt för skadlig inverkan i sitt arbete och att beslutsmeddelandet tyvärr utformats rutinmässigt efter en mall. Även kassan synes alltså mena att beslutet den 7 juni 1982 fått en otillfredsställande motivering. Genom att delge den försäkrade föredragandens förslag till beslut, vilket jag rekommenderat i ett tidigare ärende här, anser sig kassan iakttä den ovan beskrivna ordningen för prövningen i

arbetsskadeärenden. Jag utgår från att kassan också ser till att motiveringen i beslutsmeddelandet ansluter till de skäl som delegationen grundar sitt beslut på och inte innehåller formuleringar som kan vilseleda läsaren om beslutets innebörd. Med dessa uttalanden lämnar jag frågan om motiveringen i beslutet den 7 juni 1982.

Även i fråga om beslutet efter omprövning den 25 april 1983 vidgår kassan att beslutsmotiveringen inte är tillfyllest. På grund av arbetsanhopning har kassan inte ägnat beslutsmotiveringen tillbörlig omsorg. Detta är olyckligt. Kassan säger sig emellertid numera ägna mer tid åt utformningen av omprövningsbeslut.

Jag vill i detta sammanhang redovisa vad som anfördes om motivering av beslut efter omprövning i propositionen 1981/82:88 (s. 20).

Meningen är vidare att omprövningsbeslutet skall innehålla en beslutsmotivering som mera direkt tar sikte på den argumentation som den försäkrade har åberopat till stöd för sin talan. Även om det nya beslutet alltså inte leder till någon ändring, kan i vart fall den utförliga beslutsmotiveringen leda till att den försäkrade får förståelse för beslutet och därför avstår från att klaga.

Dessa uttalanden kan inte tas till intäkt för att kassan får ta lättare på motiveringen av det ursprungliga beslutet. Beträffande det beslutet gäller under alla förhållanden förvaltningslagens krav.

Om det ursprungliga beslutet försetts med en tillfredsställande motivering, kan och bör kassan i omprövningsbeslutet koncentrera sig på de argument som framförts i omprövningsförfarandet. Har sådana argument inte framförts, bör kassan enligt min mening kontrollera det tidigare beslutets motivering och vid behov komplettera denna.

I Ö:s ärende hade några egentliga argument inte förts fram i omprövningsförfarandet. Kassan hade enligt min mening ändå bort klarlägga sin inställning till ärendet i beslutet den 25 april 1983 med hänsyn till utformningen av det ursprungliga beslutet.

Fråga om inhibition av försäkringskassas beslut vid kassans omprövning av beslutet och kassans åtgärder med anledning av besvär över beslut efter omprövning

(Dnr 3070-1982)

I ett brev till JO riktade Claes Ljungh klagomål mot Uppsala läns allmänna försäkringskassas handläggning av ett ärende om hustrutillägg till hans mor, Lucia Ljungh. Kassan hade meddelat beslut i ärendet den 21 juni 1982 och – efter omprövning – den 23 september 1982.

Efter remiss yttrade sig kassan i klagoärendet. Kassan anförde bl. a. följande.

En omprövningsskrivelse med inhibitionsyrkande skall sändas till försäkringsrätten för prövning på samma sätt som gäller för begäran om inhibition vid besvär över omprövningsbeslut. I omprövningsskrivelsen från pensionstagarens ombud daterad den 6 september 1982 framgår att man, i den händelse kassan avslår yrkandena i försäkringsfrågan, tar upp yrkande om inhibition av kassans beslut. Kassan borde därför efter att man prövat ärendet i försäkringsnämnden och meddelat omprövningsbeslut ha översänt omprövningsskrivelsen till försäkringsrätten för att rätten skulle ha haft möjlighet att pröva frågan om inhibitionsyrkandet.

Vad gäller frågan om försäkringsnämnden och kassan borde ha prövat ärendet efter det att besvär anförts, så har bedömts att det har varit befogat att handlägga ärendet i nämnden på nytt med hänsyn till att det är ett svårbedömt ärende. Ärendet är behandlat i nämnden och översänt till försäkringsrätten inom den rekommenderade tidsramen tre veckor för ärenden med inhibitionsyrkande.

Det är inte obligatoriskt att nämnden behöver avge yttrande när ett omprövningsbeslut har överklagats. Kassan har tolkat detta så att nämnden kan yttra sig i ett ärende utan att det behöver ha tillförts nya uppgifter. Allmänt sett bör svårbedömda ärenden och ärenden där nya uppgifter framkommit behandlas i nämnden.

Den 1 april 1982 trädde den nya lagen i kraft och ifrågavarande ärendetyp omprövning med inhibitionsyrkande är mycket ovanlig och detta ärende är det första att tillämpas enligt den nya lagen och osäkerhet att tolka den nyligen gjorda lagändringen har påverkat handläggningen i den del som avser inhibitionsyrkandet i omprövningsskrivelsen.

Klagomålen remitterades till riksförsäkringsverket, som i yttrande den 12 juli 1983 anförde följande i de här aktuella frågorna.

Såvitt avser frågan om kassan handlagt det i omprövningsärendet framställda inhibitionsyrkandet på ett riktigt sätt anser verket att kassan inte hade behörighet att pröva detta yrkande. (Jfr prop 1981/82:88, s. 39). I förevarande ärende har pensionstagaren yrkat inhibition av kassans beslut att reducera hustrutillägget vid händelse av ett avslag. Det synes helt klart att kassan inte i omprövningsbeslutet kan bevilja inhibition eller avslå ett sådant yrkande. Kassan borde i sitt omprövningsbeslut ha förklarat att frågan om inhibition måste avgöras av försäkringsrätten och hänvisat till bevärsmöjligheten.

Nästa fråga gäller om kassan, efter att besvär anförts, hade bort företa en prövning av det omprövningsbeslut som meddelats den 23 september 1982 och därefter avge yttrande till försäkringsrätten. Allmänt synes det inte finnas något hinder för kassan att, trots att besvär anförts, ändra ett beslut enligt 20 kap 10 a § lagen om allmän försäkring. Nya uppgifter kan ha tillkommit i besvärsskrivelsen. Inte heller synes kassan (försäkringsnämnden) vara lagligen förhindrad att lämna ett kompletterande yttrande. Normalt sett skall det dock inte behövas eftersom ärendet bör vara noggrant penetrerat före omprövningsbeslutet.

I föreliggande ärende borde kassan — bl. a. med tanke på inhibitionsyr-

kandet – utan dröjsmål ha skickat besvärshandlingarna till försäkringsrätten. Rätten kan ju för övrigt med stöd av 13 § förvaltningsprocesslagen begära yttrande från kassan.

Vid ärendets avgörande den 21 maj 1984 anförde JO Sverne följande i dessa frågor.

I samband med att Lucia Ljungh utvecklade sin talan i omprövningsförandet framställde hon följande yrkande: "Vidare så begär jag vid hänsyn till avslag på mitt yrkande inhibition av kassans beslut att reducera mitt hustrutillägg."

I prop. 1981/82:88 sägs följande (s. 39).

Lagrådet har vidare ifrågasatt om det inte i 20 kap. 13 § AFL borde införas en regel som gör det möjligt för försäkringskassan att inhibera ett beslut som den försäkrade har begärt att få omprövat, särskilt i vissa fall där kassans första beslut är av förpliktande natur. Med anledning härav vill jag erinra om att nu gällande omprövningsregler i och för sig också skulle kunna fordra en sådan regel. Vid omprövning enligt nuvarande regler har något sådant behov emellertid inte visat sig i praktiken. Dock förekommer det, om än i mycket begränsad omfattning, att det i en besvärslaga framställs ett inhibitionsyrkande. Enligt anvisningar av riksförsäkringsverket skall kassan i den situationen omedelbart eller senast inom tre veckor fullgöra den nuvarande omprövningen enligt 20 kap. 11 § och sedan sända över handlingarna till försäkringsrätten, som då får pröva bl. a. inhibitionsfrågan. Denna ordning har visat sig fungera väl i praktiken.

De omprövningsregler som har upptagits i det remitterade förslaget fordrar visserligen mer ingående överväganden från kassans sida än de nuvarande reglerna. Jag vill emellertid understryka att utredningen självfallet skall vara avslutad redan när det första beslutet fattas. På omprövningsstadiet bör det därför normalt inte finnas behov av att komplettera utredningen. I vart fall bör en sådan komplettering klaras av så snabbt att hela omprövningsproceduren är slutförd inom den tidsram på tre veckor som enligt det tidigare sagda gäller i dag när det har framställts ett inhibitionsyrkande. Mot den bakgrunden bör ett inhibitionsyrkande lika snabbt komma under försäkringsrättens prövning med de regler som har upptagits i det remitterade förslaget som i det nuvarande systemet. En möjlighet till inhibition redan i kassan är därför enligt min mening inte påkallad.

Dessa uttalanden måste uppfattas så, att försäkringskassan inte har möjlighet att förordna att det beslut, som begärs omprövat, inte skall verkställas i avvaktan på kassans beslut efter omprövning. Mot denna bakgrund framstår kassans behandling av inhibitionsyrkandet som felaktig. Kassans uttrycksätt i beslutet efter omprövning och i yttrandena hit anger också att kassan åtminstone under hösten 1982 haft en felaktig uppfattning om hur ett inhibitionsyrkande bör hanteras.

Ett yrkande om att det beslut, som begärs omprövat, inte skall verkställas i avvaktan på kassans omprövning bör enligt min mening avvisas av kassan. Sedan kassan meddelat beslut efter omprövning kan det hos kas-

san framställda inhibitionsyrkandet – även om de ovan redovisade uttalandena i prop. 1981/82:88 synes antyda denna möjlighet – inte komma under försäkringsrättens prövning utan att den försäkrade besvärat sig över omprövningsbeslutet.

I detta sammanhang finns det emellertid anledning att fundera över vilken inverkan bestämmelsen i 20 kap. 13 § femte stycket lagen om allmän försäkring har på kassans möjligheter att påverka verkställigheten av meddelade beslut.

I nämnda lagrum sägs att beslut av bl. a. allmän försäkringskassa skall gälla omedelbart, *om inte annat föreskrivits i beslutet*.

Bestämmelsen innebär att kassan har möjlighet att själv disponera över beslutets verkställighet. Bestämmelsen gör inte skillnad på ursprungliga beslut och beslut efter omprövning. Omprövningsreglerna hindrar inte att kassan i omprövningsförfarandet prövar frågan om beslutet skall kunna verkställas omedelbart eller först när det vunnit laga kraft. Man kan därför tänka sig att kassans omprövning inte leder till annan ändring än att kassan förordnar att det ursprungliga beslutet inte skall gå i verkställighet förrän omprövningsbeslutet vunnit laga kraft.

I praktiken synes förordnaden av nämnt slag inte kunna ha aktualitet i särskilt många fall. Om omprövningen leder till ändring av det tidigare beslutet saknas p. g. a. förbudet mot ändring till klagandens nackdel anledning att inte låta denna ändring få omedelbar verkan. Jag kan emellertid inte utesluta att kassan genom argument från den försäkrades sida försätts i en sådan tveksamhet om det tidigare beslutets bärkraft, att kassan skulle vilja avvakta ett ställningstagande av högre instans, innan verkställighet sker, även om kassan anser att argumenten inte är tillräckliga för att föranleda någon materiell ändring.

Detta synsätt innebär att kassan kan pröva frågan om verkställighet i viss utsträckning och detta även utan yrkande av part. Ett förordnande av kassan angående verkställighet i beslutet efter omprövning kan emellertid inte helt inordnas i inhibitionsinstitutet av det skälet att ett sådant förordnande endast kan meddelas i samband med ett beslut i sakfrågan.

Med hänsyn till det sagda och till yrkandets utformning finner jag inte grund för att kritisera kassan för att kassan i samband med omprövningen tagit upp verkställighetsfrågan till bedömning.

I fråga om kassans åtgärder med anledning av anförda besvär delar jag riksförsäkringsverkets uppfattning. Även om kassan alltså inte varit lagligen förhindrad vare sig att ändra beslutet med stöd av 20 kap. 10 a § lagen om allmän försäkring eller att yttra sig till rätten kan det inte anses lämpligt att kassan självmant yttrar sig till rätten. Det bör ankomma på försäkringsrätten att inhämta yttrande från kassan om detta bedöms erforderligt.

Vid försäkringsnämndens behandling av ärendet den 23 november 1982 företog nämnden enligt vad formuleringarna i beslutet anger i realiteten ärendet till ny omprövning enligt 20 kap. 10 § lagen om allmän försäkring.

(I beslutet sägs att kassan prövat ärendet enligt 20 kap. 10 a § och 20 kap. 11 § lagen om allmän försäkring.) Nämnden har i denna del givit sig in på en prövning som man inte haft laglig möjlighet att göra. Att ärendet ansetts svårbedömt rättfärdigar inte en sådan prövning. Med hänsyn till de omständigheter som kassan angivit i sitt senare yttrande hit finner jag emellertid inte anledning till ytterligare kritik utöver den som ligger i det sagda.

En allmän försäkringskassa har avvisat besvär såsom för sent anförda utan att utreda när den försäkrade fått del av det överklagade beslutet

(Dnr 668-1983)

Vid en inspektion av Kristianstads läns allmänna försäkringskassa granskades ett antal omprövningsärenden på centralkontorets sjukförsäkringsavdelning. I ett ärende rörande sjukpenninggrundande inkomst för A. iaktogs att kassan avvisat A:s besvär över kassans beslut den 8 februari 1982 såsom för sent anförda utan att det i akten fanns någon uppgift om när A. fått del av beslutet.

I ett yttrande den 29 mars 1983 uppgav kassan att frågan när A. fått del av beslutet inte utreddes, eftersom A. i besvärsskrivelsen angav att han p. g. a. psykiska problem inte kunde överklaga beslutet tidigare.

JO Sverne anförde i beslut den 3 november 1983 följande.

Då ett beslut sänds utan mottagningsbevis är den försäkrades uppgift om när han fick del av beslutet av avgörande betydelse för beräkningen av besvärstid. Enligt min mening är det naturligt att den försäkrade tillfrågas just om detta som en första åtgärd, när en besvärsskrivelse synes ha inkommit för sent. Den försäkrades eget påstående lär – som riks-försäkringsverket påpekat i sitt av kassan citerade material – ofta få godtagas.

I A:s ärende har kassan avvisat A:s besvär såsom för sent inkomna utan att klarlägga den väsentliga frågan när han fick del av beslutet. Jag anser att kassan bort fråga A. när han fick del av beslutet.

*

Frågan om retroaktiva utbetalningar av allmän pension och skatteeffekterna för den enskilde i samband därmed har behandlats av JO i ett ärende som redovisas under avsnittet Taxering s. 294.

IV. Förvaltningen i övrigt

JO: s tillsynskompetens m. m.

I likhet med tidigare år lämnas en redogörelse för ärenden där justitieombudsmännen tagit ställning i frågor om JO: s tillsynskompetens.

I ett ärende riktades klagomål mot försvarets civilförvaltnings sätt att handlägga frågor om ersättning för skada under militärtjänstgöring och sättet att utföra statens talan i skadeståndsmålet. Civilförvaltningen hade anlitat en utomstående person som rättegångsombud. JO Holstad anförde inledningsvis i sitt beslut följande.

Det finns inte någon föreskrift i lag eller annan författning som utgjort hinder för civilförvaltningen att anlita en utomstående person som rättegångsombud. Något annat skäl till kritik mot civilförvaltningen för att man gjort så i detta fall föreligger inte heller.

I och för sig gäller att ett enskilt ombud inte står under JO: s tillsyn och följaktligen inte kan bli föremål för något ingripande från min sida med anledning av sitt agerande i en process. Den omständigheten att en offentlig myndighet som har att föra statens talan anlitar en advokat eller annat enskilt ombud medför dock givetvis inte att myndigheten befrias från allt ansvar för processföringen. Jag anser mig därför vara oförhindrad att ta upp klagomålen i berörda delar.

I klagomål uttalades misstanke om att en *tolk* skulle ha brutit mot tystnadsplikt. Från Stockholms invandrarförvaltning inhämtades att den person det gällde utfört arbete som free-lancetolk åt invandrarförvaltningen och att denna efter viss undersökning inte funnit anledning till någon vidare åtgärd. JO Holstad uttalade följande.

JO: s tillsyn omfattar offentliga myndigheter och befattningshavare hos sådana samt i viss utsträckning även annan som innehar tjänst eller uppdrag, nämligen i den mån därmed följer myndighetsutövning. Uppdragstagare av det slag som särskilt anlitate tolkar utgör står däremot inte i den verksamheten under tillsynen. Jag kan alltså inte pröva om den berörda tolken gjort sig skyldig till brott mot tystnadsplikt. Vad i övrigt gäller invandrarförvaltningens befattning med saken har jag inte funnit anledning till någon ytterligare åtgärd från min sida.

En anmälan med kritik i olika hänseenden mot Medlefors *folkhögskola* i Skellefteå upptogs inte till prövning i sak. JO Holstad anförde följande i sitt beslut.

Den fråga jag först har att ta ställning till är om den aktuella skolan står under min tillsyn. Under JO: s tillsyn står nämligen bara statliga och

kommunala myndigheter, befattningshavare vid sådana myndigheter och andra som innehar tjänst eller uppdrag varmed följer myndighetsutövning.

Skolöverstyrelsen har på begäran översänt ett av styrelsen fastställt reglemente för Medlefors folkhögskola. Av reglementet framgår att Föreningen Norrlands arbetares folkhögskola är huvudman för skolan. Föreningen är inte en statlig eller kommunal myndighet och skolan står följaktligen inte under JO: s tillsyn. Inte heller kan de åtgärder Ni beskriver i Ert brev anses utgöra myndighetsutövning. Mot denna bakgrund har jag beslutat att inte ta upp Era klagomål till prövning.

Klagomål mot Björkviks *vårdhem*, Höör, upptogs inte till prövning i sak, då vårdhemmet inte ägs av sjukvårdshuvudman utan drivs enskilt. Inte heller prövades klagomål mot förhållandena på *riksförsäkringsverkets* sjukhus i Tranås, då sjukhuset drivs av ett aktiebolag.

Enligt 2 § instruktionen (1975: 1057) för justitieombudsmännen omfattar tillsynen i fråga om krigsmän endast befäl av lägst överfurirs grad och de som innehar motsvarande tjänsteställning. Ubåtsjakten i Karlskrona skärgård gav upphov till anmälningar mot militära ingripanden. En anmälan gällde en militärpolispatrull, som hade stoppat en begravningsbil och undersökt likkistan. Denna anmälan upptogs inte till prövning, då patrullen av värnpliktiga stod under befäl av en värnpliktig furir.

Klagomål mot *stiftelser, föreningar, förbund, politiska och fackliga organisationer* och deras *funktionärer* m. fl. har inte prövats i sak med hänvisning till att de inte omfattas av JO: s tillsyn. I en anmälan togs upp frågan om möjligheten att använda ett visst flygfält. Anmälaren gjorde gällande att vederbörande länsstyrelse hade det slutliga ansvaret i saken då en viss person ingick "såsom länsstyrelsens delegat" i en viss samfällighetsförening. JO Holstad anförde följande.

Enligt 31 § lagen (1973: 1150) om förvaltning av samfälligheter får länsstyrelsen utse en ledamot eller, under vissa förutsättningar, flera ledamöter i styrelsen för samfällighetsförening. Detta innebär emellertid inte att en sådan styrelseledamot i denna sin egenskap står under JO: s tillsyn.

JO Nilsson hade i ett ärende att ta ställning till kritik mot *utvecklingsfonden* i Stockholms län och en tjänsteman vid denna med anledning av att fonden hade avslagit en begäran om lån. JO Nilsson gav följande besked.

Det har hittills ansetts att utvecklingsfonderna (och därmed också deras tjänstemän) inte står under JO: s tillsyn. Den tillsynen omfattar utslutande myndigheter (och deras tjänstemän) och organ som i särskild ordning har anförtratts att utöva myndighet (typ Svensk Bilprovning AB). Utvecklingsfonderna är juridiskt sett konstruerade som stiftelser och som sådana enskilda, inte offentliga rättssubjekt.

Jag vet att det i den juridiska debatten har hävdats att utvecklingsfondernas verksamhet till viss del skulle vara att anse som myndighetsutövning, dvs. att de i de hänseendena skulle vara underkastade JO: s tillsyn. Frågan är svårbedömd men de skäl som har anförts för uppfattningen att fonderna

till en del i varje fall skulle ha myndighets ställning har inte övertygat mig. Jag ser inget skäl att f. n. gå ifrån den praxis som JO hittills har tillämpat, dvs. att behandla utvecklingsfonden i Stockholms län och dess tjänstemän som enskilda rättssubjekt och som sådana fallande utanför JO: s tillsyn. Jag tar med andra ord inte upp Er anmälan till utredning och prövning.

Som ytterligare exempel kan nämnas anmälningar riktade mot *Stiftelsen Samhällsföretag*, *Stiftelsen Bostadshus*, *Sveriges Riksidrottsförbund*, *Svenska Riksbyggen*, *Svenska Målareförbundet* och *Handelsanställdas Förbund*.

Klagomål mot statliga och kommunala aktiebolag har ofta förekommit. Endast under en förutsättning kan ett aktiebolag stå under JO: s tillsyn, nämligen om bolaget innehar ett uppdrag, varmed följer myndighetsutövning – tillsynen gäller då denna verksamhet. Klagomål har således avvisats mot *Radio Värmland* (sorterar under Sveriges Lokalradio AB, som är ett dotterföretag till Sveriges Radio AB), *Systembolaget*, *Gotlandsbolaget*, *Uppsalahem AB*, *AB Göteborgshem*, *Nyköpingsbyggen* och *Riksbyggen*, *Svenska Bostäder* och *Sigtunahem*, *Göteborgs stads Parkerings AB*, *Malmö kommunala Parkerings AB*, *Stockholms Auktionsverk*, *AB Umeå Energiverk*. Klagomål mot privata aktiebolag, banker, sparbanker, försäkringsbolag m. fl. har också avvisats med hänvisning till att de inte står under JO: s tillsyn. Som exempel kan nämnas *Stockholms Information Service*, *Svensk Handels- och Industriinformation*, *Jönköpings Juridiska Byrå AB*, *Inter Conto*, *Larmcentralen i Norrhottens län* (del av SOS Alarmerings AB), *Uppsala sparbank*, *Jordbrukets försäkringsbolag*. Som exempel på andra fall där klagomål avvisats utan prövning i sak, kan också nämnas anmälningar mot *generalsekreteraren i Svenska Röda Korset*, *butikskontrollant* på varuhus och *samebys styrelse*.

Radionämnden står under JO: s tillsyn. JO-anmälningar mot nämnden tar ofta sikte på nämndens bedömningar i beslut med anledning av kritik mot TV- och radioprogram. JO Holstads beslut i JO-anmälningar mot nämnden har i flera fall utformats på följande sätt (jfr för övrigt 1983/84 års ämbetsberättelse s. 221 och s. 223 angående JO: s ställningstaganden i bedömnings- och lämplighetsfrågor).

Radionämnden skall enligt sin instruktion genom efterhandsgranskning övervaka att de företag, som enligt 5 § första stycket radiolagen (1966: 755) har rätt att sända radioprogram i rundradiosändning från sändare här i landet (programföretag), utövar denna rätt i överensstämmelse med 6 § radiolagen och de närmare bestämmelser om programverksamheten som har tagits in i avtal mellan regeringen och företaget. Att JO har tillsyn över radionämnden innebär inte att JO är en överinstans till vilken nämndens beslut kan överklagas. JO kan alltså i regel inte överpröva nämndens beslut i sak. Vad JO i huvudsak kan pröva är om nämnden vid sin handläggning har överträtt gällande instruktion.

Från dessa utgångspunkter har jag i det Ni skriver inte funnit något som motiverar ett ingripande från min sida. Jag avskriver därför Era klagomål.

Slutligen bör nämnas att enligt 20 § instruktionen för justitieombudsmännen bör ombudsman ej ta upp till utredning förhållanden som ligger mer än två år tillbaka i tiden om det inte är från allmän synpunkt väsentligt att saken utreds. Bakgrunden till detta är reglerna om två-årspreskription beträffande disciplinpåföljder och för vissa brott i tjänsten, t. ex. vårdslös myndighetsutövning. I ett ärende fann JO Wigelius skäl att företa utredning angående en polismyndighets spaningsåtgärder med anledning av att en person år 1979 anmälts försvunnen. JO Wigelius betonade i sitt beslut vikten av att arbetsuppgifterna, när det gällde den polisiära handläggningen av sådana ärenden, inte fick en styvmoderlig behandling i initialskedet. Detaljerna under de inledningsvis utförda spaningarna fick enligt JO Wigelius mening inte slarvas över, eftersom de i ett senare skede kunde få en avgörande betydelse för ärendets vidare bedömning och handläggning.

Offentlighet och sekretess m. m.

Generellt överlämnande av uppgifter om enskilda hälsotillstånd och personliga förhållanden från sjukvårdsinrättning till primärvårdschef har ej ansetts förenligt med sekretesslagens bestämmelser
(Dnr 2984-1983)

Överläkaren P. G. Petzén överlämnade hit ett exemplar av en av Kalmar läns landstings sjukvårdsavdelning utarbetad anmälningsblankett "primärvårdsanmälan". Av en av landstingets kansli utarbetad informationsskrivelse framgår beträffande blankettens användning att syftet med denna är att informera primärvården om inneliggande patienter.

Av blanketten framgick att denna skulle ifyllas med vissa uppgifter om patienten bl. a. sjukdomsdiagnos och översändas inom tre dagar efter patientens inskrivning på sjukhuset till primärvårdsföreståndaren i patientens hemkommun.

I sin anmälan till JO anförde Petzén bl. a. följande. Blanketten skall med patientens fullständiga namn och personnummer med vederbörligen ifyllt diagnos och förslag till vårdplanering inskickas till en administrativ befattningshavare, nämligen primärvårdsföreståndaren. Ingenstans på blanketten framgår att patienten givit sitt tillstånd att medicinska uppgifter om honom/henne meddelas en instans, som inte ens med säkerhet kommer att ha något med patientens vård att göra. Ett stort antal patienter och på barnkliniken merparten sköts vid barnklinikens öppenvårdsmottagning och ej i distriktssjukvården. Om landstinget anser uppgifterna väsentliga för planering och statistik men inte behövliga i rent vårdsyfte för den enskilde patienten, kan det inte vara rätt att utlämna patienten för identifikation.

Under åberopande av det anförda hemstälde Petzén att JO skulle pröva om blanketterutinen var i överensstämmelse med sekretesslagen.

Med anledning av anmälan begärdes upplysningar från Kalmar läns landsting. I ett av sjukvårdsdirektören Bengt Bengmark undertecknat remissvar uppges bl. a. följande.

För att förbättra samarbetsrutinerna mellan länsjukvården och primärvården inom Kalmar läns landsting har bl. a. utarbetats ett blankettset bestående av en anmälningsdel och en remissdel. Blankettsetet skall användas enbart i syfte att planera för fortsatt vård inom primärvården efter utskrivning av patienten från sjukhuset. Genom ett beklagligt förbiseende blev dock anvisningarna på blankettens baksida inte helt korrekt utformade. Av anvisningarna framgick inte att blanketten var avsedd endast för de patienter som förväntas behöva fortsatt vård inom primärvården.

Förbiseendet uppmärksammades genom överläkare Petzéns JO-anmälan. Med anledning av den uppkomna situationen skickades omgående ett

brev till berörda med information om att nya blanketter skulle tryckas och att de felaktiga skulle makuleras. I stället för att makulera 35 000 felaktiga exemplar av blankettsetet har hälso- och sjukvårdsavdelningen nu låtit utarbeta nya anvisningar på självhäftande klisteretiketter att sättas över de tidigare anvisningarna. Av de ändrade anvisningarna framgår vilka patienter som berörs av anmälan/remiss till primärvården samt den förutsättningen vad beträffar anmälan att patienten lämnat sitt medgivande till att uppgifter lämnas ut. För att ytterligare understryka vikten av att patientens medgivande inhämtas kommer det i en omsider omtryckt upplaga av blankettsetet att finnas utrymme för kryssmarkering för detta på blankettens framsida.

Vid ärendets avgörande den 28 december 1983 gjorde JO Sverne följande bedömning.

Såsom anmälningsrutinerna från början planerades anser jag att dessa inte stod i överensstämmelse med sekretesslagens bestämmelser om sekretess inom hälso- och sjukvården. Av nu utformade anvisningar framgår att det krävs patientens medgivande för att vidarebefordra ifrågasvarande uppgifter. Med hänsyn till vad sålunda upplysts finner jag ej anledning till vidare ingripande utan avslutar ärendet.

Läkare får i princip ej kräva att patienten skall läsa sin sjukjournal i läkarens närvaro

(Dnr 3407-1981)

I ett ärende som gällde klagomål mot ett sjukhus för dröjsmål med utlämnande av sjukjournal framgick att vederbörande läkare, då hon fick del av sökandens (G.) begäran att få ta del av journalen rörande sin minderåriga dotter, föreslog G. att de tillsammans skulle gå igenom journalen och att G. uppfattat detta som ett villkor.

Med anledning härav anförde JO Sverne vid ärendets avgörande den 16 september 1983 i denna del följande.

I andra ärenden hos JO, som gällt klagomål angående handläggning av begäran att få ta del av sjukjournaler, har framkommit att läkare i många fall som villkor för utlämnande ställer krav på att patienten skall gå igenom sjukjournalen tillsammans med läkaren eller annan sjukvårdspersonal. Med anledning härav vill jag säga följande.

Det ligger i sakens natur att det kan vara svårt för en patient att förstå allt vad som är skrivet i en sjukjournal. Det kan därför förväntas att man från sjukhusets sida går patienten tillhanda med upplysningar om journalens innehåll om patienten önskar detta. Däremot får sjukhuset inte uppställa som villkor att en patient endast får se sjukjournalen under sakkunnigt överinseende.

En annan sak är att om det gäller en originalhandling och man från

sjukhusets sida vill förvissa sig om att denna inte förstörs eller bortförs man från myndighetens sida kan avdela en person för att närvara vid genomgången av handlingen. Något sådant var inte aktuellt i detta fall, eftersom det rörde sig om en begäran att få kopia av handlingar.

Av 7 kap. 3 § framgår att sekretess inom hälso- och sjukvården gäller också i förhållande till patienten själv ifråga om uppgifter om hans hälsotillstånd om det med hänsyn till ändamålet med vården eller behandlingen är av synnerlig vikt att uppgiften inte lämnas till honom. Det kan tänkas fall där sådan skada som avses i 7 kap. 3 § sekretesslagen endast kan undanröjas genom att en läkare för patienten förklarar innehållet i en sjukjournal, då patienten får ta del av denna. I ett dylikt fall kan man således uppställa ett villkor att läkare eller annan sjukvårdspersonal skall närvara vid genomgången av journalen och förklara dess innehåll. Det skall då observeras att detta innebär en inskränkning i patientens rätt att ta del av journalen och att patienten därför kan begära att ett sådant villkor överprövas hos sjukhusdirektionen. Över direktionens beslut kan sökanden anföra besvär enligt bestämmelserna i tryckfrihetsförordningen och sekretesslagen.

Ett villkor av det slag som nu diskuterats kan uppställas även vid utlämnande av uppgifter eller handlingar till patientens ställföreträdare t. ex. vårdnadshavare för det barn uppgifterna gäller.

Som tidigare sagts förelåg inget hinder från sekretessynpunkt för G. att få del av sjukjournalen. I hennes fall fanns således ingen som helst laglig grund för att kräva att hon skulle gå igenom journalen tillsammans med ansvarig läkare. Jag finner därför att sjukhusets handläggning av ärendet ger anledning till allvarlig kritik.

Utlämnande av bl. a. sjukhusjournaler från försäkringskassa till företagshälsovården

(Dnr 2616-1983)

I ett brev, som kom till JO den 27 september 1983, uppgav Berndt Weckström att han vid ett besök hos företagshälsovården den 21 september 1983 sett att kopior av hans journal från Huddinge sjukhus fanns där. Weckström uppgav vidare att Stockholms läns allmänna försäkringskassa lämnat ut journalkopiorna till företagshälsovården. Detta skulle enligt försäkringskassan ha skett helt i enlighet med kassans praxis. Weckström, som inte lämnat sitt medgivande till detta, ifrågasatte om förfarandet var förenligt med sekretesslagen och anhöll om JO:s utredning av frågan. Weckström hävdade att kassan efter att ha inhämtat hans samtycke borde ha gjort en sammanställning av de aktuella medicinska uppgifterna i stället för att överlämna journalkopior.

Efter remiss anförde försäkringskassan i huvudsak följande.

Weckström sjukanmälde sig den 21 augusti 1980 på grund av ryggsjukdom. Sjukskrivning skedde kontinuerligt under utredningstid vid ortopedmottagningen, Huddinge sjukhus.

Weckström opererades den 9 juni 1982 med fortsatt sjukskrivning som följd.

Den 25 oktober 1982 fattades beslut om avslag avseende anmäld arbets-skada.

Den 7 januari 1983 inkom läkarutlåtande om hälsotillstånd utfärdat av läkare vid ortopediska kliniken, Huddinge sjukhus. I utlåtandet angavs bl. a. att kontakt snarast borde tas med arbetsplatsen i syfte att få till stånd en omplacering av Weckström under januari-februari månad 1983.

Kontoret tog kontakt med arbetsgivaren den 18 januari 1983.

Den 25 januari 1983 kontaktades kontoret av en personalkonsulent hos arbetsgivaren. Denne begärde att kontoret skulle sända kopior av läkarutlåtanden och journaler till en läkare vid företagshälsovården. Detta ansågs nödvändigt för att frågan om Weckströms omplacering skulle kunna bli föremål för diskussion i anpassningsgruppen.

Samma dag prövade kontoret med utgångspunkt från 7 kap. 7 § sekretesslagen, om begärda handlingar kunde lämnas ut till läkaren ifråga. Kontoret beslutade därvid att lämna ut kopior av journaler från Huddinge sjukhus röntgenavdelning respektive ortopedkliniken (mottagning) samt två läkarutlåtanden om hälsotillstånd utfärdade av läkare vid ortopediska kliniken, Huddinge sjukhus.

Följande kommentarer lämnas med anledning av kontorets handläggning av ärendet.

Kontorets bedömning att ett utlämnande av begärda handlingar till läkare vid företagshälsovården vid LM Ericsson, inte innebar att Weckström eller någon honom närstående lider men, anser kassan vara korrekt. Ur rehabiliteringssynpunkt var det av väsentlig betydelse för Weckström att den läkare som skulle delta i diskussionerna i anpassningsgruppen utan onödigt dröjsmål fick kunskaper om det medicinska händelseförloppet samt fick aktuell medicinsk status klar för sig. Under sådana förhållanden föreligger det inte någon skyldighet för kontoret att fråga Weckström om och på vilket sätt utlämnande kan ske. Däremot hade det varit lämpligt om kontoret upplyst Weckström om att handlingarna delgivits läkare vid företagshälsovården samt varför detta skett.

I det fall en prövning enligt 7 kap. 7 § sekretesslagen lett till att handlingarna inte kunnat utlämnas hade utlämnande ändå kunnat ske, men då med stöd av 1 kap. 5 § sekretesslagen. Motiveringen hade då varit att åtgärden var nödvändig att vidta för att kontoret på ett effektivt sätt skulle kunna uppfylla de krav som ställs i 2 kap. 11 § lagen om allmän försäkring.

Sammanfattningsvis anser kassan således att lokalkontoret i Södertälje inte gjort sig skyldig till brott mot sekretesslagen när man, utan att inhämta Weckströms medgivande, beslutade utlämna begärda handlingar till läkare vid LM Ericssons företagshälsovård.

JO Sverne anförde följande i ett beslut som meddelades den 25 maj 1984.

Den i detta ärende aktuella frågan diskuterades i samband med min inspektion av Norrbottens läns allmänna försäkringskassa den 7–11 juni 1982. Kassan hade i rehabiliterande syfte samverkan med LKAB och dess företagshälsovård och väckte frågan om formerna för denna samverkan

var förenliga med sekretesslagen. I protokollet över inspektionen lät jag anteckna följande.

Huvudbestämmelsen om sekretess för försäkringskassornas del återfinns i 7 kap. 7 § sekretesslagen (SkrL). Enligt denna paragraf gäller i ärende enligt lagstiftningen om allmän försäkring eller arbetsskadeförsäkring eller om annan jämförbar ekonomisk förmån för enskild sekretess för uppgift om någons hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det kan antas att den som uppgiften rör eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. Med men avses i första hand sådana skador som att bli utsatt för andras missaktning, om ens personliga förhållanden blir kända för andra. Utgångspunkten för om men föreligger skall vara den försäkrades egen upplevelse (se prop. 1979/80: 2 s. 83 och 90). Även om en tjänsteman skulle anse det vara till nytta för den försäkrade att uppgifterna om honom lämnas till annan myndighet eller till hans arbetsgivare, så att dessa kan hjälpa honom, är det således inte säkert att detta är förenligt med sekretessreglerna.

Uppgifter i rehabiliteringsärenden är många gånger av sådan art att det kan antas att den försäkrade upplever det som obehagligt att andra får kännedom om dessa uppgifter. Om dessa uppgifter redan är kända av den andra myndigheten eller av arbetsgivaren, lägger sekretesslagen dock inte hinder i vägen för att uppgifterna diskuteras i samband med frågan om rehabilitering. I sådant fall sker ju inte något röjande av uppgifterna. Avser kassan däremot att delge annan myndighet eller privat arbetsgivare uppgifter om en försäkrads hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, vilka den andra myndigheten eller arbetsgivaren inte tidigare känner till, måste det prövas, om detta är tillåtet enligt sekretesslagen.

Finner kassan vid denna prövning att det kan antas att den försäkrade lider men – i den mening som avses i sekretesslagen – är uppgifterna således sekretesskyddade enligt 7 kap. 7 § SkrL och uppgiften får då i princip inte röjas. Det återstår emellertid att undersöka om kassan enligt någon annan bestämmelse har möjlighet att göra undantag från sekretessen. Den bestämmelse, som då i första hand blir aktuell, är 14 kap. 4 § SkrL. Enligt denna bestämmelse kan den försäkrade helt eller delvis efterge sekretessen. Om den försäkrade samtycker till att uppgiften lämnas till företrädare för annan myndighet eller för privat arbetsgivare, kan alltså uppgiften lämnas ut. För min del anser jag att detta är den princip som kassan i första hand bör tillämpa. Det är utan tvekan också så att åtgärder som vidtas i samråd med den försäkrade har störst utsikter att leda till önskat resultat.

Skulle det av någon anledning emellertid visa sig vara omöjligt att få sådant samtycke, finns enligt 1 kap. 5 § SkrL vissa möjligheter att trots detta lämna ut uppgifterna. Enligt denna paragraf har nämligen myndighet möjlighet att lämna ut sekretessbelagd uppgift, om det är nödvändigt för att den utlämnande myndigheten skall kunna fullgöra sin verksamhet. Denna bestämmelse har tillkommit för att sekretessen inte skall omöjliggöra för en myndighet och dess personal att sköta de uppgifter som ankommer på dem. Av förarbetena (prop. 1979/80: 2 s. 465 och 494) framgår att bestämmelsen skall tillämpas restriktivt. Sekretessen får efterges endast då ett utlämnande är en nödvändig förutsättning för att myndigheten skall kunna fullgöra visst åliggande. Utlämnande får däremot inte ske enbart i syfte att höja myndighetens effektivitet eller för att biträda andra myndigheter i deras arbete.

Enligt 2 kap. 11 § lagen om allmän försäkring åligger det de allmänna försäkringskassorna att tillse att lämpliga åtgärder vidtas i rehabiliterande syfte. Försäkringskassorna har inte några egna resurser för rehabiliterande åtgärder utan måste anlita de resurser i form av sjukvård, arbetsvård och utbildning m. m., som samhället i övrigt ställer till förfogande. I sådana sammanhang är det givetvis ofta av betydelse att kunna lämna uppgifter om den försäkrades hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden. I kap. 5 § SekrL kan därvid vara tillämplig. Som tidigare nämnts bör man dock i första hand söka få samtycke från den försäkrade till utlämnande av uppgiften.

I detta ärende vill jag tillägga följande.

Utredningen visar att försäkringskassan tog initiativet till kontakten med arbetsgivaren. Arbetsgivaren kontaktade därefter kassan och framförde följande önskemål, som jag citerar ur kassans journal: "L. ville att vi skickar Lut + journalkop till deras läkare, Docent Ing-Marie Lidström, för att dom skulle ha något att utgå från i anpassningsgruppen." Enligt anteckningen sändes begärda kopior samma dag. Av anteckningarna framgår att den person, som i journalen betecknas "L.", inte trodde att möjligheterna att man skulle kunna omplacera Weckström var så stora. Vidare framgår att Weckströms fall inte var så välkänt hos arbetsgivaren.

Utgångspunkten för sekretessbedömningen skall som tidigare sagts vara den enskildes egen upplevelse. Det kan – trots att journalerna och läkarutlåtandena i huvudsak inte innehåller särskilt känsliga uppgifter – inte sägas vara annat än en s. k. typisk mensituation när en arbetsgivare begär material av detta slag. Det kan inte heller sägas att den enskildes upplevelse av obehag i denna situation är sådan att den måste korrigeras med hänsyn till gängse värderingar i samhället (se prop. 1979/80:2 s. 83).

Den omständigheten att arbetsgivaren framförde önskemål om att handlingarna skulle sändas till företagets läkare kan enligt min mening inte föranleda att man överger dessa grundläggande utgångspunkter. Uppgifterna begärdes inte heller i något medicinskt vårdsyfte. Jag vill nämna att förarbetena till 7 kap. 1 § sekretesslagen rekommenderar försiktighet då det gäller att lämna ut uppgifter från den allmänna sjukvården till privatpraktiserande läkare eller företagsläkare även om uppgifterna begärs i rent vårdsyfte. I allmänhet bör man då alltid först begära patientens samtycke (se nämnda prop. s. 168). Även om 7 kap. 1 § sekretesslagen har ett starkare skaderekvisit än 7 kap. 7 § nämnda lag bör dessa uttalanden vara till ledning vid tolkningen av sistnämnda bestämmelse. Jag vill även nämna att jag i ett tidigare ärende här (se JO:s ämbetsberättelse 1982/83 s. 224) riktat kritik mot ett sjukhus för att man lämnat ut journaler till en företagsläkare utan patientens samtycke.

Jag finner således att ett utlämnande av ifrågavarande uppgifter inte kunnat ske med stöd av 7 kap. 7 § sekretesslagen.

Kassan har i andra hand hävdat att utlämnande kunnat ske utan Weck-

ströms medgivande med stöd av 1 kap. 5 § sekretesslagen "då åtgärden var nödvändig att vidta för att kontoret på ett effektivt sätt skulle kunna uppfylla de krav som ställs i 2 kap. 11 § lagen om allmän försäkring". Jag vill här erinra om motivuttalandet att 1 kap. 5 § sekretesslagen inte får tillämpas enbart i syfte att höja myndighetens effektivitet.

Jag kan därför inte finna att utlämnandet av handlingarna till Weckströms arbetsgivare var nödvändigt för att kassan skulle kunna fullgöra sin rehabiliteringsskyldighet. Kassan skulle alltså ha inhämtat Weckströms medgivande till utlämnandet. Endast om kassan inte erhåller den försäkrades medgivande till att kassan lämnar ut uppgifter om honom, får kassan enligt min mening överväga ett utlämnande med stöd av 1 kap. 5 § sekretesslagen. Jag hyser stor tveksamhet huruvida kassan kunnat stödja sig på nämnda bestämmelse i detta fall. Utredningen här visar ju att möjligheterna att omplacera Weckström redan på förhand bedömdes som små och att andra rehabiliteringsalternativ inte övervägts. Jag är därför närmast av den uppfattningen att 1 kap. 5 § sekretesslagen inte varit tillämplig i den aktuella situationen.

Med hänsyn till vad Weckström skrivit i klagomålen hit förefaller det osannolikt att han hade lämnat sitt medgivande till att journalkopior lämnades ut. Enligt Weckström borde kassan ha gjort en sammanställning av de uppgifter som kunde vara erforderliga för arbetsgivaren. Den tanken tilltalar mig. Jag kan emellertid inte uttala något sådant som en generell rekommendation. Vad som är lämpligast får avgöras från fall till fall. Det måste emellertid framhållas att utlämnande av journalkopior inte får ske slentrianmässigt och att fler uppgifter än nödvändigt inte skall lämnas. Det får alltså inte gå till så, att kassan överlämnar allt medicinskt material som kassan förfogar över utan att bedöma om mottagaren behöver det för det avsedda ändamålet.

Sammanfattningsvis finner jag alltså att försäkringskassan brustit i fråga om tillämpningen av sekretesslagen. Med hänsyn till att lagstiftningen är förhållandevis ny och svår att tillämpa finner jag inte anledning att gå vidare i ärendet. Jag utgår emellertid ifrån att kassan nu anpassar sina rutiner till vad jag uttalat. Då dessa frågor är av allmänt intresse för försäkringskassorna sänder jag en kopia av detta beslut till riksförsäkringsverket.

Om avidentifiering i syfte att möjliggöra utlämnande av eljest sekretesskyddade uppgifter

(Dnr 3268-1982)

I en anmälan hit uppgav H. huvudsakligen följande. Hon hade sänt in en skrivelse till Malmöhus läns landstings förtroendenämnd angående vården av hennes mor. Några dagar senare hade hon läst Kvällspostens löpsedlar,

där det talades om en kvinna som dött av hjärntumör. Hon hade trott att det var ett fall som liknade hennes mors och hade därför köpt tidningen. Hon hade då funnit att artikeln handlade om hennes mor.

Därefter hade hon varit i kontakt med kanslichefen Göran Forsblad på Malmöhus läns landsting. Han hade då uppgett att en journalist kommit in på förvaltningen och tittat i dess diarium och av registratören begärt att få veta mer om hennes ärende. Registratören hade då lämnat ut den av henne ingivna skrivelsen utan att avidentifiera den först och utan att tala med handläggaren på förtroendenämnden.

Med anledning av anmälan begärdes upplysningar från kanslichefen Göran Forsblad vid Malmöhus läns landsting. Denne uppgav i sitt remissvar bl. a. detta.

Post till förtroendenämnden liksom till övriga landstingskommunala centrala förtroendemannaorgan går först till en för hela förvaltningen gemensam registratur där handlingarna diarieförs eller på annat sätt registreras. Handlingar som innehåller eller kan innehålla uppgifter som skall vara sekretessbelagda sorteras i en särskild kategori. Sedan handlingarna registrerats lämnas både offentliga och sekretessbelagda handlingar till handläggande avdelning.

Om förfrågningar om allmänna handlingar görs under tiden de finns hos registrator lämnas offentliga handlingar ut av registratören eller hennes biträde. Om förfrågningar görs om sekretessbelagda handlingar är rutinen den att frågan om utlämnande i första hand avgörs av handläggande tjänsteman.

I förevarande fall frågade en journalist samma dag som H:s skrivelse inkommit innan den blivit diarieförd om det kommit någon skrivelse till förtroendenämnden. Han fick av registratorns biträde V. beskedet att det samma dag inkommit en skrivelse. Journalisten begärde att få se skrivelsen. V. lämnade ut skrivelsen efter att först ha avidentifierat den genom att utelämna patientens namn och personnummer (utom födelseåret) samt avsändarens namn och adress.

Av remissvaret framgick att Forsblad sammanträffat med H. samt diskuterat de frågor som hon tagit upp i sin anmälan till förtroendenämnden. Vad gällde frågan utlämnande av anmälan uppgav Forsblad angående samtalet med H. följande.

I utlämningsfrågan redogjorde jag i huvuddrag för aktuella regler om allmänna handlingars offentlighet och sekretess. Jag framförde också som min uppfattning att avidentifieringen kanske borde ha gått ett steg längre och även omfattat sådana omständigheter som kunnat leda till att en begränsad krets människor kunnat identifiera H. och hennes moder. Jag beklagade att så inte hade skett. Av samtalet med H. framgick inte att någon utomstående hade identifierat de berörda. Jag framhöll också att jag med registratörens personal med anledning av det inträffade haft en genomgång av gällande rutiner.

Forsblad anförde vidare bl. a. följande.

Vid bedömning av förevarande fall har man att tillämpa 7 kap. I sekretesslagen. Om det står klart att någon närstående inte lider men kan uppgifterna lämnas ut. För att tillgodose ett berättigat krav från allmänheten på insyn i landstingskommunens förvaltning har förvaltningen i liknande fall avidentifierat uppgifterna och gjort ett allmängiltigt fall av det hela innan utlämnande skett om så varit möjligt. Avidentifieringen har emellertid inte gjorts så fullständig att inte ens anmälaren själv kunnat känna igen det. För anmälaren avslöjas ju inte uppgifter som inte redan tidigare är kända.

I det förevarande fallet kan diskuteras om inte avidentifieringen borde omfattat ytterligare några uppgifter som för en redan delvis initierad kunnat bidra till identifiering.

Beräffande handläggningen av sekretessärendet på landstingets centralförvaltning kan sägas att registratorns biträde på en punkt inte följt gällande rutin. Hon har själv utan att rådgöra med handläggare eller annan gjort avidentifieringen och utlämnandet. Sedan detta blivit känt har jag haft en genomgång med personalen på registraturen om gällande regler och rutiner.

Vidare har vid riksdagens ombudsmannaexpedition granskats den i anmälan påtalade artikeln i Kvällsposten.

Vid ärendets avgörande den 2 december 1983 gjorde JO Sverne följande bedömning.

Av H:s anmälan hit framgår tydligt att hon inte ansett avidentifieringen tillräcklig. Forsblad har för sin del uttalat den uppfattningen att det kan diskuteras om inte avidentifieringen i detta fall bort omfatta ytterligare några uppgifter.

Efter att ha tagit del av den i anmälan påtalade artikeln i Kvällsposten är jag för min del böjd att dela Forsblads uppfattning. Jag vill dock i sammanhanget framhålla att enligt tryckfrihetsförordningens bestämmelser skall myndighet på begäran lämna ut innehållet i allmän handling till den del den är offentlig. Det föreligger således skyldighet att lämna ut sådana delar av en allmän handling som inte omfattas av sekretess. Jag vill vidare understryka att det är angeläget att massmedia i sin bevakning av den offentliga förvaltningen inte i onödan hindras utan att myndigheterna i sådana sammanhang lämnar den service som är möjlig. Det är därför i och för sig önskvärt att myndigheterna lämnar ut eljest sekretesskyddade uppgifter, då det är möjligt att avidentifiera dessa. Det kan dock många gånger vara en vanskelig uppgift att avgöra om en avidentifiering är tillräckligt effektiv. Eftersom det här rör sig om uppgifter inom hälso- och sjukvården, vill jag vidare understryka att det är fråga om uppgifter som omfattas av en mycket stark sekretess. Uppgifter rörande enskildas hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden får enligt sekretesslagen lämnas ut endast om det står klart att det kan röjas utan men för den enskilde eller honom närstående. Då det rör sig om uppgifter inom hälso- och sjukvården måste

man således iaktta stor försiktighet vid prövning av om uppgifterna är av sådant slag att det inte går att hänföra dem till en enskild person.

Av Forsblads remissvar framgår vidare att den person, registratorsbiträdet, som lämnat ut uppgifterna inte följt gällande rutiner. Hon hade nämligen – utan att rådgöra med handläggare eller annan – själv ombesörjt avidentifieringen och utlämnandet av ifrågavarande uppgifter. Forsblad har i anslutning härtill upplyst att man nu har haft en genomgång med personalen på registraturen om gällande regler och rutiner. Med hänsyn till att den i ärendet väckta frågan nu uppmärksammas vid förvaltningen och då utredningen i ärendet inte ger anledning till antagande att det förekommit något brott mot tystnadsplikt, som är av beskaffenhet att straffrättsligt beivras, företar jag ej vidare åtgärder utan avslutar ärendet med nu gjorda uttalanden.

Fråga om utlämnande av namn på en tjänsteman, som gjort en anmälan till socialförvaltningen

(Dnr 1884-1983)

Under hösten 1982 anmälde socialsekreteraren Å. vid socialförvaltningen i Härnösands kommun muntligt till en annan socialsekreterare att det kommit till hennes kännedom att en pojke vid namn J. H. använde hasch. Å. framhöll för den andre socialsekreteraren att anmälan skulle behandlas som en anonym anmälan, eftersom hon och andra var ängsliga för att de ursprungliga uppgiftslämnarna, några ungdomar, skulle komma att trakasseras av J. H., om han fick veta vilka som kommit med uppgifterna. Den 19 januari 1983 kontaktade socialförvaltningen klaganden, som är mor till J. H., för ett sammanträffande angående J. H:s problem. Klaganden begärde att få veta vem som gjort anmälan. Denna uppgift lämnades dock inte ut av socialförvaltningen, eftersom Å. ville förbli anonym. Först genom ett beslut av socialnämnden den 23 juni 1983 fick klaganden uppgiften.

Efter att ha inhämtat yttrande från socialnämnden anförde JO Sverne i beslut den 2 april 1984 följande.

Enligt 71 § andra stycket socialtjänstlagen är myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom samt de som är anställda hos sådana myndigheter skyldiga att genast till socialnämnden anmäla, om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till en underårigs skydd.

I 7 kap. 4 § sekretesslagen (SkrL) stadgas att sekretess gäller inom socialnämnden för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Dock skall sekretess enligt 14 kap. 5 § SkrL

inte hindra att sökande, klagande eller annan part i ärende hos myndighet tar del av handling eller annat material, om det inte är av synnerlig vikt att sekretessbelagd uppgift i materialet inte röjs. Sådana synnerliga skäl kan föreligga i de fall som avses i 7 kap. 6 § SekrL. Där sägs nämligen att uppgift om vem som gjort anmälan till socialförvaltning skall vara sekretesskyddad, om det kan antas att fara uppkommer för att den som gjort anmälan eller någon honom närstående utsätts för våld eller annat men om uppgiften röjs. Det bör emellertid observeras att detta sekretesskydd gäller enbart om det är en enskild person som gjort anmälan. Har anmälan gjorts av en offentlig tjänsteman finns alltså inga förutsättningar för att hemlighålla anmälarens namn för parterna i ärendet.

Klaganden har uppenbarligen betraktats som part i det ärende socialnämnden haft att handlägga. Med hänsyn härtill och till det förhållandet att anmälan i ärendet gjorts av en offentlig tjänsteman har förutsättningar för att hemlighålla anmälarens namn för klaganden inte förelegat. Socialförvaltningen gjorde därför fel, då man inte utan dröjsmål lämnade ut uppgiften till klaganden. Felet har emellertid numera rättats. Jag anser mig därför kunna stanna vid den kritik som ligger i det sagda.

Dröjsmål med att lämna ut kopia av allmän handling

(Dnr 943-1983)

JO Sverne anförde i beslut den 21 juli 1983 följande.

Bestämmelser om tillhandahållande av allmän handling finns i 2 kap. 12 och 13 §§ tryckfrihetsförordningen (TF). I 12 § föreskrivs att allmän handling, som får lämnas ut, på begäran genast eller så snart som möjligt skall utan avgift tillhandahållas den som önskar ta del av handlingen. Enligt 13 § har den som önskar ta del av handling även rätt att mot fastställd avgift få avskrift eller kopia av handlingen till den del den får lämnas ut. Enligt ett till denna paragraf gjort tillägg, som trädde ikraft den 1 januari 1983, skall begäran att få avskrift eller kopia av allmän handling behandlas skyndsamt.

Prövning om handling får lämnas ut skall alltså ske skyndsamt. När fråga är om handling som inte är sekretessbelagd kan ställningstagandet som regel ske omedelbart. I vissa fall kan dock tveksamhet uppstå. Skäligt rådrum måste då finnas för genomläsning av handlingen och prövning av sekretessfrågan. Tillfälligt hinder kan också föreligga om handlingen behövs för myndighetens handläggning av ärendet.

Enligt vad som framkommit i detta ärende har det inte rått någon tveksamhet från myndighetens sida i fråga om M:s rätt att få ta del av ifrågavarande journal. Inte heller har framkommit att något annat hinder förelegat att omedelbart lämna ut handlingen. Trots detta har det dröjt mer

än två månader från M:s begäran om att kopia av journalen skulle utlämnas till honom till dess att han erhållit en kopia av denna. Sociala nämnden har inte gett någon förklaring till dröjsmålet men anför att M. vid ett par tillfällen erbjudits men avböjt att få ta del av journalen vid PBU-centralen.

Som anförts inledningsvis föreligger en rätt att mot fastställd avgift få avskrift eller kopia av handling som kan lämnas ut. Denna rätt föreligger även om den som begärt utlämnande av handlingen erbjudits att få ta del av handlingen hos myndigheten. Ärenden av denna art skall behandlas skyndsamt. Dröjsmålet med utlämnandet av kopian av den ifrågavarande handlingen är följaktligen inte godtagbart. Eftersom M. numera fått den begärda handlingen nöjer jag mig emellertid med att erinra sociala nämnden om vikten av att TF:s bestämmelser i detta hänseende följs.

Uppställande av förbehåll vid utlämnande av handlingar

(Dnr 1105-1983)

I anmälan till JO uppgav A. att en socialsekreterare hade vägrat lämna A. en kopia av en utredning rörande A:s nioåriga dotter, om A. inte skrev på ett papper där hon lovade att inte lämna ut uppgifterna i utredningen.

I yttrande över klagomålen anförde socialnämnden, att den handläggande tjänstemannen bedömde att utredningen inte kunde lämnas ut utan förbehåll då utredningen innehöll sådana uppgifter som skulle vara till men för A. och hennes döttrar om uppgifterna användes på det sätt som A. uppgivit, att ett flertal samtal förekommit mellan handläggaren, A. och A:s juridiska biträde för att försöka nå en förståelse för att de uppgifter som fanns i utredningen kunde vara till men för familjen om de lämnades till obehöriga, att A:s juridiska biträde informerats om rätten till överprövning av beslutet om att uppställa förbehåll samt att någon begäran om sådan överprövning inte inkommit.

I beslut den 1 november 1983 (dnr 1105-1983) uttalade JO Sverne.

Den i ärendet aktuella utredningen gjordes i anledning av misstanke om att A:s 9-åriga dotter inte fick god vård och fostran av sin mor. Uppgifterna i utredningen har sålunda främst rört A. dels personligen, dels som vårdnadshavare.

Enligt 14 kap. 4 § sekretesslagen gäller att när sekretess är föreskriven för den enskildes skull skall den som regel inte gälla mot honom själv och den kan även av honom efterges helt eller delvis. Endast undantagsvis kan sekretess gälla mot den som uppgifterna rör (se t. ex. 7 kap. 3 och 6 §§ sekretesslagen). Någon sådan situation har ej förelegat i detta fall. A. har sålunda i princip rätt att själv bestämma i fråga om sekretess för de uppgifter som rör henne.

Uppgifterna har också rört A:s 9-åriga dotter. När det gäller minderåriga barn har vårdnadshavaren som regel rätt att ta del av handlingar som rör barnet och bestämma om uppgifterna skall lämnas ut. Först när barnet har nått sådan mognad att barnets personliga integritet bör respekteras även gentemot föräldrarna har det ansetts att den underåriges egen uppfattning bör inhämtas. Även då det gäller uppgifterna om barnet bör alltså A. ha haft dispositionsrätten.

Som skäl för att uppställa förbehåll har i socialnämndens yttrande hit angetts att den handläggande tjänstemannen gjort den bedömningen att ett utlämnande även skulle kunna vara till men för A:s vuxna döttrar. Om man från förvaltningens sida ansett detta hade det funnits anledning att först undersöka om döttrarna skulle ha något emot att uppgifterna lämnades ut. Om de motsatt sig ett utlämnande, hade de uppgifter som rört dem kunnat lämnas till A. med förbehåll enligt 14 kap. 9 eller 10 § sekretesslagen.

Av det ovan anförda framgår sålunda att det endast har varit möjligt att uppställa förbehåll beträffande de uppgifter som rör A:s vuxna döttrar och deras barn.

Om den tjänsteman som får en begäran om att handlingar skall lämnas ut anser att detta endast kan ske med förbehåll, bör hon eller han så snabbt som möjligt ge ett klart besked i frågan. Likaså bör givetvis den som begärt att få ut handlingarna få besked om hur hon eller han skall gå tillväga för att få ett överklagbart beslut från myndigheten.

Uppställs förbehåll bör detta innehålla uppgift om vilka inskränkningar i sökandens dispositionsfrihet som råder. Eventuellt kan även anges att ett brytande av förbehållet kan medföra straff. Däremot bör förbehållet ej ges den formen att sökanden får skriva på en utfästelse att ej lämna ut uppgifterna.

Sekretess och parts rätt till insyn i sitt ärende

(Dnr 2437-1982)

I ett brev till JO anförde B. klagomål mot riksförsäkringsverkets handläggning av ett ärende angående ändring av avgiftsunderlag för ett bolag för utgiftsåren 1977 och 1978.

Efter remiss inkom riksförsäkringsverket med yttrande. Verket lämnade där en allmän redogörelse för handläggningen av revisionsärenden, som initieras av skattemyndighet. Därvid anförde verket följande.

Arbetsgivaren underrättas om ifrågasatt ändring av avgiftsunderlagen och om skälen till ändringen. Om denna helt eller delvis grundar sig på sekretessbelagt material, såsom de ifrågasatta arbetstagarnas självdeklARATIONER, kan uppgifter ur dessa givetvis inte lämnas ut till arbetsgivaren.

Vid ärendets avgörande den 29 december 1983 anförde JO Sverne följande angående detta.

Med anledning av att riks försäkringsverket i den allmänna redogörelsen för handläggningen av revisionsärenden uppgivit att uppgifter om arbetstagens självdeklarationer ej får lämnas ut till arbetsgivaren, även om dessa uppgifter läggs till grund för en ändring av avgiftsunderlaget, vill jag tillägga följande.

Enligt 14 kap. 5 § sekretesslagen får part vägras att ta del av handling eller annat material i ett ärende endast om det av hänsyn till allmänt eller enskilt intresse är av synnerlig vikt att sekretessbelagd uppgift i materialet inte röjs. De undantag från parts rätt till insyn som härvid åsyftas är främst sådana situationer som tas upp i bl. a. 7 kap. 3, 6 och 7 §§ sekretesslagen, dvs. situationer då en vårdbehövande kan lida allvarlig skada av att få en uppgift om sitt hälsotillstånd eller då fara för våld eller annat allvarligt men uppkommer för en uppgiftslämnare inom hälso- och sjukvården, socialtjänsten eller socialförsäkringen. Däremot har det inte varit avsett att generellt ge arbetstagare ett liknande starkt sekretesskydd för uppgifter i självdeklarationer. Enligt huvudregeln i 14 kap. 5 § sekretesslagen viker ju även s. k. absolut sekretess som annars gäller på skatte- och avgiftsområdet för parts rätt till insyn i sitt ärende.

Innehållet i personregister hos socialnämnd

(Dnr 3218-1983)

Vid JO:s inspektion av socialförvaltningen i Karlstad den 13–15 september 1983 antecknades i protokollet följande.

Vid genomgång av socialförvaltningens register framgick att där fördes s. k. åtgärdskort, vilka förutom klientens namn bl. a. innehöll uppgifter om polisrapporter, LOB-omhändertaganden m. m.

Mot bakgrund av vad sålunda iakttagits och bestämmelserna i 59 § socialtjänstlagen beslöt JO inhämta yttrande från socialnämnden. Som svar på remissen överlämnade socialnämnden ett vid socialförvaltningen upprättat yttrande, vari angavs följande.

I Karlstads kommun finns en socialnämnd och fyra distriktsnämnder. Varje distriktsnämnd omfattar ett geografiskt område och till respektive nämnd finns knutet ett distriktservicekontor. Tidigare har funnits ett centralt socialregister men under hösten 1983 har de i socialregistret ingående personakterna fördelats till varje distriktskontor. Personakterna förvaras således numera på varje distrikt.

För att vid förfrågningar och uppgiftslämnande i övrigt snabbt kunna få

fram erforderliga uppgifter har förts s. k. åtgärdskort av respektive sektionkanslist och förvarats i låsbara plåtboxar på distriktet.

Ytterligare en anledning till att föra särskilda åtgärdskort har varit behovet av att få en överblick av vidtagna insatser och åtgärder. För att också få en mer samlad överblick har även uppgifter om LOB-omhändertaganden och polisingripanden förts på åtgärds korten.

Eftersom socialregisterakterna numera finns mer lättillgängliga genom att de förvaras på varje distrikt liksom att uppgiftsskyldigheten jml 93 § körkortsförordningen upphör från den 1 januari 1984 kvarstår inte heller behovet på samma sätt som tidigare att ha ett särskilt register av åtgärds kort.

Av 59 § socialtjänstlagen framgår att i personregister som utgör sammanställningar av uppgifter får inte tas in uppgifter om ömtåliga personliga förhållanden. Däremot gäller inte bestämmelserna innehållet i de personakter som ingår i nämndens personregister.

Det faktum att nuvarande dokumentationsrutiner med ärendeblad inte fungerar på ett tillfredsställande sätt gör dock att det alljämt finns ett behov av sammanställda uppgifter i varje ärende på det sätt åtgärds korten utgör.

I detta sammanhang kan nämnas att det inom förvaltningen bildats en särskild arbetsgrupp för att göra en översyn av nuvarande dokumentationsrutiner.

Mot bakgrund av vad som sålunda anförts och med hänsyn till bestämmelserna i 59 § socialtjänstlagen avser förvaltningen att från årsskiftet 1983/84 avskaffa det särskilda register som åtgärds korten utgör och låta dessa ingå i personakterna.

I den mån behov av register härutöver skulle uppstå får detta ske med hänsynstagande till bestämmelserna i 59 § 2 st. socialtjänstlagen och då endast omfatta vidtagna insatser inom socialtjänsten och åtgärder som sammanhänger med nämndens myndighetsutövning.

I beslut den 15 februari 1984 uttalade JO Sverne följande.

I 59 § socialtjänstlagen stadgas följande. I sådana personregister hos socialnämnden som utgör sammanställningar av uppgifter får inte tas in uppgifter om ömtåliga personliga förhållanden. Detta hindrar inte att det i ett personregister tas in uppgifter om åtgärder som har beslutats inom socialtjänsten och som innebär myndighetsutövning och den bestämmelse på vilken beslut om en sådan åtgärd grundas.

Det är alltså inte förenligt med socialtjänstlagens bestämmelser om begränsning av uppgifter i personregister att föra "åtgärds kort" med sådant innehåll som förekommit vid socialförvaltningen i Karlstad.

Av socialnämndens remissvar framgår att åtgärds korten avskaffats från ingången av år 1984 och att uppgifterna kommer att tas in i personakterna.

Med hänsyn till vad sålunda upplysts i remissvaret finner jag ej anledning till vidare ingripande utan låter bero med den kritik som ligger i vad tidigare anförts.

Uttalande i massmedierna av kulturrådets ordförande

(Dnr 2155-1981)

I en anmälan till JO anförde Jan Prytz i sammanfattning följande. I början av år 1981 presenterade en grupp personer inom Göteborgs stadsteater ett program för förnyelse av arbetet vid teatern. Programmet, som kallades Manifestet, blev bl. a. genom sina politiska grundlinjer omstritt såväl bland personalen som i teaterns styrelse. Personalens flertal var för att anta programmet medan styrelsens majoritet hade motsatt uppfattning. Debatten kom också att omfatta vissa personfrågor inom teaterledningen. I radio- och TV-intervjuer med början den 10 augusti 1981 hade statens kulturråds ordförande Anders Clason förklarat att om inte teaterns styrelse antog programmet till alla delar och löste personalfrågorna på närmare angivet sätt skulle det statliga bidraget till teaterns verksamhet – ca tolv miljoner kronor per år – dras in. Clasons uttalande åstadkom stor förvirring och måste ha påverkat mångas ställningstagande. Anhängare av programmet hade således uttalat att man hade den statliga kulturpolitiken i ryggen och diskuterat kommunens rätt att överhuvud besluta i ärendet. Detta skulle ankomma endast på facket och majoriteten av alla anställda, varvid kommunen endast hade att villkorslöst bevilja anslag.

Avslutningsvis fann Prytz att Clason i sak hade fel; varken kulturrådet eller dess ordförande har några självständiga befogenheter att bevilja eller dra in statliga anslag. Dessa ankommer på riksdag och regering. Clasons uttalanden vilseledde teaterns anställda och den allmänna opinionen samt hotade att kränka den kommunala beslutanderätten, eftersom den i laga ordning tillsatta teaterstyrelsen handlade på kommunfullmäktiges vägnar.

Med anledning av anmälan begärdes yttrande från styrelsen för statens kulturråd. Av remissen framgick att denna ej avsåg uttalanden som Clason gjort inom ramen för meddelarfriheten.

Styrelsen för statens kulturråd yttrade sig hit över anmälningen i de delar den avsåg uttalanden från Clason som företrädare för rådet.

Styrelsen anförde sammanfattningsvis bl. a. följande.

Styrelsen konstaterar att JO-anmälningarna rör ett uttalande av kulturrådets ordförande och ej ett av rådet fattat beslut, ej heller omständigheterna kring handläggningen av ett ärende.

Kulturrådets ordförande har uttalat sig inom ramen för en delvis polemisk debatt om verksamheten vid Göteborgs stadsteater. När det gäller Clasons egna inlägg har de intervjuande journalisternas presentationer och sammanfattningar i flera fall varit mera tillspetsade än Clasons egna uttalanden. Det kan ha lett till vissa missuppfattningar i fråga om innebörden av vad som egentligen sagts. Att debatten ibland innehåller tillspetsningar, oklarheter eller överdrifter får emellertid inte hindra att företrädare för kulturrådet försöker klargöra rådets roll, dess uppgifter och inställning i aktuella frågor i de lägen när frågorna är satta under debatt.

Då syftet med Clasons uttalanden enligt vad han uppgivit för kulturrådet, inte varit att ingripa i beslutsprocessen vid teatern utan att utveckla och klarlägga de kulturpolitiska målen finner rådet att han ej överträtt sina befogenheter.

I remissvaret återgavs vidare utskrift av uttalanden från Clason som gjorts i en intervju med honom i Göteborgs lokalradio den 10 augusti 1981.

Vid ärendets avgörande den 21 juli 1983 gjorde JO Sverne följande bedömning.

I 1 kap. 1 § tredje stycket tryckfrihetsförordningen sägs att det står envar fritt att, i alla de fall då annat ej anges i tryckfrihetsförordningen, meddela uppgifter och underrättelser i vad ämne som helst för offentliggörande i tryckt skrift till dess författare eller utgivare eller, om för skriften finns särskild redaktion, till denna eller till företag för yrkesmässig förmedling av nyheter till periodiska tidskrifter. För meddelanden av uppgifter och underrättelser till radio och TV gäller enligt radioansvarighetslagen likartade regler som i tryckfrihetsförordningen.

Detta är den s. k. meddelarfriheten. Som framgår av de nyss redovisade stadgandena gäller meddelarfriheten för "envar" och således även för befattningshavare i stat och kommun. Denna meddelarfrihet har i praktiken stor betydelse för offentliga tjänstemäns möjlighet att fritt ta kontakt med och informera press, radio och TV.

Meddelarfriheten innebär således att befattningshavare i offentlig tjänst har rätt att lämna meddelande till massmedier på samma sätt som andra medborgare.

Meddelarfriheten gäller alltså för befattningshavare vid myndigheter men däremot inte för myndigheten som sådan. Den omständigheten att en myndighet offentliggör sina åtgärder i massmedier kan givetvis inte utgöra hinder mot att dess beslut och andra åtgärder blir föremål för rättslig granskning. Om en myndighet beslutar informera i press, radio eller TV genom t. ex. en pressrelease eller en annons kan således myndighetens beslut att gå ut med sådan information angripas på rättslig väg. Om det är myndighetens ledning som svarar för information i massmedier kan givetvis i praktiken uppstå svårigheter att dra gränsen mellan vad som faller inom meddelarfriheten och vad som är att anse som av myndigheten beslutad information.

Med hänsyn till vad som i detta ärende blivit upplyst angående innehållet i Clasons uttalanden i massmedier och omständigheterna kring hans framträdande anser jag för min del att övervägande skäl talar för att Clasons uttalanden gjorts inom ramen för meddelarfriheten. Jag företar därför ej vidare ingripande utan stannar vid nu gjorda uttalanden.

Fråga om sekretess för en förteckning som använts som beslutsunderlag vid prövning av frågan om återbetalningsskyldighet enligt lagen (1956: 2) om socialhjälp

(Dnr 3178-1982)

I en anmälan till JO uppgav A. H. att socialförvaltningen i Örkelljunga kommun av misstag hade givit offentlighet åt uppgifter om personer som åtnjöt socialhjälp. Till anmälan var fogad kopia av en tidningsartikel. Artikelns innehåll i huvudsak följande uppgifter om det skedda. Kommunstyrelsens arbetsutskott i Örkelljunga kommun hade vid sammanträde den 17 november 1982 att ta ställning till om man skulle avskrivna fordringar om sammanlagt 26851 kr. avseende återbetalningspliktig socialhjälp. Bland de handlingar som hade tillställts arbetsutskottets ledamöter och suppleanter liksom fyra lokaltidningsredaktioner fanns en förteckning över de 29 personer, vars skulder till kommunen skulle behandlas. I förteckningen angavs namn och hjälpbelopp. Tjänstemän och politiker i kommunen gav efter händelsen uttryck för uppfattningen, att uppgifterna i sammanställningen var sekretessbelagda och att handlingen sänts ut av misstag.

JO begärde yttrande från socialnämnden. Nämnden anförde i sitt yttrande följande.

Den handling som åberopats i tidningsartikeln omfattar socialhjälpstagares namn och hjälpbelopp. Socialhjälpens har med stöd av den tidigare Socialhjälpslagens § 13 utbetalats under åren 1977–1980. Någon tid efter utbetalningstillfället har hjälptagarens möjligheter att återbetala bedömts och i ett antal fall har faktura utsänts. Ekonomiavdelningen, som är underställd kommunstyrelsen, handlade kravet i varje enskilt ärende. I kommunens bokslut har dessa presumtiva inkomster (fakturabeloppen) uppbokats som intäkt.

De fakturor som inte frivilligt återbetalats inom tre år eller handlagts via länsstyrelsen, samlades av ekonomiavdelningen på hög, för att samtidigt avskrivas. Den 31 augusti i år upprättade ekonomiavdelningen en handling med de 29 samlade och obetalda fakturorna som underlag. Innan kommunstyrelsen beslutade om avskrivning översändes handlingen till socialnämnden för yttrande. Socialnämnden föreslog i sitt beslut att samtliga fordringar skulle avföras. Socialnämnden saknade enligt gällande reglemente möjligheter att själv avskriva fordran och att anvisa medel för täckande av uppbokade fordringar. Handlingen och socialnämndens yttrande återgick och handlades som ett remissärende för avskrivning. Ärendet var en rest från den tidigare sekretesslagens tid med dess rutiner och där de aktuella uppgifterna saknade sekretesskydd. Uppgifterna om de 29 hjälptagarna fanns på ekonomiavdelningen innan den nya sekretesslagens krav på ändrade rutiner kom till. Uppgifterna var hela tiden offentliga, då ekonomiavdelningen inte tillhörde sociala avdelningen och inte hade någon skyldighet att iaktta den nya sekretesslagens bestämmelser.

En sakbedömning av socialförvaltningen enligt sekretesslagens 7 kap. 4 § i samband med expedieringen av ärendet i början av november innevarande år skulle inte medfört en annorlunda handläggning. Uppgifterna var redan offentliga hos ekonomiavdelningen och kunde röjas utan att den

enskilde eller någon honom närstående skulle lida men p. g. a. denna åtgärd.

I små kommuner av Örkelljungas storlek lyder oftast sociala avdelningen under kommunstyrelsen, med en kanslichef som chef för kommunkontoret. Sociala avdelningen har alltid arbetat intimt samman med de övriga avdelningarna, bl. a. ekonomiavdelningen. Den nya sekretesslagen har medfört svårigheter i samarbetet och viss osäkerhet om samarbetsrutiner råder fortfarande. Därför har socialnämnden beslutat att hos kommunstyrelsen hemställa om en översyn av sociala avdelningens rutiner och organisation, med hjälp av extern experthjälp, t. ex. Sv Kommunförbundet.

Socialnämnden anser att handläggningen av det aktuella ärendet skett i överensstämmelse med gällande lagstiftning. En översyn av nu gällande rutiner och organisation kan undanröja den rest av osäkerhet i kontakten med övriga avdelningar som fortfarande råder, så att lagstiftarens intentioner med säkerhet kan tillgodoses.

I beslut den 20 september 1983 anförde JO Holstad.

I fråga om kommunens rätt till ersättning av enskilda för socialhjälp som har lämnats före utgången av år 1981 gäller enligt 8. övergångsbestämmelserna till socialtjänstlagen (1980: 620) fortfarande bestämmelserna i lagen (1956: 2) om socialhjälp. Uppgifterna om hjälptagarnas namn och om de aktuella beloppen var alltså hänförliga till kommunens verksamhet enligt socialhjälpplagen. Den sekretessregel som är av intresse i sammanhanget finns i 7 kap. 4 § 1 st 1 p. sekretesslagen (1980: 100). Enligt den regeln gäller sekretess inom socialtjänsten för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men.

Begreppet socialtjänst definieras i 7 kap. 4 § 3 st sekretesslagen. Av bestämmelsen framgår att med socialtjänst förstås bl. a. verksamhet enligt lagstiftningen om socialtjänst. Bestämmelsen kompletteras av en regel i övergångsbestämmelserna till sekretesslagen. Innehåller sekretesslagen hänvisning till viss lagstiftning och har denna lagstiftning trätt i stället för äldre lagstiftning skall sålunda enligt 3. övergångsbestämmelserna hänvisningen avse även den äldre lagstiftningen. Detta innebär att bestämmelserna i 7 kap. 4 § sekretesslagen i princip är tillämpliga bl. a. på verksamhet enligt lagen om socialhjälp. Om handlingarna befinner sig på ekonomiavdelningen i stället för hos socialnämnden har ingen betydelse i sammanhanget. Sekretessen gäller givetvis all verksamhet enligt lagen om socialhjälp oavsett inom vilken del av den kommunala organisationen den bedrivs (jfr Corell m. fl. Sekretesslagen s. 150).

Det skall tilläggas att uppgifter om en persons ekonomi faller in under begreppet personliga förhållanden (prop. 1979/80: 2 s. 84). Vidare är det tydligt att uppgifter av det slag som det här var fråga om normalt inte kan röjas utan att den enskilde lider men.

Det sagda innebär att sekretess gällde för de berörda uppgifterna. Det

var alltså fel av kommunen att sända ut handlingarna till andra än dem som hade att besluta i ärendet.

Det inträffade är naturligtvis högst beklagligt. Men det regelsystem som man hade att tillämpa kan anses förhållandevis svårtillgängligt. Mot den bakgrunden har jag inte funnit tillräcklig anledning att driva utredningen vidare angående ansvaret för det inträffade.

Sekretess för spärrad adressuppgift m. m.

(Dnr 2946-1981)

I sitt beslut i ärendet, meddelat den 10 oktober 1983, antecknade JO Nilsson inledningsvis följande.

Länsstyrelsens dataenhet kan med stöd av sekretesslagen besluta om spärr av adressuppgifter från länsstyrelsens personregister. Den spärrmärkning som kan göras fungerar som en varningssignal. Folkbokföringsmyndigheter får inte lämna ut spärrade uppgifter utan särskild prövning. Förfarandet beskrivs för länsstyrelsens i Stockholms län del i en handläggningsrutin 1980-01-22.

En person, L., har anmält överexekutorsenheten för att man inte beaktat hans och R. G:s begäran om att deras adress inte skulle lämnas ut till V. G.

Av handlingarna i ärendet framgår att länsstyrelsen i Stockholms län den 24 mars 1981 beslöt att bifalla R. G:s begäran att uppgift om hennes adress ur länsstyrelsens personregister inte skulle lämnas ut. Beslutet gällde t. o. m. den 31 mars 1982 och gällde även bl. a. L. L. och R. G. har i handräkningsärendet på flera sätt sökt göra klart för länsstyrelsen att de inte önskade att deras adress skulle lämnas ut till V. G. Bl. a. upplyste L. i en skrivelse den 28 april 1981 uttryckligen att länsstyrelsen hade beviljat den "hemliga" adressen.

I ett utslag i handräkningsmålet den 21 september 1981 angav länsstyrelsen R. G:s och L:s adress. Kopia av beslutet skickades till V. G.

Länsstyrelsens handläggare av målen har till sitt försvar för att adressen togs in i utslaget sagt bl. a. att det inte förelåg laglig grund att utelägna adressen i utslaget.

Från avsnittet JO:s bedömning återges här följande.

Lagbestämmelser m. m.

Uppgifter som finns hos myndigheter om en persons adress är som regel offentliga. I 7 kap. 15 § sekretesslagen finns en bestämmelse om sekretess i folkbokföringsärenden. Enligt den bestämmelsen gäller sekretess "i verksamhet som avser folkbokföringen eller annan liknande registrering av befolkningen för uppgift om enskilda personliga förhållanden, om det av

särskild anledning kan antas att den enskilde eller honom närstående lider men om uppgiften röjs". I förarbetena till sekretesslagen anges att adressuppgifter i särskilda fall kan anses skyddsvärda. Det förekommer också att länsstyrelserna hos sina dataenheter på ansökan från en enskild fattar beslut om att inte lämna ut en adressuppgift ur länsstyrelsens personregister till annan än myndighet; innan en sådan "skyddad" uppgift lämnas ut undersöker länsstyrelsen vad uppgiften skall användas till.

Sekretess för en adressuppgift enligt 7 kap. 15 § överförs inte till andra verksamheter. Folkbokföringssekretessen gäller alltså inte automatiskt vid myndigheters behandling av exekutiva ärenden. I den verksamheten skall i stället beaktas en annan sekretessregel som finns i 9 kap. 19 § sekretesslagen. Den sekretessen gäller bl. a. uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider avsevärd skada eller betydande men om uppgiften röjs. Av bestämmelsen följer alltså i och för sig att också en adressuppgift kan vara sekretesskyddad men skaderekvisitet är mera restriktivt formulerat än i den nyssnämnda bestämmelsen om folkbokföringssekretessen. Det fordras alltså starkare skäl för att hemlighålla en uppgift enligt den sekretessregel som gäller i exekutiv verksamhet.

Det bör här parentetiskt nämnas att det från utgångspunkten att en adressuppgift är sekretesskyddad enligt 9 kap. 19 § sekretesslagen inte automatiskt följer sekretess gentemot part, se 14 kap. 5 § samma lag.

Någon föreskrift om vad ett utslag av överexekutor skall innehålla i formellt hänseende fanns inte när det aktuella målet behandlades. Inte heller rättegångsbalken – som man i den verksamheten brukat söka ledning i – ger någon ledning av betydelse för det här fallet.

Det aktuella ärendet

— — —

Som framgår av vad jag nyss sagt om gällande lagbestämmelser är länsstyrelsens beslut om hemlighållande av adressuppgift i personregistret inte direkt tillämpligt i ett ärende hos en annan enhet hos länsstyrelsen, i det här fallet överexekutorsenheten.

Det kan vara svårt att bedöma om en adressuppgift är sekretesskyddad enligt 9 kap. 19 § sekretesslagen eller inte. Den skadebedömning som myndigheten skall göra är ju som nyss nämnts inte densamma enligt det lagrummet som enligt 7 kap. 15 § samma lag. Det blir i sista hand domstolarnas sak att bedöma hur sekretesslagen skall tolkas på denna punkt. Låt mig dock tillägga detta. Det är möjligt att länsstyrelsens ståndpunkt i remissvaret hit att uppgiften var offentlig, är en riktig bedömning. Jag vill därför inte kritisera länsstyrelsen för det ställningstagandet. Men jag anser att när en myndighet gör en bedömning av skaderekvisitet enligt en paragraf i sekretesslagen så måste man också givetvis väga in det förhållandet att uppgiften tidigare i ett annat sammanhang ansetts skyddsvärd enligt ett

annat lagrum i sekretesslagen. Även om handläggarna i ärendet i sitt svar hit sagt att de företagit en prövning enligt 9 kap. 19 § sekretesslagen och kommit till slutsatsen att uppgiften var offentlig så kan jag inte frigöra mig från intrycket att handläggarna inte tagit L:s och R. G:s framställning om att slippa få sin adress utlämnad till V. G. tillräckligt på allvar. Av allt att döma har handläggarna inte i detta skede av ärendets behandling sökt få ta del av länsstyrelsens tidigare beslut om att hemlighålla adressen i personregistret. De handlingar som skadebedömningen i det ärendet byggde på kunde måhända ha varit av betydelse även i det aktuella ärendet.

Det är också ett besynnerligt påstående som länsstyrelsens handläggare gör i den promemoria som bifogas till länsstyrelsens remissvar hit. På s. 3 i promemorian skriver de efter att ha diskuterat sekretessfrågan att "laglig grund att utelämna sökandenas adress i handräckningsutslaget förelåg därför inte". Jag konstaterar för min del att ingen person hade *begärt* att få ta del av adressen hos länsstyrelsen. Något "sekretessmål" fanns alltså inte. Med utgångspunkt i den uppfattning som länsstyrelsen hade att adressuppgiften inte var sekretesskyddad följer ju inte automatiskt att adressen måste stå i utslaget. En myndighet är naturligtvis i sina beslut inte skyldig att använda sig av alla inte sekretessbelagda uppgifter. — Några regler som för den här måltypen föreskriver att myndigheten måste ange parters adresser i beslut finns som sagt inte. Det har alltså varit en lämplighetsfråga för länsstyrelsen om adressen skulle tas med i utslaget eller inte. Av handlingarna i målen hos länsstyrelsen framgår att R. G. klart hade begärt att motparten *inte* skulle få ta del av adressen och även hänvisat till ett länsstyrelsebeslut i adressfrågan. Att länsstyrelsen då "i oträngt mål" ändå lämnade ut adressen tycker jag är dåligt. Man borde här ha gjort ett undantag från sina vanliga rutiner. — — —

Socialekretess och uppgiftslämnande till taxeringsmyndighet

Frågan om socialförvaltningens rätt att lämna uppgifter om ekonomiskt bistånd till taxeringsmyndighet har behandlats av JO i ett ärende som redovisas under avsnittet Taxering s. 286.

TAXERING, UPPBÖRD OCH EXEKUTION

1. TAXERING OCH UPPBÖRD

TAXERINGSNÄMNDERNA

TAXERINGSNÄMNDENS UTREDNINGSBEFOGENHETER - FORMLÖS FÖRFRÅGAN

(Dnr 2427-1983)

I ett ärende frågade en skattskyldig om taxeringsnämnden hade rätt att begära att han styrkte sina ränteavdrag. Han menade att deklARATIONEN var bevisning nog. Han ansåg också att det inte var rimligt att den enskilde skulle stå för kostnaderna för att skaffa intyg från banker och att taxeringsnämnden borde nöja sig med att han lämnat nämnden fullmakt att själv skaffa sig insyn hos hans banker.

I sitt beslut i ärendet den 19 december 1983 svarade JO Nilsson bl.a. detta.

Enligt 31 § 2 mom. andra stycket taxeringslagen är deklareranten skyldig att efter anmaning förete alla handlingar, som behövs för kontroll av deklARATIONEN såsom kvitto m.m. En tjänsteman som biträder en taxeringsnämnd har rätt att utfärda anmaning, se 51 § taxeringslagen. Genom en anmaning, som skall uppfylla vissa formkrav, inträder alltså uppgiftsskyldighet. Med uppgiftsskyldighet följer också i t.ex. taxerings-sammanhang en skyldighet för den anmanade att svara för kostnaderna för uppgiftspliktens fullgörande. En fullmakt för annan att lämna en uppgift befriar inte huvudmannen från skyldigheten att svara för uppgiftsskyldighetens fullgörande i förhållande till myndigheten.

Det brev som Ni fick från taxeringsnämnden var

ingen anmaning i taxeringslagens mening. I stället skickade taxeringsnämndens granskare ut en "anhållan om vissa uppgifter". Medan en anmaning leder till svarsplikt för deklaranter medför en formlös anhållan inte någon skyldighet att svara. Det betyder dock inte att taxeringsnämnden inte får anhålla om deklarantens medverkan. Sedan länge anses det enligt allmänna förvaltningsrättsliga principer tillåtet för en myndighet att göra formlösa förfrågningar inom ramen för adressatens legala uppgiftsplikt, jfr Halvar Sundberg, Allmän förvaltningsrätt 1955, s. 123 och samma förf:s Översikt av taxeringsprocessen, 1962, s. 46 med hänvisning till ett fall i JO:s ämbetsberättelse 1946 s. 152. Denna princip kommer numera även till uttryck i bestämmelser i taxeringslagen om s.k. taxeringsbesök - se 31 § 2 mom. tredje stycket - som innebär att taxeringsnämndens företrädare får komma överens med den deklARATIONSSKYLDIGE om ett sammanträffande för olika kontrollåtgärder.

Det är sedan så att taxeringsnämndens företrädare skall utnyttja sina rättigheter och befogenheter med gott omdöme. En förfrågan eller en anmaning skall föregås av en granskning av de uppgifter som deklaranter lämnat och en bedömning av vikten av en kontrollåtgärd.

UPPGIFTSLÄMNANDE TILL TAXERINGSNÄMNDEN OCH SOCIALSEKRETESSEN

(Dnr 3408-1980)

I ett beslut den 24 januari 1984 behandlade JO Nilsson denna fråga: Får taxeringsnämnden från socialförvaltningen inhämta uppgifter ur en socialakt om ekonomiskt bistånd och sådana uppgifter, som legat till grund för biståndet?

Inledningsvis anförde JO detta om förhållandena i ärendet.

Det här ärendet handlar om en skattskyldig man, S.A. som i sin deklaration 1980 under inkomst av tjänst tagit upp endast ersättning från försäkringskassan. Taxeringsnämnden, som ansåg sig kunna till att mannen hade arbetat under beskattningsåret, gjorde en utredning. Nämnden hörde efter hos socialkontoret om mannen hade fått socialhjälp. Nämnden fick då veta att mannen sökt socialhjälp och att han i socialärendet hade talat om att han hade haft anställning hos en arbetsgivare under del av år 1979. Nämnden skickade en förfrågan till mannen och talade om att man kände till att han under året hade haft anställning hos en angiven arbetsgivare, men nämnden talade inte om på vilket sätt man fått

veta detta. Nämnden lade de inhämtade uppgifterna till grund för att skönmässigt höja mannens inkomst av tjänst.

De uppgifter som taxeringsnämnden inhämtat från socialkontoret omfattades av tystnadsplikt, i allt fall enligt den då gällande socialhjälp-lagen, eller med dagens terminologi av sekretess. Särskilda regler har gällt och gäller fortfarande för taxeringsmyndigheterna, när de vill inhämta en sekretessbelagd uppgift, som de behöver för taxeringskontroll.

Därefter gick JO in på de rättsliga frågorna kring sekretessen och anförde detta.

Taxeringsmyndigheterna behöver i en del fall hämta in beloppsuppgifter om utbetald socialhjälp för att få ett bättre underlag för ett beslut om exempelvis skönstaxering. Enligt de regler som numera gäller kan taxeringsnämnden begära att få tillgång till en uppgift om den hjälp som en person har fått. Mer om detta längre fram. När det gäller andra uppgifter i ett ärende om ekonomiskt bistånd (t.ex. anteckningar från en utredning om anställningsförhållande) är det viktigt att taxeringsnämnden inte på egen hand försöker inhämta dessa uppgifter utan den enskildes samtycke. Lagstiftningen har under olika perioder anvisat taxeringsnämnden och annan taxeringsmyndighet olika möjligheter. För perioden fram till den 31 december 1980 har gällt ett förfarande (a). Denna period är aktuell i detta ärende. Under året 1981 gällde förfarande (b) och för perioden från och med den 1 januari 1982 och alltså gäller förfarande (c).

JO redovisade sedan reglerna enligt förfarandena a-c med att hänvisa till innehållet i ett beslut intaget i JO:s ämbetsberättelse 1981/82 s. 309. Han konstaterade att den situation som där var aktuell gällde det fall när en taxeringsnämnd behövde inhämta uppgifter om hjälp i pengar. JO fortsatte.

Fram till den 1 januari 1982 har - som framgår av bestämmelserna i avsnitten - uppgifter av detta slag kunnat inhämtas endast av skattechef (46 § tredje stycket taxeringslagen - TL). Genom 65 § socialtjänstlagen, och som trädde ikraft den 1 januari 1982, har även andra taxeringsmyndigheter, inräknat taxeringsnämnd, fått denna möjlighet. Det måste dock observeras att 65 § i socialtjänstlagen ger taxeringsmyndighet rätt att få endast uppgifter om hjälp i pengar. När det gäller taxeringsmyndigheternas möjligheter att numera ta del av andra uppgifter, som omfattas av socialsekretessen enligt 7 kap. 4 § sekretesslagen, och som därmed inte får lämnas ut med stöd av generalklausulen i samma lag (14 kap.

3 §), är dessa myndigheter fortfarande hänvisade till att skattechefen söker få in uppgifterna med tillämpning av 46 § tredje stycket TL. I detta sammanhang skall också nämnas att handlingar som skattechefen begärt och fått in med stöd av denna lagbestämmelse, får granskas endast av skattechefen eller den tjänsteman som skattechefen delegerat den uppgiften till (se 9 § taxeringskungörelsen).

JO uttalade sedan detta om handläggningen i S.A.:s fall.

Vid sin kontakt med socialkontoret fick taxeringsnämndens granskare och senare också taxeringsnämnden uppgifter om bl.a. S.A.:s arbetsanställning. Dessa uppgifter, som rörde S.A.:s personliga förhållanden, var hämtade från ärendet om hans socialhjälp och omfattades då av tystnadsplikt enligt 64 § socialhjälpslagen. Tystnadsplikten innebar att uppgifterna inte fick yppas obehörigen för annan (myndighet eller enskild). Uppgifterna omfattades också av sekretess enligt 14 § i 1937 års sekretesslag. Denna lag reglerade inte sekretessen myndigheter emellan utan de inskränkningar som gällde för enskilda att ta del av allmänna handlingar. De bestämmelser, som i detta fall reglerade taxeringsmyndigheternas möjligheter att ta del av sekretessbelagda uppgifter, fanns i stället intagna i den tidigare omnämnda 46 § tredje stycket taxeringslagen. Fram till den 31 december 1980 hade detta stycke den lydelsen, att handlingar eller uppgifter, som omfattades av tystnadsplikt - sekretess - skulle tillhandahållas för taxeringskontroll allenast efter framställning av skattechef. Jag konstaterar att uppgifterna om S.A.:s förhållanden får anses vara sådana att de omfattats av tystnadsplikt för tjänstemannen hos den sociala myndigheten även gentemot taxeringsmyndigheterna.

En konsekvens av det jag nu har sagt blir att taxeringsnämnden inte utan S.A.:s samtycke skulle ha fått ut uppgifter från socialkontoret om hans arbetsanställning. Nämnden handlade alltså fel, när man vände sig direkt till socialkontoret och socialkontoret gjorde fel som lämnat ut uppgifterna till nämnden.

Det var en komplicerad författningsmateria, som taxeringsnämnden och socialkontoret hade att hantera. Jag har därför stannat för att se milt på de bådas agerande.

PERSONLIG INSTÄLLELSE INFÖR TAXERINGSNÄMNDEN M.M.

(Dnr 3212-1982 och 3093-1983)

I ett ärende anmälde en person att hennes ombud hade avisats från ett sammanträde inför taxeringsnämnden till vilket hon hade fått kallelse att inställa sig.

I sitt beslut i ärendet den 8 november 1983 anförde JO Nilsson inledningsvis detta.

I 61 § 4 mom. taxeringslagen föreskrivs bl.a. att skattskyldig är berättigad att företräda inför taxeringsnämnd för att meddela upplysningar till ledning vid taxering, som berör honom. Denna bestämmelse kompletteras av 6 och 16 §§ förvaltningslagen. I 6 § anges att den som för talan i ärende får anlita ombud eller biträde, men att den som har ombud skall medverka personligen om myndigheten begär det. Lagens 16 § innehåller följande:

Vill sökande, klagande eller annan part muntligen lämna uppgift i ärende, skall tillfälle beredas honom att göra det, om det kan ske med hänsyn till arbetets behöriga gång. Sådan uppgift antecknas genom myndighetens försorg i den utsträckning som det behövs.

Dessa bestämmelser ger alltså den skattskyldige rätt att tillsammans med ombud eller biträde företräda inför nämnden¹. Att ett sammanträde hålls inom stängda dörrar - vilket alltid gäller för taxeringsnämndens sammanträde (se 61 § 2 mom. TL) - och att sekretess enligt 9 kap. 1 § sekretesslagen gäller för uppgifter i den skattskyldiges självdeklaration, har härvid inte någon betydelse. Den skattskyldige disponerar ju över de uppgifter för vilka sekretess gäller till skydd för honom. Han kan helt eller delvis efterge sekretessen (se 14 kap. 4 § sekretesslagen). Endast i några fall - som inte här är aktuella - har man i sekretesslagen gjort undantag från denna huvudregel. Det kan också nämnas att man i förarbetena till sekretesslagen förutsatt att en myndighet inte får vägra den enskilde att ta del av uppgifter om sig själv eller vägra att beakta hans samtycke till utlämnande av uppgifterna med hänvisning till den enskildes bästa. Bara då det finns välgrundad misstanke om att den skattskyldige agerar under tvång kan det vara befogat att inte godta samtycket.

1 Jfr prop. 1977/78:181 s. 210, JO 1974 s. 487, 1975/76 s. 363 och 1980/81 s. 399.

Därefter gick JO över till att lägga följande synpunkter på hur en taxeringsnämnd praktiskt bör hantera en personlig inställelse:

Det är inte ovanligt att en skattskyldig oanmält har någon eller några med sig till sammanträdet. I en sådan situation måste taxeringsnämnden naturligtvis begära fullständigt namn på den som infinner sig och fråga om denne är ombud eller biträde till den skattskyldige. Om den skattskyldige inte är beredd att låta den person som följt med vara ombud, bör man fråga om personen i stället skall närvara vid sammanträdet som biträde. Den skattskyldige bör i samband med att han tar ställning till en medföljande persons närvaro, upplysas om att sekretessbelagda uppgifter om honom kommer att avhandlas.

Det kan här skjutas in att skillnaden mellan ombud och biträde ligger i att ett ombud självständigt - med skriftlig eller muntlig fullmakt - kan utföra den skattskyldiges talan, medan ett biträde bara kan agera i den skattskyldiges närvaro.

För det fall ett ombud följer med bör den skattskyldige lämna en fullmakt. Finns det inte någon skriftlig sådan räcker det med att den skattskyldige talar om att personen är ombud. Om den skattskyldige i stället förklarar att den som följt med är biträde så behövs inte någon fullmakt. - Jag vill också i detta sammanhang poängtera vikten av att taxeringsnämnder på ett tillfredsställande sätt dokumenterar vad som händer när den skattskyldige kommer till nämnden. Det är även nödvändigt att nämnden för ordnade anteckningar om vad en skattskyldig eller hans ombud eller biträde upplyser nämnden om (se 16 § förvaltningslagen).

Det ligger alltså i sakens natur att ordföranden bör se till att personernas namn och deras uppgifter antecknas i ordnade former. Någon bestämmelse att sådana anteckningar skall göras i protokollet finns dock inte i taxeringslagen eller taxeringskungörelsen. Jag har sett att man tagit viss hänsyn till det här behovet när riksskatteverket (RSV) utformat blanketten för taxeringsnämnds sammanträde. Jag anser dock att man bör överväga att komplettera 26 § taxeringskungörelsen med ett tillägg om att det i protokoll skall antecknas när personlig inställelse ägt rum och vilka som varit närvarande.

I ett annat ärende hade en taxeringsnämndsordförande ställt JO ett antal frågor om den praktiska handläggningen i samband med att en skattskyldig önskade företräde inför taxeringsnämnden. I sitt brevsvar den 19 december 1983 uttalade JO Nilsson bl.a. detta.

Det muntliga uppgiftslämnandet från den enskildes sida vid en personlig inställelse får ses som ett komplement till det skriftliga material, som taxeringsnämnden har tillgång till. Är avsikten med "besöket" en annan än att lämna "nya" uppgifter får nämnden själv avgöra om man vill sätta av den tid ett sådant "besök" tar. Sedan är det naturligtvis en annan sak att det kan vara nog så kärt att skilja ut "nya" uppgifter från "gammal" kunskap. Redan mot bakgrund av detta förhållande låter sig en alltför restriktiv hållning från en nämnds sida - vid ett ställningstagande till en begäran om ett sammanträffande - knappast rekommenderas. Den ordförande, som skall leda nämndens arbete, måste å andra sidan från fall till fall sätta sig in i vad som kan komma att avhandlas vid sammanträdet så att han kan utöva sin ledning av sammanträdet på ett riktigt sätt och t.ex. avbryta ett besök som inte längre fyller sin "kompletterande" funktion. - Om en taxeringsfråga är särskilt besvärlig, kan ordföranden för övrigt få biträde av sakkunnig (15 § taxeringslagen).

När det är bestämt att ett besök av den skattskyldige skall äga rum, så bör ordföranden naturligtvis söka tillmötesgå den skattskyldiges önskemål om tidpunkten för ett besök. Detta måste dock ske med hänsyn också till ordförandens möjligheter att sammankalla nämnden och till de sammanträden som redan planerats för taxeringsperioden. Kan man inte enas om en tidpunkt som passar både den skattskyldige och nämnden så får den skattskyldige rätta sig efter nämndens planer.

OGRUNDAD SKÖNSTAXERING OCH BRISTER I DATARUTINER

(Dnr 3420-1981)

I ett beslut den 29 maj 1984 behandlade JO Nilsson ett ärende som handlade om en person, B., som var studerande och 1981 hade sköntaxerats av taxeringsnämnden. Länsrätten undanröjde sedan sköntaxeringen. JO:s beslut gällde taxeringsnämndens formella handläggning av B.:s taxering 1981 - delvis sett i ljuset av vad som hade hänt vid taxeringsnämndens behandling av B.:s deklaration föregående år - och vissa datarutiner i skatterregistret hos riksskatteverket (RSV). I sitt beslut uttalade JO bl.a. följande.

3 BEDÖMNING

3.1 Inledning

B.:s anmälan hit har gällt att hon inte fick yttra sig till taxeringsnämnden innan taxeringsbeslutet 1981 fattades, att hon felaktigt blev

skönstaxerad - - -. Den utredning som jag har gjort har till att börja med gällt B.:s enskilda ärende för att senare vidgas till olika frågor om tillämpade rutiner och andra mera generella frågor. Jag behandlar först B.:s ärende och sedan de allmänna frågorna.

3.2 Taxeringsnämndens behandling av B.:s ärende m.m.

B. anmodades 1980 att lämna självdeklaration. På taxeringsavin står antecknat "Stud. (ingen inkomst). Svar inkommer dock enl.tel. 10/9-80". Bland handlingarna finns också ett skriftligt svar undertecknat av B. där hon säger: "Har inte haft någon inkomst under 1979 p.g.a. studier inte heller förmögenhet e.d.". Taxeringsnämndens beslut har redovisats genom nollor i kolumnerna på skönstaxeringsomslaget.

Låt mig inledningsvis slå fast att taxeringsnämndens åtgärder 1980 hade påtagliga brister. När B. svarade per telefon och brev på anmaningen skulle taxeringsnämnden ha klargjort för henne antingen att anmaningen skulle åtföljas med en ifylld och undertecknad deklaration eller att de lämnade uppgifterna var tillräckliga för att konstatera att hon inte var deklarationskyldig och att anmaningen därför återkallades. Om anmaningsärendet fullföljts och ingen deklaration kommit in hade kanske en skönstaxering varit motiverad - en taxering som då skulle ha beslutsredovisats på skönstaxeringsomslaget. När nu anmaningen tydligen inte fullföljdes skulle beslutet att inte påföra B. någon taxering inte ha redovisats på skönstaxeringsomslaget med nollor utan med ett kryss i en ruta på taxeringsavin "Varken inkomst eller förmögenhet skall längdföras". Taxeringsnämndens sätt att redovisa beslutet fick till följd att taxeringsavin 1981 för B. innehöll den enligt min mening direkt felaktiga uppgiften "FÖREG ÅR SKÖNSTAXERAD" (mer om detta i avsnitt 3.3).

Den uppgiften blev vilseledande vid 1981 års taxeringsarbete och i första hand då vid beredningen av anmaningsunderlag/taxeringsavi. - - - Taxeringsnämnden har vid sin granskning av deklarationen uppenbarligen inte uppmärksammat eller inte brytt sig om att anmaningsunderlaget låg kvar i handlingarna. I sitt yttrande hit har nämnden sagt att man vid beslutstillfället "föreställde" sig att B. var anmanad att deklarerera. Här har det helt brustit i instruktioner för granskningspersonalen eller i granskarens och nämndens ambition att göra ett korrekt arbete. Nämndens handläggning blir dessutom mera klandervärd av det faktum att nämnden hade tillgång till 1980 års handlingar och kunde dra

slutsatser av dem. Skönstaxering får inte ske med en så slarvig handläggning och på så lösa boliner som i detta fall. Taxeringsnämnden kan inte undgå allvarlig kritik för det inträffade.

- - -

3.3 Uppgiften "FÖREG ÅR SKÖNSTAXERAD" m.m.

I B.:s ärende har taxeringsavin varit försedd med en påtryckt registrering av ADB-information "FÖREG ÅR SKÖNSTAXERAD". I B.:s fall framstod denna anteckning för mig som vilseledande. Jag inledde därför en utredning även på denna punkt. Resultatet av denna utredning har blivit mycket överraskande för mig.

Uppgiften "FÖREG ÅR SKÖNSTAXERAD" gav inte någon säker och fullständig information om de fall där taxeringsnämnden föregående år skönstaxerat en skattskyldig. För det första har uppgiften inte tagits fram i de fall där en taxeringsnämnd beslutat att skönsmässigt taxera en person som lämnat självdeklaration. För det andra har uppgiften omfattat även andra fall än egentliga skönstaxeringar, fall som av tekniska skäl eller i praktiken felaktigt beslutsredovisats på skönstaxeringsomslag. - - -

RSV har nu beslutat och genomfört vissa förändringar av denna rutin. Genom att en nolla anges om en taxering åsatts med ett skönstaxeringsomslag som grund förbättras underlaget för bedömningen av om anmaning bör skickas ut eller inte. Det är gott och väl. Det kvarstår dock för mig att konstatera att den registeruppgift det här ärendet har gällt, har varit av väl låg kvalitet för att försvara sin plats i en myndighets register. En markering av typ skönstaxering är en sorts belastningsuppgift och används nog ofta i praktiken som sådan av myndigheterna. Det gjorde man sannolikt just i B.:s fall. Utan att preciseras på ett korrekt sätt kan en sådan här registreringsuppgift få samma skadeverkningar som sådana registeruppgifter som man brukar kalla för "mjukdata". Sådana data får inte finnas i skatterregistret enligt den lagstiftning som gäller på området.

I detta ärende har också genom RSV:s svar hit aktualiserats en annan fråga som gäller innehållet i skattelängden.

I skattelängden registreras i ett fält "Skönstax" i vissa fall beteckningen "SKÖ". Så är fallet när skönstaxeringsomslaget används som registreringsunderlag. Detta sker i de fall som redovisats i det föregående, bl.a. i vissa sambeskattningsfall utan att någon skönstaxering egentligen ägt rum.

I skattelängden redovisas taxeringsnämndens beslut om årlig taxering, jfr 2 § 1 mom. och 68 § taxeringslagen. Skattelängden är offentlig, jfr 9 kap. 1 § sekretesslagen. Det förhållandet att taxeringsbeslut registreras på skönstaxeringsomslag är inte något som, vad jag kan förstå, skall föranleda särskild anteckning i skattelängd. Det finns inget i 68 § taxeringslagen som talar för det.

Min slutsats blir alltså att den offentligen tillgängliga skattelängden genom den delvis rent missvisande beteckningen "SKÖ" - som dessutom i sig är av belastande natur - innehåller uppgifter som är avsedda att inte tas in där. Under beredningen av detta beslut har jag av RSV - - - fått veta att anteckningen i annan form funnits med från tiden före datasystemets tillkomst och att den inte kommer att tas med i nästa års version av skattelängden. - Jag förutsätter att RSV genomför de nödvändiga åtgärderna i sammanhanget.

AVDRAG FÖR NEDSATT SKATTEFÖRMÅGA FÖR FOLKPENSIONÄR NÄR PENSIONSUTBETALNINGEN SKER RETROAKTIVT

(Dnr 1219-1982 och 3188-1983)

I ett beslut den 28 maj 1984 behandlade JO Nilsson problemet med dröjsmål med utbetalning av allmän pension och skatteeffekterna i samband med retroaktiva pensionsutbetalningar. De skatteregler som aktualiseras i detta sammanhang är av tre slag: beräkning av statlig inkomstskatt för ackumulerad inkomst, kontantprincipen (dvs. reglerna om rätt beskattningsår för en intäkt) och avdrag för väsentligen nedsatt skatteförmåga för folkpensionärer (s.k. extra avdrag). Den närmare innebörden av dessa regler, av riksskatteverkets (RSV:s) föreskrifter m.m. om avdrag för nedsatt skatteförmåga för folkpensionärer och av rättspraxis framgår av en till beslutet lagd promemoria.

I beslutet behandlade JO två skilda ärenden. Det ena ärendet började med att en pensionär besökte JO:s "öppna hus" i Karlstad våren 1982 och berättade om de skatteeffekter som ett dröjsmål med pensionsutbetalningen skulle få för hennes del. Det andra gällde en annan pensionär som klagade över hur myndigheter och domstolar hade behandlat hennes ärende som gällde samma fråga. JO hämtade in yttranden från bl.a. riksförsäkringsverket (RFV) och RSV i saken. Vidare gjorde JO en egen utredning om hur RSV:s föreskrifter m.m. kunde påverka de båda pensionärernas rätt till avdrag i de aktuella situationerna. Den utredningen visade att de vardera, med ett visst hänsynstagande till de retroaktivt utbetalade pensionsbeloppen, borde få avdrag med flera tusen kr. JO rådde den ena pensionären att göra en framställning i saken hos länsrätten och rekommenderade att en ansökan om res-

ning borde ges in till regeringsrätten i det andra fallet. Avslutningsvis uttalade JO bl.a. detta.

De båda anmälningarna hit väcker frågan om lagstiftningen, anvisningarna och rutinerna på området bör ändras. Jag skall avslutningsvis diskutera detta.

Båda anmälarna har reagerat mot att de retroaktivt utbetalda beloppen vid beskattningen inte har kunnat läggas tillbaka till det år som de rätteligen avsett. Jag förstår deras reaktion. Gällande lagstiftning (reglerna om beräkning av skatt för ackumulerad inkomst och regeln om valrätt vid s.k. årsskiftesbetalningar enligt kontantprincipen) ger dock ett endast begränsat utrymme för sådana åtgärder. Riksdagen har nyligen höjt minimibeloppet för tillämpning av reglerna om ackumulering av inkomst från 5 000 till 15 000 kr. och kontantprincipens tillämpning i praxis är fast etablerad. Jag ser inte tillräckliga skäl att föreslå några lagändringar på dessa punkter.

Genom en utveckling i rättspraxis följd av anvisningar från RSV har dock en ganska betydande speciell avdragsrätt inom ramen för systemet med extra avdrag för folkpensionärer vuxit fram för de här fallen. Inte heller innehållet i dessa regler ger mig anledning till några förslag till ändringar.

Jag vill dock tillåta mig den allmänna reflexionen att detta komplex av regler för en kanske inte så vanlig men dock tämligen vardaglig situation för en stor grupp skattskyldiga ger ett mycket snårigt intryck. Allmänt sett synes mig här förenklingar i hög grad önskvärda. Det är oroväckande när folkpensionärer som i dessa båda fall p.g.a. reglernas innehåll, av egna svårigheter att ta sin rätt tillvara och av brister i de tillämpande organens handläggning oförskyllt drabbas av för hög skatt med bl.a. kvarskattebekymmer som följd.

Det nu sagda leder mig till frågan om gällande rutiner bör förbättras i olika avseenden. - - - Jag riskerar inte att bli motsagd när jag konstaterar att det är en uppgift för REV att i samverkan med RSV se till att folkpensionärerna blir behandlade likformigt och rättvist i det här avseendet. Jag vill därför nu till sist lägga fram några synpunkter som jag menar bör beaktas i det sammanhanget.

Insatser bör göras för att i görlig mån undvika retroaktiv utbetalning av pensionsförmåner. Vidare syns det viktigt att försäkringskassornas personal har god kunskap om skattereglerna

på området, dels för att garantera en snabb handläggning av ärendena och dels för att kunna informera de berörda pensionstagarna så att dessa förstår hur de bör göra med sina deklarationer. RFV aviserar skattemyndigheterna om de utbetalda pensionsförmånerna. Något författningens krav på att retroaktiva belopp då särskilt skall utmärkas finns inte. Dessa RFV:s kontrolluppgifter registreras hos skattemyndigheterna och trycks på den taxeringsavi som taxeringsnämnden har för sin behandling av deklarationen. Där anges också efter datamässig uträkning belopp för extra avdrag. Eftersom aviseringen från RFV, som sagt, inte omfattar någon uppgift om eventuella retroaktiva utbetalningar kan skattemyndigheterna inte beakta detta vid uträkningen av förslaget till extra avdrag. Inte heller kan de på taxeringsavin göra någon sådan anteckning, som görs i andra sammanhang, om att avdraget manuellt bör kontrolleras av taxeringsnämnden. Om den skattskyldige i sin deklaration själv påpekar att ett belopp utbetalats retroaktivt måste taxeringsnämndens granskare ha insikt om att han inte kan förlita sig på det datatryckta beslutsförslaget. Här finns - som det ena ärendet visar - en felkälla.

Jag anser att RSV och RFV bör ta upp en diskussion om säkrare rutiner på detta område. Jag har också förstått att saken nu har aktualiserats hos RSV.

SKATTECHEFENS MEDDELANDEN OCH RIKSSKATTEVERKETS ANVISNINGAR - HUR SKALL LIKFORMIGHETEN I TAXERINGEN FRÄMJAS?

(Dnr 2930-1982 m.fl.)

Vid 1983 års taxering kom frågan om rätten till avdrag för kostnader för resor med bil till och från arbetet att uppmärksammas i massmedia. Diskussionen kom att gälla frågan om innebörden av kravet på att bilen skulle användas "regelmässigt" för resorna. Det visade sig att skattecheferna i olika län hade olika uppfattningar i frågan. JO fick flera anmälningar i saken. I ett ärende (dnr 2612-1983) uttalande JO Nilsson den 10 oktober 1983 i sitt beslut detta.

Den debatt kring begreppet "regelmässigt" som har förts belyser också frågan om kompetensfördelningen mellan lagstiftare och rättstillämpande myndigheter och domstolar.

När praxis är oklar eller inte fullt utvecklad förekommer det att RSV i anvisningsform rekommenderar en viss tolkning av en föreskrift. Vanligare är kanske att skattecheferna svarar för sådana mera detaljerade rekommendationer. Den

här ordningen är naturligtvis inte problemfri. Ett problem är att praxis senare kan komma fram till en annan tolkning än den rekommenderade. Ett annat är att skattecheferna i de olika länen inte samordnar sina rekommendationer, vilket leder till en varierande tillämpning utan att det finns geografiska eller andra skäl som motiverar detta. I mitt beslut "DEN LÅNGSAMMA SKATTEPROCESSEN - några synpunkter och förslag" (jfr JO 1982/83 s. 323) har jag behandlat bl.a. det här problemet. Där erinrade jag om tanken på en centralt placerad taxeringsintendent med möjlighet att begära förhandsbesked hos rättsnämnden och regeringsrätten.

Vi har i dag en ordning där en informell arbetsgrupp gör en mall som skattecheferna kan använda helt, delvis eller inte alls, och där skattechefernas meddelanden i realiteten innehåller bestämda ställningstaganden till många rättsfrågor (som senare kan visa sig inte hålla). Den ordningen ger varken en klar ansvarsfördelning eller garantier för en enhetlig och likformig bedömning länen emellan. Det innebär bara ett konstaterande av faktum att säga att skattecheferna i sina meddelanden i dag tar på sig en normgivning på taxeringsområdet som egentligen tillkommer andra organ att ge.

I tre andra ärenden (dnr 2930-1982 m.fl.) gällde det präster som hade anmält taxeringsnämnder i två olika län för hur nämnderna hade bedömt frågan om beskattning av hyresförmån för präst med tjänstebostad. I sitt beslut den 7 november 1983 uttalade JO Nilsson bl.a. detta.

Av utredningen framgår att riksskatteverket hittills inte funnit anledning att utfärda anvisningar angående värdesättningen av bostadsförmåner av den aktuella typen. Från skattecheferna i de olika länen finns inte heller några enhetliga uttalanden i saken. I stället har den här skattefrågan aktualiserats av myndigheterna i vissa län men inte i andra. Det är här fråga om tämligen betydande taxeringshöjningar som mot den bakgrunden kan komma att riktas mot vissa skattskyldiga inom en och samma yrkeskategori, medan andra skattskyldiga inom samma kategori och i likvärdiga omständigheter i övrigt inte blir föremål för någon taxeringsåtgärd. Eftersom länsgränser och stiftsgränser inte är desamma kan olikformigheter uppkomma även inom de enskilda stifteten. En anmälare har pekat på olikformigheter t.o.m. inom ett och samma fögderi. Det är givetvis riktigt att - med skattechefens perspektiv på saken - säga att olikformigheter inom ett och samma fögderi kan rättas till genom åtgärder från taxeringsintendentens sida. Sett från mer allmänna utgångspunkter är det dock

uppenbarligen så att det måste anses helt oacceptabelt att vissa medlemmar av en väl avgränsad yrkesgrupp blir föremål för beskattningsåtgärder - typiska för att inte säga unika just för den yrkesgruppen - i vissa delar av landet men inte i andra. Som jag ser det är det här fråga om ett typexempel på en situation som rimligen måste anses fordra diskussioner mellan riksskatteverket och skattecheferna och ett sådant ställningstagande från dessa instansers sida som medför att likformighet kan upprätthållas när taxeringsmyndigheterna börjar tillämpa en ny skärpande syn på beskattningsfrågan.

JÄVSFRÅGOR HOS TAXERINGSNÄMNDEN

(Dnr 816-1983)

I ett beslut den 20 december 1983 behandlade JO Nils-son sakliga och formella frågor om taxeringsnämndens behandling av en skattskyldigs jävsinvändning mot en ledamot av taxeringsnämnden, jfr även JO:s ämbetsberättelse 1975/76 s. 365.

TAXERINGSNÄMNDENS ORDFÖRANDE ÄR SKYLDIG ATT LÖSA UT REKOMMENDERADE BREV

(Dnr 3357-1981)

I en anmälan klagade en skattskyldig bl.a. över att ett rekommenderat brev, som han hade skickat till taxeringsnämndens ordförande efter taxeringsperiodens utgång eller den 3 november, hade kommit i retur till honom från postens reklamationskontor.

I sitt beslut den 21 december 1983 uttalade JO Nils-son bl.a. detta.

En taxeringsnämndsordförande är skyldig att lösa ut rekommenderade försändelser ställda till honom i hans egenskap av taxeringsfunktionär (jfr om andra offentliga funktionärer JO 1977/78 s. 412). Denna skyldighet upphör, som jag ser det, inte redan i och med att taxeringsperioden och tiden för omprövning löpt ut.

TAXERINGSGREVISIÖN

REVISIONSPROMEMORIAN S UTFÖRNING NÄR MATERIAL FRÄN
FÖRUNDERSÖKNING REDOVISAS

(Dnr 960-1980)

I ett beslut den 2 april 1984 behandlade JO Nilsson ett ärende där han tog upp bl.a. revisionspromemorians utformning i ett fall där taxeringsrevision och förundersökning bedrevs parallellt. I ärendet hade anmälarer, M., som ombud för Kone Hissar AB, gjort gällande att granskningsmännen, H. och P., i sin revisionspromemoria hade gått in på långtgående värderingar, fällt kränkande omdömen, försökt få subjektiva omdömen att framstå som objektiva sanningar, gjort olämpliga uttalanden, gjort uttalanden av moraliserande innebörd och kommit med felaktiga antydningar om brottsliga förfaranden.

Revisionspromemorian gällde Kone Hissar AB:s taxeringar 1975-1977. Promemorian är på 16 sidor plus 19 bilagor och omfattar totalt 99 sidor. Bland bilagorna återfinns kopior av avtal, utskrifter av polisförhör, balansräkningar och anteckningar som bolaget innehaft.

Promemorian inleds med upplysningar av formell natur, och följs av allmänna uppgifter om bolagets ägare, omättning, verksamhet m.m. Därefter går man närmare in på sina iakttagelser rörande avtalet med Elevator GmbH. Under detta avsnitt återopas delar av de polisförhör som hållits med personer i ledande ställning både i moderbolaget Kone Oy och i bolaget, och som finns med som bilagor till promemorian. Man gör också kortare citat ur förhørsutskrifterna. Sedan följer en redogörelse för vad granskningsmännen anser har kommit fram vid utredningen och deras slutsatser av iakttagelserna. Detta avsnitt omfattar cirka sju sidor. Slutligen kommer en sammanfattning med förslag till taxeringsändringar.

Den fråga som behandlas i revisionspromemorian kan sammanfattas på följande sätt. Kone Hissar AB har yrkat avdrag under de aktuella åren för ersättningar till det schweiziska bolaget Elevator GmbH. Bolaget har uppgett att ersättningarna har lämnats i utbyte mot fortlöpande information om teknikutveckling m.m. - Granskningsmännen gör i promemorian gällande att då Elevator GmbH saknade anställda de aktuella åren kunde något sådant utbyte rent faktiskt inte ske, och att ersättningarna till Elevator GmbH således inte hade motsvarats av några motprestationer varför avdragen

borde vägras och återföras till beskattning.

H. och P. har sammanfattningsvis anført att revisionen har utförts i enlighet med de bestämmelser som gäller för taxeringsrevision, att de har handlat i överensstämmelse med den yrkesetik som gäller för skatterevisorer i allmänhet, att de inte har brustit i objektivitet samt att de inte har uttryckt sig försåtligt eller insinuant i revisionspromemorian.

I bedömningsavsnittet uttalade JO detta.

Några inledande anmärkningar

M. har i sin anmälan dragit flera paralleller mellan Kone-revisionen och "Affären Ingmar Bergman". I sitt beslut (1978-02-28) i Bergman-ärendet tog JO Lundvik i ett särskilt avsnitt upp innehållet i revisorernas promemorior och gjorde vissa uttalanden om bl.a. vad som bör ingå i en revisionspromemoria och hur revisorerna bör formulera sig¹. I dessa hänseenden menade - i stark sammanfattning - Lundvik att

- det inte fanns någon större anledning att befara att tilltron till revisorns objektivitet skulle minska om denne redovisar de skatterättsliga bedömningar han anser sig kunna göra med stöd av sina iakttagelser
- revisorn borde avhålla sig från att gå in på långtgående värderingar av materialet i bevishänseende
- det syntes vara lämpligt att revisorn vid sin redovisning gör en klar åtskillnad mellan objektiva konstateranden och subjektiva värderingar
- det borde undvikas att i en revisionspromemoria göra uttalanden av moraliserande innebörd
- i en revisionspromemoria borde även redovisas förhållanden som talar till den granskades förmån.

M. har begärt att jag skall respektera att vissa delar av handlingarna i målen är sekretesskyddade. Jag inser väl skälen för denna begäran och har full förståelse för dess syfte. Samtidigt

---

1 Beslutet är återgivet i JO:s ämbetsberättelse 1978/79 s. 242 ff; revisionspromemoriorna behandlas på s. 281-287.

måste jag erinra om att JO:s beslut alltid är offentliga (11 kap. 4 § sekretesslagen). Den som tar del av ett sådant beslut måste få en produkt som hänger ihop och som innehåller motiveringar som gör slutsatserna begripliga. För att detta skall bli möjligt måste därför ibland sekretessbelagda uppgifter tas med. M.:s anmälan gäller innehållet i en revisionspromemoria, som normalt är hemlig. I ett beslut med anledning av en sådan anmälan lär det knappast vara möjligt att inte lyfta fram vissa delar eller uppgifter ur den skrift som anmälan grundar sig på om beslutet skall fylla rimliga krav på konsekvens och begriplighet.

Jag har begränsat min bedömning till att gälla det sätt på vilket revisorerna har presenterat sitt material. Av denna begränsning följer att jag inte har funnit anledning att gå in på frågan om revisionen alls borde ha genomförts. I den delen vill jag bara ha sagt att omständigheterna onekligen var sådana att en rättslig prövning framstod som motiverad.

Innan jag går över till min analys av den aktuella revisionspromemorian, vill jag först säga några ord om skrivandet av revisionspromemorior i allmänhet.

Det är inte sällan både sakligt svårt och tekniskt besvärligt att ställa samman en revisionspromemoria; uppgifternas mångfald och nödvändigheten att ta med alla relevanta omständigheter - negativa såväl som positiva - ställer revisorernas kunskaper och omdöme på svåra prov. Detta förhållande kan inte förbigås när resultatet av mödorna skall bedömas.

Stöter revisorerna på en komplicerad skattefråga kan det vara lämpligt att de lämnar en kort redogörelse för denna redan i början men givetvis efter uppgifter av mer formell natur. Detta ger en naturlig och lämplig ram för den följande redogörelsen. Iakttagelserna bör därefter redovisas utan kommentarer; undantag från denna regel bör göras endast om en uppgift är sådan att den för att rätt kunna förstås måste kommenteras något. Sedan kan - helst under särskild rubrik - lämnas en mer ingående redovisning för hur revisorerna har uppfattat de skatterättsliga problemen.

Den aktuella revisionspromemorian

Den aktuella revisionspromemorian börjar med en (ca 2,5 sidor lång) redogörelse av dels formell natur, dels innehållande allmänna uppgifter om

Kone Hissar AB. Återstoden av promemorian (ca 13,5 sidor) ägnas iakttagelser med mera direkt samband med ersättningarna till Elevator GmbH. På sidan 4 presenterar revisorerna sin allmänna syn på skattefrågan. Där säger de att de inte anser att betalningarna från Kone Hissar AB till Elevator GmbH har motsvarats av några prestationer som lämnats av Elevator GmbH eller andra koncernbolag.

På nästan varje av de 13,5 sidor, som är promemorians "egentliga" innehåll, återfinns revisorernas bedömningar av de förhållanden som just noterats; ibland kommer bedömningen före själva uppgiften. I de fall - och de utgör flertalet - där revisorerna har använt ordvändningar som "vi anser", "vi är av den uppfattningen", "vi menar" osv. är det givetvis klart att det är fråga om subjektiva bedömningar. I de fall där man inte har använt "vi" som subjekt i meningen utan i stället använt formuleringar som exempelvis "Det är också intressant att kunna konstatera" får man anta att det måste vara fråga om revisorernas egen uppfattning att iakttagelsen som följer är intressant.

Men att konstatera detta är inte detsamma som att acceptera den valda redovisningstekniken. Tvärtom! Att varva bedömningar med faktauppgifter ökar risken för att innehållet kommer att uppfattas som tendensiöst eftersom det inte alltid genast är klart för läsaren när revisorn "tycker" resp. när han "redovisar". Promemorian blir också svårare att överblicka för taxeringsintendenten/allmänna ombudet och domstolarna för vilka det till syvende och sist är väsentligare att utläsa de "objektiva" upplysningarna än revisorernas egna värderingar; dessa senare tjänar ju inget annat syfte än att peka på de skattefrågor som kan bli aktuella med anledning av revisionen och de bör följaktligen reserveras för de sammanhangen. Att - som sker i den nu aktuella promemorian - värdera snart sagt varje uppgift som lämnas - och upprepa uppfattningen om skattefrågan ger läsaren intrycket att han tar del av inte en promemoria utan snarast en taxeringsintendents plädering. Jag misstänker också att en sådan metod i längden motverkar sitt syfte, dvs. att söka övertyga läsaren om den egna uppfattningens riktighet.

Det skulle knappast vara korrekt om jag här tog upp och granskade alla enskilda formuleringar som förekommer i promemorian och som M. vänt sig mot, eftersom de i regel inte vare sig bör tas eller kan bedömas lösryckta ur sitt sammanhang. Med den allmänna syn på redovisningstekniken som jag nyss har redogjort för är det knappast heller nödvändigt att gå in på en mer detaljinriktad

analys. Att jag inte tycker om den använda redovisningstekniken bör stå klart.

Några formuleringar skall jag dock uppehålla mig något vid. Först då hänvisningen till att "polis och åklagare parallellt med taxeringsrevisionen bedrivit förundersökning i brottmål". En upplysning av detta slag har sin givna plats i en revisionspromemoria; och då gärna intagen i början, så att berörda personer får den information som kan vara väsentlig för bedömande av om målet skall behandlas med förtur m.m. Möjligen borde den i detta fall ha varit något innehållsrikare och lämnat besked om förundersökningarna hade slutförts, föranlett något åtal m.m. Även uppgifter om vid vilket åklagardistrikt undersökningarna handläggs och/eller vid vilken domstol åtal väckts kan det vara av värde att nämna i detta sammanhang.

Till revisionspromemorian har som bilagor fogats ett antal utdrag ur förundersökningsprotokoll med förhör av personer inom Kone-koncernen. Bl.a. finns kopior av förhör med direktören W., tidigare VD i Kone Hissar AB. Han hördes som misstänkt för "grovt skattebrott o. medhjälp därtill". (Åtalet lades i denna del ned och han frikändes.) Protokollet utgörs inte av utskrift av bandupptagningar, utan består av nedteckningar av vad som sades. Vid åtminstone det första av förhören var H. och P. närvarande. Inget av de tre förhör som finns med som bilaga till promemorian avslutas med en anteckning om att den hörde fått del av nedteckningen och godkänt den².

Ur dessa nedtecknade förhör har granskningsmännen valt att göra citat, som de återger i revisionspromemorian som avsnitt som de vill särskilt framhålla. De börjar med tre citat (s. 6 i revisionspromemorian) från förhören med W.:

a) W., förhör 1976-11-11

"Avtal finns mellan Kone OY och Kone Hissar AB att royalty skall betalas till Elevator. Avtalet kom till den 21 december 1973 och undertecknades av W. efter förhandling med finska ledningen. Det fanns

---

2 I JK:s akt 1191-77-21 finns hela förundersökningsprotokollet. Av detta framgår att W., efter ytterligare förhör, fått del av utskrifterna av protokollen (jämför 23 kap. 21 § rättegångsbalken) och gjort vissa justeringar, dock inga i de nu aktuella delarna.

vid förhandlingen inte någon representant för Elevator med och han vet inte varför."

"Han har aldrig haft kontakt med någon person på Elevator och har aldrig besökt Elevator. Om man påstår att det inte finns någon anställd i Elevator blir han inte förvånad över det."

W., förhör 1976-11-22

"Vid tekniska problem kontaktas säkerligen finska Kone OY:s tekniska avdelning. Hur arbetet eller om arbete bedrevs i Elevator ansåg han ointressant och han vet inte om det finns några anställda i Elevator."

Därefter citerar man ur förhör med fem andra personer. Sammantaget utvisar citaten - som jag tolkar dem - en påtagligt bristande kännedom om Elevator GmbH hos personer inom Kone-koncernen som kanske borde ha vetat mera. Citaten - eller rättare sagt sättet att citera - gör att granskningsmännens slutsatser - t.ex. denna - "Elevator GmbH har inte tillhandahållit några som helst motprestationer, vilket är en följd av att bolaget inte har några anställda" framstår som bestryggande belagda.

Den som gör sig "omaket" att gå över till de bilagda förhören skall emellertid finna bl.a. att det andra av de ovan återgivna citaten ur förhören med W. utgörs av de två inledande meningarna i ett stycke som därefter fortsätter: "Emellertid hävdar han, att Kone Hissar har fått ritningar från Elevator. Han vet ej vem som företräder Elevator. 'Det har gått via moderbolaget'." I andra avsnitt säger W. att man har fått know-how i form av ritningar från Elevator GmbH. Han har också uttalat att han "kommit till slutsatsen att det var skäligt att betala det avtalade beloppet". Revisorernas slutsats visar sig alltså inte så väl underbyggd som den i förstone gav sken av.

Jag kan omöjligen frigöra mig från uppfattningen att revisorerna har tagit med endast så mycket ur förhören som styrker den uppfattning som de har - eller vill komma fram till. Citattekniken gör att den som läser promemorian onekligen anser sig kunna "hoppa över" de långa bilagorna. Den som gör det får inte "hela sanningen" eftersom revisorerna inte i promemorian nämner att det kan förekomma uppgifter eller andra intressanta upplysningar i bilagorna.

Jag vill avslutningsvis dessutom betona att man i revisionsärenden inte bör dra alltför stora växlar av förhör som hållits vid en förunder-

sökning i brottmål. Uppgifterna lämnas i ett för de flesta ganska ovanligt sammanhang och oftast utan att den som hörs har en tanke på att vad som sägs kan komma att åberopas i ett helt annat slags process, som inte ens behöver gälla honom själv. En misstänkt har dessutom ingen sanningsskyldighet. Den pressade situationen som ett polisförhör ofta innebär kan också medföra att den hörde underlåter att påtala sakfel, som kan synas bagatellartade i det sammanhang som förhörens äger rum, eller kanske saknar betydelse i det aktuella brottmålet. Det är vidare viktigt att kontrollera att de uppgifter man använder är sådana som den förhörde fått tillfälle att ta del av och då kunnat korrigerera eventuella missuppfattningar. Att den kontrollen har gjorts bör framgå av promemorian.

ANONYM ANMÄLAN SOM EN UTGÅNGSPUNKT FÖR TAXERINGSREVISION

(Dnr 2205-1983)

I ett brev till JO berättade P. att han bedrev filmteknisk verksamhet i sitt företag och att han hade blivit föremål för taxeringsrevision. Han vände sig mot metoderna för denna revision. Släkt och vänner till honom hade fått brev från länsstyrelsen med frågor. Brevet var formulerade efter denna mall.

Enligt tillgänglig uppgift är Ni ägare till bil (XXX 001). Uppgift önskas om huruvida Ni låtit P. utföra arbeten på ifrågavarande bil.

Om så är fallet önskas följande uppgifter:

1. När utfördes arbetena?
2. Vad för slags arbeten utfördes?
3. Hur mycket betalade Ni för dessa arbeten?
4. Vilket datum skedde betalningen?
5. Om kvitto finns, var vänlig insänd kopia.
6. Har Ni eventuellt köpt bilen av P.?
7. I så fall - när och till vilket pris?

Det bör observeras att Ni enligt taxeringslagen inte är skyldig att besvara dessa frågor. Det vore dock av stort värde för oss om uppgifterna kan lämnas. (Er egen taxering berörs inte av ifrågavarande uppgifter.)

Svar emotses inom 14 dagar.

Med vänlig hälsning

B.J.

P.:s anmälan skickades till skattechefen hos länsstyrelsen för yttrande. Av utredningen framgick bl.a. att länsstyrelsen hade fått uppgifter från en anonym

person. Detta redovisades i revisionspromemorian på följande sätt:

Vid revisionen har framkommit att P. utför arbeten åt företag såväl som privatpersoner. När deklarationen kom för granskning hade i den insorterats en anonym anmälan. I denna angavs ett antal registreringsnummer på bilar, på vilka P. ev skulle ha utfört arbeten. Vid revisionen har förfrågan skickats ut till ägarna av bilarna, men något svar har ej inkommit.

I sitt beslut i ärendet den 15 maj 1984 uttalade JO Nilsson bl.a. detta.

En av utgångspunkterna för taxeringsrevisionen har tydligen bestått i en anonym anmälan. Skattemyndigheterna är lika litet som andra myndigheter förbjudna att ta emot sådana anmälningar och att använda dem i sin verksamhet. - - - Det är viktigt att en kvalificerad bedömning görs av materialet innan det beaktas i myndighetens utredningsarbete. Väljer myndigheten att beakta materialet måste ärendet tillföras dokumentation om innehållet i anmälningen, bl.a. för att myndigheten, i allt fall sedan kontrollen avslutats (jfr 4 kap. 2 § sekretesslagen) skall kunna ge den skattskyldige del av materialet enligt reglerna om partsinsyn i 14 kap. 5 § sekretesslagen.

I det här fallet lades inte de anonyma uppgifterna om bilnummer direkt till grund för närmare utredning i fråga om P.:s verksamhet. I stället tillfrågades han först om sin verksamhet och skall då enligt skattechefens yttrande hit ha sagt att han på beställning utförde bl.a. ombyggnader av bilar. P. har sedan inte bemött de uppgifterna här och jag tar dem för goda. - Vid besöket iaktogs också att några bokförda intäkter av sådan verksamhet inte kunde påträffas i räkenskaper.

Att granskarna tydligen mot den bakgrunden övervägde om de anonymt lämnade uppgifterna kunde vara värda att undersöka närmare är något som jag anser fullt acceptabelt.

Man valde att sända ut förfrågningar av den typ som framgår av det i avsnitt 1 citerade brevet. Här inställer sig tre frågor:

1. Hade revisorerna rätt att göra det?
2. Borde de i så fall göra det?
3. När förfrågningarna nu skickades ut var de korrekt och lämpligt utformade?

Jag vill inleda mitt svar på dessa frågor med att hänvisa till ett tidigare uttalande av JO,

se JO:s ämbetsberättelse 1977/78 s.310.

Förfrågningar av denna typ är alltså inte förbjudna. I vissa fall, när fråga är t.ex. om en reparation beträffande en bil i näringsidkares rörelse som denne fått utförd hos och betalt för till en bilreparatör, föreligger dessutom skyldighet att svara på förfrågningen, en svarsplikt som kan förstärkas med att skattemyndigheterna förelägger vite.

Det är en sak att "frågan är fri". Som framgår av det angivna JO-uttalandet bör den här möjligheten utnyttjas restriktivt och en kvalificerad förhandsbedömning ske. Vidare skall det klargöras för den tillfrågade att svaret är frivilligt; jag har noterat att man gjorde det från länsstyrelsens sida.

Granskarna bör alltså inte själva göra bedömningen av om förfrågningarna bör göras. Det bör ske högre upp i myndighetshierarkin. Om man borde ha skickat ut förfrågningen i det här fallet och i vilken form detta bort ske är en lämplighetsfråga där utrymme finns för olika meningar. Jag är för min del inte alls övertygad om att det var den bästa och mest tilltalande utredningsmetoden men felaktig var den helt klart inte.

TAXERINGSREVISORS ANTECKNINGAR OM TID OCH PLATS FÖR ÅTGÄRDER VID TAXERINGSREVISION

(Dnr 2963-1981)

I ett ärende riktade anmälaren klagomål mot en taxeringsrevisor för att denne skulle ha besökt anmälares hustru i bostaden under en tid av fem timmar samtidigt som anmälaren var inlagd på sjukhus. Besöket skulle enligt anmälaren ha varit pressande för hustrun. Taxeringsrevisorn förnekade vad som lades honom till last. I ärendet fanns ingen i ordnade former gjord dokumentation om besöket och dess längd.

JO Nilsson uttalade i sitt beslut i ärendet den 22 november 1983 bl.a. detta.

När det gäller förhör och andra åtgärder i samband med förundersökning enligt rättegångsbalkens regler skall enligt 20 § förundersökningskungörelsen tid och plats för företagande av åtgärderna antecknas. I förhørsprotokoll som upprättas under förundersökning antecknas regelmässigt tiden för när ett förhör påbörjas och avslutas. Jag anser att motsvarande krav på ordnat förda anteckningar om en taxeringsrevisors samtal med och besök hos den reviderade eller andra berörda personer bör uppställas. Med

sådana uppgifter rutinmässigt antecknade i revisionsakten vinner man ökad klarhet om gången av en revision. Jag vill rekommendera riksskatteverket och utredningen om säkerhetsåtgärder m.m. i skatteprocessen att överväga åtgärder för att förbättra rutinerna för tidrapportering i revisionsverksamheten i enlighet med vad jag nu har sagt.

TAXERINGSPROCESS

WESTINGHOUSEÄRENDET; JO:s SYN PÅ FÖRPROCESSUELLA KON-
TAKTER MELLAN FÖRETRÄDARE FÖR TAXERINGSMYNDIGHETERNA
OCH DEN SKATTSKYLDIGE

(Dnr 2865-1981)

I ett beslut den 16 mars 1984 avgjorde JO Nilsson ett initiativvärende upptaget efter bl.a. ett inslag i TV-2:s program Magasinet om skattemyndigheternas behandling av företaget Westinghouse och dess taxeringar. I programmet och i en fråga i riksdagen tog man upp frågan om skattemyndigheterna hade träffat en hemlig överenskommelse med Westinghouse om att avskrivna ett i en revisionspromemoria angivet skattekrav om 57 milj.kr. mot att företaget hade lovat att ta upp ett antal milj.kr. till beskattning under kommande år.

I JO:s beslut i ärendet lämnas en utförlig redogörelse för fakta i ärendet och för de civil- och skatterättsliga reglerna om utländska bolags filialer i Sverige m.m. Inledningsvis sade JO i bedömningsdelen av beslutet detta.

De svenska erfarenheterna av taxeringsrevision hos multinationella företag är mycket begränsade. Sådana revisioner ställer självklart sina alldeles speciella krav. De fordrar kunnigt folk och mycket tid. Antalet taxeringsmål där vinstöverföringsfrågor i internationella koncerner har aktualiserats är också ganska få. Taxeringsrevision hos en filial i Sverige till ett större utländskt bolag har, vad jag vet, inte gjorts förut. Det förhållandet att sådana filialbildningar är ganska ovanliga kan knappast vara den enda förklaringen till detta. Osäkerhet om de rättsliga förutsättningarna och tveksamhet om den rent praktiska hanteringen har helt visst också spelat in. Bedömd mot denna bakgrund framstår Westinghouse-revisionen i sig som ett lovvärt initiativ särskilt som den anförtröddes kvalificerad personal och även i övrigt fick en kompetent upplägning och inriktning. Inte minst viktigt var att en ev. kommande "processförare" adelades att följa revisionsarbetet så att det redan under revisionens gång kunde göras bedömningar av frågor om utredningens värde sett från processuella utgångspunkter.

Vidare behandlade JO i ett särskilt avsnitt det som hände under taxeringsrevisionen och revisionspromemorians utformning. Revisionspromemorian blev sedan föremål för taxeringsintendenten E.:s ställningstagande. JO diskuterade detta ställningstagande och uttalade detta.

E. lade slutligen upp sin strategi efter två linjer: eftertaxering (för verksamhetsåret 1975) resp. vinstöverföring. Hans bedömning av det tillgängliga materialet blev att ingen av dessa linjer låg särskilt väl till för en framgångsrik process. Den bedömningen kan inte kritiseras. Redan insikten om de processuella svårigheter och oklarheter som skulle möta i ett läge där man från svensk sida inte funnit anledning att söka gå vidare genom en förnyad noga specificerad handräkningsframställning utgör ett tillräckligt skäl för den ståndpunkten. - - -

Jag ser alltså ingen anledning att gå in i någon ytterligare analys av E.:s ställningstagande att inte gå till process - eller göra åtalsanmälan för skattebrott - på grundval av promemorian. De få taxeringsintendenter i landet som har sådana erfarenheter och kunskaper att de kan anförtros mål av den här kvalificerade karaktären måste för övrigt av mig och andra tillsynsorgan ges rätt att verka inom en bedömningsram som inte är alltför trång.

I ett följande avsnitt tog JO upp vissa principiella frågor. Där sade JO detta.

Allmänt om förprocessuella kontakter mellan företrädare för taxeringsmyndigheter och den skattskyldige

Både under revisionsstadiet - före och efter det revisionspromemorian lagts fram - och under taxeringsintendentens behandling av ett ärende ställs den ansvarige tjänstemannen självklart inför problemet om en fråga skall drivas vidare eller avföras från fortsatt behandling. Svaret på sådana spörsmål skaffar sig tjänstemannen genom en analys av hur det föreliggande utredningsmaterialet skall bedömas mot bakgrund av rätts- och bevisläget. Är det en taxeringsintendent som gör den analysen måste han givetvis söka bedöma hur domstolarna kan tänkas se på saken. Analysen måste också omfatta en bedömning av den skattskyldiges - troliga - agerande i en process: Vilken bevisning kommer den skattskyldige att prestera, vilka blir de rättsliga och sakliga motargumenten, vilka kvittningsinvändningar kommer att göras, på vilka punkter kan medgivanden påräknas, kommer den skattskyldige konsekvensvis att anföra s.k. reservationsbesvär på någon punkt och hur skall jag gardera mig mot det, när jag väl är

inne i processen bör jag då räkna med att den skattskyldige byter grund och hur skall jag bemöta det? Fler exempel på de frågor som en taxeringsintendent måste ställa sig när han bereder sin talan i större taxeringsmål kan anföras.

Det är viktigt att det allmännas talan i skattemål sköts effektivt av hänsyn till båda parterna. Resurserna för den här verksamheten är inte o begränsade och arbetet måst skötas med god processekonomi. Det betyder bl.a. att taxeringsintendenten aktivt bör verka för att inte den skattskyldige eller domstolen i onödan måste ta ställning till material och problem som lika gärna kan hållas utanför processen. Den skattskyldige skall inte behöva dra på sig onödiga processkostnader - någon rätt för den som vinner ett skattemål att få ersättning för sina rättegångskostnader finns ju inte. Domstolarna är också hårt belastade av många andra mål som väntar på avgörande.

I vad jag nu har sagt ligger implicit att jag menar att en taxeringsintendent inte bör dra sig för att ta kontakt med den skattskyldige när han bedömer det motiverat eller önskvärt. I sådana kontakter, till förmån för vilka JO tidigare har uttalat sig (se JO 1978/79 s. 307), bör gärna såväl taxeringsintendentens medarbetare som den skattskyldiges ekonomiska och skatterättsliga experter kunna delta.

Det är särskilt inom företagsbeskattningen som det finns områden där dessa förprocessuella kontakter i praktiken blir aktuella. Det är också tydligt att företagsbeskattningen nu utvecklar sig i en sådan riktning att behovet av dessa kontakter ökar. Jag tänker på de från och med 1984 års taxering nyinförda reglerna i anvisningarna till 41 § KL om kvittning vid fel i bokslut (se prop. 1980/81:68). Över huvud taget kan de frågor som har starka värderingsinslag (t.ex. bokslutsdispositioner avseende lager, pågående arbeten och fordringsposter) liksom t.ex. avsättningar i bokslutet för garantiförpliktelser och även vinstöverföringsfrågor, eller frågorna om internprissättning, många gånger lämpligen diskuteras igenom vid förprocessuella kontakter. När värderingsprinciper i sådana fall behandlas kan det gälla förhållanden både i förfluten tid och för kommande år. Det bör här nämnas att en friare ordning med kontakter med starka direkta förhandlingsinslag och t.o.m. regelrätta förlikningar mellan det allmänna och den skattskyldige i olika grader och utformning finns företrädd redan i Norge och Danmark, i flera andra länder i Europa och i USA.

Dessa förprocessuella kontakter fordrar - det

måste understrykas - många gånger mycket av kunskaper och omdöme hos det allmännas företrädare. Skälet till detta är den i Sverige gällande principen att skattemyndigheterna inte får träffa förhandlingsuppgörelser om beskattning (jag bortser här från förhandlingar om beskattning med stöd av regler i dubbelbeskattningsavtal). Lagstiftningen tillåter inte förlikning om skatten mellan skattemyndigheterna och de skattskyldiga (jag bortser här från ackord och företrädaransvar för skatt). Myndigheternas arbete skall präglas av likformighetsprincipen och officialprincipen (= ärendet skall bli utrett så som dess beskaffenhet kräver). Också hos skattedomstolarna präglas förfarandet av officialprincipen - rätten är inte bunden av parternas åberopade grunder eller medgivanden inom beloppsramen för processen utan gör sina bedömningar direkt efter skattelagarna.

Det är mot denna bakgrund svårt att dra gränsen mellan en tillåten och rekommendabel ömsesidig diskussion av förprocessuell karaktär å ena sidan och en otillåten förhandling om en uppgörelse utanför regelsystemet och instansordningen å andra sidan. Gränsdragningen blir inte lättare av att ingen situation är den andra lik, t.ex. genom att ärendena kan befinna sig i olika stadier av utredningen, och att bedömningen därför måste göras mot bakgrund av det faktiska förloppet i varje enskilt fall. Några generella synpunkter kan dock framhållas

- Taxeringsintendenten får givetvis inte under diskussionerna utnyttja sin möjlighet att driva saken till process på ett otillbörligt sätt t.ex. genom att föra in diskussionen på åtal, sanktionsavgifter etc. Sådant kan skapa en situation som den skattskyldige upplever som utpressningsartad. - Samtidigt finns det inte anledning att hymla med det faktum att skattemyndigheterna har långtgående utredningsmöjligheter. Den skattskyldige får förväntas vara bekant med detta faktum liksom med processordningen i övrigt.
- Något utrymme för diskussioner finns givetvis inte i sådana frågor där rättsläget är sådant att taxeringsintendenten på sin tjänsteplikt har att föra saken till domstol. Det betyder att den typen av frågor också helt bör ligga utanför diskussionerna och att det skall klarläggas från början i den mån sammanträffandet gäller också annat.
- Taxeringsintendenten skall uppträda så att det klart framgår att hans ställningstagan-

den står endast för hans egen räkning. Detta är viktigt eftersom flera taxeringsintendenten, dels på olika nivåer, dels i olika distrikt kan vara behöriga att handlägga ärendet och därför att ställningstagandet bygger på den vid tillfället i fråga tillgängliga informationen.

- Några för skattemyndigheterna för framtida taxeringar bindande ställningstaganden kan givetvis inte ske i dessa sammanhang. För sådant finns i stället möjligheten att ansöka om förhandsbesked hos riksskatteverket. Detta bör taxeringsintendenten vid behov klargöra under diskussionerna.
- Taxeringsintendenten bör föra egna, noggranna arbetsanteckningar över vad som förekommer vid sammanträffandet.

Därefter behandlade JO vad som hände under E.:s och revisionsdirektören A.:s sammanträffande den 25 november 1980 med representanter för Westinghouse (WNI). Vid det sammanträffandet undertecknade företrädare för WNI å ena sidan och E. och A. å den andra sidan ett dokument. Enligt detta hade mellan länsstyrelsen och företaget denna dag träffats följande överenskommelser:

- 1 Taxeringsrevisionen hos Filialen avseende åren 1975 - 1979 kommer ej att leda till höjningar av taxeringarna för dessa år.
- 2 Filialen förbinder sig att under inkomstären 1980 - 1983 redovisa beskattningsbara inkomster ej understigande 14.0 (fjorton) SEK millioner utgörande tillkommande vinster för projekten R II, R III, R IV.

I denna del av ärendet uttalade JO bl.a. detta.

Särskilt om mötet 1980-11-25 och om dokumentet

E.:s beslut hösten 1980 att på den föreliggande utredningen inte göra framställning om eftertaxering av WNI för år 1976 var - som jag tidigare har sagt - inte felaktig och kan inte klandras. E.:s prövning omfattade emellertid inte bara frågan om eftertaxering för år 1976; den kom att omfatta även förhållandena för tiden därefter. Några invändningar mot detta kan jag inte resa.

I detta skede förelåg ju resultatet av en preliminär granskning som skattemyndigheterna hade utfört om WNI:s räkenskaper vad gäller arbetena med Ringhals III och IV - arbeten som då ännu inte var avslutade. Vidare var det bekant att företaget vid 1980 års taxering hade eller skulle

komma att redovisa en i filialen uppkommen vinst efter skatt på 2,2 milj.kr. Här fanns alltså ett visst material som kunde vara av betydelse och läggas till grund för överväganden om företagens beskattning vid 1980 års och senare års taxeringar. Denna utvidgade prövning ställde länsstyrelsen inför två alternativ.

Det ena innebar att man senare efter ytterligare granskning skulle gå till process i ordinarie besvärsväg, dvs. för 1980 års eller därpå följande års taxeringar i frågan om hur stor del av ev. vinst som skulle hänföras till filialen i Göteborg. En sådan process skulle dock helst fordra tillgång till ytterligare material från Westinghousekoncernen - material som för att bli åtkomligt ev. skulle fordra en ny, noga specificerad handräkningsframställan. En sådan process skulle dock vila på ett svagt underlag i den svenska skattelagstiftningens ineffektiva reglering av filialers beskattning. Den skulle troligen också, om den ledde till framgång för det allmänna, resultera i att förhandlingar skulle behöva upptas om ändrad vinstfördelning genom överenskommelser mellan olika länders behöriga myndigheter enligt dubbelbeskattningsavtalets regler. Den vägen skulle alltså vara svårframkomlig för skattemyndigheterna.

Det andra innebar att man skulle ta upp en generell diskussion med WNI om vinstöverföringsfrågorna sett mot bakgrund av sådant allmänt material som OECD:s riktlinjer och de särskilda iakttagelserna vid den preliminära granskningen.

Länsstyrelsen valde det senare alternativet. Det kan nu - med facit i hand - konstateras att detta var ett klokt val sett från svenska fiskala intressen. Jag kan inte heller se att företagens intressen skulle behöva trädas för när genom en sådan diskussion. Att den diskussion som kunde föras skulle äga rum mot bakgrund av att vinstöverföringsfrågorna i sista hand är en fråga för andra instanser var båda parter uppenbarligen medvetna om. I detta låg, som jag ser det, en garanti för att varken skattemyndigheterna eller WNI skulle kunna direkt "köra över" den andra parten.

När resultatet av en taxeringsrevision, där eftertaxering för ett år föreslagits i promemorian, och frågor om vinstöverföring vid senare följande års taxeringar diskuteras vid ett och samma möte mellan taxeringsintendenten och den skattskyldige inställer sig onekligen frågan om det allmännas företrädare i sammanhanget levt upp till de riktlinjer för förprocessuella kontakter som jag diskuterat i föregående avsnitt. Den frågan blir än mer berättigad när det i ärendet förekommer ett dokument (som det aktuella). Det är,

vill jag ha sagt här, just existensen av detta dokument som främst motiverat den utredning som jag gjort i detta ärende. Särskilt viktigt har varit att söka klarlägga händelseförloppet under mötet och de närmare omständigheter under vilka dokumentet kom till.

För min bedömning av vad som hände har följande varit betydelsefullt. Å. har sagt att - sedan å ena sidan E., Å. och X. och å andra sidan WNI:s företrädare fört en diskussion med varandra och skiljts för lunch - de träffades på nytt. Sedan klargjorde, enligt Å., E. först sin ståndpunkt att inte föra någon talan om eftertaxering och därefter presenterade en företrädare för WNI den maskinskrivna handlingen. Den kom som en överraskning för länsstyrelsens företrädare. E. och Å. undertecknade dock handlingen. Att de gjorde det har de förklarat med att de antog att den amerikanske skatteexpert, som var med och företrädde WNI, hade behov av någon form av dokumentation från mötet. Det tillskrivna beloppet har de sagt till mig att de inte haft något att göra med. - Redan när jag inledde utredningen av detta ärende fick jag av E. en muntlig upplysning om att en handling av det aktuella slaget fanns. När jag senare under utredningen av E. begärde att få ta del av den överlämnades länsstyrelsens exemplar till mig.

Jag har detta att säga om dokumentet och dess innehåll.

När den ansvarige revisorn finner att en taxeringsrevision inte skall drivas längre och en processförare kommer till slutsatsen att utredningen inte skall ge anledning till några yrkanden från hans sida, är det givetvis ofta lämpligt att de ställningstagandena dokumenteras i någon form (jämför vad gäller revision regeln i 56 § 3 mom. sista stycket taxeringslagen). Revisorn kan skriftligen förklara att han avslutat sin utredning och taxeringsintendenten kan förklara att han för sin del inte avser att, på grundval av utredningen, väcka någon talan. Den skattskyldige kan ha ett berättigat intresse av att få del av en sådan skriftlig dokumentation. Även ordningsskäl talar för att ett ärende förklaras avslutat genom anteckningar av sådant slag. Genom sådana skriftliga besked binder dock tjänstemännen inte andra än sig själva och det endast såvitt gäller bedömningen av den föreliggande utredningen. Skulle nya omständigheter komma fram kan givetvis utredningen tas upp på nytt.

Vad jag nu har sagt betyder att E. och Å. mycket väl - med den bedömning som de gjorde av saken - hade kunnat underteckna en skrivelse

med i stort sett det innehåll som punkt 1 i dokumentet hade. Ett sådant handlande hade varit helt i sin ordning.

Däremot anser jag för min del att tjänstemännen givetvis inte skulle ha satt sina namn under en skriftlig handling som dessutom innehöll en rubrik om "träffade överenskommelser" och ett åtagande - i och för sig alls inte bindande - från WNI:s sida att i framtiden redovisa vissa vinster i sina deklARATIONER. Det åtagandet var ju inte något tjänstemännen kunde disponera över eller kräva fullgörelse av.

Mina slutsatser blir dessa

- E.:s och A.:s ställningstaganden var i sak välgrundade; det finns ingenting som ens antyder att de skulle ha tagit några obehöriga hänsyn vid de överväganden som ledde fram till dessa.
- Dokumentet utgör i sig inget bevis för att E. och A. ingått en överenskommelse av otillåtet slag - formuleringen till trots. Det ver emellertid klart olämpligt av dem att sätta sina namn på den upprättade handlingen. Att så skedde är jag beredd att beteckna som en olyckshändelse som är väl förklarlig med hänsyn till både den yttre situationen och det förhållandet att det här rörde sig om ett utomordentligt komplicerat och svårbedömt ärende som gällde stora värden.

I ett slutord till beslutet uttalade JO detta.

Det material och den bedömning som jag har redovisat i detta ärende ger - - - en belysning även av frågor av allmänt och principiellt intresse. Det gäller både materiella och formella beskattningsfrågor. Jag skall avsluta min behandling av ärendet med några allmänna synpunkter

- Regleringen av de multinationella företagens beskattning har länge varit aktuell för de svenska statsmakterna både på nationell och internationell nivå. - - - Det som riksdagen tog upp i sin framställning till regeringen 1970 har kontinuerligt varit föremål för behandling inom regeringskansliet. Riksdagens revisorer gör för närvarande en förstudie i frågan. Riksskatteverket har fått särskilda medel för att granska företag inom denna kategori. Det pågår också forskning på området.

- Det är enligt vad jag har tagit reda på från kommerskollegium ovanligt med filialbildningar i Sverige och särskilt då när det gäller större företag. Filialbildning har hittills ansetts vara förenad med vissa nackdelar jämfört med att inrätta dotterbolag; bl.a. är filialer utestängda från investeringsfondssystemet och koncernbidragsreglerna. I sammanhanget kan nämnas att därmed också har följt att filialer faller utanför kretsen av skattskyldiga till den av riksdagen nyligen antagna vinstdelningsskatten.
- Hur vinstöverföringsfrågor i filialfallen skall bedömas skattemässigt är någonting oklart. Utrymmet för eftertaxering i sådana fall förefaller mycket begränsat. Något material utöver ett departementschefsuttalande från 1955 finns nog inte och det uttalandet är knappast klarläggande och utgör inte någon särskild god utgångspunkt för beskattningsåtgärder. I ett utredningsuppdrag som regeringen givit skatteavräkningssakkunniga ingår att se över beskattningsfrågor i filialfallen. Jag överlämnar detta beslut till bl.a. de sakkunniga för kännedom.

I fråga om de formella delarna av beskattningsförfarandet är det i två avseenden som detta ärende är av intresse: dels handräkningsfrågorna, dels formerna för det allmännas processföring i vissa skattemål

- Behovet av effektivisering av internationell handräkning i skatteutredningar har senast tagits upp i en promemoria av kommissionen mot ekonomisk brottslighet. Med utgångspunkt i det väl utvecklade handräkningsförfarandet som de nordiska länderna antagit i ett särskilt internordiskt handräkningsavtal - ett avtal som innehåller bl.a. regler som gör det möjligt för ett nordiskt lands taxeringsrevisor att få insyn i en taxeringsrevision som genomförs i ett annat nordiskt land - bör man från svensk sida i det internationella samarbetet söka uppnå överenskommelser med flera stater om samplanerade och samordnade revisioner över nationsgränserna. Det svenska - amerikanska dubbelbeskattningsavtalet är just nu föremål för en omfattande översyn. Bl.a. i det sammanhanget bör dessa frågor uppmärksammas. Jag överlämnar mot denna bakgrund mitt beslut till finansdepartementet för kännedom.

- I det omfattande uppdrag som skatteför-
enklingsskommittén enligt sina direktiv
arbetar med ingår bl.a. uppgiften att se
över det allmännas processföring i skatte-
mål. En punkt som kommittén skall behandla
gäller just om riksintendenternas ställ-
ning i skatteprocessen kan vidareutvecklas.
Det här ärendet belyser på den punkten vis-
sa svagheter i den nuvarande ordningen.
För kommittén bör också mina synpunkter på
behovet av förprocessuella kontakter mel-
lan taxeringsintendenten och den skatt-
skyldige och dennes företrädare och vad
som bör iakttas i sådana sammanhang vara
av intresse. Jag överlämnar mitt beslut
också till kommittén för kännedom.

DOMSTOLS UTREDNINGSSKYLDIGHET I TAXERINGSMÅL

(Dnr 3084-1980)

I ett beslut den 4 november 1983 angående domstols
utredningsskyldighet i taxeringsmål m.m. behandlade
JO Nilsson en anmälan från en person, F., mot kammarrät-
ten i Göteborg. I bedömningsavsnittet av beslutet
uttalade JO bl.a. detta.

Länsrätten har i sin dom med anledning av F.:s
besvär över 1977 års taxering - där man inled-
ningsvis också redogjort för riksskatteverkets
föreskrifter i ämnet - kommit till slutsatsen
att F. inte har visat, att han lider av så svårt
handikapp att han kan få avdrag för sina arbets-
resor med de faktiska kostnaderna; avdrag har
därför medgivits endast enligt schablon. F. har
i kammarrätten åberopat ett läkarintyg för att
styrka graden av handikapp; han har där - liksom
i länsrätten - sagt att han beräknat kostnaderna
för arbetsresorna efter en tabell som en motor-
organisation har ställt samman. - Kammarrätten
har i sin dom ansett att F. visat att han är
handikappad att han kan få avdrag för sina kost-
nader för resor med bil till och från arbetet;
enligt kammarrätten har han däremot inte visat
vad dessa resor faktiskt har kostat honom; den
generella kalkyl som F. åberopat har "inte (kun-
nat) läggas till grund för en beräkning i det
enskilda fallet". Kammarrätten avslag följakt-
ligen F.:s besvär.

F. menar nu - om jag rätt har förstått hans an-
mälan hit - att kammarrätten genom att inte tala
om för honom att han måste prestera bevisning
även för bilkostnaderna berövat honom möjlighe-
ten att få igenom sitt yrkande i deklarationen,
dvs. att vinna målet. Översätts F.:s anmälan i
processrättsliga termer så gäller den förvalt-
ningsdomstolarnas ansvar för att ett mål "blir

så utrett som dess beskaffenhet kräver", se förvaltningsprocesslagen (8 §). - - -

Det kan här vara på sin plats att erinra om några uttalanden som görs i förarbetena till den aktuella paragrafen i förvaltningsprocesslagen. I propositionen (prop. 1971:30, s. 530) säger departementschefen bl.a. att rättens aktivitet måste växla, beroende på bl.a. vad slags mål det är fråga om, om det finns motpart i målet och om enskild part har ombud i målet. Sålunda ligger det i sakens natur, enligt departementschefen, att rätten i allmänhet bör ägna särskild uppmärksamhet åt processledningen när en enskild part inte har ombud i ett enpartsmål och det framgår att parten har svårigheter att ta till vara sin rätt. Departementschefen anför vidare att utrymmet för processledning är större i enpartsmål än i exempelvis skattemål, där den enskilde har en allmän motpart samt att behovet av vägledning normalt är större i underinstanserna än i överinstanserna.

- - -

Det är visserligen sant såväl att man i förarbetena till 8 § förvaltningsprocesslagen inte särskilt framhåller skattemålen som en typ av mål där domstolarna bör vara särskilt uppmärksamma med att aktivt söka få fram mer utredning än den som förebringats av parterna som att regeringsrätten i några avgöranden har ställt ganska stora krav på den enskilda parten att själv komma med den utredning som behövs för att han/hon skall kunna få bifall till sina besvär.¹ Det finns emellertid enligt min mening ett par omständigheter som gör det motiverat att ifrågasätta en alltför stor restriktivitet vid tillämpningen av 8 § och det även för skattemålen del. Den ena är att det är mycket svårt att få rättshjälp i skattemål med de konsekvenser detta kan ha för den enskilde när han själv får föra sitt mål. Den andra är att det i skattemålen, med den processordning som där gäller, inte sällan i en överinstans dyker upp frågor som tidigare inte alls berörts eller behandlats mer i förbigående, och som sedan kan bli av central betydelse för utgången.

Kammarrätten har uppenbarligen ansett att F. bort förstå att det inte räckte med att han styrkte sitt handikapp för att han skulle vinna målet utan att han också måste visa de verkliga kostnaderna för sina resor. Det finns onekligen vissa omständigheter som kan anföras till stöd

¹ Se till frågan bl.a.: RÅ 1974 ref. 29, RRK R76 2:64, RÅ 1980 2:57 och Aa 183 och RÅ 1982 2:24.

för den uppfattningen och att man därför kunde avstå från att anvisa honom hur han borde komplettera utredningen. - I ett tidigare avgjort mål om F.:s taxering 1973 var frågan om bilkostnader och hur dessa skulle styrkas aktuell. Taxeringsintendenten hade vidare i ett annat mål om F.:s taxering 1976 i sitt yttrande till läns-skatte-rätten sagt bl.a. att F. inte hade visat att han var så handikappad att han kunde få avdrag för de verkliga kostnaderna. I det här aktuella målet har taxeringsintendenten i yttrande till länsrätten sagt att F. varken i deklarationen eller besvären lämnat sådana upplysningar, som motiverade att avdraget skulle ha beräknats på ett annat sätt än taxeringsnämnden hade gjort. Han har också hänvisat till vad han tidigare sagt i målet och till länsrättens domskäl. I dessa domskäl fanns bl.a. en uppgift om att handikappad kan få avdrag för de verkliga kostnaderna.

Trots dessa omständigheter kan jag inte dela kammarrättens uppfattning, i samband med prövningen av målet, om innebörden av utredningsansvaret sådan som jag har förstått den. Taxeringsintendentens yttranden var kortfattade och innehöll hänvisningar som kan ha varit svåra för F. att se konsekvenserna av. Det är begripligt att F. uppfattade målets avgörande fråga vara den om han var handikappad eller inte och att han kunde tro att det som han presterat i kammarrätten var tillräckligt för att ge honom avdrag med yrkat belopp om han vann målet i fråga om handikappet. Jag tycker det hade varit naturligt om taxeringsintendenten i sitt yttrande till kammarrätten uttryckligen hade klargjort var bevisbördan låg enligt reglerna särskilt som han borde ha insett att det läkarintyg som F. åberopade kunde komma att godtas. När nu taxeringsintendenten inte gjorde detta, var det olyckligt att kammarrätten inte gav F. en möjlighet att komplettera utredningen i målet i fråga om sina kostnader.

Kammarrätten har i det andra remissvaret hit sagt sig ha kunnat konstatera att ett nytt synsätt håller på att vinna insteg och att domstolarna i fall av det slag som det är fråga om här i allt större utsträckning ser till att den enskilde blir medveten om att han måste prestera ytterligare utredning för att vinna målet. Som jag redan har antytt tillhör jag dem som menar att en sådan utveckling är både önskvärd och nödvändig. Initiativ har också tagits för utbildning av domarpersonal i frågor som denna. Jag tror att det kan vara en god metod för att föra frågan framåt. Detta beslut har f.ö. samma syfte. Skulle sådana ansträngningar inte på sikt leda till avsett resultat återstår endast att överväga justeringar i lagstiftningen.

U P P B Ö R D

FORTIDA ÅTERBETALNING AV PRELIMINÄR SKATT

(Dnr 2752-1983)

JO Nilsson hemställde i ett beslut den 4 november 1983 att regeringen överväger att ändra bestämmelserna i uppbördslagen (1953:272) om förtida återbetalning av preliminär skatt i form av jämkning. Som en utgångspunkt för framställningen låg sex ärenden hos JO där enskilda hade anmält skattemyndigheterna för långsam handläggning av jämkningsärenden. I sitt beslut i dessa ärenden anförde JO Nilsson bl.a. detta.

Enligt 46 § 3 mom uppbördslagen skall beslut om jämkning, som grundar sig på ansökan av skattskyldig, "där icke ärendets invecklade beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter till annat föranleda, meddelas beträffande lön inom tio dagar samt beträffande annan inkomst senast inom tjugo dagar efter det att ansökan om jämkning inkommit till den lokala skattemyndigheten". RSV har i sina anvisningar (RSV Du 1981:20) sagt bl.a. att ärenden om förtida återbetalning i många fall är invecklade och att en längre handläggningstid därför normalt bör kunna godtas för dessa ärenden. Vidare nämner RSV som exempel på särskilda omständigheter att den skattskyldiges ansökan kan behöva kompletteras eller att remiss till taxeringsnämnden behövs. RSV lägger sedan synpunkter på detta remissförfarande och säger att man bör sträva efter att handlägga ärendena utan remiss till taxeringsnämnden. - Bedömd efter vanliga tolkningsnormer måste dock bestämmelsen anses innebära att det normalt skall vara praktiskt möjligt för myndigheten att avgöra även den här aktuella typen av jämkningsärenden inom 10/20 dagar. Följaktligen innebär bestämmelsen också att myndigheterna inom dessa tidsfrister bör ha tagit ställning till om det finns behov av en remiss till taxeringsnämnden eller komplettering med annan utredning.

- - -

Att handläggningen inom denna ärendegrupp drar ut på tiden beror dock inte enbart på att ansökningarna kompletteras med yttranden från taxeringsnämnden. I flera av de utredda fallen har jag kunnat konstatera att det dröjt långt utöver

de 10 respektive 20 dagar, som normalt gäller för handläggningen av ärenden, innan de remitterats till taxeringsnämnden. Man tycks alltså inte ens ha påbörjat handläggningen av ansökan inom den för ärendena normala handläggningstiden. - Enligt myndigheternas remissvar och de upplysningar jag i övrigt har fått vid inspektioner beror detta på att ansökningarna om förtida återbetalningar är koncentrerade till en tidpunkt på året då de lokala skattemyndigheterna även i övrigt är hårt belastade. - - -

Det är naturligtvis en allvarlig situation när myndigheterna inte har praktiska möjligheter att handlägga ärenden på sätt som förutsatts i lagstiftningen eller m.a.o. när verkligheten vägrar anpassa sig till lagstiftningen. I detta läge finns - som jag ser det - enbart två alternativ. Det ena är att tilldela lokala skattemyndigheten ytterligare personella resurser, vilket emellertid med hänsyn till det rådande statsfinansiella läget inte synes vara en framkomlig väg. Det andra är att ändra lagen. Det är det alternativet som bör väljas.

Jag föreslår att bestämmelsen i 46 § 3 mom uppbördslagen ändras så att de stipulerade handläggningsfristerna, för förtida återbetalningar, ersätts med ett allmänt krav på skyndsam handläggning. För de vanliga jämningsärendena synes dock en sådan ändring av lagtexten inte behöblig. I många fögderier klarar man i dag av dessa ärenden inom de föreskrivna tiderna. På andra håll får särskilda insatser göras för att man skall undvika dröjsmål.

Jag vill poängtera att den föreslagna lagändringen inte får leda till att handläggningen av ansökningar tar längre tid än som är oundgängligen nödvändigt. Den skattskyldige kan vara i omedelbart behov av pengarna och dessutom blir hans ränteförlust allt större ju längre tiden lider, eftersom någon ränta inte medges vid förtida återbetalning av skatt. Jag vill därför - med anledning av vad som förekommit i vissa av de ärenden jag nu utrett - framhålla vikten av att myndigheterna har väl utvecklade rutiner för handläggningen av den här typen av ärenden. Lokala skattemyndigheten bör bl.a. se till att taxeringsnämnden redan tillsammans med en remiss om möjligt får allt det material, eller kontrolluppgifter och deklARATIONER, som den behöver för att snabbt ta ställning till remissen. Vidare bör lokala skattemyndigheten ge taxeringsnämnden en frist inom vilken den skall svara på remissen. Lokala skattemyndigheten bör också bevaka att svaren kommer in inom utsatt tid.

Vad sedan gäller taxeringsnämnderna måste de vara aktiva och snabbt rekvirera de handlingar som till äventyrs inte följt med remissen. Jag vill påpeka att det inte heller alltid är nödvändigt att nämnden utreder alla frågor i en deklaration innan den avger sitt yttrande. För den enskilde kan det vara bättre att snabbt få en del av det belopp den förtida återbetalningen avser än att behöva vänta på att taxeringsnämnden gör en omfattande utredning beträffande alla inkomst- och avdragsposter i deklarationen.

HANDRÄCKNING FÖR INDRIVNING AV RESTFÖRD SKATT I USA

(Dnr 2542-1981)

I ett beslut den 12 juli 1983 behandlade JO Nilsson ett ärende där anmälaren hade riktat klagomål mot riksskatteverket för hur verket hade gjort en begäran om handräckning för indrivning av restförd skatt i USA. Reglerna om handräckning finns i dubbelbeskattningsavtalet mellan Sverige och USA, se SFS 1965:38. JO:s beslut gällde både den rättsliga tolkningen och den praktiska tillämpningen av avtalets regler om handräckning. JO behandlade särskilt två frågor: dels om skattetillägg kan anses omfattat av avtalets bestämmelser - en fråga som JO besvarar med nej, dels kravet på laga kraft i handräckningsärenden - ett krav som riksskatteverket inte iakttog i ärendet. JO konstaterade avslutningsvis, att handläggningen av ärendet inte hade varit utan sina brister och att det var beklagligt bl.a. därför att det kunde skada tilltron till svenska myndigheter hos det andra avtalslandets myndigheter. - Beslutet överlämnades till finansdepartementet och skatteindrivningsutredningen.

SKATTEAVDRAG FÖR ANSTÄLLD HOS MYNDIGHET

I JO:s ämbetsberättelse 1982/83 s. 333 redovisades ett beslut med rubriken "Vem är arbetsgivare i uppborrdslagets mening: anställningsmyndigheten (FOA) eller löneutbetalningsmyndigheten (FCF)?" Av redogörelsen för ärendet framgår att JO Nilsson överlämnade sitt beslut till regeringen i syfte att få ett vägledande uttalande. I regeringens ärende inhämtades yttranden från försvarets civilförvaltning (FCF), försvarets forskningsanstalt (FOA), statens löne- och pensionsverk (SPV) och riksskatteverket (RSV). Av yttrandena framgår bl.a. att

- FCF har förtydligat och kompletterat anvisningarna för löneuträkningssystemet F/SLÖR för att till anslutna myndigheter ge bättre vägledning beträffande det ansvar och de åtgärder som genom uppborrdslagets och taxeringslagens bestämmelser åvilar arbetsgivare,

- FOA har vidtagit åtgärder för att säkerställa att arbetstagare vid FOA i fall som här avses genom FOA:s försorg underrättas enligt uppbörds- lagens föreskrifter,

- SPV i egenskap av huvudman för det statliga löneuträkningssystemet SLÖR i anvisningarna till SLÖR erinrar om anställningsmyndigheternas skyldigheter mot arbetstagarna enligt uppbördslagen,

- RSV inte anser det vara motiverat att bestämmelserna i uppbördslagen ändras och att RSV tagit vissa initiativ, vilka - enligt verket - synes ha lett till att antalet felaktigheter i samband med redovisning av kvarstående skatt har nedbringats till ett minimum.

Regeringen har 1983-11-24 beslutat att ärendet skall läggas till handlingarna.

2. E X E K U T I O N

KRONOFOGDEMYNDIGHETERNA OCH KONKURSTILLSYVEN

(Dnr 3686-1983)

I ett beslut den 30 december 1983 redovisade JO Nilsson några iakttagelser och förslag beträffande kronofogdemyndigheterna och deras handhavande av konkurs-tillsynen. Beslutet bygger i huvudsak på uppgifter som inhämtats vid samtal med ett antal "tillsyns-fogdar" och konkursförvaltare under åren 1980-1982. Beslutet har sänts ut till ett stort antal myndighe-ter, däribland samtliga kronofogdemyndigheter, och till samtliga konkursförvaltare. Ytterligare exemplar finns tillgängliga och kan rekvireras från JO-expedi-tionen, Box 16327, 103 26 Stockholm.

Här återges den sammanfattning, som finns på sid. 27-29 i beslutet.

5 BESLUTET I SAMMANFATTNING

Detta beslut är ett försök att göra en - låt vara begränsad - utvärdering av den nyordning på konkurssområdet som det innebar att vissa (25 av 81) kronofogdemyndigheter fick uppgiften att vara tillsynsmyndighet (TSM) i konkurs. Den tillsynen består, enligt konkurslagen (KL), i att se till att förvaltningen "bedrivs på ett ändamålsenligt sätt i överensstämmelse med denna [konkurs-] lag och andra författningar". Begränsningen i utvärderingen ligger bl.a. i att jag här tar upp endast vissa delar av den. Vid sidan av den övergripande frågan om tillsynens inriktning uttryckt i termer som aktiv/passiv, offensiv/defensiv, diskuterar jag aspekter på TSM och

- gäldenärsbrotten
- granskningen av förvaltararvodet
- sekretessen i tillsynsverksamheten
- näringsförbudet

Jag har kunnat konstatera att begreppet "konkurs-tillsyn" till sitt innehåll inte är enhetligt eller entydigt. Uppfattningen om vad tillsyn betyder och hur den skall utövas varierar från en TSM till en annan - verksamheten är i

hög grad "personanknuten": den blir vad den enskilde tillsynsfogden gör den till. Att det är så får i första hand tillskrivas det förhållandet att förarbetena till lagstiftningen i åtskilliga hänseenden lämnar föga eller ingen vägledning om hur tillsynen i praktiken skall utövas.

Min slutsats blir att det är både naturligt och nödvändigt att TSM genomgående blir aktiv/offensiv i sin verksamhet för att denna skall bli vad den rimligen bör vara: en funktion vid förvaltarens sida för att se till att samtliga berördas intressen tas till vara på bästa sätt (se avsnitt 4.1 och 4.2). I detta syfte bör

- tillsynen koncentreras till färre antal myndigheter än i dag
- uppgiften att vara tillsynsfogde anförtros en specialist - och ersättas därefter
- ekonomitjänster inrättas enbart för tillsynen - eller i varje fall i första hand denna
- 51 a § KL kompletteras med en regel att förvaltaren i viktigare frågor skall höra även TSM - en skyldighet som förvaltaren i dag bara har gentemot borgenärerna och gäldenären.

När det gäller TSM och gäldenärsbrotten (avsnitt 4.3.1) slås fast att TSM måste vara aktiv även under konkurs- och brottsutredningarna. Jag konstaterar också att det är nödvändigt att se över taxsystemet i de mindre konkurserna.

För TSM är granskningen av arvodesräkningarna en lika svår som grannliga uppgift (avsnitt 4.3.2). En aktivare tillsyn bör visserligen ge TSM ett stabilare underlag att stå på vid sin granskning men det skulle av flera skäl vara att föredra att slopa regeln att TSM skall granska alla arvodesräkningar; TSM bör istället ges möjlighet att välja vilka arvodesärenden som den vill yttra sig i.

Det råder enighet om att frånvaron av sekretess i tillsynsärenden är till väsentlig nackdel för både förvaltarna och TSM (avsnitt 4.3.3). Det finns ett uttalat behov av sekretess hos TSM och det kan inte vara omöjligt att kombinera de berördas rätt till upplysningar med det behovet. Frågan hur den nödvändiga sekretessen skall åstadkommas måste med det snaraste tas upp till övervägande.

Frågan om utvidgade regler om näringsförbud utreds f.n. av en särskild kommitté. Därför görs bara ett par påpekanden till det arbetet (avsnitt 4.3.4). Dels är det självklart att TSM skall vara lika aktiv i sin övervakning av meddelade näringsförbud som i sin "vanliga" tillsynsverksamhet. Dels kan det allvarligt ifrågasättas om inte TSM - och inte som nu åklagaren - bör få utreda och föra talan vid domstol om näringsförbud.

ANNONSERING I PRESSEN OM NÄRINGSFÖRBUD

(Dnr 3372-1981)

Kronofogdemyndigheten i Eksjö hade låtit föra in en annons i vissa tidningar om att en namngiven person, L., hade försatts i konkurs. I annonsen, som hade försetts med rubriken "VARNING", sådes vidare att L. enligt lag inte fick under konkursen driva den handel han dittills sysslat med och att han inte heller fick driva annan näringsverksamhet, som innebar bokförings-skyldighet. Där framhölls avslutningsvis att det också var förbjudet för alla och envar att göra affärer med L. och att den som trotsade detta förbud riskerade att bli åtalad.

L. anmälde saken till JO. Han fann kronofogdemyndighetens åtgärder djupt kränkande. Kronofogdemyndigheten och riksskatteverket yttrade sig.

JO Nilsson anförde i beslut den 27 januari 1984 bl.a. detta.

Det finns två slags näringsförbud.

Det ena är det automatiska och generella näringsförbud som inträder i och med konkursbeslutet och gäller så länge konkursen pågår. Enligt 199 a § KL får nämligen en gäldenär "inte under konkursen driva näringsverksamhet, varmed följer bokföringsskyldighet". Gör han det ändå kan han bötfällas (211 a § KL).

Den andra formen av näringsförbud är det som meddelas av domstol på talan av åklagare. Det förutsätter en prövning av omständigheterna i det enskilda fallet och får meddelas att gälla under högst fem år (199 b § KL). Detta förbud riktar sig mot en gäldenär (eller ställföreträdare) som antingen "förfarit grovt otillbörligt mot borgenärerna" eller som "på annat sätt grovt åsidosatt vad som ålegat honom som näringsidkare" eller som "upprepade gånger har förekommit i samband med konkurs, om han i näringsverksamhet som har föregått konkurserna har åsidosatt vad som ålegat honom som näringsidkare och näringsförbud är påkallat av särskilda skäl". - Brott mot för-

budet kan leda till fängelse i högst två år.

TSM skall vaka över att näringsförbud efterlevs (199 j § KL) men som RSV framhållit är det enligt förarbetena önskvärt att också andra myndigheter, bl.a. KFM, anmäler överträdelse till polisen.

Det näringsförbud som avses i 199 b § KL har diskuterats utifrån åtskilliga utgångspunkter. Bl.a. har det ifrågasatts om det är så effektivt som det borde och kunde vara. En särskild kommitté har också tillkallats (dir. 1981:63) för att utreda frågan om utvidgade regler om näringsförbud. Jag kan därför här avstå från andra uttalanden i frågan än att dels framhålla att jag finner det självklart att ett näringsförbud enligt 199 b § KL bör offentliggöras, dels erinra om att jag i ett beslut nyligen (meddelat 1983-12-30) har sagt att jag likaledes finner det självklart att tillsynsmyndigheten är aktiv/offensiv i sin övervakning av näringsförbud (se vidare avsnitt 4.3.4 i det nyss angivna beslutet).

Det är inte alldeles givet att ett generellt näringsförbud enligt 199 a § KL kan eller bör "övervakas" på samma sätt som ett speciellt enligt 199 b § KL. De flesta konkursgäldenärer har med all sannolikhet ingen tanke - eller för den delen möjlighet - att överträda förbudet och det finns därför ingen anledning alls att vidta några särskilda åtgärder för att erinra dem och deras ev. kontrahenter om att de inte har rätt att ägna sig åt resp. medverka i aktiviteter av detta slag. En följd av detta är att det i flertalet fall inte heller är vare sig behövligt eller motiverat med "extraordinära" åtgärder av en typ som att genom annonser göra det känt att en person har ett generellt näringsförbud. Har gäldenären överträtt förbudet kommer givetvis saken i ett annat läge.

Gäldenären i det fall som anmälts hit var - om det ger utredningen klart besked - en person, som uttalat sig och agerat på ett sätt, som gjorde det mer än troligt att han skulle komma att sätta sig över det generella näringsförbudet. Några invändningar är jag därför inte beredd att resa mot att KFM såg sig föranlåten att vidta den "extraordinära" åtgärd som annonseringen innebar för att öka trycket på gäldenären och förmå honom att iaktta förbudet. Däremot kan jag inte acceptera den utformning som annonsen fick. Den är för aggressiv, närmast polemisk i tonen för att den skall kunna få passera. Jag ser emellertid inget skäl att driva den här saken vidare utan nöjer mig med den kritik som ligger i det konstaterande jag nyss gjorde.

KRONOFOGDEMYNDIGHET HAR PÅ FÖRFRÅGAN AV KOMMUN YTTRAT
SIG OM ETT BOLAG I ETT UPPHANDLINGSÄRENDE PÅ ETT SÄTT,
SOM PÅSTÅS HA SKADAT BOLAGET

(Dnr 2361-1982)

Kronofogdemyndigheten i Sundsvall yttrade sig till
kommunen på dess begäran i ett upphandlingsärende om
ett bolag. Myndigheten sade detta.

Bolaget är f n ej restfört hos kronofogdemyndig-
heten. Det kan upplysas att bolaget 1977 över-
tog en rörelse som tidigare drivits av en av
ställföreträdarna. Detta företag försattes i kon-
kurs varvid bl a staten inte fick betalt för
sina fordringar.

Bolaget och dess ställföreträdare är nu föremål
för skatterevision vilket bl a lett till beslut
om och verkställighet av betalningssäkring. Vid
revisionen har framkommit uppgifter som leder
till slutsatsen att företaget inte bedrivit
verksamhet på ett seriöst sätt. Utredning om
skattebrott pågår.

Kronofogdemyndigheten avstyrker bestämt anlitan-
de av företaget.

I klagomål till JO gjorde bolaget gällande att krono-
fogdemyndighetens yttrande hade skadat bolaget i dess
verksamhet i entreprenadbranschen. Yttrandet hade en-
ligt bolaget lett till att kommunen avbröt alla för-
bindelser med bolaget, vilket innebar ett kännbart
intäktsbortfall. - Kronofogdemyndigheten och riks-
skatteverket yttrade sig.

JO Nilsson anförde i beslut den 7 februari 1984 i be-
dömningsdelen bl.a. detta.

En myndighet - statlig eller kommunal - som be-
höver en vara eller en tjänst som den inte själv
kan producera gör en upphandling. En upphandling
föregås oftast av ett anbudsförfarande, dvs. man
inbjuder olika leverantörer att ange på vilka
villkor de är villiga att tillhandahålla varan
eller tjänsten. Det anbud skall antas som är
förmånligast om man ser till "samtliga affärs-
mässigt betingade omständigheter" (se 15 § upp-
handlingsförordningen, som gäller för de stat-
liga myndigheterna; motsvarande gäller för kom-
munala myndigheter enligt deras reglementen).
Vid den bedömningen vägs givetvis leverantörens
ekonomiska ställning in. Den upphandlande myndig-
heten måste kunna vara säker på att en anbuds-
givare kan fullfölja ett åtagande och att det
inte finns omständigheter som gör en anbuds-
givare olämplig eller omöjlig som kontraktspart-
ner. Förekomsten av t.ex. skatteskulder kan tyda

på att det finns risk för att det förra inte är så säkert. Underlåtenhet att redovisa eller betala in skatter eller avgifter kan betyda att anbudsgivaren utnyttjar skattesystemet för att skaffa sig fördelar på det allmännas och "ordentliga" konkurrenters bekostnad och att det senare förhållandet är för handen.

Fr.o.m. den 1 april 1983 har myndigheterna blivit skyldiga att - "om det inte är onödigt" - kontrollera om en anbudsgivare är registrerad för redovisning och inbetalning av mervärdeskatt, preliminär A-skatt och arbetsgivaravgifter; är detta inte fallet får en sådan anbudsgivares anbud inte antas. Om det behövs skall myndigheten dessutom ta reda på "för vilka skatter och allmänna avgifter anbudsgivaren eventuellt står i skuld" (16 a och 17 §§ upphandlingsförfordningen - 1973:600, ändrad 1983:38).

Åtskilliga av de uppgifter som den upphandlande myndigheten - tidigare i eget intresse inhämtade och numera är skyldig att inhämta - finns hos länsstyrelse och lokal skattemyndighet resp. hos kronofogdemyndigheten (KFM).

Den information som - för att nu koncentrera uppmärksamheten till den myndighet som detta ärende ytterst handlar om - KFM kan förse en anbudsprövande myndighet med är inte sällan av känslig natur. En KFM kan därför till följd av föreskrifter i sekretesslagen vara förhindrad att lämna ut en viss uppgift till en anbudsprövande myndighet. Inom exekutionsväsendet gäller nämligen sekretess enligt 9 kap. 19 § sekretesslagen

- i mål eller ärende angående exekutiv verksamhet för uppgift om enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden, om det kan antas att den enskilde lider avsevärd skada eller betydanse men om uppgiften röjs. -

Sekretessen gäller inte "uppgift om förpliktelse som avses med den sökta verkställigheten", med vilket uttryck enligt förarbetena bl.a. avses uppgift om hur stor en fordran är eller besked om det belopp som skall drivas in (prop. 1979/80:2 del A, s. 289).

I umgänget mellan KFM och andra myndigheter kunde - fram till den 1 april 1983, dvs. under den tid som är aktuell i detta ärende - sekretessen enligt 9 kap. 19 § genombrytas med stöd av den

s.k. generalklausulen i 14 kap. 3 § sekretesslagen¹. Efter den 1 april 1983 råder ingen begränsning av sekretesskäl i informationsutbytet mellan KFM och andra myndigheter när det gäller en anbudsgivares "offentliga" skuldbelastning. Enligt 14 kap. 1 § hindrar nämligen inte sekretessen att uppgift lämnas till annan myndighet om uppgiftsskyldighet följer av lag eller förordning. Upphandlingsförordningen ålägger fr.o.m. den dagen KFM att förse andra myndigheter med de uppgifter som nu har nämnts.

Bolagets anmälan mot KFM i Sundsvall går, som jag har förstått den, bl.a. ut på att myndigheten i sitt yttrande (bil. 2)², även med beaktande av regeln i 14 kap. 3 § sekretesslagen, har brutit den sekretess som man enligt 9 kap. 19 § samma lag varit skyldig att iaktta. Ett ställningstagande till det berättigade i den anklagelsen kräver en närmare analys av yttrandet mot bakgrund av den då gällande regleringen. Yttrandet innehåller dessa faktiska upplysningar av intresse i sammanhanget.

1 Bolaget är inte restfört hos KFM

Det kan onekligen ifrågasättas om en uppgift om att någon inte är restförd gäller "ett mål eller ärende angående exekutiv verksamhet" men även den som menar det kan knappast hävda att ett "avslöjande" skulle riskera att vålla i detta fall bolaget den skada som är en förutsättning för sekretess enligt 19 §. Uppgiften om den "icke-existerande" restföringen kunde alltså saklöst lämnas ut. - Den i anslutning till denna uppgift lämnade upplysningen om en tidigare numera avslutad konkurs m.m. finns att tillgå i andra offentliga handlingar och kan därför näppeligen anses ha något sekretesskydd i detta sammanhang.

2 Bolaget och dess ställföreträdare är föremål för skatterevision vilket bl.a. lett till beslut om och verkställighet av betalningssäkring

Beslut om betalningssäkring är offentliga. Eftersom ett sådant beslut regelmässigt föregås av en revision så har KFM genom denna uppgift närmast

-
- 1 Sekretessbelagd uppgift får "lämnas till myndighet om det är uppenbart att intresset av att uppgiften lämnas har företräde framför det intresse som sekretessen skall skydda".
  - 2 Bilagan utelämnad här.

uppläst om ett notoriskt faktum; i varje fall kan "avslöjandet" knappast ha inneburit en sådan skada för bolaget som förutsätts för sekretess enligt 9:19.

3 Utredning om skattebrott pågår

Detta är en uppgift som knappast omfattas av den "exekutiva sekretessen". Det kan anses ha varit inkorrekt eller olämpligt att nämna detta förhållande men någon skyldighet att hålla tyst om den har myndigheten inte haft.

Om jag sammanfattar min bedömning av de uppgifter som KFM lämnade i sitt yttrande från sekretessrättslig synpunkt, så konstaterar jag att yttrandet inte innehåller något som jag hävdar att KFM borde ha tigit med.

Vad KFM:s yttrande i övrigt innehåller är inte upplysningar om faktiska förhållanden utan värderingar eller slutsatser av en kunskap som KFM hade fått eller skaffat sig. Det kan naturligtvis diskuteras om KFM borde ha redovisat dessa sina slutsatser eller inte - och i så fall hur det borde ha gjorts. Den diskussionen kan emellertid inte föras i termer som "rätt" eller "fel" utan får ske med utgångspunkt i begrepp som saktighet och lämplighet. För min del har jag svårt att dela uppfattningen att KFM alltid och undantagslöst skall avhålla sig från att uttala en egen uppfattning eller göra en egen bedömning i yttranden av det slag det här är fråga om. Den som frågar vill självklart veta vad den tillfrågade tycker och blir yttrandena kemiskt fria från värderingar, finns det en klar risk för ett utbrett och okontrollerat "tyckande" vid sidan av de officiella yttrandena. Om jag alltså inte vill fördöma värderingar i yttrandena så vill jag dock starkt anbefalla myndigheterna ~~att vara~~ varsamma med orden. Jag tycker t.ex. inte att en KFM enbart på basis av en revisionspromemoria skall uttala sig om att ett företag har bedrivit sin verksamhet seriöst eller inte.

S.K. SURROGATDELGIVNING MED ETT AKTIEBOLAG I ETT KONKURSMÅL. FRÅGA OM BOLAGET HAFT SKÄLIGT RÅDRUM FÖR ATT INFINNA SIG VID FÖRHANDLING I MÅLET.

(Dnr 2814-1982)

Den 6 juli 1982 hölls vid Halmstads tingsrätt huvudförhandling i ett mål, som gällde fråga om ett aktiebolag skulle försättas i konkurs. Ansökan härom hade gjorts av kronofogdemyndigheten i Halmstad på grund av att bolaget trots uppmaning inte hade betalt skatter och avgifter om i runt tal 42 000 kr.

Enligt protokollet från huvudförhandlingen var ingen företrädare för bolaget närvarande. Ordföranden - rådmannen Christer Borlind - upplyste att bolaget hade delgetts kallelse till förhandlingen. Borlind konstaterade att hinder mot förhandlingen inte förelåg. På yrkande av kronofogden Hans Trygg försatte tingsrätten bolaget i konkurs.

I anmälan hos JO hävdar bolaget - såvitt här är i fråga - att det inte blivit delgivet kallelsen till förhandlingen i god tid och på rätt sätt, och anklagar Borlind för att inte ha förvissat sig om hur det förhöll sig med detta.

Borlind, Trygg och stämmingsmannen Eric Collin yttrade sig.

I sitt beslut den 12 juni 1984 uttalade JO Nilsson i denna del av ärendet detta.

I 13 § delgivningslagen (1970:428) finns bestämmelser om s.k. surrogatdelgivning med juridisk person på dess kontor. Om någon företrädare för den juridiska personen inte finns på kontoret under vanlig arbetstid, får handlingen lämnas på kontoret till någon som är anställd där. Om en handling lämnats på detta sätt skall meddelande om detta sändas med posten till den juridiska personen under dess vanliga adress. I 7 § delgivningsförordningen (1979:101) sägs att meddelandet skall sändas "genast". Enligt 19 § delgivningslagen skall surrogatdelgivningen enligt 13 § anses ha skett genom att det blivit fullgjort som föreskrivs i 13 §. Detta betyder att delgivningen är fullbordad först i och med att den som verkställt delgivningen sänt iväg ett meddelande till den juridiska personen om att han har lämnat över en försändelse till en anställd på kontoret. Enligt 16 § delgivningsförordningen skall domstolen omedelbart granska inkommet delgivningsbevis för kontroll av att del-

givningen har skett på behörigt sätt.¹

Något delgivningskvitto med anteckning om när Persson² tog emot försändelsen och när Collin expedierade meddelande om detta till bolaget finns inte längre kvar i akten - anmärkningsvärt nog fanns det inte heller i akten då hovrätten fick denna för sin prövning av besvären. Försök har gjorts att rekonstruera vad som hänt, men det har stött på svårigheter med hänsyn till att det har gått så lång tid (nära två år), sedan delgivningen skedde.

Så mycket är klart, att försändelsen lämnades över till Persson på bolagets kontor den 5 juli 1982, alltså dagen före huvudförhandlingen. Bolaget påstår att överlämnandet skedde vid 15-tiden. Collin har inte bestritt den uppgiften. Om Collin också skickade iväg meddelande om delgivningen den dagen eller senare har inte kunnat utredas.

Det ankom på Borlind att förvissa sig om att delgivning skett på behörigt sätt, innan han beslutade att hålla huvudförhandlingen (jfr 16 § delgivningsförfordningen). Han måste naturligtvis kontrollera delgivningskvittot eller, om det inte fanns tillgängligt då, fråga Collin. Det räcker inte med att - som Borlind säger att han gjorde - "utgå från att stämningssmannen ..... fullgjort vad som föreskrivs i 19 § delgivningslagen". Borlind åberopar vidare, att Trygg i tjänsten hade meddelat honom att företrädare för bolaget i god tid var fullt införstådda med att förhandling skulle äga rum den 6 juli 1982. Trygg bekräftar uppgiften att åtminstone Hjorth³ kände till detta, medan bolaget bestrider den. Men även om det skulle förhålla sig så som Borlind och Trygg säger, så botar det inte eventuella brister i det formella delgivningsförfarandet. Som jag tidigare har sagt har det nu inte kunnat utredas om Collin sände iväg meddelandet till bolaget den 5 eller någon dag senare. Det är följaktligen inte uteslutet att delgivningen kan ha skett på ett formellt riktigt sätt, dvs. om

-
- 1 För fullständighetens skull må tilläggas att den som handlingen lämnats till på kontoret skall se till att handlingen kommer den sökta tillhanda så snart som möjligt. Han skall erinras om det när handlingen lämnats över till honom (14 § delgivningslagen). Bolaget har inte påstått att Collin inte erinrat Persson härom.
  - 2 dvs. Håkan Persson, anställd på bolagets kontor (anmärkt här).
  - 3 dvs. Jan Hjorth, en av företrädarna för bolaget (anmärkt här).

Collin hade expedierat meddelandet till bolaget den 5 juli. Det borde emellertid Borlind ha kontrollerat och inte nöjt sig med att "utgå från" att så var fallet.

Men domstolen skall inte bara bevaka att delgivningen skett på behörigt sätt. Den måste också se till att den som delgetts kallelse till förhandling fått skäligt rådrum för att infinna sig vid rätten, 32 kap. 1 § rättegångsbalken. I detta fall lämnades delgivningsförsändelsen till Persson den 5 juli vid 15-tiden och huvudförhandlingen hölls redan påföljande dag med början kl. 09.30. Det är under dessa förhållanden uppenbart att bolaget inte fått "skäligt rådrum" för sin inställelse. Borlind har bedömt också denna fråga alltför lättvindigt, då han bl.a. stödde sig på Tryggs uppgifter att "företrädare för bolaget i god tid var fullt införstådda med att förhandling skulle äga rum den 6.7.1982".

Den till den 6 juli utsatta huvudförhandlingen borde enligt min bestämda mening inte ha hållits. Borlind har inte varit tillräckligt omsorgsfull vid sin prövning av frågan om det förelåg något hinder för huvudförhandlingen. För detta kan han inte undgå skarp kritik. Jag har - om än med tvekan - inte ansett att omständigheterna varit sådana, att jag har anledning att driva saken vidare. Jag låter det alltså stanna vid de kritiska uttalanden jag nu har gjort.

Utbildning

Kritik mot en rektor inom det allmänna skolväsendet i en kommun för hans agerande mot i kommunen anställda lärare med egna barn i en alternativ skolform

(Dnr 3377-1982)

JO Holstad meddelade den 20 mars 1984 följande beslut.

KLAGOMÅLEN

I ett brev som kom till JO den 3 december 1982 anför Per Willman följande.

Jag finner det angeläget att JO granskar skolstyrelsen, dess arbetsutskott samt rektor Ola Skoglund vid Hudiksvalls kommun, vad gäller deras agerande i fråga om lärare som utnyttjar en av skolstyrelsen godkänd verksamhet.

Kommunens skolstyrelse har godkänt verksamheten för en alternativ pedagogisk skolform (Waldorfskola). Lärare inom det allmänna skolväsendet i kommunen, som valt denna godkända skolform för sina egna barn, har rektor Skoglund uppmanat att sluta sina anställningar. Denna uppmaning framfördes i Mitt-Nytt (fredag 19 november) – dagen efter skolstyrelsens beslut om utvidgning av Waldorf-skolans verksamhet. Rektor Skoglund har offentligt hävdat att lärarna i fråga borde avskedas, och han har även agerat i syfte att få uppsägningar till stånd.

Dessa lärare, med barn i Waldorf-skolan, har av skolstyrelsens arbetsutskott kallats till utfrågning. Syftet torde uppenbarligen ha varit att utröna deras lämplighet som lärare inom det allmänna skolväsendet.

Vid skolstyrelsens sammanträde den 18 november aktualiserades frågan om uppsägningsrisken. Enligt tidningsreferat "kände styrelsens ordförande inte till några beslut eller direktiv i frågan". Styrelsens ordförande med flera ledamöter var närvarande vid arbetsutskottets utfrågning av berörda lärare.

Jag utgår ifrån att en verksamhet som är godkänd av en politisk styrelse, t. ex. en skolstyrelse, är öppen även för lärare. Ur demokratisk synvinkel förefaller mig då rektorns och arbetsutskottets agerande mycket märkligt.

En tjänsteman har, vad jag förstår, att acceptera styrelsens beslut. Är det då lämpligt att en tjänsteman offentligt framför den uppfattningen, att vissa av dem som utnyttjar en av styrelsen godkänd verksamhet bör lämna in sin avskedsansökan eller bör avskedas? I praktiken torde det vara omöjligt för en lärare under rektor Skoglund att utnyttja verksamheten i fråga.

När det gäller arbetsutskottets agerande måste man fråga sig: Varför arrangera utfrågning av lärare som utnyttjar en verksamhet som är *godkänd* av skolstyrelsen? Kan det vara förenligt med vår demokratiska grundsyn att på detta sätt utröna varför personer utnyttjar en verksamhet som är godkänd av en politisk styrelse?

Skolstyrelsens agerande, eller snarare brist på agerande, är enligt mitt tycke anmärkningsvärt. Har inte en styrelse att också värna om de beslut den fattar? Man kunde förvänta sig att skolstyrelsen markerade sin inställning vid sammanträdet den 18 november. Rektorn hade redan tidigare presenterat sin uppfattning i lokalpressen. Trots detta lämnas frågan om uppsägningsrisken näst intill obesvarad. Enligt min mening finns det risk för att rektorns ord om uppsägning uppfattas som skolstyrelsens inställning, då skolstyrelsen underlåter att uttrycka en annan uppfattning.

Det är främst av två orsaker jag finner den här saken olustig: dels att en rektor, utifrån personliga åsikter, kan ifrågasätta anställningarna för lärare som utnyttjar en av skolstyrelsen godkänd verksamhet, utan att skolstyrelsen reagerar; dels att denna styrelses arbetsutskott företar ett slags förhör, som osökt för tankarna till företeelser som inte borde höra hemma i en demokrati.

UTREDNINGEN

Efter remiss har skolstyrelsen i Hudiksvalls kommun avgett ett yttrande. Yttrandet skulle enligt remisshandlingarna avse påståendena om att en rektor skulle ha agerat i syfte att få till stånd uppsägningar av vissa lärare med anledning av hur de ordnat för sina egna barns skolgång samt att skolstyrelsens arbetsutskott av samma anledning skulle ha kallat lärarna i fråga till en utfrågning.

Skolstyrelsen svarade:

att rektor Ola Skoglund efter att ha begärt ett sammanträffande med skolstyrelsens arbetsutskott deltog vid sammanträde 1982-08-26 där han framförde krav om uppsägning av lärare som hade egna barn i Waldorfskolan

att rektor Skoglunds krav om uppsägningar ansågs vara verklighetsfrämmande och därför ej upptogs till behandling

att majoriteten i arbetsutskottet ansåg emellertid att lärarna måste hamna i en moralisk konfliktsituation och att i anledning härav befanns önskvärt att sammanträffa med aktuella lärare för att utröna hur de ser på sin arbetssituation i det kommunala skolväsendet

att aktuella lärare inbjöds till överläggningar med arbetsutskottet angående situationen att de som lärare i kommunens skolororganisation har egna barn i Waldorfskolan

att således lärarna ej kallades till något slags förhör

att sammanträffandet mellan skolstyrelsens arbetsutskott och en lärare som hörsammat inbjudan ägde rum 1982-10-11 enligt bifogat protokollsutdrag Au § 294

att den aktuella läraren, Eva Sahlin, uttalat tillfredsställelse med det ömsesidiga åsiktsutbytet

att sammanträffandet avrapporterats vid skolstyrelsens sammanträffande 1982-11-18 och därefter ej föranlett ytterligare åtgärd.

Därefter har yttrande infordrats från Skoglund som anfört följande.

Vid sammanträffande med skolstyrelsens arbetsutskott 1982-08-26 framförde jag följande synpunkter

- att jag i egenskap av rektor kommer i en omöjlig arbetssituation om mina medarbetare genom att sätta sina egna barn i privata skolor och enligt min mening underkänner dels de av samhället beslutade målen för grundskolan dels det dagliga arbetet att nå dessa mål

- att dessa lärare icke kan få någon trovärdighet för sitt arbete hos elever och föräldrar

- att det innebär ett underkännande av den övriga lärarpersonalens arbete

- att skolstyrelsen, som anställer personal, borde beakta detta i sitt arbete

- att redan anställd personal med egna barn placerade i privata skolor omedelbart borde delges detta enligt min åsikt "renlighetskrav", vilket i realiteten är en uppsägning

- att det enligt Sf 12 kap. 7–9 §§ är ett åliggande för mig som rektor att för skolstyrelsen påpeka arbetsförhållanden som inverkar negativt för de av samhället fastställda målen för verksamheten.

Willman har sedan han fått del av skolstyrelsens och Skoglunds nu återgivna yttranden vidhållit och vidareutvecklat sin kritik.

De lärare som inbjöds att sammanträffa med skolstyrelsens arbetsutskott har beretts tillfälle att yttra sig men har inte hörts av.

Efter remiss har sedan även skolöverstyrelsen avgett ett yttrande i ärendet. I yttrandet anförs bl. a.

Barn i skolpliktig ålder kan under vissa förutsättningar få fullgöra sin skolplikt i annan än offentlig skola enligt bestämmelser i skollagen (SFS 1962: 319). Fr. o. m. juli 1983 gäller uttryckligen som villkor för godkännande av fristående (tidigare enskild) skola bl. a. att skolan väsentligen svarar mot grundskolans allmänna mål (34 §). Med grundskolans allmänna mål avses de grundläggande principer som kommer till uttryck i avsnittet Mål och riktlinjer i läroplanen för grundskolan (Lgr 80).

I sammanhanget kan nämnas, att SÖ under anslaget för bidrag till driften av grundskolor m. m. övergångsvis budgetåret 1982/83 disponerade sammanlagt 800 000 kronor för statsbidrag till sådana Waldorf-skolor som inte erhöll statsbidrag enligt särskild förordning. Bidraget skulle efter ansökan från skolorna fördelas av SÖ till sådana skolor som bedömdes vara i sådant behov av stöd att de annars skulle löpa risk att avvecklas. Till Waldorf-skolan i Delsbo (Hudiksvalls kommun) utgick medel ur detta anslag.

SÖ utvärderade 1976 på regeringens uppdrag den pedagogiska verksamheten vid Kristofferskolan i Stockholm, vilken också är en Waldorf-skola. I professor Karl-Georg Ahlströms rapport framhölls då bl. a. betydelsen av en gemensam grundsyn på undervisning bland lärarna i en skola. I det aktuella fallet betydde förekomsten av en sådan ett viktigt bidrag till goda resultat av skolverksamheten.

SÖ hyser viss förståelse för att en rektor ser som önskvärt att uppnå en liknande samsyn i pedagogiska frågor också i grundskolan. SÖ finner dock, att de uttryck en sådan önskan tagit sig i detta fall inte kan accepteras.

I Mål och riktlinjer för grundskolan – vilkas grundläggande principer numera uttryckligen skall vara utmärkande även för en fristående skola, om skolplikten skall få fullgöras där – framhålls bl. a. att skolan skall utveckla sådana egenskaper hos eleverna, som kan bära upp och förstärka demokratins principer om tolerans, samverkan och likaberättigande mellan människor. Det är en huvuduppgift för skolan att väcka respekt för rätten till personlig integritet. Respekten för människors egenvärde och aktning för andra skall vara den etiska grunden för skolans arbete med frågor i vilka människor i vårt land har skiljaktiga värderingar.

En debatt om olika skolors pedagogik och olika skolors möjligheter att uppnå de allmänna mål, varom nyss talades, får självfallet inte föras på ett sådant sätt att debattörerna frångår de principer som de allmänna målen vill värna. Enligt SÖ:s mening innebär Skoglunds agerande för att söka förmå skolstyrelsen att vid ett anställningsförfarande efterforska, om sökanden till en tjänst har egna barn i enskild (fristående) skola, respektive säga upp redan anställd personal av den anledningen, att deras barn går i enskild (fristående) skola, ett avsteg från de grundläggande principer i Mål och riktlinjer vilka Skoglund i egenskap av skolledare har att verka för. Något stöd för ett sådant handlingssätt kan inte utläsas av de av Skoglund åberopade bestämmelserna i skolförordningen (SFS 1971: 235) 12 kap. 7–9 §§. SÖ finner att Skoglund genom sitt agerande brutit i omdöme.

SÖ kan för sin del inte finna att skolstyrelsens arbetsutskott genom att inbjuda berörda lärare i kommunen till överläggningar handlat på ett sätt, som varit ägnat att söka förmå dessa lärare att sluta sina anställningar eller att låta sina barn sluta i Waldorf-skolan. Enligt SÖ:s mening måste det vara en angelägen uppgift för en skolstyrelse eller dess arbetsutskott att, efter att ha tagit del av en parts uppfattning om "arbetsklimatet" i skolan, även söka ta del av den andra partens uppfattning i frågan. Även om det torde ha framstått som uppenbart, såväl för skolstyrelsen som för arbetsutskottet, att de av Skoglund föreslagna åtgärderna saknat allt författningsstöd, anser SÖ emellertid att skolstyrelsen och arbetsutskottet tydligare borde ha markerat en kritisk inställning, eftersom grundläggande demokratiska principer blev ifrågasatta genom Skoglunds handlande.

Skolstyrelsen, Skoglund och Willman har beretts tillfälle att yttra sig över vad skolöverstyrelsen anfört. Skoglund har för sin del anfört följande.

SÖ för en helt annan debatt än den JO-anmälan avser.

Jag anser, att fristående skolor skall få finnas och att de ekonomiskt skall ha samma villkor som grundskolor. Därigenom skulle grundskolans monopolställning brytas, vilket enligt min mening skulle bli en press på grundskolan att snabbt realisera Lgr 80.

Att SÖ hyser en viss förståelse för att jag som rektor vill realisera Lgr 80 är häpnadsväckande och genant.

Min åsikt är följande:

Om jag som lärare i grundskolan sätter mina egna barn i en fristående skola

- underkänner jag mitt eget arbete (det duger åt andras ungar men inte för mina egna barn).
- underkänner jag mina arbetskamraters arbete.
- skadar jag mitt eget företags anseende. (Hur skall vanliga föräldrar, som ej har full insyn i skolan få förtroende för skolan, när lärarna har

sina egna barn i fristående skolor? Under Olof Palmes och Ingvar Carlssons tid som utbildningsministrar var det en "utbredd sanning" att de hade sina egna barn i internatskolor i Schweiz.

– bidrar jag till att öka arbetslösheten bland lärarna (marknadsandelar förloras).

Vad jag har krävt och fortfarande kräver är solidaritet med "företaget" (i detta fall samhället). Engagemang för och solidaritet med sitt eget arbete är också grundläggande demokratiska principer, vilket jag förvånar mig att SÖ inte begriper.

Jag får närmast intrycket att SÖ finner det besvärande att jag som rektor tar Lgr 80:s mål och riktlinjer på allvar.

Den debatt jag fört och för i frågan är rak, öppen och *absolut* inom de demokratiska principer de allmänna målen vill värna.

SÖ finner att jag har brustit i omdöme. Jag finner efter att noga ha läst SÖ:s remissvar:

– att SÖ bygger sin slutsats på oriktiga premisser.

– att personalen inom grundskolan inte kan räkna med SÖ:s stöd, när det gäller att förverkliga Lgr 80 och göra grundskolan till en skola för alla.

Vidare vill jag anföra följande:

1. Lärare anställs och avskedas av skolstyrelse, länskolnämnd och ej av mig som rektor.

2. Som rektor i grundskolan är det för mig ett åliggande att påpeka för personalen förhållanden, som strider mot läroplanens mål eller eljest är negativa för att skolan skall lyckas med sitt arbete. Av erfarenhet vet jag, att personalen uppskattar om arbetsledningen deklarerar sina ståndpunkter i policyfrågor.

Det står sannerligen illa till med demokratin i vårt land om yttrandefriheten skulle beskäras på det sätt som skolöverstyrelsen vill.

3. Erfarenhetsmässigt vet vi dels från arbetsplatser i allmänhet, dels från skolan, att personal som är osolidariska med företaget skapar missstämning och otrivsel i arbetet. Detta kan leda till nära nog olösliga konflikter, vilka inom skolan leder till att tredje part (eleverna, för vilka skolan är till) får lida.

4. SÖ menar, att jag brustit mot den tolerans och det likaberättigande, som läroplanen föreskriver. Enligt min mening är icke kravet på tolerans utan gränser. I detta fall skadas jag som lärare och rektor i mitt arbete av dessa lärares handlingssätt. Då måste det vara en demokratisk rättighet att få säga ifrån.

BEDÖMNING

Inledningsvis vill jag framhålla att det i vårt land finns en vidsträckt grundlagsfäst yttrandefrihet. Enligt 2 kap. 1 § regeringsformen är varje medborgare gentemot det allmänna tillförsäkrad en positiv yttrandefrihet. Den innefattar en frihet att i tal eller på annat sätt ge uttryck åt bl. a. tankar och åsikter. Enligt 2 kap. 2 § regeringsformen är varje medborgare också tillförsäkrad en viss s. k. negativ yttrandefrihet. Den innefattar gentemot det allmänna ett skydd mot tvång att tillkännage sin åskådning i politiskt, religiöst eller annat sådant hänseende.

Den positiva yttrandefriheten – som i princip gäller även för offentliga funktionärer – leder bl. a. till att jag inte går in på vare sig de uttalanden som skulle ha gjorts i massmedia och som berörts i klagoskriften eller på de åsikter som kommit till uttryck i dessa uttalanden eller i annat sammanhang. Vad jag har anledning att gå in på är endast de åtgärder som vidtagits av myndigheter eller befattningshavare hos myndigheter. Den omständigheten att den eller de som vidtagit åtgärderna i sitt faktiska handlande styrts av vissa åsikter hindrar självfallet inte att jag prövar om åtgärderna är författningsstridiga eller av något annat skäl olämpliga.

Till betydelsen av föreskriften om negativ yttrandefrihet och ytterligare en bestämmelse i regeringsformen återkommer jag.

Av utredningen framgår bl. a. följande. Några lärare med anställningar inom det allmänna skolväsendet i Hudiksvalls kommun har haft sina egna barn i en annan skolform, i en Waldorf-skola. Med anledning därav har Skoglund, som är rektor inom det allmänna skolväsendet i kommunen, till skolstyrelsens arbetsutskott framfört krav på åtgärder mot dessa lärare. Av Skoglunds egna uppgifter framgår att han åsyftade uppsägningar av dessa lärare. Några uppsägningar kom dock inte till stånd. Skolstyrelsens arbetsutskott bjöd i stället in de berörda lärarna till överläggningar med utskottet. En lärare infann sig till dessa överläggningar. Någon utredning om vad som i detalj förekom vid dessa överläggningar finns inte. Enligt skolstyrelsens yttrande skulle det dock ha förekommit ett åsiktsutbyte. Vad som förevarit rapporterades sedan till skolstyrelsen, som inte vidtog några ytterligare åtgärder.

Givetvis kan det i och för sig inte betraktas som felaktigt eller olämpligt att en rektor hos skolstyrelsen påkallar åtgärder mot anställda lärare. Anledningen till Skoglunds åtgärd var emellertid att vissa lärare hade sina egna barn i en annan skola än den som drivs av samhället. Och frågan är om detta utgjorde ett godtagbart skäl för Skoglund att agera som han gjorde.

Jag delar skolöverstyrelsens uppfattning att Skoglund brustit i omdöme genom att vända sig till skolstyrelsen på det sätt som skedde. Något stöd i författning för hans handlande finns inte och han har även enligt min mening genom sin åtgärd åsidosatt de principer om bl. a. tolerans och rätt till personlig integritet som berörs i läroplanen för grundskolan. Man kan emellertid också kritisera Skoglund utifrån andra utgångspunkter än de som kommit till uttryck i läroplanen och som är av begränsad betydelse när det gäller hans handlande gentemot skolstyrelsen och lärarna.

Uppenbarligen ligger det nära till hands att anta att en förälders val av skolform för sitt barn kan vara styrt av en åskådning i något hänseende eller av faktiska omständigheter som är hänförliga till den enskildes privat- eller familjeliv. Som redan nämnts är varje medborgare enligt 2 kap. 2 § regeringsformen gentemot det allmänna skyddad mot tvång att ge till känna sin åskådning i politiskt, religiöst, kulturellt eller annat sådant

hänseende. Vidare skall det allmänna enligt 1 kap. 2 § regeringsformen bl. a. värna om den enskildes privat- och familjeliv. Mot bakgrund av dessa bestämmelser kan det inte godtas att det allmänna försätter någon enskild i en sådan situation att han av ovidkommande skäl kan tvingas redogöra för sina personliga förhållanden. Skoglunds agerande måste ses i detta perspektiv. Till detta kommer att jag mot bakgrund av regeringsformens regler och gällande bestämmelser om anställningsskydd inte kan föreställa mig någon situation där det skulle vara berättigat att skilja en offentligt anställd lärare från hans anställning med anledning av hur han ordnat skolgången för sina barn. Mot bakgrund av det sagda finns det enligt min mening anledning att se allvarligt på Skoglunds handlande. Till frågan om vad Skoglunds handlande bör föranleda återkommer jag.

Skolstyrelsens arbetsutskotts agerande är mer svårbedömt på den föreliggande utredningen. Åtgärden att inbjuda berörda lärare till en överläggning kan i den uppkomna situationen i och för sig inte kritiseras. Skoglunds handlande hade ju visat att det förelåg sådana motsättningar mellan honom och vissa lärare att det fanns anledning att höra också lärarnas synpunkter på saken. Samtidigt står det emellertid klart mot bakgrund av reglerna i regeringsformen om s. k. negativ yttrandefrihet och om skydd för privat- och familjelivet att det finns begränsningar i vad som bör förekomma vid en sådan överläggning. Lärarna borde inte försättas i en situation där de var eller kände sig tvingade att redogöra för sin åskådning i något hänseende eller för rent privata förhållanden. Utredningen visar emellertid inte att något sådant skulle ha förekommit och jag har i den delen inte något underlag för kritik mot skolstyrelsens arbetsutskott. I likhet med skolöverstyrelsen anser jag att skolstyrelsen och dess arbetsutskott lämpligen borde på ett mer bestämt sätt ha tagit avstånd från det krav som Skoglund framfört. Något fel har de inte begått genom att underlåta detta men ett sådant avståndstagande hade varit av värde för att ingen tvekan skulle uppkomma om skolstyrelsens och arbetsutskottets inställning till de berörda lärarnas anställningar.

Sammanfattningsvis har jag alltså funnit att Skoglund handlat fel men att skolstyrelsen och dess arbetsutskott inte begått något fel även om ett mer bestämt avståndstagande från dem hade varit önskvärt.

Skoglunds handlande torde inte innefatta myndighetsutövning i brottsbalkens mening och därmed torde det inte heller finnas utrymme för något straffrättsligt ingripande mot honom. Och jag har inte funnit tillräckliga skäl att i stället initiera ett disciplinärt ingripande. Visserligen vittnar Skoglunds handlande om en beklaglig brist på förståelse för de värden som bär upp de bestämmelser i regeringsformen som jag berört i det föregående. Men å andra sidan måste beaktas bl. a. att risken för att Skoglund skulle ha uppnått det han åsyftade varit ringa. Jag har alltså stannat för att nöja mig med den allvarliga kritik mot Skoglund som jag redan har framfört.

Kritik mot kommunala organ i Marks kommun för det att en urinprovstagning på skolelever i syfte att klarlägga förekomsten av cannabismissbruk genomförts utan att eleverna upplysts om förutsättningarna för undersökningen

(Dnr 2248-1982, 2360-1982 och 3032-1982)

I klagoskrifter till JO från Riksförbundet för social och mental hälsa i Göteborgsområdet, Gunnar Ek och Elevorganisationen i Sverige påtalades en undersökning som hade genomförts bland elever i högstadiets nionde årsklass i Marks kommun. Eleverna lämnade urinprov som sedan analyserades i syfte att klarlägga förekomsten av cannabismissbruk bland eleverna. Undersökningen genomfördes utan att eleverna eller deras målsmän informerades om syftet med undersökningen och om att deltagande var frivilligt.

I ärendena aktualiserades även andra undersökningar och andra organs ansvar i sammanhanget. Från dessa frågor bortses dock i detta referat.

Efter remiss avgav kommunstyrelsen i Marks kommun yttrande. I yttrandet uttalades bl. a. följande.

Kommunstyrelsen har i ärendet infortrat yttranden från följande organ:

Skolstyrelsen
Socialnämnden
Fritidsnämnden
Kulturnämnden

Programgruppen, samarbetsorgan för skolstyrelsen, socialnämnden, fritidsnämnden, kulturnämnden och polismyndigheten i barn- och ungdomsfrågor.

— — —

Inledningsvis vill kommunstyrelsen anföra att undersökningen bör betraktas som ett medicinskt forskningsprojekt – med sjukvårdshuvudmannen, Älvsborgs läns landsting och dess läkarrepresentant som sakkunnig ledare. Detta innebär, att undersökningen inte har någon som helst polisiär innebörd – som det på sina håll uppfattats. De medicinska och etiska aspekterna bör i sin helhet ligga inom forskningsetiska kommitténs bedömningar.

— — —

Älvsborgs läns landstings arbetsgrupp för alkohol- och narkotikafrågor i primärvården (ANIP) framförde hösten 1981 önskemål om en försöksverksamhet i syfte att förebygga och motverka cannabisbruk bland ungdomar.

En arbetsgrupp i Marks kommun utarbetade ett förslag till en försöksverksamhet, vilken behandlades av lokala SLAKO (= samarbetsorgan mellan landsting och kommun i sociala frågor) i Mark. SLAKO beslutade föreslå landstingets hälsoupplysningsdelegation, sjukvårdsstyrelse samt programgruppen i Mark, att projektet genomförs enligt framlagd projektbeskrivning. Försöksverksamhetens kostnad föreslogs delas lika av kommun och landsting.

1982-02-08 beslöt programgruppen att tillstyrka föreslagen försöksverksamhet. De i programgruppen ingående nämnderna biföll förslagen och anvisade medel för genomförandet. Beslut om tillåtelse att utföra urinprovundersökningen erhöles från Göteborgs universitets forsknings-

etiska kommitté 1982-06-21 (se bil 2). Älvsborgs läns landstings hälsoupplysningsdelegation beviljade 1982-03-04 anslag för genomförande av den föreslagna försöksverksamheten.

— — —

Lärarna som undervisade i årskurs 9 fick information om att respektive klass skulle infinna sig vid toaletterna vid en viss tidpunkt. Varje elev fick en mugg som var märkt med sitt namn. Då eleverna lämnat sitt prov hölls urinen i provrör, som endast var märkta med blå resp. röd märkning, dvs. könsmärkning. Därefter förstördes muggar och klasslistor. Proven frystes och kördes till laboratorium.

Hela undersökningen gick helt problemfritt. Eleverna fick ingen allmän information om syftet med provet. De elever som frågade fick upplysningen att detta urinprov ingick som en del i en större hälsoundersökning. Ingen elev framförde önskemål om att få slippa lämna prov. Eleverna informerades i efterhand om undersökningens syfte och hela projektets uppläggning.

— — —

Projektet är prövat och godkänt i nedanstående instanser och projektledningen har gjort bedömningen att projektet följer gällande regler. Följande instanser har prövat och godkänt försöksverksamheten:

De politiska besluten i Marks kommun har för detta projekt fattats av Programgruppen för samarbete Social-skola- fritid-kultur och polis i Marks kommun. I denna grupp ingår två politiker samt förvaltningschefen från följande fyra kommunala nämnder; skolstyrelsen, socialnämnden, fritidsnämnden och kulturnämnden. Dessutom är polisen representerad genom polischefen.

De lokala och regionala SLAKO-organen

Sjukvårdsstyrelsen i Älvsborgs län

Forskningsetiska kommittén vid Göteborgs universitets medicinska fakultet.

— — —

Vid undersökningen i Mark är det däremot helt omöjligt att spåra någon enskild människa. Resultatet blev endast ett mått på hur många elever i undersökningsgruppen som har använt cannabis senaste veckan.

Projektledningen anser att denna skillnad är av avgörande betydelse. Den personliga integriteten är helt skyddad i Markundersökningen.

— — —

Ansvariga samhällsorgan är ense om att åtgärder för att bekämpa narkotikabruket måste insättas. Bekämpningar kan inte ske enbart lagstiftningsvägen, utan måste även och framförallt ske på fältet. För att kunna bedriva fältverksamhet måste olika tekniker och metoder prövas.

Försöksverksamheten i Marks kommun, som bedrivs i samarbete mellan kommunen och landstinget, skall ses som ett led i strävan att utveckla och pröva olika angreppsmodeller. Försöksverksamheten i Mark har i den nu aktuella delen bedrivits som ett full-skale-projekt. Enligt kommunstyrelsens uppfattning har försöksverksamheten bedrivits med en hög ambition. Särskilt har man ägnat uppmärksamhet åt att skydda den personliga integriteten.

Sedan försöksverksamheten genomförts och avslutats kommer den att utvärderas. Det är kommunstyrelsens förhoppning att de erfarenheter som gjorts i försöket skall visa sig värdefulla för så väl forskningen som andra kommuner/landsting.

Kommunstyrelsen har för sin del intet att erinra mot försöksverksamheten.

JO Holstad uttalade i ett beslut den 29 maj 1984 bl. a. följande.

Ek har i sina klagomål gjort gällande att undersökningen inte genomfördes på grundval av frivillighet. Han har vidare påstått bl. a. att provtagningen utgjorde ett påtvingat kroppsligt ingrepp av sådant slag som avses i 2 kap. 6 § regeringsformen, att det krävs stöd i lag för att genomföra sådana undersökningar och att något sådant stöd inte finns i gällande författningar. Även elevorganisationen är inne på frågan om undersökningen varit frivillig.

För min del vill jag till en början slå fast att någon skyldighet för eleverna att underkasta sig den ifrågavarande undersökningen inte förelåg. En sådan skyldighet kan inte påbjudas av kommunala organ utan måste ha stöd i lag. Detta framgår av 8 kap. 3 § regeringsformen. Det anges nämligen där att föreskrifter om åligganden för enskilda meddelas genom lag.

Det kan i och för sig diskuteras om inte, som Ek gjort gällande, urinprovstagning av detta slag utgör ett påtvingat kroppsligt ingrepp enligt 2 kap. 6 § regeringsformen och att kravet på lagstöd för obligatoriska undersökningar kan härledas även ur den bestämmelsen och 2 kap. 12 § regeringsformen. Enligt min mening är det emellertid tveksamt om en urinprovstagning som genomförs på det sätt som skett i detta fall kan betraktas som ett kroppsligt ingrepp i regeringsformens mening. Förarbetena ger här inga klara besked och för allmänt språkbruk framstår det som främmande att beteckna den ifrågavarande provtagningen som ett kroppsligt ingrepp. Under alla förhållanden förekom det i sammanhanget inte något sådant tvång som avses i 2 kap. 6 § regeringsformen. Jag menar alltså att den berörda bestämmelsen inte är av någon omedelbar betydelse vid bedömningen av det skedda.

Men som framgår av det föregående förutsätter en obligatorisk undersökning av detta slag ändå stöd i lag. Och något sådant stöd finns inte i gällande författningar. En undersökning av det berörda slaget får alltså genomföras bara om eleverna frivilligt medverkar vid genomförandet.

Mot denna bakgrund anser jag att det var olämpligt att undersökningen genomfördes på det sätt som skedde. Utredningen får nämligen anses visa att eleverna inte underrättades i förväg om att provtagningen var frivillig. För det stora flertalet måste därför undersökningen ha framstått som obligatorisk. Och det kan antas att åtminstone en del av eleverna förmåddes att medverka just därför att de trodde att de var tvungna till det. Vidare framgår av utredningen att eleverna inte heller informerades om syftet med undersökningen.

Enligt min mening kan det inte godtas att man på detta sätt underlåter att informera deltagarna i en undersökning av detta slag om förutsättningarna för undersökningen. Förfarandet kan kritiseras inte bara från rättsliga utan

också från andra – närmast etiska – utgångspunkter. Det kan också minska elevernas och deras målsmäns tilltro till skolan.

Vad som förevarit ger inte anledning till några ingripanden mot enskilda befattningshavare. Jag avslutar därför ärendena här med den kritik som ligger i de gjorda uttalandena.

Anteckning av skiljaktig mening i protokoll hos högskolestyrelse

(Dnr 2134-1982)

Vid inspektion av högskolan i Luleå granskades stickprovsvis bl. a. högskolestyrelsens protokoll för viss tid. I JO:s inspektionsprotokoll antecknades därvid följande beträffande ett i högskolestyrelsens protokoll upptaget ärende.

I protokollet har antecknats att "styrelsen beslutar" med åtta röster mot sju på visst sätt. Därefter har antecknats att "mot beslutet reserverar sig" fem namngivna ledamöter. Till protokollet finns fogad en särskild röstningsammansättning, som visar att åtta ledamöter röstat för ett förslag och sju ledamöter för ett annat. Vidare har i protokollet angetts att två närvarande personer som inte var ledamöter samt föredraganden reserverat sig mot beslutet. Någon uttrycklig anteckning om vilken utgång de två förstnämnda förordad finns inte i protokollet. Så är däremot fallet beträffande föredraganden.

JO lät anteckna följande.

I 10 kap. 14 § högskoleförordningen föreskrivs att "om någon som har närvarit vid den slutliga handläggningen av ärendet eller föredraganden har skiljaktig mening, skall denna antecknas". I förevarande fall har det antecknats att styrelsen beslutat på visst sätt med åtta röster mot sju, men likväl har enligt protokollet endast fem ledamöter reserverat sig. Härigenom ger inte protokollet ett entydigt besked om vilken slutlig ståndpunkt de två ledamöter intagit som vid omröstningen tillhörde minoritetsgruppen (sju ledamöter) men sedan inte antecknats som reserveranter. Vidare synes det som om två ickeledamöter antecknats som reserveranter, utan att det därvid klart angetts vilken ståndpunkt dessa intagit.

Från högskolestyrelsen skall inhämtas yttrande över de oklarheter som nyss påtalats. Vid utarbetandet av remissvaret bör styrelsen särskilt beakta innebörden i 10 kap. 14 § högskoleförordningen.

I sitt remissyttrande anförde högskolestyrelsen i huvudsak följande.

De två ledamöter som vid omröstningen tillhörde minoritetsgruppen (sju ledamöter) men som inte reserverade sig mot beslutet var högskolans rektor och dess förvaltningschef. Genom röstningen visade dessa ledamöter att de förordade sitt, dvs. rektorsämbetets förslag. Att de valde att inte reservera sig innebar att de accepterade majoritetens beslut. Rektorsämbetets uppgift enligt högskoleförordningen är bl. a. att verkställa högskolestyrelsens beslut. Om rektor och förvaltningschef reserverar sig upp-

står svårighet för dem att med trovärdighet företräda styrelsen och argumentera för styrelsens uppfattning.

Beträffande de två icke ledamöter som avgav s. k. blank reservation har högskolestyrelsen hänvisat till vissa uppgifter i universitets- och högskoleämbetets (UHÄ) i informationshäfte "Rättsliga regler i högskolan". I det häftet anges (s. 20) att man kan reservera sig genom en enkel, muntlig anmälan, som antecknas till protokollet eller genom att lämna in en skriftlig motivering som tas in som bilaga till protokollet. Vidare anges det i häftet att det bara är de i beslutet deltagande och föredragande som kan anföra skiljaktig mening.

JO Sverne avgjorde ärendet genom beslut den 16 september 1983, varvid han uttalade följande.

Såsom har framgått redan av det föregående har det i ärendet relevanta författningsrummet, 10 kap. 14 § högskoleförordningen, följande lydelse.

Om någon som har närvarit vid den slutliga handläggningen av ärende eller föredraganden har skiljaktig mening, skall denna antecknas.

Bestämmelsen innebär att varje styrelseledamot eller annan närvarande som är skyldig att yttra sig vid ett ärendes slutliga handläggning, liksom föredraganden, måste ta ställning till om han/hon har en gentemot majoriteten definitiv, skiljaktig mening. Om så är fallet skall denna antecknas. I begreppet skiljaktig mening ligger vidare att det är nödvändigt att den utgång eller ståndpunkt som den skiljaktige slutligt stannat för klart framgår av protokoll eller annan handling. Det är alltså inte tillräckligt med att låta anteckna en s. k. blank reservation.

Av utredningen i ärendet rörande högskolestyrelsens ifrågavarande beslut framgår att de två ledamöter (rektor och förvaltningschefen) som vid omröstningen tillhörde minoritetsgruppen men inte antecknats som reserveranter, slutligen accepterat majoritetens ställningstagande. Härav följer att det i protokollet hade bort antecknas att styrelsen beslutade på visst sätt med tio röster mot fem i stället för — som angetts i protokollet — med åtta röster mot sju.

Det förhållandet att rektor och förvaltningschef — såsom utgörande rektorsämbetet — bl. a. har till uppgift att verkställa högskolestyrelsens beslut, innebär inte att det för dem skall gälla andra förutsättningar än för övriga styrelseledamöter i fråga om rättigheten/skyldigheten att låta anteckna skiljaktig mening.

Högskolestyrelsen har i ovan angivna fråga hänvisat till ett avsnitt i det på UHÄ:s initiativ utarbetade informationshäftet "Rättsliga regler i högskolan". Vad som däri sägs på s. 20 under rubriken "Reservation" är enligt min uppfattning inte helt klarläggande. Redan valet av uttrycket reservation är i viss mån olyckligt, eftersom det är ett uttryck som används i kommunallagen (2 kap. 26 § och 3 kap. 10 §) och i riksdagsordningen (5 kap. 9 §), enligt vilka författningar det är korrekt att låta anteckna blank

reservation. Det i högskoleförordningen använda begreppet skiljaktig mening är därför att föredra i det här aktuella sammanhanget. Vidare anges det felaktigt att det bara är de i beslutet deltagande och föredragande som kan anföra skiljaktig mening. Även annan som har närvarit vid den slutliga handläggningen av ett ärende och är skyldig att yttra sig omfattas nämligen av regeln om skiljaktig mening.

Jag vill informera UHÅ om min syn på de frågor som berörs i detta beslut genom att översända en kopia av det till ämbetet för kännedom.

Fråga om jäv för ledamot i skolstyrelse som deltagit i handläggningen när styrelsen yttrat sig till kammarrätten i kommunalbesvärsmål, vari ledamoten förde talan

(Dnr 3397-1981).

BAKGRUND

Skolstyrelsen i Köpings kommun beslöt den 23 september 1981 att hos kommunfullmäktige hemställa om att kostnaden för inköp av en offsetmaskin till skolan fick lösas genom att omfördela och överföra 185 000 kr. exklusive "moms" från skolstyrelsens anslag på driftbudgeten till ett inköpskonto på kapitalbudgeten. Vid ärendets avgörande röstade bl. a. ledamoten Sven Olof Jansson för att ärendet skulle återremitteras till skolstyrelsens arbetsutskott för fortsatt beredning.

Jansson anförde besvär hos kammarrätten i Stockholm med yrkande att beslutet skulle undanröjas. Som skäl för besvären åberopade han bristfällig handläggning av ärendet ifråga. Efter remiss beslöt skolstyrelsen vid sammanträde den 28 oktober 1981 att hemställa att besvären skulle lämnas utan åtgärd. Mot beslutet reserverade sig Jansson.

ANMÄLAN

I ett brev till JO ifrågasatte Conny Wennermo – också han ledamot av skolstyrelsen i Köping – om det inte förelåg jäv för Jansson enligt förvaltningslagen när skolstyrelsen yttrade sig över Janssons besvär. Wennermo ansåg att det måste vara fel att via en politisk kommunal styrelse yttra sig över och delta i beslut rörande en egen besvärsskrivelse.

UTREDNING

Skolstyrelsen avgav yttrande i ärendet. Beträffande det berörda fallet upplyste skolstyrelsen att frågan om jäv inte hade aktualiserats under sammanträdet. Styrelsen förde härefter ett allmänt resonemang om inne-

bördan av gällande jävsregler som utmynnade i att man bedömde rättsläget som oklart. Mot den bakgrunden ansåg styrelsen inte att det kunde krävas att ordföranden skulle ha ex officio tagit upp jävsfrågan till behandling. Skolstyrelsen anförde avslutningsvis att den ansåg det önskvärt med ett uttalande av JO i principfrågan.

Wennermo kommenterade vad skolstyrelsen anförde.

Vidare var det i ärendet upplyst att kammarrätten i beslut den 5 mars 1982 funnit att beslutet var av rent förberedande art och därför enligt 7 kap. 2 § kommunallagen inte överklagbart. Kammarrätten tog därför inte upp besvären till prövning.

BEDÖMNING

JO Holstad anförde i beslut den 27 december 1983 följande.

Bestämmelser om jäv syftar till att garantera att myndigheters handlande präglas av objektivitet och opartiskhet. Såvitt avser ledamöter av kommunfullmäktige och kommunstyrelsen regleras jävsfrågor av 2 kap. 13 § resp. 3 kap. 9 § andra stycket kommunallagen. Enligt dessa stadganden får en ledamot av en sådan församling inte delta i handläggningen av ett ärende " som personligen rör honom själv" eller vissa honom närstående personer. Samma regler är genom hänvisning i 3 kap. 13 § andra stycket samma lag tillämpliga också på ledamöter av fakultativa kommunala nämnder.

Beträffande de specialreglerade kommunala nämnderna, t. ex. skolstyrelserna är läget ett annat. Enligt 13 § skollagen tillämpas på skolstyrelse jävsbestämmelserna i 4 § förvaltningslagen. Allmänt kan man om dessa bestämmelser säga att de går längre än kommunallagens. Bland bestämmelserna är de som rör s. k. sakägarjäv och grannlagenhets- eller delikatessjäv av särskilt intresse i detta sammanhang. Den som har att handlägga ett ärende drabbas av sakägarjäv bl. a. om "saken angår honom själv" (första stycket 1). Med delikatessjäv avses sådana omständigheter som inte täcks av övriga i paragrafen angivna jävsgrunder, men som är ägnade att rubba förtroendet till vederbörandes opartiskhet i ärendet (första stycket 5).

Av paragrafens andra stycke framgår, att man skall bortse från jäv när frågan om opartiskhet uppenbarligen saknar betydelse.

Klagomålen aktualiserar alltså för det första om Jansson när han deltog i skolstyrelsens behandling av remissen från kammarrätten var jävig enligt regeln i 4 § första stycket 1 förvaltningslagen om sakägarjäv. Några uttalanden i förarbetena till förvaltningslagen eller några avgöranden i rättspraxis som ger någon närmare vägledning för ett svar på den frågan finns inte. Däremot är tillämpningen i praxis av kommunallagens jävsregler i motsvarande situation av intresse i sammanhanget. Tillämpningen innebär

att en ledamot, som i egenskap av kommunmedlem anfört kommunalbesvär mot ett beslut som han själv deltagit i, inte anses jävig redan på den grunden att han anfört besvär (jfr Kaijser, Kommunallagen II, 1975 sid. 181 och RÅ 1943 sid. 295). Här har man alltså ansett att saken inte rör honom personligen enbart därför att han besvärat sig. Enligt min uppfattning ligger det närmast till hands att se saken på motsvarande sätt vid tillämpning av förvaltningslagens regel om sakägarejäv.

Mot den nu angivna bakgrunden och eftersom ingenting framkommit som tyder på att saken på något annat sätt angick Jansson, anser jag att regeln om sakägarejäv inte utgjorde något hinder för honom att delta i besvarandet av kammarrättens remiss.

Det kan också diskuteras om Jansson inte var jävig enligt förvaltningslagens regel om delikatessjäv. I och för sig ligger det naturligtvis i farans riktning att en ledamot i Janssons situation inte är opartisk vid behandlingen av remissen. Han är ju faktiskt part i besvärsmålet. Den omständigheten att han anfört besvär kan därför anses åtminstone i viss mån ägnad att rubba förtroendet för hans opartiskhet i ärendet. Med den utgångspunkten är han möjligen jävig enligt regeln om delikatessjäv.

Med detta är emellertid inte sagt att det var fel av Jansson att delta i behandlingen av kammarrättens remiss. Det kan nämligen göras gällande att frågan om opartiskhet uppenbarligen saknar betydelse i en situation som den aktuella. Och i sådant fall skall man bortse från jävet. För min del är jag närmast benägen att se saken på det sättet. Mot bakgrund av det anförda har jag inte funnit fog för kritik mot vare sig Jansson eller skolstyrelsen för det skedda.

Byggnads- och planväsendet

Fråga om en byggnadsnämnd haft rätt att bevilja byggnadslov trots att erforderligt tillstånd till företaget enligt miljöskyddslagen inte förelåg när byggnadslovet beviljades. Dessutom fråga om byggnadsnämnds befogenhet att delegera sin beslutanderätt

Dnr 86-1984

I en anmälan till JO i november 1982 anförde Landskrona Miljöförening bl. a. följande:

Landskrona kommun har börjat bygga en hetvattencentral för fjärrvärme, och arbetet fortsätter trots att kommunen inte har tillstånd till detta enligt miljöskyddslagen. Länsstyrelsen har uppmärksammat på byggnationen den 23 september 1982. Byggandet återupptogs i oktober efter ett uppehåll. Det fortsätter alltjämt och närmar sig nu sin fullbordan. I de remissvar som avgivits till länsstyrelsen i ärende om tillstånd för hetvattencentralen har kritiska synpunkter på projektet framförts från skilda håll. Trots detta har länsstyrelsens naturvårdsenhet inte haft för avsikt att ingripa mot byggnationen.

Efter remiss avgav länsstyrelsen yttrande över klagomålen. Av yttrandet och därtill fogade handlingar framgick bl. a. följande: Byggnadsnämnden i Landskrona kommun beslöt den 11 maj 1982 att uppdra åt stadsarkitekten att lämna byggnadslov för hetvattencentralen så snart samtliga remissyttranden inkommit. Stadsarkitekten meddelade sedan byggnadslov för schaktning den 1 juni 1982, och den 21 juni 1982 meddelade stadsarkitekten byggnadslov för uppförande av anläggningen. Byggnadsarbetena påbörjades under sommaren 1982. Tillstånd enligt miljöskyddslagen meddelades den 13 december 1982. Samma dag gjorde länsstyrelsen anmälan till vederbörande åklagarmyndighet om misstänkt brott mot miljöskyddslagen.

I beslut den 21 december 1983 yttrade JO Holstad bl. a. följande.

Enligt 10 § miljöskyddslagen (1969:387) och 2 § miljöskyddförordningen (1981:574) får en sådan inrättning, som det är fråga om här, inte anläggas utan tillstånd av länsstyrelsen. Det betyder att inga nämnvärda byggnadsåtgärder, inte ens schaktning, får vidtas innan tillstånd givits (jfr naturvårdsverkets nedan nämnda skrivelse den 27 november 1980 s. 2). Den som inte iakttar bestämmelserna om denna s. k. förprövningsplikt ådrar sig straffansvar enligt 45 § miljöskyddslagen.

Naturvårdsverket och länsstyrelserna utövar enligt 38 § miljöskyddslagen tillsyn över miljöfarlig verksamhet. Enligt samma paragraf åligger det tillsynsmyndigheterna att verka för att överträdelser av lagen beivras. Den

sistnämnda föreskriften tillkom genom en lagändring som trädde i kraft den 1 juli 1981. Redan dessförinnan hade emellertid naturvårdsverket uttalat sig om i vilken utsträckning åtalsanmälan borde göras av tillsynsmyndigheterna beträffande brott mot föreskrifterna om förprövningsplikt. I en skrivelse den 27 november 1980 till länsstyrelserna uttalade sålunda verket bl. a. detta.

Att förprövningsplikten iaktas är av stor vikt och en förutsättning för att en meningsfull lokaliserings- och tillåtlighetsprövning skall kunna göras. Den som planerar en miljöfarlig verksamhet bör därför på ett tidigt stadium ge in ansökan om tillstånd eller dispens så att prövningen enligt ML inte kommer i efterhand eller påverkas av att arbeten redan utförts. Vikten av att bestämmelserna om förprövning iaktas har understrukits i skilda sammanhang, bl. a. vid riksdagsbehandlingen av en proposition om igångsättningsmedgivande (prop. 1973: 141, JoU 1973: 53).

I beslutet kritiserade JO sedan på anförda skäl länsstyrelsen för att den drojt onödigt länge med åtalsanmälan. Han förklarade slutligen att han avsåg att i ett särskilt ärende närmare granska byggnadslovsärendet.

Härefter upprättades på ombudsmannaexpeditionen en promemoria, där det först i korthet redogjordes för ovannämnda ärende. Vidare anfördes följande:

I 56 § 1 mom. byggnadsstadgan (1959: 612) stadgas att byggnadsnämnden, när den prövar en ansökning om byggnadslov, skall se till att det tillämnade företaget inte strider mot bl. a. miljöskyddslagen. Byggnadsnämnden bör därför yttra sig över frågan huruvida de meddelade byggnadsloven är förenliga med den angivna bestämmelsen. Nämnden bör vidare yttra sig angående den rättsliga grunden för delegationsbeslutet den 11 maj 1982.

Promemorian remitterades till byggnadsnämnden för yttrande. Nämnden överlämnade som eget yttrande en skrivelse som upprättats inom stadsarkitektkontoret. Skrivelsen innehöll i huvudsak följande.

Ansökan från tekniska kontoret om byggnadslov för uppförande av hetvattencentral på fastigheten Reningsverket 6 inkom till stadsarkitektkontoret den 23 april 1982. I samband därmed uppgav tekniska kontoret muntligen att ärendet var mycket brådiskande och hemställde därför om skyndsam handläggning. Tekniska kontoret uppgav vidare att anläggningen var föremål för länsstyrelsens prövning enligt miljöskyddslagen och att kontinuerligt samråd ägde rum mellan tekniska kontoret och länsstyrelsen. Länsstyrelsen förklarade sig därvid inte ha någon annan erinran mot föreslagna anläggning än att vissa villkor avseende produktionsprocessen och reningen av utsläpp kunde komma att ställas upp. Enligt tekniska kontorets mening var ett beslut från länsstyrelsen att vänta inom en nära framtid. Det var därför angeläget att handläggningen av byggnadslovsfrågan inte medförde försening av igångsättningen. Byggnadsnämndens handläggning av ärendet måste ses och bedömas mot denna bakgrund.

Stadsarkitektkontoret remitterade ansökan om byggnadslov till brandstyrelsen, hälsovårdsnämnden, yrkesinspektionen, byggnadsinspektören och skorstensfejarmästaren. Den behandlades därefter av byggnadsnämndens arbetsutskott den 5 maj 1982 och av byggnadsnämnden den 11 maj 1982. Efter tekniska kontorets muntliga redogörelse för dess samråd med länsstyrelsen i ärendet ansåg stadsarkitektkontoret inte att det var nödvändigt med samråd för egen del.

Vid byggnadsnämndens sammanträde hade nybyggnadskartor och begärt yttrande från hälsovårdsnämnden ännu inte inkommit. Föredragande – stadsarkitekten Ulf Bunke – lämnade inför byggnadsnämnden en fullständig redogörelse av ärendet. Något skäl mot att bevilja byggnadslov hade då inte framkommit. Ärendets brådskande karaktär, den fylliga fördragningen och nämndens enighet om att ansökan skulle bifallas medförde att stadsarkitekten fick i uppdrag att bevilja byggnadslov så snart samtliga handlingar inkommit.

Den 1 juni 1982 inkom från tekniska kontoret kompletterande ansökan med begäran om byggnadslov för schaktning. Stadsarkitekten beslutade samma dag bifalla ansökan. Fullt byggnadslov lämnades därefter den 21 juni 1982. Till beslutet bifogades bl. a. hälsovårdsnämndens yttrande, av vilket framgår att prövning av anläggningen – utöver byggnadslov – även skall ske enligt miljöskyddslagen.

Byggnadslov bör i regel inte beviljas för en anläggning som fordrar tillstånd enligt miljöskyddslagen och miljöskyddsförordningen, förrän erforderligt tillstånd lämnats av koncessionsnämnden för miljöskydd eller länsstyrelsen. Med hänsyn till att sökanden varit tekniska kontoret – en av kommunens egna förvaltningar – som i ärendet hade regelbunden och tät kontakt med länsstyrelsen, har byggnadsnämnden utgått från att sökanden varit medveten om vilka tillstånd som enligt miljöskyddslagen och miljöskyddsförordningen varit erforderliga för att påbörja anläggningsarbetena och därför ansett sådana särskilda skäl som kan motivera avsteg från huvudregeln föreligga. Prövningen av ansökan om byggnadslov för schaktning har inte föranlett annan bedömning. Av samma skäl har uttrycklig hänvisning till miljöskyddslagen och miljöskyddsförordningen inte gjorts i besluten om byggnadslov.

Som framgått ovan har det sakliga ställningstagandet i byggnadslovsfrågan de facto legat hos byggnadsnämnden. Endast formella krav av underordnad betydelse har hindrat byggnadsnämnden från att vid tidpunkten för sammanträdet fatta ett beslut i ärendet. Rätten att bevilja byggnadslov sedan nödvändiga kompletteringar skett har därför överlåtits på stadsarkitekten. Denna rätt har naturligtvis förutsatt att nybyggnadskartor och hälsovårdsnämndens yttrande inte skulle lägga hinder i vägen för bifall till ansökan. I annat fall hade stadsarkitekten varit nödsakad att ånyo ta upp ärendet till nämnden. Byggnadsnämndens beslut har t. ex. inte innefattat rätt för stadsarkitekten att avslå ansökan. Byggnadsnämndens beslut är således inte ett delegationsbeslut i egentlig mening utan endast ett sätt att förskjuta den formella tidpunkten för det egna beslutet. Rättsligt hinder mot ett så villkorligt och riktat uppdrag i ett visst ärende kan inte anses föreligga.

I beslut den 27 juni 1984 yttrade JO Holstad följande:

Delegationsfrågan

Av 3 § byggnadsstadgan jämförd med 3 kap. 12 § andra stycket kommunallagen framgår att byggnadsnämnd, om kommunfullmäktige beslutar det, får uppdra (delegera) åt tjänsteman i kommunen att på nämndens vägnar besluta i en viss grupp av ärenden, vilkas beskaffenhet skall anges i reglemente eller särskilt beslut.

För att beslut skall få meddelas med stöd av delegation från byggnadsnämnden fordras sålunda för det första att kommunfullmäktige har beslutat att nämnden får delegera viss beslutanderätt. Vidare krävs att nämnden därefter med stöd av fullmäktigebeslutet har beslutat om delegation. Och beträffande både fullmäktiges och nämndens beslut gäller att de måste avse en grupp av ärenden, inte bara ett enskilt ärende.

Nu tycks nämnden mena att det i det aktuella fallet inte rörde sig om något delegationsbeslut i egentlig mening utan endast om ett sätt att "förskjuta den formella tidpunkten för det egna beslutet". Med anledning av detta måste jag konstatera att kommunallagen inte lämnar något utrymme för denna typ av åtgärder. Det har uppenbarligen varit fråga om att åtminstone i viss utsträckning överlämna nämndens beslutanderätt och varje sådan åtgärd är att bedöma enligt reglerna om delegation.

Utredningen ger inte något besked angående frågan om fullmäktige givit nämnden rätt att delegera sin beslutanderätt i den typ av ärenden som det här är fråga om. Det kan emellertid konstateras att det här rörde sig om ett mycket omfattande byggnadsföretag. En delegation av rätten att besluta om byggnadslov för det kan inte anses stå i överensstämmelse med reglerna i 3 § 3. byggnadsstadgan att delegation inte får omfatta befogenhet att slutligt avgöra ett ärende, som är av principiell natur eller annars av större vikt. Och som framgått av det föregående är det inte tillåtet att delegera beslutanderätten i ett enskilt ärende.

Det är alltså tydligt att nämnden inte hade någon rättslig grund för sitt beslut den 11 maj 1982 att lämna i uppdrag åt stadsarkitekten att bevilja byggnadslov för hetvattencentralen.

Byggnadslovsfrågan

Enligt 56 § 1 mom. byggnadsstadgan skall byggnadsnämnden, när den prövar en ansökan om byggnadslov, se till att det tillämnade företaget inte strider mot bl. a. miljöskyddslagen. I det här fallet beviljade nämnden byggnadslov trots att man var medveten om att sökanden inte hade erforderligt tillstånd enligt miljöskyddslagen. Enligt remissvaret förutsatte nämnden att sökanden, som var en kommunal förvaltning och i ärendet hade haft regelbunden kontakt med länsstyrelsen, var medveten om vilka tillstånd som var erforderliga enligt miljöskyddslagstiftningen. Mot bakgrund av denna – som det nu visat sig felaktiga – förutsättning ansåg

nämnden "sådana särskilda skäl som kan motivera avsteg från huvudregeln föreligga".

Jag får här konstatera att regeln i 56 § 1 mom. byggnadsstadgan att nämnden när den prövar en ansökan skall se till att det tillämnade byggnadsföretaget inte strider mot miljöskyddslagen är undantagslös. Någon möjlighet att på grund av särskilda skäl medge undantag från "huvudregeln" finns alltså inte. Och genom att bevilja byggnadslov trots att erforderliga tillstånd saknades åsidosatte nämnden sin skyldighet att se till att byggnadsföretaget inte stred mot miljöskyddslagen. Det var därför fel att bevilja byggnadslov på det sätt som skedde. Att hälsovårdsnämndens yttrande var fogat till det senare av byggnadslovsbesluten ändrar inte denna bedömning.

Sammanfattande synpunkter

De fel som begicks i ärendet var betänkliga i och för sig. Dessutom var det fråga om ett ärende av stor vikt. Det finns därför anledning att se allvarligt på det inträffade. Det faktum att erforderliga tillstånd enligt miljöskyddslagen numera beviljats leder inte till någon annan bedömning. Som naturvårdsverket framhållit i en skrivelse till länsstyrelserna den 27 november 1980 är det nämligen av stor vikt och en förutsättning för att en meningsfull lokaliserings- och tillåtlighetsprövning skall kunna göras att prövningen enligt miljöskyddslagen av en anläggning kan göras innan anläggningen börjat uppföras.

Med den kritik som ligger i det sagda avslutar jag ärendet.

Vissa frågor om villkor för byggnadslov

(Dnr 3660-1982)

Vid inspektion av byggnadsnämnden i Härnösands kommun i november 1982 antecknades till protokollet bl. a.

"1981-07-01, § 361. Byggnadsnämnden beslöt att bevilja dispens och byggnadslov för nybyggnad av ett enbostadshus med garage på Eken 6. Dispensen rörde avvikelse från vissa bestämmelser i stadsplan och i byggnadsstadgan betr. användningssätt resp. avstånd till gräns mot granntomt. Beslutet förenades med vissa villkor betr. utförandet av ventilation m. m. Beslutsmeningen avslutas i protokollet med: "under förutsättning att granne skriftliga medgivande inlämnas till byggnadsnämnden."

1981-09-16, § 565. Byggnadsnämnden beslöt att bevilja byggnadslov för nybyggnad av ett enbostadshus på Smöråker 4:21. För lovet skulle enligt beslutet gälla vissa villkor betr. bl. a. utförandet av vatten och avlopp. Dessutom angavs som villkor vad distriktslantmätaren hade anfört vid sin granskning av ärendet, nämligen:

Byggnadsarbetet får ej igångsättas förrän skriftlig överenskommelse föreligger med ägaren till Smöråker 3:6 att den nya vattentäkten på 4:21 skall inrättas som en gemensamhetsanläggning för 3:6 och 4:21 och att 3:6 får rätt till erforderlig vattenledning över 4:21 fram till täkten.

Såsom framgår av 55 § 3 mom. byggnadsstadgan behöver byggnadsnämnden inte i ett enda beslut ta ställning till samtliga de frågor som ett byggnadsföretag aktualiserar och skall prövas av nämnden. I de berörda två ärendena görs emellertid byggnadslovens giltighet – i fråga om de villkor som ovan angetts närmare – beroende av förhållanden som nämnden inte tycks förbehålla sig att senare pröva. Det kan förefalla som om nämnden i åtminstone viss mån avhänder sig kontrollen över att villkoren blir uppfyllda. I sammanhanget måste beaktas att de handlingar som villkoren tar sikte på kan tänkas bli oklara och kräva en auktoritativ tolkning för att rättsläget skall stå klart.

Det kan med hänsyn till det sagda ifrågasättas om nämndens tillvägagångssätt i ärendena är lämpligt eller ens förenligt med gällande bestämmelser (jfr den särskilda regleringen av villkor om rivning m. m. enligt 58 § 2 mom. byggnadsstadgan). JO beslöt att från byggnadsnämnden inhämta dels yttrande i denna fråga, dels upplysningar angående följande frågor rörande ärendet under 565 §: Hade distriktslantmätarens yttrande kommunicerats med sökanden före ärendets avgörande och fick sökanden besvärshänvisning till beslutet? Är svaret nej, skall nämnden yttra sig om anledningen till det med hänsyn till bestämmelserna i 15 och 18 §§ förvaltningslagen.”

Som ett led i besvarandet av JO:s remiss redogjorde stadsarkitekten i promemorior för handläggningen av de båda ärendena. Bland annat uppgavs beträffande ärendet angående Eken 6 att frågan om grannes medgivande bevakades och att intyg från grannen kom in till nämnden redan den 2 juli 1981, dvs. dagen efter sammanträdet då byggnadslovet meddelades. I promemoriorna uppgavs också att man hos byggnadsnämnden i de aktuella fallen av närmare angivna skäl ville meddela byggnadslov snabbt för att tillgodose sökandenas intressen.

Byggnadsnämnden avgav för sin del följande yttrande.

Beträffande ärende 1, Eken 6, borde grannintyg förelegat innan byggnadslov meddelats. JO:s kritik skall uppfattas så att byggnadslov under villkor hädanefter inte får förekomma. Den omständigheten att grannintyg inkom dagen efter beslutsdagen eller 1981-07-02 kan i detta fall uppfattas som en förmildrande omständighet men innebär ändå inte att ärendet behandlats korrekt.

Angående handläggningen av ärende 2, Smöråker 4:21, gäller beträffande byggnadslov under villkor att sådana lov hädanefter inte får förekomma. Distriktslantmätarens yttrande hade inte kommunicerats med sökanden före ärendets avgörande. Inte heller hade besvärshänvisning meddelats till beslutet. Handläggningen av ärendet har alltså inte skett enligt reglerna i 15 och 18 §§ förvaltningslagen.

I beslut den 28 juni 1984 uttalade JO Holstad följande.

I de båda fall som ärendet avser gavs byggnadsloven under vissa villkor. I det första fallet meddelades lovet under förutsättning att "grannes skriftliga medgivande" skulle lämnas in till nämnden. I det andra fallet innebar villkoret att byggnadsarbetet inte fick sättas igång förrän skriftlig överenskommelse med ägaren av en annan fastighet angående vattenförsörjningen förelåg. En första fråga är om gällande ordning medger att man uppställer sådana villkor.

I fråga om *Eken 6* tycks bakgrunden till villkoret om grannes medgivande ha varit bestämmelserna i 39 § byggnadsstadgan. Paragrafen innehåller bl. a. regler om minimiavstånd mellan byggnad och tomtgräns och om möjligheter att medge undantag från dessa regler. Föreskrifterna innebär bl. a. att ägaren av en angränsande tomt skall höras i saken om undantaget kan inverka på hans rätt. Tydligt har nämnden i detta fall valt att ersätta kravet på att vederbörande får tillfälle att yttra sig med ett villkor om skriftligt medgivande i efterhand.

Jag konstaterar här att det är fel att göra på det sättet. Gällande bestämmelser ger inte något som helst stöd för förfarandet. Det finns i sammanhanget skäl att särskilt framhålla att man går miste om en möjlighet till utredning om förhållandena om man inte bereder grannen tillfälle att yttra sig. Å andra sidan ger man grannen ett alltför stort inflytande i efterhand. Han får ju i realiteten ett slags vetorätt. Det kan tilläggas att villkor av detta slag kan vålla osäkerhet efter beslutet. Bl. a. kan det uppstå tvekan om villkoret är uppfyllt eller inte. Och att detta kan vålla komplikationer är uppenbart.

Även när det gäller byggnadslovet avseende fastigheten *Smöråker 4:21* är det tydligt att det aktuella villkoret inte hade bort meddelas. Inte heller här fanns det något författningsstöd för villkoret.

Villkoret innebar att nämndens beslut gick sökanden emot. Beslutet hade därför enligt 18 § förvaltningslagen bort föras med en besvärshänvisning. Vidare är det – med tanke på den utgång ärendet fick – klart att lantmätarens yttrande hade bort kommuniceras enligt 15 § förvaltningslagen med sökanden. Byggnadsnämnden har bekräftat att de berörda åtgärderna inte vidtogs och medgett att handläggningen inte skett enligt förvaltningslagens regler. Även på de nu berörda punkterna gjorde alltså nämnden fel.

Sammanfattningsvis ger handläggningen av de båda byggnadslovsärendena anledning till kritik på flera punkter. Utredningen tyder emellertid på att sökandena inte vållats någon olägenhet på grund av felen. Jag avslutar därför ärendet med de besked jag nu har lämnat.

Frågor om tillämpning av lagen (1976:666) om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m. (LPI)

(Dnr 3646-1982, 859-1983)

I

Byggnadsnämnds skyldighet att hos allmän åklagare begära att talan skall väckas om tilläggsavgift

Vid JO Holstads inspektion av länsstyrelsen i Västernorrlands län i november 1982 diskuterade en av JO:s tjänstemän byggnadsnämndernas tillämpning av LPI med chefen för juridiska enheten. Vid samtalet framkom bl. a. följande. Länsstyrelsen hade den 21 november 1980 meddelat beslut i ett ärende som rörde besvär över ett beslut av byggnadsnämnden i Örnköldsviks kommun att påföra byggnadsavgift (länsstyrelsens dnr 11.086-1560-80). I beslutet hade länsstyrelsen bl. a. anfört.

Formella förutsättningar för tilläggsavgift enligt 7 § LPI föreligger även. Vid sådant förhållande har byggnadsnämnden en oavvislig skyldighet – vilket också framgår av förarbetena till LPI – att med stöd av 8 § andra stycket LPI besluta att hos allmän åklagare begära att denne hos tingsrätt väcker talan om tilläggsavgift. Byggnadsnämnden har därför att på nytt ta upp ärendet till behandling och fatta sådant beslut.

Länsstyrelsen anmodade byggnadsnämnden att på nytt ta upp frågan om tilläggsavgift till behandling enligt vad ovan sagts och uttalade att man motsåg en kopia av nämndens behandling av frågan.

Byggnadsnämnden behandlade ärendet vid sammanträde den 22 januari 1981 varvid följande antecknades i sammanträdesprotokollet.

Byggnadsnämnden upptager, på länsstyrelsens anmaning, frågan om tilläggsavgift enligt lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m.

Överläggning sker, varvid konstateras, att byggnadsnämnden enligt LPI-lagen skall avgöra om överträdelsen bör föranleda begäran hos åklagarmyndigheten att talan skall väckas om påförande av tilläggsavgift.

Byggnadsnämnden beslutar dels att lägga länsstyrelsens beslut i besvärärendet till handlingarna, dels att inte överlämna ärendet till åklagarmyndigheten för väckande av talan om påförande av tilläggsavgift, dels att underrätta länsstyrelsen om byggnadsnämndens beslut.

Sedan JO informerats om saken beslöt JO att infordra yttrande från byggnadsnämnden. JO erinrade om följande avsnitt i förarbetena till LPI (prop. 1975/76: 164, s. 287).

Enligt det nyss berörda förslaget till 2 § åligger det byggnadsnämnden att ta upp fråga om påföljd eller ingripande så snart anledning förekommer att

överträdelse som omfattas av lagen har skett. Med den ändrade prövningsordning jag nu har föreslagit beträffande tilläggsavgiften medför förslaget till 2 § att nämnden, när överträdelse av det slag som omfattas av bestämmelserna om tilläggsavgift har blivit känd, skall avgöra om överträdelsen bör föranleda begäran hos åklagaren att talan skall väckas om påförande av sådan avgift. Givetvis måste dessförinnan konstateras att någon av de i förslaget till 7 § andra stycket angivna befrielsegrunderna inte föreligger. Finner byggnadsnämnden att något hinder mot att påföra tilläggsavgift inte föreligger, skall nämnden begära hos åklagaren att talan härom väcks. Nämnden skall således inte göra någon bedömning av möjligheten att avgiften kan komma att efterges.

JO lät vidare till protokollet anteckna att det av det citerade avsnittet torde framgå att det inte varit lagstiftarens mening att byggnadsnämnden skall ha någon diskretionär prövningsrätt när det gäller frågan om anmälan till åklagare skall göras.

Efter remiss har byggnadsnämnden avgett yttrande. I detta uppehåller sig nämnden till en början vid förarbetena till LPI och återger ett uttalande av departementschefen där denne sagt bl. a. att byggnadsnämnd är den myndighet som sedan lång tid tillbaka har till uppgift att tillämpa byggnadslagstiftningen och som har den utan jämförelse största erfarenheten av byggnadslovsfrågor. I yttrandet anför nämnden därefter följande.

Den 21/3 1979 ansökte R. P. om byggnadslov för att bygga till garaget på sin fastighet Björna 2:55. Ansökan instämplades hos byggnadsnämnden den 26/3 1979. Den 27/6 respektive 28/8 1979 inkom grannemedgivanden från fastigheterna Björna 2:61 och 2:58. Den 14/6 tillstyrkte 1:e byggnadsinspektören byggnadslov. Den 5/7 tillstyrkte också brandchefen byggnadslov. Den 27/3 1980 kom ärendet upp till behandling i byggnadsnämnden. Då förelåg också information om att tillbyggnaden utförts före vinterns ankomst. Byggnadsnämnden beslöt att bevilja byggnadslovet. Med anledning av att byggnaden uppförts innan byggnadslov beviljats beslöt byggnadsnämnden också att fastighetens ägare skulle påföras byggnadsavgift med 1 272 kronor.

Över byggnadsnämndens beslut anförde R. P. besvär hos länsstyrelsen och anförde att byggnadsnämnden genom en oskicklig handläggning förhållat ärendet. Länsstyrelsen avlog besvären.

Nämnden redogör sedan för länsstyrelsens anmodan till nämnden, nämndens beslut den 22 januari 1981 samt JO:s begäran om yttrande. Nämnden anför därefter.

Byggnadsnämnden kan härvid till sitt försvar blott anför att det av förarbetena inte framgår att lagen tillkommit för att bekämpa den typ av olovligt byggande som detta ärende representerar.

Som departementschefen anförde i propositionen har byggnadsnämnden den utan jämförelse största erfarenheten av byggnadslovsfrågor. Skall byggnadsnämnden kunna fullgöra sina uppgifter måste den göra det på ett sådant sätt att dess beslut väcker tilltro och respekt. Byggnadsnämnden

måste därför i varje ställningstagande använda förnuft och omdöme, det gäller även i detta ärende.

Om lagen med "prövning" avser att nämnden på beställning av länsstyrelsen skall fatta beslut utan prövning bör lagen bli föremål för översyn och erfarenheterna från den tid den varit i tillämpning utvärderas.

Byggnadsnämnden anhåller att JO medverkar till att en sådan översyn sker innan bestämmelserna överförs i den nya PBL.

I beslut den 27 april 1984 uttalade JO Holstad följande.

Enligt 2 § första stycket första punkten LPI åligger det byggnadsnämnden att som ett led i inseendet över byggnadsverksamheten ta upp frågan om påföljd eller ingripande enligt denna lag till behandling. Förpliktelsen gäller så snart anledning förekommer att någon överträdelse av sådan föreskrift om byggande som har meddelats i byggnadslagen (1947: 385) eller byggnadsstadgan (1959: 612) eller med stöd av någon av dessa författningar har skett.

Vidtas någon åtgärd, till vilken erfordras byggnadslov, utan att sådant lov föreligger, skall enligt 4 § första stycket LPI byggnadsavgift utgå. Enligt 7 § LPI utgår i vissa fall förutom byggnadsavgift en tilläggsavgift. När det föreligger särskilda skäl får tilläggsavgift nedsättas eller helt efterges. Av 8 § LPI framgår att fråga om byggnadsavgift prövas av byggnadsnämnden medan fråga om tilläggsavgift prövas av allmän domstol på talan av allmän åklagare. Talan får väckas endast om byggnadsnämnden har begärt det. Av förarbetena till LPI framgår att skälet till att fråga om prövning av tilläggsavgift lagts på allmän domstol och inte på byggnadsnämnden är att det inte har ansetts böra anförtros en politiskt sammansatt nämnd som byggnadsnämnden att på skönsmässiga grunder ålägga enskilda att betala avgifter av så betydande storlek som det kan bli fråga om när tilläggsavgift skall utgå (prop. 1975/76: 164, s. 278–279). Av det avsnitt ur förarbetena till LPI som har citerats i inspektionsprotokollet framgår att man vid lagens tillkomst avsåg att byggnadsnämnden skulle vara skyldig att hos allmän åklagare begära att talan skall väckas om tilläggsavgift så snart något formellt hinder mot att påföra en sådan avgift inte föreligger.

I förevarande fall har byggnadsnämnden beslutat att inte överlämna ärendet till åklagarmyndigheten för väckande av talan om påförande av tilläggsavgift. Som framgår av förarbetena till LPI har man därigenom handlat i strid med lagens intentioner. Enligt 8 § andra stycket LPI skulle alltså nämnden i det aktuella fallet – oavsett om den ansåg att det förelåg särskilda skäl för eftergift av tilläggsavgift – ha överlämnat ärendet i den delen till allmän åklagare. Ingenting hade dock hindrat att nämnden i samband med ett sådant överlämnande hade gjort gällande att det enligt nämndens uppfattning förelåg särskilda skäl för eftergift.

Avslutningsvis vill jag tillägga att jag har en viss förståelse för om en byggnadsnämnd tolkar bestämmelsen i 8 § andra stycket andra punkten LPI att talan får väckas endast om byggnadsnämnden har begärt det så att

nämnden skulle ha en diskretionär prövningsrätt när det gäller frågan om framställning till allmän åklagare skall göras. Enligt min mening skulle därför ett förtydligande av berörda bestämmelser vara av värde. Lämpligen kan den frågan tas upp under det pågående arbetet med en ny plan- och bygglag. Jag överlämnar därför ett exemplar av detta beslut till chefen för bostadsdepartementet.

II

Förutsättningarna för byggnadsnämnd att meddela föreläggande om rättelse enligt 15 § LPI när nämnden tidigare gjort den bedömningen att ett sådant föreläggande inte var erforderligt

JO Holstad meddelade den 3 maj 1984 följande beslut.

KLAGOMÅL

I två brev, som kom hit den 10 och 14 mars 1983, anmälde Sven-Inge Svensson byggnadsnämnden i Härnösands kommun för dess handläggning av två ärenden rörande olovligt byggande på fastigheterna Ulvvik 1:51 och Ulvvik 1:52. Han framförde i breven missnöje bl. a. med två beslut som nämnden hade meddelat den 23 februari 1983, §§ 131 och 132.

UTREDNING

Med anledning av anmälan inforrades kopior av de nämnda besluten. Vidare tillfördes akten en kopia av ett beslut av nämnden den 11 december 1980, § 785. Härefter upprättade JO en promemoria med följande innehåll.

Svensson har bl. a. kritiserat två beslut som byggnadsnämnden har meddelat den 23 februari 1983, §§ 131 och 132. Enligt besluten har byggnadsnämnden avslagit dispens och byggnadslov och enligt 15 § lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m. (LPI) ålagt vederbörande fastighetsägare att senast den 29 februari 1984 återställa byggnaderna enligt byggnadslov den 20 oktober 1976. Byggnadsnämnden har vidare föreskrivit att om föreläggandena inte efterkoms kan åtgärden utföras genom byggnadsnämndens försorg på den försumliges bekostnad.

Jag har fått reda på att frågan om olovligt byggande på fastigheterna Ulvvik 1:51 och Ulvvik 1:52 tidigare har behandlats av byggnadsnämnden vid ett sammanträde den 11 december 1980, § 785. I det protokoll som fördes vid sammanträdet är antecknat bl. a. följande.

Byggnadsnämnden beslutar på förslag av ordföranden att föreläggande om rättelse enligt 15 § LPI inte bedöms vara erforderlig med hänsyn till omständigheterna.

— — — att sedan frågan om tilläggsavgift avgjorts av allmän domstol är byggnadsnämnden beredd att pröva dispens och byggnadslov för de utförda byggnadsföretagen enligt reviderade ansökningshandlingar.

Genom dom den 22 februari 1982 beslöt hovrätten för Nedre Norrland att ålägga fastighetsägarna att utge tilläggsavgift. I domen antecknades

bl. a. att sådana särskilda skäl som skulle kunna medföra att avgifterna jämkades eller eftergavs inte förelåg.

Yttrande bör inhämtas från byggnadsnämnden om anledningen till att man i beslutet den 23 februari 1983 har ansett sig kunna frångå den bedömning nämnden gjorde den 11 december 1980. Nämnden bör redogöra för sina överväganden i den frågan. Det kan i sammanhanget påpekas att det i 7 § LPI anges att tilläggsavgift får nedsättas eller helt efterges om föreläggande om rättelse enligt 15 § LPI har meddelats. De allmänna domstolarna har alltså när man prövat frågan om nedsättning eller eftergift haft att utgå från nämndens beslut den 11 december 1980.

Genom remiss den 31 mars 1983 har nämnden anmodats att avge yttrande och då beakta innehållet i promemorian.

Remissen har behandlats av byggnadsnämnden vid sammanträde den 1 juni 1983. I protokollet över sammanträdet redovisas först innehållet i JO-remissen och innehållet i beslutet från december 1980 och februari 1983. Därefter är bl. a. följande antecknat.

Byggnadsnämndens ordförande anför vidare:

Vid byggnadsnämndens sammanträde den 11 december 1980 konstaterades att de överskridanden beträffande byggnadsytor som gjorts på fastigheterna Ulvvik 1:51 och 1:52 i förhållande till beviljade byggnadslov var allvarliga.

Den dåvarande borgerliga majoriteten i byggnadsnämnden beslöt ändock att rättelse enligt lagen om påföljd och ingripande vid olovligt byggande m. m. (LPI) inte bedömdes vara erforderlig med hänsyn till omständigheterna

att byggnadsavgift skulle utgå för den överskridande bruttoarean att hos allmän åklagare begära prövning av frågan om tilläggsavgift, och att sedan frågan om tilläggsavgift avgjorts av allmän domstol är byggnadsnämnden beredd pröva frågan om dispens och byggnadslov.

Den socialdemokratiska gruppen reserverade sig mot detta beslut. S-gruppens förslag var att fastighetsägarna skulle åläggas återställa byggnaderna enligt gällande byggnadslov.

Majoritetsbeslutet i byggnadsnämnden var felaktigt. Den rätta handläggningen skulle ha varit följande: Fastighetsägarna skulle ha erbjudits möjlighet att återställa byggnaderna i enlighet med de beviljade byggnadsloven.

Om så ej skett skulle byggnadsnämnden därefter ha prövat frågan om byggnadslov skulle beviljas eller ej samt besluta om eventuella påföljder.

När byggnadsnämnden behandlade ärendet den 23 februari 1983 beslöt socialdemokratiska majoriteten i byggnadsnämnden att avslå den då föreliggande ansökan om dispens och byggnadslov. Beslutet innebar vidare att fastigheterna skulle återställas enligt de 1976-10-20 beviljade byggnadsloven.

Vid sammanträdet redovisades inte för byggnadsnämnden att det felaktigt fattade beslutet den 11 december 1980 innebar att nämnden var bunden av detta beslut och att det därför ej föreligger möjlighet för nämnden att senare kräva att byggnaderna skall återställas enligt det beviljade byggnadslovet.

Den socialdemokratiska gruppen har den bestämda uppfattningen att gällande lagar beträffande byggnadslagstiftning skall följas och att byggnadsnämndens beslut skall respekteras.

Med hänsyn till omständigheterna i fallen Ulvvik 1:51 och 1:52 är dock den socialdemokratiska gruppen beredd att ompröva sitt ställningstagande och att under vissa villkor pröva frågan om dispens och byggnadslov för dessa fastigheter vid sitt sammanträde 1983-06-01.

— — —
Byggnadsnämnden beslutar

att som eget yttrande antaga byggnadsnämndens ordförandes yttrande, att översända till JO samtliga protokoll i ärendet.

Några ledamöter reserverade sig beträffande motiveringen till beslutet och en beträffande utgången. Den sistnämnde ledamoten avgav senare ett särskilt yttrande till JO.

Svensson har därefter framfört ytterligare synpunkter.

Jag har tagit del av två beslut som nämnden har meddelat den 19 oktober 1983, § 642, och den 16 november 1983, § 712. Enligt det första beslutet har nämnden på angivna villkor beviljat dispens och byggnadslov i efterhand för fritidshus på Ulvvik 1:52 och enligt det andra beslutet har nämnden beviljat dispens och byggnadslov i efterhand för fritidshus och garage på Ulvvik 1:52.

Jag har också tagit del av Härnösands tingsrätts och hovrättens för Nedre Norrland akter i mål rörande tilläggsavgift.

BEDÖMNING

Frågan om olovligt byggande på fastigheterna Ulvvik 1:51 och 1:52 behandlades av byggnadsnämnden den 11 december 1980. Nämnden beslöt då att något föreläggande om rättelse enligt 15 § LPI inte var erforderligt med hänsyn till omständigheterna. Nämnden uttalade dessutom att man var beredd att pröva dispens och byggnadslov för de utförda byggnadsföretagen sedan frågan om tilläggsavgift hade avgjorts av allmän domstol.

Frågan om tilläggsavgift blev slutligt avgjord genom dom den 22 februari 1982 av hovrätten för Nedre Norrland. När ärendena sedan på nytt behandlades av nämnden den 23 februari 1983, §§ 131 och 132, beslöt nämnden att avslå dispens och byggnadslov och att, med hänvisning till 15 § LPI, ålägga fastighetsägarna att senast den 29 februari 1984 ha återställt byggnaderna enligt byggnadslov den 20 oktober 1976. Föreläggandena förenades med en föreskrift att åtgärderna kunde utföras genom byggnadsnämndens försorg på den försumliges bekostnad, om föreläggandet inte efterkoms.

Besluten den 23 februari 1983 innebar således att nämnden frångick sin ståndpunkt enligt beslutet den 11 december 1980 att ett föreläggande om rättelse enligt 15 § LPI inte var erforderligt med hänsyn till omständighe-

terna. Det var mot den bakgrunden som jag beslöt att ta upp ärendet till utredning. Nämnden har emellertid numera genom besluten den 19 oktober och den 16 november 1983 beviljat dispens och byggnadslov i efterhand för de ifrågavarande byggnadsföretagen. Besluten innebär att besluten den 23 februari 1983 om ingripande enligt 15 § LPI har återtagits. Mot den bakgrunden anser jag att någon ytterligare åtgärd från min sida inte är motiverad. Jag vill dock lägga fram några reflektioner med anledning av det skedda.

I ett fall som det aktuella är visserligen vederbörande nämnd inte formellt bunden av det tidigare beslutet. Men för att allmänhetens förtroende för byggnadsnämnderna inte skall ta skada är det viktigt att de i sådana fall är konsekventa i sina bedömningar. De bör sålunda inte frångå sina tidigare ståndpunkter i andra fall än då de kan åberopa mycket starka skäl. I regel bör detta ske bara när helt nya omständigheter framkommit. En särskild anledning att i det här fallet inte frångå den tidigare bedömningen var att de allmänna domstolarna, när de hade prövat frågan om nedsättning eller eftergift av tilläggsavgiften, haft att utgå från nämndens beslut den 11 december 1980.

Arbetsmarknaden

Uttalanden angående otydlighet i en författning, instruktionen för arbetsmarknadsverket m. m.

(Dnr 3401-1982)

JO Holstad meddelade den 6 september 1983 följande beslut.

BAKGRUND

I 40 b § förordningen (1965: 667) med instruktion för arbetsmarknadsverket föreskrivs följande.

Riket skall vara indelat i arbetsförmedlingsdistrikt. Regeringen förordnar särskilt om distriktsindelningen. I varje distrikt skall finnas en arbetsförmedling och hos varje sådan arbetsförmedling en distriktsarbetsnämnd, om inte arbetsmarknadsstyrelsen av särskilda skäl föreskriver annat.

Distriktsarbetsnämnd består av ordförande och nio andra ledamöter. En av ledamöterna är vice ordförande.

Chefen för distriktskontoret är självskriven ledamot och ordförande i distriktsarbetsnämnd. Övriga ledamöter utses av länsarbetsnämnden. Av dessa ledamöter utses två på förslag av kommunerna i distriktet, två på förslag av Svenska arbetsgivareföreningen eller annan arbetsgivarorganisation, två på förslag av Landsorganisationen i Sverige, två på förslag av Tjänstemännens centralorganisation och en på förslag av Centralorganisationen SACO/SR. För ledamöterna inom varje sådan grupp utses i samma ordning lika många suppleanter som ledamöter. Suppleant för ordföranden utses särskilt.

I 40 g § samma förordning föreskrivs bl. a. att distriktsnämnd är beslutsför när ordförande och minst fem andra ledamöter är närvarande, om inte arbetsmarknadsstyrelsen föreskriver annat.

Vid inspektion av arbetsförmedlingens distriktskontor i Härnösand den 8–9 november 1982 gjordes bl. a. en genomgång av protokoll som förts vid distriktsarbetsnämndens (DAN) sammanträden. Därvid antecknades till inspektionsprotokollet följande.

2.1 DAN:s beslutsförhet vid vissa sammanträden

Vid DAN:s sammanträden den 18 juni 1981, den 17 september 1981 och den 21 januari 1982 antecknades till protokollet att både ordförande och vice ordförande var förhindrade att närvara. De närvarande ledamöterna valde då annan ledamot, utsedd på förslag av kommun respektive arbetstagarorganisation, till ordförande varefter sammanträdena fortsattes och

beslut fattades. Vid sammanträdet den 18 juni 1981 var förutom den på detta sätt valde ordföranden endast fyra andra ledamöter närvarande.

Mot bakgrund av bestämmelserna i 40 b och 40 g §§ i instruktionen för arbetsmarknadsverket kan ifrågasättas om distriktsarbetsnämnden var beslutsför vid dessa sammanträden.

UTREDNING

Efter remiss har distriktsarbetsnämnden avgett yttrande. I yttrandet anförs följande.

I instruktion för arbetsmarknadsverket 31 § anges beträffande länsarbetsnämndens organisation att vid förfall för ordförande och vice ordförande förordnar arbetsmarknadsstyrelsen annan ledamot att tillfälligt vara ordförande. Motsvarande bestämmelse finns ej angiven för arbetsförmedlingen i 40 b §. DAN har tolkat detta så att vid förfall för ordförande och vice ordförande kan DAN utse annan ledamot att tillfälligt vara ordförande.

Vid sammanträde den 18 juni 1981 fanns fem ledamöter närvarande. Ordförandens ersättare hade av misstag upptagits i protokollet under punkten Övriga närvarande. Detta uppmärksammades inte vid protokolljusteringen.

Efter remiss har arbetsmarknadsstyrelsen yttrat sig över den i första stycket i distriktsarbetsnämndens yttrande berörda frågan. Styrelsens svar innehåller följande.

Enligt 40 b § förordning med instruktion för arbetsmarknadsverket (Instr) utser länsarbetsnämnden ledamöterna i distriktsarbetsnämnden. Chefen för distriktskontoret är självskriven ledamot och ordförande. En vice ordförande utses bland övriga ledamöter. Dessutom sägs i 3 st. sista meningen att suppleant för ordföranden utses särskilt. I paragrafen sägs dock ingenting om hur man skall förfara om både ordföranden och vice ordföranden är frånvarande. Enligt AMS uppfattning kan då en tillfällig ordförande utses. Det är länsarbetsnämnden som skall göra det.

Bestämmelserna i 40 b § är svårtolkade. Med hänsyn till det och till att det så sällan inträffar att både ordföranden och vice ordföranden är frånvarande är det förklarligt att distriktsarbetsnämndens ledamöter i det aktuella fallet själva har utsett en tillfällig ordförande.

Distriktsarbetsnämnden har sedan den fått del av styrelsens yttrande förklarat sig instämma i detta.

BEDÖMNING

Vid sammanträdet den 18 juni 1981 fanns enligt vad utredningen nu visar ett tillräckligt antal ledamöter närvarande. Det finns därmed inte anledning för mig att gå närmare in på frågan. Samtidigt står det emellertid klart att protokollet från sammanträdet är missvisande i denna del. Jag finner dock inte skäl att med anledning av detta vidta någon annan åtgärd än att erinra om vikten av att uppgifter i protokoll är korrekta.

När det sedan gäller ordförandefrågan anser arbetsmarknadsstyrelsen att bestämmelserna är svårtolkade men att tillfällig ordförande kan utses och att det är länsarbetsnämnden som skall göra det.

Det kan mot bakgrund av innehållet i 40 b § instruktionen jämförd med motsvarande bestämmelser i 31 § för länsarbetsnämnd inte anses självklart att tillfällig ordförande kan utses. Men om tillfällig ersättare kan utses torde det vara klart att det inte är distriktsarbetsnämnden utan länsarbetsnämnden som skall göra detta. Distriktsarbetsnämnden handlade alltså fel vid de tre angivna sammanträdena. Nämnden var vid dessa tre tillfällen inte beslutsför eftersom en i riktig ordning utsedd ordförande inte deltog.

Vad som förevarit påkallar inte några vidare åtgärder från min sida mot distriktsarbetsnämnden. Däremot visar det inträffade att ifrågavarande bestämmelser i instruktionen för arbetsmarknadsverket kan behöva förtydligas. Jag överlämnar därför ett exemplar av detta beslut till arbetsmarknadsdepartementet.

Med dessa besked avslutas ärendet.

Sedan beslutet meddelats har instruktionen för arbetsmarknadsverket ändrats (1983: 996) så att det framgår att länsarbetsnämnden vid förfall för ordförande och vice ordförande förordnar annan ledamot att tillfälligt vara ordförande.

Uttalanden angående handläggningen inom arbetsmarknadsverket av ett ärende som rör upphörande av anställning som beredskapsarbetare hos verket

(Dnr 1112-1983)

JO Holstad meddelade den 10 april 1984 följande beslut.

BAKGRUND

J. försöksutskrevs från Karsuddens sjukhus den 17 oktober 1982. Under försöksutskrivningen hade han beredskapsarbete hos AMS vid beredskapsarbeten som AMS bedriver i egen regi inom Nyköpings kommun. Han var bosatt i en förläggning som AMS har i Gnesta. Den 23 mars 1983 återintogs J. på sjukhuset. I samband därmed upphörde anställningen.

J. har anfört klagomål mot såväl sjukhuset som AMS med anledning av återintagningen och omständigheterna kring den. Klagomålen mot sjukhuset har prövats av JO Sverne. Genom ett beslut den 8 september 1983 avslutades det ärendet (dnr 1068-1983) utan att någon kritik riktades mot sjukhuset.

KLAGOMÅLEN

Såvitt gäller AMS har J. anført i huvudsak följande. J. menar att han blev avskedad den 21 mars 1983 och att han då också ställdes utan bostad. Detta skedde trots att han dagen före sjukskrivits för en skada i en hand. Enligt AMS-personalen i Gnesta skulle grunden för avskedandet vara osämja mellan J. och hans arbetskamrater. Om grunden var denna undrar J. varför han inget fått veta om detta förrän efter drygt fem månader och i samband med sjukskrivningen. J. undrar också om AMS får avskeda en anställd på en sådan grund och om det får ske utan att man ens pratat med honom eller bett honom söka nytt arbete.

UTREDNINGEN

Efter remiss har AMS avgett ett yttrande, som innehåller följande.

Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) bedriver beredskapsarbeten i egen regi inom Nyköpings kommun främst för socialmedicinskt arbetshandikappad arbetskraft.

För en del av arbetstagarna tillhandahåller AMS boendeservice vid en förläggning i Gnesta. De arbeten som bedrivs i anslutning till denna förläggning är i huvudsak skogsvårdande åtgärder.

Arbetsförmedlingen (Af) anvisar arbetslösa till arbetena.

Sedan en längre tid har det funnits en överenskommelse mellan Af i Katrineholm och Karsuddens sjukhus att sjukhuset skulle få disponera en plats vid förläggningen i Gnesta. Sjukhuset skulle därigenom på försök kunna pröva patienten i de arbeten som bedrivs i anslutning till förläggningen.

Den normala ordningen att Af gör urvalet av lämplig arbetstagare gällde således ej i dessa speciella fall utan sjukhuset valde patient och meddelade Af som därefter svarade för den formella anvisningen till beredskapsarbetet.

På motsvarande sätt hade sjukhuset ansvar för patienten bl. a. med avseende på om vederbörande lämpligen borde vistas i förläggningen och delta i arbetena.

Beträffande J. får styrelsen hänvisa till eftervårdsföreståndare Jörgen Axéns brev daterat den 13 april 1983 (bilägges) av vilket framgår varför J:s anställning upphört och att han återintagits på sjukhuset. Tilläggas kan att J. fått byta arbetslag ett par gånger under anställningstiden på grund av svårigheter i relationerna med arbetskamraterna. Det kan ej ha varit obekant för J. vad som var orsakerna till dessa byten eftersom vår personal fortlöpande har informerat honom om vilka förutsättningar och regler som gäller för arbetet och boendet i förläggningen.

Därefter har ett nytt yttrande inhämtats från AMS. När yttrandet begärdes hänvisades till en promemoria som upprättats inom ombudsmanexpeditionen och som innehöll följande.

Av handlingarna framgår att klaganden haft en anställning som beredskapsarbetare vid av AMS i egen regi bedrivna arbeten samt att denna anställning skulle ha upphört. Det framgår dock inte hur anställningen bringats att upphöra (Jfr AMS-handboken del I avsnitt 08.10.40). Nytt yttrande bör inhämtas från AMS. Av yttrandet bör även framgå om det finns kollektivavtalsbestämmelser som reglerar hur anställningar av detta slag bringas att upphöra.

AMS har denna gång svarat följande.

J. som var försöksutskrivnen från Karsuddens sjukhus hade anvisats arbete och boendeservice vid vår arbetsplats i Gnesta enligt en särskild överenskommelse mellan sjukhuset och Af i Katrineholm. Vid kontakter under hand med Ola Fransson på nämnda Af har han bekräftat att det fanns en sådan överenskommelse.

Sjukhuset hade därigenom det övergripande ansvaret för patienten och gängse regler för anvisning till beredskapsarbete gällde således inte. J. skildes från arbetsplatsen efter samråd mellan representanter för arbetsplatsen och sjukhuset (Jörgen Axén). Som skäl anfördes att samarbetssvårigheter förelåg. Tidigare händelser med Karsuddenpatienter (bl. a. hoteletter med och utan tillhyggen) gjorde att personalen var extra försiktig och vidtog åtgärder så snart indikationer om svårigheter förelåg med dessa arbetstagare.

Beträffande de skiljaktigheter som kan synas föreligga mellan Jörgen Axéns yttrande till oss (1983-04-13) och hans uppfattning enligt yttrandet från Albert J. Boerman (1983-06-14) har vi ånyo kontaktat Axén. Han står fortfarande fast vid sitt tidigare yttrande till oss och menar att vad som anförs av Boerman rör frågan om att ett samtal mellan J. och Karsuddens sjukhus om möjligt borde ha kommit till stånd innan J. skildes från arbetsplatsen.

I detta avseende finns ingen avvikande mening från vår sida. Vi vill dock upplysa om att J. erbjöds att stanna till måndagen den 21 mars för att samrådet med sjukhuset skulle kunna tas innan han lämnade arbetsplatsen. J. avböjde emellertid detta.

Om normala regler skulle tillämpats beträffande J:s entledigande hade bifogade regler beaktats i samband med att han skildes från arbetsplatsen:

- Allmänna villkor vid beredskapsarbete
- AMS-handboken del I avsnitt 08.10.40
- Avtal om löne- och arbetsvillkor för arbetstagare i beredskapsarbete inom det skogligen arbetsområdet, I kap. inledande bestämmelser.

Om J. omfattats av dessa regler skulle han sannolikt ha avstängts för utredning på grund av de samarbetsvårigheter som förevarit. Vidare skulle hans anställning även kunnat upphöra på grund av hans sjukskrivning som innebar frånvaro från arbetet mer än åtta dagar i följd.

Jag har också haft tillgång till ett yttrande från Karsuddens sjukhus. I yttrandet anförs följande.

I ovan rubr. ärende vill undertecknad anföra att utskrivningsnämnden ålagt honom ordna med återintagning ifall en patient på försöksutskrivning inte längre fyller kraven på utskrivning på försök, nämligen

- 1) vistelse på överenskommen bostad,
- 2) sysselsättning enl. överenskommelse,
- 3) regelbunden kontakt med anvisad tillsynsman,
- 4) frihet från brott,
- 5) frihet från rusgiftmissbruk.

Patienten hade förlorat sin bostad och sitt arbete i och med att AMS Gnesta sade upp honom. Han blev återkallad till Karsuddens sjukhus efter överläggningar med eftervårdsföreståndare Axén som gjorde en utredning på plats (i Gnesta) och till vilkas rapport samt bifogade journalkopia hänvisas för detaljerna. Jag kan hålla med patienten att hans uppsägning var en osmidig åtgärd från förläggningsledningens sida, vilket även Axén har påpekat. Återintagningen skedde i syfte att från Karsuddens och i samarbete med patienten kunna ordna med förnyad försöksutskrivning under andra villkor och enligt utskrivningsnämndens instruktioner, vilket vi har upplyst patienten om vid flera tillfällen.

J. har yttrat sig över vad AMS anfört.

BEDÖMNING

J. är missnöjd med att han skilts från sin anställning som beredskapsarbetare hos AMS och det sätt på vilket detta skett. J. menar att han avskedats från sin anställning hos AMS och så har man även uppfattat det från sjukhusets sida. AMS första yttrande kan möjligen förstås så att anställningar av detta speciella slag skulle kunna upphöra genom åtgärder från sjukhusets sida. Det andra yttrandet ger närmast intryck av att anställningen skulle ha upphört genom någon överenskommelse mellan sjukhuset och AMS personal i Gnesta.

Med anledning av otydligheten i AMS yttranden ser jag mig föranlåten att framhålla följande. En anställning grundas alltid på ett avtal mellan arbetsgivaren och arbetstagaren, det enskilda anställningsavtalet. Det gäller även om det på annat håll, i författning eller avtal, skulle finnas regler som är av betydelse för anställningsvillkoren. Det gäller också även om någon annan skulle medverka till anställningsavtalets tillkomst och alltså även för beredskapsarbete. Anställningsavtalet kan bringas att upphöra genom rättshandlingar som företas mellan parterna i det avtalet. Däremot kan det inte bringas att upphöra genom rättshandlingar mellan arbetsgivaren och tredje man.

I J:s fall kan först konstateras att det måste ha förelegat ett anställningsavtal mellan honom och AMS samt att detta avtal upphört att gälla. J. har den uppfattningen att han blivit avskedad, dvs. att arbetsgivaren hävt anställningsavtalet utan att iaktta någon uppsägningstid, och AMS har inte försökt bibringa honom någon annan uppfattning. Ingenting har framkommit som tyder på något annat än att J. avskedats från sin anställning.

Frågan blir då om det var befogat att avskeda J. och om avskedandet skett på ett riktigt sätt. Till att böija med måste då konstateras att varken

lagen (1982: 80) om anställningsskydd eller lagen (1976: 600) om offentlig anställning är tillämplig på beredskapsarbetare. Vidare menar AMS tydligen att det kollektivavtal som man gett in och som innehåller regler om bl. a. avskedande inte är tillämpligt i fall som detta. Jag har inte underlag för att påstå något annat. Om avtalet är tillämpligt eller inte kan bara parterna i det avtalet eller ytterst arbetsdomstolen avgöra. De föreskrifter som AMS meddelat om återkallelse av anvisning m. m. har AMS tydligen inte heller ansett tillämpliga. Det nu sagda betyder dock inte att myndigheterna på vilka grunder som helst kunnat skilja J. från beredskapsarbetet. Det följer redan av att saklighet och opartiskhet skall iakttas i all offentlig verksamhet.

AMS har uppgivit att det var samarbetssvårigheter som utgjorde orsaken till att J. skildes från anställningen. J. ifrågasätter om detta kan vara ett godtagbart skäl för att skilja honom från anställningen. Han medger inte heller att han skulle ha orsakat några misshälligheter i förhållandet till arbetskamraterna.

För egen del vill jag inte bestrida att samarbetssvårigheter kan utgöra ett godtagbart skäl för en myndighet att skilja en beredskapsarbetare från en anställning. När det sedan gäller frågan om det förelåg några sådana svårigheter i J:s fall står uppgift mot uppgift. Jag bedömer det inte heller som meningsfullt att försöka nå ökad klarhet i vad som förevarit genom ytterligare utredningsåtgärder härifrån. Jag lämnar därför den frågan.

Även när det gäller tillvägagångssättet vid avskedandet kan det konstateras att varken anställningsskyddslagen eller lagen om offentlig anställning är tillämplig. Och med AMS synsätt finns inte heller några andra bestämmelser som är tillämpliga.

Mot bakgrund av det sagda anser jag mig inte kunna göra gällande att några bestämmelser om förfarandet skulle ha åsidosatts vid avskedandet av J. Men jag är för min del inte beredd att godta det förfarande som tillämpats i J:s fall. Även om avskedandet kan ha varit oantastligt i sak inger den formlöshet som präglat handläggningen betänkligheter. Det finns – om AMS inställning är riktig – inga regler om hur sakförhållandena, dvs. i detta fall de påstådda samarbetssvårigheterna, skall utredas. Och åtgärden att skilja den anställda från anställningen kommer tydligen inte heller till uttryck i något beslut som eventuellt skulle kunna överklagas.

Om AMS alltjämt menar att varken kollektivavtalets regler eller AMS föreskrifter är tillämpliga i fall som J:s bör AMS enligt min mening meddela föreskrifter om hur frågor av detta slag skall handläggas. Jag kan nämligen inte finna något skäl som talar för att just denna kategori beredskapsarbetare i detta avseende skulle vara sämre ställda än andra beredskapsarbetare i samma arbete eller t. ex. personer som skiljs från en arbetsmarknadsutbildning.

Jag driver inte nu utredningen vidare. Det beror bl. a. på att ingen enskild befattningshavare kan göras ansvarig för de brister som framkom-

mit under utredningen av detta ärende. Jag emotser dock i sinom tid ett besked om vilka åtgärder som vidtagits av AMS med anledning av detta beslut.

Kritik mot arbetsmarknadsverket för att utbetalningar av statsbidrag till beredskapsarbete inte handlagts på ett från förvaltningsrättslig synpunkt godtagbart sätt m. m.

(Dnr 582-1983)

JO Holstad meddelade den 12 april 1984 följande beslut.

KLAGOMÅLEN

I ett brev som kom till JO den 18 februari 1983 har Per-Anders Björklund riktat klagomål mot länsarbetsnämnden i Malmö med anledning av vad som förekommit i samband med att han ansökt om att få utföra visst arbete som beredskapsarbete. Klagoskriften innehöll följande.

Under hösten 1982 ansökte jag hos länsarbetsnämnden i Malmö om bidrag för att kunna tillhandahålla en praktikantplats för en 18–24-åring. Då mitt företag är litet och nystartat ansåg jag mig inte ha råd att ligga ute med hela kostnaden för praktikplatsen i över 6 månader. Jag skrev därför i min ansökan att en *föresättning* för ansökan var att bidraget kunde utbetalas per månad. Min ansökan bifölls utan vidare kommentar. Min slutsats blev att bidrag skulle utbetalas månadsvis i efterskott.

Efter det att min praktikant hade varit anställd hos mig i 6 veckor sände jag in en ansökan om utbetalning av upplupet bidrag. Blanketten fyllde jag i efter bästa förstånd. Efter någon dag kontaktade jag per telefon länsarbetsnämnden i Malmö, fr. Banksell, för att följa upp handläggningen av ärendet. Jag fick beskedet att bidraget inte kunde betalas ut per månad, utan endast i efterskott efter bidragstidens utgång (6 mån). Jag fick också besked om att myndigheten med orden "bokförda utgifter" på blanketten menar "gjorda utbetalningar". Efter några dagars betänketid beslöt länsarbetsnämnden att utbetalningen av mitt bidrag kunde ske per två månader, och att bidraget skulle baseras på gjorda utbetalningar och inte på bokförda utgifter som det står på blanketten. Jag accepterade detta. Fr. Banksell ändrade beloppen i min ansökan och bidrag utbetalades med kr. 5312:–.

När så ytterligare 8 veckor av praktikanttiden hade gått sände jag in en ansökan om ytterligare utbetalning av bidrag. Denna gång tog jag med endast utbetalda belopp, och justerade dessutom vissa fel i den tidigare utbetalningen. När inga pengar hade kommit efter ca 12 dagar kontaktade jag per telefon länsarbetsnämnden, fr. Banksell, och fick då beskedet att min ansökan hade lämnats vidare för utbetalning men att beloppet hade minskats. Bidrag skulle ej utbetalas för arbetsgivareavgifter. Länsarbetsnämnden hade alltså ändrat i min ansökan utan att meddela mig. Ändringen hade dessutom skett i strid med de principer som man tidigare hade meddelat mig som gällande.

Situationen hade nu blivit ekonomiskt ohållbar för mig eftersom bidrag utbetalades senare än bestämt och dessutom med lägre belopp än vad jag räknat med. Jag tvingades att säga upp praktikanten. Inte på grund av någon felkalkylering från min sida, utan på grund av att länsarbetsnämnden vägrade betala ut ett beviljat bidrag där dessutom kraven för utbetalning faktiskt var uppfyllda.

Mina frågor till JO är:

- A: Är det korrekt handlat av en myndighet att utan kommentar bevilja en bidragsansökan som innehåller ett förbehåll, samt att senare påstå att förbehållet inte är giltigt?
- B: Bör en myndighet tillhandahålla blanketter i vilka man skriver utgifter men menar utbetalningar?
- C: Är det korrekt handlat av en myndighet att ändra i en utbetalningsansökan utan att meddela den sökande att så skett?
- D: Bör myndigheter sätta mindre företag som mitt i prekära likviditetssituationer genom att handlägga ärenden på det sätt jag beskrivit? Hade det inte varit bättre att med en gång avslå min ansökan om bidrag och tala om att systemet med arbetsmarknadsbidrag inte passar små företag?
- E: Visar inte länsarbetsnämndens handläggning av ärendet på ett förakt för de arbetslösa? Den verkligt stora förloraren i detta var ju min praktikant som fick sin praktiktid förkortad, trots att bidrag hade beviljats för hel period.

UTREDNINGEN

Efter remiss har länsarbetsnämnden avgett yttrande. I yttrandet anförs följande.

Under hösten och innevarande vinter har ställts mycket höga krav på att LAN, p. g. a. ökande arbetslöshet, skall ackvirera och besluta om stora volymer av beredskapsarbeten. Vid den sektion på LAN som detta ansvar åvilar arbetar 7 tjänstemän, varav 2 handläggare, 1 sektionschef med i huvudsak planeringsfunktioner, 1 byråass. för utbetalning av statsbidrag samt ytterligare 1 byråass. och 2 kontorister. Förutom beredskapsarbeten handläggs även andra åtgärder, ex. tekostöd och rekryteringsbidrag. Volymer av beredskapsarbeten uppgår till ca 6400 platser under vintern varav ca 1600 enskilda beredskapsarbeten för ungdom (privata näringslivet). Omräknat innebär detta ca 2000 hittills fattade beslut varav ca hälften avser enskilda beredskapsarbeten. Ur handläggningssynpunkt är de olika besluten lika tidskrävande trots att kommunala och statliga ansökningar oftast omfattar 50–100 platser medan enskilda sällan överstiger 1 plats per ansökan.

För att klara denna mycket höga belastning, i praktiken 1,5 tjänstemän för att bereda 2000 ansökningar om beredskapsarbeten och 1 tjänsteman att handlägga lika många beslut för utbetalning av statsbidrag, förutsättes en så enkel och effektiv handläggningsprocess som möjligt inom ramen för de föreskrifter som anges av AMS.

Regler för utbetalning av statsbidrag framgår av AMS handläggningsföreskrifter. Till skillnad från statliga och kommunala beredskapsarbeten, där 50% av statsbidraget utbetalas så snart arbetet påbörjats, sker utbe-

talning av bidrag vid enskilda beredskapsarbeten först när arbetet avslutats. Delutbetalning av bidrag under arbetets gång kan dock ske.

Efterhand har med AMS godkännande utarbetats lokala regler för om, hur ofta och under vilka förutsättningar delutbetalning av bidrag kan ske. Detta har för LAN i M-län inneburit att delutbetalning inte skall förekomma annat än i mycket få undantagsfall. Sådana undantag är t. ex. när arbetsförmedlingen ackvирerat ett beredskapsarbete för viss bestämd ungdom och en förutsättning för företaget är att delutbetalning av bidraget måste ske ur likviditetssynpunkt. Sådana överenskommelser träffas då särskilt med handläggaren för utbetalning av bidrag. Utbetalningsperioderna underskrider aldrig två månader vid dessa undantag. Orsaken till att restriktivitet iakttas är att en generell möjlighet till delutbetalning skulle medföra att dessa blev av en sådan omfattning att utbetalningen av det slutliga bidraget avsevärt skulle förörsenas.

Efterhand har praxis utarbetats som innebär att faktisk utbetald kostnad skall ligga till grund för utbetalning av bidraget. Denna praxis har utarbetats p. g. a. erfarenheter och efter diskussioner vid olika konferenser AMS anordnat.

Erfarenheterna har också medfört att de blanketter som använts, såväl vid ansökan som vid redovisning av arbetet, har fått omarbetas. Blanketterna var ursprungligen avsedda främst för statliga och kommunala beredskapsarbeten. Senast under vintern 82/83 har AMS utarbetat nya blanketter för enskilda beredskapsarbeten, bättre anpassade till de förutsättningar som gäller här.

En huvudregel vid ansökningar av skilda slag är att inga ändringar av uppgifter får ske utan att sökanden är informerad och lämnat sitt godkännande härtill. Besvärshänvisning lämnas alltid då slutligt beslut fastställs eller då preliminärt beslut avviker från ansökan.

Björklund ifrågasätter i fem punkter LAN:s handläggning. I *punkt A* menar han att det förbehåll som angetts i ansökan om månadsvisa utbetalningar skall gälla. I och med denna oklarhet för LAN:s vidkommande skulle kommunikation skett med sökanden enligt de handläggningsföreskrifter som finns på enheten. Så har dock inte skett. LAN:s normala rutiner för utbetalning av bidrag framgår av beslutstexten där det klart anges att utbetalning av bidrag sker först sedan slutredovisning lämnats. I de allmänna villkor som bifogas beslutsmeddelandet hänvisas också till vad som anges i beslutet. Eftersom denna punkt uppenbarligen var av så stort intresse för sökanden borde han därför enligt LAN redan vid delgivningen kontaktat LAN för att förhöra sig om möjligheterna till delutbetalning eftersom han inte fått bekräftelse om avsteg från tillämplig praxis.

Punkt B har ovan närmare beskrivits. Blanketterna har numera en sådan utformning att det framgår att det är utbetalda löner som ligger till grund för delutbetalning av bidraget.

Punkt C bestriker LAN. Någon ändring av uppgifter har inte skett utan LAN har med lämnade uppgifter som grund klarlagt vad som är utbetald lön för att på denna summa kunna betala ut bidrag. I redovisning daterad 82.11.30 (äldre typ av blankett) hade LAN och Björklund överenskommit att 32 dagsverken hittills utförts och att utbetald lön för denna period uppgick till 7082 kronor. 75% av denna summa utbetalades därefter. Björklund informerades samtidigt om att delutbetalningar i princip inte förekom. P. g. a. speciella omständigheter lovade dock LAN att Björklund i fortsättningen skulle få delutbetalning om tvåmånadersperioder med ut-

betald lön som grund. I redovisning daterad 83.01.31 (omarbetad blankett) redovisar Björklund en lönekostnad på 14983 kronor och en total kostnad av 19011 kronor. LAN minskar lönekostnaden med föregående periods lönekostnad 7082 kronor och resterande 7901 kronor avser då utbetalad lön för nu sökt period. 75% av denna summa utbetalas.

Björklund kontaktade därefter LAN per telefon och menar att bidrag även skulle utbetalas för 4028 kronor han enligt egen uppgift betalt i sociala kostnader. Tjänstemannen på LAN informerade Björklund att utbetalning skulle ske snarast efter att LAN fått verifikation på att beloppet utbetalats. – Helt enligt de regler som gäller för utbetalning av bidraget. Av redovisningen framgår inte att sociala kostnader *faktiskt erlagts*.

Björklund *nekade* vid detta tillfälle att verifiera utbetalningen och sade istället upp beredskapsarbetaren.

Under *punkt D* ifrågasätts LAN:s handläggning allmänt och bidragets tillämplighet på små företag. Som tidigare nämnts har LAN f. n. beslutat om ca 1600 beredskapsplatser inom enskilda näringslivet. Merparten av dessa platser återfinns inom små och medelstora företag. En beräkning visar att det är de företag som har färre än fem anställda som har de flesta platserna. Erfarenheterna visar att det otvetydigt är så att det just är inom de små företagen som bidraget åstadkommer möjligheter att tillfälligt anställa arbetslösa ungdomar eftersom man här har arbetsuppgifter som normalt inte utförs eller utförs utanför ordinarie arbetstid av redan anställda. Omfattningen är dock inte så stor att det motiverar till en nyanställning. Hittills har inga liknande problem som detta uppstått. Tvärtom har handläggningen på LAN av andra företag beskrivits som smidig och väl anpassad till de mindre företagens problem. Sannolikt åstadkommes detta goda resultat tack vare att samtliga parter har en vilja att lösa ev. frågor i bästa samförstånd.

Frågeställningen i *punkt E* har en underton av att en omfattande byråkrati förhindrar arbete för ungdomar. Att arbetsmarknadsverket och dess underställda organ skulle negligera arbetslösa människor är befängd att påstå. Åtgärder av typ beredskapsarbete prioriteras, främst för att det är den åtgärd som snabbast ger ungdomar sysselsättning.

Avslutningsvis vill länsarbetsnämnden framhålla sin inställning att tredje person, i det här fallet den ungdom som anvisades arbete hos Björklund, aldrig skall bli lidande av orsaker den inte råder över. Ungdomen blev omedelbart anvisad ett annat beredskapsarbete med liknande innehåll.

Björklund har yttrat sig över vad länsarbetsnämnden anförde och då vidhållit och vidareutvecklat sin kritik.

Därefter har även arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) avgett yttrande. I yttrandet anför s följande.

Arbetsmarknadsstyrelsen har anmodats avge yttrande ang. de frågor som tagits upp under punkterna A, B och C i klagoskriften.

Punkt A

I ansökan om beredskapsarbete har sökanden som en förutsättning angett att statsbidraget utbetalas månadsvis i efterskott. I sitt beslut har dock länsarbetsnämnden meddelat att bidraget utbetalas först när arbetet avslutats. Enligt styrelsens mening borde nämnden före sitt beslut ha kontaktat sökanden för att klargöra vad som gällde ifråga om utbetalning

av bidrag. Senare har dock överenskommelse träffats om att utbetalning kunde ske efter varje tvåmånadersperiod.

Punkt B

Sökanden tar upp frågan om uttrycket "bokförd utgift" på ansökningsblanketten för delutbetalning är korrekt när det är frågan om utbetalda löner.

På en senare tillkommen blankett avsedd för enskilda beredskapsarbeten har uttrycket ändrats till "utbetalda löner". Styrelsen anser emellertid att det inte behöver uppstå någon tvekan om vad som avses med den text som finns på den tidigare blanketten.

Punkt C

Styrelsen instämmer här i vad länsarbetsnämnden anfört nämligen att förvaltningslagens bestämmelser följs eftersom vid det slutliga beslut som lämnas när ett beredskapsarbete avslutas alltid meddelas besvärshänvisning om beslutet går den sökande emot. Delutbetalningar däremot föregås inte av några formella beslut utan ingår som ett led i den löpande handläggningen av ett ärende avseende beredskapsarbete.

I det slutliga beslut som meddelats sökande har, sedan verifierade utbetalda lönekostnader inkommit, statsbidrag lämnats med 20682 kronor eller 75 procent på hela det begärda beloppet 27576 kronor.

BEDÖMNING

Björklund vänder sig först (punkt A i klagoskriften) mot att länsarbetsnämnden beviljat hans ansökan utan att kommentera den förutsättning angående bidragets utbetalande som han hade uppställt och som nämnden senare inte ansåg sig kunna uppfylla.

I ansökan angav Björklund bl. a. att "en förutsättning för min ansökan är att bidraget kan utbetalas månadsvis i efterskott". Denna förutsättning har nämnden uppenbarligen ansett sig inte kunna uppfylla. Nämnden borde då ha tagit kontakt med Björklund för att höra efter om han ville ändra sin ansökan. Om Björklund inte gått med på detta skulle ansökan ha avslagits. Uppenbarligen var det fel av länsarbetsnämnden att bevilja ansökan på det sätt som skedde.

Länsarbetsnämnden är tydligen införstådd med att fel begåtts i detta avseende. Länsarbetsnämnden tycks emellertid vilja lägga Björklund till last att han inte sedan han fått del av beslutet varit aktiv för att ta reda på vad som gällde angående utbetalning. Det är emellertid att märka att om beslutet gick Björklund emot – vilket det gjorde om förutsättningen beträffande betalning inte kunde uppfyllas – skulle beslutet ha innehållit skälen till detta och även ha varit försett med besvärshänvisning. När beslutet inte innehöll några skäl emot vad Björklund ansökt om och inte heller hade försetts med besvärshänvisning fanns det knappast anledning för honom att utgå från annat än att hans ansökan hade beviljats sådan den förelåg. Jag menar därför att ansvaret för inte bara det begångna felet utan också

för de problem som uppkom till följd av felet helt åvilar länsarbetsnämnden.

Björklund har också vänt sig emot att det använts missvisande blanketter (punkt B i klagoskriften). Blanketten är tydligen inte utformad av länsarbetsnämnden utan av arbetsmarknadsstyrelsen. Länsarbetsnämnden kan alltså inte lastas för blanketternas utformning. Arbetsmarknadsstyrelsen menar att det inte behöver uppstå någon tvekan om vad som avses med texten på blanketten. Här delar jag inte styrelsens uppfattning. Björklund har enligt min mening rätt när han påpekar att blanketten är missvisande i denna del. Jag ser emellertid inte någon anledning att uppehålla mig vidare vid den frågan, eftersom det upplysts att blanketterna numera har ändrats på den berörda punkten.

Utredningen ger inte vid handen att länsarbetsnämnden skulle ha företagit någon ändring i Björklunds ansökan om utbetalning av statsbidrag (punkt C i klagoskriften). Vad som förevarit i denna del ger mig dock anledning att framföra några synpunkter.

Om någon hos en myndighet ansöker om att få ut ett visst belopp och myndigheten beslutar att tillerkänna sökanden det begärda beloppet, kan det i allmänhet godtas att beslutet för sökanden inte kommer till uttryck på annat sätt än genom att sökanden tillställs det begärda beloppet. Men om myndigheten beslutar att sökanden inte skall tillerkännas den begärda summan är ett sådant förfarande inte godtagbart. Av bestämmelser i förvaltningslagen följer att ett beslut som går sökanden emot – och det gör det om sökanden inte får det belopp han begärt – skall innehålla skälen till detta och, om beslutet kan överklagas, även förses med besvärshänvisning. Något stöd för att tillämpa en annan ordning när det gäller delbetalningar finns inte. Jag menar alltså att arbetsmarknadsverkets praxis i detta avseende är felaktig.

Vad Björklund anfört i övrigt (punkterna D och E i klagoskriften) har jag mot bakgrund av att JO:s uppgift i första hand är att granska myndigheternas verksamhet utifrån rättsliga utgångspunkter inte funnit anledning att gå in på.

Sammanfattningsvis kan konstateras att länsarbetsnämnden handlat fel vid behandlingen av Björklunds ansökan om att få anordna beredskapsarbete, att arbetsmarknadsverket använt blanketter som inte varit lämpligt utformade samt att handläggningen av utbetalningarna av bidragen skötts på ett från förvaltningsrättslig synpunkt inte godtagbart sätt. Jag har övervägt att driva utredningen vidare för att klarlägga vem som är ansvarig för vad som förevarit. Men jag har beslutat stanna vid den kritik som ligger i det redan sagda. Jag har då utgått från att AMS nu överväger vilka åtgärder som kan behövas för att säkerställa att ärenden av detta slag handläggs på ett korrekt sätt inom arbetsmarknadsverket.

Kritik mot en länsarbetsnämnd för underlåtenhet att tillämpa upp- handlingsförordningens (1973: 600) bestämmelser vid köp av utbild- ning i visst fall

(Dnr 397-1983)

JO Holstad meddelade den 6 juni 1984 följande beslut.

KLAGOMÅLEN

I ett brev som kom till JO den 2 februari 1983 har Medborgarskolan anfört följande.

Länsarbetsnämnden (LAN) i Stockholms län har under hösten 1980 på försök lagt ut enskild inkvartering på två studieförbund. Detta försök utmynnade så småningom till ett avtal mellan LAN och ABF samt TBV. Detta avtal innebär att de invandrare som tilldelats flyktingstatus och som skall studera svenska placeras på ABF eller TBV oavsett om de redan studerar på ett annat studieförbund eller inte.

Att lägga ut enskild inkvartering till två speciella studieförbund på detta sätt strider mot folkbildningsstadgans 6 §. Där uttrycks klart att "uppdragsutbildning" inte är förenlig med fritt och frivilligt folkbildningsarbete. Det här förfaringssättet kan få svåra konsekvenser för de övriga studieförbundens SFI-sektioner (sektioner i Svenska för invandrare). När elever fått flyktingstatus och flyttats över till ABF eller TBV kan detta resultera i att grupperna i de andra studieförbunden inte har det elevantal som krävs för att en grupp skall få fortsätta. Detta har hänt och i och med detta har studieförbunden förlorat statsbidrag (se bil. 1) samt cirkelledare har stått utan arbete. På Medborgarskolan har det gått så långt att en lärare har blivit permitterad.

När det gäller de enskilda cirkeldeltagarna har de enligt 6 § folkbildningsstadgan rätt att fritt välja studieförbund efter sina egna önskemål och värderingar. Genom LAN:s avtal med ABF och TBV har denna valmöjlighet helt satts ur spel (se bil. 2). LAN har till och med hotat enskilda cirkeldeltagare att de inte kan få flyktingbidrag om de stannar vid ett studieförbund där avtal med LAN inte existerar. Vidare har LAN sagt, att om cirkeldeltagaren stannar vid ett icke anvisat studieförbund kan det bli svårigheter att få vidare AMU-utbildning.

Medborgarskolan anser alltså att LAN:s anbudsörfarande strider mot 6 § folkbildningsstadgan. Dessutom anser vi att det är fråga om myndighetsmissbruk enligt BrB 20 kap. 1 §, då LAN har åsidosatt författning till förfång för studieförbunden som fått spräcka studiecirklar och därmed uteblivna statsmedel, samt för cirkeldeltagarna som förlorat tid genom att de fått vänta på sin utbildning samt fått lämna den invanda studiemiljön under hot att de inte skall få flyktingbidrag. De drabbade studieförbunden är SFI-sektionerna vid Medborgarskolan, KV samt Studieförbundet.

Medborgarskolan Stockholms län önskar härmed att Riksdagens Ombudsmän gör en undersökning av LAN:s förfaringssätt och om detta är i överensstämmelse med lagtexten.

UTREDNINGEN

Efter remiss har först länsarbetsnämnden avgett följande yttrande.

Enligt de bestämmelser länsarbetsnämnden har att följa angående undervisning i svenska språket för flyktingar i enskild inkvartering, (se bifogade handboksblad 04.45.15, H undervisning i svenska språket samt samhällsinformation) skall nämnden anordna svenskundervisning omfattande 240 timmar. Undervisningen skall om möjligt beställas vid närmaste AMU-center eller köpas av lokal skolmyndighet. Om något av nämnda alternativ ej är genomförbart, kan undervisningen köpas av studieförbund eller anordnas i nämndens egen regi.

I de fall länsarbetsnämnden anlitar studieförbund för dylik verksamhet, bekostas verksamheten helt av nämnden. Skolöverstyrelsen har i anvisningar till studieförbunden meddelat att kurserna inte skall belasta studieförbundens SFI-kvot och inte heller redovisas till prestationsredovisningssystemet för studieförbundens verksamhet.

Med hänsyn till att svenskundervisning genom studieförbund är ett av flera alternativ som står till länsarbetsnämndens förfogande är det här inte fråga om "fritt och frivilligt folkbildningsarbete" och några föreskrifter om att folkbildningsstadgan skulle vara tillämplig på verksamheten finns ej.

Tillströmningen av flyktingar har länge varit stor i Stockholmsområdet. Länsarbetsnämnden administrerar för närvarande enskild inkvartering för ca 1200 flyktingar. För att med tillgängliga personalresurser kunna bemästra alla de olika problem, som sammanhänger med ansvaret för flyktingar i enskild inkvartering, har länsarbetsnämnden måst vidtaga vissa rationaliseringsåtgärder. I fråga om svenskundervisningen för flyktingar, som tidigare var utspridd på ett 60-tal kurslokaler i olika kommuner, har nämnden koncentrerat verksamheten till ett fåtal platser och studieförbund. Härigenom underlättas bl. a. nämndens möjligheter att genom tolk ge kollektiv information i arbetsmarknadsfrågor till språk homogena grupper.

En splittring av verksamheten på många studieförbund inom samma kommun skulle, med nuvarande personalresurser, omöjliggöra för nämnden att upprätthålla erforderlig kontakt med flyktingarna.

Medborgarskolan pekar på olägenheter beträffande invandrare som påbörjat svenskundervisning hos något studieförbund innan de erhållit flyktingstatus och blivit berättigade till inkvartering genom länsarbetsnämnden. I dylika fall har länsarbetsnämnden, i enlighet med den uppläggning av verksamheten som redovisats ovan, medverkat till att flyktingar överförts till av nämnden bekostad svenskundervisning i samband med att ansvaret för deras uppehälle övergått till nämnden. Länsarbetsnämnden anser sig ej ha skyldighet att i oförändrat skick överta administration och kostnader för utbildning som påbörjats utan nämndens medverkan.

Något avtal av det slag som anges i Medborgarskolans skrivelse finns ej mellan länsarbetsnämnden och ABF respektive TBV, utan verksamheten grundas alltjämt på underhandsöverenskommelser från hösten 1980.

Nämnden har på grund av de problem, som är förknippade med flyktingmottagandet, begränsat antalet anlitade studieförbund till minst två i de kommuner, där nämnden ansett behov av svenskutbildning för flyktingar föreligga. I Stockholm har nämnden valt att samarbeta med ABF och TBV eftersom dessa enligt nämndens bedömning haft de bästa resurserna för

ändamålet. I andra kommuner har andra studieförbund anlåtats. Så t. ex. betalade nämnden i februari 1982 106025 kronor i kurskostnader för svenskutbildning till Medborgarskolan i Södertälje och första halvåret 1981 42267 kronor till samma studieförbund.

Länsarbetsnämnden ser inga hinder i de för nämnden gällande föreskrifterna rörande denna verksamhet, att begränsa antalet anlåtade studieförbund i den utsträckning som är lämplig från länsarbetsnämndens utgångspunkter och nämnden avser även i fortsättningen att följa dessa principer.

Med hänvisning till ovan anförda anhåller länsarbetsnämnden att justitieombudsmannen lämnar Medborgarskolans skrivelse utan åtgärd.

Därefter har ett yttrande infordrats från arbetsmarknadsstyrelsen (AMS), som anfört följande.

Arbetsmarknadsstyrelsen har i handboksblad 04.45.15 (sid 8) utfärdat anvisningar för länsarbetsnämnderna angående undervisning för flyktingar i svenska språket. Undervisning skall om möjligt köpas av lokala skolmyndigheter eller närmaste AMU-center. Om detta inte är möjligt kan undervisning efter samråd med skolmyndigheten köpas av studieförbund. Det åligger nämnden att kontrollera att förbundet ställer kompetenta lärare till förfogande. Undervisning kan även ordnas i nämndens regi genom anställning av lärare med kompetens motsvarande SFI-lärares vid AMU. Då svenskundervisningen för flyktingar är identisk med studieförbundens reguljära SFI-verksamhet är det naturligt att länsarbetsnämnderna vid ersättning till studieförbunden följer de bidragsbestämmelser som regeringen fastställt för den reguljära SFI-verksamheten. Arbetsmarknadsstyrelsen och skolöverstyrelsen gick den 20 februari 1980 ut med en gemensam skrivelse härom till studieförbunden och länsarbetsnämnderna, (handboksbladet sid 12). Studieförbunden hade tidigare ofta inte skilt mellan den verksamhet de bedrev för vanliga invandrare och verksamheten för flyktingar utan låtit SFI-anslaget stå för kostnaderna för båda grupperna.

Flertalet av de flyktingar som på egen hand kommer till Sverige slår sig i regel ned i storstockholmsområdet. Detta har medfört en orimligt stor arbetsbelastning för länsarbetsnämnden. Antalet omhändertagna flyktingar har tidvis legat över 1000. För att klara denna arbetsbörda måste länsarbetsnämnden se till att verksamheten fungerar effektivt och utan alltför stora personalinsatser från nämndens sida. Detta gäller även svenskundervisningen. För att kunna följa denna och övervaka flyktingarnas deltagande i undervisningen är det av praktiska skäl nödvändigt att som länsarbetsnämnden gjort endast anlita ett eller ett par av studieförbunden.

Den ersättning som kan utgå till studieförbunden är som nämnts fastlagd i de anvisningar som arbetsmarknadsstyrelsen och skolöverstyrelsen lämnat. Någon priskonkurrens enligt upphandlingsförordningens intentioner kan det således inte bli fråga om. Kvalitetsaspekten på den undervisning som studieförbunden lämnar bevakas av skolöverstyrelsen. Enligt arbetsmarknadsstyrelsens bedömning är upphandlingsförordningen inte tillämplig i ett fall som detta. Valet av studieförbund måste ske på andra grunder än dem upphandlingsförordningen behandlar. Det gäller nämligen att få fram praktiska lösningar som inte kräver en kostnadskrävande administration och tillsyn av verksamheten.

Styrelsen får för kännedom meddela att detta ärende även varit föremål

för näringsfrihetsombudsmannens (NO) prövning. Som framgår av NO:s beslut den 29 april 1983 har NO inte funnit skäl till kritik.

Det kan vidare nämnas att statsrådet Anita Gradin som svar på fråga från Gunnel Liljegren lämnat en redogörelse i riksdagen den 7 december 1982 för hur länsarbetsnämnden i Stockholms län handlägger frågorna rörande svenskundervisning för flyktingar (riksdagens protokoll 1982/83: 42).

En kopia av det beslut av näringsfrihetsombudsmannen som nämns i AMS' yttrande har tillförts ärendet. Avslutningsvis sägs i det beslutet följande.

NO har till uppgift att främja en från allmän synpunkt önskvärd konkurrens inom näringslivet. NO handlägger ärenden enligt 1982 års konkurrenslag. I propositionen till konkurrenslagen (1981/82: 165) och NOs instruktion (1982: 1048) har NO tilldelats vissa särskilda uppgifter som övervakare av samhällseliga konkurrensbegränsningar, såsom olika former av etableringskontroll, auktorisation och tillståndstvång. I samband härmed kan NO förhandla med berörda organ.

I ärendet har framkommit att länsarbetsnämnden i regel endast ger två studieförbund – ABF och TBV – i uppdrag att ordna den aktuella språkundervisningen för flyktingar.

Detta kan innebära en konkurrensbegränsning för de studieförbund som inte får ordna dessa kurser genom att deras näringsutövning försvåras. Detta försvårande måste dock bedömas som måttligt genom att flyktingundervisningen endast svarar för en mycket begränsad del av all den språkundervisning som studieförbunden håller för invandrare. Med hänsyn därtill och till att nämndens skäl för begränsningen bestämts av behovet att lämna information genom tolk till kursdeltagare finner NO inte skäl att kritisera det rådande förhållandet.

Efter remiss har sedan även riksrevisionsverket avgett ett yttrande. Verket har i yttrandet anfört följande.

Länsarbetsnämnden (LAN) i Stockholms län har sedan hösten 1980 genom underhandsöverenskommelser köpt undervisning från studieförbund. Det har således varit fråga om upphandling (2 § upphandlingsförordningen, 1973: 600, UF).

Enligt 1 § UF skall förordningen tillämpas vid statliga myndigheters upphandlingar om regeringen inte föreskriver annat. Förordningen lämnar således inget utrymme för myndighet att själv fatta beslut om att förordningen inte skall vara tillämplig vid viss upphandling.

Den möjlighet till avsteg från UF i vissa undantagsfall som ges genom 6 § instruktionen (1965: 667) för arbetsmarknadsverket kan inte åberopas i ett fall som detta (prop 1973: 73, FiU 1973: 27). Annat medgivande till avsteg från UF som skulle kunna vara tillämpligt i detta fall har inte beslutats av regeringen. UF skulle därför ha tillämpats vid länsarbetsnämndens i Stockholms län upphandling av undervisning från studieförbund.

Med anledning av arbetsmarknadsstyrelsens (AMS) yttrande 1983-11-14 till JO vill RRV härutöver anföra följande. AMS hävdar i yttrandet att det vid upphandling av denna typ inte kan bli fråga om någon priskonkurrens

enligt UFs intentioner och vidare att kvalitetsaspekterna i undervisningen bevakas av skolöverstyrelsen. UF skulle därmed, enligt AMS bedömning, inte vara tillämplig.

Även om de förhållanden rörande pris och kvalitet som AMS framför skulle råda, motiverar detta inte några avsteg från UF. Ett flertal faktorer skall beaktas vid val av leverantör – i detta fall studieförbund (se f.ö. anvisningarna till 15 § UF). Exempel på sådana faktorer, utöver de nämnda, har av AMS och LAN framförts i olika yttranden i ärendet. Vid en korrekt genomförd upphandling skulle samtliga dessa faktorer och den vikt som lagts vid dem ha redovisats i handling hos LAN (18 § UF).

Slutligen har ett nytt yttrande inforrats från AMS. I detta har AMS anfört följande.

Som AMS framhöll i yttrande till JO den 14 november 1983 är den ersättning som kan utgå till studieförbund för svenskundervisning av flyktingar fastlagd i de anvisningar som AMS och SÖ lämnat. Ersättningen skall följa de bidragsbestämmelser som gäller för studieförbundens reguljära SFI-verksamhet. Det finns alltså inte något förhandlingsutrymme eller andra möjligheter att pröva olika anbud sett från prissynpunkt. Även i fråga om innehållet i undervisningen för flyktingar skall samma normer som gäller för SFI tillämpas. Enligt regeringens bestämmelser skall studieförbunden härvidlag i huvudsak följa skolöverstyrelsens läroplan i svenska för vuxna invandrare. Vidare kan nämnas att det enligt AMS anvisningar åligger länsarbetsnämnd att vid inköp av undervisning kontrollera att studieförbund ställer kompetenta lärare till förfogande. Studieförbunden kan sålunda vid en upphandling inte konkurrera med vare sig pris eller kvalitet.

I motsats till riksrevisionsverket anser AMS att det inte finns några andra konkurrensfaktorer som skulle vara relevanta i sammanhanget. Verket har för övrigt inte preciserat vilka dessa i så fall skulle vara. AMS vidhåller sålunda sin uppfattning att upphandlingsförordningen inte är tillämplig i ett fall som detta. En helt onödig administrativ omgång skulle skapas, som skulle belasta länsarbetsnämndernas redan förut knappa personalresurser för flyktingfrågor. Till detta kommer att flyktingströmmen inte kan förutses vad gäller antalet till olika län och att svenskundervisningen snabbt måste komma igång.

Medborgarskolan har vidhållit sin kritik även sedan skolan fått del av utredningen.

Det skall tilläggas att det under utredningen kommit in en skrivelse från ett annat studieförbund, Studiefrämjandet, och en skrivelse från en fackklubb vid Medborgarskolan. Dessa organisationer instämmer i sina skrivelser i huvudsak i den kritik som Medborgarskolan framfört i ärendet.

BEDÖMNING

Medborgarskolan kritiserar länsarbetsnämndens åtgärd att koncentrera svenskundervisningen för flyktingar till vissa studieförbund från flera utgångspunkter. Delvis är kritiken av rättslig art. Men i övrigt rör den vad

som närmast kan beskrivas som pedagogiska, sociala eller ekonomiska frågor. Det ger mig anledning att inledningsvis erinra något om JO:s uppgifter.

JO:s uppgift är i första hand att se till att de som utövar offentlig verksamhet efterlever lagar och andra författningar. Tillsynen är med andra ord i första hand inriktad på rättsliga frågor. JO är i och för sig oförhindrad att uttala sin mening i andra frågor. Men i vart fall när det gäller lämplighets- eller andra bedömningsfrågor, t. ex. inom pedagogikens område, är utrymmet för kritik från JO:s sida begränsat. Av den anledningen gör JO sällan uttalanden i sådana frågor. Mot den nu angivna bakgrunden har jag inte funnit anledning att gå närmare in på de direkt pedagogiska, sociala eller ekonomiska aspekterna på länsarbetsnämndens handlande.

Medborgarskolan menar att länsarbetsnämndens åtgärd att koncentrera svenskundervisningen för flyktingar till två studieförbund skulle strida mot 6 § "folkbildningsstadgan". Jag utgår från att man avser 6 § förordningen (1981:518) om statsbidrag till studiecirkel. Den bestämmelsen kan dock enligt min mening inte tillmätas någon särskild vikt vid bedömningen av länsarbetsnämndens handlande. Bestämmelsen riktar sig nämligen till studieförbunden och anger vissa förutsättningar för att statsbidrag skall kunna utgå. Den innefattar alltså ingen handlingsregel för länsarbetsnämnden. Inte heller i övrigt kan bestämmelserna i den förordningen tillmätas betydelse för bedömningen av detta ärende. Det sagda gäller givetvis även den förordning i samma ämne som gällde tidigare (1963:463).

Medborgarskolans kritik riktas emellertid också mot det "anbudsförfarande" som länsarbetsnämnden tillämpat och det ger mig anledning att gå in på gällande regler om upphandling.

De grundläggande bestämmelserna om statliga myndigheters upphandling finns i upphandlingsförordningen (1973:600). Bestämmelserna skall tillämpas vid all statlig upphandling om inte regeringen föreskrivit annat. Med upphandling förstås bl. a. köp av tjänster. I förordningen finns regler om hur upphandlingen skall gå till. Som en huvudregel gäller att myndigheterna skall utnyttja de konkurrensmöjligheter som finns och även i övrigt iaktta affärsmässighet.

Av utredningen i detta ärende framgår att länsarbetsnämnden inte tillämpat upphandlingsförordningens bestämmelser. Nämnden och AMS menar att den förordningen inte skulle vara tillämplig i ett fall som det nu aktuella. Frågan är om det finns fog för en sådan uppfattning.

Som redan framhållits är det regeringen som kan föreskriva undantag från upphandlingsförordningens bestämmelser. Om något sådant undantag inte föreskrivits skall förordningens regler iakttas. Ett exempel på ett sådant undantag finns i 6 § andra stycket förordningen (1965:667) med instruktion för arbetsmarknadsverket. Där föreskrivs följande.

Vid upphandling och utförande av arbete för styrelsens räkning får

styrelsen i undantagsfall träffa uppgörelse utan hinder av bestämmelserna i upphandlingsförordningen (1973: 600), om det är påkallat med hänsyn till upphandlingens syfte,

Den bestämmelsen saknar emellertid betydelse för den nu aktuella upphandlingen eftersom den inte skett i något sådant särskilt syfte som avses där. Som framgår av de förarbeten som riksrevisionsverket hänvisat till tar bestämmelsen sikte på sådana fall där syftet med upphandlingen är t. ex. att skapa sysselsättning på en viss plats. Något sådant syfte har uppenbarligen inte funnits vid den nu aktuella upphandlingen. Länsarbetsnämnden och AMS har inte heller åberopat bestämmelsen till stöd för sin ståndpunkt. Som framhållits av riksrevisionsverket har regeringen inte heller föreskrivet något annat undantag från upphandlingsförordningens regler som skulle vara av betydelse i detta fall.

De anvisningar som AMS och SÖ givit om ersättning till studieförbund för undervisning av detta slag kan inte tillmätas någon betydelse i ett fall som detta. Det är nämligen bara regeringen som kan föreskriva undantag från upphandlingsförordningens bestämmelser. Förvaltningsmyndigheterna kan inte föreskriva sådana undantag. Och anvisningarna från AMS och SÖ skulle om de gavs tillämpning i ett fall som detta innefatta ett undantag från upphandlingsförordningen. Slutsatsen blir att upphandlingsförordningen borde ha tillämpats vid den nu aktuella upphandlingen. Länsarbetsnämnden handlade alltså fel genom att inte tillämpa upphandlingsförordningens bestämmelser vid upphandlingen av undervisningen ifråga.

Även om ett fel begåtts från länsarbetsnämndens sida har jag inte funnit det påkallat att driva utredningen vidare för att klarlägga vem som bär ansvaret för detta. Felet förefaller nämligen vara en följd av en inom arbetsmarknadsverket spridd uppfattning om rättsläget. Och det finns inte grund för att anta att reglerna åsidosatts i något otillbörligt syfte eller av grov oaktsamhet. Därmed är också sagt att jag inte anser ett ingripande i straffrättslig ordning vare sig möjligt eller påkallat.

Sammanfattningsvis menar jag alltså att länsarbetsnämnder som vill koncentrera undervisning av detta slag till något eller några studieförbund vid upphandlingen av dessa tjänster har att tillämpa upphandlingsförordningens regler. Om man inom arbetsmarknadsverket menar att upphandlingsförordningen inte bör tillämpas, kan man givetvis hos regeringen väcka frågan om ett undantag från förordningen. Men först om regeringen medger ett sådant undantag får man underlåta att tillämpa förordningens bestämmelser.

Övrigt

Åtal mot gatuchefen i en kommun för brott mot vattenlagen

(Dnr 3024-1980, 337-1981)

BAKGRUND

I anmälningar till JO framfördes klagomål mot Västerviks kommun angående vattenförsörjningen i Gamleby samhälle. Klagomålen upptog flera punkter. Det påstods bl. a. att kommunen från vattentäkten i samhället tog ut tre gånger så mycket vatten som gällande vattendom medgav. En utredning inleddes och sedan misstanke om brott mot vattenlagen uppkommit genomfördes en förundersökning.

I ett beslut, som meddelades den 25 augusti 1982, fann JO Holstad att åtal skulle väckas mot gatuchefen i kommunen, Gunnar von Sivers, för brott mot vattenlagen. I övriga delar avslutades utredningen utan vidare åtgärder.

JO:S ÅTALSBESLUT

I beslutet anförde JO i åtalsdelen följande.

Sedan återstår för mig att ta ställning till påståendet att kommunen tar ut mer vatten än föreliggande vattendom tillåter. På grund av vad som framkommit under utredningen finns det anledning att samtidigt pröva om man inom kommunen vid handläggningen av frågor rörande den aktuella grundvattentillgången på något annat sätt handlat i strid med gällande regler.

Av intresse är här främst reglerna i 2 kap. 47 § 1 mom. och 13 kap. 11 och 13 §§ VL.

I 2 kap. 47 § 1 mom. föreskrivs bl. a. följande.

Anläggande av grundvattentäkt, som är avsedd att användas för tillgodogörande av större vattenmängd än 300 kubikmeter om dygnet, må ej påbörjas, förrän efter ansökan i den ordning, som i 11 kap. sägs, vattendomstolen meddelat besked, huru och under vilka villkor arbetet må utföras och grundvatten tillgodogöras vid grundvattentäkten. Ej heller må någon annat än för tillfälligt behov utan vattendomstolens prövning vid befintlig grundvattentäkt tillgodogöra grundvatten i större omfattning än förut, såframt den vattenmängd, som kommer att tillgodogöras vid grundvattentäkten, överstiger 300 kubikmeter om dygnet.

Bestämmelserna i 13 kap. 11 § innehåller bl. a. följande.

Den som — — mot bestämmelserna i 2 kap. 47 § första eller andra stycket anlägger eller nyttjar grundvattentäkt utan medgivande av

vattendomstolen eller där sådant enligt 11 kap. 46 § är tillfyllest, av vattenrättsdomaren — — — skall där han insett eller skäligen bort inse, att jämlikt åberopade lagrum medgivande eller godkännande, som nu nämnts, varit erforderligt, straffas med dagsböter eller fängelse i högst sex månader.

I 13 kap. 13 § finns följande bestämmelser.

Bryter någon mot de rörande hushållning med eller framsläppande av vatten i denna lag stadgade föreskrifter eller av domstol eller annan myndighet i laga ordning meddelade bestämmelser, straffes med dagsböter eller fängelse i högst sex månader.

Lag samma vare, där någon åsidosätter av vattendomstolen meddelad föreskrift, huru grundvattentäkt må nyttjas.

Som framgår av det föregående meddelade Söderbygdens vattendomstol den 6 mars 1959 dom i ett mål angående en ansökan om prövning av lagligheten av tre inom dåvarande Gamleby kommun anordnade vattentäkter. I domslutet förklarades de med ansökningen avsedda vattentäkterna lagliga "sådana de nu i huvudsak befinnas och i målet beskrivits". Ansökningen avsåg vattentäkter vid Eldslösa på stadsägan 220, vid Högsby på stadsägan 217 och vid Åby på stadsägan 281. I domslutet lämnades vidare medgivande på vissa villkor åt kommunen att ta ut grundvatten till en myckenhet av 2 l/s i genomsnitt per år vid envar av de nämnda vattentäkterna, dock högst 520 m³/dygn vid de tre vattentäkterna sammanlagt.

Ansvar enligt 13 kap. 13 § VL för eventuella uttag i strid med en vattendomstols dom förfaller efter två år. Mot den bakgrunden kan övervägandena om överuttag begränsas till vad som skett inom den senaste tvåårsperioden.

Domen avsåg alltså tre anläggningar, en vid Eldslösa, en vid Högsby och en vid Åby. En första fråga är om identitet föreligger mellan dessa tre anläggningar och de anläggningar som varit i bruk under senare år. Beträffande den frågan visar utredningen att anläggningen vid Eldslösa lades ned någon gång under åren 1955–1956 och att den vid Högsby lades ned i slutet av 1960-talet. I fråga om den i domen beskrivna anläggningen vid Åby är utredningen inte lika entydig. Men mycket tyder på att den anläggning som i detta ärende benämns P4 motsvarar Åby-anläggningen.

De båda anläggningar som benämns P3 och P5 anlades senast i början av 1960-talet i närheten av P4. De torde inte vare sig till utförande eller kapacitet motsvara någon av de anläggningar som beskrevs i 1959 års dom och något särskilt beslut av vattendomstolen beträffande dem föreligger inte. Inte heller den brunn som i december 1980 ersatte P4 och P5, nämligen P6, motsvarar till utförande eller kapacitet någon av de anläggningar som lagligförklarades genom domen. Och inte heller beträffande P6 föreligger något annat beslut av vattendomstolen.

Under tiden intill december 1980 var P3, P4 och P5 i drift. Från P3 och

P5 uttogs visserligen under år 1980 betydligt större kvantiteter än dem som tilläts i 1959 års dom. Men dessa anläggningar torde, som framgår av det redan sagda, inte omfattas av domen. Vad som lagligförklarades var ju täkterna sådana de i huvudsak befanns och beskrevs i målet. P4 kan i och för sig antas vara reglerad genom domen. Men från den brunnen uttogs under år 1980 i regel mindre än 300 m³/dygn. Dessa uttag underskred maximiuttagen enligt domen. Slutsatsen blir alltså att brott enligt 13 kap. 13 § VL inte kan styrkas såvitt gäller tiden intill december 1980.

Under tiden därefter har förekommande uttag gjorts från P3 och P6. Som framgår av det föregående torde dessa båda anläggningar inte omfattas av 1959 års dom. Inte heller här kan alltså ansvar enligt 13 kap. 13 § VL komma i fråga.

Utredningen aktualiserar emellertid också frågan om ansvar kan komma i fråga enligt 13 kap. 11 § VL. Enligt bestämmelsen är det straffbelagt bl. a. att anlägga en vattentäkt av viss storlek innan vattendomstolen efter ansökan gjort en särskild prövning. Det är utrett att anläggandet av P3 och P5 inte föregicks av någon sådan prövning. Men eftersom de anlades senast i början av 1960-talet saknas anledning att nu utreda frågan om ansvar för deras tillkomst.

Däremot har frågan om ansvar för tillkomsten av P6 aktualitet. P6 är uppenbarligen avsedd för uttag på mer än 300 m³/dygn. Mot den bakgrunden borde kommunen enligt 2 kap. 47 § första stycket första punkten ha inhämtat vattendomstolens medgivande innan kommunen påbörjade anläggandet av P6. Att P4 och P5 lades ned när P6 sedan togs i drift är inte av beskaffenhet att frita kommunen från skyldigheten att inhämta vattendomstolens medgivande. Det följer av att något medgivande aldrig funnits för P5 och att P6 utgjorde en ny anläggning som inte överensstämde med P4 sådan den beskrevs i domen från år 1959.

Inom kommunen är gatukontoret ansvarigt för bl. a. projektering, anläggning och drift av VA-anläggningar. Bland dessa uppgifter måste anses ingå att se till att ansökan i förekommande fall görs hos vattendomstolen om prövning enligt 2 kap. 47 § 1 mom. VL. Gatuchefen är ansvarig för att gatukontoret fullgör sina uppgifter. Uppenbarligen har von Sivers, som är gatuchef i kommunen, insett eller skäligen bort inse att besked skulle ha inhämtats.

På grund av det anförda bör åtal väckas mot von Sivers enligt 2 kap. 47 § 1 mom. första stycket och 13 kap. 11 § VL för anläggandet av brunnen P6.

Åtalet mot von Sivers skall avse följande gärning.

Under hösten 1980 lät Västerviks kommun anlägga en grundvattentäkt i Gamleby samhälle. Anläggningen är avsedd att användas och har hittills använts för tillgodogörande av en större vattenmängd än 300 m³ om dygnet. Anläggandet påbörjades och genomfördes trots att man inte efter ansökan i den ordning som anges i 11 kap. VL utverkat besked, hur och

under vilka villkor arbetet fick utföras och grundvatten tillgodogöras vid grundvattentäkten.

Inom kommunen är von Sivers ansvarig för det skedda. Han har antingen insett eller skäligen bort inse att besked från vattendomstol skulle ha inhämtats.

Jag uppdrar åt länsåklagarmyndigheten i Kalmar län att väcka och utföra åtalet mot von Sivers. Åtalet skall väckas och utföras vid Växjö tingsrätt, vattendomstolen (jfr 1 I kap. 17 § p. 33 samt 75 och 84 §§ VL).

RÄTTEGÅNGEN INFÖR VATTENDOMSTOLEN

Extra åklagaren Marianne Aldén väckte åtal mot von Sivers i enlighet med JO:s beslut. Under rättegången bestämdes dock talan på det sätt som framgår av följande avsnitt i vattendomstolens dom.

Åklagaren har, såsom talan slutligt bestämts, yrkat ansvar å von Sivers för brott mot vattenlagen enligt 13 kap. 11 § jämförd med 2 kap. 47 § 1 mom. första stycket vattenlagen under följande påstående: Under hösten 1980 lät Västerviks kommun anlägga en grundvattentäkt i Gamleby samhälle. Anläggningen är avsedd att användas och har hittills använts för tillgodogörande av en större vattenmängd än 300 m³ om dygnet. Anläggandet påbörjades och genomfördes trots att man inte efter ansökan i den ordning som anges i 11 kap. vattenlagen utverkat besked, hur och under vilka villkor arbetet fick utföras och grundvatten tillgodogöras vid grundvattentäkten. Alternativt har kommunen vid befintlig grundvattentäkt för annat än tillfälligt behov under år 1981 tillgodogjort grundvatten i större mängd än 300 m³ per dygn utan vattendomstols prövning. — Inom kommunen är von Sivers ansvarig för det skedda. Han har antingen insett eller skäligen bort inse att besked från vattendomstol skulle ha inhämtats.

von Sivers vitsordade i huvudsak de faktiska omständigheterna men bestred ansvar.

I dom den 13 april 1983 förklarade vattendomstolen von Sivers saker till brott mot 13 kap. 11 § vattenlagen, jämförd med 2 kap. 47 § 1 mom. första stycket punkt 2 samma lag, genom att han för annat än tillfälligt behov vid befintlig grundvattentäkt under år 1981 låtit Västerviks kommun tillgodogöra grundvatten i åtskilligt större mängd än som varit tillåtet utan nytt tillstånd av vattendomstol.

Påföljd för brottet eftergavs jämlikt 33 kap. 4 § tredje stycket brottsbalken.

I domskälen anförde vattendomstolen följande.

Enligt 2 kap. 42 § andra stycket vattenlagen gäller att anläggningar tillhöriga samme ägare betraktas som *en* grundvattentäkt, om de avser tillgodogörande av samma grundvattentillgång för likartat behov. I det ursprungliga sakkunnigförslaget till sagda lagrum stadgades uttryckligen, att om vattentäkt utvidgades med ny anläggning denna skulle anses tillhöra

den förut befintliga vattentäkten. De sakkunniga uttalade härom följande (NJA II 1940 s. 21 n): "Ofta utvidgas en befintlig anläggning med en eller flera nya brunnar. Uppenbarligen bör i så fall det hela betraktas som en enhet".

Enligt vattendomstolens erfarenhet och därmed mening, som dessutom vinner stöd av omständigheterna i målet, ligger samtliga anläggningar i närheten av de ursprungliga Åby- och Eldslösa-anläggningarna inom samma grundvattentillgång, de tillhör samme ägare (kommunen) och de har hittills använts för samma behov. Anläggningarna eller om man så vill borrhunnarna P3–P6 har, liksom de ursprungliga Åby- och Eldslösa-brunnarna med pumpkapaciteter om 720 resp. 432 m³/d, utgjort och utgör numera (P3 och P6) medel för utnyttjande av samma grundvattentäkt. Till denna täkt får även anses höra de båda infiltrationsbassängerna strax öster om läget för P4, eftersom Åby- och Eldslösa-täkten icke kunnat vare sig faktiskt, eller rättsligt enligt 1959 års dom, utnyttjas utan konstgjort grundvatten. Här har sålunda aldrig uppfodrads naturligt grundvatten i någon mängd av betydelse utan i allt övervägande del renat ytvatten från först Gamlebyån och sedermera från sjön Rummen. Ytvattenbortledningen har skett i enlighet med lagakraftvunna domar, dels 6.3.1959 med 25 l/s (= 2 160 m³/d) från Gamlebyån och dels 3.12.1965 med 2 190 m³/d i medeltal från Rummen.

Såsom framgår av motiven till nuvarande 1 kap. 15 § vattenlagen (NJA II 1940 s. 17–19) hänförs emellertid allt vatten som finns under markens yta till grundvatten, oberoende av om det är naturligt eller genom infiltration konstgjort grundvatten. Slutsatserna av det ovan anförda blir, dels att anläggandet i och för sig av borrhunnen P6 icke innebär inrättande av någon ny grundvattentäkt, dels att den omständigheten att tillgodogörande skett huvudsakligen av genom infiltration konstgjort grundvatten saknar relevans i målet. Härav följer att anläggandet av P6 icke kan anses straffbart även om det skett utan prövning av vattendomstol. Det återstår därefter att ta ställning till, huruvida uttaget av vatten ur P6 (och P3) under år 1981 innebär, att kommunen – annat än för tillfälligt behov – utan vattendomstolens prövning vid befintlig grundvattentäkt tillgodogjort grundvatten i större omfattning än förut och överstigande 300 m³/d.

Såsom framgår av motiven till det ifrågavarande stadgandet i 2 kap. 47 § 1 mom., första stycket, punkt 2, vattenlagen (NJA II 1940 s. 43 n) tillämpas regeln om utvidgat tillgodogörande av grundvatten även i fall, då grundvattentäkten tidigare varit föremål för vattendomstols prövning men ägaren vill tillgodogöra större vattenmängd än tidigare varit tillåten. I föreliggande fall har visserligen under år 1981 icke ur P6 uttagits mera vatten (564 m³/d) i medeltal än vad kommunen för åren 1976–1980 uttagit tillhoppa ur de av P6 ersatta brunnarna P4 och P5 (ca 625 m³/d). Ej heller har ur P3 för år 1981 tagits mera (845 m³/d) än under 1976–1980 (ca 896 m³/d). Det sammanlagda uttaget 1981 ur P3 och P6 (1 409 m³/d) överstiger icke totaluttagen under perioden 1976–1980 ur P3, P4 och P5 (ca 1 520 m³/d). Nu angivna förhållanden framgår vid jämförelse med de icke åberopade årsrapporterna för 1976–1980 (aktsid 48–50, 52–54, 57–59, 61–63 och 65–67). Under hela den sålunda undersökta tiden har emellertid uttagen väsentligt överstigit den vattenmängd, som varit tillåten enligt 1959 års dom. Därmed torde jämförelsen med uttagen under perioden 1976–1980 sakna relevans. Det med åtalet avsedda uttaget under 1981 skall sålunda jämföras med tidigare tillåtet uttag, vilket enligt 1959 års dom i vart fall icke överstiger 520 m³/d.

Invändningen om att överutnyttjandet under 1981 gjorts för tillfälligt behov kan icke godtagas. Såsom framgår av motiven till 2 kap. 47 § 1 mom. första stycket vattenlagen (NJA II 1940 s. 43) kan det uttag som gjorts under hela år 1981 icke betraktas som tillgodogörande av grundvatten för tillfälligt behov. I motiven talas om att överuttag kan vara tillåtligt under några dagar, något som självfallet icke kan åberopas till stöd för det tillgodogörande av grundvatten som under 1981 skett vid P3 och P6. Även om själva anläggandet av P6 icke inneburit inrättande av någon ny grundvattentäkt har kommunen vid befintlig täkt otvivelaktigt under år 1981 tillgodogjort grundvatten i större mängd än vad som varit tillåtet utan nytt tillstånd av vattendomstol.

Frågan, huruvida von Sivers insett eller skäligen bort inse att 1981 års uttag borde ha prövats av vattendomstol, sammanhänger i viss mån med hans erfarenhet av vattenlagstiftning och kännedom om 1959 års dom. Beträffande båda dessa omständigheter har von Sivers vidgått att han i vart fall vid årsskiftet 1980/81 varit i erforderlig utsträckning informerad. Han har dessutom vid huvudförhandlingen vidgått att han och övrig personal vid gatukontoret ifrågasatt i samband med JO-anmälan, om det överhuvudtaget fanns någon anledning att pröva det tillfälliga uttaget vid vattendomstolen, eftersom frågan om överuttag ändock var under bedömning hos JO. I anmälningen till JO fanns nämligen anmärkt på att åtskilligt större vattenmängd än tillåtet hade tagits ut tidigare. Enligt vattendomstolens mening kan JO-anmälan, gällande redan verkställda överuttag, icke godtas som försvar för underlåtenheten att söka tillstånd till de vid denna tidpunkt framtida, stora uttagen under 1981. Detta borde von Sivers ha insett vid den tidpunkt, då frågan tydligen diskuterades inom gatukontoret. Med hänsyn till de förhållanden som rått under den då förlupna 5-årsperioden var dock säkert intresset för vattendomstolsprövning tämligen svalt.

von Sivers har såsom gatuchef vitsordat ansvar för gatukontorets verksamhet men ifrågasatt, huruvida han därmed är ansvarig för att söka prövning hos vattendomstolen. Kommunstyrelsen hade, som framgår av utredningen, 18.8.1980 beslutat uppdra åt gatukontoret att omgående anlägga en grusfilterbrunn med rörledningar och pump. Anläggningen av P6 hade sedan projekterats genom gatukontorets försorg, varefter kommunstyrelsens arbetsutskott antagit utomstående entreprenör. von Sivers' uppgift att han själv saknat behörighet att för kommunens räkning söka tillstånd hos vattendomstolen har icke vederlagts. Däremot känner vattendomstolen till genom tidigare mål med Västerviks kommun såsom sökande, att kommunen i tre mål från 1980 och 1982 företrätts av stadsjuristen enligt generell fullmakt av 1.1.1980, vilken åberopats i alla tre målen. I mål från 1973 och 1976 har ansökningar undertecknats av kommunalråd med kontrasignation av von Sivers. Icke i något fall under de senaste tio åren har von Sivers ensam undertecknat kommunens ansökan till vattendomstolen. I förevarande mål kan man därför enligt vattendomstolens mening utgå ifrån att von Sivers ej haft behörighet att personligen söka prövning hos vattendomstolen för kommunens räkning, trots sin ställning som gatuchef.

Emellertid framgår av åberopad bevisning rörande instruktion för gatukontoret att detta är ansvarigt för projektering, anläggning och drift av VA-anläggningar. I likhet med JO anser vattendomstolen att det bland gatukontorets uppgifter ingår att "se till" att ansökan i förekommande fall görs hos vattendomstol. Gatuchefen är ansvarig för att gatukontoret fullgör sina uppgifter. Det har därför ålegat von Sivers att genom framställning till

stadsombudsmannen eller kommunstyrelsen utverka ansökan till vattendomstolen om rätt att uttaga de vattenmängder vid Åby- och Eldslösa-täkten, som ostridigt tillgodogjorts under det med åtalet avsedda året 1981. Så har ej skett, utan von Sivers har medvetet – efter diskussioner inom gatukontoret – underlåtit att driva frågan om vattendomstolsansökan.

von Sivers har sålunda för annat än tillfälligt behov vid befintlig grundvattentäkt under år 1981 låtit kommunen tillgodogöra grundvatten i åtskilligt större mängd än vad som varit tillåtet utan nytt tillstånd av vattendomstol. Han har därmed brutit mot bestämmelsen i 13 kap. 11 § vattenlagen jämförd med 2 kap. 47 § 1 mom., första stycket, punkt 2, samma lag.

Vidkommande påföljdsfrågan beaktar vattendomstolen till en början att åklagaren icke ifrågasatt strängare straff än böter. Det kan heller icke bortses ifrån att von Sivers genom sammanslagningen av Gamleby kommun med Västerviks kommun övertagit ansvaret för Åby-Eldslösa-täkten sådan den befanns vid tillfället. Det är oklart vilka anläggningsdelar som då utnyttjades och även oklart i vad mån befintliga tillstånd redovisats till von Sivers i detta sammanhang.

Förståeligt är att den ansvarige inom den sammanslagna kommunen utgått ifrån att vattentäktсанläggningarna varit lagliga och vattenuttagen prövade av vattendomstol. Även om von Sivers under åren förvärvat vissa vattenrättsliga kunskaper torde det vara alltför mycket att fordra ingående kännedom om motiven till lagstiftningen. För en person, som icke är helt insatt i den aktuella lagstiftningen, kan det framstå som helt naturligt att uttag får ske av i grunden infiltrerat ytvatten, åtminstone i lika stor utsträckning som infiltration sker. Reglerna om grundvattenuttag förefaller rimligen i första hand vara tillkomna för att skydda det naturliga grundvattenet från att bli för hårt utnyttjat till skada för allmän eller enskild rätt. I vetenskapen om att det under hela 5-årsperioden 1976–1980 i medeltal infiltrerats mera vatten än som tillgodogjorts vid Åby-Eldslösa-täkten måste von Sivers ha haft goda skäl för uppfattningen att något skadligt uttag av naturligt grundvatten ej förelåg. Härtill kommer att åklagaren på särskild fråga förklarat sig ej göra gällande att 1981 års uttag medfört skada för allmän eller enskild rätt. Även för detta med åtalet avsedda uttaget gäller enligt åberopad och vitsordad skriftlig bevisning, att infiltrationen i medeltal för året icke obetydligt överstigit de ur borrhorna P3 och P6 tillgodogjorda vattenmängderna. von Sivers' bristande aktivitet för att få till stånd prövning vid vattendomstol av 1981 års uttag blir mot denna bakgrund förklarlig om än ej helt ursäktlig. Denna omständighet kan måhända anses ställa von Sivers i något fördelaktigare dager än vid JO:s prövning av åtalsfrågan.

Tänkbart är tillika att den från början mycket omfattande JO-anmälan skapat en viss förvirring vid gatukontoret och hos dess chef, varför frågan om behov av prövning hos vattendomstol blivit missbedömd. Helt klart torde stå, att sannolikheten för ett återuppreparande av sådant misstag är mycket ringa. von Sivers har varit utsatt för omfattande obehag genom JO:s utredning, åklagarens undersökning av personliga data och vattendomstolens rannsaking, vilket allt innebär åtgärder ägnade att medföra både individual- och allmänpreventiv verkan. Målet är av mycket sällsynt art, och någon skada på allmän eller enskild rätt har ej påståtts. von Sivers har dessutom haft vissa i annan lagstiftning stipulerade skyldigheter att tillgodose behovet av tjänligt konsumtionsvatten för kommuninvånarna i Gamleby samhälle.

Vid övervägande av vad sålunda anförts i påföljdsfrågan har vattendomstolen stannat för att tillämpa 33 kap. 4 § tredje stycket brottsbalken. Domstolen finner sålunda på grund av särskilda omständigheter uppenbart, att påföljd för brottet ej är erforderlig, varför påföljd bör helt eftergivvas.

JO Holstad överklagade vattendomstolens dom.

RÄTTEGÅNGEN INFÖR VATTENÖVERDOMSTOLEN

I sin vadeinlaga anförde JO Holstad följande.

Yrkanden

Jag yrkar att vattenöverdomstolen med ändring av vattendomstolens dom dömer von Sivers till böter för brott mot 13 kap. 11 § vattenlagen jämförd med 2 kap. 47 § 1 mom. första stycket första punkten samma lag, eller, i andra hand, brott mot 13 kap. 13 § andra stycket vattenlagen. Alternativt yrkar jag att von Sivers döms till böter för det brott som vattendomstolen funnit styrkt. Vidare yrkas att von Sivers förpliktas att till statsverket återgälda vad som av allmänna medel utgått för hans försvar i vattendomstolen och vattenöverdomstolen.

Ansvarsdelen

En för mitt ställningstagande i åtalsfrågan väsentlig omständighet har inte återgivits i vattendomstolens dom trots att den enligt vad föreliggande protokoll utvisar framhölls av åklagaren vid huvudförhandlingen. Jag syftar på att vattendomstolen i 1959 års dom förklarade de med ansökan avsedda vattentäkterna "lagliga sådana de nu i huvudsak befinnas och i målet beskrivits". Den återgivna delen av 1959 års dom innefattar enligt min mening en väsentlig begränsning av det medgivande som domen innefattar. Begränsningen innebär att domen inte kan åberopas som stöd för nya anläggningar som i något väsentligt avseende avviker från de anläggningar som avsågs med 1959 års dom.

En jämförelse mellan de anläggningar som avsågs i 1959 års dom och de anläggningar som fanns år 1981 ger vid handen bl. a. följande. Alla de tre ursprungliga anläggningarna har tagits ur bruk. Nya anläggningar på andra platser och med annan konstruktion har tillkommit. Den sammanlagda pumpkapaciteten hos 1981 års anläggningar överstiger väsentligt den sammanlagda pumpkapaciteten hos de ursprungliga anläggningarna. I nu berörda delar får jag hänvisa till uppgifterna i 1959 års dom och i bilaga 7 till åtalsbeslutet.

De nu angivna skillnaderna gör – särskilt med beaktande av den ovan angivna inskränkningen i medgivandet från år 1959 – att 1959 års dom inte kan åberopas till stöd för anläggandet av P 6. Men inte heller om inskränk-

ningen i 1959 års dom skulle fränkännas den betydelse som jag vill ge den kan den domen åberopas till stöd för anläggandet av P 6.

Den förhandsprövning som vattendomstol har att göra utmynnar i ett godtagande av en grundvattentäkt. En grundvattentäkt är enligt 2 kap. 42 § första stycket en anläggning för tillgodogörande av grundvatten. Det förhåller sig visserligen så som vattendomstolen anfört att en befintlig anläggning kan utökas med fler brunnar utan att en ny grundvattentäkt anses ha uppkommit. Enligt min mening är det dock inte riktigt att av de motivuttagen som återges i domen dra slutsatsen att en prövad och godtagen anläggning utan vidare kan utbytas helt och hållet mot en eller flera andra anläggningar, som innebär avsevärda rumsliga och tekniska förändringar.

I övrigt vill jag i denna del hänvisa till redogörelsen i åtalsbeslutet (s. 9 nederst – s. 11 överst).

Det hittills anförda bör enligt min mening leda till att det i vattendomstolen i första hand framställda yrkandet bifalles.

För det fall att vattenöverdomstolen inte skulle dela denna uppfattning bör von Sivers dömas för brott mot 13 kap. 13 § andra stycket vattenlagen. Det lagrummet tar sikte på den situationen att någon åsidosätter en av vattendomstolen meddelad föreskrift. Utgår man från att 1959 års dom reglerar även de anläggningar som var i drift år 1981 är det tydligt att föreskrifterna i domen om högsta tillåtna uttag har åsidosatts. Med anledning av det nu sagda vill jag precisera gärningsbeskrivningen med följande tillägg. Uttaget under år 1981 uppgick till i medeltal 1 409 m³ om dygnet trots att den tidigare meddelade domen föreskrev högst 520 m³ om dygnet.

Påföljdsdelen

I denna del skulle jag kunna inskränka mig till att ange att vattendomstolen enligt min mening inte framfört några omständigheter som var för sig eller i förening utgör anledning att meddela påföljdseftergift. Jag vill dock kommentera något av det vattendomstolen skriver i detta sammanhang.

Utredningen ger visserligen inte besked om förhållandena vid kommunsammanslagningen och om vad von Sivers i samband med den fick veta. Men detta är inte av något omedelbart intresse. Jag menar nämligen att von Sivers borde ha underrättat sig om vad som gällde i samband med att det blev aktuellt att företa förändringar vid de aktuella täkterna i Gamleby.

Vattendomstolen uppehåller sig också vid von Sivers insikter i vattenlagstiftningen. Det är visserligen så att denna lagstiftning i många delar är svåröverskådlig och att det knappast kan begäras av von Sivers att han är insatt i alla detaljer. Men den som har ansvaret för bl. a. anläggandet av grundvattentäkter måste naturligtvis på ett eller annat sätt ta reda på om vattendomstolens medgivande kan behövas för åtgärder som man ämnar vidta.

Vattendomstolen uppehåller sig också vid frågan om skada uppkommit. Den saken har inte utretts och behöver inte heller utredas eftersom något

skaderekvisit inte uppställts. En utredning av den saken enbart för påföljdsfrågans del framstår inte heller som rimlig.

JO-anmälan har också tillmätts en viss betydelse. Den skulle ha kunnat leda till missbedömningar. För egen del menar jag att JO-anmälan borde ha gjort von Sivers uppmärksam på frågan om tillstånd erfordrades och föranlett honom att undersöka hur det förhöll sig. Att JO:s prövning av klagomålen i ärendet skulle på något sätt kunna ersätta vattendomstolens prövning kan man rimligen inte ha trott.

Det obehag von Sivers kan ha utsatts för genom utredningen kan knappast bedömas som omfattande och det skiljer sig inte från vad andra som misstänkts för brott utsatts för.

Att en skyldighet att tillgodose Gamleby samhälle med vatten fanns förändrar inte heller min bedömning. Denna skyldighet måste naturligtvis fullgöras inom de ramar som annan lagstiftning drar upp. Vattenlagen utgör ju inte heller något hinder mot att den skyldigheten fullgörs.

von Sivers bestred ändring.

I dom den 30 november 1983 ändrade vattenöverdomstolen vattendomstolens dom i huvudsaken på det sättet att von Sivers enligt de i vattendomstolens domslut angivna lagrummen dömdes för olaga uttag av grundvatten till tjugo dagsböter å sextio kronor.

I domskälen anförde vattenöverdomstolen följande.

Parterna har i vattenöverdomstolen utvecklat sin talan i huvudsaklig överensstämmelse med vad som upptagits i vattendomstolens dom. Åklagaren har därutöver framhållit följande. Lagligförklaringen i 1959 års dom gällde vattentäkterna "sådana de nu i huvudsak befinnas och i målet beskrivits". Denna begränsning gör att domen inte kan åberopas som stöd för nya anläggningar som i något väsentligt avseende avviker från de anläggningar som avsågs med 1959 års dom. Anläggandet av brunnen P 6 ryms ej, särskilt med beaktande av den angivna inskränkningen i 1959 års dom, inom den lagligförklaring som skedde genom 1959 års dom. Även om en befintlig grundvattentäkt kan utökas med flera brunnar utan att en ny grundvattentäkt anses ha uppkommit, innebär detta inte att en godtagen anläggning utan vidare kan uthytas helt och hållet mot en eller flera andra anläggningar, som innebär avsevärda rumsliga och tekniska förändringar.

von Sivers har i vattenöverdomstolen godtagit vattendomstolens bedömning, att överuttaget av grundvatten skett för mer än tillfälligt behov, men hävdar att han hade en annan uppfattning då överuttaget gjordes.

Av handlingarna i målet framgår följande. Genom vattendom den 6 mars 1959 lagligförklarades tre Gamleby kommun tillhöriga vattentäkter inom Gamleby samhälle. I domen föreskrevs *dels* att vid vattentäkterna ej fick uttagas mer än sammanlagt 520 m³/d, *dels* att kommunen från annan vattentäkt (Gamlebyån) skulle avleda och i grunden infiltrera så mycket vatten att uttaget vid kommunens vattentäkter ej medförde någon sänkning av grundvattenståndet till förfång för annan. Efter vattendom den 3 december 1965 har Gamlebyån som ytvattentäkt ersatts av sjön Rummen. — Gamleby kommun ingår sedan år 1971 i Västerviks kommun. — Av de tre lagligförklarade borrhunnarna för tillgodogörande av grundvatten är nu-

mera ingen i bruk. I stället har kommunen i området mellan de båda sydligaste av dessa utan tillstånd enligt vattenlagen tagit upp ett antal andra borrhunnar. Av dessa är brunnarna P 3 och P 6 aktuella i målet. P 6 anlades och togs i bruk under hösten 1980. P 3 har troligen anlagts 1955 och kan vara en av de borrhunnar som avsågs med 1959 års dom. — Under 1981 uttogs i medeltal ur P 3 845 m³/d och ur P 6 564 m³/d, alltså sammanlagt 1 409 m³/d. Infiltration enligt 1959 och 1965 års domar av minst motsvarande mängder vatten har samtidigt skett.

Enligt 2 kap. 42 § andra stycket vattenlagen skall vid tillämpning av efterföljande bestämmelser i samma kapital som *en* grundvattentäkt betraktas två eller flera, samma ägare tillhöriga anläggningar för tillgodogörande av samma grundvattentillgång, såframt de ej är avsedda för helt skilda behov. Med denna utformning av begreppet "grundvattentäkt" förhindras att en grundvattentillgång tillgodogöres genom flera, var för sig icke förprövningsskyldiga anläggningar utan att förprövningsskyldighet enligt 2 kap. 47 § 1 mom. första stycket första meningen vattenlagen inträder för det sammanlagda grundvattenuttaget. Utföres i efterhand en eller flera nya anläggningar för tillgodogörande av den tidigare utnyttjade grundvattentillgången, kan dessa genom sin förläggning och tekniska utformning föranleda större men för motstående intresse än den ursprungliga anläggningen. Har den ursprungliga anläggningen tagits ur drift på sätt som skett i detta fall, kan också med visst fog göras gällande att den nya anläggningen i realiteten utgör en helt ny grundvattentäkt. Det kan med hänsyn till det anförda synas önskvärt med förprövningsskyldighet för en ny anläggning. Härför talar även det förhållandet att tiden för anmälan av oförutsedd skada till följd av den ursprungliga anläggningen kan ha löpt ut, innan skada av nyanläggningen framträtt och hunnit påtalas. Utan uttryckligt undantag för senare tillkommen anläggning från den i 2 kap. 42 § andra stycket vattenlagen givna definitionen av vad som skall betraktas som *en* grundvattentäkt föreligger emellertid ej förprövningsskyldighet. Uttaget av grundvatten vid den nya anläggningen är dock alltid underkastat förprövningsskyldighet, om det omfattar större vattenmängd än tidigare och mer än 300 m³/d.

Vid lämnande av tillstånd till eller lagligförklaring av grundvattentäkt intas i vattendomstolens dom regelmässigt uppgifter om den ifrågavarande anläggningen, om inte annat så genom en hänvisning till ritning och teknisk beskrivning som fogats till ansökan i målet. Dessa uppgifter syftar i första hand till att närmare definiera vilken anläggning som varit föremål för domstolens prövning. Även om det inte kan anses uteslutet att i en dom föreskriva att upptagandet av en ny borrhunn inom samma grundvattentillgång får ske först efter prövning enligt vattenlagen, kan de tekniska uppgifterna i 1959 års dom inte tilläggas denna betydelse.

Med tillämpning av det anförda samt med beaktande av vad utredningen ger vid handen rörande den nu ifrågavarande grundvattentillgångens utsträckning och borrhunnarnas läge är borrhunnen P 6 att betrakta som ingående i den grundvattentäkt, som lagligförklarats genom 1959 års dom. — Åklagaren har ej gjort gällande annat än att borrhunnen P 3 ingår i den lagligförklarade grundvattentakten.

Såsom vattendomstolen funnit innebär således upptagandet av borrhunnen P 6 inte inrättande av ny grundvattentäkt. Då förprövningsskyldighet enligt 2 kap. 47 § 1 mom. första stycket första meningen under sådana omständigheter ej föreläggat avseende denna borrhunn, föranleder

dess anläggande utan medgivande av vattendomstolen ej heller ansvar enligt 13 kap. 11 § vattenlagen.

Lika med vattendomstolen finner vattenöverdomstolen att uttagandet vid borrbrunnarna P 3 och P 6 av sammanlagt 1 409 m³/d, såsom överstigande den tidigare för uttag tillåtna vattenmängden 520 m³/d, enligt 2 kap. 47 § 1 mom. första stycket andra meningen vattenlagen varit underkastat förprövningsskyldighet. För uttagandet av grundvatten utan sådan prövning är von Sivers som skäligen bort inse att vattendomstolens medgivande varit erforderligt, förfallen till ansvar enligt 13 kap. 11 § vattenlagen.

För brottet förskyller von Sivers böter. Sådana omständigheter föreligger ej att påföljd må efterges. – Vid bestämning av straffet beaktar vattenöverdomstolen att det olaga grundvattenuttaget ej ens påstått ha medfört men för motstående intressen och knappast heller kan ha medfört sådant men.

Vattenöverdomstolens dom har vunnit laga kraft.

Kritik mot en befattningshavare inom postverket för avfattningen av en skrivelse till en av verkets kunder som tidigare framfört klagomål till JO mot postverket för det sätt på vilket verket tillämpat poststadgan i visst fall

(Dnr 967-1983)

JO Holstad meddelade den 24 oktober 1983 följande beslut.

BAKGRUND

Gustaf Hörnfeldt anförde i ett tidigare ärende (dnr 1594-1982) klagomål mot postverket. Hörnfeldt vände sig mot att postverket krävde honom på avgift för en postbox trots att kravet saknade stöd i poststadgan. Efter utredning meddelade jag den 7 februari 1983 beslut i det ärendet. I beslutet uttalade jag följande.

Enligt gällande bestämmelser i poststadgan kan kundens bosättningsort vara av betydelse för frågan om kunden skall få hyra box. Däremot tillmäter bestämmelserna som de är avfattade inte bosättningsorten någon betydelse när det gäller att avgöra om avgift skall utgå för boxen. Avgörande för den frågan är enligt bestämmelsernas ordalydelse om kunden kan få sin post utdelad genom brevbäring eller postväska. Jag delar därför Hörnfeldts uppfattning att det enligt gällande bestämmelser är fel att kräva honom på avgift för boxen. Om det finns sakliga skäl för att kräva avgift i ett fall som Hörnfeldts, bör postverket naturligtvis innan detta görs ändra bestämmelserna så att de ger en grund för anspråket. Det är förvånande att man inom verket inte har insett det.

Jag förutsätter att postverket nu på nytt överväger den gjorda debiteringen. Jag utgår också från att verket även i övrigt vidtar de åtgärder som kan anses påkallade. Antingen kan man för framtiden avstå från att kräva avgift i sådana fall som Hörnfeldts eller också kan man ändra bestämmelserna så att de ger stöd för ett krav på avgift.

Mot den nu angivna bakgrunden har jag inte funnit tillräckliga skäl att driva utredningen vidare angående ansvaret för den felaktiga tillämpningen av avgiftsreglerna.

Med den kritik som ligger i det sagda avslutas ärendet här. Jag motser besked om postverkets kommande ställningstagande till de frågor som klagomålen har aktualiserat.

KLAGOMÅLEN

I ett brev som kom till JO den 15 mars 1983 har Hörnfeldt återkommit med nya klagomål mot postverket. Hörnfeldt uppger att han sagts upp från postboxen och hänvisar till ett brev i saken som han fått från postverkets områdesförvaltning. I brevet, daterat den 21 februari 1983 och undertecknat av postmästaren O. Lindqvist, sägs följande.

Härmed uppsäges Ni från postbox 81 i Bruksvallarna fr. o. m. 1983-04-01. Enligt gällande bestämmelser äger kund endast hyra postbox på det postkontor inom vars betjäningsområde (avhämtningsområde) kunden är bosatt, om inte särskilda omständigheter föreligger. Ni är inte bosatt i Bruksvallarna och särskilda omständigheter föreligger inte. Ni vistas i Bruksvallarna endast under påsktid och under sommartid (från midsommar till någon gång in i augusti).

Vi hyr inte längre ut postboxar till fritidshusägare i Bruksvallarna. Att Ni inte blivit uppsagd tidigare beror på att vi inte velat fara för hårt fram med de fritidshusägare som redan innehar postbox utan gett dem möjlighet – som ingen annan än Ni protesterat emot – att behålla boxen mot erläggande av boxavgift på sätt som skett före 1976-04-01. Det förtjänar nämligen framhållas att befrielse från postboxavgift skedde först fr. o. m. detta datum. Dessförinnan betalades boxavgift av alla postboxinnehavare. I samband med de ändrade avgiftsbestämmelserna 1976-04-01 skulle egentligen alla ej på orten bosatta ha blivit uppsagda från boxinnehaven, om inte särskilda omständigheter förelåg.

Efterfrågan på postboxar i Bruksvallarna är större än tillgången. Många fasta hushåll står i kö efter box. Vi har övervägt att säga upp boxinnehaven hos fritidshusägarna men nöjt oss med att avvakta med att återta boxarna tills genom överlåtelse eller försäljning av fritidshuset, ägarna inte längre vistas i Bruksvallarna. Ert beslut att inte önska betala boxavgift underlättar alltså för oss att kunna tillhandahålla postbox 81 till en åretruntboende.

JO har kritiserat postverket för att det i Allmänna Poststadgan inte otvetydigt framgår att avgift i fall som detta kan krävas av sådana som inte är fast boende på en ort. Jag kan då upplysa om att det är postverkets avsikt att ändra bestämmelserna så att ingen tvekan längre skall råda i det avseendet.

Postboxnycklarna kan Ni lämpligen sända till Poststället, 82097 Bruksvallarna, eller lämna in dem där om Ni kommer att vistas där under påskhelgen.

Hörnfeldt gör i sin klagoskrift gällande bl. a. följande. Uppsägningen är en följd av att han ifrågasatt postverkets rätt att kräva avgift för boxen och gjort en anmälan till JO. Någon saklig grund för att endast säga upp Hörnfeldts boxabonnemang finns inte. Hade han inte protesterat utan betalat avgiften skulle han ha fått behålla boxen.

UTREDNINGEN

Efter remiss har generaldirektören och chefen för postverket inkommit med följande yttrande.

Postmästaren i Hudiksvall har den 11 april 1983 återtagit uppsägningen av abonnemanget sedan Hörnfeldt inkommit med ytterligare skrivelse. Hörnfeldt har underrättats om att han får behålla boxen under förutsättning av att han fr. o. m. den 1 april 1984 erlägger avgift enligt av postverket numera utfärdade föreskrifter.

Enligt gällande ordning (allmän poststadga § 86) ankommer det på postmästaren att fördela boxarna med största möjliga hänsynstagande till allmänhetens intresse. En grundförutsättning härvidlag är att i första hand den fast bosatta befolkningen tillgodoses.

Tillgången på boxar är oftast mindre än efterfrågan. Så är i hög grad fallet i Bruksvallarna. På denna ort, liksom för övrigt liknande orter i Härjedalen med stor fritidsbebyggelse – numera även i form av andelsbyar – har uthyrning av boxar blivit ett verkligt problem för postverket. En tidigare alltför generös uthyrning av boxar har kommit att gå ut över sådana fast bosatta familjer som senare inflyttat. I Bruksvallarna förekommer det att ända upp till tre sådana familjer förenas om en box.

I förevarande fall ingick uppsägningen just som ett led från postverkets sida i ett åtgärdsprogram som syftar till att på sikt ge de fast boende tillgång till box. Förutom Hörnfeldts abonnemang hade ytterligare tre uppsagts. Hörnfeldt har sålunda på intet sätt särbehandlats.

I beslutet den 7 februari 1983 (1594-1982) i anledning av klagomål från Hörnfeldt mot postverket angående uttagande av avgift för den av honom förhyrda boxen önskade justititeombudsmannen Sigvard Holstad besked rörande postverkets kommande ställningstagande till de frågor Hörnfeldts klagomål aktualiserat. Postverket har utfärdat bestämmelser i saken. Bestämmelserna har intagits i postverkets allmänna cirkulär 1983: 109 som här biläggs. Bestämmelserna kommer även att intas i allmän poststadga. Innehållet i bestämmelserna torde kunna undanröja de oklarheter som tidigare funnits och dessutom lämna det besked Holstad efterfrågat.

Den skrivelse genom vilken postmästaren i Hudiksvall återtog uppsägningen har av Hörnfeldt getts in som komplettering till ärendet. Skrivelsen innehåller följande.

Jag tackar för att Ni nu erlagt postboxavgift i Bruksvallarna. Därmed har Ni sällat Er till övriga fritidshusägande boxinnehavare, som lojalt erlagt boxavgift för att få behålla sina boxar.

Jag beklagar att jag skrivit att Ni innehar postbox 81 i stället för rätteligen postbox 40. Det var ett missförstånd. Några andra felaktigheter kan jag däremot inte inse att min skrivelse 1983-02-21 innehåller. Uppgiften om tidpunkterna Ni vistas i Bruksvallarna grundar sig på upplysningar från postföreståndarinnan där. Vistas Ni där på andra tider sker det utan hennes vetskap, dvs. Ni har inte utnyttjat postens tjänster då.

Ni säger att en uppsägning av enbart Er framstår som obefogad, eftersom Ni erlagt samma avgifter som övriga betalande boxinnehavare. Det där med att erlægga avgifter är väl en sanning med viss modifikation eftersom Ni inte erlagt några avgifter när jag skrev mitt brev. Även i övrigt har Ni fel, eftersom tre andra boxinnehavare uppsagts från sina boxinnehav, trots att de erlagt avgifter. Uppsägningarna har betingats av vårt stora behov av boxar för den fasta befolkningen och av att dessa fritidshusägare endast i ringa utsträckning utnyttjat sina boxar.

Naturligtvis har Ni rätt och hävda Er åsikt och protestera mot något som Ni tycker är fel. Ni har ju också lyckats få JK på Er sida när det gäller tolkningen av allmänna poststadgan, trots att Postverket förklarat hur man avsett att bestämmelserna skulle tolkas. Det har också medfört att bestämmelserna nu ändrats så att det i poststadgan klart och tydligt framgår, att befrielse från boxavgift endast gäller för de fast boende på en ort. Ändringen i texten i poststadgan kommer att gälla fr. o. m. 1984-04-01.

Uppenbarligen har Ni skyndat Er att erlægga avgift för att komma ifrån uppsägningen fr. o. m. 1 april i år. Det tar jag som ett tecken på att Ni vill behålla boxen. Jag ger mitt tillstånd till detta och räknar med att Ni betalar boxavgiften i framtiden. Eftersom bestämmelserna i poststadgan nu fastställts att gälla först fr. o. m. 1 april 1984, så medger jag Er dessutom avgiftsbefrielse fram till detta datum, varigenom alla formella anspråk kan anses uppfyllda. Jag återsänder därför den erlagda avgiften för tiden 1 april 1983–31 mars 1984. Den bifogas det här brevet i form av frimärken, vilket jag hoppas Ni inte har något emot.

Den uppsägning Ni fått gäller nu inte fr. o. m. 1983-04-01. Däremot gäller den fr. o. m. 1984-04-01 om Ni inte erlägger postboxavgift nästa år. Det förutsätter jag dock att Ni gör och därmed bör vår skriftväxling i den här frågan nu vara avslutad. Den har varit stimulerande och faktiskt lett till resultat, som omöjliggör att bestämmelserna kan missuppfattas i framtiden.

Hörnfeldt har även sedan han fått del av postverkets yttrande vidhållit sin kritik.

BEDÖMNING

Huvudfrågan i detta ärende är om uppsägningen av Hörnfeldts boxabonnemang skedde av skäl som var ovidkommande. En sådan uppsägning får naturligtvis inte grundas på sådana omständigheter som att abonnenten hos JO framfört klagomål mot postverket eller att abonnenten vägrar att betala en avgift som verket saknar grund för att ta ut. Det är mot bakgrund

av innehållet i den skrivelse genom vilken uppsägningen skedde högst förståeligt att Hörnfeldt fick den uppfattningen att det var sådana omständigheter som utgjorde skälet till uppsägningen. Verket har dock uppgivit att även andra abonnemang sades upp och att skälet till uppsägningarna var att man ville kunna ge boxar åt den fast bosatta befolkningen. Hörnfeldt hade alltså inte särbehandlats.

För min del konstaterar jag att verkets uppgifter inte kan anses vederlagda av övrig utredning. Visserligen ger avfattningen av uppsägningsbrevet anledning till misstanke att det avgörande skälet kan ha varit Hörnfeldts invändningar mot kravet. Jag har emellertid inte funnit tillräcklig anledning att driva utredningen vidare angående den frågan. Dels har jag bedömt det mindre sannolikt att fortsatt utredning skulle ge ökad klarhet och dels har jag beaktat att uppsägningen numera har återtagits. Jag får alltså utgå från att uppsägningen inte skedde av ovidkommande skäl.

Det sagda innebär emellertid inte att jag anser att postverkets handläggning av ärendet är godtagbar. Kritik måste riktas mot postmästaren för den skrivelse som innehöll uppsägningen. Om skälet till uppsägningen var det som postverket nu uppgett är det högst anmärkningsvärt att skrivelsen i den delen fick ett sådant innehåll som den fick. Postmästaren förefaller inte heller att ha förstått vad kritiken mot verket i mitt tidigare beslut gick ut på, bl. a. att verket faktiskt hade handlat fel.

Som framgår av det föregående har jag inte funnit anledning att gå vidare i saken. Jag har då utgått från att Hörnfeldt numera gottgjorts för de belopp han felaktigt betalat till verket.

Handläggningen av ansökningar om körkortstillstånd som inkommer före utgången av löpande spärrtid och innan de enligt vissa bestämmelser tidigast får provas.

(Dnr 3645-1982)

Vid inspektion av länsstyrelsen i Västernorrlands län i november 1982 granskades bl. a. ett körkortsärende som gällde ansökan om förhandsbesked. Ansökningen hade inkommit den 5 mars 1982. Sökanden hade tidigare haft körkort men hade fått det återkallat. Länsstyrelsen beslöt den 15 mars 1982 följande.

Enligt 11 § 4 st. jämförd med 14 § 3 st. körkortsförordningen (1977:722) får ansökningen inte slutligt provas om spärrtid löper för sökanden förrän tidigast två månader före spärrtidens utgång.

Spärrtid löper t. o. m. den 29 juli 1982 och på grund härav upptar inte länsstyrelsen ansökningen till prövning.

JO Holstad beslöt att från länsstyrelsen inhämta yttrande huruvida sökanden hade påkallat omgående beslut eller om det annars fanns någon

anledning att avvisa ansökningen i stället för att helt enkelt avvakta med prövningen tills den blev tillåten.

Efter remiss yttrade länsstyrelsen.

Sökanden hade inte påkallat omedelbart beslut. Motivet till avvisningen låg sålunda uteslutande i länsstyrelsens tillämpning av den nya bestämmelsen i 11 § 4 st. körkortsförordningen. varigenom länsstyrelsen ansett att en ansökan ej kunde tas upp till prövning som inkommit så långt före den tidpunkt då ansökningen tidigast kunnat slutligt prövas.

Även om vissa skäl enligt länsstyrelsens mening kan tala för en sådan handläggning som den länsstyrelsen tillämpat, synes dock uttryckligt lagstöd därför saknas.

På grund härav har länsstyrelsen funnit anledning att ändra sin handläggning så att varje ansökan i fortsättningen tas upp till prövning, oavsett när ansökningen inkommer under spärrtiden. Länsstyrelsen avser därvid använda den rutinen vid handläggningen att sökanden omgående skriftligen underrättas om den tidpunkt då slutlig prövning lagligen tidigast kan ske och om att länsstyrelsen under tiden företar utredning i ärendet.

I beslut den 29 december 1983 uttalade JO Holstad följande.

I 11 § körkortsförordningen finns regler angående ansökningar om körkortstillstånd. I paragrafens tredje stycke finns sedan den 1 juli 1981 en föreskrift angående ansökningar som kommer in till vederbörande länsstyrelse medan en spärrtid löper för sökanden. För sådana fall föreskrivs att ansökningen inte får slutligt prövas förrän tidigast två månader före spärrtidens utgång. Denna regel gäller enligt 14 § även i ärenden om förhandsbesked. Frågan i inspektionsärendet är vad länsstyrelsen bör göra med ansökningar som kommer in kortare eller längre tid före ingången av tvåmånadersperioden. Förarbetena till gällande regler ger ingen närmare vägledning för ett svar på den frågan.

Till en början kan konstateras att föreskriftens avfattning inte hindrar någon annan handläggning än slutlig prövning före tvåmånadersperioden. Det är alltså fullt möjligt att redan före den perioden på olika sätt bereda ansökningar av förevarande slag. För min del anser jag mot den bakgrunden att man normalt inte bör avvisa ansökningarna. Ett beslut om avvisning torde i regel endast vålla sökanden extra besvär. Och normalt torde sökanden ha svårt att förstå varför hans ansökan inte kan få ligga kvar hos länsstyrelsen till dess beslut i sak kan fattas. Att länsstyrelsen genom att fatta avvisningsbeslut skulle göra några nämnvärda administrativa vinster förefaller inte troligt.

Enligt min mening bör alltså ansökningar som kommer in före tvåmånadersperioden normalt inte avvisas. När erforderlig beredning av en sådan ansökan skall inledas bör avgöras från fall till fall med hänsyn bl. a. till länsstyrelsens kännedom om berörda myndigheters handläggningstider. Å ena sidan måste beaktas att utredningen inte får företas så tidigt att den slutliga prövningen kommer att grundas på ett alltför litet eller kanske redan inaktuellt material. Å andra sidan bör man eftersträva att tillmötesgå

sökandens uttryckliga eller underförstådda önskemål om en slutlig prövning så tidigt som möjligt.

Vid en ordning som den jag här har förordat bör länsstyrelsen normalt omgående tillställa sökanden en underrättelse om när sakprövning tidigast kan komma till stånd och om att utredning kommer att inledas. Vid särskilt tidiga ansökningar kan det också finnas skäl att erinra om reglerna i 25 § körkortslagen om nedsättning av spärrtid.

De synpunkter jag här har redovisat rör renodlade ansökningar om körkortstillstånd med eller utan särskilda framställningar om förhandsbesked. Kan en ansökan anses innefatta en begäran om nedsättning av spärrtiden, får man givetvis inte låta ansökningen i den delen vila.

Jag vill tillägga att jag inte vill göra gällande att länsstyrelsen i det fall som är aktuellt i inspektionsärendet handlade felaktigt. Däremot anser jag på de skäl jag berört att det i regel är lämpligare att göra på det sätt jag här har förordat. Jag noterar därför med tillfredsställelse att länsstyrelsen numera ändrat sina rutiner beträffande ansökningar som görs under löpande spärrtid.

Frågor om förutsättningarna för att en myndighet skall få föra ett personregister som inte kräver tillstånd enligt datalagen samt för att sekretess skall gälla för ett sådant register

(Dnr 3304-1982)

JO Holstad meddelade den 18 januari 1984 följande beslut.

KLAGOMÅLEN

I ett brev som kom hit den 30 november 1982 begär Eriksson en utredning angående SJ:s registrering av uppgifter om sina anställda. Han hänvisar till uppgifter i SJ Nytt nr 22 1982 och i dagspressen om att det hos SJ skulle förekomma "svarta listor" med ofördelaktiga omdömen om anställda hos SJ. Eriksson, som själv är anställd hos SJ, misstänker att han finns upptagen på dessa listor och att detta påverkat bl. a. hans löneutveckling. Eriksson hänvisar till en händelse som inträffade år 1975 och till att han skulle ha förbigåtts vid en tjänstetillsättning år 1982.

UTREDNINGEN

Från justitiekanslerns kansli har inhämtats att Eriksson klagat dit i tjänstetillsättningsärendet, att ärendet prövats av regeringen samt att klagörendet hos justitiekanslern avslutats.

Med anledning av uppgifterna i klagoskriften om svarta listor har till

akten i ärendet förts exemplar av SJ Nytt nr 22–24 för år 1982. I artiklar där lämnas uppgifter om de s. k. svarta listorna och annan personregistrering rörande anställda vid SJ.

Mot bakgrund av dessa uppgifter har därefter en promemoria upprättats inom JO-expeditionen. Enligt promemorian bör yttrande inhämtas från SJ, centralförvaltningen. Av yttrandet bör framgå

dels hur de register som fördes fram till år 1962 numera förvaras, om de alltjämt nyttjas och i så fall till vad

dels om registreringen av uppgifter om de anställda förekommit senare – och om sådant förekommit – vilka uppgifter som registrerats, hur registreringen gjorts samt hur registren förvaras och används

dels hur inhämtandet av omdömen från chefer i samband med medaljutdelning går till.

Efter remiss har SJ yttrat sig över promemorian. Remissvaret innehåller följande.

1. De register vilka i pressen omtalats såsom "svarta listor" förvaras f. n. i SJ:s arkiv. De har inte utnyttjats så länge någon kan minnas som det funnits anledning att tillfråga i saken. Deras förekomst var okänd på juridiska enheten då de av en händelse påträffades i samband med ett reportagebesök i arkivet av en hos SJ praktiserande journaliststuderande. Fråga om utgallring av listorna eller om deras omhändertagande till förvaring i allmänt arkiv utanför SJ är på SJ:s framställning under prövning hos riksarkivet.

2. I förordningen om handläggning av ärenden rörande disciplinansvar och avskedande hos statens järnvägar (omtryckt 1975: 1065) meddelades föreskrift om registrering (14 §). Hos SJ:s disciplinnämnd skulle föras register i vilket skulle upptas disciplinpåföljd som ålagts och avskedande som beslutats samt påföljd som domstol ådömt för brott varigenom åliggande i tjänsten åsidosatts. Registret skulle föras enligt kortsystem. Anteckning skulle verkställas i registret när beslut om disciplinpåföljd eller annan påföljd eller om avskedande vunnit laga kraft. Uppgift om beslut rörande disciplinpåföljd som ålagts för annan tjänsteförseelse än onykterhet i tjänsten skulle utgå ur registret när två år förflutit från den dag då beslutet meddelats i första instans. Uppgift om annat av nämnden meddelat beslut eller om påföljd som ådömts av domstol skulle utgå ur registret när tio år förflutit från nämnda tidpunkt.

I förordning (1980: 1017) om ändring i instruktionen för SJ meddelades nya bestämmelser om disciplinnämnden. I samband därmed föreskrevs i förordning (1980: 1018) att förordningen om handläggning av disciplinärenden m. m. skulle upphöra att gälla vid utgången av år 1980. Åtskilliga av de bestämmelser som förekom i förordningen blev inte överförda till instruktionen, bland dem den här återgivna om registrering.

I beslut den 15 januari 1981 uppdrog chefen för SJ åt chefen för dåvarande juridiska avdelningen att utarbeta förslag till arbetsordning för disciplinnämnden att såsom bilaga fogas till SJ:s arbetsordning publicerad i SJF. Samtidigt föreskrevs att, i avbidan på tillkomsten av sådan arbetsordning för nämnden, texten till den upphävda förordningen skulle gälla såsom arbetsordning såvitt texten ej stod i strid med vad om nämnden stadgades i instruktionen.

Arbetet med den nya arbetsordningen för nämnden har ställts i beroende av det inom SJ pågående arbetet med en ny organisationshandbok vilken är avsedd att ersätta SJF i anslutning till den genomgripande omorganisation som SJ genomgått under de senaste två åren. Detta arbete är nu i sitt slutskede och organisationshandboken med arbetsordning för nämnden torde komma att fastställas inom kort.

Under tiden har registret förts hos nämnden – dvs. hos juridiska avdelningen, numera juridiska enheten – i överensstämmelse med vad som tidigare gällde enligt den citerade förordningen. Föreliggande utkast till arbetsordning för nämnden – förslagsvis benämnt reglemente – upptar en föreskrift om registrering vilken såtillvida avviker från den tidigare som även anteckningar om disciplinpåföljd för onykterhet i tjänsten förutses skola utgå efter två år. Fortsatt registrering motiveras av behovet att sätta nämnden i stånd att bevaka återfallssituationer såvitt det skall ske enligt stadgandet i 11 kap. 2 § lagen om offentlig anställning. Ehuru det inte uttryckligen anges i lagrummet har i förslaget tagits för givet att av domstol ådömd påföljd för brott i tjänsteutövningen har samma återfallsgrundande verkan som disciplinpåföljd. Förslaget bibehåller därför sådan påföljd vid sidan av disciplinpåföljd och avskedande såsom föremål för anteckning.

Utom för bestämning av återfallssituationer behövs registret vid prövning av ärenden om tilldelning av utmärkelser "För nit och redlighet i rikets tjänst" (NOR). Denna prövning sker med iakttagande av statens avtalsverks föreskrifter i ämnet (SAV FS 1980: 1). Förteckning över kandidater avstäms därvid mot registret. Förekommer någon kandidat i registret undersöks om förseelsen är av sådan art att det skulle te sig oförenligt med uppfattningen om nit och redlighet att tilldela vederbörande utmärkelser. De särskilda förhållandena i järnvägstjänsten har ansetts motivera att utmärkelserna inte förvägras någon endast på grund av oaktsamhetsförseelse eller annan förseelse som kan antas begången väsentligen av obetänksamhet eller oförstånd för såvitt påföljden stannat vid varning.

Registret förvaras i låst kassaskåp hos juridiska enheten.

3. Tilldelningen av utmärkelserna NOR sker efter uppnådd kvalifikationstid enligt arbetsgivarverkets nyssnämnda föreskrifter. På personalavdelningen färdigställs till varje utdelningstillfälle datalistor över alla anställda som uppnått kvalifikationstiden och ännu ej erhållit utmärkelserna. Datalistorna utsänds till vederbörande avdelnings- och enhetschefer samt regionala chefer för utlåtande. De återsänds till huvudkontoret med anteckning, i förekommande fall, om invändning och grunden härför. Ytterligare upplysningar och förtydliganden i anslutning till framförda invändningar inhämtas ibland muntligen. Grundas invändning på annat än förseelse som antecknats i disciplinnämndens register sker bedömningen med oförmedlad tillämpning av den i arbetsgivarverkets föreskrifter uttalade grundsatsen att "den som i stort sett skött sig oklanderligt som anställd hos staten skall anses ha uppfyllt kravet på nit och redlighet". Listorna förstörs efter det beslut meddelats och inga uppgifter – motsvarande dem som förekom i de s. k. svarta listorna – bevaras. Den som blivit förbigången uppförs automatiskt på kandidatförteckningen till nästa utdelningstillfälle utan anteckning om att han blivit förbigången vid tidigare tillfälle.

Eriksson har yttrat sig över SJ:s svar.

Jag har även företagit en inspektion vid SJ:s centralförvaltning och haft ett samtal med SJ:s chefsjurist Clas Nordström. Vid inspektionen gick jag

igenom de s. k. svarta listor som härrörde från åren 1937–1970. Vid samtalet med Nordström berördes i huvudsak endast det register som förs numera. Nordström överlämnade vid samtalet bl. a. en kopia av det beslut varigenom generaldirektören föreskrev att bestämmelserna i den upphävda förordningen om handläggning av disciplinärenden skulle fortsätta att gälla såsom arbetsordning för disciplinnämnden. Generaldirektörens beslut fogas som bilaga till mitt beslut. (Bilagan utelämnas här.)

Från SJ har också företetts det svar man fått från riksarkivet på den framställning som gjorts angående de s. k. svarta listorna från åren 1937–1970. Enligt svaret motsätter sig riksarkivet en utgallring av uppgifterna. Man är dock villig att ta emot handlingarna för förvaring. Enligt uppgift från SJ kommer SJ sannolikt att överlämna handlingarna till riksarkivet.

Under utredningens gång har slutligen SJ meddelat att en författning angående registrets förande har publicerats i SJ:s författningssamling. Författningen fogas som bilaga till detta beslut. (Bilagan utelämnas här.)

BEDÖMNING

Vad först gäller Erikssons klagomål angående hans egna förhållanden kan det konstateras att JO enligt sin instruktion i regel inte tar upp till utredning förhållanden som ligger mer än två år tillbaka i tiden. Mot den bakgrunden har jag inte funnit anledning att gå in på den händelse år 1975 som Eriksson tagit upp eller på frågor rörande hans löneutveckling. Tjänstetillsättningen år 1982 har prövats besvärsvägen och jag har därför inte heller funnit anledning att gå in på den saken.

När det gäller registreringen av uppgifter om anställda vid SJ ger utredningen vid handen att det under åren 1937–1970 årligen till SJ:s centralförvaltning från de olika distrikten kom in listor med uppgifter om anställda som trots tillräckligt lång anställningstid inte ansågs förtjänta av att få medalj för nit och redlighet i rikets tjänst. I listorna angavs bl. a. vilka anmärkningar som riktades mot den anställde. Förutom dessa listor finns en sammanställning, upprättad i bokstavsordning, över de personer som under åren 1937–1952 inte ansågs förtjänta av medalj.

Listorna för åren 1937–1970 kan inte betecknas som register. Närmast får de betraktas som en del av beslutsunderlaget i medaljutdelningsärendena. Sammanställningen som avser åren 1937–1952 måste däremot anses utgöra ett personregister. Mot bakgrund av den tid som förflutit sedan sammanställningen upprättades och detta beslutsunderlag inhämtades ser jag inte någon anledning att gå in på de rättsliga aspekterna på dessa åtgärder från SJ:s sida. Dessa handlingar torde också numera sakna praktisk betydelse för SJ, eftersom de personer som förekommer i listorna torde ha avlidit eller i vart fall för länge sedan gått i pension. SJ:s hantering under senare tid av dessa handlingar ger inte heller anledning till något ingripande från min sida.

Utredningen visar emellertid också att det även numera förs ett register över vissa anställda hos SJ. Registret förs som ett kortregister, i vilket korten ordnats i personnummerrföljd. I registret tar man in uppgifter om bl. a. tjänsteförseelser och brott genom vilka åligganden i tjänsten åsidosatts.

Otvivelaktigt utgör det nu nämnda registret ett personregister. Men eftersom det förs som ett kortregister är det inte ett sådant register som avses i datalagen (1973: 289). Det krävs alltså inte något tillstånd enligt den lagen för att få föra det. Men det kan ändå finnas anledning att något gå in på under vilka förutsättningar det kan eller bör tillåtas att sådana register förs.

Personregister av det nu berörda slaget är inte någon ny företeelse. Den slutsatsen kan man dra redan av att det i 1937 års sekretesslag fanns en bestämmelse, 11 §, som tog sikte på bl. a. detta slags register. Motiven till den bestämmelsen och i viss mån bakgrunden till att register av detta slag förs berörs i ett tidigare JO-beslut (JO 1945 s. 136 ff). Kortfattat kan bakgrunden beskrivas så att dessa register och sekretesskyddet för uppgifterna där tillskapats för att uppgifter av detta slag inte skulle finnas tillgängliga för envar i de anställdas personakter, som inte har något sekretesskydd för uppgifter av detta slag.

När det gäller frågan om SJ:s register i dag är nödvändigt för myndighetens verksamhet menar SJ att det behövs för att man på ett riktigt och konsekvent sätt skall kunna bevaka återfallssituationer. Här får jag konstatera att jag inte har underlag för att inta någon annan ståndpunkt.

Närmast före den 1 januari 1981 hade SJ uttryckligt stöd i en av regeringens meddelad författning, förordningen (1965: 844) om handläggningen av ärenden rörande disciplinansvar och avskedande hos statens järnvägar, för att föra ett register av detta slag. Fr. o. m. nämnda datum saknas det emellertid uttryckligt stöd i något SJ överordnat organs föreskrifter för att föra registret. Man kan därför fråga sig om det krävs ett sådant stöd för att registret skall få föras.

Här kan till en början konstateras att gällande rätt inte uppställer något generellt krav på stöd i författning för att en myndighet skall få föra ett personregister. Jag kan här hänvisa till bl. a. vad som anförts i tilläggsdirektiv (dir 1980: 14) till datalagstiftningskommittén (Ju 1976: 05) i samband med att det uppdrogs åt den kommittén att utreda frågan om en generell personregisterlagstiftning.

Det sagda hindrar givetvis inte att mycket talar för att register av det nu aktuella slaget bör få föras endast om det har någon form av författningsstöd, antingen i lag eller i förordning eller åtminstone i författning som är meddelad av den registerförande myndigheten. Ett skäl till detta krav på författningsstöd är att man därigenom får en viss garanti för att registerfrågan övervägs på en godtagbar nivå. Vidare blir det genom ett sådant krav möjligt för envar att i de officiella författningssamlingarna ta reda på vilka

register av denna typ som förs. Ytterligare ett skäl för kravet på författningsstöd är innehållet i gällande regler om sekretess för sådana personregister. Dessa regler återfinns sedan den 1 januari 1981 i 7 kap. 18 § sekretesslagen. Det förutsätts där för sekretess att registret förs "författningsenligt". Och självfallet bör register av detta slag inte föras utan sekretesskydd för uppgifterna.

När det gäller det aktuella registret framgår av det föregående att det före den 1 januari 1981 hade stöd i en regeringsförfattning. Denna upphörde därefter att gälla utan att i berörda hänseenden ersättas av andra regler i lag eller regeringsförfattning. Det är tveksamt i vad mån registret därefter haft något författningsstöd. Svaret på den frågan avgör i vad mån registret efter den 1 januari 1981 haft något sekretesskydd.

Om SJ hade utfärdat föreskrifter om registrets förande och tagit in dessa i SJ:s författningssamling skulle det knappast kunna påstås annat än att sekretess gällt för registret. SJ gjorde dock inte på det sättet. I stället föreskrev generaldirektören i ett beslut som meddelades den 15 januari 1981 att bestämmelserna i den upphävda förordningen alltjämt skulle gälla. Någon publicering av detta beslut i SJ:s författningssamling skedde inte förrän under handläggningen av detta klagörende.

Av 16 och 18 §§ förordningen (1965:843) med instruktion för statens järnvägar framgår att generaldirektören har vissa normgivningsbefogenheter. Det är emellertid tveksamt om generaldirektörens beslut den 15 januari 1981 kunde anses ge registret erforderligt författningsstöd och därmed sekretesskydd. Den saken anser jag det emellertid inte nödvändigt att här ta ställning till, eftersom den bristen numera kan anses reparerad genom det beslut som träffades i september 1983 och publiceringen av det.

Givetvis är den ovisshet som rått i sekretessfrågan och den underlåtna publiceringen av 1981 års beslut högst otillfredsställande. Men såvitt framkommit har den bristfälliga handläggningen inom SJ inte lett till skada för någon enskild. Riskerna för detta har nu också undanröjts. Mot bakgrund av detta anser jag det inte påkallat att vidta några ytterligare åtgärder.

Med dessa besked avslutas klagörendet.

Skyldigheten att ompröva beslut om återbetalningsskyldighet i fråga om bostadsbidrag

(Dnr 480-1983)

JO Holstad meddelade den 10 februari 1984 följande beslut.

BAKGRUND

Fastighetsnämnden i Malmö kommun beslöt i oktober 1979 om återbetalningsskyldighet för G. och en annan person med 8 829 kr. Motiveringen

var att de skulle ha obehörigen uppburit bostadsbidrag till det beloppet och skäligen bort inse att bidragen uppburits obehörigen. Kommunen tillgodgjorde sig beloppet genom kvittning mot senare bidrag.

Senare åtalades G. vid Malmö tingsrätt för bedrägeri. Enligt åtalet hade hon genom vilseledande förmått Malmö kommuns fastighetskontor att för en vis tid utbetala bostadsbidrag som hon inte var berättigad till. Vilseledandet skulle ha bestått i att hon i en ansökan om bostadsbidrag sanningslöst uppgett dels att hon var ensamstående, dels endast sitt eget namn som kontraktssinnehavare, trots att hon sammanbott med en viss man och båda varit kontraktssinnehavare. Malmö tingsrätt ogillade genom en dom den 18 oktober 1982 åtalet. Det var enligt domen med hänsyn till vittnesutsagor m. m. inte styrkt att G. och mannen varit sammanboende, när hon ansökte om bostadsbidragen. Inte heller i övrigt var det utrett att hon erhållit bidragen till följd av vilseledande uppgifter.

Advokaten Hans-Olof Krokståde, som hade varit offentlig försvarare åt G. bad i brev den 15 november 1982 till fastighetskontoret att kommunen skulle "omreglera" sina krav på G. Han åberopade att G. i och med den frikännande domen inte var återbetalningsskyldig för bostadsbidrag. Hans framställning ledde inte till någon åtgärd av det begärda slaget.

KLAGOMÅL

I ett brev hit har Krokståde anfört följande.

Malmö kommun har genom kvittning och eljest erhållit återbetalning av åtskilliga belopp avseende enligt uppgift obehörigen uppburna bidrag. Beslutet härom överklagades vilket beslut av skilda skäl inte inkom i laga tid. Rättshjälp söktes vilken ansökan i ärende A 11525/79: I vid Rättshjälpnämnden i Malmö blev anslagen. Länsbostadsnämnden konstaterade att talan inte förts i rätt tid. Ansökan om omprövning har inte lett till resultat. Åtal för s. k. bostadsbidragsbedrägeri följde. Malmö tingsrätt, avdelning 4: 5, mål B 1194/82, friade i dom DB 203 G. från ansvar under ogillande av åtalet. Begäran om omreglering skedde på denna grund. Malmö kommun tillskrevs ånyo och så småningom ankom svar. Samtliga relevanta handlingar bilägges i kopia.

Under åberopande av vad ovan säges anhåller jag om att Justitieombudsmannen måtte pröva huruvida någon väg till rättelse kunde finnas så att G. fick åter det hon i sak felaktigt blivit tvingad att betala. Samtidigt vill jag ha prövat huruvida någon felaktighet begåtts när en omprövning inte kunnat ske.

Därest ytterligare material i saken är erforderligt, såsom förundersökningsprotokoll eller andra handlingar, är jag beredd att tillhandagå med dessa.

UTREDNING

Efter remiss har fastighetsnämnden yttrat sig över klagomålen. Yttrandet innehåller bl. a. följande.

Som framgår av remisshandlingarna avsåg beslutet om återbetalningsskyldighet dels statligt bidrag om 1 974 kr., dels statskommunalt bidrag om 4 104 kr., dels extra kommunalt bidrag om 2 751 kr. Författningens lämnades besvärshänvisning för förvaltningsbesvär i anslutning till det aktuella beslutet. — — —

Beslutet om återbetalningsskyldighet — — — vann — — — laga kraft.

Klaganden har i skrivelser dels 1980-08-12 dels 1980-12-14 begärt omprövning av beslutet om återbetalningsskyldighet. Begäran har vid båda tillfällena avvisats.

Frågan om möjlighet för beslutsmyndighet att ändra fattat beslut har tämligen utförligt diskuterats i olika statliga utredningar, främst i förvaltningsrättsutredningens delbetänkande SOU 1981:46. Utöver den ur 19 § förvaltningslagen härledda möjligheten att rätta beslut, som till följd av skrivfel, räknefel eller annat sådant uppenbart förbiseende innehåller uppenbar oriktighet, synes rättsläget oklart. I synnerhet när det rör beslut, som vunnit laga kraft, torde av rättssäkerhetsskäl stor försiktighet få iakttas. Det synes emellertid rimligt, att beslutsmyndighet i vissa situationer får ompröva beslut, åtminstone om det sker för att tillgodose ett berättigat intresse i en ren partsituation. För ändring av beslutet får väl då uppställas bl. a. det kravet att saken är uppenbar. I övrigt anvisar rättsordningen den som är missnöjd att ansöka om resning eller för vissa fall återställande av försutten tid. Varken ur gällande lagstiftning eller rättspraxis torde kunna härledas någon skyldighet för beslutsmyndigheten att på ansökan uppta beslutet till omprövning.

Klaganden hade i skrivelsen 1982-12-14 för begäran om omprövning åberopat den friande domen i bedrägerimålet. Utgången i ett sådant mål torde emellertid inte utan vidare kunna tas till intäkt för att sådana nya omständigheter tillkommit, som uppenbarligen bort leda till en annan bedömning i fråga om återbetalningsskyldighet. Rekvisiten för bedrägeri går ju längre än rekvisiten för återbetalningsskyldighet. (Jfr bostadsstyrelsens författningssamling BOFS 1982:69.) I det stora flertalet fall, där återbetalningsskyldighet fastslås, blir det överhuvudtaget ej aktuellt att ta upp fråga om åtal.

I förevarande fall framgår av domskälen att åtalet ogillats på grund av att rätten — mot uppgifter lämnade av den tilltalade och på hennes begäran hörda vittnen — inte funnit styrkt, att hon varit sammanboende vid tidpunkten för ansökan om bidrag. I målet har inte hörts någon företrädare för kommunen.

Fastighetsnämnden kan inte finna, att domskälen innehåller någon sådan ny omständighet, som visar att kommunens — med utgångspunkt i gällande förordningar och tillämpningsföreskrifter — gjorda bedömning lett till uppenbart felaktigt beslut i återbetalningsärendet.

Krokstade har beretts tillfälle att yttra sig över remissvaret.

BEDÖMNING

I oktober 1979 beslöt fastighetsnämnden om återbetalningsskyldighet för G. med 8 829 kronor avseende felaktigt uppburna bostadsbidrag. Beslutet vann laga kraft. Därefter reglerade nämnden kravet genom kvittning. Senare väckte vederbörande åklagare åtal mot G. för bedrägeri. Åklagaren gjorde gällande att hon genom vilseledande förmått fastighetskontoret att betala ut det angivna bidragsbeloppet. Genom dom i oktober 1982 ogillades åtalet. Efter den friande domen begärde G. att nämnden skulle "omreglera kravet". Nämnden förklarade att någon ändring inte kunde ske.

Klaganden vill att JO prövar om nämnden gjort fel när man inte gjort någon omprövning. Nämnden framhåller för sin del att det varken ur gällande lagstiftning eller rättspraxis kan härledas någon skyldighet för beslutsmyndigheten att på ansökan ta upp beslutet till omprövning. Men nämnden är också inne på att beslutsmyndigheten i vissa situationer får ompröva beslut. Man menar tydligen beträffande dessa fall att en ändring förutsätter att saken är uppenbar. Man gör också gällande att det aktuella beslutet om återbetalningsskyldighet inte är uppenbart felaktigt.

För min del delar jag inte nämndens uppfattning om rättsläget när det föreligger en ansökan om omprövning av ett beslut om återbetalningsskyldighet. Enligt min mening är beslutsmyndigheten i princip skyldig att förutsättningslöst pröva sådana ansökningar. Och om beslutet går sökanden emot skall det förses med besvärshänvisning. Beträffande skälen för min ståndpunkt nöjer jag mig här med att hänvisa till vad förvaltningsrättsutredningen skriver i betänkandet SOU 1983: 73 Ny förvaltningslag om ändring och omprövning av beslut (se bet. s. 143 ff). Jag vill endast tillägga att den ståndpunkt jag här intar är väl förenlig med den redan etablerade principen att en sökande som i ett bostadsbidragsärende fått ett avslagsbeslut är berättigad att söka på nytt och då få en ny förutsättningslös prövning.

Med hänvisning till det sagda förutsätter jag att fastighetsnämnden nu på nytt överväger G:s framställning.

Enligt gällande principer för JO:s klagomålsprövning brukar JO inte föregripa de ordinarie instansernas prövning av frågor som väckts där. Mot den bakgrunden ser jag ingen anledning att redovisa någon egen mening i fråga om G:s krav är berättigat eller inte.

Olämpligt skrivsätt i en dom av en länsrätt

(Dnr 1786-1983)

I ett brev som kom in till JO den 17 juni 1983 klagade U. H. på bl. a. utformningen av domskälen i två domar i taxeringsmål. U. H. var själv part i det ena målet och hans hustru C. H. i det andra. Envar av domarna

innehöll kritiska omdömen om respektive part. Efter remiss avgavs yttranden över klagomålen av länsrätten och den domare som avfattat domarna, en kammarrättsfiskal.

I beslut den 8 mars 1984 uttalade JO Holstad bl. a. följande.

Inledningsvis vill jag nämna att vissa begränsningar gäller i fråga om JO:s tillsyn över den dömande verksamheten. Sedan lång tid tillbaka brukar sålunda JO av både principiella och praktiska skäl vara återhållsam med uttalanden om bedömningar i domstolsavgöranden. Av samma skäl brukar JO iaktta återhållsamhet när det gäller att kommentera utformningen av skälen i sådana avgöranden. I detta ärende har jag ändå funnit det motiverat att något närmare granska utformningen av vissa avsnitt i ett par domar.

Grundläggande regler om vad en dom som meddelas av en förvaltningsdomstol skall innehålla finns i 30 och 31 §§ förvaltningsprocesslagen (1971: 291). I 30 § andra stycket sägs sålunda att av beslutet skall framgå de skäl som bestämt utgången. I 31 § första stycket anges bl. a. att beslut som kan överklagas skall förses med besvärshänvisning. Ytterligare regler i ämnet men av mer detaljbetonad karaktär finns i förordningen (1979: 575) om protokollföring m. m. vid de allmänna förvaltningsdomstolarna. I sina huvuddrag överensstämmer de nu nämnda reglerna med motsvarande förektrifer angående de allmänna domstolarnas avgöranden (se bl. a. 17 kap. 7 § och 30 kap. 5 § rättegångsbalken).

Beträffande frågan hur de skäl som bestämt utgången skall utformas finns inga närmare regler vare sig i lag eller annan författning. Det är alltså inom vida ramar överlämnat till den eller dem som svarar för domen att utforma dessa skäl. I själva verket är en sådan ordning ofrånkomlig med tanke på de mångskiftande förhållanden som domstolarna har att behandla. Att domaren har en betydande frihet när han avfattar domskälen har givetvis också sitt värde från principiella utgångspunkter. Men självfallet innebär inte frånvaron av närmare regler en obegränsad frihet för domaren.

Å ena sidan gäller vissa minimikrav på vad domskälen skall innehålla. Sålunda måste normalt krävas att de ger upplysning om vad som är utrett i målet och vilka rättsregler som man funnit tillämpliga. Och bland domskälen skall naturligtvis också i erforderlig utsträckning redovisas rättens värderingar, överväganden och slutledningar.

Å andra sidan är det tydligt att vissa begränsningar måste anses gälla beträffande vad som får skrivas i en dom. Först och främst torde gälla att omständigheter som inte haft någon betydelse för utgången inte har någon plats bland domskälen. Detta innebär bl. a. att domaren inte får i domen redovisa sitt eventuella missnöje med någon som varit part i målet.

Den nu berörda begränsningen till vad som behövs för att motivera utgången har naturligtvis betydelse också för frågan i vilken utsträckning

negativa omdömen om parterna får förekomma. Visserligen är det i många fall nödvändigt för att motivera utgången i ett mål att uttala sådana omdömen. Men det är givetvis inte tillåtet om det inte behövs för motiveringen. Och det ligger i sakens natur att domaren vid bedömningen av vad som är nödvändigt måste visa återhållsamhet. Att han gör det är av stor betydelse för allmänhetens förtroende för domstolarna.

Klagomålen avser avfattningen av två domar i skattemål, en angående U. H:s taxering för år 1982 och en angående eftertaxering och skattetillägg för C. H.

Vad först gäller domen angående U. H. har jag under utredningen av klagörendet särskilt fäst uppmärksamheten på följande avsnitt.

H. har juridisk skolning och har varit anställd som tjänsteman vid denna länsrätt. När han uppträder som part i länsrätten förutsättes det i och för sig icke att han skall äga djupare kunskaper i skatterätt. Det måste emellertid kunna fordras av honom att han ifråga om faktiska omständigheter lämnar riktiga uppgifter. Länsrätten finner det anmärkningsvärt att H. på sätt som nu skett lämnat uppgifter som uppenbart är felaktiga och förtigigt omständighet som är av avgörande betydelse för en riktig bedömning av målet. Det måste med hänsyn härtill dragas slutsatsen att H. avsiktligt sökt vilsledda länsrätten till en för honom fördelaktig bedömning.

Domaren har i sitt yttrande förklarat att avsnittet i domen utgör en "markerad missnöjesyttring" över U. H.:s sätt att lämna uppgifter i sitt mål. Avsikten har varit att U. H. skulle få veta att "länsrätten ogillat vad som förevarit".

Som framgår av vad jag har anfört i det föregående har omständigheter som inte haft någon betydelse för utgången i målet ingen plats bland domskälen. Innehållet i det angivna stycket hade uppenbarligen ingen sådan betydelse. Det är också tydligt att uttalandena är nedsättande för U. H. Jag anser alltså att stycket inte bort förekomma i domen.

Även i domen angående C. H. har jag under utredningen pekat på ett särskilt avsnitt. Det avsnittet har följande lydelse.

Ett betydande mått av okunnighet uppenbarar sig dessutom genom vad som anförts i detta mål bl. a. om grund för skattetillägg och "den totala skatten". Länsrätten ifrågasätter därför icke vad C. H. anfört om makarnas bristfälliga kunskaper. Okunnighet till trots är i grunden emellertid fråga om en helt enkel och okomplicerad skattefråga. Blott vad gäller frågan om rätt till avdrag för gäldräntor som betalats i makens ställe kan det synas berättigat att åberopa okunnighet. Frågan härom har prövats av regeringsrätten i mål RÅ 1980: 1: 69. För övrigt är, vad gäller avdrag för gjorda amorteringar, saken bara allt för uppenbar för att okunnighet skall kunna åberopas eller misstag skall kunna antagas vara vid handen. Möjligheten av att sätta tilltro till C. H:s uppgifter rubbas dessutom ytterligare av att hon angivit ifrågavarande räntekostnader under året till 6000 kr oaktat den totala kreditkostnaden för period omspannande även påföljande år enligt ingivet köpeavtal är 4 781 kr och av att hon under den utredning

taxeringsintendenten företagit uppenbarligen endast med svårighet kunnat förmås lämna uppgifter om ifrågavarande avdrag. Eftersom C. H. åberopat maken som rådgivare måste det dessutom oundvikligen vägas in att denne i mål om sin taxering av länsrätten bedömts ha avsiktligt lämnat vilseledande uppgifter.

Här har domaren förklarat att det berörda avsnittet har en utredande betydelse. Han menar att det var oundvikligt att som ett led i bedömningen beröra personliga förhållanden.

När det gäller detta avsnitt utgår jag från att han menar att det i sin helhet var av betydelse för att motivera utgången i målet. Mot den bakgrunden har jag inte funnit tillräcklig anledning att uttala mig om avfattningen.

— — —

Med den kritik som jag uttalat i det föregående avslutar jag ärendet.

Fråga om förbud mot filmupptagning vid ett offentligt sammanträde i ett ärende enligt miljöskyddslagen

(Dnr 755-1983)

Efter en anmälan från Sveriges Television AB (SVT) meddelade JO Holstad den 13 juni 1984 följande beslut.

ANMÄLAN

SVT har begärt JO:s prövning av en fråga som man beskriver på följande sätt.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län informerade i dagspressen under rubriken Kungörelse om att ett offentligt sammanträde enligt miljöskyddslagen skulle hållas den 10 februari 1983 beträffande handelsbolaget Lyröns Fiskodlings ansökningar om tillstånd till fisk- och musselodlingar i Lyresund.

SVT:s västra distrikt i Göteborg avsåg att dels göra en nyhetsbevakning för Väst-Nyatts räkning av mötet dels skulle Studio G i Göteborg göra ett inslag för ett reportage till sin sändning i mars 1983. För detta ändamål hade SVT i Göteborg i lokalen uppriggat tre lampor för att möjliggöra inspelning från sammanträdet. SVT i Göteborg representerades vid sammanträdet av två inspelningsteam. Dessutom fanns på platsen representanter för andra massmedia.

Ordföranden, förste länsassessorn Karl-Otto Lindberg, på länsstyrelsens planeringsavdelning, meddelade ansvariga representanter för SVT innan sammanträdet började att de ej ägde rätt att filma under själva förhandlingen av "ordningsskäl". Mötet var dessutom enligt Lindberg att likna vid en domstolsförhandling. Någon filminspelning kunde således ej

genomföras. Däremot tilläts övriga massmediarepresentanter att ta stillbilder under sammanträdet, vilket framgår av bifogade tidningsartikel.

För denna typ av sammankomst torde lagen (1956:618) om allmänna sammankomster vara tillämplig. Enligt nämnda lag skall anordnaren av allmän sammankomst svara för att god ordning råder vid sammankomsten. Några bestämmelser om att fotografering ej skulle vara tillåten föreligger ej. I svensk lagstiftning finns ej mer än för vissa specifika undantag bestämmelser om fotograferingsförbud t. ex. avseende militära anläggningar samt i rättssalar. Dessutom kan på privaträttslig grund föreligga inskränkningar i rätten att fotografera på viss plats. Något fotograferingsförbud föreligger ej på allmän plats. Lokalen för sammanträdet anses vara allmän plats under den tid som det offentliga sammanträdet pågår. Ej heller torde någon annan inskränkning föreligga för denna typ av offentlig sammankomst enär syftet med offentlighetsprincipen är att allmänheten skall ha möjlighet att ta del av den information som lämnas. Ett sådant sätt är att via televisionen ta del av för kommuninnevånarna väsentlig information. Informationsutredningen diskuterade i sitt betänkande "vidgad samhällsinformation" SOU 1969:48 ingående mål och medel för myndigheternas samhällsinformation. I sitt betänkande framhöll utredningen att samhällets myndigheter och organ enligt gällande tryckfrihetsförordning skall låta representanter för massmedia i deras egenskap av företrädare för samhällsmedborgarna ta del av allt ej sekretessbelagt material de önskar och få den hjälp de behöver för att kunna ge en korrekt bild av ifrågavarande ärende. Utredningen ansåg inte detta utgöra enbart en service åt enskilda nyhetsorgan utan ytterst som ett sätt att tillgodose medborgarnas rätt till insyn i den offentliga förvaltningens verksamhet.

SVT har å sin sida att medverka till informationsfriheten genom att insamla och sprida information. SVT har enligt avtalet med staten således informationsplikt. Där stadgas bl. a. skyldigheter beträffande programutbud, samt att SVT skall meddela nyheter samt kommentera eller på annat sätt belysa händelser och skeenden och därvid ge den allsidiga information som medborgarna behöver för att vara orienterade och ta ställning i samhälls- och kulturfrågor. Programmen skall stimulera till debatt kring viktiga samhälls- och kulturfrågor samt spegla verksamhet bl. a. inom myndigheter som har inflytande på beslut som rör medborgarna. I regionala sändningar skall bolaget särskilt inrikta sig på regional information.

Det är självklart att mediets karaktär innebär att SVT måste utnyttja de upptagningsmetoder som är en förutsättning för verksamheten.

Vad SVT främst önskar få prövat är följande:

Är det förenligt med informationsfriheten och offentlighetsprincipen att televisionen hindras eller utstängs från att bevaka denna typ av samhälleliga aktiviteter genom hänvisning enbart till att de upptagningsmetoder som är en förutsättning för bevakning i sig innebär störande av ordning? Bör myndighet vidtaga särskilda åtgärder för att informationsfriheten skall kunna tillvaratas enligt grundlagen?

UTREDNING

Efter remiss har länsstyrelsen genom Lindberg yttrat sig i ärendet. Inledningsvis hänvisar Lindberg till olika handlingar angående det aktuella sammanträdet. Därefter anför han följande.

Till skillnad från vad som normalt sker i ärenden rörande musselodling och fiskodling hade länsstyrelsen i förevarande fall funnit anledning att föranstalta om sammanträde som ett led i beredningen av ärendena (17 § jämförd med 14 § 3, miljöskyddslagen). Skälet härtill var främst att tillståndsfrågorna framstod som mycket kontroversiella. Skilda meningar om lämpligheten av att odlingarna kom till stånd hade framförts i ett stort antal skrivelser till länsstyrelsen från såväl bofasta som fritidsboende i området.

Sammanträdet ägde rum i Lyröns f. d. skola. När sammanträdet skulle börja hade ett 60-tal människor infunnit sig. Skolsalen som mäter i storlek ca 10×8 meter var fullsatt. Utöver journalister och företrädare för lokalradion fanns uppskattningsvis ett tiotal personer från SVT. Kraftiga strålkastare hade monterats i tre av salens hörn. Filmkameror på stativ hade anbringats för att filma dem som kom att yttra sig vid sammanträdet. TV-funktionärer uppehöll sig utmed salens sidor utrustade med mikrofoner på långa stänger. Med hjälp av dessa avsåg man att fånga upp inlägg från enskilda personer oavsett var dessa befann sig i salen.

Jag bedömde att en TV-inspelning av sammanträdet under nu angivna förhållanden skulle bli alltför dominant och störande. Jag tog därför kontakt med den person som avsåg att leda TV-inspelningen och meddelade henne att jag icke tillät någon filmning under själva sammanträdet. Där emot erbjöd jag mig att omedelbart innan förhandlingarna började och när alla "satt på plats" lämna SVT tillfälle för filmning och intervjuer. Jag meddelade henne vidare att ett avbrott om 10 minuter kom att göras i sammanträdet omkring klockan 15 varvid ytterligare tillfälle gavs för inspelning och intervjuer samt att länsstyrelsens representanter även efter sammanträdet slut stod till TV-reportrarnas förfogande för frågor m. m.

Sammanträdet, som med ovannämnt avbrott pågick till klockan 16.30, genomfördes planenligt och under god ordning. TV-funktionärerna utnyttjade de tillfällen som enligt ovan erbjöds till inspelningar och intervjuer. Jag har sedermera varit i tillfälle att se TV-sändningen från sammanträdet dels i Väst-Nytt, dels i programmet studie G. Enligt min bedömning speglade båda dessa program på ett utmärkt sätt de frågor som aktualiserades i ärendena. Ingen kan rimligen ha upplevt det som en allvarlig brist att inlägg av enskilda sakägare under själva sammanträdet inte kunde sändas i TV.

Med hänsyn till att sakägarkretsen i dessa ärenden är vid och därför svår att säkert avgränsa får sammanträden av detta slag karaktären av allmänna sammanträden. Syftet med sammanträdena är emellertid att göra det lättare för *enskilda sakägare* att lägga fram sina synpunkter i miljöskyddsärendet (se prop. 1969: 28 s. 272). Jag är inte övertygad om att detta syfte hade tillgodosetts på ett nöjaktigt sätt om jag i detta fall hade tillåtit en TV-upptagning av sammanträdet. Genom de möjligheter som enligt ovan dock gavs till inspelning och intervjuer anser jag däremot att en rimlig avvägning skedde mellan utredningsintresset och informationsintresset genom massmedia.

SVT har i en särskild skrivelse kommenterat länsstyrelsens yttrande. I skrivelsen anføres bl. a. detta.

Televisionen har unika möjligheter att utforma sådan information. Det tillkommer SVT ensamt att bära ansvaret för informationens utformning.

Som anförts i SVT:s skrivelse 1983-03-01 torde detta ärende ha principiell betydelse utöver det konkreta fall som är föremål för SVT:s framställning.

Det konkreta fallet är emellertid ett lämpligt exempel på de svårigheter som kan uppkomma vid avvägningen av olika intressen.

I yttrandet 1983-04-18 har assessor Lindberg anført skäl för sitt beslut att icke tillåta tv-inspelning under själva sammanträdet. Detta skäl grundas enligt yttrandet på att sammanträdet skulle kunna störas.

Enligt SVT:s mening torde detta skäl snarare bero på viss ovana vid samverkan med televisionen i fall som detta. SVT är av den uppfattningen att upptagningen under sammanträdet skulle kunna ha arrangerats i samråd med SVT-personalen på ett sådant sätt att sammanträdet icke hade behövt störas i större utsträckning än som kan motiveras av den yttrande- och informationsfrihet som SVT har att tillvarata.

Det torde nämligen icke vara uteslutet att televisionens upptagningar vid olika tillfällen kan komma att i någon utsträckning påverka förhållandena vid offentliga sammanträden. Detta torde emellertid vara ofrånkomligt om informationsfriheten skall kunna upprätthållas. Det handlar således, som assessor Lindberg också påpekar i sitt yttrande, om en rimlig avvägning mellan olika intressen.

I yttrandet har assessor Lindberg gjort sin bedömning av på vilket sätt mötet speglades i de båda följande programmen. Som nämnts ovan tillkommer det SVT ensamt att avgöra på vilket sätt informationen skall utformas för att på bästa sätt med hänsyn till televisionens förutsättningar kunna tillföras allmänheten. Assessor Lindbergs personliga bedömning av slutresultatet i form av tv-program torde således knappast vara relevant för ärendet.

I yttrandet anför assessor Lindberg vidare att syftet med sammanträden av detta slag är att göra det lättare för enskilda sakägare att framlägga sina synpunkter. Detta kan emellertid enligt SVT:s mening icke innebära att offentlighetsprincipen såvitt avser tv-inspelning under sammanträdet kan sättas ur spel om inspelningen kan arrangeras på lämpligt sätt.

Den i yttrandet framförda uppfattningen att syftet med sammanträdet möjligen inte hade kunnat tillgodoses på ett nöjaktigt sätt är rent hypotetisk.

SVT vidhåller den i skrivelsen 1983-03-01 framförda uppfattningen att informationsfriheten och mediets karaktär innebär att SVT måste kunna utnyttja de upptagningsmetoder, som är en förutsättning för verksamheten, även om detta kan medföra att viss olägenhet kan uppstå för sammanträdesdeltagare vid offentliga möten.

Det torde enligt SVT:s uppfattning vara rimligt att arrangörer av offentliga sammankomster, som kan antas ha ett allmänt informationsintresse, vidtar sådana åtgärder att även televisionen bereds tillfälle att utöva sin verksamhet.

Genom förutseende vid lokalval kan t.ex. olägenheter för sammanträdesdeltagarna till stor del undvikas.

SVT är för sin del alltid berett att medverka vid planering av upptagning för att undvika onödigt olägenhet.

BEDÖMNING

Ärendet här gäller i första hand frågan om en länsstyrelse vid sammanträden av det slag det här gäller har rätt att förbjuda företrädare för massmedierna att göra filmupptagningar vid sammanträdet. Det rörde sig om ett sammanträde enligt 14 § miljöskyddslagen. Länsstyrelsen hade beslutat att sammanträdet skulle vara offentligt. Ett grundläggande syfte med att hålla sammanträde enligt bestämmelsen är att göra det lättare för enskilda sakägare att lägga fram sina synpunkter.

Varken i miljöskyddslagen eller i lagens förarbeten finns det några anvisningar angående förfarandet vid sammanträden enligt 14 §. Man får alltså inte där någon närmare vägledning för att besvara frågan om länsstyrelsen har möjlighet att förbjuda filmupptagningar vid sådana sammanträden.

Allmänna regler om förfarandet hos förvaltningsmyndigheterna finns i förvaltningslagen. Men varken där eller i någon annan författning finns det några regler av allmän räckvidd som gäller förfarandefrågor av den typ det här är fråga om. För svar på den uppställda frågan är man därför hänvisad till allmänna överväganden mot bakgrund av författningsföreskrifter för speciella områden.

När det gäller de allmänna domstolarna finns det i rättegångsbalken detaljerade regler om förfarandet vid sammanträden. Av särskilt intresse är i detta sammanhang föreskrifterna i 5 kap. 9 §. Det föreskrivs där att det ankommer på rättens ordförande att upprätthålla ordningen vid rättens sammanträden och att meddela de föreskrifter som behövs. Vidare föreskrivs i paragrafen att rätten får förbjuda att någon annan än rätten tar upp förhör på fonetisk väg om det kan antas att upptagningen så besvärar den som hörs att det blir till men för utredningen. Dessutom finns i paragrafen bl. a. ett uttryckligt förbud mot fotografering. Enligt 16 § förvaltningsprocesslagen gäller de nu angivna reglerna även för de allmänna förvaltningsdomstolarna.

Även en regel i 2 kap. 28 § kommunallagen har ett visst intresse i sammanhanget. Det föreskrivs där att fullmäktiges sammanträden i princip skall vara offentliga och att ordföranden vakar över ordningen vid sammanträden. Vidare anges bl. a. att ordföranden kan utvisa den som uppträder störande och inte rättar sig efter tillsägelse. Ett rättsfall från regeringsrätten (RÅ 1977 ref. 76) angår tillämpningen av 27 § i den tidigare gällande kommunallagen från år 1953. Rättsfallet rör frågan huruvida ordningen vid kommunfullmäktiges offentliga förhandling störts av bandinspelning. Regeringsrätten uttalar där följande.

Kommunfullmäktiges förhandlingar den 19 januari 1976 var offentliga. Önskar någon som deltar i eller på annat sätt är närvarande vid fullmäktiges offentliga förhandlingar att på band få spela in vad som förekommer vid förhandlingen kunde detta med stöd av 27 § i den

numera upphävda kommunallagen förbjudas, dock endast om bandinspelningen störde ordningen vid förhandlingen. Omständigheterna vid förhandlingen var, såvitt framkommit i målet, ej sådana att ordningen skulle ha störts genom den av Ekberg begärda bandinspelningen. Vid angivna förhållande strider klandrade beslutet mot 27 § i den numera upphävda kommunallagen.

På grund av det anförda upphäver regeringsrätten, med ändring av länsstyrelsens beslut, kommunfullmäktiges klandrade beslut.

Enligt min uppfattning motsvarar de nämnda bestämmelserna i kommunallagen om ordförandens befogenheter i huvudsak vad som anses vedertaget när det gäller sammanträden hos förvaltningsmyndigheter. När det gäller regleringen i 5 kap. 9 § rättegångsbalken kan konstateras att det absoluta fotograferingsförbudet inte är av intresse i detta sammanhang. Det bärs upp av speciella överväganden som inte är tillämpliga utanför domstolsområdet. Däremot är det tydligt att övriga av de återgivna bestämmelserna i paragrafen kan ge en viss vägledning för bedömningen av detta ärende.

Mot bakgrund av det sagda kan rättsläget beskrivas på följande sätt. En länsstyrelse som håller ett offentligt sammanträde enligt 14 § miljöskyddslagen har i princip möjlighet att förbjuda filmupptagningar vid sammanträdet. Men för detta fordras att myndigheten i det enskilda fallet bedömer att upptagningen skulle vara så störande att syftet med sammanträdet skulle äventyras. Självfallet kan myndigheten inte utan vidare utgå från att filmupptagningar generellt försvårar utredningen vid offentliga sammanträden av detta slag. Det skall tilläggas att myndigheterna alltid bör i positiv anda överväga vilka möjligheter det finns att i rimlig utsträckning tillgodose massmediernas intressen vid sådana sammanträden (jfr 8 § allmänna verksstadgan).

En särskild fråga är om länsstyrelsen i det aktuella fallet kan anses ha handlat felaktigt eller olämpligt genom att förbjuda filmupptagningar under själva sammanträdet. För min del anser jag att utredningen inte ger tillräckligt underlag för någon kritik mot länsstyrelsen på den berörda punkten. Och att driva utredningen vidare har jag inte funnit påkallat.

Personalorganisationen*Riksdagens ombudsmäns kansli*

Kanslichefen Ulf Hagström
Byråchefen Carl Carlsson Norström
Byråchefen Torsten Johansson
Byråchefen Hans Sandberg
Byråchefen Marja Regner
Byråchefen Johan Hirschfeldt
Byråchefen Anders Thunved
Byråchefen Dan Fernqvist
Byråchefen Sven Börjesson
Avdelningsdirektören Tore Samuelsson
Avdelningsdirektören Arne Schöldström
Avdelningsdirektören Bengt Carlsson (tjl.)
Avdelningsdirektören Lars Kinnander
Byrådirektören Birgitta Hallström

Som föredragande med heltidstjänstgöring har vidare under 1983/84 tjänstgjort:

Kammarrättsassessorn Olof Hedberg, kronofogden Birgitta Stenberg, kammarrättsassessorn Birgitta Wahling Bexhed, kammarrättsassessorn Mats Clementz (t. o. m. 30 september 1983), kammarrättsassessorn Bengt Almebäck (fr. o. m. 1 oktober 1983), kammarrättsfiskalen Elisabeth Hindhede (fr. o. m. 1 oktober 1983), kammarrättsassessorn Marie-Louise Diurson (fr. o. m. 1 juni 1984), kammaråklagaren Birgit Thunved (t. o. m. 31 december 1983), hovrättsassessorn Lars Hesser (t. o. m. 31 juli 1983), hovrättsassessorn Ulf Lindgren, hovrättsassessorn Sten Pålsson, hovrättsfiskalen Severin Blomstrand (t. o. m. 30 oktober 1983), hovrättsassessorn Håkan Rustand (t. o. m. 14 juni 1984), hovrättsfiskalen Lars Elmqvist (fr. o. m. 1 december 1983), distriktsåklagaren Birgitta Lindgren (fr. o. m. 1 januari 1984), hovrättsassessorn Hans Tocklin, hovrättsassessorn Magnus Eriksson, hovrättsfiskalen Fredrik von Arnold, hovrättsassessorn Lennart Morard, försäkringsrättsassessorn Arne Edström (t. o. m. 31 augusti 1983), hovrättsassessorn Göran Ewerlöf (t. o. m. 31 augusti 1983), kammarrättsassessorn Christer Garpenlid, byrådirektören i socialstyrelsen Christer Sjöstedt, kammarrättsfiskalen Ingrid Ugglå (t. o. m. 30 september 1983) och hovrättsassessorn Lars Jalvemyr (fr. o. m. 1 september 1983). Som föredragande med deltidstjänstgöring har tjänstgjort hovrättsassessorn Barbro Röst Andréasson (fr. o. m. 1 september 1983).

Förteckning

över de ärenden, som varit anhängiga hos regeringen under tiden den 1 juli 1983—den 30 juni 1984 genom skrivelser från justitieombudsmännen före den 1 juli 1983

1982 den 16 april (nr 968/1981).

angående ändring i lagen (1951:691) om viss lindring i skattskyldigheten för den som icke tillhör svenska kyrkan så att kravet på mantalsskrivning i riket för att få skattelindring slopas.

Framställningen är under beredning i finansdepartementet.

**Sakregister
till
Justitieombudsmännens ämbetsberättelser 1976/77–1984/85**

Ett alfabetiskt sakregister till JO:s ämbetsberättelser 1967–1975/76 finns fogat såsom bilaga 3 till ämbetsberättelsen 1975/76 och har även tryckts separat. I ingressen till detta register har lämnats upplysningar om register till tidigare ämbetsberättelser.

Ackord, se **Kommunicering**.

Affischering, se **Tryckfrihet**.

Aktiebolag, betydelsen av att aktiebolag anmäler fullständig adress till aktiebolagsregistret, 76/77: 289.

Allemansrätt, se **Strandskydd**.

Allmän advokatbyrå, vägrad konsultation, 80/81: 134.

Allmän försäkring, bristande samordning av förmåner vid sjukdom och arbetslöshet, 79/80: 304; – villkor för rätt till sjukpenning vid eventuellt kommande sjukdomsfall, 81/82: 261; – fråga om tid för utbetalning av sjukpenning, 81/82: 275; – tillämpningen av den s. k. officialprövningsprincipen vid handläggningen av ett arbetsskadeärende, 82/83: 212; – kommunicering av förtroendeläkares yttrande och föredragandes förslag till beslut, 83/84: 209; – jäv för förtroendeläkare vid försäkringskassa, 83/84: 213; – social distriktsnämnds framställning till allmän försäkringskassa om utbetalning av enskilds pension till nämnden, 83/84: 162; – avdrag för nedsatt skatteförmåga för folkpensionär när pensionsutbetalning sker retroaktivt, 84/85: 294; – fråga om förtroendeläkare bör kontakta intygsskrivande eller behandlande läkare innan han yttrar sig i försäkringsärende m. m., 84/85: 245; – dröjsmål med omprövning, 84/85: 247; – bristfälliga kommuniceringsrutiner i vissa sjukpenningärenden, 84/85: 249; – försäkringskassas kommuniceringsskyldighet vid omprövning, 84/85: 250; – inhibition av försäkringskassas beslut vid omprövning, 84/85: 254; – avvisning av besvär såsom för sent anförda, 84/85: 258; – se även **Allmänna handlingar**, **Kommunicering**, **Motivering av beslut**, **Omsorger om psykiskt utvecklingsstörda**, **Taxering**.

Allmän ordningsstadga, se **Grustäkt**.

Allmän sammankomst, upplösning av allmän sammankomst, 83/84: 85.

Allmänna handlingar

Fråga om handling är allmän eller ej: fråga om planskiss i stadsplaneärende hos byggnadsnämnd – upprättad av en utomstående arkitekt – kunde anses utarbetad inom myndigheten och därmed t. v. endast ha karaktär av arbetsmaterial; tillika fråga om tillämplighet av 8 § sekretesslagen, 77/78: 255; – förteckning över kommunala trafikvakter, vilken av Stockholms gatukontor tillställts polisen, har ansetts vara

allmän handling, varur uppgift på begäran bort lämnas till allmänheten, 77/78: 259; – fråga om handling var att anse som upprättad, 77/78: 271, 81/82: 284; – promemoria vid försvarsstaben har med hänsyn till omständigheterna ej ansetts som allmän handling, 78/79: 224; – fråga om memorialanteckningar och koncept till dom är allmänna handlingar, 77/78: 272; – till myndighet ingivet utkast till avtal är att anse som inkommen och därmed allmän handling, 79/80: 366; – brev till kommunalråd, 80/81: 361; – polisutredning ej allmän handling förrän förundersökningsprotokollet färdigstälts, 80/81: 122; – hälsovårdskontors tjänsteutlåtanden till hälsovårdsnämnd, 81/82: 284; – handling hos socialstyrelsen, 82/83: 232; – anteckningar om intagen vid rättspsykiatrisk klinik, 83/84: 231; – se även Överförmyndare.

Fråga om utlämnande av allmän handling: förfarandet när någon vill ta del av offentliga handlingar som förvaras i lokal dit allmänheten ej har tillträde; besökande har fått ta del av handlingar ute på gatan och fotograferats oaktat han önskat vara anonym. Framställning till regeringen om klargörande bestämmelser, vilka bl. a. inskräper att den som vill ta del av offentliga handlingar inte behöver uppge sitt namn, 77/78: 250, 253; – den som önskar ta del av offentlig handling får ej avkrävas sitt namn eller tvingas underteckna en beställning, 78/79: 212; – utlämnande av uppgifter ur värdepostbok, när dessa delvis ansetts sekretesskyddade, 79/80: 384; – inkommen post bör diarieföras och vara åtkomlig även om adressaten ej hinner ta befattning med posten, 77/78: 270; – om diarieföring av en rapport om luftförorening, 79/80: 377; – hantering av allmänna handlingar på rektorsexpedition, 83/84: 335; – bevakning av post, som rörde tjänsten och var ställd till tjänsteman, som var på semester, 78/79: 222; – öppnande av post ställd till namngiven tjänsteman, 82/83: 248; – ordningen för prövning av framställning om att utfå allmän handling, 77/78: 273; – rutinerna vid utlämnande av allmänna handlingar, 79/80: 355, 364, 367; – till myndighet inkommen framställning, som återkallas, får inte återsändas eller förstöras, inte heller strykas ur diariet, 79/80: 361; – myndighet ej skyldig bedriva arkivforskning för att kunna utlämna allmän handling, 78/79: 214; – socialförvaltnings skyldighet att lämna ut namn- och adressuppgifter ur daghemskö, 80/81: 357; – handläggning av begäran att få del av författningstext, 80/81: 372; – begäran att få del av handlingar som sänts för mikrofilmning, 81/82: 282; – dröjsmål med utlämnande av allmän handling från sjukhus, 81/82: 296; – dröjsmål med att lämna ut kopia av allmän handling från social nämnd, 84/85: 273; – skyldighet för sjukhus att sända JO begärd journal, 83/84: 208; – vägran att lämna ut uppgift om anställds lön, 81/82: 297; – fråga om kopior av allmänna handlingar tillhandahållits med erforderlig skyndsamhet, 82/83: 32; – möjligheterna för en på kriminalvårdsanstalt intagen person att få ta del av allmänna handlingar, 82/83: 135; – på kriminalvårdsanstalt intagen persons rätt att mot stadgad avgift få kopior av beslut, 83/84: 136; – överlämnande av journalhandlingar från sjukhus till företagsläkare, 82/83: 224; – utlämnande av sjukjournal från försäkringskassa till läkare, 82/83: 247; – villkor vid utlämnande av allmän handling, 82/83: 247; – uppställande av förbehåll vid utlämnande av handlingar, 84/85: 274; – utlämnande av uppgifter angående patients hälsotillstånd från sjukhus till massmedia, 82/83: 248; – uttalanden angående arbetsmarknadsverkets anvisningar angående tillhandahållande av kopior av allmänna handlingar samt kritik

mot en arbetsförmedling och en länsarbetsnämnd för handläggningen av en begäran om sådana kopior, 83/84: 358; – utlämnande av personuppgifter om nämndemän, 83/84: 38; – utlämnande från socialstyrelsen av försäljnings- och förbrukningsstatistik över enskilda medicinska preparat, 83/84: 225; – utlämnande av uppgifter från sjukhus till rättspsykiatrisk klinik, 83/84: 235; – utlämnande av sjukjournaler för forskning, 83/84: 237; – angående krav på medgivande från patienter vid utlämnande av deras sjukjournal, 83/84: 238; – utlämnande av handlingar i tjänstetillsättningsärende under lunchrast, 83/84: 250; – utlämnande av bl. a. sjukhusjournaler från försäkringskassa till företagshälsovården, 84/85: 265; – utlämnande av blanketter rörande enskilda patienters förhållanden från sjukvårdsinrättning till primärvårdschef, 84/85: 263; – läkare får inte kräva att patient skall läsa journal i läkarens närvaro, 84/85: 264; – om oidentifiering av sekretesskyddade uppgifter, 84/85: 269.

Fråga om sekretess för allmän handling: omfattning av socialregistersekretessen; tillika fråga om dröjsmål med svar på framställning att utfå handlingar, 78/79: 216; – sekretess för handlingar i ärende om stöd för lokal landsbygdstrafik, 78/79: 330; – fråga om skyldighet för länsstyrelse att för vederbörande uppge namnet på den som anmält honom för förment underlåtenhet att erlägga mervärdeskatt, 77/78: 265; – länsstyrelses skyldighet att lämna uppgift ur personaviregister, 78/79: 220; – utlämnande av adressuppgift ur länsstyrelses personregister, 79/80: 370; – felaktig sekretessbeläggning gentemot skattskyldig, 79/80: 452; – fråga om rätt för god man för alkoholmissbrukare att från socialförvaltning få del av uppgifter om huvudmannen, 81/82: 239; – utlämnande av uppgifter från socialförvaltning till försäkringskassa i arbetsskadeärende, 81/82: 271; – försäkringskassas möjlighet att hemlighålla läkarintyg för patient, 81/82: 289; – utlämnande av adressuppgifter rörande klienter från socialförvaltning till delgivningsman, 81/82: 292; – myndighets skyldighet att lämna ut telefonnummer till tjänstemans bostad, 81/82: 295; – taxeringsnämnds tillgång till uppgifter om socialhjälpbelopp m. m., 81/82: 309; – sekretess för spärrad adress, 84/85: 282; – den nya sekretesslagens inverkan på sjukhusens kontakter med polis och anhöriga, 82/83: 227; – sekretesskyddet för yttrande i ärende hos JO, 82/83: 230; – sekretess inom kriminalvården, 82/83: 124; – registrering av deklARATIONER hos privat dataföretag, 82/83: 238, 337; – om sekretessen vid insamling och publicering av informationsmaterial i sjukvården m. m., 83/84: 242; – åsidosättande av sekretess vid inventering av medicintester som upprättas vid en av socialnämnd driven socialmedicinsk behandlingsenhet, 83/84: 245; – fråga om anonymitetsskydd för anmälare inom socialtjänsten, 83/84: 247; – vägran att lämna ut uppgift om barns vistelseort till vårdnadshavare, 83/84: 249; – fråga om utlämnande av namn på en tjänsteman, som gjort en anmälan till socialförvaltning, 84/85: 272; – sekretess och parts rätt till insyn i sitt ärende, 84/85: 275; – förteckning som använts som beslutsunderlag vid prövning av frågan om återbetalningsskyldighet enligt socialhjälpslagen, 84/85: 280; – sekretess inom exekutionsväsendet, 84/85: 325; – se även Meddelarfrihet, Personregister, Tystnadsplikt.

Övriga frågor: yttrande över justitiedepartementets PM med förslag till ny sekretesslag m. m. "Handlingssekretess och tystnadsplikt", 78/79: 501; – yttrande över justitiedepartementets PM Sekretesskydd och

informationsbehov – Vissa frågor om sekretesslagens tillämpning inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten m. m., 82/83: 242.

Se även Kriminalvård, Meddelarfrihet, Videoteknik. Överförmyndare. Jfr Domstolshandlingar.

Allmänt häkte, se Anhållen, Häkte.

Almöbron, se Polismyndighet.

Amorteringsplan, i utsokningsmål, 82/83: 343; – frångående av överenskommelse om avbetalning av restförd skatt i utsokningsmål, 82/83: 354.

Anhållande, kritik mot anhållningsbeslut, 77/78: 83; – skyndsamhetskravet i 24 kap. 8 § RB, 79/80: 111; – disciplinansvar för åklagare i anledning av beslut om anhållande av två otillräckligt identifierade personer, 79/80: 23; – anhållande efter bristfällig identifiering, 79/80: 114; – åklagares prövning av frågor om anhållande i den misstänktes utemå och om åtgärder när beslut därom har verkställts, 83/84: 56; – se även Förundersökning, Tvångsmedel.

Anhållen, anhållen har inte fått salva mot klåda, och ej heller filt och toalettkartonger under vistelse i specialcell på allmänt häkte, 80/81: 128; – underlåtenhet att hämta anhållens medicin, 80/81: 128.

Anhörig, se Underrättelser.

Anmaning, fråga om tillämpning av 14 kap. 1 § lagen om offentlig anställning, 83/84: 329; – se även Taxeringsnämnd (anmaning).

Anmälningskyldighet, se Barnavård.

Annonsering i pressen, om näringsförbud, 84/85: 327.

Anonym anmälan, se Husrannsakan. Polismyndighet.

Anonymitetsskydd, se Barnavård, Kriminalvård, Tryckfrihet.

Anstaltsplacering, se Kriminalvård.

Anstånd, se Indrivning, Konkurs, Taxeringsnämnd (Anstånd med att lämna självdeklaration), Uppbörd (Anstånd med inbetalning av skatt).

Anställningsskydd, se Arbetsmarknaden, Skolan.

Anvisningar, se Taxeringsnämnd (Övrigt).

Arbetsgivaransvar, se Uppbörd (Arbetsgivaransvar m. m.).

Arbetskonflikt, fråga om ansvar för tjänsteman som deltar i vild strejk, 81/82: 206; – inläsning av charterresenärer på flygplats på grund av över-tidsblockad inom polisen, 84/85: 133.

Arbetslöshetskassa, dröjsmål i ersättningsärende och fråga om skyldighet för kassa att registrera inkomna handlingar, 81/82: 269.

Arbetsmarknaden, disciplinära åtgärder mot en distriktschef och en byrådirektör vid en yrkesinspektion för bl. a. dröjsmål med expediering av yrkesinspektionsnämndens beslut om åtalsanmälningar m. m., 82/83: 402; – fråga om i vilken utsträckning en yrkesinspektion bör göra anmälan till polismyndighet när en arbetsgivare överträtt straffsanktionerade föreskrifter som meddelats av arbetarskyddsstyrelsen och om uppföljningen av tillsynsärenden, 83/84: 354; – uttalanden angående otydlighet i en författning, instruktionen för arbetsmarknadsverket m. m., 84/85: 365; – uttalanden angående handläggningen inom arbetsmarknadsverket av ett ärende som rör upphörande av anställning som beredskapsarbetare hos verket, 84/85: 367; – kritik mot arbetsmarknadsverket för att utbetalningar av statsbidrag till beredskapsarbete inte handlagts på ett från förvaltningsrättslig synpunkt godtagbart sätt, 84/85: 372 – se även Allmänna handlingar, Förvaltningslagen, Upphandling.

Arbetsmarknadsstöd, bristande samordning av förmåner vid sjukdom och arbetslöshet, 79/80: 304; – försäkringskassa har utbetalat kontant stöd till socialförvaltning oaktat fullmakt därtill har återkallats, 81/82: 266.

Arbetstvist, se JO, Kommunalbesvär.

Arkiv, se Disciplinmål, Videoteknik.

Arrest, förvaring i arrest av person som hämtats till förhör för att höras som vittne i en förundersökning m. m., 83/84: 60; – förvaring i arrest av misstänkt som hämtats till förhör, 84/85: 135.

Arvsskatt, förslag till vissa lagändringar, 82/83: 337.

Auditör, framställning till regeringen om auditörers ansvarsförhållanden, 80/81: 178.

Avbetalningsköp, framställning angående vissa kostnader i ärenden om återtagande av avbetalningsgods, 76/77: 216; – fråga om förutsättningar förelegat för återtagande av avbetalningsgods; betydelsen av delbetalning från köparens sida, 76/77: 222. Jfr Konsumentkreditlagen.

Avgift, se Byggnadslov, Expeditionskungörelsen, Körkort, Poststadgan.

Avhysning, av tredje man, 82/83: 355; – samarbetet mellan kronofogde och sociala myndigheter vid avhysningar, 82/83: 364; – se även Delgivning, Vräkning.

Avkunnande, se Dom.

Avskrivningsbeslut, **Avvisningsbeslut**, länsbostadsnämnd har utan sakprövning avskrivit besvärsärende vid utebliven komplettering, 78/79: 492; – fråga om myndighets rätt att utan sakprövning skilja sig från ärende rörande ansökan om visst tillstånd, 79/80: 331; – stadsarkitekt har utan sakprövning avfört ärende om tillstånd till byggnadsföretag då sökanden inte yttrat sig över kommunicerad skrivelse; inte heller har han underrättat sökanden härom, 79/80: 466; – tingsrätts avvisning av talan i ett hänskjutet mål om betalningsföreläggande, 82/83: 25; – se även Rättegångskostnad, Utmätning.

Avstängning, från kommunal tjänst, 80/81: 451; – se även Skolan.

Avvisning, se Fullföljd av talan, Rättshjälp, Utlänning.

Bandspelare, vid förhör under förundersökning bör dold bandinspelning inte få förekomma, 79/80: 359; – kontroll i samband med bandinspelning av förhör vid domstol, 84/85: 81.

Bankinspektionen, se Tillsyn.

Barnbidrag, under tjänstgöring utomlands som FN-observatör, 80/81: 344; – se även Bidragsförskott.

Bebyggelse, se Strandskydd.

Belöning, fråga om belöningar för upplysningar från allmänheten till företrädare för polisväsendet, 83/84: 76.

Berusad, tillämpning av lagen om omhändertagande av berusade personer, (LOB), 78/79: 72, 82/83: 90; – omhändertagande av berusad i annan persons bostad, 79/80: 132; – läkarundersökning och tillsyn av omhändertagen enligt LOB, 80/81: 127; – insulin åt diabetiker, 79/80: 134, 81/82: 88; – registrering hos sociala myndigheter av omhändertaganden av betydelse för körkortsprövning, 79/80: 259; – för tidig frigivning av omhändertagen, 82/83: 74; – diabetiker som omhändertagits på grund av berusning avled efter förvaring i polisarrest, 82/83: 82; – fråga om läkarundersökning av person som omhändertagits med stöd av LOB, 83/84: 103; – se även Underrättelse.

Besiktning, se Bostadsbidrag, Kroppsvisitation, Kroppsbesiktning.

Beslag, frågor om beslag eller kvarstad vid omhändertagande av pengar från person som gripits för brott, 77/78: 90; – utlämnande av beslagtagen egendom, 77/78: 128; – beslag vid frikännande dom, 78/79: 28; – åtal mot polisman för myndighetsmissbruk (beslag av filmrulle), 84/85: 93; – se även Husrannsakan. Jfr Visitering.

Besvär, se Fullföljd av talan, Service.

Besök, se Kriminalvård.

Betalningsföreläggande, handläggning av bl. a. mål om betalningsföreläggande, 80/81: 42, 80/81: 115, 81/82: 50; – delgivning av betalningsföreläggande, 80/81: 53; – se även Expeditionskungörelsen, Inhibition, Utmätning.

Betalningssäkring, ifrågasatt tillämpning i utsokningsmål av lagen om betalningssäkring för skatter, tullar och avgifter, 82/83: 343.

Betyg, tolkning av militära betygsbestämmelser, 77/78: 163.

Bevis, se Laga kraft.

Bevisning, tillåtande av återopad bevisning, 80/81: 57.

Bevissäkring, se Taxeringskontroll.

Bidragsförskott, tillvägagångssätt vid återkrav; betydelsen av att beslut om bidragsförskott delges den underhållsskyldige, 77/78: 218; – motivering vid avstyrkan av kravetgift beträffande bidragsförskott, 76/77: 146; – kvittning av försäkringskassas fordran för utgivet bidragsförskott mot allmänt barnbidrag, 79/80: 308; – begynnelsestiden för bidragsförskott skall beräknas med utgångspunkt från den månad då rätt till bidragsförskott inträtt, 79/80: 310; – försäkringskassas handläggning av ärende om indrivning av obetalda underhållsbidrag för utgivna bidragsförskott, 81/82: 263; – fråga bl. a. om underrättelse till den underhållsskyldige och om beslutsmotivering, 82/83: 208; – verkan av ett mellan föräldrarna ingånget avtal, 82/83: 209; – verkan av domstols bedömningar i underhållsfrågan, 82/83: 211.

Bilregister, se Fordon.

Bisysla, fråga om lämpligheten av att militär chef innehar styrelseuppdrag i enskilt företag, 79/80: 145; – bisysla för domare, 84/85: 82. Jfr Taxeringsnämnd (Övrigt).

Blindskrift, se Rättegångsbalken.

Blankett, datering i blanketter, 81/82: 325.

Bordläggning, se Handläggning.

Boskillnad, tingsrätts åtgärder när bodelningshandling har ingivits, 81/82: 49.

Bostadsbidrag, uppskjuten prövning av återopad inkomstminskning; komplettering begärd, trots att det av återförvisningsbeslut framgick hur den bidragsgrundande inkomsten bestämts, 79/80: 326; – myndighets befogenhet att låta besiktiga bostad för att utreda om man och kvinna sammanbor under äktenskapsliknande förhållanden, 79/80: 489; – besiktning av hus för kontroll av bidragstagares bostadsförhållanden, 83/84: 388; – skyldigheten att ompröva beslut om återbetalningsskyldighet i fråga om bostadsbidrag, 84/85: 407.

Bostadslån, dröjsmål med förberedande åtgärd vid handläggning av bostadslåneärende, 77/78: 414.

Boutredning, se Socialtjänstlagen (Övrigt).

Brevgranskning, se Kriminalvård.

Brottmål, redovisning av viss utredning i brottmål, 76/77: 94; – dröjsmål med handläggning av brottmål, 77/78: 55; – formerna för hörande av rättsläkare i brottmålsrättegång, 82/83: 20; – se även Översättning.

Byggnadsavgift, fråga om uttagande av byggnadsavgift enligt 5 § 1. lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m., 79/80: 470.

Byggnadsförbud, införande av nybyggnadsförbud för att motverka att områden, avsedda för fritidsbebyggelse, tas i anspråk för icke planerat permanentboende; riktlinjer för dispensgivning, 79/80: 473; – som förutsättning för dispens från bl. a. nybyggnadsförbud i avvaktan på stadsplan har uppställts att byggnadslovssökande undertecknar avtal med villkor angående marköverlåtelse och betalning av framtida gatukostnader. Frågor om de olika villkorens förenlighet med byggnadslagstiftningen och dess syften, 82/83: 385; – se även Fullföljd av talan.

Byggnadslov, ofullständig ansökan om byggnadslov till byggnadsföretag, som omfattas av det allmänna tätbebyggelseförbudet, bör ej handläggas som begäran om förhandsbesked utan som ansökan om dispens därest företedda handlingar utgör tillräckligt underlag för dispensprövning, 77/78: 325; – fråga om rättsenligheten av ett system, varigenom införts en form av köpeskillingskontroll i samband med handläggning av ärenden om byggnadstillstånd för icke statligt belånade bostadshus, 77/78: 371; – kritik mot byggnadsnämnd för att byggnadsföretag meddelats byggnadslov, som stred mot byggnadsplan utan att dispensprövning dessförinnan ägt rum. Kritik jämväl mot beslutets utformning, 80/81: 457; – byggnadsnämnds handläggning av ärenden rörande tillstånd att anordna båtbygggor, 81/82: 376; – fråga om sökanden kan åläggas bestyret att sköta kommunikering med ägare till grannfastigheter, 83/84: 337; – fråga om uttagande av avgift vid förhandsförfrågan, 83/84: 339; – underlåtenhet att iaktta bestämmelser i 56 § byggnadsstadgan i fråga om yttrande från yrkesinspektionen, 83/84: 343; – fråga om litispensens i byggnadslovs-ärende, när avstyckningsärende ej var slutligt avgjort, 83/84: 345; – fråga om en byggnadsnämnd haft rätt att bevilja byggnadslov trots att erforderligt tillstånd till företaget enligt miljöskyddslagen inte förelåg, när byggnadslovet beviljades. Dessutom fråga om byggnadsnämnds befogenhet att delegera sin beslutanderätt, 84/85: 351; – vissa frågor om villkor för byggnadslov, 84/85: 355; – se även Avskrivningsbeslut, Avvisningsbeslut, Byggnadsavgift, Olovligt byggande.

Byggnadsplan, se Fullföljd av talan.

Camping, se Strandskydd.

Censur, se Filmcensur.

Daghem, se Barnavård, Socialtjänstlagen.

Data, se Allmänna handlingar, Efterlysning, Införsel, REX-systemet, Uppbörd (Indrivning av skatt).

Datalagen, se Personregister.

Datering, se Blankett.

Delegation, iakttagandet av delegationsregler i barnavårdsärende, 78/79: 130, 81/82: 167; – kritik mot kriminalvårdsnämnden för handläggningen av ärende, vari beslutanderätten i fråga om frivigningspermission delegerats till övervakningsnämnd. Fråga om innebörden av att delegation återkallas, 82/83: 130; – brist i delegationshänseende vid handlägg-

ning av ett disciplinärende, 84/85: 239; – se även Byggnadslov, Kommunal kompetens. Psykiatrisk vård. Taxeringsnämnd (Beslutsförfarandet).

Delgivning, genom uniformerad polisman, 77/78: 137; – av förundersökningsmaterial, 78/79: 63; – olämpligt bedrivna delgivningsförsök i skatteärende. Fråga om innebörden av surrogatdelgivning, 78/79: 312; – av nybyggnadsförbud, 78/79: 386, 79/80: 473; – beslut om körkortsåterkallelse skall delges körkortshavaren personligen även om denne har ombud, 78/79: 449; – underrättelse om beslut innefattande föreläggande enligt lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m. bör ske genom delgivning, 80/81: 469; – partsdelgivning i avhysningsmål, 81/82: 343; – delgivning enligt 12 § delgivningslagen har skett med den söktes hustru, meddelande om delgivning har också sänts till hustrun, 83/84: 50; – delgivning enligt 13 § delgivningslagen med ett aktiebolag i ett konkursmål, 84/85: 333; – se även Betalningsföreläggande, Rättegångsbalken, Svarsfrist.

Demonstrationer, omhändertagande av demonstrationsplakat, 77/78: 903; – barnstugepersonals deltagande i demonstrationer på arbetstid, 81/82: 207; – se även Ålidhem.

Deposition, se Polismyndighet.

Diabetiker, se Berusad.

Diarieföring, se Allmänna handlingar.

Disciplinansvar, fråga om ärende angående disciplinansvar för en skötare har bort handläggas i arbetsrättslig eller offentlighetsrättslig ordning, 84/85: 239; – se Anhållande, Dom, Domstolshandlingar, Läkare, Militär övning, Tvångsmedel.

Disciplinbot, ändring av bestämmelse om disciplinbots storlek samt ned-sättning av disciplinbot som ålagts värnpliktig, 78/79: 100.

Disciplinmål, felaktigt åläggande av straff i disciplinmål, 77/78: 151; – myndighets sammansättning vid avgörande av disciplinärende, vari anmaning enligt 14 kap. 1 § lagen om offentlig anställning utfärdats, 79/80: 454; – tillämpningen i disciplinmål av stadgandet om undanhållande, 80/81: 178, 81/82: 149; – undanröjande av beslut i disciplinmål, 80/81: 174; – handläggning av mål rörande trafikskador, 81/82: 155; – arkivering av kontrollkort i disciplinmål, 81/82: 152; – utredning i disciplinmål av frågor om uppsåt vid misstanke om undanhållande, 83/84: 137; – se även Ersättningsmål, Kommunikering, Militärt straffregister, Värnpliktig. Jfr Avstängning, JO. Kriminalvård, Tillrättavising.

Djur, avlivning av hund, 78/79: 61; – hälsovårdsnämnds tillvägagångssätt vid avlivning av katter som vållar sanitära problem, 78/79: 458; – frågan om lagligheten och lämpligheten av att juridisk person förordnas som tillsynsman enligt djurskyddslagen, 80/81: 487.

Dokumentation, se Barnavård, Tjänstetillsättning, Upphandling, Vårdnad om barn.

Dom, frångående av beslut om dom och förordnande om fortsatt handläggning, 77/78: 121; – avfattning av dom i förenklad form, 77/78: 122; – dom i förenklad form när 33 kap. 2 § brottsbalken tillämpats beträffande påföljden, 83/84: 43; – dom har åsatts nytt datum för att fullföljdsinlaga skulle kunna upptas som i rätt tid inkommen, 78/79: 34; – tolkning av dom rörande handikappersättning, 78/79: 452; – disciplinansvar för domare som underlåtit att meddela dom i vårdnads mål, 80/81: 17; – fråga om avkunnande av dom vid särskilt utsatt sammanträde, 82/83: 27; – dröjsmål med expediering av dom i tvistemål, 84/85: 21; – fråga om domstols skyldighet att underrätta part om dom i tvistemål, 84/85: 76; – olämpligt skrivsätt i en dom av en länsrätt, 84/85: 410; – se även Beslag, Förvaltningsprocess, Ränta, Rättegångsbalken, Rättelse, Översättning.

Domare, se Bisyssla, Vårdslös myndighetsutövning.

Domsbevis, bristande noggrannhet vid utfärdande av domsbevis, 79/80: 104, 81/82: 18; – felaktigt domsbevis, 80/81: 112; – underlåtenhet att utfärda domsbevis, 82/83: 27.

Domstolsförhandlingar, felaktigt föreläggande för part att inkomma med läkarintyg, 77/78: 120; – framställning angående skydd för allmän ordning och säkerhet vid domstolsförhandlingar, 76/77: 26; – legitimationskontroll vid domstolsförhandling, 76/77: 28; – se även Dom, Förvaltningsprocess, Vittne, Vittnesförhör.

Domstolshandlingar, disciplinansvar för domare som kastat bort vissa av part ingivna handlingar i ett expropriationsmål, 79/80: 18; – se även Vårdslös myndighetsutövning.

Domstolsverket, se Rättshjälp.

Domstolsärende, tingsrätts handläggning av vårdnadsärenden, 77/78: 124; – se även Service.

Dop, fråga om prästs skyldighet att på föräldrars begäran döpa barn, 79/80: 482.

Dröjsmål, se Allmän försäkring, Allmänna handlingar, Bostadslån, Brottmål, Dom, Handläggning, Införsel, Laga kraft, Omsorgsvård, Rättegångsbalken, Tjänstetillsättning, Åtal.

Dödsbo, se Taxeringsprocess (Besvärsmål m. m.), Socialtjänstlagen (Övrigt).

Dödsfall, se Kriminalvård, Polismyndighet.

Ed, se Konkurs, Vittne, Vittnesförhör.

Efterlysning, undersökning om en person är efterlyst, när polisens dataterminal är ur funktion, 79/80: 139.

Entledigande, i fall där anställd, som beskylls för brott mot tystnadsplikt, själv sagt upp sig har JO rekommenderat att myndigheten låter den anställde tänka över sin situation och tala med företrädare för facket innan uppsägningen accepteras, 77/78: 313.

Ersättning, försvarets civilförvaltnings handläggning av ärenden om ersättning till värnpliktiga som skadats under militärtjänstgöring, 78/79: 93; – handkappersättning till blind med ledarhund, 78/79: 452.

Ersättningsmål, motivering av beslut i ersättningsmål, 77/78: 158; – handläggning av mål rörande trafikskador, 81/82: 155; – ansvar för förkommen materiel, 83/84: 143.

Exekutiv auktion, vid exekutiv auktion å andel i kommanditbolag skall iakttagas reglerna om försäljning av utmätt rättighet, 76/77: 225; – medtagande av nyttjanderätt (jakträtt) i sakägarförteckning, 81/82: 345; – se även Kungörelse, Utsökningsmål.

Exekutionstitel, rutiner i REX-systemet för granskning av exekutionstitel, 82/83: 366; – se även Handräckning.

Expeditionskungörelsen, återbetalning av del av avgift som erlagts vid ansökan om betalningsföreläggande sedan ansökan avvisats, 80/81: 114.

Faderskap, se Barnavård. Socialtjänstlagen.

Familjevårdsplacering, se Kriminalvård.

Fastighetstaxering, se Taxeringsnämnd (Fastighetstaxering).

Filmcensur, förutsättningar för att förbjuda inslag om narkotika, 83/84: 323.

Filmupptagning, vid offentligt sammanträde enligt miljöskyddslagen, 84/85: 413.

Firma, länsstyrelses granskningsskyldighet vid firmaregistrering, 78/79: 468.

Flyttningsanmälan, handläggning av flyttningsanmälan från omyndigförklarad, 76/77: 296; – flyttningsanmälan såvitt gäller barn under frånskilda föräldrars gemensamma vårdnad, 82/83: 338.

Flyttningslagen, tillämpning av lagen (1967: 420) om flyttning av fordon, 77/78: 276.

Folkbokföringen, omfattningen av folkbokföringsmyndighets prövning av anmälan om utflyttning från riket, 77/78: 398; – felaktig mantalsskrivning; – yttrande från den enskilde inhämtades inte, 81/82: 327; – felaktiga grunder för att ifrågasätta beslut om ändrad kyrkobokföring, 81/82: 333; – kommuniceringsrutiner i folkbokföringsmål, 82/83: 338; – formulär för dödsfallsintyg och släktutredning, 84/85: 215; – sekretess för spärrad adress, 84/85: 282; – se även Flyttningsanmälan.

Folk- och bostadsräkning, kritik av information beträffande äkta makars uppgiftslämnande vid folk- och bostadsräkningen 1975, 77/78: 405.

Fordon, kontroll av fordon, 78/79: 60, 79/80: 127; – avställning av fordon, 83/84: 370.

Fotokonfrontation, genomförande och redovisning av, 76/77: 114; – förfarandet vid, 78/79: 61, 79/80: 126, 83/84: 67; – mer än en konfrontation mellan samma parter bör undvikas, 79/80: 124.

Fotokopiering, tillåtligheten i att fotokopiera privata handlingar som påtråffats vid husrannsakan, 82/83: 42.

Fribiljettsförmån, se Otilbörlig belöning.

Frigång, se Kriminalvård.

Frihetsberövad, Frihetsberövande, redovisning av frihetsberövande, 78/79: 61, 81/82: 48; – se även Häktad, Kriminalvård, Visitering.

Fritid, sjukskriven värnpliktigs rätt till fritid, 77/78: 153.

Fullföljd av talan, fråga om skyldighet för SJ att meddela besvärshänvisning i vissa fall, 77/78: 410; – fullföljdshänvisning eller lagakraftbevis i ärenden hos länsstyrelse om fastställelse av byggnadsplan och stadsplan och om upphävande av strandskydd. Tolkning av fullföljdsförbudet i 150 § byggnadslagen, 78/79: 383, 389; – utgångspunkt för beräkning av besvärstid vid klagan över nybyggnadsförbud, 78/79: 386; – fråga om hälsovårdsnämnd, som meddelat föreläggande rörande anskaffning av sopkärl, får meddela förnyat föreläggande, denna gång vid vite, innan besvär över det första prövats, 78/79: 495; – besvär över beslut att ej ge tillstånd till inköpenligt lagen om försäljning av teknisk sprit m. m., 79/80: 331; – information om tid för fullföljd av talan mot dom, 81/82: 45; – socialförvaltnings åtgärder med inkomna handlingar som har innefattat besvär, 81/82: 169; – kritik mot länsstyrelse för att den inte har berett klaganden tillfälle att utveckla grunderna för sin talan i ett besvärshänvisningsärende, 82/83: 439; – besvärshänvisning ej lämnad när utskrivningsnämnd meddelat villkor, 83/84: 207; – fullföljd av talan mot beslut att avvisa vadeanmälan, 84/85: 21; – se även Barnavård, Dom, Fordon, Handläggning, Kommunalbesvär.

Fullmakt, se Arbetsmarknadsstöd, Redovisning.

Fängsel, användningen av, 79/80: 94, 129; se Häktad.

Förhör, politisk åskådning behöver ej uppges vid förhör, 79/80: 62; – bristande hänsyn till minderårig, vars föräldrar tagits i förhör, 79/80: 529; – person, som införts för utredning om rattonykterhetsbrott, ej samtidigt hörd om andra brott, 80/81: 124; – konceptanteckningar från förhör, 80/81: 126; – se även Anhållande, Bandspelare, Polismyndighet. Jfr Vittne, Vittnesförhör.

Förlikning, se Protokoll.

Förläggning, beskaffenheten av förläggningslokaler, 77/78: 162.

Förmyndare, legal förmyndares befattning upphör i och med att barnet blir myndigt; **s**ärskilt beslut härom ej erforderligt, 79/80: 105; – uttalanden med anknytning till förmynderskapslagstiftningen, 80/81: 20; – tingsrätt bör inte utan närmare prövning till förmyndare eller god man förordna person som redan innehar ett större antal sådana uppdrag, 82/83: 31; – se även Barnavård.

Förmån, se Polismyndighet (deposition av konst; rabatt i kiosk).

Förpassning, se Polismyndighet.

Förseningsavgift, se Sanktionsavgifter.

Försäkringsrätt, se Förvaltningsprocess, Socialförsäkring.

Försäljning, försäljning av övertalig eller kasserad materiel och inventarier, 83/84: 365.

Förtroendenämnd, överlämnande av klagomål till, 81/82: 258; – handläggning av ärende, 84/85: 243.

Förundersökning, i kopplerifall, 77/78: 80; – skyldighet att inleda förundersökning, 79/80: 58; – kritik av förundersökning mot vårdare på kriminalvårdsanstalt vilken anhållits och häktats som misstänkt för att ha fört in narkotika på anstalten, 80/81: 59; – omständigheter **s**om talat till den misstänktes **f**örmån har ej tillräckligt beaktats, 80/81: 79; – nedläggning av förundersökning mot utländsk medborgare **s**om ej finns kvar i riket, 80/81: 117; – handläggning av förundersökning angående brott av polisman, 81/82: 65; – tillvägagångssätt vid konfrontation, 82/83: 105; – hämtning till förhör, underrättelse om anledningen därtill m. m., 82/83: 54; – beslutande myndighet vid avbrytande av förundersökning, 82/83: 104; – se även Allmänna handlingar, Arrest, Bandspelare, Brottmål, Delgivning, Fotokonfrontation, Förhör, Husrannsakan, Personlig integritet, Polismyndighet, Taxeringskontroll, Tryckfrihet.

Förvaltningslagen, fråga om **a**nsökan till tjänst kommit in i tid som avses i 7 §, 80/81: 446; – tillämpning av 7 §, 83/84: 381; – vägledningsplikt enligt 8 § i **m**assären den hos intagningsnämnd, 78/79: 397; – i besvärsärende hos länsbostadsnämnd, 78/79: 492; – i tillståndsärende hos riksskatteverkets alkoholbyrå, 79/80: 331; – tillämpningen av 17 § i ärende om återanställning **h**os hovrätt, 80/81: 455; – självrättelse enligt 19 § av beslut i **t**jänstetillsättningsärende, 80/81: 440; – fråga om förvaltningslagen är tillämplig i ärende om avstängning från tjänst, vilket kan överklagas genom kommunalbesvär, 80/81: 451; – underlåtenhet att tillämpa förvaltningslagens bestämmelser vid behandling av en ansökan om arbetsmarknadsutbildning, 83/84: 350; – se även Arbetsmarknaden, Barnavård, Byggnadslov, Fordon, Fullföljd av talan, Jäv, Kriminalvård, Motivering av beslut, Myndighetsutövning mot enskild, Skolan, Svarsfrist, Taxeringsnämnd.

Förvaltningsprocess, muntlig förhandling i förvaltningsdomstol, 81/82: 298; – handläggning i länsrätt av mål om verkställighet av umgängesrätt, 81/82: 241; – kommunikationsrutiner i kammarrätt, 81/82: 317; – rättelse av dom och redovisning av skiljaktig mening, 81/82: 318; – dröjsmål hos försäkringsrätt med handläggning av mål angående sjukpenning, 81/82: 259; – dröjsmål i en länsrätt vid prövning av underställt beslut om omedelbart omhändertagande enligt 8 § lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) samt andra frågor rörande handläggningen av mål enligt den lagen, 83/84: 407; – muntlig förhandling i mål vid länsrätt om vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM), 83/84: 419; – domares skyldighet att inställa sig på sin arbetsplats under sessionsfri dag, 83/84: 420; – se även Kommunalbesvär, Taxeringsprocess.

Förvandlingsstraff, se Straffverkställighet.

Förvar, verkställighet av beslut om tagande i förvar, 79/80: 167; – offentligt biträde åt två förvarstagna utlänningar har vägrats använda telefon på ett häkte, 82/83: 149; – se även Sjukvård.

Förvisning, bristfällig förberedelse vid försök att verkställa förvisningsdom, 77/78: 110.

Gatumusik, se Polismyndighet.

Gemensam vårdnad, se Flyttningsanmälan.

God man, avveckling av godmanskap, 79/80: 106; – interimistiskt förordnande av god man för en person utan att denne fått tillfälle att yttra sig, 82/83: 29; – handläggning av ärenden om förordnande av god man enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken, 82/83: 30; – fråga om utredning i ärende angående förordnande av god man enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken, 84/85: 83; – fråga huruvida godmansförordnande enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken inverkar på huvudmannens rättsliga handlingsförmåga. Tillika fråga om jäv för god man, 84/85: 85; – se även Allmänna handlingar, Förmyndare, Redovisning, Överförmyndare.

Gripande, på sjukhus av misstänkt, 78/79: 56; – se även Anhållande.

Grundlagarna, yttranden över 1973 års fri- och rättighetsutrednings betänkande "Medborgerliga fri- och rättigheter; regeringsformen", 76/77: 298.

Grustäkt, barnolycksfall i ett grustag har aktualiserat tillämpningen av vissa föreskrifter i allmänna ordningsstadgan och av vissa anvisningar, 79/80: 507.

Gåva, se Kommunal kompetens.

Gåvoskatt, förslag till vissa lagändringar, 82/83: 337.

Handelsbolag, se Indrivning, Uppbörd (Arbetsgivaransvar m. m.).

Handikappersättning, se Ersättning.

Handläggning, fråga om tjänsteman, som enligt ett statligt verks interna föreskrifter skall "delta i beslutet" i visst ärende, vilket avgörs av verkschefen, är skyldig att närvara personligen vid föredragningen inför verkschefen, 79/80: 322; – felaktig handläggning i länsstyrelse av ärende angående förordnande av revisor i ekonomisk förening, 77/78: 389; – dröjsmål vid länsstyrelsens handläggning av ärende om besvär över tidsbegränsat byggnadslov, 78/79: 390; – i mål om omhändertagande för utredning bör länsrättens sakprövning ske skyndsamt, 79/80: 281; – handläggning av ärende om körkortsåterkallelse, 78/79: 469; – fråga om länsstyrelse i ärende om anläggande av skjutbana borde ha hört angränsande kommun i annat län; tillika fråga om handläggningstid, 79/80: 328; – länsbostadsnämnds handläggning av besvärssärende rörande bostadsbidrag (dröjsmål, underlåten sakprövning, utebliven besvärshänvisning), 78/79: 492; – felaktig handläggning i riksskatteverkets alkoholbyrå av visst tillståndsärende (underlåten sakprövning, utebliven besvärshänvisning), 79/80: 331; – statlig myndighet har remitterat utredningar till kommun för yttrande. Remisserna har besvarats av kommunstyrelsen, ej kommunfullmäktige. Fråga om riktigheten härav, 76/77: 265; – fråga om tjänstemans skyldighet att mottaga och utkvittera skrivelser ställda till honom under myndighetens adress, 77/78: 412; – bevakning av bortovarande tjänstemans post, 78/79: 222; – öppnande av post ställd till namngiven tjänsteman, 82/83: 248; – brister i skolstyrelsens posthämtnings- och sorteringsrutiner, 80/81: 446; – myndighets skyldighet att besvara brev, 80/81: 455; – byggnadsnämnd är skyldig att behandla begäran från fastighetsägare om ingripande mot byggnadsåtgärder på grannfastighet, 80/81: 468; – handläggning av ärende rörande tillämpningen av lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m., 80/81: 469; – kommunal fritidsnämnd har anordnat filmförevisning för minderåriga i strid mot bestämmelserna i "biograf-förordningen" (1959: 348). Kritik häremot, 80/81: 496; – socialhjälpssärende har bordlagts utan att tid för slutlig prövning angetts, vilket medfört att slutligt beslut i ärendet inte har meddelats, 81/82: 231; – skolkontors handläggning av begäran från försäkringskassa om s. k. förstadsagstyg, 82/83: 382; – handläggningsordning och nämnders sammansättning vid besvarandet av remisser från statliga tillsynsorgan, 83/84: 404; – se även Arbetsmarknaden, Avskrivningsbeslut, Avvisningsbeslut, Barnavård, Bidragsförskott, Bostadsbidrag, Byggnadslov, Disciplinmål, Domstolsärende, Ersättning, Ersättningsmål, Flyttansmälan, Fordon, Förtroendenämnd, Förvaltningsprocess, God man, Häktningförhandling, Inskrivningsmyndighet, JO, Körkort, Offentligt biträde, Personalkontroll, Service, Socialtjänstlagen, Svarsfrist, Taxeringsnämnd, Tjänstetillsättning, Tystnadsplikt, Upphandling, Utlänning, Vapenvägrare, Vårdslös myndighetsutövning, Värnpliktig.

Handräkning, kritik mot länsstyrelse för handräkning enligt 191 § UL för flyttad bils återställande till ägaren, 77/78: 276; – förutsättningar för handräkning enligt 191 § UL för återtagande av presenningar hos tredje man; fråga bl. a. om ny exekutionstitel, riktad mot tredje man, erfordrats, och om inte förrättningen i vart fall bort inställas och underrättelse tillställas tredje man, 79/80: 388; – handräkning utan täckning i exekutionsurkund, 82/83: 377; – enligt 94 § BvL, 81/82: 172; – handräkning på kriminalvårdsanstalt, 82/83: 373; – se även Konsumentkreditlagen.

Hastighetskontroll, se Polismyndighet.

Helikopter, se Polismyndighet.

Hemförlovning, beslut om hemförlovning med retroaktiv verkan, 80/81: 174.

Hemvärnet, utnyttjande av hemvärnspersonal för bevakning av militära förråd m. m., 81/82: 125.

Hittegods, se Polismyndighet.

Hot mot krigsman, se Missfirmelse mot krigsman.

Hund, se Polismyndighet.

Hundskatt, hundskattekontroll, 82/83: 339.

Husrannsakan, för eftersökande av efterlyst person, 76/77: 112; – i personbils motor- och bagageutrymmen efter anonym anmälan om förmodat stöldgods i bilen; protokoll över åtgärden ej upprättat, 77/78: 129; – felbedömningar av åklagare vid bruk av tvångsmedel för beslagtagande av pass, 79/80: 48; – polismans köp av föremål som påträffats under husrannsakan, 81/82: 99; – hos konkursförvaltare, 82/83: 39; – beslag eller "fortsatt husrannsakan", 82/83: 42; – se även Provokation, Taxeringskontroll, Tvångsmedel, Utlänning.

Häktad, åklagares rätt att vägra häktad motta besök vid kollusionsfara, 78/79: 40; – tillhandahållande av skrivmaterial åt häktad, 78/79: 69; – stöd och hjälp åt frihetsberövad, 79/80: 137; – förvaring av häktad som undergått rättspsykiatrisk undersökning, 78/79: 117; – vägran att bistå häktad med införskaffande av röstkort, 80/81: 261; – prövning om besök hos häktad skall vara bevakat, 81/82: 117 – häktad i ett mål har felaktigt frigivits efter dom i annat mål, 81/82: 18; – spännbältesläggning, behörighet att fatta beslut om sådan åtgärd, 82/83: 147; – häktads anonymitetsskydd, 83/84: 132; – offentlig försvarares tillträde till allmänt häkte på kvällstid, 83/84: 134.

Häkte, förhållandena på allmänna häktet i Stockholm, 79/80: 170; – se även Barnavård, Förvar, Häktad, Kriminalvård, Straffverkställighet.

Häktning, se Förundersökning, Tvångsmedel.

Häktningsförhandling, handläggningen vid häktningsförhandling i mål om våldförande m. m., 83/84: 19.

Häktningstid, avräkning av, 76/77: 40, 77/78: 60.

Hälsovård, förutsättningar för hälsovårdsnämnds ingripande mot slamavskiljare avsedd för BDT-vatten, 78/79: 465; – hälsovårdsnämnds skyldighet att i förväg underrätta fastighetsägare om inspektion av uthyrd lägenhet, 82/83: 442; – se även Djur, Fullföljd av talan, Tystnadsplikt.

Hämtning, felbedömningar av åklagare vid bruk av tvångsmedel. 79/80: 48; – värnpliktig har efterspanats för hämtning till värnpliktstjänstgöring trots anmält laga förfall. 80/81: 168; – se även Arrest, Förundersökning, Journal, Polismyndighet.

Identitetskontroll, se Polismyndighet.

Illojal maktanvändning, kommunal taxeringsrevisors åtgärder vid taxeringskontroll, 82/83: 250. Se även Byggnadsförbud, Tjänstetillsättning.

Immunitet, se Riksåklagaren.

Indrivning, kronofogdemyndighets indrivningsåtgärder beträffande skattskyldig som blivit dubbeltaxerad och besvärat sig häröver samt betalat den skatt som debiterats med anledning av den ena taxeringen. 76/77: 220; – upprepade indrivningsåtgärder trots att anstånd med inbetalning av skatt tidigare beviljats. 81/82: 348; – indrivning av skatter m. m. trots att uppskov lämnats enligt amorteringsplan, 82/83: 343; – indrivning av skatt hos delägare i handelsbolag, 82/83: 366; – oberättigade skattekrav och ADB-rutiner m. m., 83/84: 265; – se även Konkurs, Säkerhet för skattefordringar, Uppbörd (Indrivning av skatt).

Information, se Fullföljd av talan, Pension. Service, Tryckfrihet.

Införsel, framställning angående ändring i 15 § andra stycket införsellagen. 76/77: 211; – dröjsmål vid införsel (löneutbetalning via dator). 78/79: 233. 82/83: 375; redovisning av underhållsbidrag som innehållits genom införsel har fördröjts till följd av arbetsgivares datautbetalningsrutiner, 79/80: 399; – fråga om förrättningsman i ett införselmål får fråga gäldenärs grannar om dennes personliga förhållanden, 80/81: 381.

Inhibition, förfarandet vid beslut om inhibition i brådskande fall. 77/78: 415; – fråga om inhibition av slutbevis sedan dom meddelats efter sökt återvinning, 84/85: 78; – se även Allmän försäkring, Taxeringsprocess, Utmätning.

Inkomstbringande åtgärder, myndighets befogenhet att vidta inkomstbringande åtgärder (medverka vid medaljutgivning). 76/77: 292.

Inskrivningsmyndighet, inskrivningsärende har formlöst återsänts till ingivaren. 81/82: 52; – anmälan till inskrivningsmyndighet enligt 19 kap. 20 § jordabalken. 82/83: 29, 84/85: 21; – vilandeförklaring av ansökan om inteckning i avsaknad av samtycke av f. d. make, 83/84: 32; se även Tingsnotarie.

Insulin, se Berusad.

Inteckning, se Inskrivningsmyndighet, Vårdslös myndighetsutövning.

Integritet, se Personlig integritet.

Interimistiskt beslut, från om interimistiskt beslut kan meddelas i ärende enligt 64 § lagen om handel med drycker. 83/84: 375; – se även Vårdnad om barn.

Invandrare, se Val.

Jakt, försöksverksamhet med samordnad älgjakt. Naturvårdsverkets tillämpning av reglerna om registrering av älgjaksområde, 78/79: 497.

JO, tillsynskompetens 76/77:205, 76/77:263 (taxering), 77/78:242, 78/79:193, 79/80:315, 80/81:353, 81/82:280, 82/83:221, 83/84:220, 84/85:259; – omfattningen av JO:s prövning av riktigheten i sak av beslut i disciplinärende, 78/79:370; – utrymmet för JO:s ingripande i arbetstvist inom den offentliga sektorn, 78/79:377; – JO:s prövning av kommuns ansvar för tillämpningen av vårdlagstiftningen, 79/80:268; – begäran om disciplinåtgärd mot kommunal befattningshavare när kommunen redan upptagit och sedermera avgjort eget ärende om disciplinåtgärd, 79/80:456; – vissa klagomål har överlämnats till förtroendenämnderna i landstingen, 81/82:258; – byggnadsnämnds handläggning av remiss från JO, 83/84:404.

Journal, skyldighet för läkare att i journal anteckna omständigheter som ligger till grund för hämtningsbeslut, 84/85:226.

Jämkning, se Uppbörd (Jämkning, skatteavdrag m. m.).

Jäv, i tjänstetillsättningsärenden, 79/80:320, 83/84:326; – sakkunnig i ärende hos medicinalväsendets ansvarsnämnd, 81/82:254; – jäv vid taxeringsrevision, 82/83:250; – fråga om jäv enligt förvaltningslagen i kriminalvårdsärende, 82/83:119; – handläggning av jävsinvändning mot taxeringsintendent, 83/84:317; – fråga om jäv för tjänsteman hos lantbruksnämnd, 83/84:392; – fråga om jäv för ledamöter i styrelsen för en länsstyrelse, 83/84:396; – jäv för ordförande i utskrivningsnämnd, 83/84:203; – fråga om jäv för domare, 84/85:21; – jäv för ledamot i skolstyrelse vid avgivande av yttrande i kommunalbesvärsmål, 84/85:348; – se även Allmän försäkring, Barnavård, God man, Polismyndighet, Rättegångsbalken. Jfr Taxeringsnämnd (Övrigt).

Kallelse, se Rättegångsbalken.

Kamratförtryck, ifrågasatt kamratförtryck m. m. inom sjövarnskåren, 80/81:205.

Kollekt, åtal mot kyrkoherde för underlåtenhet att pålysa och upptaga föreskrivna kollekt, 77/78:347.

Kollektiv utskrivning, se Psykiatrisk vård.

Kommunalbesvär, lagen om inskränkning i rätten att föra talan mot offentlig arbetsgivares beslut är tillämplig också när talan skulle ha förts genom kommunalbesvär, 79/80:458; – anmodan att ange de omständigheter på vilka kommunalbesvär grundas; åtgärdens förenlighet med kommunalbesvärsprocessens särdrag betr. principerna för processledning, 81/82:393; – se även Förvaltningslagen.

Kommunal kompetens, fråga om befogenhet för kommunen att i ärende om statsbidrag till lokal landsbygdstrafik låta kommunalt bussbolag från konkurrerande enskilda trafikföretag ta emot sådana uppgifter om deras affärsförhållanden som skulle ha varit hemliga om handlingarna förvarats hos en myndighet, 78/79:330; – skolstyrelses befogenhet att till avgående studierektor såsom minnesgåva överlåta vissa tavlor utgörande inventarier i skolbyggnader, 78/79:336.

Kommunal självstyrelse, se Handläggning.

Kommunal taxeringsrevisor, se Taxeringskontroll.

Kommunicering, underlåten kommunikering i disciplinärende, 78/79:370; – i ärende om avstängning från kommunal tjänst, 80/81:451; – i arbets-skadeärende, 81/82:271; – i ackordsärende hos länsstyrelse, 81/82:323; – med tredje man i avhysningsärende, 82/83:355; – se även Allmän försäkring, Barnavård, Byggnadslov, Folkbokföring, Interimistiskt beslut, Kriminalvård, Pensionsgrundande inkomst, Renskötsel, Svarsfrist, Taxeringsnämnd (Utredningsförfarandet), Taxeringsprocess, Upphandling, Utsökningsmål.

Konceptanteckningar, se Förhör.

Konfrontation, se Fotokonfrontation, Förundersökning, Polismyndighet.

Konkurrensbegränsning, se Yttrandefrihet.

Konkurs, anteckningar om tillägg och ändringar vid genomgång av konkursbouppteckning, anteckningarna bör läsas upp för gäldenären före edsavläggelsen, 79/80:107; – utdelning i konkurs för skatter, när lokal skattemyndighet meddelat anstånd med betalning av dem, 83/84:321; – se även Delgivning, Rättegångsbalken, Tillsynsmyndighet i konkurs.

Konst, se Polismyndighet.

Konsultation, se Allmän advokatbyrå.

Konsumentkreditlagen, återttagande av gods som påstås ha sålts till oskäligt högt pris, 81/82:359; – materiella invändningar mot handräckning, 82/83:375.

Koppleri, se Förundersökning.

Kreditköp, se Konsumentkreditlagen.

Kreditupplysning, rättelserutiner beträffande oberättigade skattekrav, 83/84:265.

Kriminalvård, våldsanvändning på kriminalvårdsanstalt, 76/77:125, 82/83:143; – dödsfall på kriminalvårdsanstalt, 82/83:122; – klagomål från fackligt håll angående uteblivna åtgärder inför befarat rymningsförsök, 77/78:165; – beviljande av särskild korttidspermission för intagen, 77/78:172; – förutsättningar för beviljande av korttidspermission, 82/

83: 110, 83/84: 108; – avvikande under bevakad permission från anstalt, 77/78: 182; – brister vid planering av beledsagad permission, 83/84: 108; – permission i samband med strejk bland intagna på kriminalvårdsanstalter, 78/79: 108; – förutsättningar för permission, 78/79: 111, 80/81: 233; – uttalande om viss kvalifikationstid för permission, 78/79: 122; – transportpermission, 79/80: 209; – permission och anstaltsplacering, 80/81: 225; – formerna för bevakning när intagen besöker advokat, 83/84: 133; – bevakning vid besök hos intagen i häkte, 84/85: 147; – intagens rätt till telefonsamtal med advokat, 76/77: 129, 77/78: 194; – med kriminalvårdsstyrelsen m. fl., 81/82: 112; – kostnad för telefonsamtal till JO, 78/79: 126; – intagens rätt att mot stadgad avgift få kopior av beslut, 83/84: 136; – intagens rätt till samtal med styresman eller annan tjänsteman, 77/78: 192; – anonymitetsskydd för intagen, 77/78: 194, 79/80: 211; – avbrytande av besök hos intagen, 78/79: 125; – avvisande av besökande, 77/78: 193, 82/83: 141; – brevgranskning vid kriminalvårdsanstalt, 76/77: 131, 77/78: 191, 78/79: 120, 80/81: 255, 81/82: 111, 82/83: 140; – brevgranskning på allmänt häkte, 84/85: 137; – tillämpningen av bestämmelserna om disciplinär bestraffning av intagen, 76/77: 134; – fråga om disciplinär bestraffning av intagen för försenad återkomst efter permission, 78/79: 121; – fråga om polisanmälan från kriminalvårdsanstalt rörande där förövat brott, 77/78: 195; – intagna har disciplinärt bestraffats för gärning som polisanmälts, 81/82: 105; – i beslut om disciplinär bestraffning har tagits in även beslut om att den intagne inte skulle få delta i fritidsverksamhet utom anstalten, 82/83: 142; – handläggning av disciplinärenden vid kriminalvårdsanstalt, 83/84: 131; – motivering av beslut, 84/85: 145; – intagens rätt att få del av analysresultat vid urinprovskontroll, 84/85: 146; – utformningen av beslut om disciplinär bestraffning, 83/84: 131; – besvärshänvisning i disciplinärende på kriminalvårdsanstalt, 76/77: 138; – "missnöjesförklaring", 77/78: 191; – behandlingen av intagen i anledning av dennes klädsel, 78/79: 115; – enrumsplacering enligt 20 § kriminalvårdslagen, 79/80: 200; – utredning i ärende om enrumsplacering, 81/82: 110; – placering av intagen i avskildhet (23 § kriminalvårdslagen), 80/81: 251; – spännbältesläggning, 79/80: 205; – enrumsplacering enligt 50 § kriminalvårdslagen, 78/79: 124, 79/80: 205, 80/81: 253; – placering i s. k. hårdisoleringscell utan normal utrustning, 80/81: 255; – åtgärder för att förhindra våldshandlingar mellan intagna, 82/83: 145; – kollektivbestraffning, 81/82: 109; – klädsel under transport, 81/82: 114; – bristfällig utredning i disciplinärende, 81/82: 115; – placering av intagen på häkte i avvaktan på beslut om ny anstaltsplacering, 81/82: 115; – fråga om intagen som överförts till sjukhus får vistas i hemmet nattetid, 78/79: 122; – kritik mot beviljande av frigång, 79/80: 198; – kriminalvårdstjänstemans skyldighet att uppge sitt namn, 79/80: 211; – kränkande yttrande om intagen 82/83: 146; – läkare ej tillfrågad om antialkoholbehandling av intagen före permission, 80/81: 257; – sjukvårdare har ordinerat penicillin åt intagen, 80/81: 257; – dröjsmål med att besvara framställningar från intagen, 80/81: 258; – dröjsmål med att vidarebefordra intagens passansökan, 80/81: 260; – otillräckligt ingripande mot villkorligt frigiven. Kritik mot skyddskonsulent och övervakningsnämnd, 80/81: 242; – deltagande i fritidsverksamhet utom anstalt vid sjukskrivning, 80/81: 250; – otillräckliga åtgärder med anledning av anmälan om tillgreppsbrott i tjänsten, 83/84: 118; – placering av personer med narkotikaproblem för vård i enskilt hem, 84/85: 139; – transport för inställelse vid domstol av intagen som kallats till

förhandling i dispositivt tvistemål, 84/85: 148; – se även Allmänna handlingar, Anhållen, Delegation, Förundersökning, Handräckning, Häktad, Jäv, Kroppsvisitation, Kroppsbesiktning, Straffverkställighet, Studiemedel, Utmätning, Visitering, Översättning.

Kroppsvisitation, kroppsbesiktning, gränsdragningen mellan kroppsvisitation och kroppsbesiktning, 79/80: 194; – kroppsvisitation i samband med polismäns kontroll av bilförare, 82/83: 57; – kroppsbesiktning av patienter vid narkomanvårdsenheter och av intagna vid frivårdens behandlingscentral, 84/85: 227; – se även Varusmugglingslagen, Visitering.

Kränkande eller eljest olämpligt yttrande, åtal mot kyrkoherde för kränkande uttalande under högmässopredikan, 77/78: 347; – se även Kriminalvård, Läkare.

Kungörelse, kostnad för kungörelse å bortovarande eller okänd arvinge, 78/79: 54; – omfattningen av annonsering enligt kungörandelagen vid exekutiv försäljning av fast egendom, 82/83: 375.

Kvarstad, se Beslag, Utmätning.

Kvittning, se Bidragsförskott.

Kyrka, möjlighet att få disponera kyrka för förrättning i svenska kyrkans ordning får inte göras beroende av om den kallade prästen är man eller kvinna, 78/79: 462.

Kyrkobokföring, se Folkbokföring.

Körkort, föreläggande enligt 48 § körkortskungörelsen i ärende rörande s. k villkorat körkort, 77/78: 392; – trafiksäkerhetsverkets krav att förrättningsavgift för förnyat körkortsprov skall vara inbetald senast en vecka före omprövningen, 76/77: 286; – omfattningen av social centralnämnds uppgiftsskyldighet i samband med personutredning i körkortsärenden, 79/80: 259; – socialnämnds skyldighet att avge yttrande i körkortsärende, 82/83: 193; – avgift vid förnyelse av körkort, 83/84: 362; – handläggningen av ansökningar om körkortstillstånd som inkommer före utgången av löpande spärrtid och innan de enligt vissa bestämmelser tidigast får prövas, 84/85: 400; – se även Delgivning, Handläggning, Polismyndighet.

Laga förfall, se Hämtning, Taxeringsnämnd (Anstånd med att lämna självdeklaration).

Laga kraft, dröjsmål med utfärdande av lagakraftbevis, 84/85: 76; – se även Fullföljd av talan.

Lagfart, kontroll av lagfartsförhållanden inför utmätning av fastighet, 82/83: 377.

Lagsökning, handläggning av lagsökningsmål, 76/77: 108, 78/79: 38, 80/81: 42, 80/81: 115, 81/82: 51.

Legitimation, se Polismyndighet, Trafikvakt.

Litispensens, se Byggnadslov, Fullföljd av talan.

Läkare, disciplinär åtgärd mot läkare för olämpligt skrivsätt i remiss, 78/79: 180; – för åsidosättande av föreskrifter för klinisk prövning av registrerade läkemedel, 78/79: 182; – förtroendeläkare vid försäkringskassa har utformat begäran till andra läkare om upplysningar om en försäkrad på olämpligt sätt, 81/82: 271; – disciplinär åtgärd mot läkare som brustit i sin skyldighet att visa patient omsorg och respekt, 83/84: 198.

Läkarintyg, jfr Domstolsförhandlingar.

Läkarundersökning, se Berusad.

Läkarvård, fråga om värnpliktig vägrats läkarvård, 79/80: 158.

Läkemedel, se Läkare.

Maktmissbruk, se Illojal maktanvändning.

Mantalsskrivning, se Folkbokföring.

Medbestämmandelagen, redogörelse för JO:s iakttagelser från lagens första giltighetstid, 78/79: 377; – se även Upphandling.

Meddelarfrihet, beslut från hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd, 82/83: 237; – meddelarskydd och pressmeddelande, 83/84: 251; – sjukvårdspersonals rätt att meddela sig med massmedierna, 83/84: 239.

Medicin, se Anhållen, Kriminalvård.

Mervärdeskatt, compensation har felaktigt utbetalats för mervärdeskatt på bostadsbyggande. Fråga om återbetalningsskyldighet för mottagaren 76/77: 280; – se även Taxeringskontroll.

Militära rättsvårdskungörelsen, förteckning enligt 55 §, 79/80: 169, se även Disciplinmål.

Militär övning, disciplinär åtgärd mot major och fänrik för tjänstefel vid anordnande av orienteringslöpning inom område där skarpskjutning pågick, 79/80: 143; – militär medverkan i civil verksamhet, 82/83: 156; – se även Säkerhetsföreskrifter och säkerhetsåtgärder, Värnpliktig.

Militärt straffregister, anteckningar i militärt straffregister, 83/84: 144.

Miljöskydd, länsstyrelses skyldighet att samråda med kommun enligt 26 § miljöskyddslagen rörande anläggande av skjutbana, 79/80: 328; – länsstyrelses tillämpning av villkor uppställt i beslut av koncessionsnämnden för miljöskydd, 79/80: 497; – se även Filmupptagning.

Missbruk av förmanskap, åtal mot löjtnant, 76/77: 117, och mot fänrik, 82/83: 151, för missbruk av förmanskap.

Missfirmelse, mot underordnad krigsman, 77/78: 138; – åtal mot kapten för hot mot krigsman och missfirmelse mot krigsman, 81/82: 118.

Misshandel, se Polismyndighet.

Morjärvsfallet, 77/78: 62.

Motivering av beslut, motivering vid avstyrkan av kraveftergift beträffande bidragsförskott, 76/77: 146; – underlåten motivering av hälsovårdsnämnd i avslagsbeslut i dispensärende, 77/78: 409; – bristfällig motivering av beslut i arbetsskadeärende, 81/82: 276; – beslut om avslag på ansökan om statligt utgivningsstöd, 82/83: 378; – underlåten motivering i avslagsbeslut angående befrielse från skolgång, 82/83: 379; – beslutsmotivering i arbetsskadeärende, dels i det ursprungliga beslutet, dels i beslut efter omprövning, 84/85: 253; – se även Ersättningsmål, Kriminalvård, Taxeringsnämnd (Beslutsförfarandet), Vapenfri tjänst, Värnpliktig.

Mullvaden, se Polismyndighet.

Muntlig förhandling, se Förvaltningsprocess.

Mutbrott, åtal mot hemsamariter, 82/83: 162, 83/84: 146; – åtal mot föreståndare vid servicehus, 84/85: 172.

Myndighetsmissbruk, se Vårdslös myndighetsutövning.

Myndighetsutövning mot enskild, fråga om upphandling innefattar myndighetsutövning mot enskild i förvaltningslagens mening, 79/80: 334; – upplåtelse och dispositioner inom statens egendomsförvaltande verksamhet, 79/80: 514; – avgränsningen av begreppet, se Åtal mot kommunal taxeringsrevisor, 82/83: 250.

Målsägande, hörande av målsägande i mål angående rån, 77/78: 123; – underrättelse till målsägande om enskilt anspråk, 79/80: 108; – se även Ränta.

Namn, handläggning av ärende om barns namnbyte, 80/81: 116.

Naturvårdslagen, se Strandskydd.

Nullitet, beträffande tjänstetillsättningsbeslut, 80/81: 433; – beträffande beslut om disciplinpåföljd, 84/85: 239.

Nyttjanderätt, se Exekutiv auktion.

Nåd, betydelse av nådeansökan vid avsedd förpassning för straffverkstälighet, 77/78: 106.

Näringsförbud, se Annonsering i pressen.

Nöjdförklaring, framställning angående nöjdförklaring vid ovillkorlig dom och skyddstillsyn, 76/77: 19; – se även Dom, Kriminalvård.

Obduktion, förutsättningarna att obducera mot anhörigs vilja, 83/84: 202.

Offentlig försvarare, entledigande av, 80/81: 57.

Offentligt biträde, för barn i mål om samhällsvård, 78/79: 175; – handläggning av ansökan hos socialförvaltning och länsrätt, 82/83: 188.

Offentligt sammanträde, se Filmupptagning.

Olovligt byggande, fråga om en byggnadsnämnd i ett visst fall har anledning att avvakta andra myndigheters beslut innan nämnden vidtar åtgärd enligt lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m., 83/84: 336; – frågor om tillämpning av lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m., 84/85: 358.

Olämpligt skrivsätt, se Dom, Poststadgan.

Olämpligt uppträdande, av socialsekreterare vid handläggning av socialhjälpssärende, 81/82: 234.

Ombud, rätt för sjukhus att avvisa patientombud, 83/84: 194; – se även Delgivning.

Omprövning, se Allmän försäkring, Bostadsbidrag, Taxeringsnämnd (Beslutsförfarandet).

Omsorger om psykiskt utvecklingsstörda, dröjsmål med utskrivning av elev från särskola, 79/80: 302; – kravet på samtycke vid inskrivning enligt 34 § omsorgslagen, 80/81: 319; – användningen av tvångsmedel inom omsorgsvården, 80/81: 323; – försöksinskrivning i särskola, 80/81: 329; – behörighet för vårdchef att besluta om inskrivning i vårdhem, 83/84: 193; – fråga om rätt för omsorgsstyrelse att uppbära patients pension, 84/85: 237.

Omyndig, Omyndighetsförklaring, se Flyttningsanmälan, Förmyndare, Utmätning, Överförmyndare.

Opartiskhet, vikten av att befattningshavare i allmän tjänst förhåller sig så att anledning till misstro inte uppkommer om hans integritet och opartiskhet, 78/79: 472.

Oskickligt beteende, mot underlydande krigsman, 77/78: 138; – disciplinär åtgärd mot kapten för oskickligt beteende, 80/81: 136; – disciplinär åtgärd mot kompanichef för oskickligt beteende och tjänstefel, 80/81: 138.

Otillbörlig belöning, systemet med fria eller rabatterade biljetter för resor med bl. a. SAS, 78/79: 344, 79/80: 57; – fråga om lämpligheten av att tjänsteman i statligt verk låtit bjuda sig på förtäring av företag som verket anlitat, 78/79: 353.

Parkering, se Flyttningslagen, Handräckning.

Partsdelgivning, se Delgivning, Rättegångsbalken.

Partsinsyn, se Taxeringsnämnd (Utredningsförfarandet).

Pass, länsstyrelse har vid utfärdande av pass ej ägt att, utöver expeditionsavgift, uttaga särskild ersättning för visst översättningsarbete, 77/78: 396; – se även Husrannsakan.

Pennalism, se Kamratförtryck.

Pension, information om hur statlig pension beräknats, 79/80: 464.

Pensionsgrundande inkomst, fullgörande av kommuniseringskyldighet, 79/80: 435.

Permission, se Barnavård, Kriminalvård, Ungdomsvårdsskola.

Personalkontroll, kritik mot rikspolisstyrelsen och överbefälhavaren för handläggningen av ett ärende om personalkontroll, 84/85: 150.

Personalärenden, se Skadestånd.

Personförväxling, se Utmätning, Utsökningsmål.

Personlig integritet, yttrande över utredningens om telefonavlyssning betänkande "Telefonavlyssning", 76/77: 321; – integritetskränkande undervisningsformer i psykologiundervisningen vid socialhögskola, 78/79: 474; – besiktning i bostadsbidragsärenden för kontroll av enskildas sammanlevandeförhållanden, 79/80: 489; – kritik mot kommunala organ för att en urinprovstagning på skolelever i syfte att klarlägga förekomsten av cannabismissbruk genomförts utan att eleverna upplysts om förutsättningarna för undersökningen, 84/85: 343; – se även Annonsering i pressen, Införsel, Nykterhetsvård, Opartiskhet, Skolan, Videoteknik, Åsiktsfrihet.

Personregister, frågor om förutsättningarna för att en myndighet skall få föra ett personregister som inte kräver tillstånd enligt datalagen samt för att sekretess skall gälla för ett sådant register, 84/85: 402; – innehållet i personregister hos socialnämnd, 84/85: 276.

Polisanmälan, se Arbetsmarknaden, Barnavård, Kriminalvård.

Polisinstruktionen, se Berusad.

Polismyndighet, transport av skadad person med polishelikopter, 76/77: 104; – frihetsberövad har under busstransport till polisstation fått sitta på golvet, 76/77: 116, 79/80: 98; – klagomål mot polis angående förfarande vid dödsfall, 76/77: 110; – dödsfall i polisarrest, 77/78: 134; – utredning om skador som omhändertagen åsamkats i polisarrest, 81/82: 77; – hastighetskontroller med radar, 77/78: 97; – förfarandet vid hastighetskontroll, 80/81: 130; – landning med polishelikopter på parkeringsplats i bebyggt område, 77/78: 106; – handhavande av ärende angående förpassning för verkställighet av fängelsestraff, 77/78: 106; – handläggning av hittegodsärenden, 77/78: 115, 132, 83/84: 83; – ingripande mot bussförare efter anonym anmälan om misstänkt onykterhet, 77/

78: 131; – polisrazzia har företagits i fel lokal, 77/78: 131; – utlåning av s. k. spaningsfoto på misstänkt, 77/78: 127; – utredning i anledning av ansökan om anställning som vaktman, 77/78: 137; – anteckningar om medicin till den som är omhändertagen av polisen, 77/78: 137; – mindre tillfredsställande identitetskontroll hos polismyndighet, 76/77: 113; – medtagande av person till polisstation för identitetskontroll, 80/81: 121; – anhållande efter bristfällig identifiering, 79/80: 114; – polismans skyldighet att uppge sitt namn, 78/79: 69; – kritik mot att polisman inte legitimerat sig, 79/80: 98; – jourhavande befäl skyldig att uppge namn på polismän som vidtagit ingripande, 77/78: 135; – polismän i tjänst skall kunna styrka sin identitet, 77/78: 136; – utredning av polisanmälan från omhändertagen om att polisen bestulit honom på pengar, 78/79: 66; – försäljning av förverkade vapen till polisman, 78/79: 74; – efterlysning av mentalsjukhuspatient, 78/79: 76; – obehörig inblandning i ärende som handläggs av annan polisman, 78/79: 77; – åtgärder för fastställande av underårigs ålder, 79/80: 94; – förhör med polismän och anordnande av konfrontation efter anmälan om övergrepp mot enskild, 79/80: 121; – kontroll av körkort och fordon, 79/80: 127; – tjänstefri polismans möjlighet att frivilligt ingripa utanför det egna distriktet, 79/80: 131; – bristfällig bevakning av utredning som remitterats till annan polismyndighet, 79/80: 118; – fallet Mullvaden (insättande av polisrytteri, biträde med vräkning m. m.), 80/81: 68; – felaktig hämtning av yngling till förhör. Ynglingen borde ha erbjudits skjuts hem, 80/81: 88; – privat deposition av konst i polishus, 80/81: 97; – uppstallning av löslöpande hund, 80/81: 104; – jäv för polisman, 80/81: 118, 84/85: 116; – onödiga motsättningar mellan förälder, som förlorat en dotter i en trafikolycka, och polisen som utrett olyckan, 80/81: 122; – synpunkter på polisengripande mot två minderåriga flickor, 80/81: 131; – polisman har erhållit rabatt i kiosk, 80/81: 133; – åtal mot polisman för misshandel, 81/82: 53, 55; – ifrågasatt dröjsmål med avspärrningar i samband med att Almöbron raserades, 81/82: 68; – underlåtenhet att ingripa mot störande gatumusik, 81/82: 91; – polisens biträde med transport, 81/82: 95; – polisens åtgärder vid handräkning enligt BvL, 81/82: 172; – vakthavande befäl har lämnat polisstationen under tid då han varit i tjänst, 82/83: 79; – kroppsvisitation m. m. i samband med kontroll av bilförare, 82/83: 57; – polismans åtgärd för att stoppa motorcyklist och vakthavande befäls ansvar för ledningen av förföljande och efterföljande, 82/83: 64; – oriktigt omhändertagande av bil, 82/83: 71; – utfärdande av riktlinjer för beviljande av tillstånd till torgmöten, 82/83: 95; – förflyttning av polismän till annan tjänstgöringsort av disciplinära skäl, 82/83: 100; – rättelse av felaktiga parkeringsanmärkningar, 82/83: 107; – polismäns användande av skjutvapen vid gripande, 82/83: 107; – polismän har tagit fram sina tjänstevapen dels i samband med personell husrannsakan. dels vid ingripande mot en för olovlig körning och rattfylleri misstänkt person, 83/84: 97; – bristande organisation vid efterspaning av försvunnet barn, 83/84: 79; – handläggning hos polisen av ärende rörande försvunnen person, 84/85: 132; – fråga i ärende angående påstådd misshandel från polismans sida om vakthavande befäls ansvar för övervakning i samband med avvisitering och insättande i arrest av omhändertagen person, 83/84: 95; – polismäns åtgärder till förhindrande av fortsatt olovlig körning, 83/84: 99; – polisens biträde åt enskild vid avhämtande av tillhörigheter i föräldrahemmet, 83/84: 101; – sjukhuspersonal biträdd av polis vid tvångsmedicinering i bostad, 83/84: 190; – utländsk polismans delta-

gande i polisutredning här i landet, 84/85: 131; – vissa händelser 1983 inom Kalix polisdistrikt (handläggning av förundersökningar om vapen- och jaktbrott, övergrepp i rättssak och falsk tillvitelse, omhändertagande av polismans tjänstevapen m. m.), 84/85: 98; – se även Allmän sammankomst, Anhållan, Arbetskonflikt, Arrest, Barnavård, Belöning, Berusad, Beslag, Delgivning, Demonstrationer, Djur, Efterlysning, Fordon, Fotokonfrontation, Fotokopiering, Frihetsberövad, Frihetsberövande, Förhör, Förundersökning, Förvisning, Gripande, Husrannsakan, Häktad, Provokation, Rättsmedicinsk undersökning, Tillfälligt omhändertagande, Underrättelse, Utlänning, Valuta, Vapentillstånd, Visitering, Översättning.

Polisregister, se Tillfälligt omhändertagande.

Politisk information, se Skolan.

Politisk åskådning, se Förhör, Tjänstetillsättning, Åsiktsfrihet.

Poststadgan, kritik mot en tjänsteman i postverket för avfattningen av en skrivelse till en av verkets kunder med anledning av dennes klagomål till JO angående tillämpningen av poststadgan i visst fall, 84/85: 396.

Prejudikat, 80/81: 496.

Prioritering, se Utsökningsmål.

Processledning, se Kommunalbesvär.

Protokoll, protokollföring m. m. när rätten stadfäster förlikning, 83/84: 39; – bristfällig protokollföring i tvistemål, 84/85: 21; – anteckning av skiljaktig mening i protokoll hos högskolestyrelse, 84/85: 346; – se även Bandspelare.

Provokation, polisman har under husrannsakan företagit åtgärd som ansetts böra bedömas på ungefär samma sätt som provokation, 77/78: 101; – fråga om provokation till brott, 77/78: 126.

Prästämbe, se Dop, Kyrka.

Prövningsram, beträffande hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd, 84/85: 233.

Psykiatrisk vård, åtal mot överläkare för beviljande av frigång för person, som varit att bedöma som farlig för annans personliga säkerhet, 76/77: 156; – kollektiv utskrivning av patienter, 79/80: 298; – försöksutskrivning av avviken patient, 82/83: 198; – rätt för läkare att översända fotokopia av patients brev till polismyndighet, 80/81: 337; – granskning av brev till patient på sjukhus för psykiatrisk vård, 80/81: 332; – intagning på sjukhus med stöd av LSPV. Principer för journalföring, 80/81: 334; – intagning på sjukhus trots att vårdintyg var ogiltigt, 82/83: 196; – fråga om försöksutskrivning består när LSPV-patient frivilligt återvänder till sjukhus, 83/84: 200; – skyldighet anteckna intagningsbeslut i journal, 83/84: 197; – sjukhuspersonal har med biträde av polis medic-

nerat patient i dennes bostad oaktat patienten motsatt sig detta. 83/84: 190; – kroppsvisitering av kvinnlig patient på sjukhus för psykiatrisk vård, 80/81: 343; – dokumentation av beslut och ansvar för beslut enligt LSPV, 84/85: 222; – delegation av överläkares beslutanderätt enligt 20 § LSPV, 84/85: 224; – utskrivningsnämndernas verksamhet, 80/81: 340, 81/82: 256; – påföljdssystemet för personlighetsstörda lagöverträdare, 84/85: 218; – bevakning av tid för försöksutskrivning, 84/85: 223; – se även Journal, Ombud, Sjukvård, Videoteknik.

Rabatt, se Polismyndighet.

Rabatterad biljett, se Otillbörlig belöning.

Radionämnden, dess arbetsformer, 77/78: 413.

Redovisning, fråga om kommun som haft fullmakt att sköta en alkoholmissbrukares ekonomi haft att lämna redovisning till en god man även för tiden före dennes förordnande, 81/82: 239.

Registrering av handling, se Arbetslöshetskassa.

Remiss, se Utsökningsmål.

Renskötsel, lantbruksnämnds åtgärder vid bristfällig renskötsel i koncessionssameby, 78/79: 483; – omfattningen av myndighets skyldighet att höra samerna vid nyttjanderättsupplåtelse m. m. inom renskötselns åretruntmarker, 79/80: 514.

Reseförbud, 76/77: 108.

Rese- och traktamentsersättning, behandling hos statens vattenfallsverk av reseräkningar, 76/77: 277.

Reservationsbesvär, kritik mot länsstyrelse för att den inte har berett klaganden tillfälle att utveckla grunderna för sin talan i ett besvärssärende, 82/83: 439.

Reservationsrätt, fråga om personlig närvaro vid beslutstillfället är en förutsättning för utövande av statstjänstemans rätt att reservera sig mot verkslednings beslut, 79/80: 322.

REX-systemet, ett fel vid registrering i REX har inte rättats trots flera påpekanden från gäldenären, 81/82: 348; – oberättigade skattekrav och ADB-rutiner för rättelse m. m., 83/84: 265; – se även Exekutionstitel, Indrivning, Uppbörd.

Riksåklagaren, fråga om immunitet för främmande ubåt, som trängt in på svenskt territorium, och för dess besättning, 82/83: 34.

Rymning, se Kriminalvård.

Ränta, angivande av ränta i brottmålsdom, 79/80: 104; – ränteyrkande när åklagare framställer enskilt anspråk för målsägande, 79/80: 110.

Rättegångsbalken, fråga om jäv och handläggning av sådan fråga, 80/81: 108; – part har på posten löst ut kallelse till förhandling. Mottagningsbeviset kom dock i retur till rätten utan att vara underskrivet. Förhandlingen inställdes, 80/81: 109; – tilltalad för sent delgiven tilläggstämning, 80/81: 111; – förfarandet vid partsdelgivning, 81/82: 51; – kontroll av ställföreträdarens behörighet, 81/82: 50; – dröjsmål med utfärdande av stämning, 82/83: 24; – tingsrätt har meddelat dom utan att ha utfärdat stämning, 82/83: 25; – fråga om förutsättningar för omedelbar huvudförhandling i förenklad form, 84/85: 21; – domstols behandling av inlaga som var avfattad med blindskrift (punktskrift), 84/85: 79; – fråga om ett bolag fått skäligt rådrum för inställelse vid förhandling i konkursmål, 84/85: 333; – se även Bandspelare, Bevisning, Brottmål, Dom, Fullföljd av talan, Jäv, Offentlig försvarare, Protokoll, Rättelse, Service, Tvistemål.

Rättegångskostnad, mål har avskrivits utan att biträde enligt rättshjälpslagen tillfrågats angående kostnadsyrkande, 76/77: 105.

Rättelse, av beslut i tjänstetillsättningsärende, 80/81: 440; – av dom i tvistemål, 81/82: 46, 82/83: 26; – av dom i brottmål, 81/82: 46, 83/84: 44; – se även REX-systemet. Jfr Service, Självrättelse, Uppbörd (Indrivning av skatt); – se även Vårdslös myndighetsutövning.

Rättshjälp, underlaget för bedömning av ansökan om rättshjälp, 77/78: 126; – anmälan om behov av rättshjälp i ärende om avvisning, 81/82: 103.

Rättshjälpsnämnd, beslutsunderlag för jämkning av rättshjälpsavgift, 83/84: 35; – rättshjälpsökandes närvaro vid rättshjälpsnämnds sammanträde, 83/84: 51; – se även Rättshjälp. Rättslig handlingsförmåga, se God man.

Rättsläkare, se Brottmål.

Rättsmedicinsk undersökning, underrättelse till anhöriga, 79/80: 140.

Rättspsykiatriska undersökningar, se Häktad.

Röstkort, se Kriminalvård.

Sakkunniga, se Brottmål, Tjänstetillsättning.

Sakägarförteckning, se Exekutiv auktion.

Sanktionsavgifter, yttrande över skattetilläggsutredningens betänkande (SOU 1977: 6), 77/78: 436; – delgivning av anmaning såsom förutsättning för påförande av dubbel förseningsavgift vid underlåtenhet att avlämna arbetsgivaruppgift, 76/77: 249; – tillämpningen av reglerna beträffande sanktionsavgifter. Oriktiga skattetillägg i ett flertal fall, 79/80: 436; – utredningsansvaret i ärende om skattetillägg, 81/82: 315; – kryssmarkering av rutan för skattetillägg/forseningsavgift, 82/83: 298.

Sekretess, se Allmänna handlingar, Tystnadsplikt. Vårdslös myndighetsutövning.

Service, myndigheternas upplysningsservice; får mottagningstiden inskränkas?, 81/82: 396; – fråga om skyldighet att lämna part upplysning om skälen i ett av tingsrätt tidigare avkunnat men ännu inte utskrivet och undertecknat beslut, 82/83: 28; – myndigheterna och deras informations- och serviceverksamhet, 82/83: 217; – beriktigande av felaktig information om besvärstid, 82/83: 338; – allmänna verkstadsgans krav på öppethållande vid statliga myndigheter, 82/83: 434; – telefonservice hos myndighet, 83/84: 417; – vikten av att myndigheterna lämnar tydliga besked på förfrågningar från allmänheten, 83/84: 49; – jfr Taxeringsnämnd (Fastighetstaxering).

Sjukhusområde, rätt för sjukhusledning att avvisa journalister från sjukhusområde, 82/83: 203.

Sjukpenning, se Allmän försäkring.

Sjukredovisning, innebörden av värnpliktigs sjukredovisning i viss grupp, 80/81: 138.

Sjukvård, sjukvårdspersonals skyldighet att medverka vid abort, 76/77: 165; – utlämnande av förvarstagen patient från sjukhus för verkställighet av utvisning, 76/77: 183; – socialstyrelsens befogenhet att ingripa mot läkares användning av akupunktur, 76/77: 193; – nedlagt åtal mot läkare för vållande till annans död, 77/78: 233; – befogenheten för läkare på socialpsykiatrisk avdelning vid sjukhus att på eget initiativ företa undersökning av vårdtagare på ålderdomshem m. m., 77/78: 235; – omhändertagandet av utskrivna patients tillhörigheter, 77/78: 240; – fråga om sjukhus har rätt att omhänderta patients tillhörigheter vid permission eller frigång, 78/79: 189; – barnvårdsnämnds bestämmanderätt om permission m. m. för barn på barnpsykiatrisk klinik, 79/80: 278; – förhållanden på en långvårdsklinik – fråga bl. a. om sjukvårdsstyrelsens ansvar för läkarsituationen, 81/82: 250; – underlåtenhet att underrätta anhörig när patient avlidit på sjukhus, 81/82: 253; – sjukhus ansvar för persedel som överlämnats i sjukhusets förvar, 81/82: 255; – innehållande av patients medel för betalning av vårdavgift, 82/83: 198; – socialstyrelsens tillämpning av abortlagen, 82/83: 204; – se även Kroppsvsitation, Kroppsbesiktning, Obduktion, Ombud, Omsorger om psykiskt utvecklingsstörda, Psykiatrisk vård.

Sjukvårdare, se Kriminalvård.

Självrättelse, se Förvaltningslagen, Förvaltningsprocess, Utmätning. Jfr Rättelse.

Skadestånd, yttrande över budgetdepartementets rapport "Myndigheters skadeståndsansvar i vissa personalärenden m. m.", 78/79: 517.

Skatt, se Arvsskatt, Gåvoskatt, Hundskatt, Mervärdeskatt, Taxeringskontroll, Taxeringsnämnd, Taxeringsprocess, Uppbörd, Vägratifikatt.

Skattebrott, se Taxeringskontroll.

Skatteprocess, se Förvaltningsprocess, Taxeringsprocess.

Skattetillägg, se Sanktionsavgifter.

Skiljaktig mening, anteckning om skiljaktig mening i protokoll hos högskolestyrelse, 84/85: 346; — se även Förvaltningsprocess, Reservationsrätt.

Skjutning, se Militär övning, Säkerhetsföreskrifter och säkerhetsåtgärder.

Skogsvård, skogsvårdsstyrelse kan icke bemyndiga länsjägmästaren att utfärda slutligt avverkningsförbud, 76/77: 284.

Skolan, fråga om lämpligheten av gymnasieelevers besök på pornografisk föreställning som ett led i undervisningen i socialkunskap, 77/78: 327; — vägrad upplåtelse av tryckeriresurser för framställning av skoltidning med ifrågasatt pornografiskt innehåll, 77/78: 332; — felaktigt förfarande av rektor att omhändertaga stencilerat material, som framställts av en lärare för undervisning på mellanstadiet i grundskolan, 77/78: 338; — ansvaret för tillsyn över elever på skolgård omfattar också tid före och efter själva skoldagen, 77/78: 344; — visitation av elevskåp, 78/79: 396; — skyldighet för skolstyrelse och barnavårdsnämnd att samarbeta och ingripa när ordningen i skola störs, 78/79: 391; — lärare får inte okritiskt följa "beslut" vid föräldramöte angående behandling av elever, 81/82: 368; — avgift får inte tas ut för den frivilliga musikundervisningen i grundskolan, 81/82: 367; — fråga om förälders/vårdsnadshavares samtycke för beviljande av ledighet åt myndig elev, 81/82: 366; — politisk information till elever under skoltid, 81/82: 370; — fråga om rektors beslut rörande gymnasieelevers ledighet från skolarbetet för enskilda angelägenheter kan överprövas; tillika fråga om förvaltningslagen är tillämplig på sådana ärenden, 83/84: 332; — behörigt organ vid beslut om avstängning och avskedande av lärare, 83/84: 334; — förflyttning av elev mellan skolenheter, 83/84: 334; — hantering av allmänna handlingar på rektorsexpedition, 83/84: 335; — kritik mot en rektor inom det allmänna skolväsendet i en kommun för hans agerande mot i kommunen anställda lärare med egna barn i en alternativ skolform, 84/85: 336; — jfr Kommunal kompetens, Personlig integritet.

Skyddskonsulent, se Kriminalvård.

Skyddslagen, omhändertagande enligt skyddslagen, 84/85: 161.

Skönstaxering, se Taxeringsnämnd (Beslutsförfarandet).

Socialförsäkring, yttrande över betänkandet "Försäkringsrätt och försäkringsöverdomstol" (SOU 1976: 53), 77/78: 427; — över socialutredningens betänkande "Socialtjänst och socialförsäkringstillägg" (SOU 1977: 40), 78/79: 503; — se även Allmän försäkring, Arbetsmarknadsstöd, Bidragsförskott, Ersättning, Förvaltningsprocess, Uppbörd (Jämkning, skatteavdrag m. m.).

Socialtjänst*Äldre lagstiftning***Barnavård**

Kommunens ansvar: otillräckliga resurser för utredningar, 78/79: 167, 80/81: 313; – kommuns ansvar för tillämpningen av vårdlagstiftningen, 79/80: 268; – fråga om vilken kommun som har tillsyn över övervakning, 78/79: 177; – skyldighet att fullfölja utredning i ärende om ingripande sedan barnet har lämnat kommunen, 80/81: 264.

Nämnden: befogenhet för ledamot av barnavårdsnämnd att agera i ett enskilt ärende, 78/79: 163, 80/81: 268; – muntligt förhör inför social centralnämnd och enskild ledamots yttranderätt vid sådant förhör, 77/78: 216; – rätt att bli hörd inför nämnden, 80/81: 276; – jäv för ledamöter i social distriktsnämnd, 80/81: 268; – fråga om god man för underårig på grund av jäv har varit förhindrad att delta i beslut av arbetsutskott vid social distriktsnämnd, 80/81: 274; – underlåtenhet att lämna besvärshänvisning och felaktig sådan, 81/82: 168; – jäv för ledamot av social centralnämnd, slutet omröstning och avgivande av reservation, 81/82: 201.

Utredning: utredningsskyldighet enligt BvL vid övergrepp mot barn, 78/79: 130; – fråga om underlåtenhet av socialförvaltning att ingripa vid misstänkt barnmisshandel, 77/78: 196, 78/79: 130, 144; – kraven på barnavårdsutredning när barn utsatts för incestbrott; även fråga om uppföljning av sådant ärende, 79/80: 219; – barnavårdsnämnds ansvar för utredning om faderskap till barn, 79/80: 310; – utredning och uppföljning vid s.k. hemma-hos-terapi, 78/79: 171; – vid utredning och åtgärder måste också beaktas situationen för barnets syskon, 78/79: 144, 169, 79/80: 219; – barnavårdsutredning måste genomföras skyndsamt oavsett om förebyggande åtgärder vidtas, 78/79: 144, 167; – kravet på skyndsamt vid barnavårdsutredning, 80/81: 289, 82/83: 168; – handläggningstider i vårdnadsärenden, 82/83: 189; – omotiverade uttalanden i barnavårdsutredning, 78/79: 173; – dokumentation av uppgifter i barnavårdsärende, 78/79: 130; – fråga hur en barnavårdsutredning bör sammanställas, 79/80: 273; – anmälares anonymitet, 78/79: 178; – uppgiftslämnarens anonymitet, 79/80: 275; – fråga om utredning och kommunikation, 80/81: 276; – otillräcklig utredning, underlåten kommunikation, felaktigt beslut och andra handlägningsbrister, 81/82: 158; – bristfällig utredning i ärende om omplacering av fosterbarn, 81/82: 161.

Omhändertagande för utredning: en 18 månader gammal pojke har lämnats ensam i nära ett dygn; fråga om han bort omhändertagas för utredning, 79/80: 271.

Förebyggande åtgärder: barnavårdsnämnds hjälp- och stödåtgärder beträffande unga lagöverträdare, 76/77: 140; – fosterhemsplacering med stöd av 26 § 1 BvL, 80/81: 289.

Omhändertagande för samhällsvård: förhållandet i barnmisshandelsfall mellan omhändertagande för samhällsvård enligt 29 § BvL och placering utom hemmet i form av förebyggande åtgärd enligt 26 § BvL, 78/79: 127; – fråga om föräldrars förändrade livssyn och religiösa

inriktning kan utgöra grund för att omhänderta barn, 78/79: 152; – handläggning av ärende angående omhändertagande för samhällsvård, bl. a. fråga om samtycke till beslut om samhällsvård, 80/81: 276; – socialförvaltnings handläggning av ärende rörande utländska barn som saknat familjerättslig anknytning i Sverige: frågor bl. a. om skyldighet att omhänderta barnen för samhällsvård och om att anmäla behovet av förmyndare och vårdnadshavare (31 § första st. och 9 § tredje st. BvL), 79/80: 250; – förutsättningar för samhällsvård enligt 31 § andra st. BvL, 78/79: 174; – hämtning i Finland av ett för samhällsvård omhändertaget barn, 82/83: 173.

Nämndens ansvar för vården: barnvårdsnämnds bestämmanderätt om permission m. m. för barn på barnpsykiatrisk klinik, 79/80: 278.

Samhällsvårdens upphörande: villkorligt upphörande av samhällsvård, 78/79: 159, 177, 79/80: 230; – prövning av begäran om upphörande av samhällsvård, 79/80: 272; – fråga om när samhällsvård skall upphöra, 80/81:294; – fråga bl. a. om tillämpningen av 50 § BvL, 82/83: 165.

Fosterbarnsvård: omplacering av fosterbarn, 77/78: 211, 81/82: 161; – som fosterbarnsinspektör bör ej utses en anonym innehavare av viss tjänst, 79/80: 278; – fosterhemsplacering med stöd av 26 § 1 BvL, 80/81: 289.

Yttrande till annan myndighet: av domstol begärd barnvårdsutredning får inte avstanna enbart på parts uppgift att vårdnadsfrågan inte längre är aktuell, 78/79: 169; – långsam handläggning av ärende angående yttrande till domstol i vårdnadsfall, 78/79: 167, 80/81: 313, 81/82: 201; – skyldighet att självantagna underrätta tingsrätt om omständigheter av betydelse vid prövning av vårdnadsärende, 80/81: 294.

Anmälningsplikt: skyldighet att göra polisanmälan om övergrepp mot barn, 78/79: 130, 81/82: 195.

Samverkan: samarbete mellan socialförvaltning och polis, 77/78: 206.

Barnomsorgslagen: förlust av plats i förskolekö när förfrågan från kommunal myndighet inte besvarats, 76/77: 148; – beslut av social centralnämnd att stänga daghem och fritidshem under personalens studiedagar, 80/81: 308; – uttagande av straffavgift inom barnomsorgen, 84/85: 192.

Övrigt: polisingripande vid anmäld barnmisshandel, 76/77: 100; – socialförvaltnings registrering av barn som varit vittne till men ej misstänkt för brott, 77/78: 207; – förvaring av barn och unga i häkte och andra frågor som rör tillämpningen av 94 § BvL, 81/82: 172; – åtal mot hemsamariter för mutbrott, 82/83: 162, 83/84: 146; – rätten att ta i anspråk barnpension från ATP som ersättning för samhällsvårdskostnad, 84/85: 183.

Se även Delegation, Domstolsärende, Handläggning, Offentligt biträde, Skolan, Socialförsäkring, Ungdomsvårdsskola, Vittne, Vittnesförhör, Jfr Tryckfrihet.

Nykterhetsvård, omhändertagande av rusdrycker på vård- och rehabiliteringshemmet Skarpnäcksgården, 76/77: 150; – registrering av nykterhetsanmärkningar av betydelse för körkortsprövning, 79/80: 259; – tvångsmedicinering på vårdanstalt för alkoholmissbrukare, 80/81: 299; – bristfällig handläggning av nykterhetsvårdsärende, 81/82: 208; – underlåtenhet att vidta hjälpåtgärder för alkoholmissbrukare, 81/82: 210; – se även Allmänna handlingar, Redovisning.

Socialhjälp, fråga om socialhjälp eller utbetalning av pensionsmedel, 77/78: 221; – socialnämnds ansvar för att socialhjälsbehov tillgodoses, 77/78: 230; – socialhjälp till förbättring av bostad, 77/78: 232; – felaktigt återkrav av socialhjälp, 77/78: 223; – socialhjälsnormer endast vägledande vid bedömning av socialhjälsbehov, 78/79: 166; – utredning i socialhjälsärende, 81/82: 236; – fråga om rätten till socialhjälp får göras villkorad, 82/83: 179; – taxeringsnämnds tillgång till uppgift om socialhjälsbelopp, m. m., 81/82: 309, 84/85: 286; – se även Videoteknik.

Socialvård, kommuns ansvar för tillämpningen av vårdlagstiftningen, 79/80: 268.

Ny lagstiftning

Socialtjänstlagen (SoL)

Handläggning av ärende: socialnämnds skyldighet att avge yttrande i körkortsärenden, 82/83: 193; – fråga bl. a. om parts rätt att närvara vid socialnämndens sammanträde, 83/84: 177; – utdragen handläggning i ett faderskapsärende, 83/84: 187; – lämpligheten av att socialförvaltning inhämtar utdrag ur polisregistret i vårdnads- och umgängesrättsärenden, 83/84: 186; – kommunicering av adoptionsutredning med part, 83/84: 187; – handläggning vid socialnämnd av ärenden angående rätt att inneha skjutvapen, 83/84: 188; – om socialnämnds fortsatta ansvar för ett barn som lämnat landet, 84/85: 204.

Omsorger om äldre människor: bristfälliga insatser inom äldreomsorgen, 83/84: 150; – åtal mot föreståndare vid servicehus för tagande av muta, 84/85: 172.

Rätten till bistånd: avstängning från socialförvaltning, 83/84: 161; – en socialnämnd har utgett bistånd för betalning av en skuld som har uppkommit vid köp av narkotika – tillämpningen av 6 § socialtjänstlagen, 83/84: 169; – delgivning av beslut som går sökande emot, 84/85: 207; – vistelsebegreppet, 84/85: 211.

Övrigt: social distriktsnämnds framställning till allmän försäkringskassa om utbetalning av enskilds pension till nämnden, 83/84: 162; – bristfällig handläggning av ett boutredningsärende, 83/84: 181, jfr 84/85: 215; – daghems roll i en umgängesrättsvist, 83/84: 186; – anonymitetsskydd för anmälare, 83/84: 247; – vägran att lämna ut uppgift om barns vistelseort till vårdnadshavare, 83/84: 249; – bristfällig handläggning av ärende angående yttrande till domstol i vårdnadsfråga, 84/85: 198; – handläggning av ärende angående tillstånd att anordna automatspel, 84/85: 212; – handläggning av boutredningsärende, 84/85: 215; – innehållet i personregister hos socialnämnd, 84/85: 276; – intyg i taxeringsärende åt klient, 84/85: 215; – se även Kriminalvård.

Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), rätt för offentligt biträde att närvara vid socialnämnds handläggning av ärende enligt LVU, 83/84: 180; – socialnämnds skyldighet att pröva behovet av fortsatt vård, 83/84: 184; – undersökning rörande tillämpningen av bestämmelserna om omedelbart omhändertagande, 84/85: 178.

Lag om vård av missbrukare i vissa fall (LVM), en person som har omhändertagits av polismyndighet med stöd av 8 § LVM har fått kvarstanna hos polisen i 17 dagar – fråga om tillämpningen av 12 § LVM, 83/84: 172; – läkarundersökning i mål om vård enligt LVM, 83/84: 174; – se även Förvaltningsprocess.

Stadsplan, se Byggnadsförbud, Fullföljd av talan.

Statsbidrag, se Arbetsmarknaden.

Stiftelse, frågor om tillsynen över stiftelser som förvaltas av länsstyrelse och om förvaltningens överförande till kammarkollegiet, 78/79: 482.

Straff, betydelsen av att kommande lagstiftning medför att åtalad gärning blir straffri, 77/78: 55.

Strafföreläggande, utfärdande av, 81/82: 98.

Straffmätning, fängelse kan inte ådömas för kortare tid än en månad, 78/79: 54.

Straffverkställighet, verkställighet av förvandlingsstraff, 79/80: 197; – fråga om nytt föreläggande om inställelse vid kriminalvårdsanstalt bör utfärdas i fall där verkställigheten fått anstå under längre tid, 82/83: 138; – dröjsmål med överföring av intagen från häkte till kriminalvårdsanstalt, 82/83: 139; – felaktigt föreläggande om straffverkställighet när åtal ogillats har lett till införfpassning på allmänt häkte, 83/84: 126.

Strandskydd, avskrift av länsstyrelses beslut om upphävande av strandskydd bör tillställas naturvårdsverket, 78/79: 389; – lämpligheten av att länsstyrelse använder sina befogenheter enligt naturvårdslagen för att motverka husvagnscamping inom strandskyddsområde, 80/81: 479; – se även Fullföljd av talan.

Strejk, se Arbetskonflikt.

Studiemedel, framställning till regeringen angående rätt till studiemedel för intagna i kriminalvårdsanstalt, 81/82: 373; – höjning av procenttal för skulduppräknigen för återbetalningspliktiga studiemedel, 82/83: 380.

Stämning, se Rättegångsbalken.

Svarsfrist, bör svarsfrist i lösbrev från myndighet anges i ett visst antal dagar eller till ett visst bestämt slutdatum, 81/82: 319.

Syn, se Taxeringskontroll.

Säkerhet för skattefordringar, tillämpningen av lagen om säkerhet för skattefordringar m. m., 82/83: 343; – återlämnande av säkerhet sedan anstånd beviljats med betalning av skatter, 83/84: 321.

Säkerhetsföreskrifter och säkerhetsåtgärder, säkerhetsföreskrifter för pansarfordon, 78/79: 80; – fråga om gällande säkerhetsbestämmelser iakttagits vid stridsskjutning, 78/79: 87, 80/81: 200; – brister i tillämpningen av säkerhetsföreskrifter vid KA 1, 80/81: 162; – se även Domstolsförhandlingar.

Säkerhetspolisen, säkerhetspolisen och sjukvårdsförvaltningen i Göteborg: fråga om åsiktsregistrering m. m. 76/77: 49; – samarbete mellan svensk och västtysk säkerhetspolis, 78/79: 44.

Särskola, se Omsorgsvård.

Taxering, se Sanktionsavgifter, Taxeringskontroll, Taxeringsnämnd, Taxeringsprocess. – Jfr Allmänna handlingar.

Taxeringskontroll, taxeringskontroll, taxerings- och skatterevisión, bevis-säkring m. m. – en översikt av JO-uttalanden på området, med sökordsregister, 82/83: 300; – åtal mot kommunal taxeringsrevisor, 82/83: 250; – revisionspromemorias utformning, när material från förundersökning redovisas, 84/85: 299; – anonym anmälan som utgångspunkt för taxeringsrevisión, 84/85: 305; – taxeringsrevisors anteckningar om tid och plats för åtgärder vid taxeringsrevisión, 84/85: 307. Jfr Allmänna handlingar, Taxeringsnämnd (Utredningsförfarandet).

Taxeringsnämnd

Anstånd med att lämna självdeklaration: sjukdom är laga förfall och som sådant grund för anstånd med att avlämna självdeklaration; fråga om förfarandet då sjukdomen fortgår ännu vid taxeringsperiodens slut, 79/80: 447, 80/81: 427; – vägrat anstånd, 83/84: 310.

Anmaning: innehållet i deklarationsanmaning, 79/80: 450; – felaktig anmaning att deklarerera måste återkallas, 83/84: 311; – datarutiner om anmaning, 84/85: 291.

Beredning av deklARATIONER: felaktig komplettering hos lokal skattemyndighet av ofullständig kontrolluppgift, 80/81: 411; – beredning av E-deklARATIONER, 82/83: 280; – registrering av deklARATIONER hos privat dataföretag, 82/83: 238; – felaktig sambeskattnig med grannfrun, 83/84: 314.

Utredningsförfarandet (kommunikation, partsinsyn, personlig inställelse, tolk): bristande underrättelse om ifrågasatt avvikelse från självdeklaration m. m. 76/77: 262, 77/78: 306, 78/79: 317, 79/80: 440; – skattskyldigs begäran om förklaring av en ifrågasatt avvikelse kan inte jämföras med svar på avvikelsen, 78/79: 321; – bedömning av kontrollmaterial, 77/78: 307; – taxeringsfunktionär har ansett sig förhindrad ta del av räkenskapsmaterial som erbjudits av den skattskyldige, 78/79: 320; – brister i utredningsförfarandet hos taxeringsnämnder, 79/80: 443, 80/81: 387, 411, 416, 82/83: 270; – utnyttjande

av uppgifter från utomstående vid taxering, 78/79: 318; – förfrågningar till utomstående i taxeringsnämndens arbete, 82/83: 271; – utformningen av frågor till den skattskyldige, 82/83: 276; – formlös förfrågan från taxeringsnämnd till den skattskyldige, 84/85: 285; – kommunicering och partsyn i samband med omprövningsförfarandet, 82/83: 281; – skattskyldigs rätt att ta del av rättsutredning i taxeringsärende, 82/83: 296; – tolk och översättare hos taxeringsnämnden, 82/83: 294; – jfr Taxeringskontroll; – underlåtenhet att utreda lätt kontrollerbara påståenden från den skattskyldige, 78/79: 325; – samråd mellan taxeringsnämnder, 82/83: 297; – skattskyldigs personliga inställelse inför taxeringsnämnd m. m., 80/81: 415, 84/85: 289; – chikanerande upplysning om den skattskyldiges skulder vid taxeringsnämndssammanträde, 83/84: 313; – taxeringsnämndsordförande har i en deklaration inlagt ett tidningsurklipp med en bild av deklaranten – som begärt skattelindring på grund av sjukdom – spelande golf. Kritik av taxeringsnämndsordförandens åtgärd och av lokala skattemyndighetens vägran att ge deklaranten begärd fotokopia av bilden m. m., 76/77: 236.

Beslutsförfarandet (bevisvärdering, skönstaxering): taxeringsnämnd har utan vägande skäl misstrott den skattskyldiges uppgifter, 78/79: 320; – obestyrkt påstående från ledamot i taxeringsnämnd har lagts till grund för taxering utan att den skattskyldige dessförinnan fått ordentlig möjlighet att bemöta påståendet: fråga om en taxeringsfunktionärs trovärdighet utan vidare kan anses större än deklarantens, 79/80: 427; – skattskyldig som haft vissa avdragsgilla kostnader har helt vägrats avdrag för dessa sedan begärt intyg från arbetsgivaren uteblivit, 78/79: 322; – betydelsen av att taxeringsnämnd och skattedomstol klargör om ett frångående av självdeklaration grundar sig på en skönsuppskattning enligt 21 § taxeringslagen eller endast innefattar ett rättande av oriktig uppgift; jfr reglerna om skattetillägg, 76/77: 228; – skönstaxering; – taxeringsnämnds tillgång till uppgift om socialhjälsbelopp m. m.; – 81/82: 309, 84/85: 286; – brister i datarutiner och ogrundad skönstaxering, 84/85: 291.

Beslutsförfarandet (motiveringskravet, beslutsunder rättelse, omprövning): bristfällig motivering, 77/78: 304, 79/80: 442, 80/81: 387, 82/83: 282; – feltaxering och underlåtenhet att utsända beslutsunderrättelse, 80/81: 417; – omprövningsförfarandet, 82/83: 285.

Beslutsförfarandet (övriga formella frågor): disciplinansvar för föredragande i taxeringsnämnd som bl. a. utformat en beslutsunderrättelse som en olämplig tillrättavisning av den skattskyldige, 83/84: 306; – beslutsförhet, 77/78: 308; – taxeringsnämndsordförandes behörighet att fatta beslut ensam, 80/81: 419, 82/83: 292; – lämplig tidpunkt för taxeringsnämndens sista sammanträde, 80/81: 415; – underrättelser mellan taxeringsnämnder, 82/83: 297; – skall skattelängd innehålla uppgifter om skönstaxering, 84/85: 291.

Fastighetstaxering: 1975 års fastighetstaxering: otillfredsställande beslutsmotivering i vissa fall, 77/78: 288; – när får senast beslut om fastighetstaxering fattas, 81/82: 314; – riksskatteverkets information om deklaration av småhus inför 1981 års allmänna fastighetstaxering, 82/

83: 337; – synpunkter på 1981 års allmänna fastighetstaxering, 83/84: 276.

Övrigt: jävsfrågor och bisysslor i taxeringsarbetet, 80/81: 426, 84/85: 298; – jäv i taxeringsnämnd: hjälp åt skattskyldiga att deklarerera, 82/83: 287; – taxeringsfunktionärs skyldighet att lösa ut rekommenderade brev, 84/85: 298; – tillgång till hjälpmedel vid taxeringsarbetet, 78/79: 319; – beskattning av förmån av fria flygresor med bl.a. SAS, 78/79: 344, 80/81: 420; – yttrande över RS-projektets delrapport 1976: 1, "Rationalisering av skatteadministrationen", 77/78: 417; – erfarenheterna från 1979 års taxering av den nya taxeringsorganisationen, 80/81: 387; – erfarenheterna av taxering i första instans 1980–82, 82/83: 269; – misstag från taxeringsmyndighetens sida bör rättas snabbt och inte först sedan den skattskyldige vänt sig till JO, 76/77: 254; – riksskatteverkets befogenhet att utfärda anvisningar, 81/82: 323; – avdrag för nedsatt skatteförmåga för folkpensionär, när pensionsutbetalning sker retroaktivt, 84/85: 294; – skattechefens meddelande och riksskatteverkets anvisningar om likformighet i taxeringen, 84/85: 296.

Taxeringsprocess

Besvärsrätt, behörighet m.m.: tillämpningen av 76§ tredje st. taxeringslagen. Fråga om förtäckta reservationsbesvär, 78/79: 324; – skrift från skattskyldig med klagomål över taxering har ej vidarebefordrats från lokal skattemyndighet till länskattevärd, 79/80: 433; – behörighet att företräda dödsbo i taxeringsmål, 81/82: 317; – handläggning av jävsinvändning mot taxeringsintendent, 83/84: 317.

Processledning, kommunikering m.m.: utformning av föreläggande för klagande att fullständiga besvärslaga, 76/77: 263; – samordning vid behandling av taxeringsärenden som rör samma person eller sak eller på annat sätt har något inbördes samband, 79/80: 446; – inhibitionsyrkande i taxeringsmål har inte uppmärksamats, 80/81: 428; – kommunikationsrutiner i skattemål, 81/82: 317; – länsrättens handläggningsrutiner, 82/83: 326; – skattskyldigs begäran om muntlig förhandling med vissa vittnesförhör har avslagits av länskattevärd som samtidigt bifallit intendents eftertaxeringsframställning med motivering att den skattskyldige inte kunnat styrka sina påståenden, 79/80: 422; – domstols utredningsskyldighet i taxeringsmål, 84/85: 318.

Taxeringsintendents uppgifter: befogenheten att granska deklARATIONER för skattskyldiga, som anfört besvär till länskattevärd över sin taxering, 76/77: 246; – taxeringsintendents skyldighet att svara på den skattskyldiges yttrande i taxeringsmål, 80/81: 429; – synpunkter på taxeringsintendents uppgifter, 82/83: 324; – taxeringsintendents behandling av en skattskyldigs besvär hos länsrätten (periodiskt understöd eller underhåll till icke hemmavarande barn), 82/83: 327; – frågor om taxeringsintendents processföring, 83/84: 316; – förprocessuella kontakter mellan den skattskyldige och taxeringsintendenten, 84/85: 309.

Eftertaxering: tid för framställning om eftertaxering har försuttits oaktat utredning i form av revisionspromemoria varit klar i god tid före fristens utgång, 79/80: 407; – olägenheter på grund av tidsnöd i vissa eftertaxeringsmål, 78/79: 323.

Övrigt: vilandeförklaring av mål om beräkning av statlig inkomstskatt för ackumulerad inkomst, 83/84: 317; – beslutsredovisning (A- och B-inkomst) hos länsrätt, 82/83: 329; – underlåtenhet att påföra förseningsavgift bör skiljas från eftergift av sådan avgift, 77/78: 309; – formerna för expediering av länsskatteretts beslut, 76/77: 256; – JO:s synpunkter på skatteprocessen, 82/83: 323. Jfr Delgivning, Förvaltningsprocess.

Taxeringsrevision, se Taxeringskontroll.

Taxeringsvite, se Taxeringskontroll.

Tillfälligt omhändertagande, omhändertagande enligt 3 § LTO i ett fall av djurplågeri, 77/78: 134; – prövning om omhändertagande enligt 3 § LTO skall bestå och om förutsättningar för frigivning förelegat, 77/78: 133; – ingripande enligt 3 § LTO får ej registreras hos polisen om det avsett ordningsstörande beteende, 78/79: 48; – gripande och överförande till allmänt häkte av den som omhändertagits med stöd av 3 § LTO, 78/79: 58; – registrering hos sociala myndigheter av omhändertaganden av betydelse för körkortsprövning, 79/80: 259; – polisman har tagit fram sitt tjänstevapen vid omhändertagande, 81/82: 100; – tillämpningen i vissa fall av LTO, 82/83: 90; – se även Ålidhem.

Tillrättavisning, fråga om utgångsförbud omfattar även lunchtid och annan tid som ej är fritid, 77/78: 156; – bestämmande av tillrättavisning i nära anslutning till värnpliktigs utryckning, 83/84: 145.

Tillsyn, över fondkommissionärer och banker m. m., 78/79: 399, jfr Stiftelse. – Se även Berusad, Djur, Tillsynsmyndighet i konkurs.

Tillsynsmyndighet i konkurs, kronofogdemyndigheters tillsyn över konkursförvaltare, 84/85: 325.

Tingsnotarie, prövning av tingsnotaries lämplighet att mottaga förordnande enligt tingsrättsinstruktionen, 80/81: 47; – kritik mot att inskrivningsärende handlagts av tingsnotarie, 83/84: 32.

Tjänstebrev, jfr Handläggning.

Tjänstefel, åtal mot överste för underlåtenhet att hänskjuta mål till åklagare, 82/83: 151; – åtal för, se Tystnadsplikt.

Tjänstetillsättning, fråga om dokumentation av muntliga upplysningar i tjänstetillsättningsärenden, 76/77: 268, 78/79: 366, 80/81: 456; – redovisning inför skolstyrelse av upplysningar i tjänstetillsättningsärende, 80/81: 456; – fråga om hänsynstagande till sökandes alkoholvanor vid bedömning av hans lämplighet, 77/78: 317; – fråga om oriktiga betygsjämförelser i sakkunnigutlåtanden. Tillika fråga om illojal maktanvändning (personföljelse) i tjänstetillsättningsärenden vid universitet (Helmersfallet), 78/79: 357; – den omständigheten att en person figurerat i pressen i samband med en terroristrättegång ej godtagbart skäl mot att återanställa henne i telefonväxeln vid ett sjukhus, 78/79: 372; – myndighet får inte låta utfråga sökanden till tjänst om deras politiska uppfattning, 79/80: 459; – fråga om ansökan om tjänst kommit in i rätt tid, 80/

81: 446; – underrättelse om tillsättning av tjänst, 77/78: 322, 79/80: 463, 80/81: 446; – dröjsmål med handläggningen av besvärssärende om tillsättning av tidsbegränsad tjänst, 79/80: 465; – handläggning i försvarsdepartementet av ärende angående tillsättning av tjänst, 80/81: 155; – frågor om återkallelse av tjänstetillsättningsbeslut, 80/81: 433, 436, 440; – skolmyndighets skyldighet ge sökande till tjänst tillfälle komplettera ansökan, fråga om jäv vid tillsättningsbeslut, 83/84: 326; – se även Allmänna handlingar, Förvaltningslagen, Jäv.

Tjänstgöringsintyg, utformningen av tjänstgöringsintyg för värnpliktiga, 79/80: 154.

Tjänstledighet, ändring i lärares ledighetsansökan, 82/83: 383.

Tolk, se Rättegångsbalken, Taxeringsnämnd (Utredningsförfarandet).

Trafikvakt, skyldighet för trafikvakt att på fråga uppge sitt namn, 77/78: 259.

Tredje man, se Avhysning, Utmätning.

Tryckfrihet, förbud mot uppsättande av vissa tryckta bilder i logement har ansetts inte strida mot tryckfrihetsförordningen, 78/79: 101; – förbud mot försäljning av skrifter inom marinens skolor och övriga förband, 78/79: 103; – affischering på daghem och barnvårdscentraler, 79/80: 217; – utfrågning vid förundersökning och i rättegång av förläggare om vem som författat en under pseudonym utgiven tryckt skrift, 79/80: 344; – inskränkning i rätten att sprida information inom myndighet, 81/82: 287.

Tull, tillämpningen av 36 § tullagen, 78/79: 528.

Tunnelbana, utrymning av vänthall, 79/80: 94.

Tvistemål, svaranden har ej fått tillfälle att svara innan målet avgjordes genom tredskodom, 80/81: 35; – svaranden har ej fått anstånd med att ange grunderna för sitt bestridande, 80/81: 39; – handläggning av bl. a. tvistemål om mindre värden, 80/81: 42; – bristfällig handläggning av mål om parkeringsavgift, 80/81: 47; – bristfällig handläggning av mål om fastighetsköp, 84/85: 21; – information om tid för fullföljd av talan mot dom, 81/82: 45; – vilandeförklaring i indispositivt mål, 81/82: 25; – personlig inställelse vid muntlig förberedelse i mål om underhållsbidrag, 83/84: 40; – se även Avvisningsbeslut, Dom, Rättegångsbalken, Vårdnad om barn.

Tvångsmedel, befogenheten av beslutade tvångsåtgärder mot advokat som misstänkts för brott; fråga om disciplinär påföljd för åklagare och domare, 77/78: 19; – se även Anhållande, Beslag, Husrannsakan, Häktad, Hämtning, Kroppsvisitation, Kroppsbesiktning, Taxeringskontroll.

Tystnadsplikt, yttrande över tystnadspliktskommitténs betänkande "Tystnadsplikt och yttrandefrihet", 76/77: 307; – omfattningen av tystnadsplikten inom socialvårdsområdet, 77/78: 263; – tystnadsplikt i ärende om utseende av kommunal barndagvårdare, 77/78: 275; – ledamot av

styrelsen för ett av riksbankens avdelningskontor har obehörigen överlämnat vissa sekretesskyddade handlingar till länsstyrelsen. Åtal för brott mot tystnadsplikt, alternativt tjänstefel, 78/79: 200; – åtal mot ordförande i social centralnämnd för brott mot tystnadsplikt, 79/80: 340; – tystnadsplikt i införselmål, 80/81: 381; – tystnadsplikt och handlingssekretess i hälsovårdsärende rörande djurhållning m. m., 80/81: 473; – för kurator vid socialmedicinsk klinik, 82/83: 226; – handlingar i ett personalärende har vid ett "stormöte" delats ut till de anställda vid en myndighet, 83/84: 258; – uttalande i massmedia av kulturrådets ordförande, 84/85: 278.

Umgångsrett, se Förvaltningsprocess. Vårdnad om barn.

Undanhållande, se Disciplinmål.

Underrättelse, till anhörig om omhändertagande, 78/79: 68, 80/81: 130; – om beslut i socialhjälpärende, 81/82: 234; – skyldighet för utskrivningsnämnd att lämna patient skriftlig underrättelse, 83/84: 207; – fråga om domares skyldighet att underrätta om visst handläggningsfel, 84/85: 21; – se även Dom, Handräckning, Målsägande, Rättsmedicinsk undersökning, Tjänstetillsättning, Utmätning.

Undertryckande av urkund, se Tvångsmedel.

Undervisning, se Personlig integritet, Utbildning.

Ungdomsvårdsskola, otillåten permission för elev som intagits för observation på ungdomsvårdsskola, 79/80: 213; – användningen av specialavdelning för "öppna" elever; även fråga om permission och beräkning av maximal vistelsetid, 79/80: 241; – vägran att ta emot elever som inställts genom polisens försorg, 81/82: 172.

Uppbörd

Debitering av skatt: bristande kreditering av preliminär A-skatt för skattskyldig bosatt utom riket m. m., 83/84: 317; – fråga om preliminär taxering och debitering av preliminär B-skatt kan ske efter utgången av löpande inkomstår, 78/79: 328; – B-skattkontroll, 82/83: 340; – frågor om debitering av betalning av tilläggsavgift, 79/80: 449; – handläggning av begäran om debiteringsrättelse i fråga om församlingskatt, 79/80: 431; – kravet på mantalsskrivning för lindring av församlingskatt, 82/83: 338.

Jämknings, skatteavdrag m. m.: ansökan om jämkning av skatteavdrag på lön bör behandlas skyndsamt. Göres ansökan långt före inkomstårets början kan dock hinder möta häremot, 76/77: 253; – olikartad bedömning av sökandes förmögenhetsförhållanden i ärenden om nedsättning av skatteavdrag på grund av existensminimum, 79/80: 434; – avdrag för preliminär skatt på folkpension och sjukpenning, 82/83: 335; – skatteavdrag på semestermedel, 83/84: 320; – förtida återbetalning av preliminär skatt, 84/85: 321.

Anstånd med inbetalning av skatt: lokal skattemyndighet har meddelat "interimistiskt beslut" i ärende om anstånd med skattebetal-

ning, 78/79: 327; – fråga om skattskyldigs dödsfall kan anses utgöra grund för anstånd med skattebetalning, 79/80: 430; – anstånd med inbetalning av skatt, 81/82: 320 och 348, 82/83: 324, 336; – skall inbetald kvarskatt återbetalas när anstånd sedan medges, 82/83: 334; – se även Konkurs.

Indrivning av skatt: oriktiga skattekrav har drabbat enskild på grund av ett flertal felaktigheter från myndigheternas sida. Myndigheterna har visat olämplig attityd mot den skattskyldige, när denne sökt rättelse. Ändring enligt datalagen av felaktig registeruppgift, 79/80: 409; – handräkning för restförd skatt i USA, 84/85: 323; – se vidare Indrivning.

Arbetsgivaransvar m. m.: lokal skattemyndighet har i visst fall jämlikt 75 § uppbördslagen fastställt att arbetsgivare är jämte arbetstagen betalningsansvarig för visst belopp som bort innehållas av lönen som preliminär skatt. Fråga om arbetstagen äger besvära sig över beslutet, 76/77: 239, 77/78: 293; – arbetsgivare har ansökt om betalningsföreläggande mot arbetstagen i stället för att återkräva ett skattebelopp i den ordning som stadgas i 76 § uppbördslagen. Kritik av en statlig myndighet för dess handläggning i egenskap av arbetsgivare, 80/81: 431; – vem är arbetsgivare i uppbördslagens mening: anställningsmyndigheten (FOA) eller löneutbetalningsmyndigheten (FCF), 82/83: 333 och 84/85: 323; – rutinerna för upprättande av granskningsrapport och indrivningshandlingar beträffande handelsbolag, 82/83: 336, 366.

Besvärreglerna: både länsskatterätten och länsstyrelsen har ansett sig vara förhindrade att pröva besvär i uppbördsfall, 80/81: 429.

Uppgiftsplikt, se Taxeringskontroll, Taxeringsnämnd (Utredningsförandet).

Upphandling, dokumentation och kommunicering av muntliga upplysningar i upphandlingsärende, 79/80: 334; – handläggning av upphandlingsärende betr. tidpunkten för anbudsprövningen, övergång från slutet upphandling till förhandlingsupphandling m. m., 81/82: 380; – tillämpning av upphandlingsförordningen vid upphandling av entreprenad som omfattas av myndighets förhandlingsskyldighet enligt 38 § medbestämmandelagen, 82/83: 431; – kronofogdemyndighets yttrande till kommun i ett upphandlingsärende, 84/85: 329; – kritik mot en länsarbetsnämnd för underlåtenhet att tillämpa upphandlingsförordningens bestämmelser vid köp av utbildning i visst fall, 84/85: 378.

Uppsägning, se Entledigande.

Utbildning, linjenämnds rätt att ändra i kursplan, 82/83: 381; se Värnplik-tig.

Utegångsförbud, se Tillrättavisning.

Utlämning, felaktigt förfarande vid begäran om utlämning, 78/79: 55; – hämtning i Finland av ett för samhällsvård omhändertaget barn, 82/83: 173.

Utlänning, avvisning av, 79/80: 135, 83/84: 92; – polisens inre utlänningskontroll, 81/82: 101; – handläggning vid polismyndighet av ärende angående avvisning av person som sökt politisk asyl, 83/84: 88, 84/85: 122; – polisens befattning med den inre utlänningskontrollen; fråga om tillåtligheten av husrannsakan, 83/84: 105; – se även Barnavård, Förundersökning, Förvar, Rättshjälp, Översättning.

Utmätning, utmätt gods har sålts på exekutiv auktion trots att överexekutor beslutat om inhibition, 78/79: 230; – underrättelse enligt 59 § utsökningslagen, 78/79: 235, 79/80: 402; – svårtydd underrättelse om sökt utmätning; återvinning i mål om betalningsföreläggande efter utmätning, 81/82: 361; – förutsättningar för pantbrevutmätning, 78/79: 238; – utmätning och kvarstad av belopp påträffat i intagens bostadsrum på kriminalvårdsanstalt, 80/81: 261; – intagens möjlighet att närvara vid utmätningsförrättning på kriminalvårdsanstalt, 82/83: 373; – löneutmätning 80/81: 373; – utmätning hos fel person, 80/81: 375; – av egendom som påstås tillhöra tredje man, 80/81: 375, 82/83: 376; – hos omynnidig, 80/81: 383; – självrättelse av utmätning, 80/81: 379; – utmätning av fordrans kapitalbelopp har fått vila i avbidan på komplettering betr. räntesatsen; kritik häremot liksom mot kompletteringen och redovisningen av utskökningsmålet, 81/82: 334; – sättet för återlämnande till gäldenär av utmätt gods sedan utmätningen hävts 81/82: 365; – förutsättningarna för verkställighet av enskild vägsamfällighets debiteringslängd, 81/82: 339; – utmätning och säkerställande av högre skattebelopp än som var restfört, som säkerhet för ännu inte restförda skattefordringar, 82/83: 343; – se även Indrivning, Införsel, Inhibition, Lagfart, Utsökningsmål.

Utredning, myndighets utredningsansvar (länsstyrelses handläggning av kilometerskatteärende), 77/78: 310; – se även Barnavård, Brottmål, Disciplinmål, God man, Kriminalvård, Polismyndighet, Socialhjälp, Taxeringskontroll, Taxeringsnämnd (Utredningsförfarandet).

Utskrivning, se Omsorgsvård, Psykiatrisk vård.

Utskrivningsnämnd, iakttagelser vid inspektion, 80/81: 340, 81/82: 256; – skyldighet att lämna besvärshänvisning, 83/84: 207; – skyldighet att lämna skriftlig underrättelse, 83/84: 207; – jäv för ordförande, 83/84: 203.

Utsökningsmål, personförväxling i utskökningsmål hos kronofogdemyndighet, 78/79: 236; – kommunikation med borgenär; tillika fråga om inhämtande av yttrande från kronofogde vid besvär över utmätning, 78/79: 237; – dubbla exekutiva åtgärder hos kronofogdemyndighet, 78/79: 239; – talan mot överexekutors beslut vid anstånd med försäljning av fastighet, 78/79: 241; – avskrivning av små belopp i allmänt utskökningsmål, 81/82: 357; – prioriteringen mellan enskilda och allmänna mål, 81/82: 365; – felaktig rådgivning, 82/83: 374; – insamlande av uppgifter om enskild person, 82/83: 375; – se även Amorteringsplan.

Vadeanmälan, se Fullföljd av talan.

Val, kritik av informationsbroschyr för invandrare, utarbetad av invandrarverket inför valen 1976, 77/78: 363; – fråga om politiskt parti vid beställning av valsedlar är skyldigt uppge kandidaternas personnummer och om länsstyrelses förfarande då sådan uppgift saknas, 78/79: 442.

Valuta, handläggning hos polis och åklagare av ärende rörande försök till valutasmuggling, 77/78: 64.

Vapenfri tjänst, yttrande över 1973 års vapenfriutrednings betänkande "Rätten till vapenfri tjänst", 77/78: 430; – vapenfria tjänstepliktigas tjänstgöring vid Karlstads flygplats, 80/81: 216; – motivering av beslut om avslag på ansökan om vapenfri tjänst, 80/81: 158.

Vapentillstånd, frågor vid omhändertagande av vapen och återkallelse av vapenlicens, 76/77: 109; – handläggning vid socialnämnd av ärenden angående rätt att inneha skjutvapen, 83/84: 188; – framställning till regeringen angående tillstånd för utländska livvakter att inneha vapen, 84/85: 128.

Vapenvägrare, felaktiga inkallelser och bestraffningar av vapenvägrare, 76/77: 122, 77/78: 160, 79/80: 151; – klagomål mot åtgärder vidtagna av regemente och domstol samt polis- och åklagarmyndigheter för skyndsamt handläggning av mål mot vapenvägrare, 77/78: 144; – värnpliktigs vapenvägran bör inte föranleda att den värnpliktige tillfrågas om han tillhör vapenvägranorganisation eller politisk förening, 76/77: 122.

Varusmuggningslagen, fråga om tillämpningen av 19 §; särskilt skyldigheten att föra protokoll och utfärda bevis om kroppsvisitation, 79/80: 502.

Vattenlagen, åtal mot gatuchef i kommun för brott mot vattenlagen, 84/85: 385.

Verkställighet, se Straffverkställighet.

Videoteknik, användning av videoteknik i den psykiatriska sjukvården, 79/80: 285; – inom socialvården, 82/83: 179.

Visitering, frihetsberövads rätt att kontrollera medel som omhändertas vid avvisitering, 78/79: 64; – utlämnande av egendom som omhändertagits vid avvisitering, 78/79: 65; – visitation på kriminalvårdsanstalt. Samarbeta mellan kriminalvård och polis, 79/80: 182; – se även Kroppsvisitation, Kroppsbesiktning, Polismyndighet, Skolan, Varusmuggningslagen.

Vite, se Fullföljd av talan, Taxeringskontroll.

Vittne, **Vittnesförhör**, ordförande i tingsrätt har efter huvudförhandlings slut haft telefonkontakt med vittne som hörts vid förhandlingen, 76/77: 107; – vittnesförhör under ed i länsrätt i mål om omhändertagande för samhällsvård; även fråga om vittnen erinrats om innehållet i 36 kap. 3 och 6 §§ RB, 79/80: 282. Se Arrest, Brottmål.

Vräkning, tillämpningen av regeln i 193 § 2 mom. andra punkten UL om utsträckt anstånd med vräkning, 79/80: 396; – vräkningen från Hässelby familjehotells restaurangmatsal, 82/83: 355; – se även Polismyndighet, Tredje man.

Våldförande, se Häktningsförhandling.

Vårdare, se Förundersökning.

Vårdnad om barn, tingsrätt har förbjudit vårdnadshavare att föra barnen från Sverige, 81/82: 48; – hörande av barn vid tingsrätt i mål om vårdnad och umgängesrätt samt vissa andra handläggningsfrågor, 81/82: 25; – utredning i vårdnadsfall när föräldrarna är ense, 81/82: 38; – interimistiskt beslut av domstol i vårdnadsfråga har grundats på oredovisade underhandsuppgifter, 83/84: 30; – se även Gemensam vårdnad, Socialtjänstlagen.

Vårdslös myndighetsutövning, åtal mot lagman för myndighetsmissbruk och vårdslös myndighetsutövning i samband med handläggning av dispositiv tvistemål. Därjämte allvarlig kritik mot handläggningen i ytterligare avseenden, 84/85: 21; – åtal för vårdslös myndighetsutövning mot åklagare, som åtalat en person för brott mot sekretessbestämmelser ehuru den åtalade gärningen inte var straffbar, samt mot domare, som fällt den tilltalade till ansvar, 84/85: 69; – åtal mot polisman för myndighetsmissbruk (beslag av filmrulle), 84/85: 93.

Vägtrafikskatt, myndighet har opåkallat tagit upp frågan om eventuell straffansvar i samband med upplysningar till enskild om innehålllet i vissa vägtrafikskatteregler, 79/80: 451; – se även Utredning, Taxeringskontroll.

Värnpliktig, kompletterande utbildning av värnpliktiga, 80/81: 212; – motivering av beslut i ärende om anstånd med värnpliktstjänstgöring, 81/82: 132; – handläggning av ärende om ändrad uttagning för värnpliktsutbildning, 81/82: 138; – värnpliktiga vid kustjägarskolan har skadats i samband med jägarmarsch, 81/82: 144; – kommendering av värnpliktig och utövande av bestaffningsrätt i disciplinmål, 81/82: 146; – värnpliktigas rätt att hålla sammankomst på förbandet. Dagbefäls åtgärder mot vissa skrifter, 84/85: 156, – se även Fritid, Hämtning, Läkarevård, Tjänstgöringsintyg.

Yttrandefrihet, militär befattningshavares rätt att lämna upplysningar till massmedierna, 77/78: 267; – rätten för forskare vid Sveriges geologiska undersökning (SGU) att fritt meddela sig med pressen, 79/80: 385; – öppet brev rörande uppmärksammat skatteaffär från taxeringsintendenten i målet (Bergman-affären), 78/79: 242; – presskonferens anordnad av riksskatteverket i Bergman-affären, 78/79: 242; – yttrandefrihet och konkurrensbegränsning, 83/84: 252; – se även Skolan.

Åklagare, skyldighet att även taga fram omständigheter som talar till tilltalads förmån, 77/78: 123; – underrättelse till underårigs ställföreträdare om möjligheten att föra skadeståndstalan genom åklagare, 81/82: 99; – se även Anhållande, Förundersökning, Häktad, Riksåklagaren, Strafföreläggande, Utlämning, Valuta, Vårdslös myndighetsutövning.

Ålderdomshem, se Sjukvård.

Ålidhem, granskning av polisens åtgärder vid demonstrationer m. m. i anledning av skolbygge, 79/80: 64.

Åsiktsfrihet, skyddet för enskilds åsiktsfrihet vid kontroll i ärende om kommunalt bidrag till ungdomsorganisation, 77/78: 386; – uppgift om deltagare har ställts som villkor för kommunalt bidrag till verksamhet, som har bedrivits av politisk ungdomsorganisation, 79/80: 375. Jfr Förhör, Tjänstetillsättning.

Åsiktsregistrering, se Säkerhetspolisen.

Åtal, dröjsmål med väckande av åtal, 77/78: 55.

Åtalsanmälan, jfr Taxeringskontroll.

Återanställning, se Tjänstetillsättning.

Återbetalning, se Expeditionskungörelsen.

Återtagande, se Avbetalningsköp, Konsumentkreditlagen.

Återvinning, se Inhibition, Utmätning.

Ändring av beslut, se Självrättelse, Tjänstetillsättning.

Överförmyndare, rättens inspektion hos överförmyndaren, 79/80: 107; – uttalanden med anknytning till förmynderskapslagstiftningen, 80/81: 20; – överförmyndares utredningsskyldighet i ärende om förordnande av god man enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken, 83/84: 53; – rätten för anhörig att ta del av hos överförmyndaren förvarade handlingar rörande förmynderskap eller godmanskap är inte begränsad i något särskilt avseende, 84/85: 84; – kritik mot överförmyndarnämnd för meddelade anstånd med avgivande av sluträkning avseende förmynderskap, för försummelser i samband med granskning av årsräkningar och sluträkning samt underlåtenhet att på föreskrivet sätt förmedla slutredovisning till myndigbliven person, 84/85: 90; – se även God man.

Översättning, av handlingar på främmande språk, 78/79: 78; – av brottmålsdom till främmande språk, 82/83: 137; – se även Rättegångsbalken, jfr Tolks.

Övervakningsnämnd, se Kriminalvård.

THE SWEDISH PARLIAMENTARY OMBUDSMEN

Report for the period July 1, 1983, to June 30, 1984

Summary in English

Holders of the office of Parliamentary Ombudsmen during the current period have been Mr Per-Erik Nilsson, Mr Anders Wigelius, Mr Sigvard Holstad and Mr Tor Sverne.

Mr Nilsson, who is also Administrative Director of the Office, is in charge of matters concerning taxation cases and the execution of judgments. He also deals with matters of principle of political interest, e. g. cases concerning general elections. Mr Wigelius supervises the courts of justice, the public prosecutors, the police and the prisons. Mr Holstad supervises the armed forces, education and all matters concerning civil administration not supervised by other Ombudsmen. Mr Sverne supervises the field of social welfare, public health and social insurance.

During the current period 3528 new cases were registered with the Ombudsmen; 3397 of them were complaints received and 101 were cases initiated by the Ombudsmen themselves on the basis of information contained in newspaper articles, observations made during inspections or on other grounds. The remaining cases related to organizational matters.

It should be noted that the schedule shows cases *completed* during the period, not all complaints *lodged*.

The following are some of the cases dealt with by the Ombudsmen.

Schedule of cases initiated by the Ombudsmen and completed during the period July 1, 1983–June 30, 1984

Activity concerned	Result				Total
	Closed without final criticism	Admonitions or other criticism	Prosecutions or disciplinary proceedings	Proposals to Parliament or the Government	
Courts		2			2
Public prosecutors	1				1
Police authorities	1	1			2
Armed forces		5	1		6
Prison administration					
Social welfare	8	14			22
Medical care	7	18			25
Execution	1	2			3
Taxation	2	5		1	8
Miscellaneous	8	31			39
Total	28	78	1	1	108

Schedule of complaint cases completed during the period July 1, 1983–June 30, 1984

Activity concerned	Dismissed without investigation	Referred to other agencies or state organs	No criticism after investigation	Admonitions or other criticism	Prosecutions or disciplinary proceedings	Proposals to Parliament or the Government	Total
Courts	111	2	127	19			259
Public prosecutors	30	3	97	4			134
Police	101	3	156	43	2	1	306
Armed forces	14		20	10			44
Prison administration	27	3	129	13			172
Social welfare	90		228	52			370
Medical care	98	6	116	19			239
Social insurance	79		76	16			171
Labour market etc.	26		12	7			45
Planning	32		41	8			81
Execution	29		61	11			101
Local government	84	2	30	15			131
Communications	64	2	45	10			121
Taxation	125	37	142	70			374
Education, culture, State Church	67		29	14			110
Agriculture, environmental management, public health ...	37	1	54	24			116
Civil service	63		37	19			119
Publicity of official documents	23	1	48	14			86
Miscellaneous	64		58	19			141
Complaints outside jurisdiction and complaints of obscure meaning	87						87
Total	1251	60	1506	387	2	1	3207

Ordinary courts of law

Under former Swedish law a civil servant in a responsible post bore an, in principle, unlimited penal liability for breaches of and negligence in official duty. On 1 January 1976 new rules entered into force, the penal liability being strictly limited in favour of a disciplinary liability under labour legislation. A person who, in the exercise of authority, wilfully disregards any rule governing the exercise of that authority as laid down in law or other statute may be found guilty of abuse of authority if his act is of not insignificant detriment or undue advantage to the general public or a particular individual. If his conduct is due to gross negligence, he may be found guilty of perfunctory exercise of authority. The new rules have come into consideration only in a few cases. The first two judgments have now been passed by the Supreme Court. Both are in response to prosecution instituted by Ombudsman Wigelius at a court of appeal as court of first instance.

I

An administrative court which dealt with a dispute between two divorced spouses concerning the right of social intercourse with their children directed that certain documents before the court should be confidential. The woman sent to the man's relatives copies of her own duplicates of the documents. If the documents had been submitted to her by the court with the prohibition to show them to others, her conduct might have been punishable under the Official Secrets Act. But this was not the case. The woman was nevertheless sued by a chief prosecutor and found guilty of the "crime" by the district court. The court ordered her to bear the cost of her defence but did not consider a penalty warranted. The judgment was not appealed. When, later on, the woman came to wonder about the verdict, which had hurt her feelings, and written to the Ombudsman, the judgment was however set aside by extraordinary means by the Supreme Court and the action was dismissed.

The Ombudsman instituted an action against the prosecutor and the district court judge who had tried the criminal case for perfunctory exercise of authority. The Supreme Court found it to be to the woman's detriment that she had been convicted but did not consider the detriment "all too serious". The prosecutor and judge had been guilty of a legal misjudgment which was inexcusable but could be explained by the fact that the law had been somewhat difficult to interpret. According to the Supreme Court a case of this kind could not demand the same meticulousness from the prosecutor or court as when a more severe penalty might be considered. For this reason, among others, the Supreme Court did not regard the perfunctoriness as serious but dismissed the action.

II

A seller of real property who had not received payment wished to have the sale annulled and sued the purchaser. The judge hearing the case committed an error as a result of which the purchaser could thereafter mortgage and take out a loan on the property for an additional 120,000 crowns. Instead of informing the seller of what had happened the judge preserved silence about the new mortgages. These were noted by the seller's solicitor during the pretrial hearing of the case. A dispute of this kind shall normally be heard by three judges who are jurists. Only if the issue is "manifest" or if both parties consent may the judge who presided at the pretrial hearing himself pass judgment. Contrary thereto the latter decided the case himself. In the judgment the sale was declared to be invalid owing to unproved suppositions on which the purchaser had no opportunity to express an opinion nor enter an objection and certain mortgages, including those for 120,000 crowns, were declared null and void. The latter declaration was contrary to law and encroached upon the lenders' rights. Two other jurists at the court pointed out to the judge that

mortgages could not lawfully be declared null and void. Instead of notifying the parties and the lenders thereof the judge then wrote a letter to the parties and proposed that the ruling could be amended in a certain way, entailing that only the mortgages for 120,000 crowns be declared null and void. In the Ombudsman's opinion the letter was misleading and the proposed amendment both impermissible and pointless. For three months it was uncertain what the ruling was to be. The judge thereafter decided not to amend the judgment.

What had occurred was discovered by the Ombudsman in an inspection at the district court. He decided to institute proceedings against the judge for the aforesaid handling of the case with the exception of the initial error, which the Ombudsman nevertheless considered serious. The Ombudsman's investigation revealed several other errors in the handling of the case. After the inspection the declaration concerning the mortgages was set aside by a higher court by extraordinary means.

The Supreme Court unanimously sentenced the judge to a fine for perfunctory exercise of authority insofar as the invalidation of the mortgages was concerned. The prosecution in other respects was disallowed. Two members with divergent opinion considered, too, that the judge had exhibited punishable negligence in entertaining the case at all. (In the latter respect the Ombudsman had claimed liability for wilful offence.) The Supreme Court was unanimous in its declaration that the judge could not be found guilty of omitting to notify errors committed or bringing up the question of amendment of the judgment since this was not done in the course of "exercise of his authority".

The Police Force

Ombudsman Wigelius decided in March 1983 to prosecute a policeman for abuse of authority (*myndighetsmissbruk*), as reported above, consisting in the fact that, at a fire in a block of flats, he had induced a press photographer to deliver to him an exposed roll of film. The reason for doing so was that the photographer had taken photographs of a person taken into charge by the police owing to the fact that he behaved in a suspect way. The policeman had taken the roll of film with him to the police station, where the photographer could collect it later. The District Court (the five lay members) acquitted the policeman. After appeal by Ombudsman Wigelius the Court of Appeal found that, through his action, the policeman had been guilty of abuse of authority and sentenced him to a small fine.

In the course of the year a major investigation was made of a case which came to be known as the "Kalix affair". It originated in a theft of foxes in March 1983 at Kalix in northern Sweden. A detective inspector, W., carried out the preliminary investigation, which was under the direction of

a public prosecutor in Haparanda, I. In the course of the investigation the man who had committed the theft, H., told of other criminal acts—unlawful possession of weapons and unlawful hunting—which led to a major investigation, with 26 suspects, 14 of whom were deprived of their liberty during a longer or shorter period. In April 1983 H. stated that he had been threatened by three men, who told him to withdraw his reports concerning unlawful possession of weapons and unlawful hunting, otherwise his 2-year-old daughter would suffer for it. H. reported the threat to W., but was unwilling to give the offenders' names. After a few days, however, he named three persons, among whom a policeman. These were declared by I. to be under order of arrest in their absence. The decision was not effected, however, as it appeared that the policeman had an alibi for the time in question. H. was instead arrested on a suspicion of false accusation. H., however, escaped from the police station before being interrogated. After dissensions had arisen in the constabulary concerning, among other matters, W.'s engagement in H.'s situation, W. reported to the Chief Public Prosecutor a large number of instances which he judged to constitute criminal conduct by—in most case—policemen. The Swedish Policemen's Union, for its part, requested that the Ombudsman should investigate the handling of the aforesaid investigations, etc. W. also made a complaint to the Ombudsman with the request for an investigation of, among other things, the lawfulness of the withdrawal of his service pistol by the Commissioner of Police in Kalix. After consultation with Ombudsman Wigelius the Chief Public Prosecutor appointed a special prosecutor to investigate the circumstances reported by W. as criminal. After a very thorough investigation the special prosecutor, in his report comprising 28 points, found no existence of crime or, in a few cases, no proof thereof. Officials from the Ombudsmen's Office thereafter made an additional investigation.

In his report Ombudsman Wigelius considered chiefly the questions concerning the conduct of the investigation of unlawful possession of weapons and unlawful hunting, of that concerning the threat to H., and the treatment of W. by the Commissioner of Police. Wigelius found no reason to suppose that any official subject to the Ombudsmen's supervision had been guilty of crime or a disciplinary offence. On the other hand, in various respects, he found reason to question the correctness and/or appropriateness of various measures in the course of the "Kalix affair". W. was criticized for, among other things, his failure, during the investigation of unlawful possession of weapons and unlawful hunting, to ensure that the reports thereon were recorded at the proper time and for the fact that in his report of the investigation he presented his own opinion on the questions of proof. The Ombudsman made a very thorough examination of the handling of the investigation of threat to H. He criticized the police and prosecutor for very clumsy handling of the matter. What the Ombudsman

mainly reacted against was that in the initial phase no other investigational measures had been taken than an attempt to get H. to name those who had threatened him and that the investigation was discontinued without any attempt to obtain clarity in the matter after the report of the policeman's alibi had been delivered. In the Ombudsman's opinion the defective investigation came in due course to constitute a breeding-ground for speculations and the spread of rumours which assumed altogether unreasonable proportions. Criticism was directed also against, among others, I. who, after H.'s escape from the police station, failed to ensure that the investigation was continued. As regards the Police Commissioner's withdrawal of W.'s service pistol Wigelius found no reason for criticism. In conclusion Wigelius stated in his report: "The so-called 'Kalix affair' has aroused very great attention in the mass media, with the result that the honesty of many policemen and others has been questioned. The judiciary has expended very great efforts on investigating all the assertions of criminal conduct that have been made. From what has appeared it seems to be clear that considerable exaggerations have occurred in descriptions of the circumstances in the Kalix Police District. Events reported to be criminal have in many cases, even when their occurrence has been fully proved, been such that under present legislation they could incur no penalty. In other cases there have been natural explanations of what, after more or less fantastic allegations, was thought to be criminal conduct. In general, in my opinion, what has occurred has in most cases been assigned altogether too great proportions. What, in a wider perspective, must above all be considered serious is the assertion that a policeman had attempted by threat with a knife to induce a witness to retract his statement. The issue is now being subjected to examination by a court. What has occurred, however, shows quite clearly how important it is that matters of this kind are properly investigated. Apart from the interest of the aggrieved person or the identified offender in a thorough and serious investigation in all such cases, it is also of the greatest importance for the community as a whole, when a policeman is involved, to know what has actually occurred. From my earlier remarks it is apparent that there were several unsatisfactory aspects to this case." Ombudsman Wigelius terminated his report by stating that in his inspection of the police authority in Kalix he found nothing to suggest that it was mismanaged or that in any respect it differed in a negative sense from other police forces of comparable size.

Among other matters relating to the Police Force it may be mentioned that Ombudsman Wigelius has recommended that the government do supplement the Possession of Fire-arms Act in order to relieve local police authorities of the responsibility for examination of licences for armed bodyguards in conjunction with foreign State visits and the like. The reason was that the PLO leader, Yassir Arafat, on his visit to Sweden, was accompanied by armed guards, which led to complaints to the Ombuds-

man. In his examination he noted that the provisions of the Possession of Fire-arms Act were not adapted to these kinds of situation. Wigelius considered the problem to be such that matters of this kind should appropriately be decided by the government.

Staff supervision

A trade union organization made a complaint relating to one of its members, E. The latter was employed by a private enterprise which, among other items, manufactures equipment for the Swedish armed forces. Under an agreement between the company and the Armed Forces Materiel Administration certain staff supervision was exercised. As a result, at the Administration's request, E. was taken off work on secret military projects and was thereafter given other tasks in the company. The trade union organization questioned, among other things, whether certain regulations in the then ruling Staff Supervision Ordinance had been disregarded, but also requested that the Ombudsman investigate whether in other respects there was reason to criticize the handling of the case.

Ombudsman Holstad made an investigation. Written statements were requested from the National Police Board and the Supreme Commander of the Armed Forces. He also took oral statements from the Security Department of the National Police Board and from the Armed Forces Materiel Administration.

As regards the Administration, Holstad confined his examination to the question whether it had been wrong to take action by reason of the information received from the police records. On that point Holstad found no reason for criticism.

In his report, however, he directed criticism against the National Police Board and the Supreme Commander. The National Police Board was criticized for not having summoned specially appointed representatives of the labour market organizations for discussion, which it should have done before furnishing records which might be assumed to lead to an alteration of the employment conditions of the person concerned. The Supreme Commander was criticized for having disregarded a regulation to the effect that the person concerned must be notified that information from the records has been requested.

In conclusion Holstad stated the following. It is obvious that a sphere such as staff supervision must be enveloped in secrecy to a large extent. The means for insight into and supervision of the proceedings of public authorities in this sphere are also strictly limited under the Staff Supervision Ordinance. Apart from the fact that others than police officials are members of the National Police Board, there are only two means for insight, namely through discussion with representatives of the labour market organizations and through notifications to the persons supervised.

It is therefore very important that the authorities concerned meticulously observe the provisions of the Ordinance. Insofar as doubt arises in their interpretation, the course most favourable to the individual's security as afforded by the law should be adopted. Under the present procedure it is only through observation of the obligations concerning information and discussion that the employees concerned and their organizations can be expected to have confidence in the procedure.

Compulsory taking into custody of children and juveniles—an investigation into the application of the provisions governing immediate taking into custody under § 6 of the Care of Young Persons (Special Provisions) Act

A new Social Services Act entered into force on 1 January 1982.

The Act emphasises, in particular, the responsibility that social welfare committees have for children and young persons.

A social welfare committee can usually give parents and children the support and the assistance they need in voluntary forms under its social service obligations. If the parent's concern cannot be obtained, however, the social welfare committee has the means, for protection of a child, to give it the assistance it needs. When this should be done is stated in the Care of Young Persons (Special Provisions) Act (LVU), which entered into force simultaneously with the Social Services Act.

Care with the authority of LVU may come into question in two main instances, namely when defective care of the young person or other circumstance in the home entails a danger for his health or development and when the young person exposes himself to a serious risk in these respects through abuse of habituating agents, criminal activity or other comparable conduct. A decision concerning care is issued by the County Administrative Court of Appeal on application by the social welfare committee.

Under § 6 of LVU the social welfare committee may in some cases take a child or young person into custody pending the decision of the County Administrative Board of Appeal.

Shortly after the new social legislation entered into force a debate arose about the social welfare committees' handling of care cases under LVU. It was maintained, among other things, that the provisions of the Act were applied to an undesirable extent.

Criticism was also directed against the social welfare committees' application of the provisions governing immediate taking into custody. It was considered, among other things, that taking into custody occurred on insufficient grounds.

The criticism reflected anxiety that the committees did not, in every particular case, observe the attention and meticulousness that the Act

assumes when considering whether sufficient grounds for care and taking into custody exist.

In the light of the various points of view advanced, Ombudsman Tor Sverne decided in October 1983 to investigate how the provisions of the Act were applied in different parts of the country.

Sverne decided, as a first step in his investigation, to examine cases of immediate taking into custody under § 6 of LVU. The examination was to cover a representative selection of local councils and the decisions concerning immediate taking into custody made during the first half of 1983.

For this purpose Sverne visited the three largest local councils in the country—Stockholm, Gothenburg and Malmö—and ten other local councils of varying size. He examined all the cases in which a decision of immediate taking into custody had been made in the first half of 1983, but in some local council areas the examination was restricted to certain districts and in some cases, too, it covered a different period.

Sverne examined in all 185 cases in which a decision of immediate taking into custody was issued pursuant to § 6 of LVU.

More than 50 cases concerned children aged 0–6 years. The commonest reason for taking into custody in that age group was the parents' abuse of alcohol or drugs. Other causes were mental unsoundness of parents, maltreatment of the child or other neglect.

In the age group 7–12 years 28 cases were examined. In this age group as well abuse by a parent was the commonest cause. But here, again, other circumstances occurred which made the parents unsuited to care for the child.

In the group 13–14 years the child's own behaviour was to a large extent the reason for intervention, e.g. abuse by or criminality of the child. The number of cases examined in this age group was 25.

A large number of the children taken into custody (73) were aged 15–17 years. Some form of abuse or criminality on the part of the child occurred in 54 of these cases.

Only 6 cases related to youth between 18 and 20 years of age, the reason for taking into custody in all of these cases being the young person's abuse and/or criminality.

Sverne presented the result of his investigation in a report dated 14 June 1984. He summarized the situation as follows.

The state has a particular responsibility for children and young persons. In the social services the social welfare committees together with the parents shall take measures to ensure that the young can grow up in security and under otherwise favourable living conditions. The social welfare committees shall ensure that children and young persons who are in risk of unfavourable development receive the support and assistance they need and, if required by consideration of the best interests of the juvenile, care and upbringing outside his own home.

It is a self-evident assumption that support and assistance shall be given in the first place in consultation with the parents and with their participation.

At the same time it is clear that in some cases a social welfare committee must be able to take action for protection of a child even if the parents' cooperation cannot be obtained. LVU must assure society the means to give children and young people the care that they need. It should be emphasized that LVU is primarily a law for the protection of children and young persons.

According to LVU it is incumbent upon the County Administrative Court of Appeal, on application from a social welfare committee, to decide on care. This application procedure takes time. But in their daily work the social services meet children and young people in acute need of assistance. In order to be able to discharge its responsibility towards them in such cases a social welfare committee must be able to make an immediate decision.

Nor has the need for regulations enabling a committee to take immediate action been questioned. An objection to the regulations, however, has been their lack of clarity, with the result that they leave scope for arbitrariness in their application.

The regulations concerning immediate taking into custody had their counterpart in the Child Welfare Act. The introduction of a new Act manifestly creates difficulties in the transitional period nevertheless.

At the time of my investigation, however, many of the initial uncertainties had been eliminated. The impression I gained after having examined a large number of the decisions made during the period under study was that the regulations fulfil an important function in providing for the needs of the young for protection. The decisions often respond to very serious social situations in which immediate taking into custody appeared to be manifestly necessary if the child or young person was to receive the care required. Especially in the case of small children there has as a rule been no alternative to immediate taking into custody.

The application of the regulations has now, in my opinion, acquired the requisite consistency. From my investigation nothing has appeared that gives reason to assume that the committees fail in attention and meticulousness in their handling of such cases. I find no support for the view that the regulations have been applied on too wide a scale or that the requirements of the individual's security from infringements of the rights guaranteed him by law have been disregarded. Nor has my investigation borne out the assertion that is sometimes made, that immediate taking into custody may lead to subsequent instances of taking into custody that are uncalled for or not strictly necessary.

Tax assessment and Collection of revenue

The Inland Revenue Office is the Ombudsmen's supervisory sphere which draws the greatest number of complaints. The proportion of cases which, after investigation, have given the Ombudsman reason to express criticism is also higher in this sphere than in the Ombudsmen's other spheres of supervision. By authority of § 18 of the Act of Instruction to the Parliamentary Ombudsmen some 30 cases of complaints relating chiefly to the practical handling of matters by the Tax Assessment Boards have been reported during the year to the heads of the County Assessment Boards for investigation and action. This routine, which has been used for three years, has now been evaluated through inquiries to the heads of the County Assessment Boards and been judged very favourably. The opinion is that the routine contributes to "dedramatization" of the matter and gives the head of the Board a better knowledge of individual officials' manner of performing their tasks.

The cases presented in the year's Annual Report may be said to relate chiefly to two themes: 1) questions of the assessment of multinational companies and 2) formal procedural questions and technical routines in the work of the Tax Assessment Boards.

Two cases concerning multinational cases are dealt with. One related, among other things, to the right of tax auditors in their reports of their audits to record a certain limited material selected by them from certain police interrogations in conjunction with preliminary investigations of tax offences. On this point and in certain other respects Ombudsman Nilsson criticized the tax auditors in the light of certain general statements he made concerning the appropriate form of an audit report. In the second case, which was brought up on the Ombudsman's initiative after viewing a TV programme, his examination related to a statement to the effect that a company and the tax authorities—after a tax audit showing that several millions of crowns should properly have been recorded for taxation—had later agreed that the company should pay a certain amount in taxation provided that the matter was not taken to court. His examination did not reveal any ground for this assertion despite the existence of a document which could be interpreted as though an agreement had in fact been concluded. In his decision the Ombudsman dealt with the question of the substantive taxation rules for the branches of foreign companies in Sweden and—in the light of the fact that settlements or agreements concerning taxation between the individual and the tax authorities are not permitted in Sweden—presented his views in principle as to how tax authorities' representatives should proceed in their prelitigious contacts with taxpayers—contacts which may be very important from the point of view of lawsuit costs among others.

A case is also presented concerning the interpretation of the rules concerning executive assistance in collection of tax in the Swedish-American agreement on double taxation.

The second theme—procedural questions and routines of the Tax Assessment Boards—has related to such matters as 1) demands by Boards for information from Social Welfare Committees concerning a client's circumstances, 2) what a Board should observe when a taxpayer appears in person, or by proxy, before it, 3) investigational measures, for instance through verbal enquiries to third parties by reason of an anonymous report made against a taxpayer, 4) inappropriate recording routines concerning certain taxpayers' assessments—these persons have, for instance, been recorded in computerized tax registers available to the public as having their income established by a commissioner when this was not the case, and 5) two cases concerning the right of persons under the national pension insurance scheme to deduction for reduced tax-paying ability in which their pensions, despite the express directions of the Board of Inland Revenue, had not been granted sufficiently high tax exemptions because the authorities and the courts had not taken into account that certain amounts had been drawn retroactively. In one of these cases the Ombudsman recommended that the authorities assist the pensioner to obtain amendment by review in the Supreme Administrative Court.

Enforcement

A new order in the bankruptcy sphere was introduced in 1980 under which certain (25 of 81) enforcement services were given the task of acting as supervisory authority in bankruptcy cases. Under the Bankruptcy Act this supervision consists in ensuring that the administration is conducted in an expedient way in accordance with the Bankruptcy Act and other statutes.

In the years 1980–1982 Ombudsman Nilsson made an investigation of how this new order was functioning. He acquired information from conversations with supervisory authorities and receivers in bankruptcy. In a report in 1983 headed "The Ombudsman on the Enforcement Services and Supervision of Bankruptcy" he presented an evaluation of his findings.

His evaluation is limited to certain issues. On the overriding question concerning the nature of supervision he considers that it should be active/offensive. To that end he proposes that supervision be concentrated to a smaller number of authorities than at present, that the task of supervisory officer be entrusted to a specialist, that economist appointments be established solely for supervision, and that the receiver in bankruptcy be under an obligation to hear the opinion of the supervisory authority on important issues.

The report also discusses aspects concerning the supervisory authority and debtor offences, the examination of the fee payable to the receiver, confidentiality in supervisory activities and prohibition to pursue a trade.

Urine tests on schoolchildren

An investigation to discover the existence of cannabis abuse was made in the Mark local council area. The pupils in the ninth class of comprehensive school were asked to submit urine samples. The samples were analysed in order to discover the existence of cannabis abuse, but individual abusers could not be identified through the tests. The tests were carried out without the pupils or their custodians being informed of their object or of the fact that participation was voluntary. This led to several complaints and Ombudsman Holstad made an investigation in the course of which he requested statements from, among others, the Board of the Mark Local Council.

In his report Holstad stated the following.

“For my part I wish to establish initially that the pupils had no obligation to submit to the tests. Such an obligation cannot be imposed by local authorities but must be founded in law. This is apparent from chap. 8, § 3, of the Constitution Act, in which it is stated that regulations governing obligations of individuals in relation to society shall be notified by law.

— — —

For these reasons I consider it was inappropriate that the tests were made in the way that was done. My investigation reveals that the pupils were not informed in advance that the tests were voluntary. For the great majority, therefore, the tests must have appeared to be compulsory. And it must be assumed that at least some of the pupils were induced to participate precisely because they believed that they were forced to do so. The investigation also shows that the pupils were not informed of the object of the tests.

In my opinion it is unacceptable that participants in tests of this kind are not informed of the conditions governing them. The procedure may be criticized not only from juridical but also from other—chiefly ethical—aspects. It may also diminish the confidence that the pupils and their custodians have in the school.

The occurrence does not give cause for action against individual office-holders. I therefore conclude this matter with the criticism expressed in my report.”

Prosecution of head of Municipal Services Department for offence against the Water Rights Act

Complaints in several respects were made to the Ombudsman against the Västervik Local Council concerning the water supply in the community of Gamleby. It was asserted, among other things, that the local council took from the community’s water catchment three times as much water as permitted in the current water rights decree. In the course of the Ombudsman’s examination of the matter a suspicion arose of an offence against the Water Rights Act and a preliminary investigation was instituted.

Ombudsman Holstad decided that a prosecution should be brought against the head of the Municipal Services Department for an offence against the Water Rights Act. In other respects the investigation gave rise to no action.

At the Ombudsman's request a public prosecutor brought an action before the Water Rights Court against the head of the Municipal Services Department on the grounds that a new subsoil water supply had been opened up without permission from the Water Rights Court. Liability was claimed, alternatively, for withdrawal of too great a quantity of water from an existing subsoil water catchment.

The Water Rights Court found the head of the Municipal Services Department guilty of the latter offence against the Water Rights Act, but considered the circumstances to be such that no penalty need be imposed for the offence.

Holstad appealed the decree to the Water Rights Court of Appeal and claimed liability in the first place in accordance with his original claim or, secondly, under another provision of the Water Rights Act. He claimed, alternatively, that the head of the Municipal Services Department be sentenced to a fine for the offence of which the Water Rights Court had found him guilty. The Water Rights Court of Appeal gave judgment in accordance with the latter claim and pronounced sentence of a fine.

